

*Printed by Ramohandra Yesu Shedge,
at the Nirnaya Sagar Press,
26-28, Kolbhat Street,
Bombay.*

*Published by Vallabhadas Tribhuvandas
Gandhi, Secretary, Shree Jain
Atmananda Sabha,
Bhavnagar.*

સા.સં. ૧૯૩૬-૩૭
(પ્રસિદ્ધિપ્રાપ્ત બોધાવેશવર સ્વામીજી)

श्रीआत्मानन्द-जैनग्रन्थरत्नमालायाः नवतितमं रत्नम् (१०)

स्थविर-आर्यभद्रबाहुस्वामिप्रणीतस्वोपज्ञनिर्युक्त्युपेतं

बृहत् कल्पसूत्रम् ।

श्रीसङ्खदासगणिक्रमाश्रमणसङ्कलितभाष्योपबृंहितम् ।

जैनागम-प्रकरणाद्यनेकग्रन्थातिगूढार्थप्रकटनप्रौढटीकाविधानसमुपलब्ध-

‘समर्थटीकाकारे’तिख्यातिभिः श्रीमद्भिर्मलयगिरिसूरिभिः

प्रारब्धया वृद्धपोशालिकतपागच्छीयैः श्रीक्षेमकीर्त्या-

चार्यैः पूर्णीकृतया च वृत्त्या समलङ्कितम् ।

तस्यायं

ष षो वि भा गः ।

षष्ठ उद्देशः

समग्रग्रन्थसत्कत्रयोदशपरिशिष्टप्रभृतिभिरलङ्कितश्च

तत्सम्पादकौ—

सकलागमपरमार्थप्रपञ्चनप्रवीण-बृहत्तपागच्छान्तर्गतसंविग्रशाखीय-आद्याचार्य-

न्यायाम्भोनिधि-श्रीमद्विजयानन्दसूरीश(प्रसिद्धनाम-श्रीआत्मारामजी-

महाराज)शिष्यरत्नप्रवर्त्तक-श्रीमत्कान्तिविजयमुनिपुङ्गवानां

शिष्य-प्रशिष्यौ मुनी चतुरविजय-पुण्यविजयौ ।

प्रकाशं प्रापयित्री—

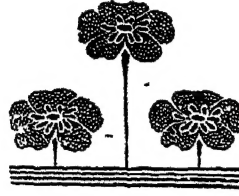
भावनगरस्था श्रीजैन-आत्मानन्दसभा ।

वीरसंवत् २४१८ }
ईस्वी सन १९४२ }

प्रतपः ५००

{ विक्रमसंवत् १९९८
भात्मसंवत् ४६ }

इदं पुस्तकं मुम्बय्यां कोलभाटवीथ्यां
२६-२८ तमे गृहे निर्णयसागर-
मुद्रणालये रामचन्द्र येसु शेडगे-
द्वारा मुद्रापितम्

प्रकाशितं च तत् “वल्लभदास त्रिभुवनदास
गांधी, सेक्रेटरी श्रीआत्मानन्द जैन
सभा, भावनगर” इत्यनेन

बृहत्कल्पसूत्रसंशोधनकृते सङ्गृहीतानां प्रतीनां सङ्केताः ।

- भा० पत्तनस्थभाभापाटकसत्कचित्कोशीया प्रतिः ।
डे० अमदावादडेलाउपाश्रयभाण्डागारसत्का प्रतिः ।
मो० पत्तनान्तर्गतमोक्रामोदीभाण्डागारसत्का प्रतिः ।
ले० पत्तनसागरगच्छोपाश्रयगतलेहेरुवकीलसत्कज्ञानकोशगता प्रतिः ।
कां० प्रवर्तकश्रीमत्कान्तिविजयसत्का प्रतिः ।
तामू० पत्तनीयश्रीसङ्घभाण्डागारसत्का ताडपत्रीया मूलसूत्रप्रतिः ।
ताटी० पत्तनीयश्रीसङ्घभाण्डागारसत्का ताडपत्रीया टीकाप्रतिः ।
ताभा० पत्तनीयश्रीसङ्घभाण्डागारसत्का ताडपत्रीया भाष्यप्रतिः ।

प्रकाश्यमानेऽसिन् ग्रन्थेऽस्माभिर्येऽशुद्धाः पाठाः प्रतिषूपलब्धास्तेऽस्मत्कल्पनया संशोध्य ( ) एतादृ-
ग्वृत्तकोष्ठकान्तः स्थापिताः सन्ति, दृश्यतां पृष्ठ १० पङ्क्ति २६, पृ० १७ पं ३०, पृ० २५ पं० १२,
पृ० ३१ पं० १७, पृ० ४० पं० २४ इत्यादि । ये चास्माभिर्गलिताः पाठाः सम्भावितास्ते [ ]
एतादृक्चतुरस्रकोष्ठकान्तः परिपूरिताः सन्ति, दृश्यतां पृष्ठ ३ पङ्क्ति ९, पृ० १५ पं० ६, पृ० २८ पं०
५, पृ० ४९ पं० २६ इत्यादि ।

टीकाकृताऽस्माभिर्वा निर्दिष्टानामवतरणानां स्थानदर्शकाः सङ्केताः ।

अनुयो०

आचा० श्रु० अ० उ०

आव० हारि० वृत्तौ

आव० नि० गा० }

आव० निर्यु० गा० }

आव० मूं० भा० गा०

उ० सू०

उत्त० अ० गा०

ओघनि० गा०

कल्पवृहद्भाष्य

गा०

चूर्णि

जीत० भा० गा०

तत्त्वार्थ०

दश० अ० उ० गा०

दश० अ० गा० }

दशवै० अ० गा० }

दश० चू० गा०

देवेन्द्र० गा०

नाट्यशा०

पञ्चव० गा०

पिण्डनि० गा०

प्रज्ञा० पद

प्रश्न० आ०

मल०

महानि० अ०

विशे० गा०

विशेषचूर्णि

य० भा० पी० गा०

यव० उ० भा० गा०

अनुयोगद्वारसूत्र

आचाराङ्गसूत्र श्रुतस्कन्ध अध्ययन उद्देश

आवश्यकसूत्र हारिभट्टीयवृत्तौ

आवश्यकसूत्र निर्युक्ति गाथा

आवश्यकसूत्र मूलभाष्य गाथा

उद्देश सूत्र

उत्तराध्ययनसूत्र अध्ययन गाथा

ओघनिर्युक्ति गाथा

बृहत्कल्पवृहद्भाष्य

गाथा

बृहत्कल्पचूर्णि

जीतकल्पभाष्य गाथा

तत्त्वार्थाधिगमसूत्राणि

दशवैकालिकसूत्र अध्ययन उद्देश गाथा

दशवैकालिकसूत्र अध्ययन गाथा

दशवैकालिकसूत्र चूलिका गाथा

देवेन्द्र-नरकेन्द्रप्रकरणगत देवेन्द्रप्रकरण गाथा

भरतनाट्यशास्त्रम्

पञ्चवस्तुक गाथा

पिण्डनिर्युक्ति गाथा

प्रज्ञापनोपाङ्गसटीक पद

प्रश्नमरति आर्या

मलयगिरीया टीका

महानिशीथसूत्र अध्ययन

विशेषावश्यकमहाभाष्य गाथा

बृहत्कल्पविशेषचूर्णि

व्यवहारसूत्र भाष्य पीठिका गाथा

व्यवहारसूत्र उद्देश भाष्य गाथा

श० उ०

शतक उद्देश

श्रु० अ० उ०

श्रुतस्कन्ध अध्ययन उद्देश

सि० }

सिद्धहेमशब्दानुशासन

सिद्ध० }

सि० हे० औ० सू०

सिद्धहेमशब्दानुशासन औणादिक सूत्र

हैमाने० द्विख०

हैमानेकार्थसङ्ग्रह द्विस्वरकाण्ड

यत्र टीकाकृद्भिर्ग्रन्थाभिधानादिकं निर्दिष्टं स्यात् तत्रास्माभिरुल्लिखितं श्रुतस्कन्ध-अध्ययन-उद्देश-गाथादिकं स्थानं तत्तद्वन्धसत्कं ज्ञेयम्, यथा पृष्ठ १५ पं० ९ इत्यादि । यत्र च तत्रोल्लिखितं भवेत् तत्र सामान्यतया सूचितमुद्देशादिकं स्थानमेतत्प्रकाश्यमानवृहत्कल्पसूत्रग्रन्थसत्कमेव ज्ञेयम्, यथा पृष्ठ २ पंक्ति २-३-४ पृ० ५ पं० ३, पृ० ८ पं० २७, पृ० ११ पं० २७, पृ० ६७ पं० १२ इत्यादि ।

प्रमाणत्वेनोद्धृतानां प्रमाणानां स्थानदर्शक- ग्रन्थानां प्रतिकृतयः ।

अनुयोगद्वारसूत्र—

शेठ देवचन्द लालभाई जैन पुस्तकोद्धार फंड सुरत ।

अनुयोगद्वारसूत्र चूर्णी—

रतलाम श्रीत्रयम्भदेवजी केशरीमलजी श्वेताम्बर संस्था ।

अनुयोगद्वारसूत्र सटीक
(मलघारीया टीका) } —

शेठ देवचन्द लालभाई जैन पुस्तकोद्धार फंड सुरत ।

आचाराङ्गसूत्र सटीक—

आगमोदय समिति ।

आवश्यकसूत्र चूर्णी—

रतलाम श्रीत्रयम्भदेवजी केशरीमलजी श्वेताम्बर संस्था ।

आवश्यकसूत्र सटीक
(श्रीमल्लगिरिकृत टीका) } —

आगमोदय समिति ।

आवश्यकसूत्र सटीक
(आचार्य श्रीहरिमद्रकृत टीका) } —

आगमोदय समिति ।

आवश्यक निर्युक्ति—

आगमोदय समिति प्रकाशित हारिमद्रीय टीकागत ।

ओषनिर्युक्ति सटीक—

आगमोदय समिति

कल्पचूर्णी—

हस्तलिखित ।

कल्पवृहद्भाष्य—

”

कल्पविशेषचूर्णी—

”

कल्प-व्यवहार-निशीथसूत्राणि—

जैनसाहित्यसंशोधक समिति ।

जीवाजीवाभिगमसूत्र सटीक—
 दशवैकालिक निर्युक्ति टीका सह—
 दशाश्रुतस्कन्ध अष्टमाध्ययन
 (कल्पसूत्र) } —
 देवेन्द्रनरकेन्द्र प्रकरण सटीक—
 नन्दीसूत्र सटीक
 (मलयगिरिकृत टीका) } —
 नाट्यशास्त्रम्—
 निशीथचूर्णि—
 पिण्डनिर्युक्ति—
 प्रज्ञापनोपाङ्ग सटीक—
 बृहत्कर्मविपाक—
 महानिशीथसूत्र—
 राजप्रश्नीय सटीक—
 विपाकसूत्र सटीक—
 विशेषणवती—
 विशेषावश्यक सटीक—
 व्यवहारसूत्रनिर्युक्ति भाष्य टीका—
 सिद्धप्राभृत सटीक—
 सिद्धहेमशब्दानुशासन—
 सिद्धान्तविचार—
 सूत्रकृताङ्ग सटीक—
 स्थानाङ्गसूत्र सटीक

आगमोदय समिति ।
 शेठ देवचन्द लालभाई जैन पुस्तकोद्धार फण्ड सुरत ।
 शेठ देवचन्द लालभाई जैन पुस्तकोद्धार फण्ड सुरत ।
 श्रीजैन आत्मानन्दसभा भावनगर ।
 आगमोदय समिति ।
 निर्णयसागर प्रेस मुंबई ।
 हस्तलिखित ।
 शेठ देवचन्द लालभाई जैन पुस्तकोद्धार फण्ड सुरत ।
 आगमोदय समिति ।
 श्रीजैन आत्मानन्द सभा भावनगर ।
 हस्तलिखित ।
 आगमोदय समिति ।

”

रतलाम श्रीऋषभदेवजी केशरीमलजी श्वेताम्बर संस्था ।
 श्रीयशोविजय जैन पाठशाला बनारस ।
 श्रीमाणिकमुनिजी सम्पादित ।
 श्रीजैन आत्मानन्द सभा भावनगर ।
 शेठ मनसुखभाई भगुभाई अमदावाद ।
 हस्तलिखित ।
 आगमोदय समिति ।

”

શ્રી આન્માનન્દ જૈન ગ્રન્થરત્નમાલાના આયસમ્પાદક અને સંશોધક—

શ્રી આન્માનન્દ જૈન ગ્રન્થ રત્નમાલા સમ્પાદન આરમ્ભ ૧૯૬૬ સુરત.

જન્મ વિ. સંવત્ ૧૦૨૬ છાળી. :: વીક્ષા વિ સં. ૧૦૫૬ હમોઈ.

પરમ પૂજ્ય મહારાજશ્રી ૧૦૦૮ શ્રી ચતુરવિજયજી
સ્વર્ગવાસ વિ સં. ૧૯૯૬ પાટણ.

શ્રી મહોદય પ્રેસ—ભાવનગર.

અર્હમ્

પ્રાતઃસ્મરણીય

ગુણગુરુ પુણ્યધામ પૂજ્ય ગુરુદેવનું હાર્દિક પૂજન

પૂજ્યપાદ પ્રાતઃસ્મરણીય ગુણભંડાર પુણ્યનામ અને પુણ્યધામ તથા શ્રીઆત્માનંદ જૈન ગ્રન્થરત્નમાલાના ઉત્પાદક, સંશોધક અને સમ્પાદક ગુરુદેવ શ્રી ૧૦૦૮ શ્રીચતુર-વિજયજી મહારાજ વિ. સં. ૧૯૯૬ ના કાર્તિક વદિ ૫ ની પાછલી રાત્રે પરલોકવાસી થયા છે, એ સમાચાર જાણી પ્રત્યેક ગુણગ્રાહી સાહિત્યરસિક વિદ્વાનને દુઃખ થયા સિવાય નહિ જ રહે । તે છતાં એ વાત નિર્વિવાદ છે કે-જગતના એ અટલ નિયમના અપવાદરૂપ કોઈ પણ પ્રાણધારી નથી । આ સ્થિતિમાં વિજ્ઞાનવાન્ સત્પુરુષો પોતાના અનિત્ય જીવનમાં તેમનાથી બને તેટલાં સત્કાર્યો કરવામાં પરાયણ રહી પોતાની આસપાસ વસનાર મહાનુભાવ અનુયાયી વર્ગને વિશિષ્ટ માર્ગ ચિંધતા જાય છે ।

પૂજ્યપાદ ગુરુદેવના જીવન સાથે સ્વગુરુચરણવાસ, શાસ્ત્રસંશોધન અને જ્ઞાનોદ્ધાર એ વસ્તુઓ એકરૂપે વળાઈ ગઈ હતી । પોતાના લગભગ પચાસ વર્ષ જેટલા ચિર પ્રવ્રજ્યાપર્યાયમાં અપવાદ-રૂપ, -અને તે પણ સકારણ, -વર્ષો વાદ કરીએ તો આસી જિંદગી તેઓશ્રીએ ગુરુચરણસેવામાં જ ગાળી છે । ગ્રંથસુદ્ધણના યુગ પહેલાં તેમણે સંખ્યાબંધ શાસ્ત્રોના લક્ષવા-લક્ષાવવામાં અને સંશો-ધનમાં વર્ષો ગાળ્યાં છે । પાટણ, વડોદરા, લીંબડી આદિના વિશાળ જ્ઞાનભંડારોના ઉદ્ધાર અને તેને સુરક્ષિત તેમ જ સુવ્યવસ્થિત કરવા પાછલ વર્ષો સુધી શ્રમ ઉઠાવ્યો છે । શ્રીઆત્માનંદ જૈન ગ્રન્થરત્નમાલાની તેમણે બરાબર ત્રીસ વર્ષ પર્યંત અગ્રમત્તમાવે સેવા કરી છે । આ. જૈ. પ્રં. ર. મા.ના તો તેઓશ્રી આત્મસ્વરૂપ જ હતા ।

પૂજ્યપાદ ગુરુદેવના જીવન સાથે છગડાનો ટૂંક જ મેલ રહ્યો છે । અને એ અંકથી અંકિત વર્ષોમાં તેમણે વિશિષ્ટ કાર્યો સાધ્યાં છે । તેઓશ્રીનો જન્મ વિ. સં. ૧૯૨૬માં થયો છે, દીક્ષા ૧૯૪૬ માં લીધી છે, (હું જો મૂલતો ન હોઉં તો) પાટણના જૈન મંડારોની સુવ્યવસ્થાનું કાર્ય ૧૯૫૬ માં હાથ ધર્યું હતું, “શ્રીઆત્માનંદ જૈન ગ્રન્થરત્નમાલા” ના પ્રકાશનની શરૂઆત ૧૯૬૬ માં કરી હતી અને સતત કર્તવ્યપરાયણ અપ્રમત્ત આદર્શભૂત સંયમી જીવન વીતાવી ૧૯૯૬ માં તેઓશ્રીએ પરલોકવાસ સાધ્યો છે ।

અસ્તુ, હવે પૂજ્યપાદ ગુરુદેવ શ્રીમાન્ ચતુરવિજયજી મહારાજની ટૂંક જીવનરેખા વિદ્વાનોને જરૂર રસપ્રદ થશે, એમ માની કોઈ પણ જાતની અતિશયોક્તિનો ઓપ આપ્યા સિવાય એ અહીં તદ્દન સાદી ભાષામાં દોરવામાં આવે છે ।

જન્મ—પૂજ્યપાદ ગુરુદેવનો જન્મ વડોદરા પાસે આવેલ છાણી ગામમાં વિ. સં. ૧૯૨૬ ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૧ ને દિવસે થયો હતો । તેમનું પોતાનું ધન્ય નામ માઈ ચુનીલાલ રાઘવામાં આવ્યું હતું । તેમના પિતાનું નામ મલુકચંદ અને માતાનું નામ જમનાબાઈ હતું । તેમની જ્ઞાતિ વીશાપોરવાડ હતી । તેઓ પોતા સાથે ચાર માઈ હતા અને ત્રણ બહેનો હતી । તેમનું કુટુંબ ઘણું જ ખાનદાન હતું । ગૃહસ્થપણાનો તેમનો અભ્યાસ તે જમાના પ્રમાણે ગૂજરાતી સાત ચોપડીઓ જેટલો હતો । બ્યાપારાદિમાં ઉપયોગી હિસાબ આદિ બાબતોમાં તેઓશ્રી હુશિયાર ગણાતા હતા ।

ધર્મસંસ્કાર અને પ્રવ્રજ્યા—છાણી ગામ સ્વાભાવિક રીતે જ ધાર્મિકસંસ્કારપ્રધાન ક્ષેત્ર હોઈ માઈ શ્રીચુનીલાલમાં ધાર્મિક સંસ્કાર પ્રથમથી જ હતા અને તેથી તેમણે પ્રતિક્રમણ-સૂત્રાદિને લગતો યોગ્ય અભ્યાસ પણ પ્રથમથી જ કર્યો હતો । છાણી ક્ષેત્રની જૈન જનતા અતિ-માતુક હોઈ ત્યાં સાધુ-સાધ્વીઓનું આગમન અને તેમના ઉપદેશાદિને લીધે લોકોમાં ધાર્મિક સંસ્કાર હમ્મેશાં પોષાતા જ રહેતા । એ રીતે માઈ શ્રીચુનીલાલમાં પણ ધર્મના દૃઢ સંસ્કારો પડ્યા હતા । જેને પરિણામે પૂજ્યપાદ પ્રાતઃસ્મરણીય અનેકગુણગણનિવાસ શાન્તજીવી પરમગુરુદેવ શ્રી ૧૦૦૮ શ્રીપ્રવર્તકજી મહારાજ શ્રીકાન્તિવિજયજી મહારાજશ્રીનો સંયોગ થતાં તેમના પ્રભાવસમ્પન્ન પ્રતાપી વરદ શુભ હસ્તે તેમણે ડેમોઈ ગામમાં વિ. સં. ૧૯૪૬ના જેઠ વદિ ૧૦ ને દિવસે શિષ્ય તરીકે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી અને તેમનું શુભ નામ મુનિ શ્રીચતુરવિજયજી રાઘવામાં આવ્યું ।

વિહાર અને અભ્યાસ—દીક્ષા લીધા પછી તેમનો વિહાર પૂજ્યપાદ ગુરુદેવ શ્રીપ્રવર્તકજી મહારાજ સાથે પંજાબ તરફ થતો રહ્યો અને તે સાથે ક્રમે ક્રમે અભ્યાસ પણ આગલ વધતો રહ્યો । શરૂઆતમાં સાધુયોગ્ય આવશ્યકક્રિયાસૂત્રો અને જીવવિચાર આદિ પ્રકરણોનો અભ્યાસ કર્યો । તે વખતે પંજાબમાં અને સ્થાનિક કરી તે જમાનાના સાધુવર્ગમાં બ્યાકરણમાં મુખ્યસ્થે

સારસ્વત પૂર્વાર્ધ અને ચન્દ્રિકા ઉત્તરાર્ધનો પ્રચાર હતો તે મુજબ તેઓશ્રીએ તેનો અભ્યાસ કર્યો અને તે સાથે કાવ્ય, વાગ્મટાલંકાર, શ્રુતબોધ આદિનો પણ અભ્યાસ કરી લીધો । આ રીતે અભ્યાસમાં ઠીક ઠીક પ્રગતિ અને પ્રવેશ થયા બાદ પૂર્વાચાર્યકૃત સંખ્યાબન્ધ શાસ્ત્રીય પ્રકરણો,— જે જૈન આગમના પ્રવેશદ્વાર સમાન છે,—નો અભ્યાસ કર્યો । અને તર્કસંગ્રહ તથા મુક્તાવલીનું પણ આ દરમ્યાન અધ્યયન કર્યું । આ રીતે ક્રમિક સજીવ અભ્યાસ અને વિહાર બન્ને એ કાર્ય પૈકી સાથે ચાલતાં રહ્યાં ।

ઉપર જણાવવામાં આવ્યું તેમ પૂજ્યપાદ ગુરુદેવ શ્રીચતુરવિજયજી મહારાજ ક્રમે ક્રમે સજીવ અભ્યાસ થયા પછી જ્યાં જ્યાં પ્રસંગ મળ્યો ત્યાં ત્યાં તે તે વિદ્વાન્ મુનિવરાદિ પાસે તેમ જ પોતાની મેળે પણ શાસ્ત્રોનું અધ્યયન વાચન કરતા રહ્યા । મગવાન્ શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્યે કહ્યું છે કે—“ અભ્યાસો હિ કર્મસુ કૌશલમાવહતિ ” એ મુજબ પૂજ્યવર શ્રીગુરુદેવ શાસ્ત્રીય વગેરે વિષયમાં આગલ વધતા ગયા અને અનુક્રમે કોઈનીયે મદદ સિવાય સ્વતંત્ર રીતે મહાન્ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ પ્રવર્તવા લાગ્યો । જેના ફલરૂપે આપણે “ આત્માનંદ જૈન ગ્રન્થરત્નમાલા ” ને આજે જોઈ શકીએ છીએ ।

શાસ્ત્રલેખન અને સંગ્રહ—વિશ્વવિખ્યાતકીર્તિ પુનીતનામધેય પંજાબદેશોદ્ધારક ન્યાયાન્મોનિધિ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયનાનંદસૂરિવરની અવર્ણનીય અને અલ્પ જ્ઞાનગંગાના પ્રવાહનો વારસો એમની વિશાળ શિષ્યસંપત્તિમાં નિરાબાધ રીતે વહેતો રહ્યો છે । એ કારણસર પૂજ્યવર પ્રાતઃસ્મરણીય પ્રમાવર્ણ પરમગુરુદેવ પ્રવર્તકજી મહારાજશ્રી ૧૦૦૮ શ્રીકાન્તિવિજયજી મહારાજશ્રીમાં પણ એ જ્ઞાનગંગાનો નિર્મલ પ્રવાહ સતત જીવતો વહેતો રહ્યો છે । જેના પ્રતાપે સ્થાન સ્થાનના જ્ઞાનમંડારોમાંથી શ્રેષ્ઠ શ્રેષ્ઠતમ શાસ્ત્રોનું લેખન, તેનો સંગ્રહ અને અધ્યયન આદિ ચિરકાલથી ચાલુ હતાં અને આજ પર્યંત પણ એ પ્રવાહ અવિચ્છિન્નપણે ચાલુ જ છે ।

ઉપર જણાવેલ શાસ્ત્રલેખન અને સંગ્રહવિષયક સમ્પૂર્ણ પ્રવૃત્તિ પૂજ્યપાદ ગુરુવર શ્રીચતુરવિજયજી મહારાજના સૂક્ષ્મ પરીક્ષણ અને અભિપ્રાયને અનુસરીને જ હમ્મેશાં ચાલુ રહ્યાં હતાં । ધુણ્યનામધેય પૂજ્યપાદ શ્રી ૧૦૦૮ શ્રીપ્રવર્તકજી મહારાજે સ્થાપન કરેલા વડોદરા અને છાણીના જૈન જ્ઞાનમંદિરોમાંના તેઓશ્રીના વિશાળ જ્ઞાનમંડારોનું બારીકાઈથી અવલોકન કરનાર ઇટલું સમજી શકશે કે, એ શાસ્ત્રલેખન અને સંગ્રહ કેટલી સૂક્ષ્મ પરીક્ષાપૂર્વક કરવામાં આવ્યો છે અને તે કેવા અને કેટલા વૈવિધ્યથી ભરપૂર છે ।

શાસ્ત્રલેખન એ શી વસ્તુ છે એ બાબતનો વાસ્તવિક રૂબાલ એકાએક કોઈને એ નહિ આવે । એ બ્રાજ્ઞતમાં મલમલા વિદ્વાન્ ગણાતા માણસો પણ કેવાં મોઢાં સ્વાઈ બેસે છે એનો રૂબાલ પ્રાચીન

જ્ઞાનમંડારોમાંનાં અમુક અમુક પુસ્તકો તેમ જ ગાયકવાડ ઓરિએન્ટલ હન્સ્ટીટ્યુટ આદિમાંનાં નવાં લખાણ પુસ્તકો જોવાથી જ આવી શકે છે ।

સ્વયં જોતાં શાસ્ત્રલેખન એ વસ્તુ છે કે-તેને માટે જેમ મહત્ત્વના ઉપયોગી ગ્રંથોનું પૃથક્કરણ અતિ ક્ષીણવટપૂર્વક કરવામાં આવે એટલી જ બારીકાઈથી પુસ્તકને લખનાર લહિયાઓ, તેમની લિપિ, ગ્રંથ લખવા માટેના કાગળો, શાહી, કલમ, વગેરે દરેકે દરેક વસ્તુ કેવી હોવી જોઈએ એની પરીક્ષા અને તપાસને પણ એ માગી લે છે ।

જ્યારે ઉપરોક્ત બાબતોની ચરેચરી જાણકારી નથી હોતી ત્યારે ઘણીવાર એવું બને છે કે-લેખકો ગ્રંથની લિપિને બરાબર ઉકેલી શકે છે કે નહિ ? તેઓ શુદ્ધ લખનારા છે કે ભૂલો કરનારા વધારનારા છે ? તેઓ લખતાં લખતાં વચમાંથી પાઠો છૂટી જાય તેમ લખનારા છે કે કેવા છે ? હરાદાપૂર્વક ગોટાલો કરનારા છે કે કેમ ? તેમની લિપિ સુંદર છે કે નહિ ? એક સરસી રીતે પુસ્તક લખનારા છે કે લિપિમાં ગોટાલો કરનારા છે ? इत्यादि પરીક્ષા કર્યા સિવાય પુસ્તકો લખાવવાથી પુસ્તકો અશુદ્ધ, અમૂર્ણ અને ચરાવ લખાય છે । આ ઉપરાંત પુસ્તકો લખાવવા માટેના કાગળો, શાહી, કલમ વગેરે લેખનનાં વિવિધ સાધનો કેવાં હોવાં જોઈએ એની માહિતી ન હોય તો પરિણામ એ આવે છે કે-સારામાં સારી પદ્ધતિએ લખાણનાં શાસ્ત્રો-પુસ્તકો અલપ કાઢમાં જ નાશ પામી જાય છે । કેટલીક વાર તો પાંચપચીસ વર્ષમાં જ એ ગ્રંથો મૃત્યુના મોમાં જઈ પડે છે ।

પૂજ્યપાદ ગુરુવર્યશ્રી ઉપરોક્ત શાસ્ત્રલેખનવિષયક પ્રત્યેક બાબતની ક્ષીણવટને પૂર્ણપણે સમજી શકતા હતા એટલું જ નહિ, પણ તેઓશ્રીના હસ્તાક્ષરો એટલા સુંદર હતા અને એવી સુંદર અને સ્વચ્છ પદ્ધતિએ તેઓ પુસ્તકો લખી શકતા હતા કે-ભલભલા લેખકોને પણ આંટી નાણે । એ જ કારણ હતું કે, ગમે તેવા લેખક ઉપર તેમનો પ્રભાવ પડતો હતો અને ગમે તેવા લેખકની લિપિમાંથી તેઓશ્રી કાંઈ ને કાંઈ વાસ્તવિક ચાંચચુંચ કાઢતા જ ।

પૂજ્યપાદ ગુરુદેવની પવિત્ર અને પ્રભાવયુક્ત છાયા તલ્લે એકી સાથે ત્રીસ ત્રીસ, ચાલીસ ચાલીસ લહિયાઓ પુસ્તકો લખવાનું કામ કરતા હતા । તેઓશ્રીના હાથ નીચે કામ કરનાર લેખકોની સર્વત્ર સાધુસમુદાયમાં કિમ્મત અંકાતી હતી ।

દ્વંકામાં એમ કહેવું પડશે કે જેમ તેઓશ્રી શાસ્ત્રલેખન અને સંગ્રહ માટેના મહત્ત્વના ગ્રંથોનો વિભાગ કરવામાં નિષ્ણાત હતા, એ જ રીતે તેઓશ્રી લેખનકલાના તલસ્પર્શી હાર્દને સમજવામાં અને પારખવામાં પણ હતા ।

પૂજ્યપાદ ગુરુવરની પવિત્ર ચરણછાયામાં રહી તેમના ચિરકાલીન લેખનવિષયક અનુભવોને

જાણીને અને સંગ્રહીને જ હું મારો “ભારતીય જૈન શ્રમણસંસ્કૃતિ અને લેખનકલા” નામનો ગ્રંથ લખી શક્યો છું । સ્વરૂં જોતાં એ ગ્રંથલેખનનો પૂર્ણ યશ પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીને જ ઘટે છે ।

શાસ્ત્રસંશોધન—પૂજ્યપાદ ગુરુવરશ્રીએ શ્રીપ્રવર્તકજી મહારાજશ્રીના શાસ્ત્રસંગ્રહમાંના નવા લખાવેલ અને પ્રાચીન ગ્રંથો પૈકી સંખ્યાબંધ મહત્ત્વના ગ્રંથો અનેકાનેક પ્રાચીન પ્રત્યન્તરો સાથે સરસ્વાતીને સુધાર્યા છે । જેમ પૂજ્ય ગુરુદેવ લેખનકલાના રહસ્યને બરાબર સમજતા હતા એ જ રીતે સંશોધનકલામાં પણ તેઓશ્રી પારંગત હતા । સંશોધનકલા, તેને માટેનાં સાધનો, સંકેતો વગેરે પ્રત્યેક વસ્તુને તેઓશ્રી પૂર્ણ રીતે જાણતા હતા । એમના સંશોધનકલાને લગતા પાંડિત્ય અને અનુભવના પરિપાકને આપણે તેઓશ્રીએ સંપાદિત કરેલ શ્રીઆત્માનંદ-જૈન-ગ્રંથરત્નમાલામાં પ્રત્યક્ષપણે જોઈ શકીએ છીએ ।

જૈન જ્ઞાનમંડારોનો ઉદ્ધાર—પાટણના વિશાળ જૈન જ્ઞાનમંડારો એક કાળે અતિ અવ્યવસ્થિત દશામાં પડ્યા હતા । એ મંડારોનું દર્શન પણ એકંદર દુર્લભ જ હતું, એમાંથી વાંચન, અધ્યયન, સંશોધન આદિ માટે પુસ્તકો મેળવવાં અતિ દુષ્કર હતાં, એની ટીપો-લીસ્ટો પણ બરાબર જોઈએ તેવી માહિતી આપનારાં ન હતાં અને એ મંડારો લગભગ જોઈએ તેવી સુરક્ષિત અને સુવ્યવસ્થિત દશામાં ન હતા । એ સમયે પૂજ્યપાદ પ્રવર્તકજી મહારાજ શ્રીકાન્તિવિજયજી (મારા પૂજ્ય ગુરુદેવ) શ્રીચતુરવિજયજી મહારાજાદિ શિષ્યપરિવાર સાથે પાટણ પધાર્યા અને પાટણના જ્ઞાનમંડારોની વ્યવસ્થા કરવા માટે કાર્યવાહકોનો વિશ્વાસ સંપાદન કરી એ જ્ઞાનમંડારોના સાર્વત્રિક ઉદ્ધારનું કામ હાથ ધર્યું અને એ કાર્યને સર્વાંગપૂર્ણ બનાવવા શક્ય સર્વ પ્રયત્નો પૂજ્યપાદ શ્રીપ્રવર્તકજી મહારાજશ્રીએ અને પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રીચતુરવિજયજી મહારાજશ્રીએ કર્યા । આ વ્યવસ્થામાં બૌદ્ધિક અને શ્રમજન્ય કાર્ય કરવામાં પૂજ્યપાદ ગુરુદેવનો અકલ્પ્ય ફાલો હોવા છતાં પોતે ગુસ્સ રહી જ્ઞાનમંડારના ઉદ્ધારનો સંપૂર્ણ યશઃ તેઓશ્રીએ શ્રીગુરુચરણે જ સમર્પિત કર્યો છે ।

લીમ્બડી શ્રીસંઘના વિશાળ જ્ઞાનમંડારની તથા વડોદરા-છાણીમાં સ્થાપન કરેલ પૂજ્યપાદ શ્રીપ્રવર્તકજી મહારાજશ્રીના અતિવિશાળ જ્ઞાનમંડારોની સર્વાંગપૂર્ણ સુવ્યવસ્થા પૂજ્ય ગુરુવરે એકલે હાથે જ કરી છે । આ ઉપરાંત પૂજ્યપ્રવર શાન્તમૂર્તિ મહારાજશ્રી ૧૦૦૮ શ્રીહંસવિજયજી મહારાજશ્રીના વડોદરામાંના વિશાળ જ્ઞાનમંડારની વ્યવસ્થામાં પણ તેમની મહાન્ મદદ હતી ।

શ્રીઆત્માનંદ જૈન ગ્રંથરત્નમાલા—પૂજ્ય શ્રીગુરુશ્રીએ જેમ પોતાના જીવનમાં જૈન જ્ઞાનમંડારોનો ઉદ્ધાર, શાસ્ત્રલેખન અને શાસ્ત્રસંશોધનને લગતાં મહાન્ કાર્યો કર્યાં છે એ જ રીતે તેમણે શ્રીઆ. જૈ. ગ્રં. ૧. મા.ના સંપાદન અને સંશોધનનું મહાન્ કાર્ય પણ હાથ ધર્યું હતું ।

આ ગ્રંથમાલામાં આજસુધીમાં બધા મઠીને વિવિધ વિષયને લગતા નાના મોટા મહત્ત્વના નેત્રું ગ્રંથો પ્રકાશિત થયા છે, જેમાંનાં ઘણાંસરા પૂજ્ય ગુરુદેવે જ સમ્પાદિત કર્યા છે ।

આ ગ્રંથમાલામાં નાનામાં નાના અને મોટામાં મોટા અજોડ મહત્ત્વના ગ્રંથો પ્રકાશિત થયા છે । નાનાં-મોટાં સંખ્યાબંધ શાસ્ત્રીય પ્રકરણોનો સમૂહ આ ગ્રંથમાલામાં પ્રકાશિત થયો છે એ આ ગ્રંથમાલાની સ્વાસ વિશેષતા છે । આ પ્રકરણો દ્વારા જૈન શ્રમણ અને શ્રમણીઓને સ્વૂં જ લાભ થયો છે । જે પ્રકરણોનાં નામ મેલવવાં કે સાંમલવાં પળ એકાએક મુશ્કેલ હતા એ પ્રકરણો પ્રત્યેક શ્રમણ-શ્રમણીના હસ્તગત થઈ ગયાં છે । આ ગ્રંથમાલામાં એકંદર જૈન આગમો, પ્રકરણો, પેતિહાસિક અને ઔપદેશિક પ્રાકૃત, સંસ્કૃત કથાસાહિત્ય, કાવ્ય, નાટક આદિ વિષયક વિવિધ સાહિત્ય પ્રકાશ પામ્યું છે । આ ઉપરથી પૂજ્યપાદ ગુરુદેવમાં કેટલું વિશાલ જ્ઞાન અને કેટલો અનુભવ હતો એ સહેજે સમજી શકાય તેમ છે । અને એ જ કારણસર આ ગ્રંથમાલા દિનપ્રતિદિન દરેક દષ્ટિએ વિકાસ પામતી રહી છે ।

છેલ્લામાં છેલ્લી પદ્ધતિએ ગ્રંથોનું સંશોધન, સંપાદન અને પ્રકાશન કરતા પૂજ્યપાદ ગુરુદેવે જીવનના અસ્તકાલ પર્યંત અથાગ પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો છે । નિશીથસૂત્રચૂર્ણિ, કલ્પચૂર્ણિ, મલય-ગિરિવ્યાકરણ, દેવમદ્રસૂરિકૃત કથારત્નકોશ, વસુદેવહિંદી દ્વિતીયસ્કંડ આદિ જેવા અનેક પ્રાસાદમૂત ગ્રંથોના સંશોધન અને પ્રકાશનના મહાન્ મનોરથોને હૃદયમાં ધારણ કરી સ્વહસ્તે ણી પ્રેસકોપીઓ અને ણું અર્ધસંશોધન કરી તેઓશ્રી પરલોકવાસી થયા છે । અસ્તુ । મૃત્યુદેવે કોના મનોરથ પૂર્ણ થવા લીધા છે ! ! ! ।

આમ છતાં જો પૂજ્યપાદ ગુરુપવર શ્રીપ્રવર્ત્તકજી મહારાજ, પૂજ્ય ગુરુદેવ અને સમસ્ત મુનિગણની આશીષ વરસતી હશે-છે જ તો પૂજ્ય ગુરુદેવના સત્સંકલ્પોને મૂર્તસ્વરૂપ આપવા અને તેમણે ચાલુ કરેલી ગ્રંથમાલાને સવિશેષ ઉજ્જવલ બનાવવા યથાશક્ય અલ્પ સ્વરૂપ પ્રયત્ન હું જરૂર જ કરીશ ।

ગુરુદેવનો પ્રભાવ—પૂજ્યપાદ ગુરુદેવમાં દરેક બાબતને લગતી કાર્યદક્ષતા ટટલી બધી હતી કે કોઈ પળ પાસે આવનાર તેમના પ્રભાવથી પ્રભાવિત થયા સિવાય રહેતો નહિ । મારા જેવી સાધારણ વ્યક્તિ ઉપર પૂજ્ય ગુરુદેવનો પ્રભાવ પડે એમાં કહેવાપણું જ ન હોય; પળ પંડિતપ્રવર શ્રીયુત્ સુખલાલજી, વિદ્વન્માન્ય શ્રીમાન્ જિનવિજયજી આદિ જેવી અનેકાનેક સમર્થ વ્યક્તિયો ઉપર પળ તેઓશ્રીનો અપૂર્વ પ્રભાવ પડ્યો છે અને તેમની વિશિષ્ટ પ્રવૃત્તિનું સજીવ બીજારોપણ અને પ્રેરણા પૂજ્યપાદ ગુરુદેવના સહવાસ અને સંસર્ગથી પ્રાપ્ત થયાં છે ।

જૈન મંદિર અને જ્ઞાનમંડાર બગેરેના કાર્ય માટે આવનાર શિલ્પીઓ અને કારીગરો પણ

શ્રીગુરુદેવની કાર્યદક્ષતા જોઈ તેમના આગલ બાલભાવે વર્તતા અને તેમના કામને લગતી વિશિષ્ટ કલા અને જ્ઞાનમાં ઉમેરો કરી જતા ।

પૂજ્યપાદ ગુરુશ્રી૯ પોતાના વિવિધ અનુભવોના પાઠ મળાવી પાટણનિવાસી ત્રિવેદી ગોવર્ધનદાસ લક્ષ્મીશંકર જેવા અજોડ લેખકને તૈયાર કરેલ છે । જે આજનાં જમાનામાં પણ સોના ચાંદીની શાહી બનાવી સુંદરમાં સુંદર લિપિમાં સોનેરી કિમ્મતી પુસ્તકો લખવાની વિશિષ્ટ કલા તેમ જ લેખનકલાને અંગે તલસ્પર્શી અનુભવ ધરાવે છે ।

પાટણનિવાસી મોજક ભાઈ અમૃતલાલ મોહનલાલ અને નાગોરનિવાસી લહિયા મૂઠ-ચંદજી ળ્યાસ વગેરેને સુંદરમાં સુંદર પ્રેસકોપીઓ કરવાનું કામ તેમ જ લેખન સંશોધનને લગતી વિશિષ્ટ કલા પણ પૂજ્ય ગુરુદેવે શીખવાડ્યાં છે, જેના પ્રતાપે તેઓ આજે પંડિતની કોટીમાં સ્થપે છે ।

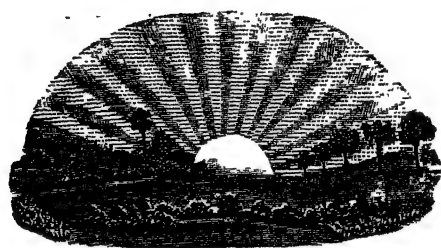
અંકદર આજે દરેક ઠેકાણે એક એવી કાયમી છાપ છે કે પૂજ્યપાદ પ્રવર્તકજી મહારાજ અને પૂજ્ય ગુરુદેવની છાયામાં કામ કરનાર લેખક, પંડિત કે કારીગર હુશિયાર અને સુયોગ્ય જ હોય છે ।

ઉપસંહાર—અંતમાં હું કોઈ પણ પ્રકારની અતિશયોક્તિ સિવાય એમ કહી શકું છું કે— પાટણ, વડોદરા, લીમ્બડીના જ્ઞાનમંડારોના પુસ્તકો અને એ જ્ઞાનમંડારો, શ્રીઆત્માનંદ જૈન ગ્રન્થ-રત્નમાળા અને એના વિદ્વાન્ વાચકો, અને પાટણ, વડોદરા, છાણી, ભાવનગર, લીંબડી વગેરે ગામ-શહેરો અને ત્યાંના શ્રીસંઘો પૂજ્યપાદ પરમગુરુદેવ શ્રીચતુરવિજયજી મહારાજના પવિત્ર અને સુમંગલ નામને કદીય મૂલી નહિ શકે ।

લિ૦ પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રીચતુરવિજયજી મહારાજના પવિત્ર ચરણોનો અનુચર
અને તેઓશ્રીની સાહિત્યસેવાનો સદાનો સહચર
મુનિ પુણ્યવિજય

॥ अहम् ॥

बृहत्कल्पसूत्रना छट्टा विभागना प्रकाशनमां सहायको

प्रस्तुत निर्युक्ति-भाष्य-वृत्ति सहित बृहत्कल्पसूत्रना छट्टा विभागना प्रकाशनमां पंजाबी साध्वीजी प्रवर्तिनी श्री १००८ श्री देवश्रीजी महाराजनी विदुषी शिष्या साध्वी-रत्न श्री १००८ श्रीदानश्रीजी महाराजनी शिष्याओ साध्वीजी महाराज श्री १०८ श्री वसन्तश्रीजी महाराज तथा साध्वीजी महाराज श्रीदमयन्तीश्रीजी महाराजना सदुपदेशथी नीचे जणावेल धर्मात्मा भाई बहेनोए सहाय करी छे ।

- रु. ४८१) जिनदास कोचरना उपाश्रयनी श्राविकाओ तरफथी
- रु. १०१) माणेकचंदजी वेताड नागोरवाला तरफथी
- रु. १०१) आणंदमलजी श्रीमालनी धर्मपत्नी सौभाग्यवंती बाई पेपजी तरफथी
- रु. १००) गुणचंदजी कोचरनी पत्नीए करेल उजमणा निमित्ते.
- रु. १००) परचुरण श्राविकाओ तरफथी
- रु. ५१) बीजराजजी बोथरानी माताजी तरफथी
- रु. ५१) मोहनलालजी समदडीयानी धर्मपत्नी तरफथी
- रु. ५१) गोपीलालजी बोथरानी धर्मपत्नी तरफथी
- रु. २५) गुलाबचंदजी समदडीया तरफथी
- रु. २५) वसन्ताबाई तरफथी
- रु. ११) सुगणचन्दजी बोथरानी धर्मपत्नी तरफथी
- रु. ४) जीवणबाई दुगड तरफथी

उपर जणाव्या मुजब पूज्य साध्वीजी महाराजश्री वसन्तश्रीजी महाराज तथा साध्वी श्रीदमयन्तीश्रीजी महाराजना सदुपदेशथी प्रस्तुत छट्टा विभागना प्रकाशनमां रु. ११०१नी सहाय आवी छे । ए बदल उक्त बन्नेय साध्वीजी महाराजनो आभार मानीए छीए अने सहाय करनार भाई-बहेनोने हार्दिक धन्यवाद आपीए छीए ।

लि० श्री जैन आत्मानन्द सभाना सेक्रेटरी,
वल्लभदास त्रिभुवनदास गांधी-भावनगर.

॥ जयन्तु वीतरागाः ॥

आमुख

बृहत्कल्पसूत्रનો पांचમો ભાગ બહાર પડ્યા પછી ઘણે લાંબે ગાળે આજે તેનો છટ્ટો ભાગ વિદ્વાનોના કરકમલમાં ઉપહૃત કરવામાં આવે છે । આ વિભાગ સાથે આલ્ખો બૃહત્કલ્પગ્રંથ સંપૂર્ણ થાય છે ।

પ્રસ્તુત મહાશાસ્ત્રનું સર્વાંગપૂર્ણ સંશોધન મારા પરમપૂજ્ય શિરશ્ચત્ર પરમારાધ્ય ગુરુદેવ શ્રી ૧૦૦૮ શ્રીચતુરવિજયજી મહારાજ અને મેં, એમ અમે ગુરુ-શિષ્યે મઢીને કર્યું છે । પરન્તુ આજે પ્રસ્તુત વિભાગનું પ્રકાશન જોવા તેઓશ્રી સંસારમાં વિદ્યમાન નથી । તેમ છતાં પ્રસ્તુત મહાશાસ્ત્રના સંશોધનમાં આદિથી અંત સુધી તેઓશ્રીનો વધારેમાં વધારે હિસ્સો છે, એ સત્ય હકીકત છે ।

પ્રસ્તુત વિભાગની પ્રસ્તાવનામાં નિર્યુક્તિકાર અને તેમના સમય વિષે પ્રમાણપુરસ્સર ઘણી લાંબી ચર્ચા કરીને જે નિર્ણયો રજૂ કરવામાં આવ્યા છે તે વિષે જે મહત્ત્વની નવી હકીકતો મઢી આવી છે તેનો ઉલ્લેખ અહીં કરી દેવો અતિ આવશ્યક છે ।

પ્રસ્તુત છટ્ટા વિભાગની પ્રસ્તાવનાના ચોથા પૃષ્ઠમાં “ નિર્યુક્તિકાર ચતુર્દશપૂર્વધર સ્થવિર આર્યભદ્રબાહુસ્વામી છે ” એ માન્યતાને રજૂ કરતા જે ઉલ્લેખો આપવામાં આવ્યા છે તેમાં સૌથી પ્રાચીન ઉલ્લેખ આચાર્ય શ્રીશીલાંકનો છે । પરન્તુ તે પછી આ જ માન્યતાને પુષ્ટ કરતો ભગવાન્ શ્રીજિનભદ્ર ગણિ ક્ષમાશ્રમણનો એક ઉલ્લેખ વિશેષાવશ્યક મહાભાષ્યની સ્વોપજ્ઞ ટીકામાંથી મઢી આવ્યો છે ।

નિર્યુક્તિઓ, તેનું પ્રમાણ અને રચનાસમય.

‘ નિર્યુક્તિકાર શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી, વારાહીસંહિતાના પ્રણેતા શ્રીવરાહમિહિરના નાના ભાઈ હતા ’ એ જાતની કિંવદન્તીને લક્ષમાં રાખી શ્રીવરાહમિહિરે પોતાના પંચસિદ્ધાન્તિકા ગ્રન્થના અંતમાં ઉલ્લેખેલી પ્રશસ્તિના આધારે મેં મારી પ્રસ્તાવનામાં નિર્યુક્તિકાર અને નિર્યુક્તિઓની રચના વિક્રમના છટ્ટા સૈકામાં થયાની કલ્પના કરી છે એ બરાબર નથી, એ ત્યારપછી મઢી આવેલી વીગતોથી નિશ્ચિત થાય છે, જે આ નીચે આપવામાં આવે છે ।

સ્વરતરગચ્છીય યુગપ્રધાન આચાર્ય શ્રીજિનભદ્રસૂરિસંસ્થાપિત જેસલમેરના પ્રાચીનતમ તાલપત્રીય જ્ઞાનમંડારમાંથી સ્થવિર આર્ય વજ્રસ્વામિની શાખામાં થયેલ સ્થવિર શ્રીઅગસ્ત્ય-સિંહવિરચિત દશવૈકાલિકસૂત્રની પ્રાચીન ચૂર્ણિ મઢી આવી છે । આ ચૂર્ણિ, આગમોદ્ધારક

પૂજ્ય શ્રીસાગરાનન્દસૂરિ મહારાજે પ્રસિદ્ધ કરેલ ચૂર્ણી કરતાં જુદી અને પ્રાચીનતમ હોવા ઉપરાંત જૈન આગમસાહિત્ય અને તેના ઇતિહાસમાં ભાત પાડનાર તેમ જ કેટલીયે મહત્ત્વની હકીકતો ઉપર પ્રકાશ નાખનાર છે । સૌ કરતાં અતિમહત્ત્વની વાત તો એ છે કે—સ્થવિર આર્ય દેવાર્દિગણિ ક્ષમાશ્રમણે વલ્લભીમાં વીર સંવત્ ૯૮૦ અથવા ૯૯૩ માં જે અંતિમ સૂત્રવ્યવસ્થા અને પુસ્તકલેખનરૂપ આગમવાચના કરી તે પહેલાં આ ચૂર્ણી રચાણી છે । અને એ જ કારણસર પ્રસ્તુત ચૂર્ણીમાં, દશવૈકાલિકસૂત્રમાં આપણી ચાલુ પરિપાટી કરતાં ઘણા ઘણા ગાથાભેદો અને પાઠભેદો છે કે જે પાછલથી રચાણી દશ-વૈકાલિકસૂત્રની નવીન ચૂર્ણીમાં કે યાકિનીમહત્તરાપુત્ર આચાર્ય શ્રીહરિભદ્રની ટીકામાં નથી । આચાર્ય શ્રીહરિભદ્રસૂરિએ તો પોતાની ટીકામાં જણાવી જ દીધું છે કે “ કહ હં, કયા હં, કહ હં ” ઇત્યાદિ અદ્વય-અલભ્ય પાઠભેદોને જતા કરી દ્વય-લભ્ય પાઠોની જ વ્યાખ્યા કરવામાં આવે છે । આનો અર્થ એ થયો કે—બાર વરસી ટુકાઠા આદિ કારણોને લઈ છિન્નભિન્ન થઈ ગયેલા આગમોના પાઠોએ નિર્ણય પાઠનું સ્વરૂપ લીધું ન હતું ત્યાંસુધી તેના ઉપર વ્યાખ્યા લખનાર વ્યાખ્યાકારો પોતા પાસે જે પાઠપરંપરા હોય તેને જ મુખ્ય માનીને કામ લેતા અને તેના ઉપર વ્યાખ્યાગ્રંથો રચતા હતા । સ્થવિર શ્રીઅગસ્યસિંહ-વિરચિત પ્રસ્તુત દશવૈકાલિકચૂર્ણિગ્રંથ એ જાતનો અલભ્ય-દુર્લભ્ય ગ્રંથ છે કે જે વલ્લભીમાં શ્રીદેવાર્દિગણિ ક્ષમાશ્રમણે સંઘ એકત્ર કરી પાઠનિર્ણય કર્યો તે પહેલાના પ્રાચીન કાળમાં જૈન આગમોના પાઠોમાં કેવી વિષમતા થઈ ગઈ હતી તેનો આછોપાતલો ધ્યાલ આપણને આપે છે । આજે પણ બૃહત્કલ્પસૂત્ર, નિશીથસૂત્ર, ભગવતીસૂત્ર વગેરેના પ્રાચીન આદર્શો જે આપણા સમક્ષ વિદ્યમાન છે તે જોતાં આપણને પાઠભેદોની વિવિધતા અને વિષમતાનો તથા ભાષાસ્વરૂપની વિચિત્રતાનો ધ્યાલ આવી શકે છે । અસ્તુ દશવૈકાલિકસૂત્ર ઉપરની સ્થવિર શ્રીઅગસ્યસિંહની ચૂર્ણી જોતાં આપણને ધ્યાલ આવી જાય છે કે વલ્લભી પાઠનિર્ણય થવા અગાઉ જૈન આગમો ઉપર વ્યાખ્યાગ્રંથો અથવા વૃત્તિ-ચૂર્ણિગ્રંથો રચાવા શરૂ થઈ ચૂક્યા હતા । સ્થવિર શ્રીઅગસ્યસિંહ પણ પોતાની ચૂર્ણીમાં અનેક સ્થળે પ્રાચીન વૃત્તિપાઠોનો હલેલ્લ કરે છે । આ ઉપરાંત “ હિમવંતથેરાવલી ”માં નીચે પ્રમાણેનો હલેલ્લ છે—

૧ પ્રસ્તુત ચૂર્ણીને આચાર્ય શ્રીહરિભદ્રે દશવૈકાલિકસૂત્રની પોતાની ટીકામાં “ બુદ્ધવિવરણ ”ના નામથી જ ઓલખાવી છે, જેને પૂજ્ય શ્રીસાગરાનન્દસૂરિએ સંશોધન કરીને છપાવી છે ॥

૨ “ કહં ણુ કુજ્જેત્યાદિ । અસ્ય વ્યાખ્યા—હહ ચ સંહિતાદિક્રમેણ પ્રતિસૂત્રં વ્યાખ્યાને પ્રન્યગૌરવમિતિ તત્પરિજ્ઞાનનિબન્ધનં ભાવાર્થમાત્રમુચ્યતે । તત્રાપિ ‘ કત્યહં, કદાહં, કથમહં ’ ઇત્યાદિદ્વયપાઠાન્તરપરિત્યાગેન દ્વયં વ્યાખ્યાયતે । ” દશવૈ૦ હારિ૦ વૃત્તિ પત્ર ૮૫-૧ ॥

૩ “ एत्थ इमातो वृत्तिगतातो पदुद्देसमेत्तगाथाओ । तंजहा-“ दुक्खं च दुस्समाए० ” इत्यादि रतिवक्कचूलिकायाम् ॥

“ આર્યેરેવતીનક્ષત્રાણાં આર્યસિંહાઋચ્યાઃ શિષ્યા અભૂવન્, તે ચ બ્રહ્મદ્વીપિકાશાસ્ત્રોપ-
લક્ષિતા અભૂવન્ । તેષામાર્યસિંહાનાં સ્થવિરાણાં મધુમિત્રા-ડડર્યસ્કન્દિલાચાર્યનામાનો દ્વૌ
શિષ્યાવભૂતામ્ । આર્યમધુમિત્રાણાં શિષ્યા આર્યગન્ધહસ્તિનોડટીવ વિદ્વાંસઃ પ્રભાવકાશ્ચાભૂવન્ ।
તૈશ્ચ પૂર્વસ્થવિરોત્તંસોમાસ્વાતિવાચકરચિતતત્ત્વાર્થોપરિ અશીતિસહસ્રશ્લોકપ્રમાણં મહાભાષ્યં
રચિતમ્ । એકાદશાઙ્ગોપરિ ચાર્યસ્કન્દિલસ્થવિરાણામુપરોધતતૈર્વિવરણાનિ રચિતાનિ ।
યદુક્તં તદ્રચિતાચારાઙ્ગવિવરણાન્તે યથા—

“ થેરસ્સ મહુમિત્તસ્મ, સેહેહિં તિપુવ્વનાણજુત્તેહિં ।

મુણિગણવિવંદિએહિં, વવગયરાગાડ્ડોસેહિં ॥ ૧ ॥

બંમદ્દીવિયસાહામડ્ડેહિં ગંધહસ્થિવિવુહેહિં ।

વિવરણમેયં રઙ્ગયં દોમયવાસેસુ વિક્કમઓ ॥ ૨ ॥ ”

અર્થાત્ “ આર્યેરેવતીનક્ષત્રના આર્યસિંહનામે શિષ્ય હતા, જે બ્રહ્મદ્વીપિકાશાસ્ત્રીય
તરીકે ઓળખાતા હતા । સ્થવિર આર્યસિંહના મધુમિત્ર અને આર્યસ્કન્દિલ નામે બે શિષ્યો
હતા । આર્યમધુમિત્રના શિષ્ય આર્યગંધહસ્તી હતા, જેઓ ઘણા વિદ્વાન્ અને પ્રભાવક હતા ।
તેમણે વાચક ડમાસ્વાતિકૃત તત્ત્વાર્થ ઉપર એંસી હજાર શ્લોકપ્રમાણ મહાભાષ્યની રચના
કરી હતી અને સ્થવિર આર્યસ્કન્દિલના આપ્રહ્થી અગીઆર અંગો ઉપર વિવરણો રચ્યાં
હતાં । જે હકીકત તેમણે રચેલા આચારાંગસૂત્ર વિવરણના અંતમાગથી જણાય છે ।
જે આ પ્રમાણે છે.

“ સ્થવિર આર્યમધુમિત્રના શિષ્ય, મુનિગણમાન્ય, ત્રણ પૂર્વનું જ્ઞાન ધરાવનાર બ્રહ્મ-
દ્વીપિકાશાસ્ત્રીય સ્થવિર ગંધહસ્તીએ વિક્રમથી બસો વર્ષ વીત્યા બાદ આ (આચારાંગસૂત્રનું)
વિવરણ રચ્યું છે । ”

જો કે ઉપર હિમવંતથેરાવલીમાં જણાવેલ અગીઆર અંગનાં વિવરણો પૈકી એક પણ
વિવરણ આજે આપણા સામે નથી, તે છતાં આચાર્ય શ્રીશીલાંકે પોતાની આચારાંગસૂત્ર
ઉપરની ટીકાના પ્રારંભમાં “ શસ્ત્રપરિજ્ઞાવિવરણમતિબહુગહનં ચ ગન્ધહસ્તિકૃતમ્ । ” એમ
જણાવ્યું છે તે જોતાં હિમવંતથેરાવલીમાંનો ઉલ્લેખ તરછોડી નાખવા જેવો નથી । અસ્તુ ।
આ વસ્તુ વિચારતાં તેમજ ઉપલબ્ધ થપ્પી સ્થવિર અગસ્ત્યસિંહની દશવૈકાલિકની ચૂર્ણી
અને તેમાં આવતો પ્રાચીન વૃત્તિનો ઉલ્લેખ જોતાં ગદ્ય વિવરણગ્રંથો રચાવાની શરૂઆત
વહ્નિમાં સૂત્રવ્યવસ્થાપન થયું તેથી ય બે ત્રણ સૈકા પૂર્વની હોવાનું સાબિત થાય છે ।
સ્થવિર અગસ્ત્યસિંહની ચૂર્ણિનો રચનાસમય વિક્રમની ત્રીજી સદીથી અર્વાચીન હોવાનો
સંભવ જરા ય નથી અને તેથી પહેલાંનો પણ સંભવિત નથી । સ્થવિર અગસ્ત્યસિંહે પોતાની
ચૂર્ણિના અંતમાં નીચે મુજબની પ્રશસ્તિ આપી છે.

વીરવરસ્સ ભગવઓ તિત્થે કોડીગણે સુવિપુલમ્મિ ।

ગુણગણવહરામસ્સા વેરસામિસ્સ સાહાણ ॥ ૧ ॥

મહરિસિસરિસસમાવા માવાઽમાવાણ મુણિતપરમત્થા ।

રિસિગુત્તખમાસમણો(ણા ?)સ્વમાસમાણં ણિધી આસિ ॥ ૨ ॥

તેસિં સીસેણ રૂમા કલસમવમહંદણામધેજ્ઞેણ ।

દસકાલિયસ્સ ચુણ્ણી પયાણ રયણાતો ઉવણ્ણત્થા ॥ ૩ ॥

પ્રસ્તુત પ્રશસ્તિ જોતાં અને સ્થવિર અગસ્યસિંહ, ભગવાન્ શ્રીવજ્રસ્વામિની શાખામાં થયેલ હોઈ ઓછામાં ઓછું બીજી ત્રીજી પેઢીએ થયેલા હોવાનો સંભવ હોવાથી, તેમ જ તેમણે પોતાની ચૂર્ણમાં પ્રાચીન વૃત્તિનો હલેલ કરેલો હોઈ વિક્રમની ત્રીજી સદીમાં તેમનું હોવું અને ચૂર્ણનું રચવું સંગત લાગે છે.

ઉપર જણાવ્યા મુજબ આજે આર્પણા સામે પ્રાચીન કોઈ પણ વિવરણ, વૃત્તિ કે વ્યાખ્યાગ્રંથ નથી, તેમ છતાં પ્રસ્તુત અગસ્યસિંહકૃત ચૂર્ણ કે જે આજે ઉપલબ્ધ થતા ગદ્ય-વ્યાખ્યાગ્રંથોમાં સૌથી પ્રાચીન હોવા ઉપરાંત સ્થવિર શ્રીદેવદિગ્ગણિ ક્ષમાશ્રમણની આગમ-વ્યવસ્થા અને ગ્રંથલેખન પૂર્વે રચાયેલ છે તેમાં નિર્યુક્તિગ્રંથને સમાવીને વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે, એટલે મારી પ્રસ્તાવનામાં મેં નિર્યુક્તિરચનાનો સમય વિક્રમનો છઠ્ઠો સૈકો હોવાની જે સંભાવના કરી છે તથા તે સાથે વહ્નમીવાચનાના સૂત્રવ્યવસ્થાપન થયા બાદ નિર્યુક્તિઓ રચાવાની સંભાવના કરી છે, એ બન્નેય વિધાનો બરાબર નથી, પરંતુ નિર્યુક્તિઓની રચના વિક્રમના બીજા સૈકા પૂર્વેની છે ।

પ્રાચીન કાઢથી જે એક પ્રવાહ ચાલે છે કે ‘ નિર્યુક્તિકાર ચતુર્દશપૂર્વધર સ્થવિર આર્ય ભદ્રવાહુસ્વામી છે ’ એનો સ્વરો અર્થ અત્યારે બરાબર સમજાતો નથી, તેમ છતાં સંભવ છે કે તેમણે કોઈ વિશિષ્ટ નિર્યુક્તિઓનું સંકલન કર્યું હોય જેના અમુક અંશો વર્તમાન નિર્યુક્તિગ્રંથોમાં સમાવી લેવામાં આવ્યા હોય ! । આજે આપણા સામે જે નિર્યુક્તિઓ છે તેમાં તો ઉત્તરોત્તર વધારો થતો રહ્યો હોઈ એના મૌલિક સ્વરૂપને નક્કી કરવાનું કાર્ય-અતિદુષ્કર છે અને એના પ્રણેતા કે વ્યવસ્થાપકનું નામ નક્કી કરવું એ પણ અતિ અઘરું કામ છે । આપણા વર્તમાન નિર્યુક્તિગ્રંથોમાં પાછળથી કેટલો ઝમેરો થયો છે, એ જાણવા માટે સ્થવિર અગસ્યસિંહની ચૂર્ણ અતિ મહત્ત્વનું સાધન છે । સ્થવિર અગસ્યસિંહની ચૂર્ણમાં દશવૈકાલિકના પ્રથમ અધ્યયનની નિર્યુક્તિગાથાઓ માત્ર ચોપન છે, બ્યારે આચાર્ય શ્રી-હરિભદ્રની ટીકામાં પ્રથમ અધ્યયનની નિર્યુક્તિગાથાઓ એક સો ને છપ્પન જેટલી છે । આજના દશવૈકાલિકસૂત્રની નિર્યુક્તિગાથાનો વિચાર કરીએ તો આચાર્ય હરિભદ્રની ટીકામાં લગભગ ગાથાસંખ્યા બેવડી કરતાં પણ વધારે થઈ જાય । અહીં એક વાત એ ધ્યાનમાં

રાખવા જેવી છે કે-પૂજ્ય શ્રીસાગરાનન્દસૂરિજીએ પ્રસિદ્ધ કરેલી દશવૈકાલિક ચૂર્ણી, કે જે વલ્લભીસૂત્રવ્યવસ્થાપન પછી રચાણી છે તેમાં સૂત્રપાઠ વલ્લભીવાચનાસમ્મત હોવા છતાં નિર્યુક્તિગાથાઓ અગત્યસિંહની ચૂર્ણીમાં છે તેટલી ઘટલે કે માત્ર ચોપન જ છે । આ ઉપરથી સમજાશે કે સમયના વહેવા સાથે નિર્યુક્તિગ્રંથોમાં પાછળથી ઘણાં ઘણાં પરિવર્તન અને વૃદ્ધિ થયાં છે । આ વધું વિચારતાં જો કે નિર્યુક્તિગ્રંથો કોના રચેલા ? તેનું મૌલિક સ્વરૂપ કેનું ? વગેરે પ્રશ્નો અણકલ્યા રહે છે, તે છતાં જૈન આગમો ઉપર નિર્યુક્તિઓ રચાવાનો પ્રારંભ ઘણો પ્રાચીન છે । ભગવાન્ શ્રીમલ્લવાદીએ પણ પોતાના નયચક્ર ગ્રંથમાં નિર્યુક્તિગાથાઓનાં ઉદ્ધરણો આપેલાં છે । જેમાંનું ઉદાહરણ તરીકે એક ઉદ્ધરણ આપવામાં આવે છે ।

“ એકેક્ષો ય સતતવિધો ત્તિ શતસંખ્યં પ્રભેદમેવમ્ભૂતં વ્યાપ્રોતિ એતલ્લક્ષણમ્ । તત્સાક્ષીભૂતં તત્સંવાદિ “ નિર્યુક્તિ ” લક્ષણમાહ-“ વસ્થૂણં સંકમણં હોતિ અવસ્થૂ ણયે સમભિરુદે । ” इति । इत्यादि ।

ભગવાન્ શ્રીમલ્લવાદિનો સત્તાસમય વિક્રમની પાંચમી સદી અને વલ્લભી સૂત્રવ્યવસ્થાપનવાચના પહેલાંનો છે । નન્દીસૂત્ર વગેરે મૌલિક આગમોમાં પણ નિર્યુક્તિગ્રંથની ગાથાઓ હોવાનું માનવામાં આવે છે ।

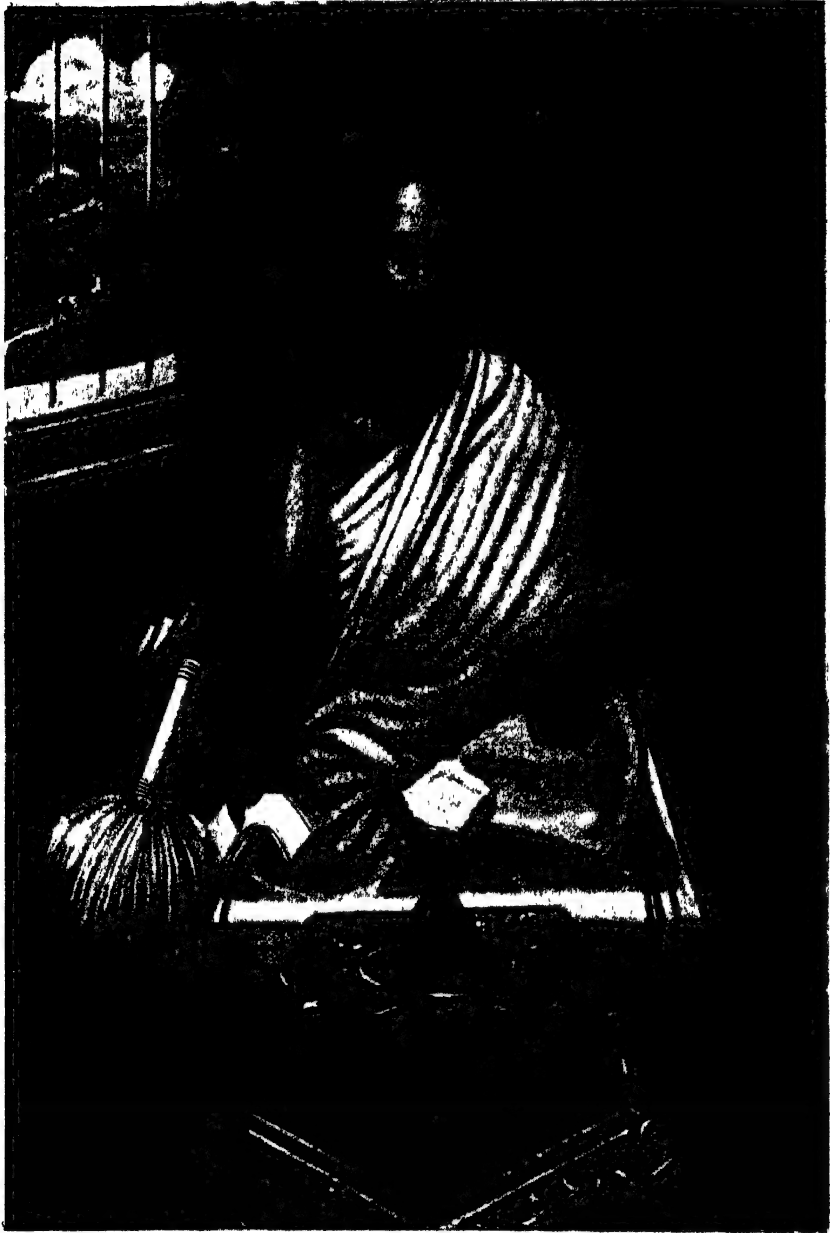
અંતમાં ઘટલું જ નિવેદન છે કે-ઘણા વર્ષોને અંતે એક મહાશાસ્ત્રને બની શકે તેટલા વ્યવસ્થિત સ્વરૂપમાં વિદ્વાન્ મુનિગણ આદિ સમક્ષ હાજર કરવામાં આવે છે । પ્રસ્તુત મહાશાસ્ત્ર જૈન ગીતાર્થ સ્થવિરોની મહાપ્રસાદી છે । શ્રમણ વીર-વર્દેમાન પરમાત્માના અતિગંભીર અને અનાબાધ ધર્મમાર્ગની સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મતર સૂક્ષ્મતમ વ્યવસ્થા અને તેની સમાલોચનાને રજૂ કરતું આ એક મહાશાસ્ત્ર છે । એનું અધ્યયન સૌને વીરપરમાત્માના શુદ્ધ માર્ગનું દર્શન કરાવનાર બનો ।

લિં.

મુનિ પુણ્યવિજય

સુનિરાજશ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ.

(જે મહાપુરુષે હાલમાં જેમકેમરના પ્રાચીન જ્ઞાનમંદિરોમાં અનુપમ ઉદ્ધાર, સંરક્ષિત, વ્યવસ્થા
વગેરે કરી જેન સમાજ કપર મદાન કપકાર કર્યો છે.)

અર્પણ.

સતત જ્ઞાનોપાસના એ જૈનનું પ્રિય જીવનસૂત્ર છે, પ્રાચીન જૈન સાહિત્ય, આગમો અને પુરાતન લિપિ જ્ઞાનના એક સિદ્ધહસ્ત સંશોધન તરીકે જૈનની સ્વાતિ ભારતવર્ષ અને વિદેશમાં જૈન-જૈનેતર વિદ્વાનોમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. હસ્ત લિખિત પ્રાચીન મંદારોનો ઉદ્ધાર એ જૈનનો પ્રિય વ્યવસાય છે, જૈન દર્શનના પ્રાણ સમા આગમ-સાહિત્યના અપૂર્વ સંશોધન માટે જેઓશ્રી નિરંતર ભગીરથ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે અને તાજેતરમાં જ અવિશ્રાન્ત શ્રમપૂર્વક જૈસલમેરના પ્રાચીન જૈન આગમ, સાહિત્ય મંદારોનો અદ્યતન શૈલિ ઉદ્ધાર કરી જેઓએ જ્ઞાનની મહાનૂલી સેવા વજાવી છે; તેમજ આ સમા તરફથી પ્રકાશન પાનેલા વસુદેવ હિન્દી આદિ અનેક અપૂર્વ પ્રાકૃત-સંસ્કૃત સાહિત્ય ગ્રંથોના સંશોધન સંપાદન વગેરે કાર્યો કરી જેઓ આ સમા ઉપર અનુપમ-મહાન ઉપકાર કરી રહ્યા છે, તે પરમ કૃપાલુ ગુરુદેવ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજના કરકમઠમાં તેઓશ્રીના જ શ્રમથી સર્જાયેલ આ વૃહત્કરુપસૂત્ર છટ્ટો વિભાગ ગ્રંથ સમર્પણ કરતાં અમો કૃતજ્ઞતાનો અપૂર્વ આનંદ અનુભવીએ છીએ.

શ્રી આત્મકાન્તિ જ્ઞાનમંદિર
(શ્રી આત્માનંદ ભવન)
સં. ૨૦૦૯, જ્ઞાનપંચમી.

સદાની આભારી
શ્રી જૈન આત્માનંદ સમા,
ભાવનગર.

॥ अहम् ॥

ग्रन्थकारોનો परिचય ।

પ્રસ્તુત **બૃહત્કલ્પસૂત્ર** મહાશાસ્ત્ર, જેનું 'ખરં' નામ કપ્પો છે તેના સંપાદન સાથે તેના ઉપરની નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય અને ટીકાનું સમ્પાદન કરેલ હોઈ એ બધાયના પ્રણેતાઓ કોણ છે-હતા તેને લગતો શક્ય ઐતિહાસિક પરિચય આ નીચે કરાવવામાં આવે છે.

હેદસૂત્રકાર અને નિર્યુક્તિકાર

જૈન સંપ્રદાયમાં ઘણા પ્રાચીન કાળથી હેદસૂત્રકાર અને નિર્યુક્તિકાર તરીકે ચતુર્દશ-પૂર્વધર સ્થવિર આર્ય ભદ્રબાહુસ્વામી જાણીતા છે. આ માન્યતાને કેટલાય પ્રાચીન ગ્રંથકારોએ તેમના ગ્રંથોમાં જણાવી છે, અને એ જ માન્યતા આજે જૈન સંપ્રદાયમાં સર્વત્ર પ્રચલિત છે, પરંતુ નિર્યુક્તિ, ચૂર્ણિ વગેરે પ્રાચીનતમ ગ્રંથોનું સૂક્ષ્મ અધ્યયન કરતાં તેમાં આવતા ઉલ્લેખો તરફ ધ્યાન આપતાં ઉપરોક્ત રૂઢ સાંપ્રદાયિક માન્યતા બાધિત થાય છે. ઇટલે આ પરિચયમાં ઉપર જણાવેલી ચાલુ સાંપ્રદાયિક માન્યતાની બન્નેય પક્ષનાં સાધકબાધક પ્રમાણો દ્વારા સમીક્ષા કરવામાં આવે છે.

“ હેદસૂત્રોના પ્રણેતા ચતુર્દશપૂર્વવિદ્ ભગવાન્ ભદ્રબાહુસ્વામી છે ” એ વિષે કોઈ પણ જાતનો વિસંવાદ નથી. જો કે હેદસૂત્રોમાં તેના આરંભમાં, અંતમાં અગર કોઈ પણ ઠેકાણે સુદ ગ્રન્થકારે પોતાના નામ આદિ કશાયનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી, તેમ છતાં તેમના પછી થયેલ ગ્રન્થકારોએ જે ઉલ્લેખો કર્યા છે તે જોતાં સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાય છે કે—હેદસૂત્રકાર, ચતુર્દશપૂર્વધર સ્થવિર આર્ય ભદ્રબાહુસ્વામી જ છે.

દશાશ્રુતસ્કંધસૂત્રની નિર્યુક્તિના પ્રારંભમાં નિર્યુક્તિકાર જણાવે છે—

વંદામિ મહાબાહુ, પાર્ણિણં ચરિમસગલસુયનાર્ણિ ।

સુત્તસ્સ કારગમિસિં, દસાસુ કપ્પે ય વવહારે ॥ ૧ ॥

અર્થાત્—“ પ્રાચીનગોત્રીય, અંતિમ શ્રુતકેવલી તેમ જ દશાશ્રુતસ્કંધ, કલ્પ અને વ્યવહારસૂત્રના પ્રણેતા, મહર્ષિ ભદ્રબાહુને હું નમસ્કાર કરું છું. ”

આ જ પ્રમાણેનો ઉલ્લેખ પંચકલ્પની આદિમાં પણ છે. આ બન્નેય ઉલ્લેખો જોતાં તેમજ બીજું કોઈ પણ બાધક પ્રમાણ ન હોવાથી સ્પષ્ટ રીતે કહી શકાય કે—‘ હેદસૂત્રોના નિર્માતા ચતુર્દશપૂર્વધર અંતિમ શ્રુતકેવલી સ્થવિર આર્ય ભદ્રબાહુસ્વામી છે અને તેમણે દશા, કલ્પ

---

૧. દશાશ્રુતસ્કંધ, કલ્પ (બૃહત્કલ્પસૂત્ર), વ્યવહાર, નિશીથ (આત્માપ્રકલ્પ), મહાનિશીથ અને પંચકલ્પ આ છ ગ્રન્થોને ‘ હેદસૂત્ર ’ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. પ્રસ્તુત લેખમાં હેદસૂત્રકાર સાથે સંબંધ ધરાવનાર પ્રથમનાં ચાર સૂત્રો જ સમજવાનાં છે. ૨. આવશ્યકસૂત્ર, દસવૈકાલિકસૂત્ર અદિ સાક્ષરો ઉપરની ગાથાબદ્ધ વ્યાખ્યાને નિર્યુક્તિ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

અને વ્યવહાર એ ત્રણેય હેતુસૂત્રોની રચના કરી છે. ' આ હલ્લેખમાં નિર્યુક્તિરચના કરવાને લગતો તેમજ તેઓશ્રી “નૈમિત્તિક-સ્થવિર” હોવાને લગતો કશોય હલ્લેખ નથી એ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે.

ઉપર અમે જે ગાથા ટાંકી છે તેના ઉપર પંચકલ્પમહાભાષ્યકારે જે મહાભાષ્ય કર્યું છે તેમાં પણ નિર્યુક્તિગ્રન્થોની રચના કર્યાને લગતો કશોય હલ્લેખ નથી. પંચકલ્પ મહા-ભાષ્યની એ ગાથાઓ આ નીચે આપવામાં આવે છે—

કલ્પં તિ ગામણિપ્પણ્ણં, મહત્થં વત્તુકામતો ।
 ણિજ્જૂહગસ્સ ભત્તીય, મંગલદ્વાએ સંથુતિં ॥ ૧ ॥
 તિત્થગરણમોક્કારો, સત્થસ્સ તુ આદે સમક્ખાઓ ।
 ઇહ પુણ જેણડ્ઝ્ઞયણં, ણિજ્જૂદં તસ્સ કીરતિ તુ ॥ ૨ ॥
 સત્થાણિ મંગલપુરસ્સરાણિ સુહસવણગહણધરણાણિ ।
 જમ્હા ભવંતિ જંતિ ય, સિસ્સપસિસ્સેહિં પચયં ચ ॥ ૩ ॥
 ભત્તી ય સત્થકત્તરિ, તત્તો ડગઓગ ગોરવં સત્થે ।
 એણ કારણેણં, કીરદ્ આદી ણમોક્કારો ॥ ૪ ॥
 ‘ વદ ’ અભિવાદ-થુતીએ, સુભસદ્દો ણેગહા તુ પરિગીતો ।
 વંદણ પૂયણ ણમણં, થુણં સક્કારમેગદ્દા ॥ ૫ ॥
 મદં તિ સુંદરં તિ ય, તુલ્લત્થો જત્થ સુંદરા બાહુ ।
 સો હોતિ મદ્દબાહુ, ગોણં જેણં તુ બાલત્તે ॥ ૬ ॥
 પાએણ ણ લક્ખિજ્ઞદ્દ, પેસલભાવો તુ બાહુજયલ્લસ ।
 ડવવણ્ણમતો ણામં, તસ્સેયં મદ્દબાહુ તિ ॥ ૭ ॥
 અણ્ણે વિ મદ્દબાહુ વિસેસણં ગોણ્ણગહણ પાઈણં ।
 અણ્ણેસિં પડવિસિદ્ધે, વિસેસણં ચરિમસગલસુતં ॥ ૮ ॥
 ચરિમો અપચ્છિમો સ્વલ્લ, ચોદસપુન્ના તુ હોતિ સગલસુતં ।
 સેસાણ ડુદાસદ્દા, સુત્તકરડ્ઝ્ઞયણમેયસ્સ ॥ ૯ ॥
 કિં તેણ કયં તં તૂ, જં મણ્ણતિ તસ્સ કારતો સો ડ ।
 મણ્ણતિ ગણધારીહિં, સન્વસુયં ચેવ પુલ્લકયં ॥ ૧૦ ॥
 તત્તો ચિય ણિજ્જૂદં, અણુગહદ્વાએ સંપયજતીણં ।
 તો સુત્તકારતો સ્વલ્લ, સ ભવતિ દશકલ્પવવહારે ॥ ૧૧ ॥

આ હલ્લેખમાં મહાભાષ્યકારે ચતુર્દશપૂર્વધર સ્થવિર આર્ય મદ્દબાહુસ્વામીને માત્ર સૂત્ર-કાર તરીકે જ જણાવ્યા છે એ નવમી ગાથાના ઉત્તરાર્ધથી સ્પષ્ટ થાય છે.

ઉપર નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય અને મહાભાષ્યના હલ્લેખમાં ચતુર્દશપૂર્વધર સ્થવિર આર્ય મદ્દબાહુ-સ્વામીને દશા, કલ્પ, વ્યવહાર એ ત્રણ હેતુસૂત્રોના જ રચયિતા જણાવવામાં આવ્યા છે;

પરંતુ પંચકલ્પભાષ્યની ચૂર્ણિમાં તેઓશ્રીને નિશીથસૂત્રના પ્રણેતા તરીકે પણ જણાવ્યા છે. એ ઉલ્લેખ અહીં આપવામાં આવે છે—

“તેણ મગવતા આચારપક્ષ-દસા-કલ્પ-વ્યવહારા ય નવમપુણ્ણીસંદભૂતા નિજ્જૂઢા।”

પંચકલ્પચૂર્ણી પત્ર ૧ (લિખિત)

અર્થાત્—તે મગવાને (મદ્રવાહુસ્વામીએ) નવમા પૂર્વમાંથી સારરૂપે આચારપ્રકલ્પ, દશા, કલ્પ અને વ્યવહાર એ ચાર સૂત્રો ઉદ્ધર્યાં છે—રચ્યાં છે.

આ ઉલ્લેખમાં જે આચારપક્ષ નામ છે એ નિશીથસૂત્રનું નામાન્તર છે. એટલે અચારે ગણાતાં છ છેદસૂત્રો પૈકી ચાર મૌલિક છેદસૂત્રોની અર્થાત્ દશા, કલ્પ, વ્યવહાર અને નિશીથસૂત્રની રચના ચતુર્દશપૂર્વધર સ્થવિર આર્ય મદ્રવાહુસ્વામીએ કરી છે.

તિત્થોગાલિય પ્રકીર્ણક,—જેની રચના વિક્રમની પાંચમી શતાબ્દિની શરૂઆતમાં થયેલી હોવાનું વિદ્વદ્વર્ય શ્રીમાન્ કલ્યાણવિજયજી “વીરનિર્વાણ સંવત્ ઔર જૈન કાલગણના” (૫૦ ૩૦, ટિ. ૨૭)માં સપ્રમાણ જણાવે છે,—તેમાં નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે—

સત્તમતો થિરવાહુ જાણુયસીસુપહિચ્છિય સુવાહુ ।

નામેણ મદ્રવાહુ અવિહી સાધમ્મ સહોત્તિ (?) ॥ ૧૪ ॥

સો વિ ય ચોદ્ધસપુલી વારસવાસાઈ જોગપહિવણો ।

સુત્તત્તેણ નિબંધઈ અત્થં અજ્ઞયણબંધસ્સ ॥ ૧૫ ॥

તીર્થોદ્ધારપ્રકીર્ણકના પ્રસ્તુત ઉલ્લેખમાં ચતુર્દશપૂર્વધર મગવાન્ મદ્રવાહુસ્વામીને સૂત્રકાર તરીકે જ વર્ણવ્યા છે, પરંતુ તેથી આગળ વધીને ‘તેઓ નિર્યુક્તિકાર’ હોવા વિષે કે તેમના નૈમિત્તિક હોવા વિષે સૂચના સરસીયે કરવામાં આવી નથી.

ઉપર ટૂંકમાં જે પ્રમાણો નોંધાયાં છે એ ઉપરથી સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાશે કે—છેદ-સૂત્રોના પ્રણેતા, અંતિમ શ્રુતકેવલી સ્થવિર આર્ય મદ્રવાહુસ્વામી જ છે. આ માન્યતા વિષે કોઈને કશો ય વિરોધ નથી. વિરોધ તો આજે ‘નિર્યુક્તિકાર કોણ ? અથવા ક્યા મદ્રવાહુસ્વામી ?’ એનો જ છે, એટલે આ સ્થલે એ વિષેની જ ચર્ચા અને સમીક્ષા કરવાની છે.

જૈન સંપ્રદાયમાં આજે એક એવો મહાન્ વર્ગ છે અને પ્રાચીન કાળમાં પણ હતો, જે “નિર્યુક્તિઓના પ્રણેતા ચતુર્દશ પૂર્વવિદ્ છેદસૂત્રકાર સ્થવિર આર્ય મદ્રવાહુસ્વામી જ છે” એ પરંપરાને માન્ય રાખે છે અને પોષે છે. એ વર્ગની માન્યતાને લગતાં અર્વાચીન પ્રમાણોને—નિરર્થક લેખનું સ્વરૂપ મોટું થઈ ન જાય એ માટે—જતાં કરી, એ વિષેના જે પ્રાચીન ઉલ્લેખો મળે છે એ સૌનો ઉલ્લેખ કર્યા પછી “નિર્યુક્તિકાર મદ્રવાહુસ્વામી, ચતુર્દશ-પૂર્વધર સ્થવિર આર્ય મદ્રવાહુસ્વામી નથી પણ તે કરતાં કોઈ જુદા જ સ્થવિર છે.” એ પ્રામાણિક માન્યતાને લગતાં પ્રમાણો અને વિચારસરણી રજૂ કરવામાં આવશે.

૧. પ્રાચીન માન્યતા મુજબ દશાશ્રુતસ્કંધ અને કલ્પને એક સૂત્ર તરીકે માનવામાં આવે. અથવા કલ્પ અને વ્યવહારને એક સૂત્રરૂપે માની લઈએ તો ચારને બદલે ત્રણ સૂત્રો થાય.

અમે અહીં અમારી નવીન છતાં પ્રામાણિક માન્યતાને અંગે જે પ્રમાણો અને વિચારો રજૂ કરીએ છીએ તેને વિદ્વાનો ધ્યાનપૂર્વક વિચારે અને તેની સાધક-વાધકતાને લગતા વિચારો તેમજ પ્રમાણોને સૌમ્યતાથી પ્રગટ કરે. અહીં નોંધવામાં આવતી નવીન વિચાર-સરણીને અંગે કોઈ પણ મહાશય પ્રામાણિક દલીલો તેમજ ऐतिहासिक પ્રમાણોદ્વારા ઝહાપોહ કરશે તો અમે તેના ઉપર જરૂર વિચાર કરીશું. અમારી માન્યતા વિદ્વદ્વર્ગમાં ચર્ચાઈને તેનો વાસ્તવિક નિર્ણય ન આવે ત્યાં સુધી અમે એના ઉપર નિર્ભર રહેવા નથી ઇચ્છતા, અને એ જ કારણથી ‘ હેતુસૂત્રકાર ભદ્રબાહુસ્વામી ’ કરતાં નિર્યુક્તિકાર આચાર્ય તદ્દન ભિન્ન હોવાની અમારી દૃઢ માન્યતા હોવા છતાં અમે અમારા તરફથી પ્રકાશન પામેલા પ્રસ્તુત બૃહત્કલ્પ-સૂત્ર ગ્રન્થનાં શીર્ષકોમાં લાંબા વચ્ચતથી ચાલી આવતી રૂઢ માન્યતા મુજબ પૂજ્યશ્રીભદ્રબાહુ-સ્વામિવિનિર્મિતસ્વોપજ્ઞનિર્યુક્ત્યુપેતં બૃહત્કલ્પસૂત્રં એ પ્રમાણે જ લખ્યું છે.

૧

હવે અમે અમારી પ્રતિજ્ઞા અનુસાર પ્રારંભમાં “ નિર્યુક્તિકાર ચતુર્દશપૂર્વધર સ્થવિર આર્ય ભદ્રબાહુ સ્વામી છે ” એ માન્યતાને લગતા પ્રાચીન ઉલ્લેખો આપીએ છીએ.

૧. “ અનુયોગદાયિનઃ—સુધર્મસ્વામિપ્રમુતયઃ યાવદસ્ય ભગવતો નિર્યુક્તિકારસ્ય ભદ્ર-બાહુસ્વામિનશ્ચતુર્દશપૂર્વધરસ્યાચાર્યોઽતસ્તાન્ સર્વાનિતિ ॥ ” આચારાન્નસૂત્ર શીલાઢ્ઢાચાર્ય-કૃત ટીકા-પત્ર ૪.

૨. “ ન ચ કેષાઞ્ચિદિહોદાહરણાનાં નિર્યુક્તિકાલાદર્વાકાલાભાવિતા ઇત્યન્યોક્ત્વમા-શઙ્કનીયમ્, સ હિ ભગવાંશ્ચતુર્દશપૂર્વવિત્ શ્રુતકેવલી કાલત્રયવિષયં વસ્તુ પશ્યત્યેવેતિ કથમન્યકૃતત્વાશઙ્કા ? ઇતિ । ” ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર શાન્તિસૂરિકૃતા પાઙ્ચટીકા-પત્ર ૧૩૯.

૩. “ ગુણાધિકસ્ય વન્દનં કર્તવ્યમ્ ન ત્વધમસ્ય, યત ઉક્તમ્—“ગુણાહિએ વંદણયં” । ભદ્રબાહુસ્વામિનશ્ચતુર્દશપૂર્વધરત્વાદ્ દશપૂર્વધરાદીનાં ચ ન્યૂનત્વાત્ કિં તેષાં નમસ્કારમસૌ કરોતિ ? ઇતિ । અત્રોચ્યતે—ગુણાધિકા એવ તે, અવ્યવચ્છિત્તિગુણાધિક્યાત્, અતો ન દોષ ઇતિ । ” ઓધનિર્યુક્તિ દ્રોણાચાર્યકૃતટીકા-પત્ર ૩.

૪. “ ઇહ ચરણકરણક્રિયાકલાપતરૂમૂલકલ્પં સામાયિકાદિષદ્ધ્યયનાત્મકશ્રુતસ્કન્ધ-રૂપમાવશ્યકં તાવદર્થતસ્તીર્યકરૈઃ સૂત્રતસ્તુ ગણધરૈર્વિરચિતમ્ । અસ્ય ચાતીવ ગમ્મીરાર્થતાં સકલસાધુ-શ્રાવકવર્ગસ્ય નિલોપયોગિતાં ચ વિજ્ઞાય ચતુર્દશપૂર્વધરેણ શ્રીમદ્ભદ્રબાહુનૈત-દ્ધ્યારૂપાનરૂપા “ આમિણિબોહિયનાણં ” ઇત્યાદિપ્રસિદ્ધગ્રન્થરૂપા નિર્યુક્તિઃ કૃતા । ” વિશેષાવશ્યક મલધારિહેમચન્દ્રસૂરિકૃત ટીકા-પત્ર ૧.

૫. “ સાધૂનામનુપ્રહાય ચતુર્દશપૂર્વધરેણ ભગવતા ભદ્રબાહુસ્વામિના કલ્પસૂત્રં વ્યવ-હારસૂત્રં ચાકારિ, ઉભયોરપિ ચ સૂત્રસ્પર્શિકનિર્યુક્તિઃ । ” બૃહત્કલ્પપીઠિકા મલયગિરિ-કૃત ટીકા-પત્ર ૨.

૬. “ ઇહ શ્રીમદાવશ્યકાદિસિદ્ધાન્તપ્રતિબદ્ધનિર્યુક્તિશાસ્ત્રસંસૂત્રણસૂત્રધારઃ.....શ્રી-

મદ્રવાહુસ્વામી.....કલ્પનામધેયમધ્યયનં નિર્યુક્તિયુક્તં નિર્યૂઢવાન્ । ” બૃહત્કલ્પ-
પીઠિકા શ્રીક્ષેમકીર્તિસૂરિઅનુસન્ધિતા ટીકા-પત્ર ૧૭૭ ।

અહીં જે છ શાસ્ત્રીય ઉલ્લેખો આપવામાં આવ્યા છે એ બધાય પ્રાચીન માન્ય આચાર્ય-
વરોના છે અને એ “ નિર્યુક્તિકાર ચતુર્દશપૂર્વવિદ્ ભગવાન્ મદ્રવાહુસ્વામી છે ” એ માન્ય-
તાને ટેકો આપે છે. આ ઉલ્લેખોમાં સૌથી પ્રાચીન ઉલ્લેખ આચાર્ય શ્રીશીલાંકનો છે. જે
વિક્રમની આઠમી શતાબ્દિના ઉત્તરાર્ધનો અથવા નવમી શતાબ્દિના આરંભનો છે. આ કરતાં
પ્રાચીન ઉલ્લેખ ધ્રુવપૂર્વક તપાસ કરવા છતાં અમારી નજરે આવી શક્યો નથી.

ઉપર નોંધેલ છ ઉલ્લેખો પૈકી આચાર્ય શ્રીશાન્ત્યાચાર્યસૂરિનો ઉલ્લેખ બાદ કરતાં બાકીના
બધા ય ઉલ્લેખોમાં સામાન્ય રીતે એટલી જ હકીકત છે કે-“ નિર્યુક્તિકાર ચતુર્દશપૂર્વવિદ્
મદ્રવાહુસ્વામી છે-હતા ” પણ શ્રીશાન્ત્યાચાર્યના ઉલ્લેખમાં એટલી વિશેષ હકીકત છે કે-
“ પ્રસ્તુત (ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રની) નિર્યુક્તિમાં કેટલાંક ઉદાહરણો અર્વાચીન અર્થાત્ ચતુર્દશ-
પૂર્વધર નિર્યુક્તિકાર ભગવાન્ મદ્રવાહુસ્વામી કરતાં પાછળના સમયમાં થયેલા મહાપુરુષોને
લગતાં છે, માટે ‘ એ કોઈ વીજાનાં કહેલાં-ઉમેરેલાં છે ’ એવી શંકા ન લાવવી; કારણ કે
ભગવાન્ મદ્રવાહુસ્વામી ચતુર્દશપૂર્વવિદ્ શ્રુતકેવળી હોઈ ત્રણે કાળના પદાર્થોને સાક્ષાત્
જાણી શકે છે. એટલે એ ઉદાહરણો કોઈ વીજાનાં ઉમેરેલાં છે એવી શંકા કેમ
થઈ શકે ? ”

નિર્યુક્તિ આદિમાં આવતી વિરોધાસ્પદ બાવતોનો રદિયો આપવા માટેની જો કોઈ
મજબૂતમાં મજબૂત દલીલ કહો કે શાસ્ત્રીય પ્રમાણ કહો તો તે આ એક શ્રીશાન્ત્યાચાર્ય
આપેલ સમાધાન છે. અત્યારે મોટે ભાગે દરેક જણ માત્ર આ એક દલીલને અનુસરીને જ
સંતોષ માની લે છે, પરંતુ ઉપરોક્ત સમાધાન આપનાર પૂજ્ય શ્રીશાન્તિસૂરિ પોતે જ યે
પ્રસંગે ઝંડા વિચારમાં પડી ઘડીભર કેવા થોમી જાય છે ? અને પોતે આપેલ સમાધાન
સ્વામીવાલું ભાસતાં કેવા વિકલ્પો કરે છે, એ આપણે આગળ ઉપર જોઈશું.

ઉપર છ વિભાગમાં આપેલ ઉલ્લેખોને અંગે અમારે અહીં આ કરતાં વિશેષ કંઈ જ
ચર્ચવાનું નથી. જે કંઈ કહેવાનું છે તે આગળ ઉપર પ્રસંગે પ્રસંગે કહેવામાં આવશે.

૨

હવે અમે ઉપરોક્ત અર્થાત્ “ નિર્યુક્તિકાર ચતુર્દશપૂર્વવિદ્ મદ્રવાહુસ્વામી છે ” એ
માન્યતાને બાધિત કરનાર પ્રમાણોનો ઉલ્લેખ કરી તે પછી તેને લગતી યોગ્ય ચર્ચા રજૂ કરીશું.

૧. (ક) મૂઢણમ્યં સુયં કાલિયં તુ ણ ણયા સમોયરંતિ ઇહં ।

અપુહુત્તે સમોયારો, નત્થિ પુહુત્તે સમોયારો ॥ ૭૬૨ ॥

જાવંતિ અજ્ઞવદ્ધરા, અપુહુત્તં કાલિયાણુઓગે ય ।

તેણાઽઽરેણ પુહુત્તં, કાલિયસુય દિઢિવાણ ય ॥ ૭૬૩ ॥

*

*

*

- (ख) तुंबवणसन्निवेशो, निगयं पिउसगासमहीणं ।
 छम्मासियं छसु जयं, माऊय समन्नियं वंदे ॥ ७६४ ॥
 जो गुज्झएहिं बालो, निमंतिओ भोयणेण वासंते ।
 पेच्छइ विणीयविणओ, तं वइररिसिं णमंसांमि ॥ ७६५ ॥
 उज्जेणीए जो जंभगेहिं आणक्खिऊण थुयमहिओ ।
 अक्खीणमहाणसियं सीहगिरिपसंसियं वंदे ॥ ७६६ ॥
 जस्स अणुण्णाए वायगतणे दसपुरम्मि णयरम्मि ।
 देवेहिं कया महिमा, पयाणुसारिं णमंसांमि ॥ ७६७ ॥
 जो कन्नाइ धणेण य, णिमंतिओ जुव्वणम्मि गिहवइणा ।
 नयरम्मि कुसुमनामे, तं वइररिसिं णमंसांमि ॥ ७६८ ॥
 जेणुद्धरिआ विज्जा, आगासगमा महापरिण्णाओ ।
 वंदामि अज्जवइरं, अपच्छिमो जो सुयहराणं ॥ ७६९ ॥

* * *

- (ग) अपुहुत्ते अणुओगो, चत्तारि दुवार भासई एगो ।
 पुहुताणुओमकरणे, ते अत्थ तओ उ वोच्छिन्ना ॥ ७७३ ॥
 देविंदवंदिएहिं, महाणुभागेहिं रक्खिअज्जेहिं ।
 जुगमासज्ज विभत्तो, अणुओगो तो कओ चउहा ॥ ७७४ ॥
 माया य रुइसोमा, पिया य नामेण सोमदेव ति ।
 भाया य फग्गुरक्खिय, तोसलिपुत्ता य आयरिआ ॥ ७७५ ॥
 निज्जवण भद्गुत्ते, वीसुं पढणं च तस्स पुव्वगयं ।
 पन्वाविओ य भाया, रक्खिअस्वमणेहिं जणओ य ॥ ७७६ ॥

* * *

- (घ) बहुरय पएस अव्वत्त समुच्छ दुग तिग अबद्धिगा चेव ।
 सत्तेए णिण्हगा खल्ल, तित्थम्मि उ वद्धमाणस्स ॥ ७७८ ॥
 बहुरय जमालिपभवा, जीवपएसो य तीसगुत्ताओ ।
 अव्वत्ताऽऽसाढाओ, सामुच्छेयाऽऽसमित्ताओ ॥ ७७९ ॥
 गंगाओ दो किरिया, छल्लगा तेरासियाण उप्पत्ती ।
 थेरा य गोइमाहिल, पुट्टमबद्धं परूविति ॥ ७८० ॥
 सावत्थी उसभपुरं, सेयविया मिहिल उल्लुगातीरं ।
 पुरिमंतरंजि दसपुर, रहवीरपुरं च णयराइं ॥ ७८१ ॥
 चोइस सोलस वासा, चोइस वीसुत्तरा य दोणिण सया ।
 अट्ठावीसा य दुवे, पंचेव सया उ चोयाला ॥ ७८२ ॥

पंचसया खुलसीया, छ चैव सया णवोत्तरा हुंति ।
णाणुप्पत्ती य दुवे, उप्पण्णा णिव्वुए सेसा ॥ ७८३ ॥

* * *

मिच्छादिट्ठीयाणं, जं तेसिं कारियं जहिं जत्थ ।
सव्वंपि तयं सुद्धं, मूले तह उत्तरगुणे य ॥ ७८८ ॥

* * *

पाडलिपुत्त महागिरि, अज्जसुहत्थी य सेट्ठि वसुभूती ।
वइदिस उज्जेणीए, जियपडिमा एलकच्छं च ॥ १२८३ ॥

आवश्यकनिर्युक्ति ।

२. अरहंते वंदित्ता, चउदसपुव्वी तहेव दसपुव्वी ।
एक्कारसंगसुत्तत्थधारए, सव्वसाहू य ॥ १ ॥
ओहेण उ णिज्जुत्तिं, वुच्छं चरणकरणाणुओगाओ ।
अप्पक्खरं महत्थं, अणुगहत्थं सुविहियाणं ॥ २ ॥

ओघनिर्युक्ति ।

३. अपुहुत्त-पुहुत्ताइं, निहिसिउं एत्थ होइ अहिगारो ।
चरणकरणाणुओगेण तस्स दारा इमे हुंति ॥ १ ॥

दशवैकालिकनिर्युक्ति ॥

४. जह जह पएसिणी जाणुगम्मि पालित्तओ भमाडेइ ।
तह तह सीसे वियणा, पणस्सइ मुरुंडरायस्स ॥ ४९८ ॥

* * *

नइ कण्ह-विन्न दीवे, पंचसया तावसाण णिवसंति ।
पव्वदिवसेसु कुलवइ, पालेवुत्तार सक्कारे ॥ ५०३ ॥
जण सावगाण खिसण, समियक्खण माइठाण लेवेण ।
सावय पयत्तकरणं, अविणय लोए चरण धोए ॥ ५०४ ॥
पडिलाभिय वच्चंता, निबुड्ड नइकूलमिलण समियाओ ।
विम्हिय पंच सया तावसाण पव्वज्ज साहा य ॥ ५०५ ॥

पिण्डनिर्युक्ति ।

५. (क) भगवं पि थूलभद्दो, तिक्खे चंकम्मिओ न उण छिन्नो ।
अगिसिहाए वुत्थो, चाउम्मासे न उण दद्दो ॥ १०४ ॥
उज्जेणि कालखमणा सागरखमणा सुवण्णभूमीए ।
इंदो आउयसेसं, पुच्छइ सादिबकरणं च ॥ १२० ॥

* * *

(સ્વ) ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રના ચાતુરંગીય અધ્યયનમાં ‘ બહુરય પાસ અવત્ત સમુચ્છ૦ ’
 इत्यादि-(નિર્યુક્તિ ગાથા ૧૬૪ થી ગાથા ૧૭૮ સુધી)માં સાત નિદ્ધવો અને દિગંબરમતનું,-
 આવશ્યક-નિર્યુક્તિ ગાથા. ૭૭૮ થી ૭૮૩ માં છે તે કરતાં,-વિસ્તૃત વર્ણન છે.

(ગ) રહવીપુરં નયરં, દીવગમજ્ઞાણ અજ્ઞકળ્હે ય ।

सिवभूइस्सुवहिम्मि, पुच्छा थेराण कहणा य ॥ १७८ ॥

उत्तराध्ययनसूत्रनिर्युक्ति ।

૬. એગમવિષ્ણુ ય વદ્ધાઉષ્ણુ ય અભિમુહ્યિનામગોષ્ણુ ય ।

एते तिन्नि वि देसा, दवम्मि य पोंडरीयस्स ॥ १४६ ॥

વૃત્તિ:—‘એગે’ત્યાદિ । એકેન ભવેન ગતેન અનન્તરભવ એવ ય: પૌંડરીકેષુ ઉત્પ-
 ત્સ્યતે સ એકમવિક: । તથા તદાસન્નતર: પૌંડરીકેષુ વદ્ધાયુષ્ક: । તતોડપ્યાસન્નતમ: ‘અભિ-
 મુખનામગોત્ર:’ અનન્તરસમયેષુ ય: પૌંડરીકેષુ ઉત્પદ્યતે । ‘એતે’ અનન્તરોક્તા: ત્રયોડપ્યાદે-
 શ્વિશેષા દ્રવ્યપૌંડરીકેડવગન્તવ્યા ઇતિ ॥ સૂત્રકૃતાંગનિર્યુક્તિ શ્રુત૦ ૨, અધ્ય૦ ૧,
 પત્ર ૨૬૭-૬૮ ।

આ વિભાગમાં આપેલ આધારો ‘નિર્યુક્તિકાર ચતુર્દશપૂર્વધર સ્થવિર આર્ય ભદ્રબાહુ-
 સ્વામી’ હોવાની માન્યતાનો વિરોધ કરનારા છે. જે સુદ નિર્યુક્તિ અને ચૂર્ણિગ્રન્થોમાંના છે
 એટલું જ નહિ પણ નિર્યુક્તિકાર ‘ચતુર્દશપૂર્વધર ભદ્રબાહુસ્વામી’ હોવાની માન્યતાને લગતા
 પ્રથમ વિભાગમાં આપેલા પુરાવાઓ કરતાં વધારે પ્રાચીન તેમજ વિચારણીય છે. હવે અમે
 આ પ્રમાણેની ચર્ચા કરતી વિચારસરણી રજૂ કરીએ છીએ.

નિર્યુક્તિકાર ભદ્રબાહુસ્વામી, એ જો ચતુર્દશપૂર્વધર ભદ્રબાહુસ્વામી જ હોય તો તેમણે
 રચેલા નિર્યુક્તિગ્રંથોમાં નીચેની બાબતો ન જ હોવી જોઈએ, જે અત્યારે નિર્યુક્તિગ્રંથોમાં પ્રત્ય-
 ક્ષપણે જોવામાં આવે છે.—

૧. (ક) આવશ્યકનિર્યુક્તિ ગાથા ૭૬૪ થી ૭૭૬ સુધીમાં સ્થવિર ભદ્રગુપ્ત (વજ્ર-
 સ્વામીના વિદ્યાગુરુ), આર્ય સિંહગિરિ, શ્રીવજ્રસ્વામી, તોસલિપુત્રાચાર્ય, આર્યરક્ષિત, ફલ્ગુ-
 રક્ષિત આદિ અર્વાચીન આચાર્યોને લગતા પ્રસંગોનું વર્ણન. (જુઓ ઉલ્લેખ ૧ સ્વ).

(સ્વ) પિંડનિર્યુક્તિ ગાથા. ૪૯૮ માં પાદલિપ્તાચાર્યનો પ્રસંગ અને ગાથા ૫૦૩ થી
 ૫૦૫ માં વજ્રસ્વામીના મામા આર્ય સમિતસૂરિનો સંબંધ, બ્રહ્મદ્વીપિક તાપસોની પ્રવ્રજ્યા
 અને બ્રહ્મદ્વીપિક શાસ્ત્રાની ઉત્પત્તિનું વર્ણન (જુઓ ઉલ્લેખ ૪).

(ગ) ઉત્તરાધ્યયનનિર્યુક્તિ ગાથા ૧૨૦ માં કાલિકાચાર્યની કથા (જુઓ ઉલ્લેખ ૫ ક).

૨. ઓષનિર્યુક્તિ ગાથા. ૧ માં ચૌદપૂર્વધર, દશપૂર્વધર અને અગિયાર અંગજ્ઞાતાઓને
 સામાન્ય નમસ્કાર કર્યો છે, એ પૂજ્ય શ્રીદ્રોણાચાર્યે જણાવ્યું છે તેમ અણઘટતો નથી પણ
 આવ૦ નિ૦ ગાથા ૭૬૪ થી ૭૬૯ સુધીમાં દશપૂર્વધર શ્રીવજ્રસ્વામીને નામ લઈને
 નમસ્કાર કરવામાં આવ્યો છે તે ઉચિત નથી. (જુઓ ઉલ્લેખ ૧૧ તથા ૨ સ્વ).

૩. (ક) આવ૦ નિ૦ ગાથા ૭૬૩ અને ૭૭૪ માં જણાવ્યું છે કે—આર્ય વજ્રસ્વામીના જમાના સુધી કાલિકસૂત્રાદિની જુદા જુદા અનુયોગરૂપે વહેંચણી થઈ ન હતી પણ તે બાદ એ વહેંચણી થઈ છે, અને એ દેવેન્દ્રવંદિત ભગવાન્ આર્યરક્ષિતે કાઢ અને પોતાના દુર્બલિકા—પુણ્યમિત્ર નામના વિદ્વાન્ શિષ્યની સ્મરણશક્તિના હાસને જોઈને કરી છે. (જુઓ ઉલ્લેખ ૧ ક અને ગ).

(ખ) દશવૈકાલિકનિર્યુક્તિ ગાથા ૪ માં અનુયોગના પૃથક્ત્વ અપૃથક્ત્વનો ઉલ્લેખ છે, તેમાં જણાવ્યું છે કે—આ શાસ્ત્રનો સમાવેશ ચરણકરણાનુયોગમાં થાય છે. (જુઓ ઉલ્લેખ ૩).

(ગ) ઓઘનિર્યુક્તિ ગાથા ૨ માં એનો પોતાનો સમાવેશ ચરણકરણાનુયોગમાં હોવાનું જણાવ્યું છે. (ઉલ્લેખ ૨).

૪. આવ૦ નિ૦ ગાથા ૭૭૮ થી ૭૮૩ માં અને ઉત્ત૦ નિ૦ ગાથા ૧૬૪ થી ૧૭૮ સુધીમાં સાત નિહ્વો અને આઠમા દિગંબરમતની ઉત્પત્તિ અને તેમની માન્યતાઓનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, જેમાંના ઘણાં ચતુર્દશપૂર્વધર ભદ્રબાહુસ્વામી પછી થયેલા છે. અર્થાત્ એકંદર શ્રમણભગવાન્ મહાવીરના નિર્વાણ પછીના સાત સૈકા સુધીમાં બનેલ પ્રસંગો આ બન્ને નિર્યુક્તિગ્રંથમાં નોંધાયેલા છે. (જુઓ ઉલ્લેખ ૧ ઘ તથા ૫ સ્વ).

૫. સૂત્રકૃતાંગનિર્યુક્તિ ગાથા ૧૬૪ માં દ્રવ્યનિષ્કેપને લગતા ત્રણ આદેશો અર્થાત્ ત્રણ માન્યતાઓનો ઉલ્લેખ છે, જે ચતુર્દશપૂર્વધર ભગવાન્ ભદ્રબાહુ પછી થયેલ સ્થવિર આર્ય સુહસ્તી આદિ અર્વાચીન સ્થવિરોની માન્યતારૂપ હોઈ તેનો ઉલ્લેખ નિર્યુક્તિગ્રંથમાં સંગત ન હોઈ શકે (ઉલ્લેખ ૬).

ઉપર જણાવેલ બાબતો ચતુર્દશપૂર્વવિદ્ ભદ્રબાહુકૃત નિર્યુક્તિગ્રંથોમાં હોય એ કોઈ પણ રીતે ઘટમાન ન કહેવાય. પૂજ્ય શ્રીશાંત્યાચાર્યના કહેવા પ્રમાણે ‘ નિર્યુક્તિકાર ત્રિકાલજ્ઞાની હતા એટલે નિર્યુક્તિમાં એ બાબતોનો ઉલ્લેખ હોવો અયોગ્ય નથી ’ એ વાતને આપણે માની લઈએ તેમ છતાં નિર્યુક્તિગ્રંથોમાં નામ લઈને શ્રીવજ્રસ્વામીને નમસ્કાર, અનુયોગની પૃથક્કા, નિહ્વાદિની ઉત્પત્તિ, પોતાના પછી ઉત્પન્ન થયેલ આચાર્યોની માન્યતાઓનો સંગ્રહ આદિ બાબતોનો ઉલ્લેખ કોઈ પણ રીતે સંગત માની શકાય નહિ; કારણ કે—

(ક) કોઈપણ મહાન્ વ્યક્તિ “ નમો તિત્થસ્સ, નમો આયરિયાણં, નમો ઉવજ્ઞાયાણં, નમો સવ્વસાહૂણં ” ઇત્યાદિ વાક્યો દ્વારા ધર્મ પ્રત્યેનો અથવા ગુણો પ્રત્યેનો આદર પ્રગટ કરવા માટે સામાન્ય નમસ્કાર કરે એ અયોગ્ય નથી, પણ એ જ વ્યક્તિ પોતા કરતાં લઘુ દરજ્જે રહેલ વ્યક્તિને નામ લઈને નમસ્કાર કરે એ તો કોઈપણ રીતે ઊચિત ન ગણાય અને એમ બની શકે પણ નહિ. ચૌદ પૂર્વધર ભગવાન્ ભદ્રબાહુસ્વામી, ઓઘનિર્યુક્તિના મંગલા-ચરણમાં કર્યું છે તેમ ગુણો પ્રત્યે બહુમાન દર્શાવવા સ્વાતંત્ર્ય દશપૂર્વધર આદિને કે સામાન્યતયા સાધુસમુદાયને નમસ્કાર કરે એમાં અણઘટતું કશું જ નથી; પણ તેઓશ્રી સ્થવિર આર્ય વજ્રસ્વામીને “ તં વહરિસિં નમંસામિ, વંદામિ અજ્ઞવહરં ” એ રીતે સાક્ષાત્ નામ લઈ

નમસ્કાર કરે અથવા પોતાના શિષ્યને “ ભગવં પિ થૂલભદ્રો ” એમ વ્યક્તિગત નામ લઈ “ ભગવં ” તરીકે લખે એ ક્યારે પણ બની ન શકે અને એ પદ્ધતિ વિનયધર્મની રક્ષા સ્વાતર કોઈ પણ શાસ્ત્રકારને કે શ્રુતધરને માન્ય ન જ હોઈ શકે.

(સ્વ) ચતુર્દશપૂર્વવિદ્ ભગવાન્ મદ્રવાહુસ્વામી, જેમણે અનુયોગની અપૃથક્ દશામાં નિર્યુક્તિગ્રંથોની રચના કર્યાનું કહેવામાં આવે છે તેઓશ્રી ૧ પોતા પછી લગભગ ચાર સૈકા બાદ વનનાર અનુયોગપૃથક્ત્વની ઘટનાનો ઉલ્લેખ કરે, ૨ તેમના પોતાના પછી થનાર સ્થવિ-રોની જીવનકથા અને માન્યતાઓની નોંધ લે અને ૩ કેટલાક નિદ્ધવો અને દિગંબરમત, જે તેમના પોતાનાથી કેટલેય કાળાંતરે ઉત્પન્ન થયા છે તેમની ઉત્પત્તિ અને માન્યતાઓને નિર્યુક્તિગ્રંથોમાં વર્ણવે એ કોઈ પણ પ્રકારે સ્વીકારી કે કલ્પી શકાય તેમ નથી. જો અપર્યુક્ત ઘટનાઓ બન્યા અગાઉ જ તેનો ઉલ્લેખ નિર્યુક્તિગ્રંથોમાં કરી દેવામાં આવે તો તે તે માન્યતા કે મત અમુક પુરુષથી રૂઢ થયાનું કહેવામાં આવે એ શી રીતે કહી શકાય ?.

(ગ) જે દશ આગમો ઉપર નિર્યુક્તિઓ રચાયાનો ઉલ્લેખ આવશ્યકનિર્યુક્તિમાં છે, એ પૈકીનાં આચારાંગ અને સૂત્રકૃતાંગ એ વે અંગઆગમો ચૌદપૂર્વધર આર્ય મદ્રવાહુસ્વામીના જમા-નામાં જૈન સામ્પ્રદાયિક માન્યતાનુસાર અતિમહાન્ અને પરિપૂર્ણ ‘હતાં, તેમજ એના પ્રત્યેક સૂત્ર પર એકી સાથે ચાર અનુયોગ પ્રવૃત્ત હતા, એ સ્થિતિમાં ઉપરોક્ત અંગઆગમો ઉપર ગૂંથા-યેલ નિર્યુક્તિગ્રંથો અતિ વિશાળ અને ચાર અનુયોગમય હોવા જોઈએ, તેમજ વીજા આગ-મગ્રંથો ઉપર નિર્માણ કરેલ નિર્યુક્તિગ્રંથો પણ ચાર અનુયોગમય અને વિસ્તૃત હોવા જોઈએ, અને તે ઉપરાંત એમાં ઉપર નિર્દેશ કરેલ અનુયોગની પૃથક્કાનો કે અર્વાચીન સ્થવિરોની જીવ-નકથા સાથે સંબંધ ધરાવતી કોઈ પણ બાબતનો ઉલ્લેખ સદંતર ન હોવો જોઈએ.

આ કથન સામે ‘ નિર્યુક્તિકાર ચતુર્દશપૂર્વધર શ્રીમદ્રવાહુસ્વામી હોવા ’ની માન્યતા તરફ વળળ ધરાવનારા વિદ્વાનોનું કહેવું છે કે—“ નિર્યુક્તિકાર, ચતુર્દશપૂર્વવિદ્ મદ્રવાહુ-સ્વામી જ છે. તેઓશ્રીએ જ્યારે નિર્યુક્તિગ્રંથોની રચના કરી ત્યારે એ નિર્યુક્તિગ્રંથો ચાર અનુ-યોગમય અને વિશાળ જ હતા; પણ જ્યારે સ્થવિર આર્યરક્ષિતે પોતાના દુર્બલિકા પુણ્યમિત્ર નામના વિદ્વાન્ શિષ્યની વિસ્મૃતિને તેમજ તેમની પાછળ ભવિષ્યમાં થનાર શિષ્ય-પ્રશિષ્યાદિ સંતતિની અત્યંત મંદબુદ્ધિને ધ્યાનમાં લઈ અનુયોગને પૃથક્ કર્યા ત્યારે ઉપરોક્ત ચાર અનુ-યોગમય નિર્યુક્તિગ્રંથોને પણ પૃથગ્ અનુયોગરૂપે વ્યવસ્થિત કરી લીધા. ”

જો કે, જેમ સ્થવિર આર્યરક્ષિત મગવાને અનુયોગને પૃથક્ કર્યાના તેમજ આર્યસ્કંદિલ આદિ સ્થવિરોએ માથુરી પ્રમુખ મિત્ર મિત્ર વાચનાઓ દ્વારા આગમોની પુનર્વ્યવસ્થા કર્યાના

૧ આવસ્સયસ્સ દસકાલિયસ્સ તહ ઉત્તરજ્ઞમાયારે ।

સ્યગઢે ણિજ્ઞુત્તિં વોચ્છામિ તદ્દા દસાણં ચ ॥ ૧૪ ॥

કપ્પસ્સ ય ણિજ્ઞુત્તિં, વવહારસ્સેવ પરમનિરુણસ્સ ।

સરિયપણ્ણત્તીએ, ઉચ્છં ઇસિમાસિકાણં ચ ॥ ૧૫ ॥

અથવા એ આગમોની વાચના ચાલુ કર્યા આદિને લગતા વિવિધ ઉલ્લેખો મળે છે, તેમ નિર્યુક્તિ-ગ્રંથોને વ્યવસ્થિત કરવાને લગતો એક પળ ઉલ્લેખ મળતો નથી; તેમ છતાં ઉપરોક્ત સમાધાનને આપણે કબૂલ કરી લઈએ તો પળ એ સમાધાન સામે એક વિરોધ તો ઝૂમો જ છે કે—

સ્થવિર આર્યરક્ષિતના જમાનામાં આચારાંગ અને સૂત્રકૃતાંગ એ બે અંગઆગમોનું પ્રમાણ તે જ હતું જે ચતુર્દશપૂર્વધર સ્થવિર આર્ય ભદ્રવાહુસ્વામીના જમાનામાં હતું, એટલે એ નિર્યુક્તિગ્રંથો ચાર અનુયોગમય હોવાને બદલે મળે એક અનુયોગાનુસારી હો, પરંતુ એ નિર્યુક્તિગ્રંથોનું પ્રમાણ તો સૂત્રગ્રંથોની વિશાળતાને અનુસરી વિશાળ જ હોવું જોઈએ; પળ તેમ નહોતાં આપણા સામે વિદ્યમાન નિર્યુક્તિગ્રંથો માથુરી આદિ વાચનાઓ દ્વારા અતિસંસ્કાર પામેલ અને જૈન સામ્પ્રદાયિક માન્યતાનુસાર અતિ ટૂંકાઈ ગયેલ અંતિમ સૂત્રસંકલનાને જ આવાદ અનુસરે છે.

અનુયોગની પૃથક્તા આદિને લગતી બાબતો વિષે કદાચ એમ કહેવામાં આવે કે— “એ ઉલ્લેખો સ્થવિર આર્ય રક્ષિતે નિર્યુક્તિગ્રંથોની પુનર્વ્યવસ્થા કરી ત્યારે ઉમેરેલ છે” તો પળ નિર્યુક્તિગ્રંથોમાં ગોષ્ઠામાહિલ નિહ્વણ અને દિગંબરમતની ઉત્પત્તિને લગતી હકીકત નિર્યુક્તિગ્રંથમાં ક્યાંથી આવી ? કે જે વજ્રેયની ઉત્પત્તિ સ્થવિર શ્રીઆર્યરક્ષિત ભગવાનના સ્વર્ગવાસ પછી થયેલ છે. આ બાબતને ઉમેરનાર કોઈ ત્રીજા જ સ્થવિરને શોધવા જવું પડે એવું છે.

વસ્તુતઃ વિચાર કરવામાં આવે તો કોઈ પળ સ્થવિર મહર્ષિ પ્રાચીન આચાર્યના ગ્રંથને અનિ-વાર્ય રીતે વ્યવસ્થિત કરવાની આવશ્યકતા ઝૂમી થતાં તેમાં સંબંધ જોડવા પૂરતો ઘટતો ઉમેરો કે સહજ ફેરફાર કરે એ સહ્ય હોઈ શકે, પળ તેને બદલે તે મૂળ ગ્રંથકારના જમાનાઓ પછી બનેલી ઘટનાઓને કે તેવી કોઈ બીજી બાબતોને મૂળ ગ્રંથમાં નવેસર પેસાડી દે પછી એ ગ્રંથનું મૌલિકપણું, ગૌરવ કે પ્રામાણિકતા જલ્લવાય સ્વરૂપ ? આપણે નિર્વિવાદપણે કબૂલ કરવું જોઈએ કે મૂળ ગ્રંથમાં એવો નવો ઉમેરો ક્યારે એ પળ વાસ્તવિક તેમજ માન્ય ન કરી શકાય. કોઈ પળ સ્થવિર મહર્ષિ અણઘટતો ઉમેરો મૂળ ગ્રંથમાં ન જ કરે અને જો કોઈ કરે તો તેવા ઉમેરાને તે જ જમાનાના સ્થવિરો મંજૂર ન જ રાખે. અને તેમ બને તો તેની મૌલિકતામાં જરૂર ઊણપ આવે.

અહીં પ્રસંગવશાત્ એક વાત સ્પષ્ટ કરી લઈએ કે, ચતુર્દશપૂર્વધર ભગવાન્ ભદ્ર-વાહુના જમાનાના નિર્યુક્તિગ્રંથોને આર્યરક્ષિતના યુગમાં વ્યવસ્થિત કરાય અને આર્યરક્ષિ-તના યુગમાં વ્યવસ્થિત કરાયેલ નિર્યુક્તિગ્રંથોને તે પછીના જમાનામાં વ્યવસ્થિત કરવામાં આવે, એટલું જ નહિ પળ એ નિર્યુક્તિગ્રંથોમાં ઉત્તરોત્તર ગાઢાં ને ગાઢાં ભરીને વધારો ઘટાડો કરવામાં આવે, આ જાતની કલ્પનાઓ જરાય યુક્તિસંગત નથી. કોઈ પળ મૌલિક ગ્રંથમાં આવા ફેરફારો કર્યા પછી એ ગ્રંથને મૂળ પુરુષના નામથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં સ્વરૂપ જ એના પ્રણેતા મૂળ પુરુષની તેમજ તે પછીના સ્થવિરોની પ્રામાણિકતા દૂષિત જ થાય છે.

ઉપર જણાવવામાં આવ્યું તે સિવાય નિર્યુક્તિગ્રંથોમાં ત્રણ બાબતો એવી છે કે જે નિર્યુક્તિકાર ચતુર્દશપૂર્વધર હોવાની માન્યતા ધરાવતાં આપણને અટકાવે છે.

૧ ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમાં અકામમરણીય નામના અધ્યયનમાં નીચે પ્રમાણેની નિર્યુક્તિ ગાથા છે:—

સવ્વે એ દારા, મરણવિભત્તીઢ વણિયા કમસો ।

સગલણિણે પયથ્થે, જિણ ચડદસપુવ્વિ ભાસંતિ ॥ ૨૩૩ ॥

અર્થાત્—મરણવિભક્તિને લગતાં બધાં દ્વારોને અનુક્રમે વર્ણવ્યાં, (પરંતુ) પદાર્થોને સંપૂર્ણ અને વિશદ રીતે જિન દટલે કેવલજ્ઞાની અને ચતુર્દશપૂર્વી (જ) કહે છે—કહી શકે છે.

આ ગાથામાં એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે—“ પદાર્થોને સંપૂર્ણ અને વિશદ રીતે કેવલજ્ઞાની અને ચૌદપૂર્વધર જ કહે છે ” જો નિર્યુક્તિકાર પોતે ચૌદપૂર્વી હોય તો ગાથામાં “ ચડદસપુવ્વી ” એમ ન લલે.

શ્રીમાન્ શાન્ત્યાચાર્યે પરીષદાધ્યયનના અંતમાં જણાવ્યું છે કે—“ ભગવાન્ ભદ્રવાહુ-સ્વામી ચતુર્દશપૂર્વવિદ્ શ્રુતકેવલો હોઈ ત્રણે કાલના પદાર્થોને સાક્ષાત્ જાણી શકે છે માટે અર્વાચીન ઉદાહરણો જોઈ એને માટે વીજાનાં કરેલાં હશે એમ શંકા ન કરવી ” પરંતુ આ પ્રમાણે સમાધાન આપનાર પૂજ્યશ્રી શાન્ત્યાચાર્યને ઉપરોક્ત ગાથાની ટીકા કરતાં ઘડીમર વિચારમગ્ન થવા સાથે કેવું મૂંઝાવું પડ્યું છે એ આપણે નીચે આપેલા એમની ટીકાના અંશને ધ્યાનમાં લેતાં સમજી શકીએ છીએ—

“ સમ્પ્રત્યતિગમ્ભીરતામાગમસ્ય દર્શયન્નાત્મૌદ્ધત્યપરિહારાયાહ ભગવાન્ નિર્યુક્તિકાર:—

સવ્વે એ દારા ૦ ગાથાવ્યાખ્યા— ‘ સર્વાણિ ’ અશેષાણિ ‘ એતાનિ ’ અનન્તરમુપદર્શિ-તાનિ ‘ દ્વારાણિ ’ અર્થપ્રતિપાદનમુલ્લાનિ ‘ મરણવિભક્તે: ’ મરણવિભક્ત્યપરનામ્નોડમ્બૈવાધ્યયનસ્ય ‘ વર્ણિતાનિ ’ પ્રરૂપતાનિ, મયેતિ શેષ:, ‘ કમસો ’ ન્તિ પ્રાગ્વત્ ક્રમત: । આહ એવં સક-લાડપિ મરણવક્તવ્યતા ઉક્તા ઉત ન ? ઇત્યાહ—સકલાશ્ચ—સમસ્તા નિપુણાશ્ચ—અશેષવિશે-ષકલિતા: સકલનિપુણા: તાન્ પદાર્થાન્ ઇહ પ્રશસ્તમરણાદીન્ જિનાશ્ચ—કેવલિન: ચતુર્દશ-પૂર્વિણશ્ચ—પ્રભવાદયો જિનચતુર્દશપૂર્વિણો ‘ ભાષન્તે ’ વ્યક્તમભિદધતિ, અહં તુ મન્દમતિ-ત્વાન્ તથા વર્ણયિતું ક્ષમ ઇત્યમિપ્રાય: । સ્વયં ચતુર્દશપૂર્વિત્વેડપિ ચચતુર્દશપૂર્વ્યુપાદાનં તત્ તેષામપિ ષટ્સ્થાનપતિતત્ત્વેન શેષમાહાત્મ્યરૂપાપનપરમદુષ્ટમેવ, ભાષ્યગાથા વા દ્વારગાથાદ્વયાદારમ્ય લક્ષ્યન્ત ઇતિ પ્રેર્યાનવકાશ એવેતિ ગાથાર્થ: ॥ ૨૩૩ ॥ ”

ઉત્તરાધ્યયન પાઠ્યટીકા પત્ર. ૨૪૦.

ઉપરોક્ત ટીકામાં શ્રીમાન્ શાન્ત્યાચાર્યે બે રીતે સમાધાન કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે—“ ૧. નિર્યુક્તિકાર પોતે ચૌદપૂર્વી હોવા છતાં “ચડદસપુવ્વી” એમ લખ્યું છે તે ચૌદપૂર્વધરો આપસ આપસમાં અર્થજ્ઞાનની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાનપતિત અર્થાત્ ઓછાવત્તી સમજવાળા હોવાથી પોતાથી અધિકનું માહાત્મ્ય સૂચવવા માટે છે. ૨. અથવા દ્વારગાથાથી લઈને અહીં સુધીની બધીયે ભાષ્યગાથા હોવી જોઈએ દટલે શંકાને સ્થાન નથી. ”

આવું વૈકલ્પિક અને નિરાધાર સમાધાન એ ક્યારેય પળ વાસ્તવિક ન ગણાય. તેમજ

આ સમાધાનને ચૂર્ણિકારનો ટેકો પળ નથી. ડ્યારે કોઈ પળ સ્થલે વિરોધ જેવું આવે ત્યારે તેને સ્વેચ્છાથી “ ભાષ્યગાથા છે ” ઇત્યાદિ કહી નિરાધાર સમાધાન આપવાથી કામ ચાલી શકે નહિ. ઇટલે પૂજ્યશ્રી શાન્તિસૂરિજીનું ઉપરોક્ત વૈકલ્પિક સમાધાન,—જેના માટે સુદ પોતે પળ શંકિત છે,—માન્ય રાક્ષી શકાય નહિ.

૨. સૂત્રકૃતાંગસૂત્રના બીજા શ્રુતસ્કંધના પહેલા પુંડરીકાધ્યયનમાં ‘ પુંડરીક ’ પદના નિષ્કેપોનું નિરૂપણ કરતાં દ્રવ્યનિષ્કેપના જે ત્રણ આદેશોનો નિર્યુક્તિકારે સંગ્રહ કર્યો છે એ બૃહત્કલ્પસૂત્રચૂર્ણિકારના કહેવા પ્રમાણે સ્થવિર આર્યમંગુ, સ્થવિર આર્યસમુદ્ર અને સ્થવિર આર્યસુહસ્તી એ ત્રણ સ્થવિરોની જુદી જુદી ત્રણ માન્યતારૂપ છે. ચૂર્ણિકારે જણાવેલ વાત સાચી હોય,—બાધિત હોવા માટેનું કોઈ પ્રમાણ નથી,—તો આપણે એમ માનવું જોઈએ કે ચતુર્દશપૂર્વવિદ્ ભદ્રબાહુકૃત નિર્યુક્તિગ્રંથોમાં તેમના પછી થયેલ સ્થવિરોના આદેશોનો અર્થાત્ એમની માન્યતાઓનો ઉલ્લેખ હોઈ જ ન શકે. અને જો એ સ્થવિરોના મતોનો સંગ્રહ નિર્યુક્તિગ્રંથોમાં હોય તો ‘ એ કૃતિ ચતુર્દશપૂર્વધર ભદ્રબાહુની નથી પણ કોઈ બીજા જ સ્થવિરની છે ’ એમ કહેવું જોઈએ. જો પાછલ્લથયેલ સ્થવિરોની કહેવાતી, માન્યતાઓનો સંગ્રહ ચતુર્દશપૂર્વધરની કૃતિમાં હોય તો એ માન્યતાઓ આર્યમંગુ આદિ સ્થવિરોની કહેવાય જ નહિ. જો કોઈ આ પ્રમાણે પ્રયત્ન કરે તો એ સામે વિરોધ જ ઊભો થાય. અન્તુ, નિર્યુક્તિમાં પાછલ્લના સ્થવિરોના ઉપરોક્ત દ્રવ્યનિષ્કેપના ત્રણ આદેશો જોતાં નિર્યુક્તિકાર ચતુર્દશપૂર્વધર ભદ્રબાહુ-સ્વામી હોવાની માન્યતા બાધિત થાય છે.

૩. ઉપર અમે જે બે પ્રમાણ ટાંકી આવ્યા તે કરતાં ત્રીજું પ્રમાણ વધારે સબલ છે અને એ દશાશ્રુતસ્કંધની નિર્યુક્તિનું છે. દશાશ્રુતસ્કંધની નિર્યુક્તિના પ્રારંભમાં નીચે પ્રમાણે ગાથા છે—

વંદામિ ભદ્રબાહુ, પાર્ણિણં ચરિમસગલસુયનાણિ ।

સુત્તસસ કારગમિસિ, દસાસુ કપ્પે ય વવહારે ॥ ૧ ॥

દશાશ્રુતસ્કંધનિર્યુક્તિના પ્રારંભમાં છેદસૂત્રકાર ચતુર્દશપૂર્વધર સ્થવિર ભદ્રબાહુને ઉપર પ્રમાણે નમસ્કાર કરવામાં આવે એ ઉપરથી સૌ કોઈ સમજી શકે તેમ છે કે—“ નિર્યુક્તિકાર ચતુર્દશ પૂર્વધર ભદ્રબાહુસ્વામી હોય તો પોતે પોતાને આ રીતે નમસ્કાર ન જ કરે. ” ઇટલે આ ઉપરથી અર્થાત્ જ એમ સિદ્ધ થાય છે કે—નિર્યુક્તિકાર ચતુર્દશપૂર્વધર ભદ્રબાહુસ્વામી નથી પણ કોઈ બીજી જ વ્યક્તિ છે.

૧. ગળહરથેરકર્યં વા, આણસા સુક્કવાગરણતો વા ।

ધુવચ્ચલવિસેસતો વા, અંગાડંગેસુ ગાણતં ॥ ૧૪૪ ॥

ચૂર્ણિ:—કિં ચ આણસા જહા અજ્જમંગુ તિવિહં સંખં ઇચ્છતિ—એમભવિયં બદ્ધાલયં અભિમુહનામગોતં ચ । અજ્જસમુદ્ધા દુવિહં—બદ્ધાલયં અભિમુહનામગોતં ચ । અજ્જસુદ્ધત્થી એગં—અભિમુહનામગોતં ઇચ્છતિ ॥

કલ્પભાષ્યગાથા અને ચૂર્ણિ (લિખિત પ્રતિ)

अहीं कोईए एम कहेवानुं साहस न करवुं के—“ आ गाथा भाष्यकारनी अथवा प्रक्षिप्त गाथा हरो ’ कारण के—खुद चूर्णिकारे ज आ गाथाने निर्युक्तिगाथा तरीके जणावी छे. आ स्थळे सौनी जाणखातर अमे चूर्णिना ए पाठने आपीए छीए—

चूर्णि—तं पुण मंगलं नामादि चतुर्विधं आवस्सगाणुकमेण परूवेयव्वं । तत्थ भावमंगलं निज्जुत्तिकारो आह—वंदामि भद्वाहुं, पाईणं चरिमसगलसुयणाणि । सुत्तस्स कारगमिसिं, दसासु कप्पे य ववहारे ॥ १ ॥

चूर्णिः—भद्वाहु नामेणं । पाईणो गोत्तेणं । चरिमो अपच्छिमो । सगलाइं चोदसपु-
व्वाइं । किंनिमित्तं नमोक्कारो तस्स कज्जति ? उच्यते—जेण सुत्तस्स कारओ ण अत्थस्स,
अत्थो तित्थगगतो पसूतो । जेण भण्णति—अत्थं भासति अरहा० गाथा । कतरं सुत्तं ?
दसाओ कप्पो ववहारो य । कतरातो उद्धृतम् ? उच्यते—पञ्चखाणपुव्वातो । अहवा भाव-
मंगलं नन्दी, सा तहेव चउव्विहा ॥

—दशाश्रुतस्कंधनिर्युक्ति अने चूर्णि (लिखित प्रति)

अहीं अमे चूर्णिनो जे पाठ आप्यो छे एमां चूर्णिकारे “ भावमंगल निर्युक्तिकार कहे छे ” एम लखीने ज “ वंदामि भद्वाहुं० ” ए मंगलगाथा आपी छे एटले कोईने बीजी कल्पना करवाने अवकाश रहेतो नथी.

भगवान् भद्रबाहुनी कृतिरूप छेदसूत्रोमां दशाश्रुतस्कंधसूत्र सौथी पहेलुं होई तेनी निर्युक्तिना प्रारंभमां तेमने नमस्कार करवामां आव्यो छे ए छेदसूत्रोना प्रणेता तरीके अत्यंत औचित्यपात्र ज छे.

जो चूर्णिकार, निर्युक्तिकार तरीके चतुर्दशपूर्वधर स्थविर आर्य भद्रबाहुने मानता होत, तो तेओश्रीने आ गाथाने निर्युक्तिगाथा तरीके जणाववा पहेलां मनमां अनेक विकल्पो ऊठ्या होत. एटले ए वात निर्विवादपणे स्पष्ट थाय छे के—“ चतुर्दशपूर्वधर भद्रबाहुस्वामी निर्युक्तिकार नथी ”

अमने तो लागे छे के निर्युक्तिकारना विषयमां उद्भवेलो गोटाळो चूर्णिकारना जमाना पछीनो अने ते नामनी समानतामांथी जन्मेलो छे.

उपर अमे प्रमाणपुरःसर चर्चा करी आव्या ते कारणसर अमारी ए दृढ मान्यता छे के—आजना निर्युक्तिग्रंथो नथी चतुर्दशपूर्वधर स्थविर आर्य भद्रबाहुस्वामीना रचेलो के नथी ए, अनुयोगपृथक्त्वकार स्थविर आर्यरक्षितना युगमां व्यवस्थित कराएल; परंतु आजना आपणा निर्युक्तिग्रंथो उपराउपरी पडता भयंकर दुकाळो अने श्रमणवर्गनी यादशक्तिनी स्वामीने कारणे खंडित थएल आगमोनी स्थविर आर्यस्कंदिल, स्थविर नागार्जुन आदि स्थविरोए पुनःसंकलना अथवा व्यवस्था करी तेने अनुसरता होई ते पछीना छे.

उपर अमे जणावी आव्या ते मुजब आजना आपणा निर्युक्तिग्रंथो चतुर्दशपूर्वविद् स्थविर आर्य भद्रबाहुस्वामिकृत नथी—न होय, तो एक प्रश्न सहेजे ज उपस्थित थाय छे

કે ત્યારે એ નિર્યુક્તિગ્રંથો કોણે રચેલા છે ? અને એનો રચનાસમય કયો હોવો જોઈએ ? આ પ્રશ્નને લગતાં લભ્ય પ્રમાણો અને અનુમાનો અમે આ નીચે રજૂ કરીએ છીએ—

‘ છેદસૂત્રકાર ચતુર્દશપૂર્વધર ભગવાન્ શ્રીભદ્રવાહુસ્વામી એ જ નિર્યુક્તિકાર છે ’ એ ખ્રાન્ત માન્યતા જો સમાન નામમાંથી જન્મી હોય,—અને એ પ્રકારની નામસમાનતાની ખ્રાન્તિમાંથી સ્થવિર આર્ય કાલક, આચાર્ય શ્રીસિદ્ધસેન, આચાર્ય શ્રીહરિભદ્ર વગેરેના સંબંધમાં જેમ અનેક ગોટાલાભરી ખ્રાન્ત માન્યતાઓ ઊભી થઈ છે તેમ તેવો સંભવ જ વધારે છે,—તો એમ અનુમાન કરવું અયોગ્ય નહિ મનાય કે—છેદસૂત્રકાર કરતાં કોઈ વીજા જ ભદ્રવાહુ નામના સ્થવિર નિર્યુક્તિકાર હોવા જોઈએ—છે.

આ અનુમાનના સમર્થનમાં અમે એક વીજું અનુમાન રજૂ કરીએ છીએ—દશા, કલ્પ, વ્યવહાર અને નિશીથ એ ચાર છેદસૂત્રો, આવશ્યકાદિ દશ શાસ્ત્ર ઉપરની નિર્યુક્તિઓ, ઉવસ-ગ્ગહરસ્તોત્ર અને ભદ્રવાહુસંહિતા મઠી એકંદર સોઠે ગ્રંથો શ્રીભદ્રવાહુસ્વામીની કૃતિ તરીકે શ્વેતાંબર સંપ્રદાયમાં સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે. આમાંનાં ચાર છેદસૂત્રો ચતુર્દશપૂર્વધર સ્થવિર આર્ય ભદ્રવાહુકૃત તરીકે સર્વમાન્ય છે, એ અમે પહેલાં કહી આવ્યા છીએ. નિર્યુક્તિગ્રંથો અમે અનુમાન કર્યું છે તે મુજબ ‘ છેદસૂત્રકાર શ્રીભદ્રવાહુસ્વામી કરતાં જુદા જ ભદ્રવાહુસ્વામીએ રચેલા છે. ’ એ અમારું કથન જો વિદ્વન્માય હોય તો એમ કહી શકાય કે—દશનિર્યુક્તિગ્રંથો, ઉપસર્ગહરસ્તોત્ર અને ભદ્રવાહુસંહિતા એ વારે ગ્રંથો એક જ ભદ્રવાહુકૃત હોવા જોઈએ. આ ભદ્રવાહુ વીજા કોઈ નહિ પણ જેઓ વારાહિસંહિતાના પ્રણેતા ડ્યોતિર્વિદ્ વરાહમિહિરના પૂર્વાશ્રમના સહોદર તરીકે જૈન સંપ્રદાયમાં જાણીતા છે અને જેમને અષ્ટાંગનિમિત્ત અને મંત્રવિદ્યાના પારગામી અર્થાત્ નૈમિત્તિક તરીકે ઓઢાંચવામાં આવે છે, તે છે. એમણે માઈ સાથે ધાર્મિક સ્પર્ધામાં આવતાં ભદ્રવાહુસંહિતા અને ઉપસર્ગહરસ્તોત્ર જેવા માન્ય ગ્રંથોની રચના કરી હતી અથવા એ ગ્રંથો રચવાની એમને અનિવાર્ય રીતે આવશ્યકતા જણાઈ હતી. ભિન્નભિન્ન સંપ્રદાયના ઉપાસક માઈઓમાં સંહિતાપદાલંકૃત ગ્રંથ રચવાની ભાવના જન્મે એ પારસ્પરિક સ્પર્ધા સિવાય ભાગ્યે જ સંભવે.

૧. ઓઘનિર્યુક્તિ, પિંડનિર્યુક્તિ અને પંચકલ્પનિર્યુક્તિ આ ત્રણ નિર્યુક્તિરૂપ ગ્રંથો અનુક્રમે આવશ્યક-નિર્યુક્તિ, દશવૈકાલિકનિર્યુક્તિ અને કલ્પનિર્યુક્તિના અંશરૂપ હોઈ તેની ગણતરી અમે આ ઠેકાણે જુદા ગ્રંથ તરીકે આપી નથી. સંસક્તનિર્યુક્તિ, પ્રહશાન્તિસ્તોત્ર, સપાદલક્ષ્મણુદેવહિંદી આદિ ગ્રંથો ભદ્રવાહુસ્વામિકૃત હોવા સામે અનેક વિરોધો હોઈ એ ગ્રંથોનાં નામની નોંધ પણ અહીં લીધી નથી.

૨. ભદ્રવાહુસંહિતા ગ્રંથ આજે લભ્ય નથી. આજે મઠનો ભદ્રવાહુસંહિતા ગ્રંથ કૃત્રિન છે એમ તેના જાણકારો કહે છે.

૩. પાવયણી ૧ ધમ્મકહી ૨ બાઈ ૩ ખેમિત્તિઓ ૪ તવસ્સી ૫ ય ।

વિજ્ઞા ૬ સિદ્ધો ૭ ય કઈ ૮ અટ્ટેવ પમાવગા મણિયા ॥ ૧ ॥

અજરવ્થ ૧ નંદિસેણો ૨ સિરિયુતવિણેય ૩ મહ્થાહ્થ ૪ ય ।

સ્થવગ ૫ ડજ્જલુહ ૬ મ્મિયા ૭ દિવાયરો ૮ વા હ્હાડ્હરણા ॥ ૨ ॥

નિર્યુક્તિકાર અને ઉપસર્ગહરસ્તોત્રાદિના રચયિતા એક જ ભદ્રવાહુ અને તે પળ નૈમિત્તિક ભદ્રવાહુ હોવાનું અનુમાન અમે એટલા ઉપરથી કરીએ છીએ કે—આવશ્યકનિર્યુક્તિમાં ગાથા ૧૨૫૨ થી ૧૨૭૦ સુધીમાં ગંધર્વ નાગદત્તનું કથાનક આપવામાં આવ્યું છે તેમાં નાગનું વિષ ઉતારવા માટે ક્રિયા કરવામાં આવી છે અને ઉપસર્ગહરસ્તોત્રમાં પળ વિસહરફુલ્લિંગ-મંતં ઇત્યાદિ દ્વારા નાગનો વિષોત્તાર જ વર્ણવવામાં આવ્યો છે. એ સમાનતા એકકર્તૃમૂલક હોય એમ માનવાને અમે સ્વાભાવિક રીતે પ્રેરાઈએ છીએ. નિર્યુક્તિગ્રન્થમાં મંત્રક્રિયાના પ્રયોગ સાથે ‘સ્વાહા’ પદનો નિર્દેશ એ તેના રચયિતાના એ વસ્તુ પ્રત્યેના પ્રેમને અથવા એની જાણકારીને સૂચવે છે અને એવા અષ્ટાંગનિમિત્ત અને મંત્રવિદ્યાના પારગામી નૈમિત્તિક ભદ્રવાહુ જ્યોતિર્વિદ્ વરાહમિહિરના भाई સિવાય બીજા કોઈ જાણીતા નથી. એટલે એમ અનુમાન કરવાને કારણ મળે છે કે—ઉપસર્ગહરસ્તોત્રાદિના પ્રણેતા અને નિર્યુક્તિકાર ભદ્રવાહુ એ એક જ વ્યક્તિ હોવી જોઈએ.

નિર્યુક્તિકાર ભદ્રવાહુ નૈમિત્તિક હોવા માટે એ પળ એક સૂચક વસ્તુ છે કે—તેમણે આવશ્યકસૂત્ર આદિ જે મુખ્ય દશ શાસ્ત્રો ઉપર નિર્યુક્તિઓ રચી છે તેમાં ‘સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ’ શાસ્ત્રને સામેલ રાखેલ છે. આ ઉપરથી આપણે નિર્યુક્તિકારની એ વિદ્યા વિષેની કુશલતા અને પ્રેમને જોઈ શકીએ છીએ અને તેમના નૈમિત્તિક હોવાનું અનુમાન કરી શકીએ છીએ.

આ કરતાં ય નિર્યુક્તિકાર આચાર્ય નૈમિત્તિક હોવાનું સબલ પ્રમાણ આચારાંગનિર્યુક્તિ-માંથી આપણને મળી આવે છે. આચારાંગનિર્યુક્તિમાં ‘દિક્’ પદના ભેદો અને એ ભેદોનું વ્યાખ્યાન કરતાં નિર્યુક્તિકાર ‘પ્રજ્ઞાપકદિશાની વ્યાખ્યા નીચે પ્રમાણે આપે છે—

જત્ય ય જો પળવઓ, કસ્સ વિ સાહઈ દિસાસુ ય ણિમિત્તં ।

જતોમુહો ય ઠાઈ, સા પુવ્વા પચ્છઓ અવરા ॥ ૫૧ ॥

અર્થાત્—ઘ્યાં રહીને જે પ્રજ્ઞાપક—વ્યાખ્યાતા જે દિશામાં મુખ રાखીને કોઈને “નિમિત્ત” કહે તે તેની પૂર્વ દિશા અને પાછલની બાજુમાં પશ્ચિમદિશા જાણવી.

૧. ગંધવ્વનાગદત્તો, ઇચ્છઈ સપ્પેહિં ચિલ્લિં ઇહયં ।

તં જઈ કહંચિ ચજ્જઈ, ઇત્ય હુ દોસો ન કાયવ્વો ॥ ૧૨૫૨ ॥

એ તે પાવાહી, ચત્તારિ વિ કોહમાણમયલોભા ।

જેહિ સયા સંસસં, જરિયમિવ જયં કલકલેઈ ॥ ૧૨૬૨ ॥

એહિં અહં સ્વહઓ, ચઝહિ વિ આસીવિસેહિં પાવેહિં ।

વિસનિગ્ધાયણહેઠં, ચરામિ વિવિહં તવોક્કન્મં ॥ ૧૨૬૪ ॥

*

*

*

સિદ્ધે નમંસિક્કણં, સંસારતયા ય જે મહાવિજ્ઞા ।

બોચ્છામિ દંઢકિરિયં, સવ્વવિસનિવારણં વિજ્ઞં ॥ ૧૨૬૯ ॥

સવ્વં પાણહવાયં, પચ્ચક્કહાઈ મિ અલિયવયણં ચ ।

સવ્વમદત્તપ્પણં અવ્વંમ પરિગ્ગહં સ્વાહા ॥ ૧૨૭૦ ॥

આ ગાથામાં નિર્યુક્તિકારે “ કસ્સહ સાહહ દિસાસુ ય ણિમિત્તં ” એમ જણાવ્યું છે એ ઉપરથી આપણને સ્વાત્રી થાય છે કે તેના પ્રણેતાને નિમિત્તના વિષયમાં ભારે શોખ હતો. નહિતર આવા આચારાંગસૂત્ર જેવા ચરણકરણાનુયોગના તાત્ત્વિક ગ્રન્થનું વ્યાખ્યાન કરતાં વીજા કોઈ તાત્ત્વિક પદાર્થનો નિર્દેશ ન કરતાં નિમિત્તનો નિર્દેશ કરવા તરફ તેના પ્રણેતાનું ધ્યાન જાય જ શી રીતે ?

કેટલાક પ્રાચીન વિદ્વાનો છેદસૂત્ર, નિર્યુક્તિ, ભદ્રવાહુસંહિતા, ઉપસર્ગહરસ્તોત્ર એ વધા-યના પ્રણેતા ચૌદપૂર્વધર ભદ્રવાહુસ્વામી છે એ કહેવા સાથે એમ પળ માને છે કે એઓશ્રી વારાહીસંહિતા આદિના પ્રણેતા જ્યોતિર્વિદ્ વરાહમિહિરના સહોદર હતા, પરંતુ આ કથન કોઈ રીતે સંગત નથી. કારણ કે વરાહમિહિરનો સમય પંચસિદ્ધાન્તિકાના અંતમાં પોતે નિર્દેશ કરે છે તે પ્રમાણે શક સંવત ૪૨૭ અર્થાત્ વિક્રમ સંવત ૫૬૨ છઠી શતાબ્દિ ઉત્તરાર્ધ નિર્ણીત છે. એટલે છેદસૂત્રકાર ચતુર્દશપૂર્વજ્ઞ ભદ્રવાહુ અને ઉપસર્ગહરસ્તોત્રાદિના રચયિતા તેમજ જ્યોતિર્વિદ્ વરાહમિહિરના સહોદર ભદ્રવાહુ તદ્દન ભિન્ન જ નક્કી થાય છે.

ઉપસર્ગહરસ્તોત્રકાર ભદ્રવાહુ અને જ્યોતિર્વિદ્ વરાહમિહિરની પરસ્પર સંકળાણી જે કથા ચૌદમી શતાબ્દિમાં નોંધપોથીને પાને ચઢેલી છે એ સત્ય હોય તેમ સંભવ છે એટલે ઉપસર્ગહરસ્તોત્રકાર ભદ્રવાહુસ્વામીને ચતુર્દશપૂર્વધર તરીકે ઓઢાવાવવામાં આવે છે એ બરાબર નથી. તેમ જ ભદ્રવાહુસંહિતાના પ્રણેતા તરીકે એ જ ચતુર્દશપૂર્વધરને કહેવામાં આવે છે એ પણ વજૂદદાર નથી રહેતું. કારણકે ભદ્રવાહુસંહિતા અને વારાહીસંહિતા એ સમાનનામક ગ્રન્થો પારસ્પરિક વિશિષ્ટ સ્પર્ધાના સૂચક હોઈ બન્નેયના સમકાલભાવી હોવાની વાતને જ વધારે ટેકો આપે છે. આ રીતે બે ભદ્રવાહુ થયાનું ફલિત થાય છે. એક છેદસૂત્રકાર ચતુર્દશપૂર્વધર સ્થવિર આર્ય ભદ્રવાહુ અને વીજા દશ નિર્યુક્તિઓ, ભદ્રવાહુસંહિતા અને ઉપસર્ગહરસ્તોત્રના પ્રણેતા ભદ્રવાહુ, જેઓ જૈન સંપ્રદાયમાં નૈમિત્તિક તરીકે જાણીતા છે.

આ બન્નેય સમર્થ ગ્રંથકારો ભિન્ન હોવાનું એ ઉપરથી પણ કહી શકાય કે—તિથોગા-લિપ્રકીર્ણક, આવશ્યકચૂર્ણિ, આવશ્યક હારિભદ્રીયા ટીકા, પરિશિષ્ટપર્વ આદિ પ્રાચીન માન્ય ગ્રન્થોમાં જ્યાં ચતુર્દશપૂર્વધર સ્થવિર આર્ય ભદ્રવાહુનું ચરિત્ર વર્ણવવામાં આવ્યું છે ત્યાં બારબરસી ઢુકાઢ, તેઓશ્રીનું નેપાઢ દેશમાં વસવું, મહાપ્રાણધ્યાનનું આરાધન, સ્થૂલભદ્ર આદિ મુનિઓને વાચના આપવી, છેદસૂત્રોની રચના કરવી ઇત્યાદિ હકીકત આવે છે પણ વરાહમિહિરના માઈ હોવાનો, નિર્યુક્તિગ્રન્થો, ઉપસર્ગહરસ્તોત્ર, ભદ્રવાહુસંહિતા આદિની રચના કરવી આદિને લગતો તેમજ તેઓ નૈમિત્તિક હોવાને લગતો કશોય ડહેલ નથી. આથી એમ સહેજે જ લાગે કે—છેદસૂત્રકાર ભદ્રવાહુસ્વામી અને નિર્યુક્તિ આદિના પ્રણેતા ભદ્રવાહુસ્વામી બન્ને ય જુદી જુદી વ્યક્તિઓ છે.

નિર્યુક્તિકાર ભદ્રવાહુ એ વિક્રમની છઠ્ઠી સદીમાં થયેલ જ્યોતિર્વિદ્ વરાહમિહિરના સહોદર હોઈ નિર્યુક્તિપ્રથોની રચના વિક્રમના છઠ્ઠા સૈકામાં થઈ છે એ નિર્ણય કર્યા પછી અમારા સામે એક પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે—પાક્ષિકસૂત્રમાં સૂત્રકીર્તનના પ્રત્યેક આલપકમાં અને નંદીસૂત્રમાં અંગપ્રવિષ્ટ શ્રુતજ્ઞાનના નિરૂપણમાં નીચે પ્રમાણેના પાઠો છે—

“ સસુત્તે સઅત્થે સગંથે સનિજ્જુત્તિણે સસંગહણિણે ” પાક્ષિકસૂત્ર.

“ સંસ્વેજ્ઞાઓ નિજ્જુત્તીઓ સંસ્વેજ્ઞાઓ સંગહણીઓ ” નંદીસૂત્ર.

અહીં આ બન્ને ય સૂત્રપાઠો આપવાનો આશય એ છે કે—આ બન્ને ય સૂત્રો, જેની રચના વિક્રમના છઠ્ઠા સૈકાના આરંભમાં જ અથવા પાંચમી શતાબ્દિના ઉત્તરાર્ધમાં થઈ ચૂકવાનો સંભવ વધારે છે, તેમાં નિર્યુક્તિનો ઉલ્લેખ થયેલો છે. ઉપર જણાવવામાં આવ્યું છે તેમ જો નિર્યુક્તિકાર વિક્રમના છઠ્ઠા સૈકાના પહેલા ચરણ કે બીજા ચરણ લગભગ થયા હોય તો તે પહેલાં ગૂંથાઈ આ બન્ને ય સૂત્રોમાં નિર્યુક્તિનો ઉલ્લેખ કેમ થયો છે ? એ પ્રશ્નનું સમાધાન નીચે પ્રમાણે થઈ શકે છે—

પાક્ષિકસૂત્ર અને નંદીસૂત્રમાં નિર્યુક્તિનો જે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે એ અત્યારે આપણા સામે વર્તમાન દશ શાસ્ત્રની નિર્યુક્તિને લક્ષીને નહિ કિન્તુ ગોવિંદનિર્યુક્તિ આદિને ધ્યાનમાં રાખીને કરવામાં આવ્યો છે.

નિર્યુક્તિકાર, સ્થવિર ભદ્રવાહુસ્વામી થયાની વાત સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે પરંતુ એમના સિવાય બીજા કોઈ નિર્યુક્તિકાર થયાની વાતને કોઈ વિરલ વ્યક્તિઓ જ જાણતી હશે. નિશીથ-ચૂર્ણિના ૧૧ માં ઉદ્દેશમાં ‘ જ્ઞાનસ્તેન ’ નું સ્વરૂપ વર્ણવતાં ભાષ્યકારે જણાવ્યું છે કે—“ગોવિંદજ્ઞો નાણે—અર્થાત્—જ્ઞાનની ચોરી કરનાર ગોવિંદાચાર્ય જાણવા.” આ ગાથાની ચૂર્ણિમાં ચૂર્ણિકારે ગોવિંદાચાર્યને લગતા એક વિશિષ્ટ પ્રસંગની ટૂંક નોંધ લીધી છે, ત્યાં લખ્યું છે કે—“ તેમણે એકેન્દ્રિય જીવને સિદ્ધ કરનાર ગોવિંદનિર્યુક્તિની રચના કરી હતી. ” આ ઉલ્લેખને આધારે સ્પષ્ટ રીતે જાણી શકાય છે કે—એક વચ્ચતના બૌદ્ધ મિશ્ત્ર અને પાછ-ઠથી પ્રતિબોધ પામી જૈન દીક્ષા સ્વીકારનાર ગોવિંદાચાર્ય નામના સ્થવિર નિર્યુક્તિકાર થઈ ગયા છે, તેઓશ્રીએ કયા આગમ ઉપર નિર્યુક્તિની રચના કરી હશે એ જાણવા માટેનું આપણા સામે સ્પષ્ટ પ્રમાણ કે સાધન વિદ્યમાન નથી; તેમ છતાં ચૂર્ણિકારના ઉલ્લેખના ઔચિત્યને ધ્યાનમાં લેતાં શ્રીમાન્ ગોવિંદાચાર્યે બીજા કોઈ આગમ ગ્રંથ ઉપર નિર્યુક્તિની રચના કરી હોય તેમ હો, તે છતાં આચારંગસૂત્ર ઉપર ખાસ કરી તેના શસ્ત્રપરિજ્ઞા-નામક પ્રથમ અધ્યયન ઉપર તેમણે નિર્યુક્તિ રચી હોવી જોઈએ. શસ્ત્રપરિજ્ઞા અધ્યયનમાં મુખ્યત્વે પાંચ સ્થાવરોનું—એકેન્દ્રિય જીવોનું અને ત્રસ જીવોનું જ નિરૂપણ છે. અત્યારે આપણા સમક્ષ ગોવિંદાચાર્યકૃત ગોવિંદનિર્યુક્તિ ગ્રંથ નથી તેમજ નિશીથભાષ્ય, નિશીથચૂર્ણિ, કલ્પચૂર્ણિ આદિમાં આવતા ગોવિંદનિજ્જુત્તિ એટલા સામાન્ય નામનિર્દેશ સિવાય કોઈ પણ ચૂર્ણિ આદિ પ્રાચીન ગ્રંથોમાં એ નિર્યુક્તિમાંની ગાથાદિનો પ્રમાણ તરીકે ઉલ્લેખ થયેલો જોવામાં નથી

આવ્યો; ઇટલે અમે માત્ર ઉપરોક્ત અનુમાન કરીને જ અટકીએ છીએ. અહીં અમે સૌની જાણ લાતર ઉપરોક્ત નિશીથચૂર્ણનો પાઠ આપીએ છીએ.

ગોવિંદજો નાળે, દંસળે સુત્તથહેઝઅઢા વા ।

પાવંચિયઝવચરગા, ઉદાયિવધગાદિગા ચરણે ॥

ગોવિંદ૦ ગાહા—ગોવિંદો નામ ભિક્ષુ । સો ય ઇમેણ આયરિણ વાદે જિતો અઢા-રસવારા । તતો તેણ ચિતિતં—સિદ્ધંતસર્લ્લં જાવ ઇતેસિ નો લઘ્મતિ તાવેતે જેતું ન સર્કેતિ । તાહે સો નાળહરણઢા તસ્સેવાડડયરિયસ્સ સગાસે નિક્લંતો । તસ્સ ય સામાયિયાદિપઢંત-સ્સ સુદ્ધં સમ્મત્તં । તતો ગુરું વંદિત્તા મળતિ—દેહિ મે વતે । આયરિઓ મળાતિ—નળુ દત્તાણિ તે વતાણિ । તેણ સઘ્માવો કહિઓ । તાહે ગુણા દત્તાણિ સે વતાણિ । પચ્છા તેણ **ઈગિંદિયજીવસાહણં ગોવિંદનિજ્જુત્તી** કયા ॥ એસ નાળતેણો ॥ નિશીથચૂર્ણ ઉદ્દેશ ૧૧

ભાવાર્થ—ગોવિંદ નામે બૌદ્ધ ભિક્ષુ હતો. તે એક જૈનાચાર્ય સાથે અઢાર વચ્ચત વાદમાં હાર્યો. તેણે વિચાર્યું કે—જ્યાં સુધી આમના સિદ્ધાંતના રહસ્યને જાણ્યું નથી ત્યાં સુધી આમને જીતી શકાશે નહિ. તે ભિક્ષુએ જ્ઞાનની ચોરી કરવા માટે તે જ આચાર્ય પાસે દીક્ષા લીધી. સામાયિકાદિ સૂત્રોનો અભ્યાસ કરતાં તેને શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયું. તેણે ગુરુને કહ્યું કે—મને વ્રતોનો સ્વીકાર કરાવો. આચાર્યે કહ્યું કે—તને વ્રતોનો સ્વીકાર કરાવ્યો જ છે. તેણે પોતાનો આશય જણાવ્યો. ગુરુએ તેને પુનઃ વ્રતો આપ્યાં. તેણે એકેન્દ્રિય જીવોને સાબિત કરનાર ગોવિંદનિર્યુક્તિની રચના કરી. ”

ગોવિંદનિર્યુક્તિને નિશીથચૂર્ણ આદિમાં દર્શનપ્રભાવકશાસ્ત્ર તરીકે જણાવવામાં આવેલ છે—

ગાળઢઠ૦ ગાથા—આચારાદી ગાળં, ગોવિંદણિજ્જુત્તિમાદી દંસળં, જત્થ વિસણ ચરિત્તં ન સુદ્ધાતિ તતો નિગમણં ચરિત્તઢા ॥ નિશીથચૂર્ણ ઉ૦ ૧૧

સગુરુકુલ—સદેસે વા, નાળે ગહિણ સર્દે ય સામથ્યે ।

વચ્ચઈ ઝ અન્નદેસે, દંસળજુત્તાઈ અત્થો વા ॥ ૨૮૮૦ ॥

ચૂર્ણિ:—સગુરુ૦ ગાહા । અપ્પણો આયરિયસ્સ જત્તિઓ આગમો તમ્મિ સઘ્મિ ગહિણ સ્વદેશે યોડન્યેષામાચાર્યાણામાગમસ્તસ્મિન્નપિ ગૃહીતે‘દંસળજુત્તાદિ અત્થો વ’ ત્તિ ગોવિં-દનિર્યુક્ત્યાઘર્થહેતોરન્યદેશં વ્રજતિ ॥ કલ્પચૂર્ણ પત્ર. ૧૧૬.—પાટણ સંઘના મંહારત્ની તાઢપત્રીય પ્રતિ ॥

‘ દંસળજુત્તાઈ અત્થો વ ’ ત્તિ દર્શનવિશુદ્ધિકારણીયા ગોવિંદનિર્યુક્તિઃ, આદિશબ્દાત્ સમ્મતિતત્ત્વાર્થપ્રશ્રુતીની ચ શાસ્ત્રાણિ તદર્થઃ તત્પ્રયોજનઃ પ્રમાણશાસ્ત્રકુશલાનામાચાર્યાણાં સમીપે ગચ્છેત્ ॥

કલ્પટીકા પત્ર ૮૧૬.

ગોવિંદનિર્યુક્તિપ્રણેતા ગોવિંદાચાર્ય મારી સમજ પ્રમાણે બીજા કોઈ નહિ પણ જેમને નંદી-સૂત્રમાં અનુયોગધર તરીકે વર્ણવવામાં આવ્યા છે અને જેઓ યુગપ્રધાનપટ્ટાવલીમાં અઢાવીસમા યુગપ્રધાન હોવા સાથે જેઓ માથુરી વાચનાના પ્રવર્તક સ્થવિર આર્ય સ્કંદિલથી ચોથા યુગ-

પ્રધાન છે તે જ હોવા જોઈએ. એઓશ્રી વિક્રમના પાંચમા સૈકાના પૂર્વાર્ધમાં વિદ્યમાન હતા. એમણે રચેલ ગોવિંદનિર્યુક્તિને લક્ષીને જ પાશ્વિકસૂત્ર તથા નંદીસૂત્રમાં નિર્યુક્તિનો ઉલ્લેખ કરાવ્યો છે એમ માનવું મને વધારે સંગત લાગે છે. મારું આ વક્તવ્ય જો વાસ્તવિક હોય તો પાશ્વિકસૂત્ર અને નંદીસૂત્રમાં થયેલ નિર્યુક્તિના ઉલ્લેખને લગતા પ્રશ્નનું સમાધાન સ્વયમેવ થઈ જાય છે.

અંતમાં અમે અમારું પ્રસ્તુત વક્તવ્ય સમાપ્ત કરવા પહેલાં ટૂંકમાં એટલું જ જણાવીએ છીએ કે છેદસૂત્રકાર અને નિર્યુક્તિકાર સ્થવિરો ભિન્ન હોવા માટેના તેમજ ભદ્રબાહુસ્વામી અનેક થવા માટેના સ્પષ્ટ ઉલ્લેખો મળે ન મળતા હો, તે છતાં આજે આપણા સામે જે પ્રાચીન પ્રમાણો અને ઉલ્લેખો વિદ્યમાન છે તે ઉપરથી એટલું ચોક્કસ જણાય છે કે—છેદસૂત્રકાર સ્થવિર અને નિર્યુક્તિકાર સ્થવિર એક નથી પણ જુદા જુદા જ મહાપુરુષો છે. આ વાત નિર્ણયિત છતાં છેદસૂત્રકાર અને નિર્યુક્તિકાર એ બન્નેયના એકકર્તૃત્વની શ્રાન્તિ સમાન નામમાંથી જન્મી હોય, અને એવો સંભવ પણ વધારે છે એટલે આજે અનેકાનેક વિદ્વાનો આ અનુમાન અને માન્યતા તરફ સહેજે જ દોરાય છે કે—છેદસૂત્રકાર પણ ભદ્રબાહુસ્વામી છે અને નિર્યુક્તિકાર પણ ભદ્રબાહુસ્વામી છે. છેદસૂત્રકાર ભદ્રબાહુ ચતુર્દશપૂર્વધર છે અને નિર્યુક્તિકાર ભદ્રબાહુ નૈમેત્તિક આચાર્ય છે. અમે પણ અમારા પ્રસ્તુત લેખમાં આ જ માન્યતાને સપ્રમાણ પુરવાર કરવા સવિશેષ પ્રયત્ન કર્યો છે.

ભાષ્યકાર શ્રીસંઘદાસગણિ ક્ષમાશ્રમણ.

પ્રસ્તુત કલ્પભાષ્યના પ્રણેતા શ્રીસંઘદાસગણિ ક્ષમાશ્રમણ છે. સંઘદાસગણિ નામના બે આચાર્યો થયા છે. એક વસુદેવહિંદિ—પ્રથમ સ્ખંડના પ્રણેતા અને બીજા પ્રસ્તુત કલ્પલઘુભાષ્ય અને પંચકલ્પભાષ્યના પ્રણેતા. આ બન્નેય આચાર્યો એક નથી પણ જુદા જુદા છે, કારણ કે વસુદેવહિંદિ—મધ્યમસ્ખંડના કર્તા આચાર્ય શ્રીધર્મસેનગણિ મહત્તરના કથનાનુસાર વસુદેવહિંદિ—પ્રથમ સ્ખંડના પ્રણેતા શ્રીસંઘદાસગણિ, ‘વાચક’ પદાલંકૃત હતા જ્યારે કલ્પભાષ્યપ્રણેતા સંઘદાસગણિ ‘ક્ષમાશ્રમણ’ પદવિભૂષિત છે. ઉપરોક્ત બન્નેય સંઘદાસગણિને લગતી સ્વાસ વિશેષ હકીકત સ્વતંત્ર રીતે ક્યાંય જોવામાં નથી આવતી એટલે તેમના અંગેનો પરિચય આપવાની વાતને આપણે ગૌણ કરીએ તો પણ બન્નેય જુદા છે કે નહિ તેમજ ભાષ્યકાર અથવા મહાભાષ્યકાર તરીકે ઓઢાસાતા ભગવાન્ શ્રીજિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણ કરતાં પૂર્વ-વર્તી છે કે તેમના પછી થયેલા છે એ પ્રશ્નો તો સહજ રીતે ઉત્પન્ન થાય છે. ભગવાન્ શ્રીજિન-ભદ્રગણિએ તેમના વિશેષણવતી ગ્રંથમાં વસુદેવહિંદિ ગ્રંથના નામનો ઉલ્લેખ અનેક વાર કર્યો છે એટલું જ નહિ કિન્તુ વસુદેવહિંદિ—પ્રથમ સ્ખંડમાં આવતા ઋષભદેવચરિત્રની સંગ્રહણી

૧ સુબ્ધ ય કિર વસુદેવેણ વાસસતં પરિમમંતેણં હમમ્મિ મરહે વિજ્ઞાહરિદંરવતિવાણરકુલવેસસંભવાણં કળ્પાણં સતં પરિણીતં, તત્થ ય સામા—વિચયમાદિયાણં રોહિણીપજ્જવસાણાણં ગુણતીસ લંભતા સંઘદાસવાચયણં ઉપશિવદા વસુદેવહિંદી. મધ્યમસ્ખંડ ઉપોદ્દાત ॥

।।थाओ बनाबीने पण तेमां दाखल करी छे एटले वसुदेवहिंडि प्रथम खंडना प्रणेता श्रीसंघदासगणि वाचक तो निर्विवाद रीते तेमना पूर्वभावी आचार्य छे. परंतु भाष्यकार श्रीसंघदासगणि क्षमाश्रमण तेमना पूर्वभावी छे के नहि ए कोयडो तो अणउकल्यो ज रही जाय छे. आम छतां प्रासंगिक होय के अप्रासंगिक होय तो पण आ ठेकाणे ए बात कहेवी जोईये के—

भाष्यकार आचार्य एक नहि पण अनेक थई गया छे. एक भगवान् श्रीजिनभद्रगणि क्षमाश्रमण बीजा श्रीसंघदासगणि क्षमाश्रमण त्रीजा व्यवहारभाष्य आदिना प्रणेता अने चोथा कल्पबृहद्भाष्य आदिना कर्त्ता, आ प्रमाणे सामान्य रीते चार भाष्यकार आचार्य थवानी मारी मान्यता छे. पहेला बे आचार्यों तो नामवार ज छे. चोथा कल्पबृहद्भाष्यना प्रणेता आचार्य, जेमनुं नाम जाणी शकयुं नथी ए आचार्य तो मारी धारणा प्रमाणे कल्पचूर्णिकार अने विशेषचूर्णिकार करतां य पाछळ थएला आचार्य छे. तेनुं कारण ए छे के—मुद्रित कल्पलघुभाष्य, जेना प्रणेता आचार्य श्रीसंघदासगणि क्षमाश्रमण छे, तेनी १६६१ मी गाथामां प्रतिलेखनाना कालनुं—वखतनुं निरूपण करवामां आव्युं छे. तेनुं व्याख्यान करतां चूर्णिकार अने विशेषचूर्णिकारे जे आदेशांतरोनो अर्थात् पडिलेहणाना समयने लगती विध विध मान्यताओनो उल्लेख कर्यो छे ते करतां य नवी नवी वधारानी मान्यताओनो संग्रह कल्पबृहद्भाष्यकारे उपरोक्त गाथा उपरना महाभाष्यमां कर्यो छे; जे याकिनीमहत्तरासुनु आचार्य श्रीहरिभद्रसूरि विरचित पंचवस्तुक प्रकरणनी स्वोपज्ञवृत्तिमां उपलब्ध थार्य छे आ उपरथा ए बात निश्चित रीते कही शकाय के कल्पबृहद्भाष्यना प्रणेता आचार्य, कल्पचूर्णि—विशेषचूर्णिकार पछी थएला छे अने याकिनीमहत्तरासुनु आचार्य श्रीहरिभद्रसूरिथी कांईक पूर्ववर्ती अथवा समसमयभावी छे. आ उपरथी एक बीजी बात उपर सहेजे प्रकाश पडे छे के—याकिनीमहत्तरासुनु आचार्य श्रीहरिभद्र भगवानने अति प्राचीन मानवानो जे आग्रह राखवामां आवे छे ते प्रामाणिकताथी दूर जाय छे.

आटलुं जणाव्या पछी एक बात ए कहेवी बाकी छे के—व्यवहार भाष्यना प्रणेता कोण आचार्य छे ते क्यांय मळतुं नथी; तेम छतां ए आचार्य एटले के व्यवहारभाष्यकार, श्रीजिनभद्रगणि क्षमाश्रमणथी पूर्वभावी होबानी मारी दृढ मान्यता छे. तेनुं कारण ए छे के—भगवान श्रीजिनभद्रगणि क्षमाश्रमणे पोताना विशेषणवती ग्रंथमां—

सीहो सुदाढनागो, आसग्गीवो य होइ अण्णोसि ।

सिहो मिगद्धओ ति य, होइ वसुदेवचरियम्मि ॥ ३३ ॥

१ प्रतिलेखनाना आदेशोने लगता उपरोक्त कल्पचूर्णि, विशेषचूर्णि, महाभाष्य अने पंचवस्तुक स्वोपज्ञ टीकाना उल्लेखो जोबा इच्छनारने प्रस्तुत मुद्रित सनियुक्ति—लघुभाष्य—वृत्तिसहित बृहत्कल्पसूत्र द्वितीय विभाग पत्र ४८८-८९ गाथा १६६१ नो टीका अने ते उपरनी टिप्पणी जोबा मलासण छे.

સીહો ચેવ સુદાહો, જં રાયગિહમ્મિ કવિલ્લબ્હુઓ તિ ।

સીસહ વ્વહારે ગોયમોવસમિઓ સ ણિક્સંતો ॥ ૩૪ ॥

આ વે ગાથા પૈકી બીજી ગાથામાં વ્યવહારના નામનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, એ વિષય વ્યવહારસૂત્રના છઠ્ઠા ઉદ્દેશના ભાષ્યમાં—

સીહો તિવિટ્ટ નિહતો, મમિં રાયગિહ કવલિલ્લબ્હુ તિ ।

જિણવર કહ્ણમણુવસમ, ગોયમોવસમ દિક્સા ય ॥ ૧૧૨ ॥

આ પ્રમાણે આવે છે. આ ઉપરથી ‘શ્રીજિનભદ્રગણિ કરતાં વ્યવહારભાષ્યકાર પૂર્વ-વર્ત્તી છે’ એમાં લેશ પળ શંકાને સ્થાન નથી. આ ઉપરાંત વીજું એ પળ કારણ આપી શકાય કે—મગવાન્ શ્રીજિનભદ્રની મહાભાષ્યકાર તરીકેની પ્રસિદ્ધિ છે એ તેમના પૂર્વવર્તી ભાષ્ય-કાર અથવા લઘુભાષ્યકાર આચાર્યોને જ આભારી હોય.

આજે જૈન આગમો ઉપર નીચે જણાવ્યા પ્રમાણેના ભાષ્યગ્રંથો જોવામાં તેમજ સાંભળવામાં આવ્યા છે.

૧-૨ કલ્પલઘુભાષ્ય તથા કલ્પબૃહદ્ભાષ્ય, ૩ મહત્ પંચકલ્પભાષ્ય, ૪-૫ વ્યવહાર-લઘુભાષ્ય તથા વ્યવહારબૃહદ્ભાષ્ય, ૬-૭ નિશીથલઘુભાષ્ય તથા નિશીથબૃહદ્ભાષ્ય, ૮ વિશેષાવશ્યકમહાભાષ્ય, ૯-૧૦ આવશ્યકસૂત્ર લઘુભાષ્ય તથા મહાભાષ્ય, ૧૧ ઓષનિર્યુ-ક્તિભાષ્ય ૧૨ દશવૈકાલિકભાષ્ય, ૧૩ પિંડનિર્યુક્તિભાષ્ય.

આ પ્રમાણે એકંદર બાર ભાષ્યગ્રંથો અત્યારે સાંભળવામાં આવ્યા છે. તે પૈકી કલ્પ-બૃહદ્ભાષ્ય આજે અપૂર્ણ જ અર્થાત્ ત્રીજા ઉદ્દેશ અપૂર્ણ પર્યંત મળે છે. વ્યવહાર અને નિશીથ ઉપરના બૃહદ્ભાષ્ય ગ્રંથો ક્યાંય જોવામાં આવ્યા નથી. તે સિવાયનાં બધાંય ભાષ્યો આજે ઉપલબ્ધ થાય છે જે પૈકી મહત્પંચકલ્પભાષ્ય, વ્યવહારલઘુભાષ્ય અને નિશીથ લઘુભાષ્ય બાદ કરતાં બધાંય ભાષ્યો છપાઈ ચૂક્યાં છે. અહીં આપેલી ભાષ્યોનાં નામોની નોંધ પૈકી ફક્ત કલ્પલઘુભાષ્ય, મહત્ પંચકલ્પભાષ્ય અને વિશેષાવશ્યક મહાભાષ્યના પ્રણેતાને જ આપણે જાણીએ છીએ. તે સિવાયના ભાષ્યકારો કોણ હતા એ વાત તો અત્યારે અંધારામાં જ પડી છે. આમ છતાં જો કે મારા પાસે કશું ય પ્રમાણ નથી. છતાં એમ લાગે છે કે કલ્પ, વ્યવહાર અને નિશીથ લઘુભાષ્યના પ્રણેતા શ્રીસંઘદાસગણિ ક્ષમાશ્રમણ હોય તેવો જ સંભવ વધારે છે. કલ્પલઘુભાષ્ય અને નિશીથલઘુભાષ્ય એ બેમાંની ભાષ્યગાથાઓનું અતિ સામ્યપણું આપણને આ વસ્તુ ય ભાષ્યકારો એક હોવાની માન્યતા તરફ જ દોરી જાય છે ।

અંતમાં ભાષ્યકારને લગતું વક્તવ્ય પૂર્ણ કરવા પહેલાં એક વાત તરફ વિદ્વાનોનું લક્ષ્ય દોરવું ઉચિત છે કે—પ્રસ્તુત બૃહત્કલ્પલઘુભાષ્યના પ્રથમ ઉદ્દેશની સમાપ્તિમાં ભાષ્યકારે—

“ઉદિણ્ણજોહાઉલસિદ્ધસેણો, સ પત્થિવો ણિજિયસત્તુસેણો ।”

(ગાથા ૩૨૮૯)

આ ગાથામાં, કે જે આશું પ્રકરણ અને આ ગાથા નિશીથલઘુભાષ્ય સોઢમા ઉદ્દેશમાં

છે, તેમાં લખેલા ‘સિદ્ધસેનો’ નામ સાથે ભગવાન્ શ્રીસંવદાસગણિ ક્ષમાશ્રમણને કોઈ નામાન્તર તરીકેનો સંબંધ તો નથી ? જો કે ચૂર્ણિકાર, વિશેષચૂર્ણિકાર આદિ આ સંબંધમાં ધ્યાન આપવું જ સૂચન કર્યું નથી, તેમ છતાં ‘સિદ્ધસેન’ શબ્દ એવો છે કે જે સહજ-ભાવે આપણું ધ્યાન ખેંચે છે. એટલે કોઈ વિદ્વાનને કોઈ એવો ઉલ્લેખ વગેરે વીજે ક્યાંયથી મળી જાય કે જે સાથે આ નામનો કાંઈ અન્વય હોય તો જરૂર ધ્યાનમાં રાખે. કારણ કે સિદ્ધસેનગણિ ક્ષમાશ્રમણના નામની સાક્ષી નિશીથચૂર્ણી પંચકલ્પચૂર્ણી આવશ્યક હારિ-મટ્ટી વૃત્તિ આદિ ગ્રંથોમાં અનેક વાર આવે છે. આ નામાદિ સાથે ભાષ્યકારનો શિષ્ય-પ્રશિષ્યાદિ સંબંધ હોય અથવા ભાષ્યકારનું કોઈ નામાન્તર હોય. અસ્તુ, ગમે તે હો વિદ્વા-નોને ઉપયોગી લાગે તો તેઓ આ બાબત લક્ષમાં રાખે.

ટીકાકાર આચાર્યો.

પ્રસ્તુત બૃહત્કલ્પસૂત્ર મહાશાસ્ત્ર ઉપર જે સમર્થ આચાર્યોએ મળીને ટીકા રચી છે. તે પૈકી એક પ્રસિદ્ધ પ્રાવચનિક અને સમર્થ ટીકાકાર આચાર્ય શ્રીમલયગિરિસૂરિ છે અને બીજા તપોગચ્છીય આચાર્ય શ્રીક્ષેમકીર્તિસૂરિ છે. આચાર્ય શ્રીમલયગિરિસૂરિવરે પ્રસ્તુત મહાશાસ્ત્ર ઉપર ટીકા રચવાની શરૂઆત કરી છે પરંતુ આ ટીકાને તેઓશ્રી આવશ્યકસૂત્ર-વૃત્તિની જેમ પૂર્ણ કરી શક્યા નથી. એટલે આચાર્ય શ્રીમલયગિરિજીએ રચેલી ૪૬૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ટીકા (મુદ્રિત પૃષ્ઠ ૧૭૬) પછીની આજેના ગ્રંથની સમર્થ ટીકા રચવા તરીકેના ગૌરવવંતા મેરુ જેવા મહાકાર્યને તપોગચ્છીય આચાર્ય શ્રીક્ષેમકીર્તિસૂરિએ ઉપાડી લીધું છે અને ટીકાનિર્માણના મહાન્ કાર્યને પાંડિત્યભરી રીતે સાંગોપાંગ પૂર્ણ કરી તેમણે પોતાની જૈન પ્રાવચનિક ગીતાર્થ આચાર્ય તરીકેની યોગ્યતા સિદ્ધ કરી છે. અહીં આ બન્ને સમર્થ ટીકાકારોનો ટૂંકમાં પરિચય કરાવવામાં આવે છે.

આચાર્ય શ્રીમલયગિરિસૂરિ

ગુણવંતી ગૂજરાતની ગૌરવવંતી વિભૂતિસમા, સમગ્ર જૈન પરમ્પરાને માન્ય, ગૂર્જરેશ્વર મહારાજ શ્રીકુમારપાલદેવપ્રતિબોધક મહાન્ આચાર્ય શ્રીહેમચન્દ્રના વિદ્યાસાધનાના સહચર, ભારતીય સમગ્ર સાહિત્યના ઉપાસક, જૈનાગમજ્ઞશિરોમણિ, સમર્થ ટીકાકાર, ગૂજરાતની ભૂમિમાં અશ્રાન્તપણે લાખો શ્લોકપ્રમાણ સાહિત્યગંગાને રેલાવનાર આચાર્ય શ્રીમલયગિરિ કોણ હતા ? તેમની જન્મભૂમી, જ્ઞાતિ, માતા-પિતા, ગચ્છ, દીક્ષાગુરુ, વિદ્યાગુરુ વગેરે કોણ હતા ? તેમના વિદ્યાભ્યાસ, ગ્રન્થરચના અને વિહારભૂમિનાં કેન્દ્રસ્થાન કયાં હતાં ? તેમને શિષ્યપરિવાર હતો કે નહિ ? इत्यादि દરેક બાબત આજે લગભગ અંધારામાં જ છે, છતાં શોધ અને અવલોકનને અંતે જે કાંઈ અલ્પ-સ્વલ્પ સામગ્રી પ્રાપ્ત થઈ છે તેના આધારે આ મહાપુરુષનો અહીં પરિચય કરાવવામાં આવે છે ।

આચાર્ય શ્રીમલયગિરિએ પોતે પોતાના ગ્રન્થોના અંતની પ્રશસ્તિમાં “યદવાપિ મલ-
યગિરિના, સિદ્ધિ તેનાશ્રુતાં લોકઃ ॥” એટલા સામાન્ય નામેણે સિવાય પોતા અંગેની

બીજી કોઈ પણ શ્વાસ હકીકતની નોંધ કરી નથી । તેમ જ તેમના સમસમયભાવી કે પાછળ થનાર લગભગ બધા ય ઇતિહાસિક ગ્રન્થકારોએ સુદ્ધાં આ જૈનશાસનપ્રભાવક આગમજ્ઞધુરન્ધર સૈદ્ધાન્તિક સમર્થ મહાપુરુષ માટે મૌન અને ઉદાસીનતા જ ધારણ કર્યા છે । ફક્ત પંદરમી સદીમાં થયેલા શ્રીમાન્ જિનમણ્ડનગણિએ તેમના કુમારપાલપ્રબન્ધમાં ‘ આચાર્ય શ્રીહેમચન્દ્ર વિદ્યાસાધન માટે જાય છે ’ એ પ્રસંગમાં આચાર્ય શ્રીમલયગિરિને લગતી વિશિષ્ટ વાતનો ઉલ્લેખ કર્યો છે; જેનો ઉતારો અહીં આપવામાં આવે છે—

“ એકદા શ્રીગુરુનાપૃચ્છ્યાન્યગચ્છીયદેવેન્દ્રસૂરિ-મલયગિરિભ્યાં સહ કલાકલાપકૌશલાદ્યર્થ ગૌડદેશં પ્રતિ પ્રસ્થિતાઃ સ્વિલ્લૂરગ્રામે ચ ત્રયો જના ગતાઃ । તત્ર ગ્લાનો મુનિર્વૈયા-વૃત્યાદિના પ્રતિચરિતઃ । સ શ્રીરૈવતકતીર્થે દેવનમસ્કરણકૃતાર્તિઃ । યાવદ્ પ્રામાધ્યક્ષબ્રાહ્મે-ભ્યઃ સુસ્વાસનં પ્રગુણીકૃત્ય તે રાત્રૌ સુપ્તાસ્તાવત્ પ્રત્યુષે પ્રબુદ્ધાઃ સ્વં રૈવતકે પश्यन्ति । શાસન-દેવતા પ્રત્યક્ષીભૂય કૃતગુણસ્તુતિઃ ‘ ભાગ્યવતાં ભવતામત્ર સ્થિતાનાં સર્વં ભાવિ ’ इति ગૌડદેશે ગમનં નિષિધ્ય મહૌષધીરનેકાન્ મન્ત્રાન્ નામ-પ્રમાવાદ્યાશ્યાનપૂર્વમાશ્યાયસ્વસ્થાનં જગામ ।

એકદા શ્રીગુરુભિઃ સુમુહૂર્તે દીપોત્સવચતુર્દશીરાત્રૌ શ્રીસિદ્ધચક્રમન્ત્રઃ સામ્નાયઃ સમુપ-દિષ્ટઃ । સ ચ પદ્મિનીશ્લીકૃતોત્તરસાધકત્વેન સાધ્યતે તતઃ સિધ્યતિ, યાચિતં વરં દત્તે, નાન્યથા । × × × × × તે ચ ત્રયઃ કૃતપૂર્વકૃત્યાઃ શ્રીઅમ્બિકાકૃતસાન્નિધ્યાઃ શુભધ્યા-નધીરધિયઃ શ્રીરૈવતકદૈવતદૃષ્ટૌ ત્રિયામિન્યામાહ્વાના-ડવગુણન-મુદ્રાકરણ-મન્ત્રન્યાસ-વિસર્જ-નાદિભિરુપચારૈર્ગુરુકૃતવિધિના સમીપસ્થપદ્મિનીશ્લીકૃતોત્તરસાધકક્રિયાઃ શ્રીસિદ્ધચક્રમન્ત્રમ-સાધયન્ । તત્ત્વેન્દ્રસામાનિકદેવોડસ્યાધિષ્ઠાતા શ્રીવિમલેશ્વરનામા પ્રત્યક્ષીભૂય પુષ્પવૃદ્ધિ વિધાય ‘ સ્વેપ્સિતં વરં વૃણુત ’ इत्युवाच । તતઃ શ્રીહેમસૂરિણા રાજપ્રતિબોધઃ, દેવેન્દ્ર-સૂરિણા નિજાવદાતકરણાય કાન્તીનગર્યાઃ પ્રાસાદ એકરાત્રૌ ધ્યાનબલેન સેરીસકગ્રામે સમાનીત इति જનપ્રસિદ્ધિઃ, મલયગિરિસૂરિણા સિદ્ધાન્તવૃત્તિકરણવર इति । ત્રયાણાં વરં દત્ત્વા દેવઃ સ્વસ્થાનમગાત્ । ”

જિનમણ્ડનીય કુમારપાલપ્રબન્ધ પત્ર ૧૨-૧૩ ॥

માવાર્થ—આચાર્ય શ્રીહેમચન્દ્રે ગુરુની આજ્ઞા લઈ અન્યગચ્છીય શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિ અને શ્રીમલયગિરિ સાથે કઢાઓમાં કુશલતા મેળવવા માટે ગૌડદેશ તરફ વિહાર કર્યો । રસ્તામાં આવતા સ્વિલ્લૂર ગામમાં એક સાધુ માંદા હતા તેમની ત્રણે જણાએ સારી રીતે સેવા કરી । તે સાધુ ગિરનાર તીર્થની યાત્રા માટે સ્વૂં જંગલતા હતા । તેમની અંતસમયની ભાવના પૂરી કરવા માટે ગામના લોકોને સમજાવી પાલછી વગેરે સાધનનો બંદોબસ્ત કરી રાત્રે સૂઈ ગયા । સવારે ઊઠીને જુએ છે તો ત્રણે જણા પોતાની જાતને ગિરનારમાં જુએ છે । આ વચ્ચે શાસનદેવતાએ આવી તેમને કહ્યું કે—આપ સૌનું ધારેલું બધું ય કામ અહીં જ પાર પડી જશે, હવે આ માટે આપને ગૌડદેશમાં જવાની જરૂર નથી । અને વિધિ નામ માહાત્મ્ય કહેવાપૂર્વક અનેક મન્ત્ર, ઔષધી વગેરે આપી દેવી પોતાને ઠેકાણે ચાલી ગઈ ।

एक वखत गुरुमहाराजे तेमने सिद्धचक्रनो मंत्र आम्नाय साथे आप्यो, जे काळी चौदशनी राते पद्मिनी स्त्रीना उत्तरसाधकपणाथी सिद्ध करी शकाय । × × × त्रणे जणाए विद्यासाधनाना पुरश्चरणने सिद्ध करी, अम्बिकादेवीनी सहायथी भगवान् श्रीनेमिनाथ सामे बेसी सिद्धचक्रमंत्रनी आराधना करी । मन्त्रना अधिष्ठायक श्रीविमलेश्वरदेवे प्रसन्न थई त्रणे जणाने कह्युं के—तमने गमतुं वरदान मागो । त्वारे श्रीहेमचन्द्रे राजाने प्रतिबोध करवानुं, श्रीदेवेन्द्रसूरिए एक रातमां कान्तीनगरीथी सेरीसामां मंदिर लाववानुं अने श्रीमलयगिरिए जैन सिद्धान्तोनी वृत्तिओ रचवानुं वर माग्युं । त्रणेने तेमनी इच्छा प्रमाणेनुं वर आपी देव पोताने स्थाने चाल्यो गयो । ”

उपर कुमारपालप्रबन्धमांथी जे उतारो आपवामां आव्यो छे एमां मलयगिरि नामनो जे उल्लेख छे ए बीजा कोई नहि पण जैन आगमोनी वृत्तिओ रचवानुं वर मागनार होई प्रस्तुत मलयगिरि ज छे । आ उल्लेख टूको होवा छतां एमां नीचेनी महत्त्वनी बाबतोનો उल्लेख थएलो आपणे जोई शकीए छीए—१ पूज्य श्रीमलयगिरि भगवान् श्रीहेमचन्द्र साथे विद्यासाधन माटे गया हता । २ तेमणे जैन आगमोनी टीकाओ रचवा माटे वरदान मेळव्युं हतुं अथवा ए माटे पोते उत्सुक होई योग्य साहाय्यनी मागणी करी हती । ३ ‘मलयगिरिसूरिणा’ ए उल्लेखथी श्रीमलयगिरि आचार्यपद-विभूषित हता ।

श्रीमलयगिरि अने तेमनुं सूरिपद—पूज्य श्रीमलयगिरि महाराज आचार्यपद-भूषित हता के नहि ? ए प्रश्ननो विचार आवतां, जो आपणे सामान्य रीते तेमना रचेलા ग्रन्थोना अंतनी प्रशस्तिओ तरफ नजर करीशुं तो आपणे तेमां तेओश्री माटे “यद्वापि मलयगिरिणा” एटला सामान्य नामनिर्देश सिवाय बीजो कशो य खास विशेष उल्लेख जोई शकीशुं नहि । तेमज तेमना पछी लगभग एक सैका बाद एटले के चौदमी सदीनी शुरुआतमां थनार तपागच्छीय आचार्य श्रीक्षेमकीर्तिसूरिए श्रीमलयगिरिविरचित बृहत्कल्पसूत्रनी अपूर्ण टीकाना अनुसन्धानना मंगलाचरण अने उद्धानिकामां पण एमने माटे आचार्य तरीकेनो स्पष्ट निर्देश कर्यो नथी । ए विषेनो स्पष्ट उल्लेख तो आपणने पंदरमी सदीमां थनार श्रीजिनमण्डनगणिना कुमारपालप्रबन्धमां ज मळे छे । एटले सौ

१ बृहत्कल्पसूत्रनी टीका आचार्य श्रीक्षेमकीर्ति ए वि. सं. १३३२ मां पूर्ण करी छे ॥

२ “आगमदुर्गमपदसंशयादितापो विलीयते विदुषाम् । यद्वचनचन्दनरसैर्मलयगिरिः स जयति यथार्थः ॥ ५ ॥ श्रीमलयगिरिप्रभवो, यो कर्तुमुपाक्रमन्त मतिमन्तः । सा कल्पशास्त्रटीका, मयाऽनुसन्धीयतेऽल्पधिया ॥ ८ ॥

३ -चूर्णिकृता चूर्णिरासूत्रिता तथापि सा निबिडजडिमजम्बालजटालानामस्मादृशां जन्तूनां न तथाविधमवबोधनिबन्धनमुपजायत इति परिभाष्य शब्दानुशासनादिविश्वविद्याभ्यज्योतिःपुञ्जपरमाणुचदित-मूर्तिभिः श्रीमलयगिरिपुत्रीन्द्रविषादैः विवरणमुपचक्रमे ॥

કોઈને એમ લાગશે કે તેઓશ્રી માટે આચાર્ય તરીકેનો સ્પષ્ટ નિર્દેશ કરવા માટે આચાર્ય શ્રીહેમચ્છ્રીત્તિ જેવાએ જ્યારે ઉપેક્ષા કરી છે તો તેઓશ્રી વાસ્તવિક રીતે આચાર્યપદવિભૂષિત હશે કે કેમ ? અને અમને પણ એ માટે તર્ક-વિતર્ક થતા હતા । પરંતુ તપાસ કરતાં અમને એક એવું પ્રમાણ જાણી ગયું કે જેથી તેઓશ્રીના આચાર્યપદવિભૂષિત હોવા માટે બીજા કોઈ પ્રમાણની આવશ્યકતા જ રહે નહિ । એ પ્રમાણ સુદ શ્રીમલયગિરિવિરચિત સ્વોપજ્ઞ-શબ્દાનુશાસનમાંનું છે, જેનો ઉલ્લેખ અહીં કરવામાં આવે છે—

“ एवं कृतमङ्गलरक्षाविधानः परिपूर्णमल्पग्रन्थं लघूपाय आचार्यो मलयगिरिः शब्दानुशासनमारभते । ”

આ ઉલ્લેખ જોયા પછી કોઈને પણ તેઓશ્રીના આચાર્યપણા વિષે શંકા રહેશે નહિ ।

શ્રીમલયગિરિસૂરિ અને આચાર્ય શ્રીહેમચન્દ્રનો સમ્બન્ધ—ઉપર આપણે જોઈ આવ્યા છીએ કે શ્રીમલયગિરિસૂરિ અને ભગવાન્ શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્ય વિદ્યાભ્યાસને વિકસાવવા માટે તેમજ મંત્રવિદ્યાની સાધના માટે સાથે રહેતા હતા અને સાથે વિહારાદિ પણ કરતા હતા । આ ઉપરથી તેઓ પરસ્પર અતિ નિકટ સમ્બન્ધ ધરાવતા હતા, તે છતાં એ સંબંધ કેટલી હદ સુધીનો હતો અને તેણે કેવું રૂપ લીધું હતું એ જાણવા માટે આચાર્ય શ્રીમલયગિરિએ પોતાની આવશ્યકવૃત્તિમાં ભગવાન્ શ્રીહેમચન્દ્રની કૃતિમાંનું એક પ્રમાણ ટાંકતાં તેઓશ્રી માટે જે પ્રકારનો બહુમાનભર્યો ઉલ્લેખ કર્યો છે તે આપણે જોઈએ । આચાર્ય શ્રીમલયગિરિનો એ ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે છે—

“ तथा चाहुः स्तुतिषु गुरवः—

अन्योन्यपक्षप्रतिपक्षभावाद्, यथा परे मत्सरिणः प्रवादाः ।

नयानशेषानविशेषमिच्छन्, न पक्षपाती समयस्तथा ते ॥ ”

હેમચન્દ્રકૃત અન્યયોગવ્યવચ્છેદદ્વાત્રિશિકા શ્લોક ૩૦ ॥

આ ઉલ્લેખમાં શ્રીમલયગિરિએ ભગવાન્ શ્રીહેમચન્દ્રનો નિર્દેશ “ગુરવઃ” એવા અતિ બહુમાનભર્યા શબ્દથી કર્યો છે । આ ઉપરથી ભગવાન્ શ્રીહેમચન્દ્રના પાણ્ડિત્ય, પ્રભાવ અને ગુણોની છાપ શ્રીમલયગિરિ જેવા સમર્થ મહાપુરુષ પર કેટલી ઝંડી પડી હતી એની કલ્પના આપણે સહેજે કરી શકીએ છીએ । સાથે સાથે આપણે એ પણ અનુમાન કરી શકીએ કે—શ્રીમલયગિરિ શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિ કરતાં વયમાં મળે નાના મોટા હોય, પરંતુ વ્રતપર્યાયમાં તો તેઓ શ્રીહેમચન્દ્ર કરતાં નાના જ હતા । નહિ તો તેઓ શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્ય માટે ગમે તેટલાં ગૌરવતાસૂચક વિશેષણો લખે પણ “ ગુરવઃ ” એમ તો ન જ લખે ।

મલયગિરિની ગ્રન્થરચના—આચાર્ય શ્રીમલયગિરિએ કેટલા ગ્રન્થો રચ્યા હતા એ વિષેનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ ક્યાંય જોવામાં નથી આવતો । તેમ છતાં તેમના જે ગ્રન્થો અત્યારે મળે છે, તેમ જ જે ગ્રન્થોનાં નામોનો ઉલ્લેખ તેમની કૃતિમાં મળવા છતાં અત્યારે એ મળતા નથી, એ બધાયની યથાપ્રાપ્ત નોંધ આ નીચે આપવામાં આવે છે ।

मलता ग्रन्थो

नाम.	ग्रन्थश्लोकप्रमाण.	
१ भगवतीसूत्र द्वितीयशतकवृत्ति	३७५०	
२ राजप्रश्नीयोपाङ्गटीका	३७००	मुद्रित
३ जीवाभिगमोपाङ्गटीका	१६०००	मुद्रित
४ प्रज्ञापनोपाङ्गटीका	१६०००	मुद्रित
५ चन्द्रप्रज्ञप्त्युपाङ्गटीका	९५००	
६ सूर्यप्रज्ञप्त्युपाङ्गटीका	९५००	मुद्रित
७ नन्दीसूत्रटीका	७७३२	मुद्रित
८ व्यवहारसूत्रवृत्ति	३४०००	मुद्रित
९ बृहत्कल्पपीठिकावृत्ति—अपूर्ण	४६००	मुद्रित
१० आवश्यकवृत्ति—अपूर्ण	१८०००	मुद्रित
११ पिण्डनिर्युक्तिटीका	६७००	मुद्रित
१२ ज्योतिष्करण्डकटीका	५०००	मुद्रित
१३ धर्मसंग्रहणीवृत्ति	१००००	मुद्रित
१४ कर्मप्रकृतिवृत्ति	८०००	मुद्रित
१५ पंचसंग्रहवृत्ति	१८८५०	मुद्रित
१६ षडशीतिवृत्ति	२०००	मुद्रित
१७ सप्ततिकावृत्ति	३७८०	मुद्रित
१८ बृहत्संग्रहणीवृत्ति	५०००	मुद्रित
१९ बृहत्क्षेत्रसमासवृत्ति	९५००	मुद्रित
२० मलयगिरिशब्दानुशासन	५००० (?)	

अलभ्य ग्रन्थो

१ जम्बूद्वीपप्रज्ञप्ति टीका	२ ओघनिर्युक्ति टीका
३ विशेषावश्यक टीका	४ तत्त्वार्थाधिगमसूत्रटीका
५ धर्मसारप्रकरण टीका	६ देवेन्द्रनरकेन्द्रप्रकरण टीका

अहीं जे ग्रन्थोनां नामोनी नोंध आपवामां आवी छे तेमांथी श्रीमलयगिरिशब्दानु-

१ अहीं आपवामां आवेली श्लोकसंख्या केटलाकनी मूलग्रंथ सहितनी छे ॥

२ “ यथा च प्रमाणबाधितत्वं तथा तत्त्वार्थटीकायां भावितमिति ततोऽवधार्यम् ” प्रज्ञापनासूत्र-टीका ॥ ३ “ यथा चापुरुषार्थता अर्थकामयोस्तथा धर्मसारटीकायामभिहितमिति नेह प्रतायते । ” धर्मसंग्रहणीटीका ॥ ४ “ वृत्तादीनां च प्रतिपृथिवि परिमाणं देवेन्द्रनरकेन्द्रे प्रपञ्चितमिति नेह भूयः प्रपञ्च्यते ” संग्रहणीवृत्ति पत्र १०६ ॥

શાસન સિવાયના વધા ય ગ્રન્થો ટીકાત્મક જ છે । એટલે આપણે આચાર્ય મલયગિરિને ગ્રન્થકાર તરીકે ઓળખીએ તે કરતાં તેમને ટીકાકાર તરીકે ઓળખવા એ જ સુસંગત છે ।

આચાર્ય શ્રીમલયગિરિની ટીકારચના—આજ સુધીમાં આચાર્ય શ્રીહરિભદ્ર, ગંધર્વસ્તી સિદ્ધસેનાચાર્ય, શ્રીમાન્ કોટ્યાચાર્ય, આચાર્ય શ્રીશીલાઢ્ક, નવાઙ્ગીવૃત્તિકાર શ્રી-અમયદેવસૂરિ, મલધારી આચાર્ય શ્રીહેમચન્દ્ર, તપા શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિ આદિ અનેક સમર્થ ટીકાકાર આચાર્યો થઈ ગયા છે તે છતાં આચાર્ય શ્રીમલયગિરિએ ટીકાનિર્માણના ક્ષેત્રમાં એક જુદી જ માત્ર પાડી છે । શ્રીમલયગિરિની ટીકા એટલે તેમના પૂર્વચર્ચા તે તે વિષયના પ્રાચીન ગ્રન્થો, ચૂર્ણી, ટીકા, ટિપ્પણ આદિ અનેક શાસ્ત્રોના દોહન ઉપરાંત પોતા તરફના તે તે વિષયને લગતા વિચારોની પરિપૂર્ણતા સમજવી જોઈએ । ગંભીરમાં ગંભીર વિષયોને ચર્ચતી વચ્ચે પળ માણની પ્રાસાદિકતા, પ્રૌઢતા અને સ્પષ્ટતામાં જરા સરસી પળ ડગળ નજરે પડતી નથી અને વિષયની વિશદતા એટલી જ કાયમ રહે છે ।

આચાર્ય મલયગિરિની ટીકા રચવાની પદ્ધતિ ટૂંકમાં આ પ્રમાણેની છે—તેઓશ્રી સૌ પહેલાં મૂલસૂત્ર, ગાથા કે શ્લોકના શબ્દાર્થની વ્યાખ્યા કરતાં જે સ્પષ્ટ કરવાનું હોય તે સાથે જ કહી દે છે । ત્યારપછી જે વિષયો પરત્વે વિશેષ સ્પષ્ટીકરણની આવશ્યકતા હોય તેમને “અયં ભાવઃ, કિમુક્તં ભવતિ, અયમાશયઃ, હ્રદમત્ર હ્રદયમ્” ઇત્યાદિ લખી આશ્વા ય વક્તવ્યનો સાર કહી દે છે । આ રીતે પ્રત્યેક વિષયને સ્પષ્ટ કર્યા પછી તેને લગતા પ્રાસંગિક અને આનુષંગિક વિષયોને ચર્ચવાનું તેમજ તદ્વિષયક અનેક પ્રાચીન પ્રમાણોનો ઉલ્લેખ કરવાનું પળ તેઓશ્રી ચૂકતા નથી । એટલું જ નહિ પળ જે પ્રમાણોનો ઉલ્લેખ કર્યો હોય તેને અંગે જરૂર જણાય ત્યાં વિષમ શબ્દોના અર્થો, વ્યાખ્યા કે ભાવાર્થ લખવાનું પળ તેઓ ભૂલતા નથી, જેથી કોઈ પળ અભ્યાસીને તેના અર્થ માટે મુશ્કાતું ન પડે કે ફાંફાં મારવાં ન પડે । આ કારણસર તેમજ ઉપર જણાવવામાં આવ્યું તેમ માણની પ્રાસાદિકતા અને અર્થ તેમજ વિષયપ્રતિપાદન કરવાની વિશદ પદ્ધતિને લીધે આચાર્ય શ્રીમલયગિરિની ટીકાઓ અને ટીકાકારપણું સમગ્ર જૈન સમાજમાં ખૂબ જ પ્રતિષ્ઠા પામ્યાં છે ।

આચાર્ય મલયગિરિનું બહુશ્રુતપણું—આચાર્ય મલયગિરિકૃત મહાન્ ગ્રન્થરાશિનું અવગાહન કરતાં તેમાં જે અનેક આગમિક અને દાર્શનિક વિષયોની ચર્ચા છે, તેમજ પ્રસંગે પ્રસંગે તે તે વિષયને લગતાં તેમણે જે અનેકાનેક કલ્પનાતીત શાસ્ત્રીય પ્રમાણો ટાંકેલાં છે; એ જોતાં આપણે સમજી શકીશું કે—તેઓશ્રી માત્ર જૈન વાઙ્મયનું જ જ્ઞાન ધરાવતા હતા એમ નહોતું, પરંતુ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ કક્ષાના ભારતીય જૈન-જૈનેતર દાર્શનિક સાહિત્ય, જ્યોતિર્વિદ્યા, ગણિતશાસ્ત્ર, લક્ષણશાસ્ત્ર આદિને લગતા વિવિધ અને વિશિષ્ટ શાસ્ત્રીય જ્ઞાનનો વિશાલ ત્રાસો ધરાવનાર મહાપુરુષ હતા । તેઓશ્રીએ પોતાના ગ્રન્થોમાં જે રીતે પદાર્થોનું નિરૂપણ કર્યું છે એ તરફ આપણે સૂક્ષ્મ રીતે ધ્યાન આપીશું તો આપણને લાગશે કે એ મહાપુરુષ વિપુલ વાઙ્મયવારિષિને ઘુંટીને પી જ ગયા હતા । અને આમ કહેવામાં આપણે જરા પળ

અતિશયોક્તિ નથી જ કરતા । પૂજ્ય આચાર્ય શ્રીમલયગિરિસૂરિવરમાં મળે ગમે તેટલું વિશ્વવિદ્યાવિષયક પાંડિત્ય હો તે છતાં તેઓશ્રી એકાન્ત નિર્વૃત્તિમાર્ગના ધોરી અને નિર્વૃત્તિ-માર્ગપરાયણ હોઈ તેમને આપણે નિર્વૃત્તિમાર્ગપરાયણ જૈનધર્મની પરિભાષામાં આગમિક કે સૈદ્ધાન્તિક યુગપ્રધાન આચાર્ય તરીકે ઓળખીએ એ જ વધારે ઘટમાન વસ્તુ છે ।

આચાર્ય મલયગિરિનું આન્તર જીવન—વીરવર્દ્ધમાન—જૈન—પ્રવચનના અલંકાર-સ્વરૂપ યુગપ્રધાન આચાર્યપ્રવર શ્રીમલયગિરિ મહારાજની જીવનરેખા વિષે એકાએક કાંઈ પળ બોલવું કે લખવું એ સ્વરે જ એક અઘરું કામ છે તે છતાં એ મહાપુરુષ માટે ટૂંકમાં પળ લખ્યા સિવાય રહી શકાય તેમ નથી ।

આચાર્ય શ્રીમલયગિરિવિરચિત જે વિશાળ ગ્રન્થરાશિ આજે આપણી નજર સામે વિદ્યમાન છે એ પોતે જ એ પ્રભાવક પુરુષના આન્તર જીવનની રેખા દોરી રહેલ છે । એ ગ્રન્થરાશિ અને તેમાં વર્ણવાયેલા પદાર્થો આપણને કહી રહ્યા છે કે—એ પ્રજ્ઞાપ્રધાન પુરુષ મહાન્ જ્ઞાનયોગી, કર્મયોગી, આત્મયોગી અગર જે માનો તે હતા । એ ગુણધામ અને પુણ્યનામ મહાપુરુષે પોતાની જાતને ઇટલી છૂપાવી છે કે એમના વિશાળ સાહિત્યરાશિમાં કોઈ પણ ઠેકાણે એમણે પોતાને માટે “યદવાપિ મલયગિરિણા” ઇટલા સામાન્ય નામનિર્દેશ સિવાય કશું ચ લખ્યું નથી । વાર વાર વન્દન હો એ માન—મદવિરહિત મહાપુરુષના પાદપદ્મને !!! ।

આચાર્ય શ્રીક્ષેમકીર્તિસૂરિ—

આચાર્ય શ્રીક્ષેમકીર્તિસૂરિ તપાગચ્છની પરંપરામાં થયેલ મહાપુરુષ છે. એમના વ્યક્તિત્વ વિષે વિશિષ્ટ પરિચય આપવાનાં સાધનોમાં માત્ર તેમની આ એક સમર્થ ગ્રંથરચના જ છે. આ સિવાય તેમને વિશે બીજો કશો જ પરિચય આપી શકાય તેમ નથી. તેમજ આજ સુધીમાં તેમની બીજી કોઈ નાની કે મોટી કૃતિ ઉપલબ્ધ પણ થઈ નથી. પ્રસ્તુત ગ્રંથની—ટીકાની રચના તેમણે વિ. સં. ૧૩૩૨ માં કરી છે એ ઉપરથી તેઓશ્રી વિક્રમની તેરમી—ચૌદમી સદીમાં થયેલ આચાર્ય છે. તેમના ગુરુ આચાર્ય શ્રીવિજયચંદ્રસૂરિ હતા, જેઓ તપગચ્છના આદ્ય પુરુષ આચાર્ય શ્રીજગદ્ભંદ્રસૂરિવરના શિષ્ય હતા અને તેઓ બૃહત્પો-શાલિક તરીકે ઓળખાતા હતા. આચાર્ય શ્રીવિજયચંદ્રસૂરિ બૃહત્પોશાલિક કેમ કહેવાતા હતા તે વિષેની વિશેષ હકીકત જાણવા ઇચ્છનારને આચાર્ય શ્રીમુનિસુંદરસૂરિવિરચિત ત્રિદશતરંગિણી—ગુર્વાવલી શ્લોક ૧૦૦ થી ૧૩૪ તથા પંન્યાસ શ્રીમાન્ કલ્યાણવિજયજી સંપાદિત વિસ્તૃત ગૂર્જરાનુવાદ સહિત તપાગચ્છ પટ્ટાવલી પૃષ્ઠ ૧૫૩ જોવા મળ્યામળ છે.

બૃહત્કલ્પસૂત્રની પ્રતિઓનો પરિચય ।

આજે વિદ્વાન્ મુનિગણના પવિત્ર કરકમલોમાં બૃહત્કલ્પસૂત્ર મહાશાસ્ત્રનો છટ્ટો ભાગ ઉપહારરૂપે અર્પણ કરવામાં આવે છે । આ ભાગ સાથે ૪૨૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ નિર્ણય-માધ્ય-વૃત્તિયુક્ત કલ્પ મહાશાસ્ત્ર સમાપ્ત થાય છે । આ મહાશાસ્ત્રના સંપાદન અને સંશોધન માટે અમે તેની નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે સાત પ્રતિઓ એકત્ર કરી હતી ।

- ૧ તા૦ પ્રતિ-પાટણ-શ્રીસંઘના મંડારની તાડપત્રીય પ્રતિ અર્ધ બીજો તથા ત્રીજો ।
- ૨ મો૦ પ્રતિ-પાટણ મોદીના મંડારની કાગલની પ્રતિ અર્ધ ચાર સંપૂર્ણ ।
- ૩ લે૦ પ્રતિ-પાટણ લેહર વકીલના મંડારની કાગલની પ્રતિ અર્ધ ચાર સંપૂર્ણ ।
- ૪ મા૦ પ્રતિ-પાટણ મામાના પાડાના મંડારની કાગલની પ્રતિ અર્ધ ત્રણ સંપૂર્ણ ।
- ૫ ત૦ પ્રતિ-પાટણ તપગચ્છના મંડારની કાગલની પ્રતિ અર્ધ પ્રથમ દ્વિતીય અર્ધ સંપૂર્ણ ।
- ૬ હે૦ પ્રતિ-અમદાવાદ હેલાના મંડારની કાગલની પ્રતિ એક વિભાગમાં સંપૂર્ણ ।
- ૭ કાં૦ પ્રતિ-વડોદરા-પ્રવર્તક શ્રીકાન્તિવિજયજી મહારાજના મંડારની કાગલની નવીન પ્રતિ એક વિભાગમાં સંપૂર્ણ ।

પ્રસ્તુત મહાશાસ્ત્રના સંશોધનમાં અમે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેની સાત પ્રતિઓનો સાદ્યન્ત ઉપયોગ કર્યો છે । આ સાત પ્રતિઓ પૈકી મામાના પાડાની પ્રતિ સિવાયની બધીયે પ્રતિ-ઓમાં વિવિધ પ્રકારના પાઠભેદો હોવા છતાં ય એ બધીય પ્રતિઓને એક વર્ગમાં મૂકી શકાય । તેનું કારણ એ છે કે આ છ પ્રતિઓમાં,—જેમાં તાડપત્રીય પ્રતિનો પણ સમાવેશ થાય છે,—તેમાં એક ઠેકાણે લેખકના પ્રમાદથી ૫૦ શ્લોક જેટલો અતિ મહાન્ ગ્રંથસંદર્ભ પડી ગયેલો—લખવામાં રહી ગયેલો એક સરખી રીતે જોવામાં આવે છે, જ્યારે માત્ર મા૦ પ્રતિમાં એ આશો ય ગ્રંથસંદર્ભ અર્ધ રીતે જલ્લવાયેલો છે । પ્રસ્તુત સંપાદનમાં અમે જે સાત પ્રતિ-ઓનો ઉપયોગ કર્યો છે તે ઉપરાંત પાટણ આદિના મંડારની બીજી સંખ્યાબંધ પ્રતિઓને અમે સરસાવી જોઈ છે । પરંતુ તે પૈકીની એક પણ પ્રતિ અમારા જોવામાં આવી નથી આવી જે અર્ધ પાટપરમ્પરા ધરાવનાર મા૦ પ્રતિ સાથે મળી શકે । આ રીતે ઉપર જણાવેલી સાત પ્રતિઓના બે વર્ગ પડે છે । પરંતુ આથી આગળ બધીને ઉપર્યુક્ત પ્રતિઓના વિવિધ પાઠો અને પાઠભેદ તરફ નજર કરીએ તો સંશોધન માટે એકત્ર કરેલી અમારી સાત પ્રતિઓ સામાન્ય રીતે ચાર વિભાગમાં વહેંચાઈ જાય છે—એક વર્ગ તા૦ મો૦ લે૦ પ્રતિઓનો, બીજો વર્ગ ત૦ હે૦ પ્રતિઓનો, ત્રીજો વર્ગ મા૦ પ્રતિઓ અને ચોથો વર્ગ કાં૦ પ્રતિઓ । આ

૧ જુઓ મુદ્રિત ચોથા વિભાગના ૧૦૦૦ પત્રની ૨૪મી પંક્તિથી ૧૦૦૨ પત્રની ૨૦મી પંક્તિ સુધીનો અર્થાત્ ૨૬૦૧ ગાથાની અર્ધાં ટીકાથી ૩૬૦૭ ગાથાની અર્ધાં ટીકા સુધીનો હસ્તચિહ્નના વચમાં રહેલો પાઠ । આ સમગ્ર ટીકા અંશ, જેમાં બીજા ઉદ્દેશાનું સોલમું સૂત્ર પણ સમાય છે, એ આજના જૈન જ્ઞાનમંડારોમાંની લગભગ બધીએ ટીકા પ્રતિમાઓમાં પડી ગયેલો છે; જે ફક્ત પાટણ-મામાના પાડાની પ્રતિમાં જ અર્ધ રીતે જલ્લવાયેલો મળ્યો છે ॥

ચાર વર્ગ પૈકી માં પ્રતિ મોટે ભાગે તં હેં પ્રતિ સાથે મઝતાપણું ધરાવે છે જ્યારે કાંં પ્રતિ મોટે ભાગે મોં લેં પ્રતિ સાથે મઝતી થાય છે । આમ છતાં એ વસ્તુ યાસ ધ્યાન રાખવા જેવી છે કે-માં પ્રતિમાં અને કાંં પ્રતિમાં ટીકાના સંદર્ભોના સંદર્ભો વધારાના-વધારે પડતા જોવામાં આવે છે । જ્યારે માં પ્રતિ કોઈ પાઠભેદ આપતી હોય છે ત્યારે કાંં પ્રતિ મોટે ભાગે બીજી વધી પ્રતિઓ સાથે મઝતી થઈ જાય છે । અને જ્યારે કાંં પ્રતિ પાઠભેદ આપતી હોય છે ત્યારે માં પ્રતિ બીજી પ્રતિઓ સાથે મઝી જાય છે । માં પ્રતિ અને કાંં પ્રતિ પરસ્પર મઝી જાય એવું તો કોઈ વિરલ વિરલ સ્થળે જ બનવા પામ્યું છે ।

ઉપર જણાવેલી સાત પ્રતિઓ ઉપરાંત પ્રસ્તુત કલ્પ મહાશાસ્ત્રના સંશોધન માટે અને તુલના આદિ માટે અમે નીચે જણાવેલી પ્રતિઓને પણ સામે રાખી હતી—

- ૧ પાટળ શ્રી સંઘના મંડારની મૂલસૂત્રયુક્ત કલ્પભાષ્યની તાઢપત્રીય પ્રતિ ।
- ૨ પાટળ શ્રીસંઘના મંડારની કાગઝની કલ્પબૃહદ્વાષ્યની અપૂર્ણ પ્રતિ ।
- ૩ પાટળ શ્રીસંઘના મંડારની મૂલસૂત્રયુક્ત કલ્પચૂર્ણની તાઢપત્રીય પ્રતિ ।
- ૪ પાટળ મોંકા મોદીનાં મંડારની કલ્પચૂર્ણની કાગઝની પ્રતિ ।
- ૫ પાટળ લેહરુ વકીલના મંડારની કલ્પવિશેષચૂર્ણની કાગઝની પ્રતિ ।

પ્રસ્તુત મહાશાસ્ત્રના સંશોધનમાં ઉપર જણાવેલી નિર્યુક્તિ-ભાષ્ય-વૃત્તિયુક્ત કલ્પની સાત પ્રતિઓ અને સૂત્ર, ભાષ્ય, મહાભાષ્ય, ચૂર્ણ, વિશેષચૂર્ણની પાંચ પ્રતિઓ મઝી એકંદર બાર પ્રતિઓનો અમે સાદૃશ્ય પરિપૂર્ણ રીતે ઉપયોગ કર્યો છે । અને આ રીતે ઉપરોક્ત વધીયે પ્રતિઓનો સાંગોપાંગ ઉપયોગ કરી આ આશ્રા મહાશાસ્ત્રમાં વિવિધ પાઠભેદો આપવામાં આવ્યા છે, સ્થાને એ પાઠભેદોની ચૂર્ણ, વિશેષચૂર્ણ અને બૃહદ્વાષ્ય સાથે તુલના પણ કરવામાં આવી છે । આ બારે પ્રતિઓ અને તેના ટંકો વગેરેનો વિસ્તૃત પરિચય કલ્પશાસ્ત્રના મુદ્રિત પાંચ ભાગોમાં યથાસ્થાન આપવામાં આવેલો છે । એટલે આ વિભાગમાં જે વિશેષ વક્તવ્ય છે તે જ કહેવામાં આવશે ।

વધારાના પાઠો, પાઠભેદો આદિ—પ્રસ્તુત બૃહત્કલ્પસૂત્રના મુદ્રિત પ્રથમ ભાગમાં જેમ માં તં હેં પ્રતિમાં વધારાના પાઠો, પાઠભેદો અને અવતરણો આવતાં રહ્યાં છે એ જ રીતે આગઝના દરેક વિભાગોમાં મોં લેં પ્રતિમાં,—કે જે પ્રતિઓ તાં પ્રતિ સાથે મઝતી છે તેમાં,— ઘણે ઠેકાણે વધારાના પાઠો, પાઠભેદો અને અવતરણો આવતાં રહ્યાં છે,—જે મોં લેં પ્રતિ સિવાય બીજી કોઈ પ્રતિમાં નથી,—તે દરેક પાઠ આદિને અમે ◁ ▷ આવા ચિહ્નોના વચમાં મૂકી તેનો તે દરેક સ્થળે અમે ટિપ્પણીમાં નિર્દેશ કરેલો છે । એ જ રીતે તં હેં પ્રતિમાં કેટલાક વધારાના પાઠો છે, જે બીજી કોઈ પ્રતિમાં નથી, અને માં પ્રતિમાં અને કાંં પ્રતિમાં પણ એક બીજાથી તદ્દન સ્વતંત્ર પ્રકારના અનેક વધારાના પાઠો અને પાઠભેદો આવે છે એ વધાય પાઠો અમે યથાયોગ્ય મૂઝમાં કે ટિપ્પણમાં આપ્યા છે અને તે દરેક સ્થળે અમે તે તે પ્રતિઓના નામનો નિર્દેશ પણ કરેલો છે । આ વધા પાઠ-

ભેદો પૈકી કેટલાક પાઠો ચૂર્ણીને અનુસરતા અને કેટલાક પાઠો વિશેષચૂર્ણીને અનુસરતા હોઈ તે દરેક પાઠોની તુલના માટે તે તે સ્થળે ચૂર્ણી અને વિશેષચૂર્ણીના પાઠો પળ અમે ટિપ્પણીમાં આપેલા છે । માં પ્રતિમાં અને કાં પ્રતિમાં એટલા બધા પાઠભેદો આવતા રહ્યા છે, જેથી આ ઠેકાણે એમ કહીએ તો જરા ય વધારે પડતું નહિ ગણાય કે—આ આશ્વો ય ગ્રંથ મોટે ભાગે માં પ્રતિ અને કાં પ્રતિમાં આવતા પાઠોભેદોથી જ ભરેલો છે; સ્વાસ કરી પાછળના વિભાગો જોઈએ તો તો કાં પ્રતિના પાઠભેદોથી જ મુખ્યત્વે ભરેલો છે । આ વે પ્રતિઓના પાઠભેદ આદિ વિષે અમને એમ લાગ્યું છે કે માં પ્રતિના દરેક પાઠો, પાઠભેદો આદિ બુદ્ધિમત્તાભરેલા અને વિશદ છે જ્યારે કાં પ્રતિમાંના કેટલાક વધારાના પાઠો પ્રન્યથના વિપયને વિશદ અને સ્પષ્ટ કરતા હોવા છતાં કેટલાય પાઠો અને પાઠભેદો પુનરુક્તિભર્યા અને કેટલીક વાર તો તદ્દન સામાન્ય જેવા જ છે; એટલું જ નહિ પણ કેટલીક વાર તો એ પાઠોમાં સુધારો—વધારો કરનારે ભૂલો પણ કરી છે, જે અમે તે તે સ્થળે ટિપ્પણમાં પાઠો આપી જણાવેલ છે । આ ઠેકાણે કાં પ્રતિના પાઠભેદોને અંગે અમારે વે વાચકો સ્વાસ સૂચવવાની છે । જે પૈકી એક એ કે—કાં પ્રતિના કેટલાક અતિસામાન્ય પાઠભેદોની અમે નોંધ લીધી નથી । અને બીજી એ કે—પ્રસ્તુત ગ્રંથના સંપાદનની શરૂઆતમાં પ્રતિઓના પાઠભેદોને અંગે જોઈએ તેવો વિવેક નહિ કરી શકવાને લીધે કાં પ્રતિના કેટલાક વધારાના પાઠો અમે મૂળમાં દાખલ કરી દીધા છે, જે મૂળમાં આપવા જોઈએ નહિ । અમે એ દરેક પાઠોને ◁ ▷ આવા ચિહ્નના વચમાં આપીને ટિપ્પણીમાં સૂચના કરેલી છે એટલે પ્રસ્તુત મહાશાસ્ત્રના વાંચનાર વિદ્વાન્ મુનિવર્ગને મારી વિજ્ઞાપિ છે કે—તેમણે આ પાઠોને મૂળ તરીકે ન ગણતાં ટિપ્પણીમાં સમજી લેવા ।

પ્રસ્તુત નિર્યુક્તિ-ભાષ્ય-વૃત્તિસમેત બૃહત્કલ્પ મહાશાસ્ત્રના સંશોધન માટે એકત્ર કરેલી સાત પ્રતિઓમાં આવતા વધારાના પાઠો અને પાઠભેદોને અંગે કેટલીક વસ્તુ જણાવ્યા પછી એ વસ્તુ જણાવવી જોઈએ કે ઉપરોક્ત સાત પ્રતિઓમાં પાઠોને અંગે એવી સમ-વિષમતા છે કે જેથી એની મૌલિકતાનો નિર્ણય કરવામાં મલમલ બુદ્ધિમાનો પણ ચકરાઈ જાય । કેટલીક વાર અમુક ગાથાનાં અવતરણો તંડે કાં પ્રતિમાં હોય તો એ અવતરણો માં મોંલે પ્રતિમાં ન હોય, કેટલીક વાર અમુક ગાથાનાં અવતરણો મોંલે કાં પ્રતિમાં હોય તો એ અવતરણો માં તંડે પ્રતિમાં ન હોય, કેટલીક વાર તંડે પ્રતિમાં હોય તો બીજી પ્રતિમાં ન હોય કેટલીક વાર મોંલે પ્રતિમાં હોય તો તે સિવાયની બીજી પ્રતિઓમાં ન હોય, કેટલીક વાર માં પ્રતિમાં કે કાં પ્રતિમાં અમુક અવતરણો હોય તો તે સિવાયની બીજી પ્રતિઓમાં એ ન હોય । આ જ પ્રમાણે આ ગ્રંથની પ્રતિઓમાં પાઠો અને પાઠભેદોને ઊગતી એવી અને એટલી બધી વિષમતાઓ છે, જેને જોઈ સતત શાસ્ત્રસંગી વિદ્વાન્ મુનિવરો પણ પાઠોની મૌલિકતાનો નિર્ણય કરવામાં મુશ્કાઈ જાય ।

આ ઉપરાંત આ ગ્રંથમાં એક મોટી વિષમતા ગાથાઓના નિર્દેશને અંગે છે । તે

પ્રકારની કે-ટીકાની જ અમુક પ્રતિ કે પ્રતિઓમાં અમુક ગાથાઓને નિર્યુક્તિગાથા તરીકે જણાવી છે, ત્યારે અમુક પ્રતિઓમાં એ જ ગાથાઓને પુરાતનગાથા, સંગ્રહગાથા, દ્વારગાથા કે સામાન્યગાથા તરીકે જણાવી છે । એ જ રીતે અમુક પ્રતિ કે પ્રતિઓમાં અમુક ગાથાઓને પુરાતનગાથા તરીકે જણાવી છે ત્યારે એ જ ગાથાઓને વીજી પ્રતિ કે પ્રતિઓમાં નિર્યુક્તિગાથા, સંગ્રહગાથા આદિ તરીકે જણાવી છે । આ રીતે આ આશ્વા ય ગ્રંથમાં ગાથાઓના નિર્દેશના વિષયમાં ખૂબ જ ગોટાલો થયો છે । આચાર્ય શ્રીક્ષેમકીર્તિસૂરિવરના જમાના પહેલાં લખા-યેલી કલ્પલઘુભાષ્ય અને મહાભાષ્યની પ્રાચીન પ્રતિઓમાં તેમજ ચૂર્ણી-વિશેષચૂર્ણીમાં પણ નિર્યુક્તિગાથા આદિનો જે વિવેક કરવામાં આવ્યો નથી અથવા થઈ શક્યો નથી, એ વિવેક આચાર્ય શ્રીક્ષેમકીર્તિસૂરિવરે શાના આધારે કર્યો એ વસ્તુ વિચારણીય જ છે । મગવાન્ શ્રીમલય-ગિરિ મહારાજે તો એમ જ કહી દીધું છે કે “નિર્યુક્તિ અને ભાષ્ય એ બન્ને એકગ્રંથરૂપે પરિણમી ગયાં છે.” જ્યારે આચાર્ય શ્રીક્ષેમકીર્તિસૂરિવરે નિર્યુક્તિગાથા, ભાષ્યગાથા આદિના વિવેકમાટે સ્વતંત્ર પ્રયત્ન કર્યો હોઈ એમની ટીકા શરૂ થાય છે ત્યાંથી અંતપર્યન્ત આ નિર્દેશોનો ગોટાલો ચાલ્યા જ કર્યો છે (આ માટે જુઓ પ્રસ્તુત વિભાગને અંતે આપેલું ચોથું પરિશિષ્ટ) । સ્વંરુ જોતાં આ વિષે આપણને એમ લાગ્યા સિવાય નથી રહેતું કે આચાર્ય શ્રીક્ષેમકીર્તિ મહારાજે પૂજ્ય આચાર્ય શ્રીમલયગિરિ સૂરિવરના દીર્ઘદૃષ્ટિમયી રાહને છોડીને પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં નિર્યુક્તિ-ગાથા આદિને જુદી પાઢવાનો જે નિરાધાર પ્રયત્ન કર્યો છે એ જરા ય ઔચિત્યપૂર્ણ નથી । એ જ કારણ છે કે-પ્રસ્તુત ટીકા પ્રતિઓમાં ગાથાઓના નિર્દેશ અંગે મહાન્ ગોટાલો થયો છે ।

આ ઉપરાંત પૂજ્ય આચાર્ય શ્રીમલયગિરિસૂરિકૃત ટીકાવિભાગમાં વધારાના પાઠો કે પાઠભેદ આદિ ધ્યાનમાં લેવા જોઈએ નથી, જ્યારે આચાર્ય શ્રીક્ષેમકીર્તિસૂરિકૃત ટીકામાં વિષમ પાઠ-ભેદો, વિષમ ગાથાનિર્દેશો, વિષમ ગાથાક્રમો, ઓછીવત્તી ગાથાઓ અને ટીકાઓ વિગેરે ઘણું જ છે । એ જોતાં એમ કહેવું જરા ય અવિશ્યોક્તિમયું નથી કે પ્રસ્તુત ગ્રંથની ટીકામાં સુદ પ્રંથકારે જ વારંવાર ઘણો ઘણો ફેરફાર કર્યો હશે । અમારું આ કથન નિરાધાર નથી, પરંતુ પ્રસ્તુત સટીક બૃહત્કલ્પસૂત્રની પ્રંથકારના જમાનાના નજીકના સમયમાં લખાયેલી સંખ્યાબંધ પ્રાચીન પ્રતિઓને નજરે જોઈને અમે આ વાત કહીએ છીએ ।

સંપાદનપદ્ધતિ અને પાઠભેદોનો પરિચય

પ્રસ્તુત સટીક બૃહત્કલ્પસૂત્ર મહાશાસ્ત્રના સંશોધન માટે ઉપર જણાવ્યું તેમ નિર્યુક્તિ-લઘુભાષ્ય-ટીકાયુક્ત પ્રાચીન અર્વાચીન તાલપત્રીય અને કાગલની મઢીને સાત પ્રતિઓ ઉપરાંત કેવળ સૂત્ર, કેવળ લઘુભાષ્ય અને કેવળ ચૂર્ણીની તાલપત્રીય પ્રતિઓ તેમ જ વિશેષચૂર્ણી અને મહાભાષ્યની કાગલ ઉપર લખેલી પ્રાચીન પ્રતિઓને, પૂર્ણ કે અપૂર્ણ જેવી મઢી તેવીને, આદિથી અંતસુધી અમે અમારા સામે રાખી છે । આમ છતાં સૌને જાણીને આશ્ચર્ય થશે કે

પાટળ, અમદાવાદ, સુરત, વડોદરા, લીંબડી, જૈસલમેર વિગેરે સંખ્યાબંધ સ્થળોના જ્ઞાનમંડારો અને તેમાંની સંખ્યાબંધ તાદ્વૃત્તીય પ્રતિઓને તપાસવા છતાં ગલિતપાઠ વિનાની કહીએ તેવી એક પળ પ્રતિ અમને મળી નથી । પરંતુ કોઈમાં ક્યાંય તો કોઈમાં ક્યાંય, એ રીતે દરેકે દરેક પ્રતિમાં સેંકડો ઠેકાણે પાઠોની અશુદ્ધિઓની વાતને તો આપણે દૂર રાખીએ, પણ પંક્તિઓની પંક્તિઓ અને સંદર્ભોના સંદર્ભો ગળી ગયા છે । આ ગળી ગયેલા સંદર્ભોની પૂર્તિ અને અશુદ્ધ પાઠોના સાંગોપાંગ પરિમાર્જન માટે ઉપર જણાવેલ સાધન-સામગ્રીનો અમે સંપૂર્ણપણે ઉપયોગ કર્યો છે, એમાં અમે કેટલા સફળ થયા છીએ, એ પરીક્ષાનું કાર્ય ગીતાર્થ મુનિવરો અને વિદ્વાનોને જ સોંપીએ છીએ । આમ છતાં પ્રસ્તુત ગ્રંથના સંશોધનમાં અમે જે પદ્ધતિ સ્વીકારી છે અને અમને જે સમ-વિષમતાઓનો અનુભવ થયો છે તેનો સમગ્રભાવે અહીં ઉલ્લેખ કરવો એ સમુચિત લાગે છે, જેથી ગંભીરતાપૂર્ણ સંશોધનમાં રસ લેનાર વિદ્વાનોને પ્રત્યંતરોની મહત્તા, પાઠભેદોનું વિભજન, સંશોધનને લગતી પદ્ધતિ અને વિવિધ સામગ્રી આદિનો ધ્યાન આવી શકે ।

૧ અમારા સંશોધનમાં પ્રતિઓને સાદ્યન્તોપાન્ત તપાસીને જ તેના વર્ગ પાઠ્યા છે । આ રીતે જે જે પ્રતિ અમને જુદા વર્ગની અથવા જુદા કુલની જણાઈ છે તે દરેકે દરેક પ્રતિને અમે આદિથી અંત સુધી અક્ષરશઃ મેઢવી છે । આ રીતે પ્રસ્તુત સંશોધનમાં અમે તાટીં મોં ઢેં માં કાં આ પાંચ પ્રતિઓને આદિથી અંતસુધી અક્ષરશઃ મેઢવી છે, અને એમાંના વિવિધ પાઠભેદોની યોગ્ય રીતે સંપૂર્ણપણે નોંધ લીધી છે ।

૨ જ્યાં જ્યાં અમુક પ્રતિઓમાં અમુક પાઠો અશુદ્ધ જણાયા કે લેખક આદિના પ્રમા-દથી પડી ગયેલા અર્થાત્ લખવા રહી ગયેલા લાગ્યા, એ વધાય પાઠોનું પરિમાર્જન અને પૂર્તિ અમે અમારી પાસેનાં પ્રત્યંતરોને આધારે અને તદુપરાંત ચૂર્ણી, વિશેષચૂર્ણી, બૃહદ્ભાષ્ય અને વીજાં શાસ્ત્રોને આધારે કરેલ છે । પ્રસ્તુત મુદ્રિત કલ્પશાસ્ત્રમાં એવાં સંખ્યાબંધ સ્થળો છે કે જ્યાં, નિર્યુક્તિ-લઘુભાષ્ય-ટીકાયુક્ત બૃહત્કલ્પસૂત્રની પ્રતિઓમાં પાઠો પડી ગયેલા છે અને અશુદ્ધ પાઠો પણ છે, તેવે સ્થળે અમે ચૂર્ણી, વિશેષચૂર્ણી આદિના આધારે પાઠપૂર્તિ અને અશુદ્ધિઓનું પરિમાર્જન કર્યું છે । દરેક અશુદ્ધ પાઠોને સ્થાને સુધારેલા શુદ્ધ પાઠોને અમે ( ) આવા ગોઠ કોષ્ટકમાં આપ્યા છે અને પડી ગયેલા પાઠોને [ ] આવા ચોરસ કોષ્ટકમાં આપ્યા છે અને એ પાઠોના સમર્થન અને તુલના માટે તે તે સ્થળે નીચે પાદ-ટિપ્પણીમાં ચૂર્ણી વિશેષચૂર્ણી આદિના પાઠોની નોંધ પણ આપી છે ।

૩ સૂત્ર અને નિર્યુક્તિ-લઘુભાષ્યને લગતા પાઠભેદો ચૂર્ણી, વિશેષચૂર્ણી અને ટીકામાં આપેલાં પ્રતીકો અને તેના વ્યાખ્યાનને આધારે મળી શકે (જુઓ પરિશિષ્ટ ૮ મું) તે કરતાં એ વધારે અને સંખ્યાબંધ પાઠભેદો, સ્વતંત્ર સૂત્રપ્રતિઓ અને સ્વતંત્ર લઘુભાષ્યની

પ્રતિઓમાંથી ઉપલબ્ધ થયા છે । તે પૈકી વિશિષ્ટ અને મહત્વના પાઠભેદોની નોંધ અમે તે તે સ્થળે પાદટિપ્પણીમાં આપી છે ।

૪ ટીકામાં આવતા અનેકાનેક પાઠભેદોનું સમર્થન ચૂર્ણી, વિશેષચૂર્ણી કે ઉભયદ્વારા થતું હોય ત્યાં તે તે ચૂર્ણી આદિના પાઠોની નોંધ અમે અવશ્ય આપી છે । તેમ જ ચૂર્ણી આદિમાં વિશિષ્ટ વ્યાખ્યાભેદ, વિશિષ્ટ પદાર્થનું વર્ણન આદિ જે કાંઈ જોવામાં આવ્યું તે દરેકની નોંધ અમે પાદટિપ્પણીમાં કરવા ચૂક્યા નથી ।

૫ કયા પાઠને મૌલિક સ્થાન આપવું ? એ માટે અમે મુખ્યપણે ગ્રંથકારની સહજ ભાષાશૈલી અને પ્રતિપાદનશૈલીને લક્ષમાં રાખ્યાં છે । પરંતુ ડ્યાં લેખકના પ્રમાદાદિ કારણને લઈ પાઠો ગळી જ ગયા હોય અને અમુક એકાદ પ્રતિ દ્વારા જ એ પાઠનું અનુસંવાન થતું હોય ત્યાં તો જે પ્રકારનો પાઠ મळી આવ્યો તેને જ સ્વીકારી લેવામાં આવ્યો છે ।

૬ પાઠભેદોની નોંધમાં લિપિભેદના ભ્રમથી ઉત્પન્ન થયેલા પાઠભેદો, અર્થભેદો અને પ્રાકૃતભાષા પ્રયોગ વિષય પાઠભેદ આદિ આપવા અમે પ્રયત્ન કર્યો છે ।

૭ પ્રસ્તુત શાસ્ત્રના સંપાદન માટે અમે જે અનેક પ્રતિઓ એકત્ર કરી છે તેના સ્વંદો સઠંગ એક જ કુલના છે એમ કહેવાને કશું ય સાધન અમારા સામે નથી । કારણ કે કેટલીક વાર એમ પણ બનવા સંભવ છે કે અમુક પ્રતિના લખાવનારે પ્રસ્તુત શાસ્ત્રના અમુક સ્વંદો અમુક કુલની પ્રતિ ઉપરથી લખાવ્યા હોય અને અમુક સ્વંદો જુદા કુલની પ્રતિ ઉપરથી લખાવ્યા હોય । એ ગમે તે હો, તે છતાં અમારા સામે જે રૂપે પ્રતિઓ વિદ્યમાન છે તેના વર્તમાન સ્વરૂપ અને વિભાગોને લક્ષીને જ વર્ગ કે કુલ પાઠવામાં આવેલ છે ।

૮ પ્રસ્તુત નિર્યુક્તિભાષ્યવૃત્તિસહિત કલ્પશાસ્ત્રના સંશોધન માટે અમે જે ચાર જુદા જુદા કુલની પ્રતિઓ એકત્ર કરી છે તેમાંની તાઢપત્રીય પ્રતિ પંદરમા સૈકાના ઉત્તરાર્ધમાં લખાણી છે । બાકીની કાં૦ સિવાયની બધીએ પ્રતિઓ સોલમા-સત્તરમા સૈકામાં કાગલ ઉપર લખાયેલી છે । અમારા પ્રસ્તુત મુદ્રણ બાદ આ ગ્રંથની બીજી ત્રણ તાઢપત્રીય પ્રતિઓ જોવામાં આવી છે । જેમાંની એક પૂજ્યપાદ સૂરિસમ્રાટ આચાર્યભગવાન્ શ્રીવિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજના જ્ઞાનમંડારમાં છે અને બે નકલો જેસલમેરના કિલ્લાના શ્રીજિનભદ્રસૂરિજ્ઞાનમંડારમાં છે । આ ત્રણે ય નકલો વિક્રમના પંદરમા સૈકાના ઉત્તરાર્ધમાં લખાયેલી છે અને એ અમે પાઢેલા કુલ કે વર્ગ પૈકી મો૦ લે૦ તાટી૦ કુલની જ પ્રતિઓ છે । આ ઉપરાંત ઉપર્યુક્ત જેસલમેરના મંડારમાં વિક્રમ સંવત્ ૧૩૭૮ માં લખાણ એક પ્રથમ સ્વંદની પ્રતિ છે, જે આજે મळતી પ્રસ્તુત ગ્રંથની નકલોમાં પ્રાચીનમાં પ્રાચીન ગણાય । આ પ્રતિને અમે અમારી મુદ્રિત નકલ સાથે અક્ષરશઃ મેઢવી છે અને તેથી જણાયું છે કે આ પ્રતિમાં અમુક અમુક પાઠોમાં સવિશેષ ફરક હોવા છતાં એકંદર એ પ્રતિ ઉપર જણાવેલ મો૦ લે૦ તાટી૦

કુલની જ પ્રતિ છે । અમે પણ અમારા પ્રસ્તુત સંપાદનમાં મુખ્યત્વે કરીને આ કુલને જ આદિથી અંત સુધી સ્થાન આપ્યું છે અને મૌલિક કુલ પણ આ જ છે । આમ છતાં માં પ્રતિ કે જેમાં ટીકાના સંદર્ભોના સંદર્ભોનું વધારેપણું, વ્યાખ્યાભેદો, ગાથાઓનું ઓછાવત્તાપણું હોવા છતાં જેમાં સંખ્યાબંધ સ્થળે પાઠોની અલંકાર પરંપરા જલ્લભાયેલી છે કે જે પરંપરા અમારી પાસેની માં સિવાયની બધીયે પ્રતિઓમાં તેમ જ ઉપર જણાવેલી શ્રીવિજયનેમિસૂરિ મં અને જેસલમેરના શ્રીજિનભદ્રીય જૈન જ્ઞાનભંડારની તાડપત્રીય પ્રતિઓ સુદ્ધામાં નથી, જેની નોંધ અમે આગળ ઉપર આપીશું, એ પ્રતિનું કુલ પણ પ્રાચીન છે । જો કે અમારા પાસે જે માં પ્રતિ છે તે સંવત્ ૧૬૦૭ માં લખાયેલી છે, તેમ છતાં અમારા પ્રસ્તુત મુદ્રણ બાદ પૂજ્યપાદ આગમોદ્ધારક આચાર્યભગવાન્ શ્રીસાગરાનંદસૂરિપ્રવરના સુરતના જૈનાનંદ જ્ઞાનભંડારને જોતાં તેમાંથી વિક્રમના ચૌદમા સૈકાના ઉત્તરાર્ધમાં અથવા પંદરમા સૈકાના પ્રારંભમાં લખાણેલી નિર્યુક્તિભાષ્યટીકાયુક્ત બૃહત્કલ્પની પ્રતિનો એક અલંકાર મળી આવ્યો છે જે માં કુલના પૂર્વજ સમાન પ્રતિ છે । આ પ્રતિ માં પ્રતિ સાથે અક્ષરશઃ મળતી છે, એટલે આ કુલની પ્રતિમાં મળતી પાઠોની સમવિષમ પરંપરા અતિ પ્રાચીન છે । આ જ પ્રમાણે હેં તં પ્રતિની પરંપરા અર્વાચીન તો ન જ ગણાય અને કાં પ્રતિની પરંપરા પણ અર્વાચીન નથી । આ હકીકત વિચારતાં આટલું બધું વિષમતાભર્યું પરિવર્તન પ્રસ્તુત ટીકામાં શા કારણે થયું ? કોણે કર્યું ? વિગેરે પ્રશ્નો અણકલ્યા જ રહી જાય છે ।

સંપાદનપદ્ધતિ અને પ્રતિઓના પરિચય વિષે ઉપલબ્ધ દૃષ્ટિએ આટલું જણાવ્યા પછી એ પ્રતિઓની વિવિધ વિષમતાનો અભ્યાસ આપણે સવિશેષ ઉચિત છે । જેથી વિદ્વાનોને પ્રંથના સંશોધનમાં પ્રત્યંતરોનું સ્થાન છે ? એ સમજાય અને પાઠોનો વિવેક કેમ કરવો તેનું માર્ગદર્શન થાય ।

સૂત્રવિષયક પાઠભેદો ।

પ્રસ્તુત પ્રકાશનમાં કલ્પનું (બૃહત્કલ્પસૂત્રનું) મૂળ સૂત્ર છપાણું છે । જેની અમારા સામે ઉપર જણાવેલ કલ્પલઘુભાષ્ય અને કલ્પચૂર્ણની તાડપત્રીય પ્રતિઓ પાછળ લખાણેલી બે પ્રતિઓ છે । આની અમે તામૂં અથવા તાં સંજ્ઞા રાખી છે । એમાં અને નિર્યુક્તિભાષ્ય-ટીકાયુક્ત બૃહત્કલ્પસૂત્રની દરેક પ્રતિઓમાં મુદ્રિતના ક્રમ પ્રમાણે સૂત્ર લખાણું છે એમાં, તથા કલ્પભાષ્ય, કલ્પચૂર્ણ અને કલ્પવિશેષચૂર્ણમાં જે સમવિષમ સૂત્રપાઠભેદો છે તેની નોંધ આપવામાં આવે છે ।

૧ તામૂં માંથી મળેલ સૂત્રપાઠભેદ—પૃ. ૧૦૨૩ ટિ. ૧ (વિચૂં સમ્મત) ।

૨ ભાષ્યકારે નોંધેલ સૂત્રપાઠભેદ—પૃ. ૩૪૧ ટિ. ૧ ।

૩ ટીકાપ્રતિઓમાંથી મળતો સૂત્રપાઠભેદ—પૃ. ૧૨૩ ટિ. ૪ । આ ઠેકાણે માં સિવાયની ટીકા પ્રતિઓમાં જે ટીકાપાઠભેદ છે તેને અનુસરતો સૂત્રપાઠ માત્ર ડે૦ પ્રતિમાં છે અને બીજી પ્રતિઓમાં જે સૂત્રપાઠ છે તેને અનુસરતી ટીકા ફક્ત માં પ્રતિમાં જ છે । આનો અર્થ એ થયો કે ડે૦ પ્રતિ અને માં પ્રતિમાં એ પ્રકારનો સૂત્રપાઠ છે તેને જ અનુસરતી ટીકા છે, પરંતુ બીજી પ્રતિઓમાં સૂત્રપાઠ જુદો છે અને ટીકા જુદી છે ।

૪ માં પ્રતિમાં સૂત્રપાઠભેદ—પૃ. ૧૧૩૭ ટિ. ૧-૪ । ૧૧૪૮ ટિ. ૧ । માં પ્રતિમાં ટીકા પણ આ પાઠભેદને અનુસરતી જ છે ।

૫ કાં૦ પ્રતિમાં સૂત્રપાઠભેદ—પૃ. ૧૩૯૯ ટિ. ૩ । ૧૫૬૦ ટિ. ૨ । ૧૫૬૩ ટિ. ૪ । ૧૫૭૮ ટિ. ૨ । ૧૫૮૩ ટિ. ૨ । ૧૫૮૭ ટિ. ૩ । કાં૦ માં ટીકા પણ આ પાઠભેદને અનુસરતી જ છે ।

૬ કાં૦ પ્રતિમાં શુદ્ધ સૂત્રપાઠ અને ટીકા—પૃ. ૧૫૮૩ ટિ. ૧ ।

૭ કાં૦ પ્રતિમાં પૂર્ણ સૂત્રપાઠ—પૃ. ૧૦૬ ટિ. ૧ ।

૮ ટીકા પ્રતિઓમાં પૂર્ણ સૂત્રપાઠ અને મૂળ સૂત્રપ્રતિઓમાં અપૂર્ણ—પૃ. ૧૭૦ ટિ. ૧ ।

૯ ટીકાપ્રતિઓમાં સૂત્રપાઠ અપૂર્ણ અને મૂળ સૂત્રપ્રતિઓમાં પૂર્ણ—પૃ. ૧૭૦ ટિ. ૧૦ । પૃ. ૧૪૫૬ સૂત્ર ૨૭ । આ ઠેકાણે ટીકા પ્રતિઓમાં સૂત્ર અપૂર્ણ છે અને અમે પણ પ્રમાદથી સૂત્રને અધૂરું જ છપાવ્યું છે; યથી વિદ્વાનોએ પણ ૧૪૫૬ ની ૧૮ મી પંક્તિમાં “ઉદિસાવિત્તણ” પછી “તે ય સે વિતરંતિ એવં સે કપ્પતિ જાવ ઉદિસાવિત્તણ । તે ય સે ણો વિતરંતિ એવં સે નો કપ્પતિ જાવ ઉદિસાવિત્તણ ” આટલો પાઠ ઝમેરી લેવો ।

૧૦ ટીકાકાર, ચૂર્ણિકાર અને વિશેષચૂર્ણિકાર એ ત્રણેયે માન્ય કરેલ સૂત્રપાઠ ક્યાંયથી મળ્યો નથી—પૃ. ૧૧૨૮ ટિ. ૨-૩-૪ ।

૧૧ માં પ્રતિમાં સૂત્રની બે વિભાગે વ્યાખ્યા અને વ્યાખ્યાભેદ—પૃ. ૮૪૮ ટિ. ૧-૩ । પૃ. ૧૧૪૮ ટિ. ૧ (ચૂ. વિચૂ. સમ્મત) ।

માણ્યવિષયક પાઠભેદો

પ્રસ્તુત સંપાદનમાં કલ્પલઘુમાણ્ય છપાણું છે । એ માણ્યની સ્વતંત્ર તાહપત્રીય અને કાગળની પ્રતિઓમાં, જેની અમે તામા૦ અથવા તા૦ સંજ્ઞા રાખી છે તેમાં તેમજ ચૂર્ણી વિશેષચૂર્ણી અને વૃત્તિની પ્રતિઓમાં માણ્યગાથાઓને લગતા જે સ્વતંત્ર તેમજ વૃત્તિ, ચૂર્ણી, વિશેષચૂર્ણી આદિને અનુસરતા પાઠભેદો, ગાથાભેદો, ઓછીવત્તી ગાથાઓ અને ગાથાક્રમભેદો છે તેની નોંધ આ નીચે આપવામાં આવે છે ।

ભાષ્યના સ્વતંત્ર પાઠભેદો

૧ સ્વતંત્ર કલ્પભાષ્યની પ્રતિઓમાંથી ઉપલબ્ધ થયેલા સ્વતંત્ર ભાષ્યપાઠભેદો—પૃષ્ઠ ૫
 ટિ. ૨ । ૬ ટિ. ૩-૪ । ૭ ટિ. ૧-૩ । ૮ ટિ. ૬ । ૯ ટિ. ૩ । પૃ. ૧૬ ટિ. ૫ । ૨૦
 ટિ. ૧ । ૨૨ ટિ. ૧ । ૨૮ ટિ. ૧ । ૩૦ ટિ. ૩ । ૩૩ ટિ. ૨ । ૩૪ ટિ. ૧-૪ । પૃ.
 ૩૫ ટિ. ૧ । ૩૬ ટિ. ૩ । ૬૪ ટિ. ૮ । ૬૬ ટિ. ૧ । ૭૦ ટિ. ૧-૨-૪ । ૭૬ ટિ.
 ૧ । ૮૩ ટિ. ૫ । ૯૪ ટિ. ૬ । ૧૦૪ ટિ. ૧ થી ૫ । ૧૧૯ ટિ. ૨ । ૧૩૩ ટિ. ૨ ।
 ૧૩૯ ટિ. ૧ । ૧૪૩ ટિ. ૧ । ૧૪૪ ટિ. ૧-૨ । ૧૪૯ ટિ. ૧-૨ । ૧૫૦ ટિ. ૧-૨-૩ ।
 ૧૫૮ ટિ. ૨ । ૧૬૫ ટિ. ૧ । ૧૬૬ ટિ. ૧-૨-૩ । ૨૦૩ ટિ. ૩ । ૨૬૪ ટિ. ૧ ।
 ૨૬૫ ટિ. ૨ । ૩૨૧ ટિ. ૧ । ૩૨૬ ટિ. ૧ । ૩૫૫ ટિ. ૨ । ૩૬૭ ટિ. ૩ । ૩૮૫
 ટિ. ૧ । ૩૮૯ ટિ. ૧-૨ । ૪૦૫ ટિ. ૧ । ૪૧૭ ટિ. ૧ । ૪૨૭ ટિ. ૧-૨ । ૪૫૫
 ટિ. ૨ । ૪૫૮ ટિ. ૨ । ૬૦૩ ટિ. ૬ । ૬૭૩ ટિ. ૨ । ૮૦૭ ટિ. ૪ । ૮૬૫ ટિ.
 ૧ । ૮૯૫ ટિ. ૫ । ૯૭૮ ટિ. ૧ । ૧૦૦૬ ટિ. ૨ । ૧૦૩૨ ટિ. ૩ બ્રુમા૦ સમ્મત ।
 ૧૦૩૭ ટિ. ૨ । ૧૦૪૯ ટિ. ૧ । ૧૦૬૦ ટિ. ૧ । ૧૦૬૩ ટિ. ૧ । ૧૦૬૪ ટિ. ૧ ।
 ૧૦૭૦ ટિ. ૧ । ૧૦૯૦ ટિ. ૨ । ૧૧૧૬ ટિ. ૧-૨ । ૧૧૪૧ ટિ. ૧-૨-૩-૪-૬ ।
 ૧૧૪૨ ટિ. ૧ । ૧૧૪૪ ટિ. ૧ । ૧૩૦૭ ટિ. ૫ । ૧૩૭૯ ટિ. ૧-૩-૪ । ૧૩૯૦
 ટિ. ૨ । ૧૪૨૫ ટિ. ૪ । ૧૪૨૬ ટિ. ૧-૨ । ૧૪૩૨ ટિ. ૪ । ૧૪૫૮ ટિ. ૧ ।
 ૧૪૬૩ ટિ. ૨ ચૂ૦ વિચૂ૦ માન્ય । ૧૪૭૦ ટિ. ૨ । ૧૪૭૭ ટિ. ૧ । ૧૫૦૫ ટિ.
 ૨ । ૧૫૦૯ ટિ. ૩ । ૧૫૧૩ ટિ. ૧ । ૧૫૨૮ ટિ. ૨-૪ । ૧૫૨૯ ટિ. ૧ ।
 ૧૫૩૬ ટિ. ૩ । ૧૫૪૪ ટિ. ૨ । ૧૫૬૧ ટિ. ૪-૫ । ૧૫૭૦ ટિ. ૧ । ૧૫૮૨
 ટિ. ૧ । ૧૫૮૪ ટિ. ૩ । ૧૫૮૫ ટિ. ૧-૨ । ૧૫૯૩ ટિ. ૧ । ૧૫૯૬ ટિ. ૩ ।
 ૧૫૯૭ ટિ. ૨ । ૧૬૧૬ ટિ. ૨-૩ । ૧૬૨૦ ટિ. ૧ । ૧૬૨૬ ટિ. ૨ । ૧૬૩૫ ટિ.
 ૧ । ૧૬૪૧ ટિ. ૧ । ૧૬૪૭ ટિ. ૧ । ૧૬૫૧ ટિ. ૧ । ૧૬૭૦ ટિ. ૧ ।

૨ મા૦ ત૦ હે૦ મો૦ લે૦ પ્રતિઓમાંથી ભાષ્યગાથાઓમાં મળેલો સ્વતંત્ર
 પાઠભેદ—પૃ૦ ૯૦૧ ટિ. ૨ ।

૩ મા૦ તામા૦ પ્રતિઓમાંથી ભાષ્યગાથાઓમાં મળેલા સ્વતંત્ર પાઠભેદો—પૃ. ૫૨૮
 ટિ. ૧ । ૧૧૪૮ ટિ. ૪ । ૧૨૦૨ ટિ. ૧ ।

૪ મો૦ તાટી૦ પ્રતિઓમાંથી ભાષ્યગાથાઓમાં મળેલો સ્વતંત્ર પાઠભેદ—પૃ. ૧૧૨૫
 ટિ. ૩ ।

૫ હે૦ પ્રતિમાંથી ભાષ્યગાથામાં મળેલ સ્વતંત્ર પાઠભેદ—પૃ. ૫૩૯ ટિ. ૧ ।

६ मो० डे० प्रतिओमांथी भाष्यगाथाओमां मळेल स्वतंत्र पाठभेद—पृ. १३०७ टि. २ ।

७ कां० प्रतिमांथी भाष्यगाथाओमां मळेला स्वतंत्र पाठभेदो—पृ. १५६३ टि. १ । १५८१ टि. २ ।

‘स्वतंत्र पाठभेदो’ एम कहेवानो आशय ए छे के—जे पाठभेदो विषे भाष्यकार, बृहद्भाष्यकार, चूर्णीकार के वृत्तिकारो कशुं य व्याख्यान के सूचन न करता होय तेवा पाठभेदो ।

वृत्ति चूर्णी आदिने अनुसरता भाष्यपाठभेदो

१ भा० प्रतिमांथी मळेला एक ज भाष्यगाथामां बे पाठभेदो—पृ. १०४५ टि. ३-४ ।

२ कां० प्रतिमांथी मळेला एक ज भाष्यगाथामां बे पाठभेदो—पृ. १६८४ टि. १-२ ।

३ चूर्णीकार तथा विशेषचूर्णीकारे दर्शविला एक ज गाथामां बे पाठभेदो—पृ. १४६३ टि. २ ।

४ बृहत्कल्पसूत्रवृत्तिनां प्रत्यन्तर आदिमांथी भाष्यगाथाने लगता उपलब्ध थएला त्रण त्रण पाठभेदो—

पृ. ५६५ टि. ५ (१ त० डे०, २ मो० ले०, ३ भा० कां०) ।

पृ. १०७३ टि. २ (१ ताभा० ताटी०, २ भा० डे०, ३ मो० ले० त०) ।

पृ. १३०८ टि० २ (१ ताटी० मो० ले० भा० त० डे०, २ ताभा०, ३ कां०) ।

पृ. १५९१ टि. २ । (१ मो० ले० त० डे० कां, २ ताभा०, ३ भा०) ।

पृ. १६१७ टि. १ । (१ सर्व टीकाप्रति, २ ताभा०, ३ चू० विचू०) ।

पृ. १६७४ टि. १ । (१ कां० विना चू० विचू०, २ कां०, ३ ताभा०) ।

५ बृहत्कल्पसूत्रवृत्तिनां प्रत्यन्तर आदिमांथी भाष्यगाथामां मळी आवेल पांच पाठभेदो—पृ. ११२१ टि. ३ (१ ताभा०, २ मो० त०, ३ भा० डे०, ४ ताटी० कां०, ५ बृभा०) ।

६ लिपिभेदजनित भाष्यपाठभेदो—पृ. १००५ टि. १ । १५०९ टि. ३ (श्रीहेम-चंद्राचार्ये स्वीकारेल उठ्ठे तुठ्ठे प्रयोग)

७ स्वतंत्र भाष्यप्रतिमांथी मळेला टीकाकारमान्य भाष्यपाठो—पृ. ६ टि. १ । १९ टि. ४ । ६४ टि. ४ । ८४ टि. १ । ६७८ टि. १ । ७११ टि. ३ । ९६० टि. २ । पृ. १००४ टि. १ । १०३८ टि. २ । ११०० टि. ४ । १२४९ टि. १ ।

८ ताभा० कां० प्रतिमांथी मळेल वृत्तिकारमान्य भाष्यपाठ—पृ. १६१९ टि. १ ।

૧ ટીકાકારમાન્ય માહ્યપાઠોની અનુપલબ્ધિ—પૃ. ૪૦ ટિ. ૨ । ૨૫૧ ટિ. ૧ । ૩૦૬ ટિ. ૧ । પૃ. ૩૧૬ ટિ. ૧ । ૩૪૭ ટિ. ૫ । ૩૯૧ ટિ. ૫ । ૬૫૨ ટિ. ૫ । ૬૭૮ ટિ. ૧ । પૃ. ૧૦૫૩ ટિ. ૨ । ૧૨૭૫ ટિ. ૨ । ૧૩૨૫ ટિ. ૨ । ૧૩૫૧ ટિ. ૨-૩ । ૧૪૧૪ ટિ. ૩ । પૃ. ૧૬૮૪ ટિ. ૧ । આ સ્થલોમાં વૃત્તિકારે જે પાઠ માનીને વ્યાખ્યા કરી છે તે પાઠ કોઈ પ્રતિમાંથી મળ્યો નથી.

૧૦ સ્વતંત્ર માહ્યપ્રતિમાંથી ઉપલબ્ધ થયેલા ચૂર્ણિકારસમ્મત માહ્યપાઠો—*પૃ. ૯ ટિ. ૧ । ૧૪ ટિ. ૩ । *પૃ. ૨૪ ટિ. ૨ । *૨૬ ટિ. ૨ । ૨૮ ટિ. ૮ । ૩૮ ટિ. ૭ । પૃ. ૫૧ ટિ. ૨ । ૬૦ ટિ. ૨ । ૬૩ ટિ. ૪ । *૬૫ ટિ. ૪ । ૩૧૫ ટિ. ૧ । ૩૮૭ ટિ. ૨ । પૃ. ૮૫૮ ટિ. ૫ । ૯૦૫ ટિ. ૧ । ૯૬૯ ટિ. ૮ । ૧૦૨૫ ટિ. ૧ । ૧૫૯૫ ટિ. ૧ । ૧૬૬૦ ટિ. ૧ ।

૧૧ સ્વતંત્ર માહ્યપ્રતિમાંથી મળી આવેલા વિશેષચૂર્ણિકારસમ્મત માહ્યપાઠો—પૃ. ૬૨૪ ટિ. ૨ । ૭૨૯ ટિ. ૪ । ૯૭૭ ટિ. ૨ ।

૧૨ સ્વતંત્ર માહ્યપ્રતિમાંથી મળી આવેલા ચૂર્ણી-વિશેષચૂર્ણિકારસમ્મત માહ્યપાઠો—પૃ. ૫૦૪ ટિ. ૧ । ૮૫૮ ટિ. ૫ । ૧૦૦૫ ટિ. ૧ । ૧૨૭૩ ટિ. ૧ । ૧૫૬૯ ટિ. ૨ । ૧૫૮૧ ટિ. ૨ ।

માહ્યગાથાઓની અધિકતા અને ન્યૂનતા

લઘુમાહ્ય, બૃહદ્માહ્ય, ચૂર્ણી, વિશેષચૂર્ણી અને વૃત્તિની જુદી જુદી પ્રતિઓમાં ગાથાઓ અને તેની વ્યાખ્યાનું આધિક્ય અને ન્યૂનતા છે, જેની નોંધ આ નીચે આપવામાં આવે છે—

૧ ચૂર્ણીમાં અધિક ગાથા—પૃ. ૨૪ ટિ. ૩ । પૃ. ૧૨૩ ટિ. ૧ ।

૨ વિશેષચૂર્ણીમાં અધિક ગાથા—પૃ. ૬૪૧ ટિ. ૩ । પૃ. ૪૯૦ (૧૬૬૪ ગાથાની ટીકામાં)

૩ ત૦ હે૦ મો૦ હે૦ ચૂર્ણીમાં અધિક ગાથા—પૃ. ૭૯૧ ટિ. ૪ । આ ગાથા મા૦ કાં૦ વિશેષચૂર્ણી અને બૃહદ્માહ્યમાં નથી ।

૪ મા૦ તામા૦ માં અધિક ગાથા—પૃ. ૭૨૪ ટિ. ૩ ।

૫ ચૂર્ણીમાં ન્યૂનગાથા—પૃ. ૨૬ ટિ. ૩ । ૧૩૪ ટિ. ૧ । ૧૪૨ ટિ. ૫ । ૨૮૨ ટિ. ૧ । પૃ. ૩૧૭ ટિ. ૧ । ૭૧૧ ટિ. ૧ ।

૬ વિશેષચૂર્ણીમાં ન્યૂન ગાથા—પૃ. ૩૫૫ ટિ. ૧ । ૩૬૧ ટિ. ૩-૪ । ૪૪૨ ટિ. ૧ । પૃ. ૪૪૩ ટિ. ૧ । ૫૩૬ ટિ. ૨ ।

- ૮ ચૂર્ણી-વિશેષચૂર્ણી ઉભયમાં ન્યૂનગાથા—પૃ. ૩૬૮ ટિ. ૧ । ૬૫૧ ટિ. ૧ ।
 ૯ માં ચૂર્ણી અને વિશેષચૂર્ણીમાં ન્યૂનગાથા—પૃ. ૫૬૬ ટિ. ૩ । ૫૭૪
 ટિ. ૭ । પૃ. ૬૧૧ ટિ. ૩ । ૯૬૭ ટિ. ૨ આ ગાથા બૃહદ્ભાષ્યમાં છે ।
 ૧૦ ચૂં વિચૂં બૃમાં માં ન્યૂન ગાથા—પૃ. ૫૫૮ ટિ. ૩ ।
 ૧૧ કાં ચૂર્ણી, વિશેષચૂર્ણી અને બૃમાં માં ન્યૂન ગાથા—પૃ. ૮૭૩ ટિ. ૩ ।
 ૧૨ માં પ્રતિમાં ન્યૂન ગાથા—પૃ. ૮૭૪ ટિ. ૧ ।

લઘુમાળ્યની ગાથાઓના પાઠભેદો.

- (ક) ચૂર્ણીમાં ગાથાના પાઠભેદો—પૃ. ૯ ટિ. ૧ । ૨૬ ટિ. ૨ । ૬૫ ટિ. ૪ ।
 ૧૪૬ ટિ. ૧ । ૩૬૦ ટિ. ૨ ।
 (ય) વિશેષચૂર્ણીમાં ગાથાપાઠભેદ—પૃ. ૩૬૦ ટિ. ૨ ।
 (ગ) ચૂર્ણી-વિશેષચૂર્ણીમાં ગાથાપાઠભેદ—પૃ. ૩૬૦ ટિ. ૩-૪ ।

માળ્યગાથાક્રમભેદ આદિ—ટીકા, લઘુમાળ્ય, ચૂર્ણી અને વિશેષચૂર્ણીમાં આવતો
 એકમેકથી જુદો પદ્ધતો માળ્યગાથાઓનો ક્રમભેદ અને તેને લીધે થતા અર્થભેદ અને
 ટીકાભેદને દર્શાવતાં સ્થલોની નોંધ અહીં આપવામાં આવે છે ।

- (ક) ચૂર્ણીમાં ગાથાક્રમભેદ—*પૃ. ૨૩ ટિ. ૩ । ૨૫ ટિ. ૩ । ૩૬ ટિ. ૧ ।
 * ૯૨ ટિ. ૨ । * ૯૪ ટિ. ૨-૬ । * ૧૧૯ ટિ. ૧ । ૧૫૩ ટિ. ૧ ।
 ૧૬૫ ટિ. ૧ । ૨૭૭ ટિ. ૨ । * ૫૭૨ ટિ. ૧ । ૬૫૧ ટિ. ૪ ।
 ૭૦૪ ટિ. ૨ ।
 (ય) વિશેષચૂર્ણીકારનો ગાથાક્રમભેદ—પૃ. ૪૪૩ ટિ. ૨ । ૫૧૭ ટિ. ૧ । ૬૪૦
 ટિ. ૮ । ૭૫૪ ટિ. ૩ ।
 (ગ) ચૂર્ણીકાર અને વિશેષચૂર્ણીકાર ઉભયમાન્ય ગાથાક્રમભેદ પૃ. ૫૪૯ ટિ. ૧ ।
 ૧૫૨૫ ટિ. ૧ ।
 (ઘ) માં પ્રતિ અને ચૂર્ણી ઉભયમાન્ય ગાથાક્રમભેદ પૃ. ૫૧૮ ટિ. ૩ । ૫૨૦
 ટિ. ૧ । ૫૭૨ ટિ. ૧ । ૬૬૩ ટિ. ૨ । ૭૧૨ ટિ. ૧ । ૭૨૪ ટિ. ૩ ।
 (ઙ) માં વિચૂં ઉભયમાન્ય ગાથાક્રમભેદ—પૃ. ૭૧૧ ટિ. ૧ ।
 (ચ) માં પ્રતિમાં ગાથાનો ક્રમભેદ અને ટીકાભેદ—પૃ. ૮૧૩ ટિ. ૨ । ૯૪૭ ટિ. ૩ ।
 (છ) ટીકા, ચૂર્ણી અને વિશેષચૂર્ણી ય ત્રણેમાં ગાથાક્રમભેદ—પૃ. ૫૧૮ ટિ. ૩ ।

(જ) તાહપત્રીય ભાષ્યપ્રતિમાં ગાથાક્રમભેદ—પૃ. ૭૨૪ ટિ. ૩ ।

(ઝ) ટીકાકાર-ચૂર્ણિકારમાન્ય ગાથાક્રમની કોઈ પણ પ્રતિમાંથી અપ્રાપ્તિ—પૃ. ૬૪ ટિ. ૨ ।

ભાષ્યપાઠભેદો અને વ્યાખ્યાભેદો

વૃત્તિ, ચૂર્ણી, વિશેષચૂર્ણી આદિમાં ભાષ્યગાથામાં જે પાઠભેદો અને વ્યાખ્યાભેદો છે તેની નોંધ અહીં આપવામાં આવે છે—

(ક) ચૂર્ણીમાંથી મળેલા ભાષ્યગાથામાં પાઠભેદો અને વ્યાખ્યાભેદો—પૃ. ૨૫ ટિ. ૧ ।
૩૮ ટિ. ૭ । ૬૦ ટિ. ૨ । ૬૩ ટિ. ૪ । ૩૧૫ ટિ. ૧ । ૩૮૭ ટિ. ૨ । ૧૫૯૫ ટિ. ૧-૨ ।

(લ) ચૂર્ણી અને વિશેષચૂર્ણીમાંથી મળેલા ભાષ્યગાથામાં પાઠભેદો અને વ્યાખ્યાભેદો—
પૃ. ૧૦૦૪ ટિ. ૧ । ૧૦૦૫ ટિ. ૧ । ૧૨૭૩ ટિ. ૧ । ૧૪૬૩ ટિ. ૨ ।

(ગ) મા૦ ચૂર્ણીમાંથી મળેલા ભાષ્યગાથામાં પાઠભેદ અને વ્યાખ્યાભેદ—પૃ. ૩૦૬ ટિ. ૧ ।

(ઘ) મા૦માંથી મળેલા ભાષ્યગાથાપાઠભેદો અને વ્યાખ્યાભેદો—પૃ. ૩૧૨ ટિ. ૩ ।
૩૪૪ ટિ. ૪-૬ । ૯૪૪ ટિ. ૧-૨ । ૯૬૩ ટિ. ૩-૪ । ૧૧૫૭ ટિ. ૧ ।

(ઙ) મો૦માંથી મળેલો ભાષ્યગાથાપાઠભેદ અને વ્યાખ્યાભેદ—પૃ. ૧૩૨૧ ટિ. ૨-૪ ।

ટીકાના પાઠભેદો

જેમ પ્રસ્તુત કલ્પશાસ્ત્રની મૂળ, સૂત્ર, લઘુભાષ્ય, બૃહદ્ભાષ્ય, ચૂર્ણી અને વિશેષચૂર્ણીની સ્વતંત્ર લિખિત પ્રતિઓ મળે છે તે રીતે કલ્પવૃત્તિની સ્વતંત્ર હસ્તલિખિત પ્રતિઓ છે જ નહીં । પરન્તુ વૃત્તિની દરેકે દરેક પ્રતિઓ, પ્રસ્તુત પ્રકાશન પામતા બૃહત્કલ્પના भागोनी જેમ સૂત્ર, નિર્ગુક્તિ, લઘુભાષ્ય અને વૃત્તિ સાથેની જ મળે છે । વૃત્તિની આ પ્રતિઓને અમે વૃત્તિપ્રત્યન્તરો તરીકે ઓળખાવી છે । આવી સાત પ્રતિઓ અમે અમારા સંશોધન માટે અમારા સામે રાખી છે, જે જુદા જુદા ચાર વર્ગમાં વહેંચાઈ જાય છે । એમાં અનેકવિધ પાઠભેદો હપરાંત સેંકડો ઠેકાણે જુદી જુદી જાતના ટીકાસંદર્ભો પણ હપલબ્ધ થાય છે; ઘટ્ટું જ નહીં પણ સેંકડો ઠેકાંએ ૫ પ્રતિઓમાં, તાહપત્રીય પ્રાચીન પ્રતિઓ મુદ્રામાં, પાઠોના પાઠો સંદિગ્ધ થઈ ગયા છે, જે અમને અમુક પ્રતિ કે પ્રતિઓમાંથી મળી આવ્યા છે । તેમજ કેટલે ય ઠેકાણે અવતરણોની ન્યૂનાધિકતા અને વ્યાખ્યાન્તરો વગેરે પણ છે । આ બધી વિવિધતાની નોંધ અમે અમારા મુદ્રણમાં પાદટિપ્પણીઓમાં તે તે ઠેકાણે નોંધી છે, જેની ચાદી આ નીચે ક્રમશઃ આપવામાં આવે છે ।

अवतरणोनी न्यूनाधिकता ।

नीचे जणाबेलां स्थळोमां टीकानी सात प्रतिओ पैकी छ प्रतिओमां अवतरण होवा छतां फक्त भा० प्रतिमां ए अवतरण नथी—पृष्ठ ५७८ टि० १। ६१८ टि. २। ६२३ टि. ७। ६२५ टि. ६। ६२६ टि. २। ६३४ टि. १-२। ६४१ टि. २। ६४९ टि. ४। ६९७ टि. ३। ७१५ टि. ४। ७३० टि. ४। ८३३ टि. २। ८६६ टि. ५। ८७१ टि. ४। ८७२ टि. २। ८७३ टि. १। ९२५ टि. ३। ९२९ टि. ५। ९३२ टि. २। ९३४ टि. १। ९३८ टि. २। ९५५ टि. १। ९७५ टि. ३। ९८६ टि. ५-७। ९८७ टि. २। १०४८ टि. ३। १०८८ टि. १। १०९१ टि. २-४। १०९३ टि. १। १०९५ टि. २। ११०० टि. ३-५। ११५५ टि. १। ११५९ टि. २। ११८५ टि. २। ११८६ टि. २। ११८७ टि. २। ११९४ टि. ५। १२०६ टि. १। १२३४ टि. १। १२४० टि. १। १२४८ टि. २। १२५४ टि. १। १२५९ टि. १। १२६८ टि. १। १३१५ टि. १-२।

टीकानी पांच प्रतिओमां अवतरण होवा छतां फक्त भा० कां० प्रतिमां अवतरण नथी—पृ. ९७५ टि. ३। १३१८ टि. १।

भा० सो० छे० प्रतिओमां अवतरण नथी—पृ. ६२७ टि. १।

भा० त० डे० प्रतिओमां अवतरण नथी—पृ. ६९३ टि. २-३। ७१५ टि. ५। ७९४ टि. १। ८०० टि. २। ८२२ टि. ५। ८२५ टि. १। ८३५ टि. १। ८३९ टि. १। ८५५ टि. ३। ८८१ टि. ३। ८९२ टि. ३। ८९५ टि. ४। ८९६ टि. २।

भा० प्रतिमां ज अवतरण छे—पृ. ५११ टि. १। १३५८ टि. ३।

भा० कां० प्रतिमां ज अवतरण छे—७५९ टि. ५। ७९१ टि. १। १२४२ टि. २। आ स्थळोमां मात्र भा० कां० प्रतिओमां ज अवतरण छे, बीजी प्रतिओमां नथी।

कां० प्रतिमां ज अवतरण छे—पृ. ६८५ टि. १। ६८६ टि. ३। ७०७ टि. २। ७२६ टि. १-२। ७२८ टि. ४। ७३३ टि. १। ७६० टि. १। ७८४ टि. १। ७९२ टि. ३। ८०८ टि. ५। ८१५ टि. ६। ८१६ टि. ३। ८२३ टि. २। ८३५ टि. २। ८४४ टि. १। ८४६ टि. ३। ८४९ टि. १। ८५१ टि. ५। ८५४ टि. २। ८६९ टि. २। ८७० टि. ५। ८७१ टि. ४। ८७७ टि. ५। ८८७ टि. ५-७। ८९१ टि. २। ८९७ टि. १। ८९९ टि. १-२। ९०० टि. ७। ९०४ टि. ६। १३३७ टि. ५। १३५४ टि. २। १४२७ टि. २। १४३२ टि. १। १४३८ टि. २। १४४० टि. १। १४४३ टि. १। १४४७ टि. १। १४४८ टि. १। १४४९ टि. १-३। १४५८ टि. ३। १४७० टि. १। १४९३ टि. ४। १५०४ टि. १-४।

૧૫૧૧ ટિ. ૧ । ૧૫૪૦ ટિ. ૩ । ૧૫૪૮ ટિ. ૧ । ૧૫૫૨ ટિ. ૫ । ૧૫૫૮ ટિ. ૨ । ૧૫૭૧ ટિ. ૧ । ૧૫૮૮ ટિ. ૨-૩ । ૧૫૯૮ ટિ. ૧-૫ । ૧૫૯૯ ટિ. ૨ । ૧૬૩૦ ટિ. ૪ । ૧૬૬૭ ટિ. ૧ । ૧૬૮૫ ટિ. ૧ । ૧૬૯૯ ટિ. ૨ । ૧૭૦૦ ટિ. ૫ ।

આ સ્થલોમાં કાં० સિવાયની છ પ્રતિઓમાં અવતરણ નથી । આ અવતરણ પૈકી જે અવતરણો અમને યોગ્ય લાગ્યાં છે તે અમે મૂળમાં સ્વીકાર્યાં છે અને બાકીનાં પાદટિપ્પણી-માં નોંધ્યાં છે ।

મા० પ્રતિમાં અસંગત અવતરણ—પૃ. ૧૦૫૮ ટિ. ૨ ।

હે० માં અવતરણ ભિન્ન—૩૭૧ ટિ. ૨ ।

ખંડિત-અખંડિત ટીકાપાઠો—

પ્રસ્તુત મહાશાસ્ત્રના સંશોધન માટે અમે જે પ્રતિઓ સામે રાખી છે તે પૈકીની દરેકે દરેક પ્રતિમાં સેકંડો ઠેકાણે નાના મોટા ટીકાપાઠો અને ટીકાસંદર્ભો પડી ગયા છે । ય દરેક ખંડિત પાઠોની પૂર્તિ અમે અમારા પાસેની જુદા જુદા વર્ગની પ્રતિઓના આધારે કરીને પ્રસ્તુત મહાશાસ્ત્રને અખંડ બનાવ્યું છે । ઇટલે કયા કયા વર્ગની પ્રતિઓમાંથી કેવા સમ અને વિષમ રીતે અખંડ પાઠો મળી આવ્યા છે તે સમજવા માટે તેની યાદી આ નીચે આપવામાં આવે છે ।

મા० પ્રતિમાંથી મળી આવેલા અખંડ ટીકાપાઠો અને સંદર્ભો—પૃ. ૫૬૨ ટિ. ૪ । ૫૮૪ ટિ. ૧ । *૭૩૦ ટિ. ૩ । ૭૫૨ ટિ. ૨ । ૭૬૭ ટિ. ૧ । *૧૦૦૦ ટિ. ૪ । (અતિ મહાન્ ટીકા સંદર્ભ) ૧૦૧૧ ટિ. ૧ । ૧૦૩૮ ટિ. ૭ । ૧૦૪૬ ટિ. ૨-૩ (ચૂ. સમ્મત) । *૧૦૯૦ ટિ. ૧ । ૧૧૦૫ ટિ. ૨ । ૧૧૫૭ ટિ. ૪ । *૧૨૮૩ ટિ. ૩ । ૧૩૪૦ ટિ. ૧ । ૧૩૫૧ ટિ. ૩ (ચૂં વિચૂં સમ્મત) । ૧૩૬૮ ટિ. ૫ । ૧૪૫૨ ટિ. ૧ । ૧૪૭૪ ટિ. ૧ । *૧૪૮૫ ટિ. ૨ ।

મા० પ્રતિમાં ખંડિત પાઠો—પૃ. ૫૫૨ ટિ. ૨ । ૫૫૭ ટિ. ૧ । ૫૫૮ ટિ. ૨ । ૫૬૨ ટિ. ૨ । ૫૮૯ ટિ. ૧ । ૬૧૨ ટિ. ૫ । ૬૨૦ ટિ. ૫ । ૬૩૦ ટિ. ૧ । ૬૪૧ ટિ. ૧ । ૬૪૭ ટિ. ૫ । ૬૪૯ ટિ. ૧ । ૬૫૩ ટિ. ૧-૨-૩-૫ । ૬૫૮ ટિ. ૫ । ૬૭૧ ટિ. ૩ । ૬૭૩ ટિ. ૩ । ૬૭૭ ટિ. ૧-૨ । ૬૭૭ ટિ. ૩ (ચૂર્ણાનુસારી) । ૬૯૭ ટિ. ૩ । ૭૧૭ ટિ. ૪ । ૭૪૬ ટિ. ૧ । ૭૫૨ ટિ. ૫ । ૭૮૦ ટિ. ૨ । *૮૦૩ ટિ. ૧ । ૮૦૯ ટિ. ૧ । ૮૧૩ ટિ. ૩ । ૮૨૪ ટિ. ૨ । ૮૪૨ ટિ. ૨ । ૮૬૯ ટિ. ૭ (ચૂ. વિચૂ. અનુસારી) । ૮૬૯ ટિ. ૧૧-૧૨ (ચૂ. વિચૂ. અનુસારી) । ૮૭૧ ટિ.

५। ८८९ टि. २। ९२६ टि. ३-४ (चू. विचू. सम्मत)। *९३० टि. ३। ९४२ टि. १। ९४३ टि. ३। ९४९ टि. १। ९५१ टि. २-३-४ (चू. विचू. सम्मत) ९६७ टि. २। (चू. विचू. सम्मत)। ९६८ टि. ४। ९७० टि. २-३। ९७१ टि. १। ९७२ टि. १-२। ९७६ टि. २-३। ९७९ टि. ५। ९८५ टि. ३। ९९८ टि. १। ९९९ टि. २। १०१० टि. १। १०१६ टि. १। १०६५ टि. १। १०६६ टि. १। १०६७ टि. १। १०७२ टि. २। १११२ टि. २। (चू. विचू. सम्मत)। ११२९ टि. १-२। ११३३ टि. २। ११३४ टि. १। ११३८ टि. १। *११३९ टि. ३ (चू. विचू. सम्मत)। ११६१ टि. २-३। ११६८ टि. ३-४। ११७० टि. ३। ११७५ टि. ४। ११८३ टि. ५। ११८४ टि. १। ११९४ टि. २। ११९६ टि. १। ११९८ टि. २। १२०१ टि. १-२। *१२३९ टि. १। १२७३ टि. ३। १३११ टि. २। १५३० टि. १।

कां० प्रतिमांथी उपलब्ध थपला अखंड टीकापाठो-पृ. ६६७ टि. ४। ६७१ टि. ५। ६९७ टि. १। ६९८ टि. २। ७२३ टि. २। ७३५ टि. १। ७४१ टि. १। ७४२ टि. १। ७४५ टि. १। ७४८ टि. २। ७५६ टि. २। ७६४ टि. १। ७७१ टि. १-४। ७७५ टि. ३-४। ८२० टि. १। ८२१ टि. ५। ८२७ टि. ६-७। ८२८ टि. १। ८३३ टि. ३। ८३६ टि. १। ८४२ टि. ३-४-५-७। ८४६ टि. १। ८६९ टि. ५। ८७९ टि. ५। ८८१ टि. ४। ८८३ टि. २। ८९४ टि. १। ९०८ टि. ८। ९२८ टि. ५। ९५७ टि. २ (चू. अनुसारी)। ९९० टि. १। १३१९ टि. ३-५। १३२९ टि. २। १३३२ टि. २। १३४२ टि. १। १३५९ टि. १। १३६१ टि. २। १३७० टि. १। १३७४ टि. २। १३८३ टि. २। १३८९ टि. ४। १३९६ टि. ५। १४०३ टि. १। १४३२ टि. ५। १४३३ टि. १-२। १४७० टि. ४। १४७८ टि. १। १५११ टि. ३। १५२३ टि. १। १५८९ टि. ३। १६५३ टि. १।

भा० कां०मांथी मळी आवेला अखंड टीकापाठो-पृ. ६७८ टि. ५। ६९८ टि. १। ७४५ टि. ३ (चू. विचू. सम्मत)। ७४७ टि. ३। ७५० टि. ४। ७५५ टि. २-४। ७८९ टि. १। ८२७ टि. ३। ८३६ टि. ३। ८४० टि. ६। ८४२ टि. ६। ८४७ टि. १। ८६८ टि. १-७। ८६९ टि. १-६ (चू. विचू. सम्मत)। ८७० टि. २। ८७५ टि. ६। ८७६ टि. १। ८८२ टि. २-४। ८८३ टि. ३। ८८५ टि. ३। ९०४ टि. १। ९०६ टि. ४। ९८६ टि. ४। १००७ टि. २। १०३८ टि. ६। १०३९ टि. २। १०५७ टि. २-३। १०६९ टि. १-४। १०८३ टि. ६। १०८४ टि. २ (चू. विचू. अनुसारी)। १०८५ टि. २। १०८६ टि. १। १०९४ टि. ४।

૧૦૯૫ ટિ. ૧ । ૧૦૯૭ ટિ. ૧ । ૧૧૦૯ ટિ. ૧ । ૧૧૧૦ ટિ. ૩ । ૧૧૨૧ ટિ. ૧ ।
 ૧૧૨૫ ટિ. ૨ । ૧૧૬૫ ટિ. ૧-૨ । ૧૧૬૬ ટિ. ૧-૪-૫ । ૧૧૬૭ ટિ. ૨ । ૧૧૬૮
 ટિ. ૧-૨ । *૧૧૭૪ ટિ. ૧ । ૧૧૮૩ ટિ. ૨ । ૧૧૯૪ ટિ. ૬ । ૧૫૨૬ ટિ. ૫ ।
 ૧૫૩૪ ટિ. ૮ ।

મા૦ કાં૦ માં સંહિત ટીકાપાઠો—પૃ. ૫૪૬ ટિ. ૨ । ૫૫૭ ટિ. ૨ । ૬૧૨
 ટિ. ૧ । ૬૭૪ ટિ. ૨-૩ । ૬૭૮ ટિ. ૫ । ૬૮૬ ટિ. ૪ । ૬૯૮ ટિ. ૧ । ૯૬૯
 ટિ. ૪ । ૧૩૦૮ ટિ. ૧ । ૧૩૧૯ ટિ. ૪ । ૧૩૨૦ ટિ. ૫-૮ । ૧૩૨૨ ટિ. ૩ ।
 ૧૩૨૫ ટિ. ૧ । ૧૩૨૬ ટિ. ૧ । ૧૩૨૭ ટિ. ૧-૩ । ૧૩૨૯ ટિ. ૧-૪ । ૧૩૩૧
 ટિ. ૨ । ૧૩૩૯ ટિ. ૧-૨ । ૧૩૪૦ ટિ. ૨-૩ । ૧૩૪૮ ટિ. ૩ । ૧૩૫૨ ટિ. ૧ ।
 ૧૩૫૩ ટિ. ૨-૩ ।

મા૦ ત૦ પ્રતિમાંથી મળેલા અસંહ ટીકાપાઠો—*પૃ. ૨૩૦ ટિ. ૪ । *૨૩૧ ટિ.
 ૭ । ૨૩૫ ટિ. ૩-૫ । ૨૩૬ ટિ. ૧ ।

ત૦ હે૦ પ્રતિમાંથી મળેલા અસંહ ટીકાપાઠો—પૃ. ૨૩૨ ટિ. ૧ । ૨૩૩ ટિ. ૫ ।
 ૨૩૭ ટિ. ૧ । ૫૨૬ ટિ. ૩ । ૬૬૦ ટિ. ૧૧ ।

ત૦ કાં૦ પ્રતિમાંથી મળેલો અસંહ ટીકાપાઠ—*પૃ. ૨૧૨ ટિ. ૧૦ ।

મો૦ લે૦ પ્રતિઓમાંથી મળેલા અસંહ ટીકાપાઠો—*પૃ. ૨૪૪ ટિ. ૩ । *૨૪૫
 ટિ. ૩ । *પૃ. ૨૯૪ ટિ. ૧ । ૩૮૩ ટિ. ૫ । *૪૯૯ ટિ. ૨ । ૫૬૯ ટિ. ૫-૬ ।
 ૫૭૫ ટિ. ૫-૬ । ૫૭૬ ટિ. ૨ । ૫૮૦ ટિ. ૧ । ૫૮૨ ટિ. ૧-૨ । ૫૮૩ ટિ. ૨-૩ ।
 ૫૮૫ ટિ. ૧ । ૫૮૬ ટિ. ૩ । ૫૯૩ ટિ. ૩ । ૫૯૪ ટિ. ૨ । ૫૯૫ ટિ. ૧-૨ ।
 ૫૯૮ ટિ. ૧ । ૫૯૯ ટિ. ૧ । ૬૦૪ ટિ. ૪ । ૬૦૫ ટિ. ૧ । ૬૦૯ ટિ. ૨ । ૬૫૧
 ટિ. ૩ । ૬૭૦ ટિ. ૨ । ૬૭૯ ટિ. ૪ ।

આ૦ ત૦ હે૦ પ્રતિમાંથી પ્રાપ્ત થયેલા અસંહ ટીકાપાઠો—*પૃ. ૨૦૭ ટિ. ૭ ।
 ૨૦૯ । ૨૧૦ । ૨૨૧ । ૨૨૨ । ૨૨૩ । ૨૨૪ । ૨૨૫ । ૨૨૬ । *૨૨૮ (ચૂર્ણી
 અનુસારી મહાન્ ટીકાસંદર્ભ જુઓ ટિ. ૨) । *૨૩૧ (ચૂર્ણી અનુસારી જુઓ ટિ. ૨) ।
 ૨૩૨ । ૨૩૩ । ૨૩૬ । ૨૪૦ । *૨૪૧ । પૃષ્ઠ ૨૦૭ થી પૃષ્ઠ ૨૪૧ સુધીના આ પાઠો
 હસ્તચિહ્નના વચમાં આપેલા છે । ૬૪૯ ટિ. ૩ । ૯૬૦ ટિ. ૩ ।

તાટી૦ મા૦ ત૦ હે૦ પ્રતિઓમાં સંહિત અને મો૦ લે૦ કાં૦ પ્રતિઓમાં અસંહિત
 ટીકાપાઠો—પૃ. ૨૬૧ ટિ. ૬ । ૫૪૨ ટિ. ૧ । ૬૫૯ ટિ. ૧ । ૬૬૦ ટિ. ૫-૭-૮-૯-
 ૧૦ । ૬૬૫ ટિ. ૫ । ૭૧૪ ટિ. ૧ । ૭૨૦ ટિ. ૨-૪-૫ । ૭૨૧ ટિ. ૩ । ૭૪૩ ટિ. ૬ ।

૭૭૨ ટિ. ૧ । ૭૮૧ ટિ. ૪-૫ । ૮૦૪ ટિ. ૨ । ૮૧૬ ટિ. ૨ । ૮૧૮ ટિ. ૩ ।
૮૨૩ ટિ. ૪ । ૮૨૪ ટિ. ૩ । ૮૨૬ ટિ. ૫ । ૮૨૭ ટિ. ૪-૫ । ૮૩૧ ટિ. ૨-૪ ।
૮૩૨ ટિ. ૨-૩ । ૮૫૫ ટિ. ૧ । ૮૫૭ ટિ. ૧ । ૮૫૮ ટિ. ૪ । ૮૬૨ ટિ. ૩ । ૮૬૩
ટિ. ૪-૫ । ૮૬૯ ટિ. ૮ । ૮૭૮ ટિ. ૧-૨ । ૮૮૦ ટિ. ૨-૩-૫ । ૮૮૧ ટિ. ૩ ।
૮૮૫ ટિ. ૧ । ૮૮૯ ટિ. ૩ । ૮૯૩ ટિ. ૪ । ૯૦૦ ટિ. ૩-૪ । ૯૦૪ ટિ. ૩ ।
૯૦૭ ટિ. ૨ ।

મા૦ ત૦ કાં૦ પ્રતિઓ પૂરા પાડેલા અલંકાર ટીકાપાઠો—*પૃ. ૨૧૧ ટિ. ૩ ।
*૨૨૩ ટિ. ૩ (ચૂર્ણી અનુસારી પાઠ) । ૨૩૩ ટિ. ૮ । ૨૪૧ ટિ. ૧ । *૧૧૧૮ ટિ. ૩ ।

મા૦ મો૦ લે૦ પ્રતિમાંથી ઉપલબ્ધ થયેલા અલંકાર ટીકાપાઠો—પૃ. ૨૪૬ ટિ. ૨ ।
૩૧૩ ટિ. ૧ । ૫૨૬ ટિ. ૨ । ૫૬૫ ટિ. ૧ । ૫૭૪ ટિ. ૬ । ૫૮૫ ટિ. ૪ । ૫૮૭
ટિ. ૨ । ૬૦૦ ટિ. ૨ ।

મા૦ મો૦ લે૦ પ્રતિઓમાં સંહિત ટીકાપાઠો—પૃ. ૬૩૩ ટિ. ૧-૨ । ૬૩૭ ટિ. ૩ ।

મો૦ લે૦ ત૦ ડે૦ માં સંહિત પાઠો—પૃ. ૮૭૯ ટિ. ૫ ।

ટીકાસંદર્ભના પૂર્વોત્તર અંશોની સંહિતતા

પ્રસ્તુત ગ્રન્થની ટીકાપ્રતિઓમાં કેટલીક વાર ટીકાસંદર્ભનો પૂર્વાંશ અમુક પ્રતિઓમાં
હોય તો ઉત્તર અંશ અમુક પ્રતિઓમાં હોય છે । જ્યારે પૂર્ણપાઠ કોઈ એકાદમાં જ હોય છે
તેવાં સ્થળો—પૃ. ૧૦૩૦ ટિ. ૨ । ૧૦૩૧ ટિ. ૧ । (આ સ્થળે પૂર્વ અંશ મા૦ પ્રતિમાં
નથી અને ઉત્તર અંશ તાટી૦ ત૦ ડે૦ મો૦ લે૦ પ્રતિઓમાં નથી, જ્યારે અલંકાર પાઠ ફક્ત
કાં૦ પ્રતિમાં છે) । ૧૦૬૧ ટિ. ૧-૩ (અહીં પૂર્વ અંશ મા૦માં નથી અને ઉત્તર અંશ
તાટી૦ મો૦ લે૦ ડે૦માં નથી, જ્યારે પૂર્ણ પાઠ ત૦ કાં૦ માં છે) । ૧૦૯૦ ટિ. ૧
(આ સ્થળે સંપૂર્ણ પાઠ માત્ર મા૦ પ્રતિમાં છે, કાં૦ પ્રતિમાં સંહિત સ્વરૂપે એક જુદો જ
પાઠ છે, જ્યારે બીજી પ્રતિઓમાં આ પાઠ સર્વથા છે જ નહીં) ।

શુદ્ધ અને અશુદ્ધ ટીકાપાઠો

પ્રસ્તુત શાસ્ત્રની વૃત્તિમાં જેમ અનેક સ્થળોએ પાઠભેદો છે તેમ જ લેખકોના પ્રમાદાદિ
કારણોને લઈ પાઠો ગઢી ગયા છે અથવા લખવા રહી ગયા છે તે જ રીતે ટીકાની જુદી
જુદી પ્રતિઓમાં પાઠો અશુદ્ધ પણ થઈ ગયા છે । એ પાઠોની શુદ્ધ પરંપરા કોઈ અગમ્ય
કારણને લઈ અમુક એકાદ પ્રતિમાં જ઼લવાઈ રહી છે । એવાં સ્થળોનો નિર્દેશ આ નીચે
કરવામાં આવે છે ।

મા૦ પ્રતિમાંથી મળેલા શુદ્ધ પાઠો પૃ. ૬૮ ટિ. ૪ । ૭૧ ટિ. ૩ । ૮૬ ટિ. ૪ ।
૧૭૯ ટિ. ૨-૩ । ૧૯૨ ટિ. ૬ । ૧૯૩ ટિ. ૧ । ૩૫૩ ટિ. ૨ ।

કાં૦ પ્રતિમાં શુદ્ધ પાઠ-પૃ. ૯૨૯ ટિ. ૧ ।

મો૦ પ્રતિમાંથી મઢેલો શુદ્ધ પાઠ-પૃ. ૩૫૦ ટિ. ૧ ।

હે૦ મો૦ પ્રતિમાંથી મઢેલો શુદ્ધ પાઠ-પૃ. ૧૦૯ ટિ. ૧ ।

મા૦ કાં૦ પ્રતિઓમાં શુદ્ધ પાઠ-પૃ. ૮૮૧ ટિ. ૨ । ૧૦૬૩ ટિ. ૨ ।

બધીય પ્રતિઓમાં અશુદ્ધ ટીકાપાઠ-૧૨૮૮ ટિ. ૧ ।

ટીકાકારે પ્રમાણ તરીકે હરેલા પ્રન્થાન્તરોના પાઠોની અનુપલબ્ધિ અને રૂપાંતરતા—
પૃ. ૩૯ ટિ. ૨ । ૨૯૭ ટિ. ૪ । ૪૯૫ ટિ. ૧ । ૫૦૫ ટિ. ૧ ।

વૃત્તિપ્રત્યન્તરોમાં જુદા જુદા ટીકાસંદર્ભો

પ્રસ્તુત મહાશાસ્ત્રની વૃત્તિનાં પ્રત્યન્તરોમાં નાના પાઠભેદો તો હજારોની સંખ્યામાં છે, પરન્તુ સૈકડો ઠેકાણે ટીકાના સંદર્ભોના સંદર્ભો પણ પાઠભેદરૂપે છે । આ રીતના પાઠભેદો મોટેભાગે ૫ પ્રકારના છે કે કોઈ અમુક કુલની પ્રતિ કે પ્રતિઓમાં અમુક પાઠભેદ હોય તો બીજો પાઠભેદ અમુક કુલની પ્રતિ કે પ્રતિઓમાં હોય; આમ છતાં કેટલીક વાર એમ પણ બન્યું છે કે અમારા સંશોધન માટે પરીક્ષાપૂર્વક એકત્ર કરેલી જુદા જુદા કુલની પ્રતિઓમાંથી ત્રણ ત્રણ અને ચાર ચાર પ્રકારના સંદર્ભરૂપ ટીકાપાઠભેદો પણ મળી આવ્યા છે । આ બધાની નોંધ અહીં આપવામાં આવે છે—

મા૦ પ્રતિમાં ટીકાસંદર્ભમાં ભિન્નતા—પૃ. ૧૮૬ ટિ. ૨ । *પૃ. ૨૦૬ ટિ. ૩ । ૨૦૭ ટિ. ૫ । ૨૦૮ ટિ. ૧-૮ । ૨૧૧ ટિ. ૫ । ૨૧૨ ટિ. ૧ । ૨૧૪ ટિ. ૧ । ૨૧૭ ટિ. ૨ । ૨૨૨ ટિ. ૨ । ૨૨૪ ટિ. ૭ । ૨૨૫ ટિ. ૬ । ૨૨૬ ટિ. ૪ । ૨૨૮ ટિ. ૧ । ૨૩૫ ટિ. ૫ । ૨૭૩ ટિ. ૧ । ૨૭૯ ટિ. ૨-૩ । ૩૦૨ ટિ. ૩ । ૩૦૪ ટિ. ૧ । ૩૦૫ ટિ. ૩ । *૩૩૪ ટિ. ૨ । ૩૮૦ ટિ. ૨ । ૩૯૮ ટિ. ૪ । ૪૩૦ ટિ. ૨ । ૪૫૫ ટિ. ૧ । ૪૮૨ ટિ. ૨-૩ । ૪૮૬ ટિ. ૩ । *૫૨૦ ટિ. ૧ । *૫૨૧ ટિ. ૨ । *૫૨૨ ટિ. ૬ । ૫૪૩ ટિ. ૪ । *૫૮૭ ટિ. ૧ । ૫૯૦ ટિ. ૩ । ૫૯૧ ટિ. ૪ । ૬૦૨ ટિ. ૨ । *૬૦૩ ટિ. ૧૦ । ૬૦૪ ટિ. ૨ । ૬૨૨ ટિ. ૧ । ૬૫૬ ટિ. ૬ । ૬૫૯ ટિ. ૩ । *૬૬૦ ટિ. ૧૧ । ૬૭૨ ટિ. ૨ । ૭૧૭ ટિ. ૧-૩ । *૭૧૨ ટિ. ૧-૪ । ૭૪૪ ટિ. ૫ । ૭૫૪ ટિ. ૨ । ૮૨૫ ટિ. ૩ । ૮૨૬ ટિ. ૩ । ૮૭૪ ટિ. ૧ । ૯૨૪ ટિ. ૩ । ૯૬૦ ટિ. ૧ । ૧૧૯૫ ટિ. ૧ । ૧૨૧૨ ટિ. ૧ । ૧૩૨૬ ટિ. ૩ । ૧૫૧૬ ટિ. ૧ ।

કાં૦ પ્રતિમાં ટીકાસંદર્ભમાં ભિન્નતા—પૃ. ૭૩૭ ટિ. ૨ । ૮૭૧ ટિ. ૬ । ૧૩૬૫ ટિ. ૧-૨ । ૧૩૮૬ ટિ. ૧ । ૧૩૯૬ ટિ. ૧-૨-૩-૪ । ૧૪૦૦ ટિ. ૧ । ૧૪૨૫ ટિ. ૧ । ૧૪૫૪ ટિ. ૧ । ૧૫૨૯ ટિ. ૨ । ૧૫૩૫ ટિ. ૨ । ૧૫૫૪ ટિ. ૧ । ૧૫૬૮ ટિ. ૨ ।

१५७२ टि. २ । १५७३ टि. २ । १५७४ टि. २ । १५८७ टि. ६ । १५८८ टि. ४ ।
१५९० टि. २ । १५९७ टि. ४ । १६७५ टि. १ । १६८२ टि. १ (भाष्यगाथानी
स्पष्ट व्याख्या) ।

मो० ले० कां० डे० प्रतिओमां संदर्भमां भिन्नता—पृ. २१६ टि. ३ ।

मो० ले० त० डे० कां० प्रतिओमां टीकासंदर्भमां भिन्नता—पृ. ७३३ टि. ४ ।

टीकानां जुदां जुदां प्रत्यन्तरोमां एक ज गाथानी व्याख्यामां उपलब्ध थतां त्रण त्रण
पाठभेदवाळां स्थळो—पृ. १८९ टि. १ (१ भा० ले० कां० २ त० मो० ३ डे०) ।

पृ. १९९ टि. २ (१ डे० त० २ भा० ३ मो० ले० कां०) ।

२०० टि. १ (१ मो० ले० कां० २ डे० त० ३ भा०) ।

२०४ टि. ३ (१ मो० ले० कां० २ डे० त० ३ भा०) । २०८ टि. ७
(१ डे० त० २ मो० ले० ३ भा०) ।

२०९ टि. ९-१० (१ डे० त० २ मो० ले० कां० ३ भा०) ।

२१० टि. २ (१ डे० त० २ मो० ले० कां० ३ भा०) ।

२११ टि. २ (१ डे० त० २ मो० ले० कां० ३ भा०) ।

२१२ टि. ३ (१ डे० त० २ मो० ले० कां० ३ भा०) ।

२१४ टि. ७ (१ डे० त० २ मो० ले० ३ भा०) ।

२२९ टि. ६ (१ डे० त० २ मो० ले० कां० ३ भा०) ।

२३१ टि. ६ (१ डे० मो० ले० कां० २ त० ३ भा०) ।

२४१ टि. ३ (१ त० २ भा० ३ डे०) टि. ५ (१ त० २ भा० ३ डे० मो०
ले० कां०) ।

२४५ टि. ६-७ (१ डे० त० कां० २ ले० मो० ३ भा०) ।

३०७ टि. ४ (१ मो० ले० २ भा० त० डे० ३ कां०) ।

३१४ टि. १ (१ मो० ले० २ भा० ३ त० डे० कां०) ।

३२८ टि. १ (१ भा० २ त० ३ मो० ले० कां०) ।

३९२ टि. १ (१ त० डे० कां० २ मो० ले० ३ भा०) ।

४३१ टि. २ (१ मो० ले० २ भा० ३ त० डे० कां०) ।

४३४ टि. १ (१ त० डे० २ भा० ३ मो० ले०), टि. २ (१ मो० ले० त०
डे० २ भा० ३ कां०) ।

४५२ टि. ४-५ (१ मो० ले० २ त० डे० कां० ३ भा०) ।

* ४८० टि. ६ (१ मो० ले० २ भा० चू. विचू. अनुसारी ३ त० डे० कां०) ।

- ५४७ टि. ३ (१ मो० ले० कां० २ त० डे० ३ भा०) ।
 ५६१ टि. ४ (१ मो० ले० २ त० डे० कां० ३ भा०) ।
 ५९१ टि. २-३ (१ मो० ले० २ भा० ३ त० डे० कां०) ।
 ६१६ टि. ३ (१ ताटी० मो० ले० २ त० डे० कां० ३ भा०) ।
 ६४७ टि. ३ (१ मो० ले० २ त० डे० कां० ३ भा०) ।
 ६५२ टि. १ (१ मो० ले० २ त० डे० ३ भा०) ।
 ६५६ टि. ३ (१ मो० ले०, २ भा०, ३ त० डे०) ।
 * ६६० टि. १ (१ मो० ले० २ त० डे० ३ भा० चू. विचू. अनुसारि ।
 ७३७ टि. १ (१ त० डे० मो० ले० २ भा० चू. विचू. अनुसारि ३ कां० ।
 ७५६ टि. ३ (१ त० डे० मो० ले० २ भा० ३ कां०) ।
 ८६६ टि. ३ (१ मो० ले० २ भा० त० डे० ३ कां०) ।
 ८९७ टि. ३ (१ ताटी० त० डे० मो० ले० २ भा० ३ कां०) ।
 ९०० टि. २ (१ ताटी० त० डे० मो० ले० २ भा० ३ कां०) ।
 ९०८ टि. २ (१ ताटी० त० डे० मो० ले० २ भा० ३ कां०) ।
 ९०९ टि. ३ (१ भा० २ ताटी० मो० कां० ३ त० डे० ले०) ।
 ९३७ टि. १ (१ मो० ले० २ त० डे० ३ ताटी० भा० कां०) ।
 ९४० टि. २ (१ ताटी० कां० २ त० डे० मो० ले० ३ भा०) ।
 ९८५ टि. २ (१ भा० कां० २ मो० ले० ३ ताटी० त० डे०) ।
 ९८८ टि. ४. (१ ताटी० भा० कां० २ मो० ले० डे० ३ त०) ।
 ९९७ टि. १ (१ भा० कां० २ त० ३ ताटी० मो० ले० डे०) ।
 ९९९ टि. ३ (१ मो० ले० त० डे० २ भा० कां० चूर्णनुसारी ३ ताटी०) ।
 १००९ टि. ६ (१ ताटी० कां० मो० ले० २ भा० ३ त० डे०) ।
 १०२१ टि. १ (१ मो० ले० २ त० डे० ३ भा० कां०) ।
 १०३३ टि. १ (१ भा० कां० २ मो० ले० ३ त० डे०) ।
 १०५५ टि. २ (१ ताटी० भा० २ मो० ले० ३ त० डे० कां०) ।
 १०६७ टि. २ (१ भा० ताटी० २ त० डे० मो० ले० ३ कां०) ।
 १०८२ टि. ३ (१ कां० २ मो० ले० ताटी० त० डे० ३ भा०) ।
 १२७८ टि. ३ (१ कां० २ भा० ३ ताटी० मो० डे०) ।
 १२८४ टि. २ (१ भा० २ कां० ३ ताटी० मो० डे०) ।
 १३१७ टि. ५ (१ भा० २ ताटी० मो० डे० ३ कां०) ।
 १३२० टि. ३-६ (१ ताटी० मो० डे० २ भा० ३ कां०) ।

૧૩૩૫ ટિ. ૪-૫-૬ (૧ તાટી૦ મો૦ ડે૦ ૨ મા૦ ૩ કાં૦) ।

૧૩૫૩ ટિ. ૧ (૧ તાટી૦ મો૦ ડે૦ ૨ મા૦ ૩ કાં૦) ।

૧૬૬૯ ટિ. ૩ (૧ તાટી૦ ડે૦ ૨ મો૦ લે૦ ૩ મા૦ કાં૦) ।

ટીકાપ્રતિઓમાં એક જ ગાથાની વ્યાખ્યામાં ઉપલબ્ધ થતાં ચાર ચાર પાઠભેદવાળાં સ્થળો—પૃ. ૧૦૪ ટિ. ૪ (૧ મો૦ લે૦ કાં૦ ૨ તાટી૦ ૩ ત૦ ડે૦ ૪ મા૦) ।

પૃ. ૧૦૧૨ (૧ મા૦ ૨ ત૦ ડે૦ મો૦ લે૦ ૩ કાં૦ ૪ તાટી૦) ।

પૃ. ૧૦૬૪ ટિ. ૨ (૧ મા૦ ૨ કાં૦ ૩ મો૦ લે૦ ૪ તાટી૦ ત૦ ડે૦) ।

ટીકાપાઠભેદો સાથે ચૂર્ણી-વિશેષચૂર્ણીની તુલના—

પ્રસ્તુત ગ્રંથના સંશોધન માટે અમે વૃત્તિનાં જે પ્રત્યન્તરો એકત્ર કર્યાં છે તેમાં નાના મોટા અને સંદર્ભરૂપ વિવિધ પાઠભેદો છે । એ પાઠભેદો પૈકીના કેટલાક પાઠભેદો ચૂર્ણી-કારની વ્યાખ્યાને અનુસરતા છે અને કેટલાક વિશેષચૂર્ણીને અનુસરતા છે, જ્યારે કેટલાક પાઠભેદો ચૂર્ણી વિશેષચૂર્ણી ઉભયને અનુસરતા છે । આ દરેક સ્થળોએ અમે તુલના માટે ચૂર્ણી વિશેષચૂર્ણીના પાઠો પાદટિપ્પણીમાં તે તે પાઠભેદો સાથે આપેલા છે, જેની યાદી આ નીચે આપવામાં આવે છે—

ચૂર્ણી સાથે તુલના—

મા૦ પ્રતિના ટીકાપાઠભેદ અને સંદર્ભભેદની ચૂર્ણી સાથે તુલના—૧૯૩ ટિ. ૧ । ૨૦૦ ટિ. ૬ । ૨૦૮ ટિ. ૮ । ૨૦૯ ટિ. ૨ । ૨૨૩ ટિ. ૬ । ૨૩૧ ટિ. ૮ । ૨૪૫ ટિ. ૧ । ૨૪૬ ટિ. ૩ । ૩૦૦ ટિ. ૧ । ૩૦૬ ટિ. ૧-૨ । ૩૧૩ ટિ. ૨ । ૩૧૯ ટિ. ૩ । * ૩૨૦ ટિ. ૨ । (ટિપ્પણી ૩૧૯ થી ચાલુ) । ૪૭૨ ટિ. ૧ । * ૫૬૩ ટિ. ૧ । ૬૭૯ ટિ. ૧ । ૭૭૩ ટિ. ૩ । ૭૭૫ ટિ. ૨ । ૧૦૪૬ ટિ. ૨-૩ । ૧૨૮૧ ટિ. ૩ ।

કાં૦ પ્રતિના પાઠભેદની ચૂર્ણી સાથે તુલના—પૃ. ૭૭૧ ટિ. ૩ । ૮૯૫ ટિ. ૩ ।

મા૦ કાં૦ પ્રતિના ટીકાપાઠભેદ અને સંદર્ભભેદની ચૂર્ણી સાથે તુલના—પૃ. ૮૧૪ ટિ. ૪ । ૯૯૯ ટિ. ૩ । ૧૩૧૦ ટિ. ૨ ।

મા૦ ત૦ કાં૦ પ્રતિઓના પાઠભેદની ચૂર્ણી સાથે તુલના—પૃ. ૨૨૩ ટિ. ૩ । ૨૩૧ ટિ. ૨ ।

મો૦ લે૦ ત૦ ડે૦ કાં૦ પ્રતિઓના પાઠભેદની ચૂર્ણી સાથે તુલના—પૃ. ૨૩૫ ટિ. ૬ । ૭૮૦ ટિ. ૫ ।

વિશેષચૂર્ણી સાથે તુલના—

મા૦ પ્રતિના પાઠભેદ આદિની વિશેષચૂર્ણી સાથે તુલના—પૃ. ૫૦૭ ટિ. ૩ । ૬૦૩

ટિ. ૪। ૬૪૨ ટિ. ૧। ૬૫૮ ટિ. ૧। * ૭૧૨ ટિ. ૧। ૭૮૦ ટિ. ૧। ૮૪૩ ટિ. ૧।

મોં લેં પ્રતિના ટીકાપાઠભેદની વિશેષચૂર્ણી સાથે તુલના—પૃ. ૫૯૫ ટિ. ૨।

મોં લેં તં હેં કાંં પ્રતિઓના પાઠભેદની વિશેષચૂર્ણી સાથે તુલના પૃ. ૫૦૭ ટિ. ૩। ૫૭૩ ટિ. ૩।

મોં લેં માં કાંં ના પાઠભેદની વિશેષચૂર્ણી સાથે તુલના—પૃ. ૬૨૫ ટિ. ૩।

માં તં હેં કાંં પ્રતિઓના પાઠભેદની વિશેષચૂર્ણી સાથે તુલના—પૃ. ૧૦૯૪ ટિ. ૨।

ચૂર્ણી વિશેષચૂર્ણી ઉભય સાથે તુલના—

માં પ્રતિના ટીકાપાઠભેદ અને સંદર્ભભેદની ચૂર્ણી વિશેષચૂર્ણી ઇ ઉભય સાથે સરસામણી—પૃ. ૩૪૧ ટિ. ૪। ૩૪૭ ટિ. ૫। ૩૯૧ ટિ. ૨। ૩૯૨ ટિ. ૩-૫। ૪૫૨ ટિ. ૩। ૪૬૭ ટિ. ૧। * ૪૭૨ ટિ. ૧। ૪૭૪ ટિ. ૬। * ૪૮૦ ટિ. ૬। ૪૯૯ ટિ. ૧। ૫૦૪ ટિ. ૩। ૫૧૦ ટિ. ૨। * ૫૧૮ ટિ. ૩। * ૫૬૬ ટિ. ૩। ૫૭૩ ટિ. ૭। ૫૭૪ ટિ. ૭। ૬૧૨ ટિ. ૬। * ૬૩૦ ટિ. ૪। ૬૪૫ ટિ. ૯। * ૬૬૧ ટિ. ૧। ૬૬૨ ટિ. ૬। ૬૭૯ ટિ. ૬। ૭૪૪ ટિ. ૪। ૮૩૫ ટિ. ૭। ૯૦૧ ટિ. ૩। ૧૦૫૫ ટિ. ૩।

કાંં પ્રતિના ટીકાપાઠોની ચૂર્ણી વિશેષચૂર્ણી સાથે તુલના—પૃ. ૪૩૪ ટિ. ૨। ૧૩૨૦ ટિ. ૩। ૧૩૯૪ ટિ. ૩।

તં હેં કાંં પ્રતિઓના પાઠભેદની ચૂર્ણી વિશેષચૂર્ણી સાથે તુલના—પૃ. ૫૭૩ ટિ. ૫।

માં મોં લેં પ્રતિઓના પાઠભેદની ચૂર્ણી વિશેષચૂર્ણી સાથે તુલના—પૃ. ૬૪૬ ટિ. ૩।

તામાં માં તં હેં કાંં પ્રતિઓના પાઠભેદની ચૂર્ણી વિશેષચૂર્ણી સાથે તુલના—પૃ. ૬૪૦ ટિ. ૭। ૧૦૯૪ ટિ. ૨।

મોં લેં માં તં હેં પ્રતિઓના પાઠભેદની ચૂર્ણી વિશેષચૂર્ણી સાથે તુલના—પૃ. ૧૩૧૯ ટિ. ૨। ૧૩૫૨ ટિ. ૨। ૧૪૫૯ ટિ. ૧। ૧૫૫૯ ટિ. ૧। ૧૫૯૭ ટિ. ૩।

મોં લેં તં હેં કાંં પ્રતિઓના પાઠભેદની ચૂર્ણી વિશેષચૂર્ણી સાથે તુલના—પૃ. ૪૧૪ ટિ. ૨। ૮૬૫ ટિ. ૭।

જુદા જુદા કુલનાં પ્રત્યન્તરોમાંથી મઠી આવતા જુદા જુદા પાઠભેદો પૈકી અમુક પાઠભેદ ચૂર્ણી સાથે સરસામણી ધરાવતો હોય છે, જ્યારે બીજો પાઠભેદ વિશેષચૂર્ણી સાથે તુલના ધરાવે છે। આ જાતના પાઠોની તુલના માટે તે તે સ્થલે પાદટિપ્પણીમાં ચૂર્ણી

विशेषचूर्णीना पाठो आपवामां आव्या छे । आ प्रकारना पाठभेदोने दर्शावतां स्थळोनी नोंध आ नीचे आपवामां आवे छे—पृ. ६२४ टि. १ (भा० पाठ विशेषचूर्णनुसारी, मो० ले० त० डे० कां० पाठ चूर्णनुसारी) । पृ. ७११ टि. १ (भा० पाठ विचू० अनुसारी, मो० ले० त० डे० कां० पाठ स्वतन्त्र, चूर्णीपाठ त्रीजा ज प्रकारनो) । ८४२ टि. ९ (भा० पाठ विचू० सम्मत, त० डे० कां० मो० ले० पाठ चूर्णीबृहद्वाण्य-सम्मत) । ९६२ (भा० कां० पाठ चूर्णीसम्मत, ताटी० मो० ले० त० डे० पाठ विशेषचूर्णीसम्मत) ।

टीकाना अशुद्ध के खंडित पाठोने सुधारवामां चू० विचू०नो आधार—पृ. ११०३ टि. १ । ११६१ टि. ४ ।

महश्चनी पादटिप्पणीओ—

प्रस्तुत बृहत्कल्प महाशास्त्रना विषयने स्पष्ट करवा माटे अथवा अर्थ के वस्तुवर्णनमां नवीनतानी दृष्टि स्थाने स्थाने जे चूर्णी, विशेषचूर्णी के उभयना पाठोनी असे पाद-टिप्पणीमां नोंध आपी छे तेवां स्थळोनी यादी अहीं आपवामां आवे छे ।

चूर्णीपाठोनां स्थळो—पृ. २ टि. १ । ७ टि. ४ । ११ टि. १ । १४ टि. १ । १५ टि. ३ । १६ टि. १ । १७ टि. ५-६ । २१ टि. ३ । * २२ टि. २ । * २३ टि. १-२-६ । * २४ टि. ३ । * २५ टि. ३ । * २६ टि. २ । २७ टि. १ । * २८ टि. ४ । ४९ टि. १-२ । ६१ टि. २ । ६८ टि. ९ । ७५ टि. २ । ८२ टि. १ । ८३ टि. २-४ । * ८५ टि. २ । ८६ टि. ३ । * ८७ टि. १ । * ९३ टि. १-३-४ । * ९४ टि. २ । * ९९ टि. १ । १०३ टि. ३ । * १२८ टि. १ । १३३ टि. १ । १४१ टि. ३ । * १८४ टि. ३ । १९४ टि. १ । * २०१ टि. ३ । २०५ टि. १ । २३२ टि. ४ । २४१ टि. २ । २४२ टि. २ । * २५३ टि. १ । * २६० टि. १-२ । २६२ टि. २ । * २६६ टि. १ । २७९ टि. १ । २८८ टि. १ । २८९ टि. १ । २९७ टि. ४ । २९८ टि. २ । ३०३ टि. २ । ३०८ टि. २ । * ३२५ टि. १-२ । ३३० टि. २ । ३४३ टि. १ । ३५६ टि. २ । ३६६ टि. १ । ३६८ टि. ४-५ । ३८३ टि. ४ । ३८४ टि. १ । ३९९ टि. १ । ४१३ टि. १ । ५०५ टि. १ । * ५९३ टि. ५ । ६०० टि. १ । ६३८ टि. २ । ८७० टि. ३ । ९७१ टि. ९ । १२३२ टि. १ । १३४१ टि. १ । १५७७ टि. २ । १६१० टि. ३ ।

विशेषचूर्णीपाठोनां स्थळो—पृ. ३६८ टि. ७ । ३९९ टि. २ । ४०७ टि. ४ । ४३९ टि. १ । ४४२ टि. १ । ४४३ टि. १ । ४८८ टि. १ । ५३४ टि. १ । ५९७

ટિ. ૪। ૬૫૪ ટિ. ૧। ૬૭૫ ટિ. ૩। * ૭૨૬ ટિ. ૩। ૭૮૪ ટિ. ૩। ૯૧૭ ટિ. ૧।
૯૧૯ ટિ. ૧। ૧૦૯૦ ટિ. ૩। ૧૦૯૩ ટિ. ૨। ૧૨૩૨ ટિ. ૨। ૧૪૯૩ ટિ. ૧।

ચૂર્ણી-વિશેષચૂર્ણી ઇમયપાઠોનાં સ્થલો—પૃ. ૩૪૨ ટિ. ૧। ૩૪૩ ટિ. ૧। ૩૪૯
ટિ. ૨। ૩૬૮ ટિ. ૨-૭। ૩૬૯ ટિ. ૧-૨। ૩૭૬ ટિ. ૧। ૩૮૧ ટિ. ૧। ૩૮૪
ટિ. ૨। ૩૯૨ ટિ. ૪। ૩૯૭ ટિ. ૧। ૩૯૯ ટિ. ૫। ૪૦૮ ટિ. ૨। ૪૩૩ ટિ. ૩।
૪૭૧ ટિ. ૨। ૪૯૭ ટિ. ૧। ૫૦૫ ટિ. ૨। ૫૦૮ ટિ. ૬। ૫૧૦ ટિ. ૧। ૫૨૧
ટિ. ૧। ૫૩૪ ટિ. ૧। ૫૫૬ ટિ. ૫। ૫૭૩ ટિ. ૫-૭।* ૬૧૬ ટિ. ૫। ૬૩૮
ટિ. ૧। ૬૬૬ ટિ. ૨। ૬૭૫ ટિ. ૧। ૭૫૩ ટિ. ૪। ૭૮૧ ટિ. ૯। ૮૪૩ ટિ.
૫। ૯૦૬ ટિ. ૨। ૯૨૬ ટિ. ૩-૬-૭। ૯૨૮ ટિ. ૩। ૯૮૩ ટિ. ૨-૩। ૯૮૪
ટિ. ૨। ૧૦૧૮ ટિ. ૨। ૧૦૩૨ ટિ. ૧। ૧૦૮૯ ટિ. ૩। ૧૧૫૮ ટિ. ૧। ૧૧૬૯
ટિ. ૧। ૧૧૭૫ ટિ. ૩। ૧૨૩૨ ટિ. ૧। ૧૩૮૧ ટિ. ૨। ૧૩૯૭ ટિ. ૭। ૧૪૮૪
ટિ. ૨। ૧૫૫૭ ટિ. ૨। ૧૫૬૦ ટિ. ૧। ૧૫૭૦ ટિ. ૨। ૧૫૭૫ ટિ. ૧। ૧૬૦૧
ટિ. ૧। ૧૬૧૦ ટિ. ૧। ૧૬૧૨ ટિ. ૧। ૧૬૩૬ ટિ. ૨।

બૃહદ્વાણ્વના પાઠોનાં સ્થલો—પૃ. ૪૮૮ ટિ. ૧। ૬૧૧ ટિ. ૩। ૧૧૬૯ ટિ. ૨।

ગ્રન્થ પરિચય ।

મંથકારો અને મંથની પ્રતિઓ વિષે લઘ્યા પછી પ્રસ્તુત મંથના બાહ્ય અને અંતરંગ સ્વરૂપ વિષે થોડું બતાવી દેવું અહીં ઉચિત મનાશે । પ્રસ્તુત બૃહત્કલ્પસૂત્ર અને તેના ઉપરની વ્યાખ્યાઓ વગેરેનો પરિચય આપવા પહેલાં, પ્રસ્તુત શાસ્ત્ર હેદ આગમોમાંનું એક હોઈ હેદ આગમ સાહિત્ય કેટલું છે એનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે । સામાન્ય રીતે જૈન આગમોની સંખ્યા પીસ્તાલીસની ગણાય છે । એ પીસ્તાલીસ આગમોમાં હેદઆગમોનો સમાવેશ થઈ જાય છે અને એ હેદઆગમો છ છે । તેના ઉપર જેટલું વ્યાખ્યાસાહિત્ય રચાયું છે અને આજે જેટલું ઉપલબ્ધ થાય છે તે આ નીચે જણાવવામાં આવે છે ।

હેદઆગમ સાહિત્ય—

નામ	કર્તા	શ્લોકસંખ્યા.
૧ દશાશ્રુતસ્કન્ધ	મદ્રબાહુસ્વામી	૨૧૦૬
” નિર્યુક્તિ	”	ગા. ૧૪૪
” ચૂર્ણી		૨૨૨૫
” વૃત્તિ	બ્રહ્મર્ષિ પાર્શ્વચન્દ્રીય	૩૧૦૦
” સ્તબક (ભાષાનુવાદ)		

૨	કલ્પો (બૃહત્કલ્પસૂત્ર)	ભદ્રબાહુસ્વામી	૩૭૫
	,, નિર્યુક્તિ-લઘુભાષ્ય	ભાષ્ય-સંઘદાસગણિ ક્ષમાશ્રમણ	ગા. ૬૪૯૦ શ્લો. ૭૫૦૦
	,, ,, બૃહદ્ભાષ્ય અપૂર્ણ		
	,, ચૂર્ણી		૧૧૦૦૦
	,, વિશેષચૂર્ણી		૧૪૦૦૦
	,, વૃત્તિ	મલયગિરિ-ક્ષેમકીર્તિ	૩૫૦૦૦
	,, અવચૂરી	સૌભાગ્યસાગર	૧૫૦૦
	,, સ્તવક		
	,, પંચકલ્પમહાભાષ્ય	સંઘદાસગણિ ક્ષમાશ્રમણ ગા.	૨૫૭૪ શ્લો. ૩૧૩૫
	,, ચૂર્ણી		૩૨૪૫
૩	વ્યવહાર સૂત્ર	ભદ્રબાહુસ્વામી	૬૮૮
	,, ભાષ્ય		ગા. ૪૬૨૯ શ્લો. ૫૭૮૬
	,, ચૂર્ણી		૧૦૩૬૦
	,, વૃત્તિ	મલયગિરિ	૨૯૦૦૦
	,, સ્તવક		
૪	નિશીથસૂત્ર	ભદ્રબાહુસ્વામી	૮૨૫
	,, ભાષ્ય		ગા. ૬૫૨૯ શ્લો. ૭૫૦૦
	,, વિશેષચૂર્ણી	જિનદાસ મહત્તર	૨૮૦૦૦
	,, ,, વિંશોદેશકવ્યાખ્યા	શ્રીચન્દ્રસૂરિ	
	,, સ્તવક		
૫	મહાનિશીથસૂત્ર		૪૫૪૪
	,, સ્તવક		
૬	જીતકલ્પસૂત્ર	જિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણ	ગા. ૧૦૩
	,, ભાષ્ય		ગા. ૨૬૦૬
	,, ચૂર્ણી	સિદ્ધસેનાચાર્ય	૧૦૦૦
	,, ,, ટિપ્પનક	શ્રીચન્દ્રસૂરિ	૧૧૨૦
	,, વૃત્તિ	તિલકાચાર્ય	૧૮૦૦

કલ્પબૃહદ્ભાષ્ય—અહીં જે છ છેદમંથોને લગતી નોંધ આપવામાં આવી છે તેમાં “કલ્પબૃહદ્ભાષ્ય અપૂર્ણ” એમ જણાવ્યું છે તેનું કારણ એ છે કે—પાટણ, જેસલમેર, માળ્યારકર ઇન્સ્ટીટ્યુટ પૂના વિગેરે દરેક સ્થળે આ મંથની હસ્તપ્રતિઓ અધૂરી જ મળે છે । જેસલમેરમાં તાલપત્ર ઉપર લખાણી બે નકલો છે પણ તે બન્ને ય પ્રથમલંઘ છે ।

બીજો ટુંડ ક્યાંય જોવામાં આવ્યો નથી । આચાર્ય શ્રી ક્ષેમકીર્તિએ બૃહત્કલ્પની ટીકા રચી ત્યારે તેમના સામે આ બૃહદ્ભાષ્યની પૂર્ણ નકલ હતી એ તેમણે ટીકામાં આપેલાં બૃહદ્ભાષ્યનાં ઉદ્ધરણોથી નિશ્ચિતપણે જાણી શકાય છે ।

કલ્પચૂર્ણી અને વિશેષચૂર્ણી—કલ્પચૂર્ણી અને કલ્પવિશેષચૂર્ણીની જે બે તાડપત્રીય પ્રાચીન પ્રતિઓ આજે મળે છે તેમાં લખાવનારાઓની ગરબડથી ઇટલે કે ચૂર્ણી—વિશેષચૂર્ણીના ટુંડોનો વિવેક ન કરવાથી કેટલીક પ્રતિઓમાં ચૂર્ણી—વિશેષચૂર્ણીનું મિશ્રણ થઈ ગયું છે ।

પંચકલ્પમહાભાષ્ય—પંચકલ્પમહાભાષ્ય એ જ પંચકલ્પસૂત્ર છે । ઘણાં ધર્માર્થ વિદ્વાન્ સાધુઓ એવી ધ્રમણામાં છે કે—પંચકલ્પસૂત્ર ઉપરનું ભાષ્ય તે પંચકલ્પમાર્ગ અને તે ઉપરની ચૂર્ણી તે પંચકલ્પચૂર્ણી, પરંતુ આ તેમની માન્યતા ભ્રાન્ત અને ખૂલભરેલી છે । પંચકલ્પ નામનું કોઈ સૂત્ર હતું નહીં અને છે પણ નહીં । બૃહત્કલ્પસૂત્રની કેટલીક પ્રાચીન પ્રતિઓના અંતમાં “ પંચકલ્પસૂત્રં સમાપ્તમ્ ” આવી પુષ્પિકામાત્રથી ખૂલાવામાં પડીને કેટલાકો એમ કહે છે કે—મેં અમુક મંડારમાં જોયું છે પણ આ ભ્રાન્ત માન્યતા છે । યોગ્ય રીતે, જેમ પિંડનિર્યુક્તિ એ દશવૈકાલિકનિર્યુક્તિનો અને ઓઘનિર્યુક્તિ એ આવશ્યકનિર્યુક્તિનો પૃથક્ કરેલો અંશ છે, તે જ રીતે પંચકલ્પમાર્ગ એ કલ્પમાર્ગનો એક જુદો પાડેલો વિભાગ છે; નહીં કે સ્વતંત્ર કોઈ સૂત્ર । આચાર્ય શ્રીમલયગિરિ મહારાજ અને શ્રીક્ષેમકીર્તિસૂરિ મહારાજ પ્રસ્તુત બૃહત્કલ્પસૂત્રની ટીકામાં વારંવાર આ રીતે જ ઉલ્લેખ કરે છે ।

નિશીથવિશેષચૂર્ણી—આજે જેને સૌ નિશીથચૂર્ણી તરીકે ઓળખે છે એ નિશીથસૂત્ર ઉપરની વિશેષચૂર્ણી છે । નિશીથચૂર્ણી હોવી જોઈએ પરંતુ આજે એનો ક્યાંય પત્તો નથી । આજે તો આપણા સામે નિસીહવિસેસચુણી જ છે ।

હેદ આગમસાહિત્યને જાણ્યા પછી આપણે મંથના મૂળ વિષય તરફ આવીએ ।

મંથનું મૂળ નામ—

પ્રસ્તુત ‘ બૃહત્કલ્પસૂત્ર ’નું મૂળ નામ ‘ કલ્પો ’ છે । તેની પ્રાકૃત—સંસ્કૃત વ્યાખ્યા— ટીકાઓને પણ કલ્પભાસં, કલ્પસ્સ ચુણી આદિ નામોથી જ ઓળખવામાં આવે છે । ઇટલે નિષ્કર્ષ એ થયો કે—આ મંથનું ‘ બૃહત્કલ્પસૂત્ર ’ નામ પાછળથી શરૂ થયું છે । તેનું કારણ એ છે કે દશાશ્રુતસ્કંધના આઠમા અધ્યયનરૂપ પર્યુષણાકલ્પસૂત્રની જાહેર વાચના વધ્યા પછી એ કલ્પસૂત્ર અને પ્રસ્તુત કલ્પશાસ્ત્રને અલગ અલગ સમજવા માટે એકનું નામ કલ્પસૂત્ર અને પ્રસ્તુત કલ્પશાસ્ત્રનું નામ બૃહત્કલ્પસૂત્ર રાખવામાં આવ્યું છે । આજે જૈન જનતાનો મોટો ભાગ ‘ કલ્પસૂત્ર ’ નામથી પર્યુષણાકલ્પસૂત્રને જ સમજે છે, બલકે ‘ કલ્પસૂત્ર ’ નામ પર્યુષણાકલ્પસૂત્ર માટે રૂઢ થઈ ગયું છે । ઇટલે આ શાસ્ત્રને મિત્ર સમજવા માટે ‘ બૃહત્કલ્પ-

સૂત્ર ' નામ આપ્યું છે તે યોગ્ય જ છે । પ્રસ્તુત સૂત્ર પ્રમાણમાં નાનું ઇટલે કે માત્ર ૪૭૫ શ્લોકપ્રમાણ હોવા છતાં એમાં રહેલા ગાંભીર્યની દૃષ્ટિએ એને એક મહાશાસ્ત્ર જ કહેવું જોઈએ । આ એક પ્રાચીનતમ આચારશાસ્ત્ર છે અને જૈન ધર્મશાસ્ત્રોમાં તેનું સ્થાન ઘણું ઊંચું છે । તેમાંય જૈન શ્રમણો માટે તો એ જીવનધર્મનું મહાશાસ્ત્ર છે । આની ભાષા પ્રાચીન પ્રાકૃત અથવા અર્ધમાગધી હોવા છતાં જેમ બીજાં જૈન આગમો માટે વન્યું છે તેમ આની ભાષાને પણ ટીકાકાર આચાર્ય શ્રીમલ્યગિરિ અને શ્રીક્ષેમકીર્તિસૂરિએ વદલી નાખી છે । સ્વયં જોતાં આવું પરિવર્તન કેટલે અંશે ઠીક છે એ એક પ્રશ્ન જ છે; તેમ છતાં સાથે સાથે આજે એ પણ એક મોટો સવાલ છે કે—તે તે આગમોની પ્રાચીન પ્રાચીનતમ વિવિધ પ્રતિઓ કે તેનાં પ્રત્યન્તરો સામે રાખીએ ત્યારે તેમાં જે ભાષા અને પ્રયોગો વિષયક વૈવિધ્ય જોવામાં આવે છે તે, સમર્થ ભાષાશાસ્ત્રીને ગળે પણ ડચુરો વાળી દે તેવાં હોય છે । તેમાં પણ નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય, મહાભાષ્ય, ચૂર્ણી, વિશેષચૂર્ણી વગેરે વ્યાખ્યાકારોના અપરિમિત અને સંખ્યાતીત પાઠભેદો અને પાઠવિકારો મળે ત્યારે તો ચક્કર આવી જાય તેવું બને એવી વાત છે । આ પરિસ્થિતિમાં અમુક જવાબદારી લઈને બેઠેલા ટીકાકાર આદિ વિષે આપણે એકાએક બોલવા જેવું કશું ય નથી રહેતું ।

વ્યાખ્યાસાહિત્ય—

કલ્પમહાશાસ્ત્ર ઉપર વ્યાખ્યાનરૂપે નિર્યુક્તિ—ભાષ્ય, ચૂર્ણી, વિશેષચૂર્ણી, બૃહદ્ભાષ્ય, વૃત્તિ, અવચૂરી અને સ્તવક પ્રંથોની રચના થઈ છે । તે પૈકી આ પ્રકાશનમાં મૂળસૂત્ર, નિર્યુક્તિ—ભાષ્ય અને વૃત્તિને પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ છે, જેનો પરિચય અહીં આપવામાં આવે છે ।

નિર્યુક્તિ—ભાષ્ય—

આવશ્યકનિર્યુક્તિમાં સુદ નિર્યુક્તિકારભગવાને “ કલ્પસ્સ ડ ણિહ્જુત્તિ ” (ગાથા ૧૫) એમ જણાવેલ હોવાથી પ્રસ્તુત કલ્પમહાશાસ્ત્ર ઉપર નિર્યુક્તિ રચવામાં આવી છે । તેમ છતાં આજે નિર્યુક્તિ અને ભાષ્ય, એ બન્ને ય પરસ્પર ભઠ્ઠી જઈને એક પ્રંથરૂપ થઈ જવાને લીધે તેનું પૃથક્કરણ પ્રાચીન ચૂર્ણીકાર આદિ પણ કરી શક્યા નથી । ટીકાકાર આચાર્ય શ્રીમલ્યગિરિએ પણ “ સૂત્રસ્પર્શિકનિર્યુક્તિર્ભાષ્યં ચૈકો પ્રન્યો જાતઃ ” એમ જણાવી નિર્યુક્તિ અને ભાષ્યને જુદા પાડવાનું જતું કર્યું છે; ત્યારે આચાર્ય શ્રીક્ષેમકીર્તિએ એ પ્રયત્ન કર્યો છે । તેમ છતાં તેમાં તેઓ સફળ નથી થયા બલકે એથી ગોટાલો જ થયો છે । એ જ કારણ છે કે ટીકાનાં પ્રત્યન્તરોમાં તથા ચૂર્ણી—વિશેષચૂર્ણીમાં એ માટે વિવિધ નિર્દેશો મળે છે (જુઓ પરિશિષ્ટ ચોથું) । સ્વતંત્ર પ્રાચીન ભાષ્યપ્રતિઓમાં પણ આ અંગેનો કશો વિવેક નજરે નથી આવતો । આ કારણસર અમે અમારા પ્રસ્તુત પ્રકાશનમાં નિર્યુક્તિ—ભાષ્ય

પ્રંથની ગાથાઓના અંકો સઠંગ જ રાખ્યા છે । અને એ રીતે બધી મઠ્ઠીને ૬૪૯૦ ગાથાઓ થઈ છે । પ્રાચીન ભાષ્યપ્રતિઓમાં અનેક કારણસર ગાથાઓ વેવડાવાથી તેમ જ અસ્તવ્યસ્ત ગાથાઓ અને ગાથાંકો હોવાથી તેની ગાથાસંખ્યાની અમે ઉપેક્ષા કરી છે । અમારો ગાથાક્રમ અતિ વ્યવસ્થિત, પ્રામાણિક અને અતિ સુસંગત છે । ભાષાદૃષ્ટિએ પ્રાચીન ભાષ્યપ્રતિઓની ગાથાની ભાષામાં અને આચાર્ય શ્રીમલ્લયગિરિ-ક્ષેમકીર્તિએ આપેલી ભાષ્ય-ગાથાની ભાષામાં ઘણો ઘણો ફરક છે; પરંતુ અમારે ટીકાકારોને ન્યાય આપવાનો હોવાથી તેમણે પોતાની ટીકામાં જે સ્વરૂપે ગાથાઓ લખી છે તેને જ પ્રમાણ માનીને અમે કામ ચલાવ્યું છે । આમ છતાં સ્થાને સ્થાને અનેકવિધ મહત્ત્વના પાઠભેદો વગેરે નોંધવામાં અમે આઢસ કર્યું નથી । ભાષ્યની ભાષા મુખ્યત્વે પ્રાકૃત જ છે, તેમ છતાં ઘણે સ્થળે ગાથાઓમાં માગધી અને શૌરસેનીના પ્રયોગો પણ જોવામાં આવે છે । કેટલીક ગાથાઓ પ્રસંગવશ માગધી કે શૌરસેની ભાષામાં પણ રચાયેલી છે । છંદની દૃષ્ટિએ આશું ભાષ્ય પ્રધાનપણે આર્યાછંદમાં રચાયું છે, તેમ છતાં સંખ્યાબંધ સ્થળે ઔચિત્ય પ્રમાણે વીજા વીજા છંદો પણ આવે છે ।

વૃત્તિ—

પ્રસ્તુત મહાશાસ્ત્રની વૃત્તિનો પ્રારંભ આચાર્ય શ્રીમલ્લયગિરિએ કર્યો છે અને તેની સમાપ્તિ લગભગ સવાસો વર્ષ બાદ તપા આચાર્યપ્રવર શ્રીક્ષેમકીર્તિસૂરિએ કરી છે । વૃત્તિની ભાષા મુખ્યત્વે સંસ્કૃત હોવા છતાં તેમાં પ્રસંગોપાત આવતી કથાઓ પ્રાકૃત જ છે । વૃત્તિનું પ્રમાણ સૂત્ર-નિર્યુક્તિ-ભાષ્ય મઠ્ઠીને ૪૨૫૦૦ શ્લોક લગભગ છે, પટલે જો આમાંથી સૂત્ર નિર્યુક્તિ-ભાષ્યને બાદ કરીએ તો વૃત્તિનું પ્રમાણ ૩૪૫૦૦ શ્લોક લગભગ થાય છે । આમાંથી લગભગ ૪૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ ટીકા આચાર્ય શ્રીમલ્લયગિરિની છે અને બાકીની આશ્લીએ ટીકા આચાર્ય શ્રીક્ષેમકીર્તિપ્રણીત છે ।

ચૂર્ણી-વિશેષચૂર્ણી—

ચૂર્ણી અને વિશેષચૂર્ણી, એ બૃહત્કલ્પસૂત્ર ઉપરની પ્રાચીન પ્રાચીનતમ વ્યાખ્યાઓ છે । આ વ્યાખ્યાઓ સંસ્કૃતમિશ્રિત પ્રાકૃતપ્રધાન ભાષામાં રચાઈ છે । આ વ્યાખ્યાઓની પ્રાકૃતભાષા આચાર્ય શ્રીદેમચન્દ્રાદિવિરચિત પ્રાકૃતવ્યાકરણાદિના નિયમોને વશવર્તી ભાષા નથી, પરંતુ એક જુદા કુલની જ પ્રાકૃતભાષા છે । આ વ્યાખ્યાઓમાં આવતા વિવિધ પ્રયોગો જોતાં એની ભાષાનું નામ હું આપવું એ પ્રશ્ન એક કોયડારૂપ જ છે । હું માનું છું કે આને કોઈ સ્વતંત્ર ભાષાનું નામ આપવું તે કરતાં “મિશ્રપ્રાકૃતભાષા” નામ આપવું એ જ વધારે સંગત વસ્તુ છે । ભાષાના વિષયમાં રસ લેનાર પ્રત્યેક ભાષાશાસ્ત્રીને માટે જૈન આગમો અને તેના ઉપરના નિર્યુક્તિ-ભાષ્ય-ચૂર્ણી-વિશેષચૂર્ણી ગ્રંથોનું અભ્યયન અને અવ-લોકન પરમ આવશ્યક વસ્તુ છે ।

બૃહદ્દાષ્ય—

નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય અને બૃહદ્દાષ્ય એ ત્રણેય જૈન આગમ ઉપરના વ્યાખ્યાપ્રંથો હૃન્મેશાં પદ્યબંધ જ હોય છે । પ્રસ્તુત બૃહદ્દાષ્ય પણ ગાથાબંધ છે । ટીકાકાર આચાર્ય શ્રીક્ષેમકીર્તિ-મહારાજ સામે પ્રસ્તુત બૃહદ્દાષ્ય સંપૂર્ણ હોવા છતાં આજે એને સંપૂર્ણ મેળવવા અમે ભાગ્ય-શાળી થઈ શક્યા નથી । આજે જ્યાં જ્યાં આ મહાભાષ્યની પ્રતિઓ છે ત્યાં પ્રથમ खंड માત્ર છે । જેસલમેરદુર્ગના શ્રીજિનમદ્રધરિ જૈન જ્ઞાનમંડારમાં જ્યારે આ પ્રંથના બે खंडો જોયા ત્યારે મનમાં આશા જન્મી કે આ પ્રંથ પૂર્ણ મળ્યો, પણ તપાસ કરતાં નિરાશા સાથે જોયું કે બન્નેય પ્રથમ खंडની જ નકલો છે । આની ભાષા પણ પ્રાચીન મિશ્ર પ્રાકૃતભાષા છે અને મુખ્યત્વે આર્યા હિંદ હોવા છતાં પ્રસંગોપાત્ત બીજા બીજા પણ હિંદો છે ।

અવચૂરી—

બૃહત્કલ્પસૂત્ર ઉપર એક અવચૂરી (અતિસંક્ષિપ્ત ટીકા) પણ છે । એના પ્રણેતા શ્રીસોભાગ્યસાગરસૂરિ છે અને એ ૧૫૦૦ શ્લોકપ્રમાણ છે । મૂળ પ્રંથના શબ્દાર્થને સ્પષ્ટ રીતે સમજવા ઇચ્છનાર માટે આ અવચૂરી મહત્ત્વની છે અને એ, ટીકાને અનુસરીને જ રચાણી છે । પ્રસ્તુત અવચૂરીની પ્રતિ સંવત્ ૧૬૨૮ માં લખાણી હોઈ એ તે પહેલાં રચાણી છે ।

આન્તર પરિચય

પ્રસ્તુત બૃહત્કલ્પ મહાશાસ્ત્રના આન્તર પરિચય માટે અમે દરેક ભાગમાં વિસ્તૃત વિષયાનુક્રમણિકા આપી છે, જે બધા ય ભાગોની મળીને ૧૫૨ પૃષ્ઠ જેટલી થાય છે, તે જ પર્યાપ્ત છે । આ અનુક્રમણિકા જોવાથી આશ્વા પ્રંથમાં શું છે તે, દરેકે દરેક વિદ્વાન્ મુનિવર આદિ સુગમતાથી જાણી-સમજી શકશે । તેમ છતાં પ્રસ્તુત મહાશાસ્ત્ર એ, એક હેતુશાસ્ત્ર તરીકે ઓળખાતું હોઈ તે વિષે અને તેના અનુસંધાનમાં જે જે ધ્યાન ઉચિત્ત હોય તે અંગે વિચાર કરવો અતિ આવશ્યક છે ।

હેતુ આગમો—

હેતુ આગમો બધાં મળીને છની સંખ્યામાં છે, જેનો ઉલ્લેખ અને તેને લગતા વિશાળ વ્યાખ્યાસાહિત્યની નોંધ અમે ઉપર કરી આપ્યા છીએ । આ હેતુઆગમોમાં, મનસા વાચા કર્મણા અવિસંવાદી જીવન જીવનાર પરમજ્ઞાની તીર્થંકર, ગણધર, સ્થવિર આદિ મહર્ષિઓએ જગતના મુમુક્ષુ નિર્મથ-નિર્મથીઓને એકાંત કલ્યાણ સાધના માટે જે મૌલિક અર્હિસા, સત્ય, અચૌર્ય, વ્રહ્મચર્ય, અપરિમદ્રતાદિરૂપ માર્ગ દર્શાવ્યો છે તે અંગે તે તે દેશ, કાલ તેમ જ તે તે યુગના માનવોની સ્વાભાવિક શારીરિક અને માનસિક વૃત્તિઓ અને વલણને ધ્યાનમાં લઈ વાધક નિયમોનું વિધાન કરવામાં આવ્યું છે; જેને શાસ્ત્રીય પરિભાષામાં

અપવાદ કહેવામાં આવે છે । આ અપવાદો અર્થાત્ બાધક નિયમો ઉત્સર્ગ પટલે કે મૌલિક માર્ગના વિધાન સામે હોવા છતાં એ, મૌલિક માર્ગના બાધક ન હોતાં તેના સાધક છે । આથી સમજાશે કે છેદઆગમોમાં અતિગંભીર ભાવે એકાન્ત આત્મલક્ષી બનીને મૌલિક અહિંસાદિ નિયમો અંગે તે તે અનેકવિધ વર્તમાન પરિસ્થિતિને લક્ષમાં લઈ બાધક નિયમો અંગે વિધાન અને વિચાર કરવામાં આવ્યા છે । તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ વિચારતાં એમ કહી શકાય કે જૈન છેદઆગમો એ, એકાન્ત ઉચ્ચ જીવન જીવનાર ગીતાર્થ જૈન સ્થવિરો અને આચાર્યોની સૂક્ષ્મેક્ષિકા અને તેમની પ્રૌઢ પ્રતિભાનો સર્વોચ્ચ પરિચય આપનાર મહાન્ શાસ્ત્રો છે ।

ઉત્સર્ગ અને અપવાદ—

પ્રસ્તુત બૃહત્કલ્પસૂત્ર, એ છેદઆગમોમાંનું એક હોઈ એમાં ઉત્સર્ગ અને અપવાદ માર્ગનું અર્થાત્ સાધક-બાધક નિયમોનું વિધાન કરવામાં આવ્યું છે । એ ઉત્સર્ગ-અપવાદો કયા કેટલા અને કઈ કઈ વાબત વિષે છે ? એ પ્રશ્નનું અવલોકન કરનાર જોઈ જાણી શકશે । પરંતુ એ ઉત્સર્ગ અને અપવાદના નિર્માણનો મૂલ્ય પાયો શો છે ? અને જીવનતત્ત્વોનું રહસ્ય સમજનારે અને તેનું મૂલ્ય મૂલ્યવાનરે પોતાના જીવનમાં તેનો ઉપયોગ કઈ રીતે કરવાનો છે-કરવો જોઈએ ? એ વિચારનું અને સમજનું અતિ આવશ્યક છે । આ વસ્તુ અતિ મહત્ત્વની હોઈ શુદ્ધ નિર્યુક્તિ-માધ્યકાર ભગવંતોએ અને તદનુગામી પ્રાકૃત-સંસ્કૃત વ્યાખ્યા-કારોએ સુદ્ધાં પ્રસંગ આવતાં એ વિષે ઘણા ઝંઢાળથી અનેક સ્થલે વિચાર કર્યો છે ।

જગતના કોઈ પણ ધર્મ, નીતિ, રાજ્ય, પ્રજા, સંઘ, સમાજ, સભા, સંસ્થા કે મંડલો,—ત્યાગી હો કે સંસારી,—એ તેના એકધારા મૌલિક બંધારણ ઉપર નબી કે જીવી શકે જ નહિ; પરંતુ એ સૌને તે તે સમ-વિષમ પરિસ્થિતિ અને સંયોગોને ધ્યાનમાં રાખીને અનેક સાધક બાધક નિયમો ઘડવા પડે છે અને તો જ તે પોતાના અસ્તિત્વને ચિરકાલ સુધી ટકાવી રાખી પોતાના ઉદ્દેશોને સફળ કે ચિરંજીવ બનાવી શકે છે । આમ છતાં જગતના ધર્મ, નીતિ, રાજ્ય, પ્રજા, સંઘ, સમાજ વગેરે માત્ર તેના નિયમોના નિર્માણ ઉપર જ જાગ્યા જીવ્યા નથી, પરંતુ એ નિયમોના પ્રામાણિક શુદ્ધ એકનિષ્ઠ પાલનને આધારે જ તે જીવ્યા છે અને જીવનને ઉન્નત બનાવ્યું છે । આ શાશ્વત નિયમને નજર સામે રાખીને, જીવનમાં વીતરાગભાવનાને મૂર્ત્તરૂપ આપનાર અને તે માટે એકધારો પ્રયત્ન કરનાર જૈન ગીતાર્થ મહર્ષિઓએ ઉત્સર્ગ-અપવાદનું નિર્માણ કર્યું છે ।

‘ઉત્સર્ગ’ શબ્દનો અર્થ ‘મુખ્ય’ થાય છે અને ‘અપવાદ’ શબ્દનો અર્થ ‘ગૌણ’ થાય છે । પ્રસ્તુત છેદઆગમોને લક્ષીને પણ ઉત્સર્ગ-અપવાદ શબ્દનો એ જ અર્થ છે । અર્થાત્ ઉત્સર્ગ પટલે આન્તર જીવન, ચારિત્ર અને ગુણોની રક્ષા, શુદ્ધિ કે વૃદ્ધિ માટેના મુખ્ય નિયમોનું વિધાન અને અપવાદ પટલે આન્તર જીવન આદિની રક્ષા, શુદ્ધિ કે વૃદ્ધિ

માટેના બાધક નિયમોનું વિધાન । ઉત્સર્ગ-અપવાદના ઘટતર વિશેના મૂઠ્ઠા ઉદ્દેશ તરફ જોતાં બ્રહ્મેયનું મહત્ત્વ કે મુખ્યપણું એક સમાન છે । એટલે સર્વસાધારણને સહજભાવે એમ લાગ્યા વિના નહિ રહે કે એક જ હેતુ માટે આવું દ્વિવિધ્ય કેમ ? । પરંતુ જગતનું સૂક્ષ્મ રીતે અવલોકન કરનારને એ વસ્તુ સમજાયા વિના નહિ રહે કે-માનવજીવનમાં સહજ ભાવે સદાને માટે જે શારીરિક અને ધર્મસંસ્કાર કરીને માનસિક નિર્વહતાએ અધિકાર જમાવ્યો છે એ જ આ દ્વિવિધ્યનું મુખ્ય કારણ છે । આ પરિસ્થિતિને પ્રત્યક્ષ જોયા જાણ્યા પછી ધર્મ, નીતિ, સંઘ, સમાજ, પ્રજા આદિના નિર્માતાઓ પોતાની સાથે રહેનાર અને ચાલનારની બાહ્ય અને આંતર પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં ન લે અને સાધક-બાધક નિયમોનું વિધાન ન કરે તો એ ધર્મ, નીતિ, રાજ્ય, પ્રજા, સંઘ વગેરે વહેલામાં વહેલા જ પડી ભાગે । આ મૌલિક સૂક્ષ્મ વસ્તુને લક્ષમાં રાખી જૈન સંઘનું નિર્માણ કરનાર જૈન સ્થવિરોએ એ સંઘ માટે ઉત્સર્ગ-અપવાદનું નિર્માણ કરી પોતાના સર્વોચ્ચ જીવન, ગંભીર જ્ઞાન, અનુભવ અને પ્રતિભાનો પરિચય આપ્યો છે ।

ઉત્સર્ગ-અપવાદની મર્યાદામાંથી જ્યારે પરિણામિપણું અને શુદ્ધ વૃત્તિ પરવારી જાય છે ત્યારે એ ઉત્સર્ગ અને અપવાદ, ઉત્સર્ગ-અપવાદ ન રહેતાં અનાવાર અને જીવનનાં મહાન્ દૂષણો બની જાય છે । આ જ કારણથી ઉત્સર્ગ-અપવાદનું નિરૂપણ અને નિર્માણ કરવા પહેલાં ભાષ્યકાર ભગવંતે પરિણામી, અપરિણામી અને અતિપરિણામી શિષ્યો એટલે કે અનુયાયી-ઓનું નિરૂપણ કર્યું છે (જુઓ ગાથા ૭૯૨-૯૭ પૃ. ૧૪૯-૫૦) અને જણાવ્યું છે કે-યથાવસ્થિત વસ્તુને સમજનાર જ ઉત્સર્ગમાર્ગ અને અપવાદમાર્ગની આરાધના કરી શકે છે । તેમ જ આવા જિનાજ્ઞાવશર્ત્તી મહાનુભાવ શિષ્યો-ત્યાગી અનુયાયીઓ જ છેદ આગમજ્ઞાનના અધિકારી છે અને પોતાના જીવનને નિરાબાધ રાખી શકે છે । જ્યારે પરિણામિભાવ અદૃશ્ય થાય છે અને જીવનમાં શુદ્ધ સાત્ત્વિક સાધુતાને વધેલે સ્વાર્થ, સ્વચ્છંદતા અને હેતુચ્છેદવૃત્તિ જન્મે છે ત્યારે ઉત્સર્ગ અપવાદનું વાસ્તવિક જ્ઞાન અને પવિત્ર-પાવન વીતરાગ-ધર્મની આરાધના દૂર ને દૂર જ જાય છે અને અંતે આરાધના કરનાર પડી ભાગે છે ।

આટલો વિચાર કર્યા પછી આપણને સમજાશે કે ઉત્સર્ગ અને અપવાદનું જીવનમાં શું સ્થાન છે અને એનું મહત્ત્વ કેવું, કેટલું અને કઈ દૃષ્ટિએ છે ? । પ્રસ્તુત મહાશાસ્ત્રમાં અનેક વિષયો અને પ્રસંગોને અનુલક્ષીને આ અંગે ખૂબ ખૂબ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે । આંતર કે બાહ્ય જીવનની એવી કોઈ પણ વાત નથી કે જે અંગે ઉત્સર્ગ-અપવાદ લાગુ ન પડે । એ જ કારણથી પ્રસ્તુત મહાશાસ્ત્રમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે “ જેટલા ઉત્સર્ગો-મૌલિક નિયમો છે તેટલા અને તે જ અપવાદો-બાધક નિયમો છે અને જેટલા બાધક નિયમો-અપવાદો છે તેટલા અને તે જ મૌલિક નિયમો-ઉત્સર્ગો છે ” (જુઓ ગા. ૩૨૨) । આ જ

હકીકતને સવિશેષ સ્પષ્ટ કરતાં ભાષ્યકાર ભગવંતે જણાવ્યું છે કે—“ઉત્સર્ગના સ્થાનમાં પટલે કે ઉત્સર્ગમાર્ગના અધિકારી માટે ઉત્સર્ગ એ ઉત્સર્ગ છે અને અપવાદ એ અપવાદ છે, પરંતુ અપવાદના સ્થાનમાં અર્થાત્ અપવાદ માર્ગના અધિકારી માટે અપવાદ એ ઉત્સર્ગ છે અને ઉત્સર્ગ એ અપવાદ છે । આ રીતે ઉત્સર્ગ અને અપવાદ પોત-પોતાના સ્થાન અને પરિસ્થિતિ પરત્વે શ્રેયસ્કર, કાર્યસાધક અને બલવાન છે ” (જુઓ ગા૦ ૩૨૩-૨૪) । ઉત્સર્ગ અપવાદની સમતુલાનું આટલું સૂક્ષ્મ નિર્દર્શન એ, જૈનદર્શનની મહાન તત્ત્વજ્ઞતા અને અનેકાન્ત-દર્શનની સિદ્ધિનું વિશિષ્ટ પ્રતીક છે ।

ઉત્સર્ગ અપવાદની સમતુલાનું નિર્દર્શન કર્યા પછી તેને એકધારું વ્યાપક અને વિવેચમાની લેવું જોઈએ નહિ, પરંતુ તેમાં સત્યદર્શિપણું અને વિવેક હોવા જોઈએ । પટલા જ માટે ભાષ્યકાર ભગવંતે કહ્યું છે કે—

ળ વિ કિંચિ અણુણાયં, પહિસિદ્ધં વા વિ જિણવરિંદેહિં ।

એસા તેસિં આણા, કજ્ઞે સચ્ચેણ હોતવં ॥ ૩૨૩૦ ॥

અર્થાત્—જિનેશ્વરોએ કશાય માટે એકાંત વિધાન કે નિષેધ કર્યો નથી । તેમની આજ્ઞા પટલી જ છે કે કાર્ય પ્રસંગે સત્યદર્શી અર્થાત્ સરલ અને રાગ-દ્વેષરહિત થવું જોઈએ ।

સ્થવિર શ્રીધર્મદાસગણિએ ઉપદેશમાલાપ્રકરણમાં પણ આ જ આશયની વસ્તુ કહી છે—

તમ્હા સવાણુના, સવનિસેહો ય પવયણે નત્થિ ।

આયં વયં તુલિજ્ઞા, લાહાકંચિ વ વાણિયઓ ॥ ૩૯૨ ॥

અર્થાત્—જિનાગમમાં કશાય માટે એકાન્ત આજ્ઞા કે એકાન્ત મનાઈ છે જ નહિ । ફક્ત દરેક કાર્ય કરતાં લાભનો વિચાર કરનાર વાણિયાની માફક આવક અને ખર્ચની પટલે કે નફા-ટોટાની સરખામણી કરવી ।

ઉપર જણાવવામાં આવ્યું તે ઉપરથી સમજી શકાશે કે ઉત્સર્ગ અપવાદની મૂળ જીવાદોરી સત્યદર્શિતા છે । જ્યાં એ ચાલી જાય કે તેમાં ડગપ આવે ત્યાં ઉત્સર્ગ એ ઉત્સર્ગ નથી રહેતો અને અપવાદ એ અપવાદ પણ નથી રહી શકતો । પટલું જ નહિ, પરંતુ જીવન-માંથી સત્યનો અભાવ થતાં પારમાર્થિક જીવન જેવી કોઈ વસ્તુ જ નથી રહેતી । આચારાંગસૂત્ર શ્રુ૦ ૧ અ૦ ૩ ઉ૦ ૩ માં કહેવામાં આવ્યું છે કે—“પુરિસા ! સચ્ચમેવ સમ-ભિજાણાહિ, સચ્ચસ્સ આણાએ ઉવટ્ટિએ સે મેહાવી મારં તરહ—અર્થાત્ હે આત્મન ! તું સત્યને બરાબર ઓઢલ, સત્યની મર્યાદામાં રહી પ્રયત્ન કરનાર વિદ્વાન જ સંસારને પાર કરે છે ” । આનો અર્થ એ છે કે—ઉત્સર્ગ—અપવાદસ્વરૂપ જિનાજ્ઞા કે જિનપ્રવચનની આરાધના કરનારનું જીવન દર્પણ જેવું સ્વચ્છ અને સ્ફટિકની જેમ પારદર્શી હોવું જોઈએ ।

હત્સર્ગ—અપવાદના ગાંભીર્યને જાણનારે જીવનમાં તલવારની ધાર ઉપર અથવા અજમાર્ગમાં (જેની બે બાજુ ઝૂંડી ખીળો આવી હોય તેવા અતિ સાંકડા પહાડી માર્ગમાં) ચાલવું પડે છે । જીવનના દ્વૈધીભાવ કે સ્વાર્થને અહીં જરા જેટલું ય સ્થાન નથી । હત્સર્ગ—અપવાદના શુદ્ધ સંપૂર્ણ જ્ઞાન અને જીવનની એકધારતા, એ બન્નેયને સદા માટે એક સાથે જ ચાલવાનું હોય છે ।

ઉપર આપણે હત્સર્ગ—અપવાદના સ્વરૂપ અને મર્યાદા વિષે જે વિચાર્યું અને જાણ્યું તે ઉપરથી આ વસ્તુ તરી આવે છે કે—હત્સર્ગમાર્ગ જીવનની સબલતા ઉપર ડમો છે, જ્યારે અપવાદમાર્ગનું વિધાન જીવનની નિર્બલતાને આભારી છે । અહીં દરેકને સહજ ભાવે એ પ્રશ્ન થયા વિના નહિ રહે કે—જૈન ગીતાર્થ સ્થવિર ભગવંતોએ અપવાદમાર્ગનું વિધાન કરીને માનવજીવનની નિર્બલતાને કેમ પોષી ? । પરંતુ ધર્મી રીતે એ વાત એમ છે જ નહિ । સાચી હકીકત એ છે કે—જેમ પગપાળા મુસાફરી કરનાર ભૂખ, તરસ કે થાક વગેરે લાગતાં રસ્તામાં પડાવ નાંખે છે અને જરૂરત જણાતાં ત્યાં રાત્રિવાસો પળ કરે છે; તે છતાં જેમ એ મુસાફરનો રાત્રિવાસ એ એના આગળ પહોંચવામાં અંતરાયરૂપ નથી, પરંતુ જલદી આગળ વધવામાં સહાયરૂપ છે । તે જ રીતે અપવાદમાર્ગનું વિધાન એ જીવનની ભૂમિકાને નિર્બલ વનાવવા માટે નથી, પણ વમણા વેગથી આગળ વધારવા માટે છે । અલ-બત જેમ માર્ગમાં પડાવ નાંખનાર મુસાફરને જંગલ જેવાં ભયાનક સ્થાનો હોય ત્યારે સાવ-ધાન, અપ્રમત્ત અને સજાગ રહેવું પડે છે, તેમ આંતર જીવનના માર્ગમાં આવતાં ભયસ્થાનો-માં અપવાદમાર્ગનું આસેવન કરનાર ત્યાગી નિર્ગન્થ-નિર્ગન્થીઓને પણ સતત સાવધાન અને સજાગ રહેવાનું હોય છે । જો આન્તર જીવનની સાધના કરનાર આ વિષે મોઢો પડે તો તેના પવિત્રપાવન જીવનનો મુકો જ બોલી જાય, એમાં બે મત જ નથી । ઇટલે જ અપવાદમાર્ગનું આસેવન કરનાર માટે “પાકી ગયેલા ગુમડાવાળા માણસ”નું ઉદાહરણ આપવામાં આવે છે । જેમ ગુમડું પાકી ગયા પછી તેમાંની રસી કાઢતાં તે માણસ પોતાને ઓછામાં ઓછું દરદ ધાય તેવી ચોક્કસાઈપૂર્વક સાચવીને દવાવીને રસી કાઢે છે, તે જ રીતે અપવાદમાર્ગનું આસેવન કરનાર મહાનુભાવ નિર્ગન્થ નિર્ગન્થીઓ વગેરે પણ પોતાના સંયમ અને વ્રતોને ઓછામાં ઓછું દૂષણ લાગે કે હાનિ પહોંચે તેમ ન—છૂટકે જ અપવાદમાર્ગનું આસેવન કરે ।

પ્રસ્તુત બૃહત્કલ્પસૂત્ર છેદઆગમમાં અને વીજાં છેદ આગમોમાં જૈન નિર્ગન્થનિર્ગન્થી-ઓના જીવનને સ્પર્શતા મૂળ નિયમો અને ઉત્તરનિયમોને લગતા પ્રસંગોને લક્ષીને ગંભીર-ભાવે વિવિધ વિચારણાઓ, મર્યાદાઓ, અપવાદો વગેરેનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે । એ નિરૂપણ પાછલ જે તાત્ત્વિકતા કામ કરી રહી છે તેને ગીતાર્થો અને વિદ્વાનો આત્મ-લક્ષી થઈને મધ્યસ્થ ભાવે વિચારે અને જીવનમાં ઉતારે ।

નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીસંઘ—

પ્રાચીન કાળમાં જૈન સાધુ-સાધ્વીઓ માટે નિર્ગ્રન્થ નિર્ગ્રન્થી, મિશ્ત્રુ મિશ્ત્રુણી, યતિ યતિની, પાષંડ પાષંડિની વગેરે શબ્દોનો પ્રયોગ થતો । આજે આ વધા શબ્દોનું સ્થાન મુખ્યત્વે કરીને સાધુ અને સાધ્વી શબ્દે લીધું છે । પ્રાચીન યુગના ઉપર્યુક્ત શબ્દો પૈકી યતિશબ્દ યતિસંસ્થાના જન્મ પછી અણગમતો અને ઘ્રષ્ટાચારસૂચક બની ગયો છે । પાષંડ-શબ્દ પણ દરેક સમ્પ્રદાયના માન્ય આગમાદિ ગ્રન્થોમાં વપરાવા છતાં આજે એ માત્ર જૈન સાધુઓ માટે જ નહિ પણ દરેક સમ્પ્રદાય માટે અપમાનજનક બની ગયો છે ।

નિર્ગ્રન્થનિર્ગ્રન્થીસંઘની વ્યવસ્થા અને બંધારણ વિષે, મયંકર દુષ્કાળ આદિ કારણો-ને લઈ છિન્નભિન્ન દશામાં આવી પડેલાં આજનાં મૌલિક જૈન આગમોમાં પણ વૈજ્ઞાનિક-દંડગની હકીકતોનાં જે બીજો મઝી આવે છે અને તેને પાછળના સ્થવિરોપ વિકસાવીને પુનઃ પૂર્ણ રૂપ આપવા જે પ્રયત્ન કર્યો છે, એ જોતાં આપણને જણાશે કે તે કાળે નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થી સંઘની વ્યવસ્થા અને બંધારણ કેટલાં વ્યવસ્થિત હતાં અને એક સાર્વભૌમ રાજ-સત્તા જે રીતે શાસન ચલાવે તેટલા શુદ્ધ નિર્ગ્રન્થતાના ગૌરવ, ગાંભીર્ય, ધીરજ અને દમામ-પૂર્વક તેનું શાસન નભતું હતું । આ જ કારણથી આજનાં જૈન આગમો શ્વેતાંબર જૈન શ્રીસંઘ,—જેમાં મૂર્તિપૂજક, સ્થાનકવાસી અને તેરાપંથી ત્રણેયનો સમાવેશ થાય છે,—ને એક સરખી રીતે માન્ય અને પરમ આદરણીય છે ।

દિગંબર જૈન શ્રીસંઘ “મૌલિક જૈન આગમો સર્વથા નાશ પામી ગયાં છે” એમ માનીને પ્રસ્તુત આગમોને માન્ય કરતો નથી । દિગંબર શ્રીસંઘે આ આગમોને ગમે તે કાળે અને ગમે તે કારણે જતાં કર્યાં હો; પરંતુ એથી તેણે ઘણું ઓછું છે એમ આપણને સહજ ભાવે લાગે છે અને કોઈ પણ વિચારકને એમ લાગ્યા વિના નહિ રહે । કારણ કે જગતની કોઈ પણ સંસ્કૃતિ પાસે તેના પોતાના ઘડતર માટેનું મૌલિક વાઙ્મય હોવું એ અનિવાર્ય વસ્તુ છે । એના અભાવમાં એના નિર્માણનો બીજો કોઈ આધારસ્તંભ જ ન બને । આજે દિગંબર શ્રીસંઘ સામે એ પ્રશ્ન અણઠકલ્યો જ પડ્યો છે કે જગતભરના ધર્મો અને સંપ્રદાયો પાસે તેના આધારસ્તંભરૂપ મૌલિક સાહિત્ય છિન્ન-ભિન્ન, અપૂર્ણ કે વિકૃત, ગમે તેવા સ્વરૂપમાં પણ વિદ્યમાન છે, જ્યારે માત્ર દિગંબર સંપ્રદાય પાસે તેમના મૂળ પુરુષોપ દટલે કે તીર્થંકરભગવંત અને ગણધરોપ નિર્મિત કરેલ મૌલિક જૈન આગમનો એક અક્ષર સરખોય નથી રહ્યો ! ।

આ જ્ઞાતની કરૂપના બુદ્ધિસંગત કે યુક્તિસંગત નથી દટલું જ નહિ, પણ ગમે તેવા શ્રદ્ધાલુને પણ અકલ્પામણ પેદા કરે કે મુશ્કેલી મૂકે તેવી છે । કારણ કે સમગ્ર જૈનદર્શન-માન્ય અને જૈનતત્ત્વજ્ઞાનના પ્રાણમૂત મહાબન્ધ (મહાધવલ સિદ્ધાન્ત) વગેરે મહાન્ ગ્રંથોનું

નિર્માણ જેના આધારે થઈ શકે એવા મૌલિક પ્રંથોનું અતિ પ્રભાવિત જ્ઞાન અને તેનું પાર-સ્પર્શ તે જમાનાના નિર્ગ્રંથો પાસે રહ્યું અને જૈન આગમોનું જ્ઞાન એકી સાથે સર્વથા નાશ પામી ગયું, તેમાંના એકાદ અંગ, શ્રુતસ્કંધ, અધ્યયન કે ઉદ્દેશ જેટલું ય જ્ઞાન કોઈ પાસે ન રહ્યું, એટલું જ નહિ, એક ગાથા કે અક્ષર પણ યાદ ન રહ્યો; આ વસ્તુ કોઈ પણ રીતે કોઈને ય ગળે ઊતરે તેવી નથી । અસ્તુ । ધિગંબર શ્રીસંઘના અગ્રણી સ્થવિર ભગવંતોએ ગમે તે કારણે જૈન આગમોને જતાં કર્યાં હોય, તે છતાં એ વાત ચોક્કસ છે કે તેમણે જૈન આગમોને જતાં કરીને પોતાની મૌલિક જ્ઞાનસંપત્તિ ધોવા ઉપરાંત બીજું ઘણું ઘણું ધોયું છે, એમાં બે મત નથી ।

આજનાં જૈન આગમો માત્ર સાંપ્રદાયિક દૃષ્ટિએ જ પ્રાચીન છે તેમ નથી, પણ પ્રંથની શૈલી, ભાષાશાસ્ત્ર, ઇતિહાસ, સમાજશાસ્ત્ર, તે તે યુગની સંસ્કૃતિનાં સૂચન આદિ દ્વારા પ્રાચીનતાની કસોટી કરનારા ભારતીય અને પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો અને સ્કોલરો પણ જૈન આગમોની મૌલિકતાને માન્ય રાખે છે । અહીં એક વાત ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે કે આજનાં જૈન આગમોમાં મૌલિક અંશો ઘણા ઘણા છે એમાં શંકા નથી, પરંતુ જેટલું અને જે કાંઈ છે એ બધું ય મૌલિક છે, એમ માનવા કે મનાવવા પ્રયત્ન કરવો એ સર્વજ્ઞ ભગવંતોને દૂષિત કરવા જેવી વસ્તુ છે । આજનાં જૈન આગમોમાં એવા ઘણા ઘણા અંશો છે, જે જૈન આગમોને પુસ્તકારૂઢ કરવામાં આવ્યાં ત્યારે કે તે આસપાસમાં ઊમેરાણા કે પૂર્તિ કરાણા છે, કેટલાક અંશો એવા પણ છે કે જે જૈનેતર શાસ્ત્રોને આધારે ઊમેરાણા હોઈ જૈન દૃષ્ટિથી દૂર પણ જાય છે, ઇત્યાદિ અનેક બાબતો જૈન આગમના અભ્યાસી ગીતાર્થ ગંભીર જૈન મુનિગણે વિવેકથી ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે ।

નિર્ગ્રંથ-નિર્ગ્રંથીસંઘના મહામાન્ય સ્થવિરો—

આપણા રાષ્ટ્રીય ઉત્થાન માટેની હીલચાલોના યુગમાં જેમ હજારો અને લાખોની સંખ્યામાં દેશના મહાનુભાવો બહાર નીકળી પડ્યા હતા, એ જ રીતે એ પણ એક યુગ હતો જ્યારે જનતામાંનો અમુક મોટો વર્ગ સંસારના વિવિધ ત્રાસોથી ડભગીને શ્રમણ-વીર-વર્ધમાન ભગવાનના ત્યાગમાર્ગે તરફ વલ્યો હતો । આથી જ્યારે નિર્ગ્રંથસંઘમાં રાજાઓ, મંત્રીઓ, ધનાઢ્યો અને સામાન્ય કુટુંબીઓ પોતાના પરિવાર સાથે હજારોની સંખ્યામાં ઢાંચા થવા લાગ્યા ત્યારે તેમની વ્યવસ્થા અને નિયંત્રણ માટે તે યુગના સંવસ્થવિરોએ દીર્ઘદર્શિતાપૂર્વક સંઘના નિયંત્રણ માટેના નિયમોનું અને નિયંત્રણ રાખનાર મહાનુભાવ યોગ્ય વ્યક્તિઓ અને તેમને વિષેના નિયમોનું નિર્માણ કર્યું હતું । આ વિષેનું વિસ્તારથી વિવેચન કરવા માટે એક સ્વતંત્ર પુસ્તક જ લખવું જોઈએ, પરંતુ અત્યારે તો અહીં પ્રસંગોપાત માત્ર તે વિષેની સ્થૂળ

રૂપરેखा જ આપવામાં આવે છે । પ્રારંભમાં આપણે જાણી લઈએ કે નિર્મથ-નિર્મંથીસંઘના વ્યવસ્થાપક મહામાન્ય સ્થવિરો કોણ હતા ? એમને કયે નામે ઓછાંજવામાં આવતા અને તેમના અધિકારો અને જવાબદારીઓ શાં શાં હતાં ? ।

નિર્મથ-નિર્મંથીસંઘમાં જવાબદાર મહામાન્ય સ્થવિરો પાંચ છે-૧ આચાર્ય, ૨ ઉપાધ્યાય, ૩ પ્રવર્તક, ૪ સ્થવિર અને ૫ રત્નાધિક । આ પાંચે જવાબદાર સ્થવિરમહાનુભાવો અધિકારમાં ઉત્તરોત્તર ઉતરતા હોવા છતાં તેમનું ગૌરવ લગભગ એકધારું માનવામાં આવ્યું છે । આ પાંચે સંઘપુરુષો સંઘવ્યવસ્થા માટે જે કાંઈ કરે તે પરસ્પરની સહાનુભૂતિ અને જવાબદારીપૂર્વક જ કરી શકે, એવી તેમાં વ્યવસ્થા છે । ખુદ આચાર્યભગવંત સૌથી વિશેષ માન્ય વ્યક્તિ હોવા છતાં મહત્ત્વના પ્રસંગમાં પોતાની સાથેના ઉપાધ્યાય આદિ સ્થવિરોની સહાનુભૂતિ મેલ્લવ્યા વિના કશું ય કરી ન શકે, એવી આમાં યોજના છે । એકંદ્ર રીતે જૈન સંઘવ્યવસ્થામાં વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યને ઓછામાં ઓછું અથવા નહિ જેવું જ સ્થાન છે; સ્વરી રીતે ‘ નથી ’ એમ કહીએ તો સ્વોતું નથી । આ જ કારણ છે કે જૈન ધાર્મિક કોઈ પણ પ્રકારની સંપત્તિ કદિ વ્યક્તિને અધીન રાખવામાં નથી આવી, છે પણ નહિ અને હોવી પણ ન જોઈએ ।

૧ આચાર્યભગવંતનો અધિકાર મુખ્યત્વે નિર્મંથનિર્મંથીસંઘના ઉચ્ચકક્ષાના અધ્યયન અને શિક્ષાને લગતો । ૨ ઉપાધ્યાયશ્રીનો અધિકાર સાધુઓની પ્રારંભિક અને લગભગ માધ્યમિક કક્ષાના અધ્યયન અને શિક્ષાને લગતો છે । આ બન્નેય સંઘપુરુષો નિર્મથ-નિર્મંથીસંઘની શિક્ષા માટેની જવાબદાર વ્યક્તિઓ છે । ૩ પ્રવર્તકનો અધિકાર સાધુજીવનને લગતા આચાર-વિચાર-વ્યવહારમાં વ્યવસ્થિત રીતે અતિ ગંભીરભાવે નિર્મથ-નિર્મંથીઓને પ્રવૃત્તિ કરાવવાનો અને તે અંગેની મહત્ત્વની શિક્ષા વિષેનો છે । ૪ સ્થવિરનો અધિકાર જૈન નિર્મથસંઘમાં પ્રવેશ કરનાર શિષ્યોને-નિર્મથોને સાધુધર્મોપયોગી પવિત્ર આચારાદિને લગતી પ્રારંભિક શિક્ષા અધ્યયન વગેરે વિષેનો છે । ત્રીજા અને ચોથા નંબરના સંઘસ્થવિરો નિર્મથ-નિર્મંથીસંઘની આચાર-ક્રિયાવિષયક શિક્ષા ઉપરાંત જીવન-વ્યવહાર માટે ઉપયોગી દરેક બાહ્ય સામગ્રી વિષેની ઇટલે વસ્ત્ર, પાત્ર, ઉપકરણ, ઔષધ વગેરે પ્રત્યેક વાતની જવાબદારી ધરાવનાર વ્યક્તિઓ છે । પહેલાં બે સંઘસ્થવિરો નિર્મથ-નિર્મંથીસંઘના જ્ઞાન વિષેની જવાબદારીવાળા છે અને ત્રીજા બે સંઘસ્થવિરો નિર્મંથ-નિર્મંથીસંઘની ક્રિયા-આચાર વિષેની જવાબદારીવાળા છે । નિર્મથ-નિર્મંથીસંઘમાં મુખ્ય જવાબદાર આ ચાર મહાપુરુષો છે । એમને જે પ્રકારની જવાબદારી સોંપવામાં આવી છે તેનું આપણે પૃથક્કરણ કરીએ તો આપણને સ્પષ્ટપણે જણાઈ આવશે કે શ્રમણ વીર-વર્ધમાન ભગવાને જે જ્ઞાન-ક્રિયારૂપ નિર્વાણમાર્ગનો ઉપદેશ કર્યો છે તેની સુવ્યવસ્થિત રીતે આરાધના, રક્ષા અને પાલન થઈ શકે-એ વસ્તુને લક્ષમાં રાખીને જ પ્રસ્તુત સંઘસ્થવિરોની સ્થાપના કરવામાં આવી છે ।

૫ રત્નાધિક એ નિર્મથ-નિર્મથીસંઘમાંના વિશિષ્ટ આગમજ્ઞાનસંપન્ન, વિજ્ઞ, વિવેકી, ગંભીર, સમયસૂચકતા આદિ ગુણોથી અલંકૃત નિર્મથો છે । ડ્યારે ડ્યારે નિર્મથ-નિર્મથી-સંઘને લગતાં નાનાં કે મોટાં ગમે તે જાતનાં વિવિધ કાર્યો આવી પડે ત્યારે તેનો નિર્વાહ કરવાને આચાર્ય આદિ સંઘસ્થવિરોની આજ્ઞા થતાં આ મહાનુભાવો ઇનકાર ન જતાં હમ્મેશાંને માટે સ્વેચ્છા પડે તૈયાર હોય છે । વૃષભ તરીકે ઓઠસાતા બઢવાન્ અને ધૈર્યશાળી સમર્થ નિર્મથો કે જેઓ ગંભીર મુશ્કેલીના પ્રસંગોમાં પોતાના શારીરિક બઢની કસોટીદ્વારા અને જીવનના ભોગે પણ આજ્ઞા નિર્મથ-નિર્મથીસંઘને હમ્મેશાં સાચવવા માટેની જવાબ-દારી ધરાવે છે, એ વૃષભોનો સમાવેશ આ રત્નાધિક નિર્મથોમાં જ થાય છે ।

ઉપર સામાન્ય રીતે સંઘસ્થવિરોની જવાબદારી અને તેમની ફરજો વિષે ટૂંકમાં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, તે છતાં કારણ પડતાં એકબીજા એકમેકને કોઈ પણ કાર્યમાં સંપૂર્ણ જવાબદારીપૂર્વક સહકાર આપવા માટે તૈયાર જ હોય છે અને એ માટેની દરેક યોગ્યતા એટલે કે પ્રભાવિત ગીતાર્થતા, વિશિષ્ટ ચારિત્ર, સ્થિતપ્રજ્ઞતા, ગાંભીર્ય, સમયસૂચકતા આદિ ગુણો એ પ્રભાવશાળી સંઘપુરુષોમાં હોય છે-હોવા જ જોઈએ ।

ઉપર આચાર્યને માટે જે અધિકાર જણાવવામાં આવ્યો છે તે માત્ર શિક્ષાધ્યક્ષ વાચનાચાર્યને અનુલક્ષીને જ સમજવો જોઈએ । એટલે વાચનાચાર્ય સિવાય દિગાચાર્ય વગેરે બીજા આચાર્યો પણ છે કે જેઓ નિર્મથ-નિર્મથીઓ માટે વિહારપ્રદેશ, અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ ક્ષેત્ર વગેરેની તપાસ અને વિવિધ પ્રકારની વ્યવસ્થાઓ કરવામાં નિપુણ અને સમર્થ હોય છે ।

ગચ્છ, કુલ, ગણ, સંઘ અને તેના સ્થવિરો—

માત્ર ગણતરીના જ નિર્મથ-નિર્મથીઓનો સમુદાય હોય ત્યારે તો ઉપર જણાવ્યા મુજબના પાંચ સંઘસ્થવિરોથી કામ ચાલી શકે । પરંતુ ડ્યારે હજારોની સંખ્યામાં સાધુઓ હોય ત્યારે તો ઉપર જણાવેલા માત્ર ગણતરીના સંઘપુરુષો વ્યવસ્થા જાળવી ન શકે તે માટે ગચ્છ, કુલ, ગણ અને સંઘની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી અને તે દરેકમાં ઉપર્યુક્ત પાંચ સંઘસ્થવિરોની ગોઠવણ રહેતી અને તેઓ અનુક્રમે ગચ્છાચાર્ય, કુલાચાર્ય, ગણા-ચાર્ય અને સંઘાચાર્ય આદિ નામોથી ઓળખાતા ।

ઉપર જણાવેલા આચાર્ય આદિ પાંચ સંઘપુરુષો કોઈ પણ જાતની અગવડ સિવાય જેટલા નિર્મથ-નિર્મથીઓની દરેક વ્યવસ્થાને જાળવી શકે તેટલા નિર્મથ-નિર્મથીઓના સંઘને ગચ્છ કહેવામાં આવતો । એવા અનેક ગચ્છોના સમૂહને કુલ કહેતા । અલગ કુલોના જૂથને ગણ અને અનેક ગણોના સમુદાયને સંઘ તરીકે ઓળખતા । કુલ-ગણ-સંઘની જવાબદારી ધરાવનાર આચાર્ય ઉપાધ્યાય આદિ તે તે ઉપપદનામથી

અર્થાત્ કુલાચાર્ય કુલોપાધ્યાય કુલપ્રવર્તક કુલસ્થવિર કુલરત્નાધિક આદિ નામથી ઓઠાલાતા । ગચ્છો અને ગચ્છાચાર્ય આદિ કુલાચાર્ય આદિને જવાબદાર હતા, કુલો ગણાચાર્ય આદિને જવાબદાર હતાં, ગણો સંઘાચાર્ય આદિને જવાબદાર હતા । સંઘાચાર્ય તે યુગના સમગ્ર નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીસંઘ ઉપર અધિકાર ધરાવતા અને તે યુગનો સમસ્ત નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીસંઘ સંઘાચાર્યને સંપૂર્ણપણે જવાબદાર હતો । જે રીતે ગચ્છ કુલ ગણ સંઘ એક બીજાને જવાબદાર હતા તે જ રીતે એક બીજાને એક બીજાની જવાબદારી પણ અનિવાર્ય રીતે લેવી પડતી હતી અને લેતા પણ હતા ।

ઉદાહરણ તરીકે કોઈ નિર્ગ્રન્થ કે નિર્ગ્રન્થી લાંબા સમય માટે બીમાર રહેતા હોય, અપંગ થઈ ગયા હોય, ગાંઠા થઈ ગયા હોય, મળતા-ગળતા ન હોય કે મળવાની જરૂરત હોય, આચાર્ય આદિની આજ્ઞા પાલતા ન હોય, જડ જેવા હોય, ઉઠેલ હોય, નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીઓમાં ફગડો પડ્યો હોય, એક બીજાના શિષ્ય-શિષ્યાને નસાડી ગયા હોય, દીક્ષા છોડવા ઉત્સુક હોય, કોઈ ગચ્છ આદિ એક બીજાની મર્યાદાનો લોપ કર્યો હોય અથવા એક બીજાના ક્ષેત્રમાં નિવાસસ્થાનમાં જબરદસ્તીથી પ્રવેશ કર્યો હોય, ગચ્છ આદિના સંચાલક સંઘપુરુષો પોતાની ફરજો બજાવી શકે તેમ ન હોય અથવા યોગ્યતાથી કે ફરજોથી અષ્ટ હોય, ઇત્યાદિ પ્રસંગો આવી પડે તે સમયે ગચ્છ, કુલને આ વિષેની જવાબદારી સોંપે તો તે કુલાચાર્યે સ્વીકારવી જ જોઈએ । તેમ જ પ્રસંગ આવે કુલ, ગળને આ જાતની જવાબદારી મળાવે તો કુલાચાર્યે પણ તે લેવી જોઈએ । અને કામ પડતાં ગળ, સંઘને કહે ત્યારે તે જવાબદારીનો નીકાલ સંઘાચાર્યે લાવવો જ જોઈએ ।

નિર્ગ્રન્થીસંઘની મહત્તરાઓ—

જેમ શ્રમણ વીર-વર્ધમાન ભગવાનના નિર્ગ્રન્થસંઘમાં અગ્રગણ્ય ધર્મવ્યવસ્થાપક સ્થવિરોની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે એ જ રીતે એ ભગવાનના નિર્ગ્રન્થીસંઘ માટે પણ પોતાને લગતી ઘણીખરી ધર્મવ્યવસ્થા જાલવવા માટે મહત્તરાઓની ઇટલે નિર્ગ્રન્થીસંઘ-સ્થવિરોની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે ।

અહીં પ્રસંગોપાત મહત્તરાશબ્દ વિષે જરા વિચાર કરી લઈએ । નિર્ગ્રન્થીસંઘની વઢીલ સાધ્વી માટે મહત્તરાપદ પસંદ કરવામાં આવ્યું છે, મહત્તમા નહિ—એ સદેતુક છે એમ લાગે છે અને તે એ કે શ્રમણ વીર-વર્ધમાનપ્રભુના સંઘમાં નિર્ગ્રન્થીસંઘને નિર્ગ્રન્થ-સંઘની અધીનતામાં રાખવામાં આવ્યો છે, ઇટલે એ સ્વતંત્રપણે ક્યારેય મહત્તમ ગણાયો નથી, કે તેને માટે ‘મહત્તમા’ પદની વ્યવસ્થા કરવામાં આવે । એ જ કારણ છે કે—નિર્ગ્રન્થસંઘની જેમ નિર્ગ્રન્થીસંઘમાં કોઈ સ્વતંત્ર કુલ-ગળ-સંઘને લગતી વ્યવસ્થા પણ કરવામાં નથી આવી । અહીં કોઈએ એવી કલ્પના કરવી જોઈએ નહિ કે—‘આ રીતે તો

निर्ग्रन्थीसंघने पराधीन ज बनाववामां आव्यो छे । कारण के खरुं जोतां श्रमण वीर-वर्धमान भगवंतना संघमां कोईने य माटे मानी लीबेली स्वतंत्रताने स्थान ज नथी—ए उपर कहेवाई ग्युं छे । अने ए ज कारणने लीबे निर्ग्रन्थसंघमांना अमुक दरज्जाना गीतार्थ माटे पण महत्तरपद ज मान्य करवामां आव्युं छे ।

निर्ग्रन्थीसंघमां प्रवर्त्तिनी, गणावच्छेदिनी, अभिषेका अने प्रतिहारी—आ चार महत्तराओ प्रभावयुक्त अने जबाबदार व्यक्तिओ मनाई छे । निर्ग्रन्थसंघमां आचार्य, उपाध्याय, प्रवर्त्तक अने स्थविर अथवा रत्नाधिकवृषभमनो जे दरज्जो छे ते ज दरज्जो निर्ग्रन्थीसंघमां प्रवर्त्तिनी, गणावच्छेदिनी, अभिषेका अने प्रतिहारीनो छे । प्रवर्त्तिनीने महत्तरा तरीके, गणावच्छेदिनीने उपाध्याया तरीके, अभिषेकाने स्थविरा तरीके अने प्रतिहारी निर्ग्रन्थीने प्रतिश्रयपाली, द्वारपाली अथवा टूँके नामे पाली तरीके ओछखवा-मां आवती हती । आ चारे निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीसंघमान्य महानुभाव पदस्थ निर्ग्रन्थीओ निर्ग्रन्थ-संघना अग्रगण्य संघस्थविरोनी जेस ज ज्ञानादिगुणपूर्ण अने प्रभावसंपन्न व्यक्तिओ हती—ए वस्तुनो ख्याल प्रस्तुत कल्पभाष्यनी नीचेनी गाथा उपरथी आवी शकशे ।

काएण उवचिया खलु पडिहारी संजईण गीयत्था ।

परिणय भुत्त कुलीणा अभीय वायामियसरीरा ॥ २३३४ ॥

आ गाथामां बतावेल्ला प्रतिहारी—पाली निर्ग्रन्थीना लक्षण उपरथी समजी शकाशे के निर्ग्रन्थीसंघ विषेनी सविशेष जबाबदारी धरावनार आचार्या प्रवर्त्तिनी वगैरे केवी प्रभावित व्यक्तिओ हती ? ।

निर्ग्रन्थीसंघमां अमुक प्रकारनां महत्त्वनां कार्यो ओछामां ओछां होवाथी अने ए कार्यो विषेनी जबाबदारी निर्ग्रन्थसंघना अग्रगण्य आचार्य आदिस्थविरो उपर होवाथी, ए संघमां स्थविरा अने रत्नाधिकाओ तरीकेनी स्वतंत्र व्यवस्था नथी । परंतु तेने बदले वृषभस्थानीय पाली—प्रतिहारी साध्वीनी व्यवस्थाने ज महत्त्व आपवामां आव्युं छे । आ पाली—प्रतिहारी साध्वीनी योग्यता अने तेनी फरजनुं प्रसंगोपात जे दिग्दर्शन कराववामां आव्युं छे (जुओ कल्पभाष्य गाथा २३३४ थी ४१ तथा ५९५१ आदि) ते जोतां आपणने निर्ग्रन्थी-संघना बंधारणना घडवैया संघस्थविरोनी विशिष्ट कुशलतानुं मान थाय छे ।

उपर जणाव्या प्रमाणे निर्ग्रन्थीसंघनी महत्तरिकाओनी व्यवस्था पाछळ महत्त्वनो एक ख्याल ए पण छे के निर्ग्रन्थीसंघनी अंगत व्यवस्था माटे तेमने डगले ने पगले पर-वशता न रहे । तेम ज दरेक बाबत माटे एक बीजाना सहवासमां के अतिप्रसंगमां आवबुं न पडे । अही ए वस्तु ध्यानमां रहे के—जैन संस्कृतिना प्रणेताओए निर्ग्रन्थसंस्था

અને નિર્ગ્રંથીસંસ્થાને પ્રારંભથી જ અલગ કરી દીધેલ છે અને આજે પણ બન્ને ય અલગ જ છે । શ્વાસ કારણે અને નિયત સમયે જ તેમને માટે પરસ્પર મઝવાની મર્યાદા બાંધવામાં આવી છે । બ્રહ્મવ્રતની મર્યાદા માટે આ વ્યવસ્થા અતિમહત્ત્વની છે અને આ જાતની મર્યાદા, જગતનો ઇતિહાસ જોતાં, જૈન શ્રમણસંઘના મહત્તરોની દીર્ઘદર્શિતા પ્રત્યે માન પેદા કરે તેવી વસ્તુ છે ।

આટલું જાણ્યા પછી આપણે એ પણ સમજી લેવું જોઈએ કે નિર્ગ્રંથસંઘના મહત્તરોની વ્યવસ્થા જેમ જ્ઞાનક્રિયાત્મક મોક્ષમાર્ગની આરાધના, રક્ષા અને પાલન માટે કરવામાં આવી છે તે જ રીતે નિર્ગ્રંથીસંઘની મહત્તરિકાઓની વ્યવસ્થા પણ એ જ હેતુને ધ્યાનમાં રાખીને કરવામાં આવી છે । તેમ જ નિર્ગ્રંથસંઘ અને સંઘમહત્તરો જે રીતે એક બીજાને પોતપોતાની ફરજો માટે જવાબદાર છે તે જ રીતે નિર્ગ્રંથીસંઘ અને તેની મહત્તરાઓ પણ પોતપોતાની ફરજો માટે પરસ્પરને જવાબદાર છે । અહીં એ ધ્યાનમાં રહે કે શ્રમણ વીર-વર્ધમાન ભગવાનના સંઘમાં સ્ત્રીસંઘને જે રીતે જવાબદારીભર્યા પૂજ્યસ્થાને વિરાજમાન કરી અનાબાધ જવાબદારી સોંપવામાં આવી છે તેમ જ સ્ત્રીસંઘમાટેના નિયમોનું જે રીતે નિર્માણ કરવામાં આવ્યું છે તે રીતે સ્ત્રીસંસ્થા માટે જગતના કોઈ પણ સંપ્રદાયમાં હોવાનો ભાગ્યે જ સંભવ છે ।

ઉપર નિર્ગ્રંથ-નિર્ગ્રંથીસંઘના અમગણ્ય પાંચ સ્થવિર ભગવંતો અને સ્થવિરાઓનો સંક્ષેપમાં પરિચય કરાવવામાં આવ્યો છે, તેમની યોગ્યતા અને ફરજો વિષે જૈન આગમોમાં ઘણું ઘણું કહેવામાં આવ્યું છે । એ જ રીતે નિર્ગ્રંથ-નિર્ગ્રંથીસંઘ વિષે અને તેમની યોગ્યતા આદિ વિષે પણ ઘણું ઘણું કહેવામાં આવ્યું છે ।

નિર્ગ્રંથ-નિર્ગ્રંથીસંઘ—

શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરના નિર્ગ્રંથ-નિર્ગ્રંથીસંઘમાં તે તે યોગ્યતા અને પરિસ્થિતિને લક્ષીને તેમના ઘણા ઘણા વિભાગો પાડવામાં આવ્યા છે । તેમ જ તેમની યોગ્યતા અને પારસ્પરિક ફરજો વિષે પણ કલ્પનાતીત વસ્તુની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે । બાલ, વૃદ્ધ, ગ્લાન, તપસ્વી, અધ્યયન-અધ્યાપન કરનારા, વૈયાવૃત્ય-સેવા કરનારા, નિર્ગ્રંથનિર્ગ્રંથીસંઘની વિવિધ પ્રકારની સગવડો જાળવવાની પ્રતિજ્ઞા લેનાર આભિગ્રહિક વૈયાવૃત્યકરો, ગચ્છવાસી, કલ્પધારી, પ્રતિમાધારી, ગંભીર, અગંભીર, ગીતાર્થ, અગીતાર્થ, સહનશીલ અસહનશીલ વગેરે અનેક પ્રકારના નિર્ગ્રંથો હતા ।

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેના શ્રમણ મહાવીર ભગવાનના સમસ્ત નિર્ગ્રંથનિર્ગ્રંથીસંઘ માટે આન્તર અને બાહ્ય જીવનને સ્પર્શતી દરેક નાની-મોટી બાબતો પ્રસ્તુત મહાશાસ્ત્રમાં અને વ્યવહારસૂત્ર આદિ અન્ય હેતુદમ્પત્યોમાં રજૂ કરવામાં આવી છે । જેમ કે—૧ ગચ્છ-કુલ—

ગણ-સંઘના સ્થવિરો-મહત્તરો-પદસ્થોની યોગ્યતા, તેમનું ગૌરવ અને તેમની પોતાને તેમ જ નિર્ગ્રન્થનિર્ગ્રન્થીસંઘને લગતી અધ્યયન અને આચાર વિષયક સારણા, વારણા, નોદનાદિ વિષયક વિવિધ ફરજો, ૨ સંઘમહત્તરોની પારસ્પરિક ફરજો, જવાબદારીઓ અને મર્યાદાઓ, ૩ નિર્ગ્રન્થનિર્ગ્રન્થીસંઘની વ્યવસ્થા જાલ્લવવા માટે અને ઉપરવટ થઈ મર્યાદા બહાર વર્તનાર સંઘસ્થવિરોથી લઈ દરેક નિર્ગ્રન્થનિર્ગ્રન્થીના અપરાધોનો વિચાર કરવા માટે સંઘસમિતિઓની રચના, તેની મર્યાદાઓ-કાયદાઓ, સમિતિઓના મહત્તરો, જુદા જુદા અપરાધોને લગતી શિક્ષાઓ અને અયોગ્ય રીતે ન્યાય તોલનાર અર્થાત્ ન્યાય ભંગ કરનાર સમિતિમહત્તરો માટે સામાન્ય શિક્ષાથી લઈ અમુક મુદત સુધી કે સદાને માટે પદબ્રષ્ટ કરવા સુધીની શિક્ષાઓ, ૪ નિર્ગ્રન્થનિર્ગ્રન્થીસંઘમાં દાસલ કરવા યોગ્ય વ્યક્તિઓની યોગ્યતા અને પરીક્ષા, તેમના અધ્યયન, મહાવ્રતોની રક્ષા અને જીવનશુદ્ધિને સાધતી તાત્વિક ક્રિયાઓ, ૫ નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીઓની સ્વગચ્છ, પરગચ્છ આદિને લક્ષીને પારસ્પરિક મર્યાદાઓ અને ફરજો । આ અને આ જાતની સંસ્થાબંધ બાબતો જૈન આગમોમાં અને પ્રસ્તુત મહાશાસ્ત્રમાં ક્રીણવટંથી છળવામાં આવી છે; ઇટલું જ નહિ પણ તે દરેક માટે સૂક્ષ્મેક્ષિકા અને ગંભીરતાભર્યા ઉત્સર્ગ-અપવાદરૂપે વિધાન પણ કરવામાં આવ્યું છે અને પ્રાયશ્ચિત્તોનો નિર્દેશ પણ કરવામાં આવ્યો છે । ઉલ્લંઠમાં ઉલ્લંઠ અને પાપીમાં પાપી નિર્ગ્રન્થો તરફ પ્રસંગ આવતાં સંઘમહત્તરોએ કેવી રીતે કામ લેવું? કેવી શિક્ષાઓ કરવી? અને કેવી રહેમ રાખવી? વગેરે પણ ગંભીરભાવે જણાવવામાં આવ્યું છે । પ્રસ્તુત મહાશાસ્ત્રને સ્થિતપ્રજ્ઞ અને પારિણામિક બુદ્ધિથી અવલોકન કરનાર અને વિચારનાર, જૈન સંઘપુરુષો અને તેમની સંઘબંધારણવિષયક કુશલતા માટે જરૂર આહ્વાદિત થશે એમાં લેશ પણ શંકા નથી ।

ઉપર નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીસંઘના બંધારણ વિષે જે કાંઈ ટૂંકમાં જણાવવામાં આવ્યું છે, એ બધી પ્રકાશયુગની નામશેષ વીગતો છે । એ પ્રકાશયુગ શ્રમણ મહાવીર ભગવાન્ બાદ અમુક સૈકાઓ સુધી ચાલ્યો છે । એમાં સૌ પહેલાં ભંગાણ પહ્યાનું આપણને સ્થવિર આર્યમહાગિરિ અને સ્થવિર આર્યસુહસ્તિના યુગમાં જાણવા મળે છે । ભંગાણનું અનુસંધાન તુરત જ થઈ ગયું છે પરંતુ તે પછી ધીરે ધીરે સૂત્રવાચના આદિ કારણસર અમુક સદીઓ બાદ ઘણું મોટું ભંગાણ પડી ગયું છે । સંભવ છે કે-ઘણી મુશ્કેલી છતાં આ સંઘસૂત્ર-સંઘ-બંધારણ ઓછામાં ઓછું, છેવટે ભગવાન્ શ્રીદેવદ્વિગણિ ક્ષમાશ્રમણ આદિ સ્થવિરોએ આગમોને પુસ્તકારૂઢ કરવા નિમિત્તે વહ્લમ્પી-વહ્લામાં સંઘમેલાપક કર્યો ત્યાં સુધી કાંઈક નબ્યું હોય (?) । આ પછી તો જૈનસંઘનું આખું બંધારણ છિન્નભિન્ન અને અસ્તવ્યસ્ત થઈ ગયું છે । આપણને જાણીને આશ્ચર્ય થશે કે-આ માટે સુદ કલ્પભાષ્યકાર ભગવાન્ શ્રીસંઘ-દાસગણિ ક્ષમાશ્રમણે પણ પોતાના જમાનામાં, જૈન સંઘમાં લગભગ અતિ નાલાયક ઘણા ઘણા સંઘમહત્તરો ડમા થવા માટે ફરિયાદ કરી છે । તેઓશ્રીએ જણાવ્યું છે કે—

आयरियत्तणत्तरितो, पुव्वं सीसत्तणं अकाऊणं ।

हिंडति चोप्पायरितो, निरंकुसो मत्तहत्थि व ॥ ३७३ ॥

अर्थ—पोते पहेलां शिष्य बन्या सिवाय (अर्थात् गुरुकुलवासमां रही गुरुसेवा-पूर्वक जैन आगमोनो अभ्यास अने यथार्थ चारित्रनुं पालन कर्या विना) आचार्यपद लेवाने माटे तलपापड थई रहेल साधु (आचार्य बन्या पछी) मदोन्मत्त हस्तीनी पेटे निरंकुश थईने चोक्खा मूर्ख आचार्य तरीके भटके छे ॥ ३७३ ॥

लब्बालयम्मि काऊण, कुंडियं अभिमुहंजली सुद्धितो ।

गेरु पुच्छति पसिणं, किन्नु हु सा वागरे किंचि ॥ ३७४ ॥

अर्थ—जेम कोई गैरूकपरित्राजक त्रिदंड उपर कुंडिकाने मूकीने तेना सामे बे हाथ जोड़ी ऊभो रही पगे पडीने काई प्रश्न पूछे तो ते कुंडिका काई जबाब आपे खरी ? । जेवुं आ कुंडिकानुं आचार्यपणुं छे तेवुं ज उपरोक्त आचार्यनुं आचार्यपणुं छे ॥ ३७४ ॥

सीसा वि य तूरंती, आयरिया वि हु लहुं पसीयंति ।

तेण दरसिक्खियाणं, भरिओ लोओ पिसायाणं ॥ ३७५ ॥

अर्थ—[मानभूख्या] शिष्यो आचार्य आदि पदवीओ मेळववा माटे ऊतावळा थाय छे अने जिनागमोना मर्मोनो विचार नहि करनार आचार्यो एकदम शिष्योने मोटाईनां पूतळां बनाववा महेरबान थई जाय छे । आ कारणथी कशुं य नहीं समजनार अनघड जाचार्यपिशाचोथी आखो लोक भराई गयो छे ॥ ३७५ ॥

प्रस्तुत भाष्यगाथाओथी जणाशे के भाष्यकारना जमाना पहेलां ज जैन संघबंधा-रणनी अने निर्मन्थनिर्मन्थीओना ज्ञाननी केवी दुर्दशा थई गई हती ? । इतिहासनां पानां उथलावतां अने जैन संघनी भूतकालीन आखी परिस्थितितुं दिग्दर्शन करतां जैन निर्मन्थोनी ज्ञानविषयक दुर्दशा ए अतिसामान्य घरगथु वस्तु जेवी जणाय छे । चतुर्दशपूर्वधर भगवान् श्रीभद्रबाहुस्वामी अने श्रीकालिकाचार्य भगवान् समक्ष जे प्रसंगो वीती गया छे, ए आपणने दिग्मूढ बनावी दे तेवा छे । भगवान् श्रीभद्रबाहुस्वामी पासे विद्याध्ययन माटे, ते युगना श्रीसंघनी प्रेरणाथी “ थूलभद्रस्सामिपमुक्खाणि पंच मेहावीणं सताणि गताणि ” अर्थात् स्थूलभद्रस्वामी आदि पांच सो बुद्धिमान् निर्मन्थो गया हता, परंतु आवश्यक्पूर्णिमां पूज्यश्री जिनदासगणि महत्तरे जणाव्या मुजब “ मासेण एकेण दोहिं तिहिं ति सव्वे ओसरिता ” (मा. २, पत्र १८७) एटले के एक, बे अने त्रण महिनामां तो भावी संघपुरुष भगवान् श्रीस्थूलभद्रने बाद करतां बाकीना बधा य बुद्धिनिधानो पलायन थई गया । भगवान् श्रीभद्रबाहुस्वामीने “ जो संघस्स आणं अतिकमति तस्स को दंडो ? ” पूछनार जैनसंघे

ઉપરોક્ત બુદ્ધિનિધાનોનો જવાબ લીધાનો કયાંય કશો ય ઉલ્લેખ નથી । અને આટલા મોટા વર્ગને પૂછવા જેટલી સંઘની ગુંજાયશ કલ્પવી પણ મુશ્કેલ છે । ૨ સ્થવિર આર્યકાલક માટે પણ કહેવામાં આવે છે કે તેમના શિષ્યો તેમની પાસે ભળતા નહોતા, એ માટે તેઓ તેમને છોડીને પોતે એકલા ચાલી નીકળ્યા હતા । ૩ આ ઉપરાંત ભાષ્યકાર ભગવાને પણ ભાષ્યમાં પોતાના જમાનાના નિર્ગ્રન્થોના જ્ઞાન માટે ભયંકર અપમાનસૂચક “ દ્રસિન્નિલ-યાણં પિસાયાણં ” શબ્દથી જ આશી પરિસ્થિતિનું દિગ્દર્શન કરાવ્યું છે । ૪ વલ્લભીમાં પુસ્તકારૂઢ થયાને માત્ર છ સૈકા થયા બાદ થનાર નવાંગવૃત્તિકાર પૂજ્યશ્રી અભયદેવાચાર્ય મહારાજને અંગસૂત્રો ઉપર ટીકા કરતી વખતે જૈન આગમોની નિતાન્ત અને એકાન્ત અશુદ્ધ જ પ્રતિઓ મઠી તેમ જ પોતાના આગમટીકાગ્રંથોનું સંશોધન કરવા માટે જૈન આગમોનું વિશિષ્ટ પારમ્પર્ય ધરાવનાર યોગ્ય વ્યક્તિ માત્ર ચૈલવાસી શ્રમણોમાંથી ભગવાન્ શ્રીદ્રોણાચાર્ય એક જ મઠી આવ્યા । આ અને આવી વીજી અનેક ऐतिहासिक हकीकतो જૈન નિર્ગ્રન્થોની વિદ્યારુચિ માટે ફરિયાદ કરી જાય છે । આ પરિસ્થિતિ છતાં જૈન નિર્ગ્રંથસંઘના સદ્ગામે તેના નામને ઉજ્જવલ કરનાર અને સદીઓની મલિનતા અને અંધકારને મૂસી નાખનાર, ગમે તેટલી નાની સંખ્યામાં છતાં દુનિઆના કોઈ પણ ઇતિહાસમાં ન જડે તેવા સમર્થ યુગપુરુષો પણ યુગ-યુગાંતરે પ્રગટ થતા જ રહ્યા છે, જેમણે જૈન નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીસંઘ માટે સદીઓની खोट પૂરી કરી છે । જૈનનિર્ગ્રન્થનિર્ગ્રન્થીસંઘ સદા માટે ઓપતો-ડીપતો રહ્યો છે, એ આ યુગપુરુષોનો જ પ્રતાપ છે । પરંતુ આજે પુનઃ એ સમય આવી લાગ્યો છે કે પરિમિત-સંખ્યામાં રહેલા જૈન નિર્ગ્રન્થનિર્ગ્રન્થીઓનું સંઘસૂત્ર અહંતા-મમતા, અસહનશીલતા અને પોકળ ધર્મને નામે ચાલતી પારસ્પરિક ईर्ष्याને લીધે છિન્નભિન્ન, અસ્તવ્યસ્ત અને પાંગલું બની ગયું છે । આપણે અંતરથી એવી શુભ કામના રાખીએ કે પવિત્રપાવન જૈન આગમોના અભ્યયન આદિદ્વારા તેમાંની પારમાર્થિક તત્ત્વચિન્તના આપણા સૌનાં મહાપાપોને ધોઈ નાખો અને પુનઃ પ્રકાશ પ્રાપ્ત થાઓ ।

પ્રકીર્ણક હકીકતો—

પ્રસ્તુત મહાશાસ્ત્ર અમુક દૃષ્ટિએ જૈન સામ્પ્રદાયિક ધર્મશાસ્ત્ર હોવા છતાં એ, એક એવી તાત્ત્વિક જીવનદૃષ્ટિને લક્ષીને લખાણું છે કે--ગમે તે સમ્પ્રદાયની વ્યક્તિને આ મહા-શાસ્ત્રમાંથી પ્રેરણા જાગ્યા વિના નહિ રહે । આ ઉપરાંત વીજી અનેક બાહ્ય દૃષ્ટિએ પણ આ ગ્રંથ ઉપયોગી છે । એ ઉપયોગિતાને દર્શાવનાર એવાં તેર પરિશિષ્ટો અમે આ વિભાગને અંતે આપ્યાં છે, જેનો પરિચય આ પછી આપવામાં આવશે । આ પરિશિષ્ટોના અવલોકનથી વિવિધ વિદ્યાકળાનું તલસ્પર્શી અભ્યયન કરનારે સમજી જ લેવું જોઈએ કે પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં જ

નહિ, દરેક જૈન આગમમાં અથવા સમગ્ર જૈન વાઙ્મયમાં આપણી પ્રાચીન સંસ્કૃતિને લગતી વિપુલ સામગ્રી ભરી પડી છે. અમે અમારાં તેર પરિશિષ્ટોમાં જે વિસ્તૃત નોંધો અને ડાટા આપ્યા છે તે કરતાં પણ અનેકગુણી સામગ્રી જૈન વાઙ્મયમાં ભરી પડી છે, જેનો જ્યાં પ્રસ્તુત ગ્રંથના દરેકે દરેક વિભાગમાં આપેલી વિષયાનુક્રમણિકા જોવાથી આવી જશે.

પરિશિષ્ટોનો પરિચય

પ્રસ્તુત ગ્રંથને અંતે ગ્રંથના નવનીતરૂપ તેર પરિશિષ્ટો આપ્યાં છે, જેનો પરિચય આ નીચે આપવામાં આવે છે—

૧ પ્રથમ પરિશિષ્ટમાં મુદ્રિત કલ્પશાસ્ત્રના છ વિભાગો પૈકી કયા વિભાગમાં ક્યાંથી ક્યાં સુધીનાં પાનાં છે, કયો અર્થાધિકાર હેતુ આદિ છે અને માહ્ય કઈ ગાથાથી ક્યાં સુધીની ગાથાઓ છે, એ આપવામાં આવેલ છે, જેથી વિદ્વાન્ મુનિવર્ગ આદિને પ્રસ્તુત શાસ્ત્રના અધ્યયન, સ્થાનઅન્વેષણ આદિમાં સુગમતા અને અનુકૂળતા રહે.

૨ બીજા પરિશિષ્ટમાં કલ્પ (પ્રા. કલ્પો) મૂળશાસ્ત્રનાં સૂત્રો પૈકી જે સૂત્રોને નિર્યુક્તિ, માહ્ય, ચૂર્ણી, વિશેષચૂર્ણી કે ટીકામાં જે જે નામથી ઓળખાવ્યાં છે તેની અને તેનાં સ્થાનોની નોંધ આપવામાં આવી છે.

૩ ત્રીજા પરિશિષ્ટમાં આશ્વા ય મૂળ કલ્પશાસ્ત્રનાં વધાં ય સૂત્રોનાં નામોની,—જેનાં નામો નિર્યુક્તિ-માહ્યકારાદિ આપ્યાં નથી તે સુદ્ધાંત-યોગ્યતા વિચારીને ક્રમવાર સંલગ્ન નોંધ આપવામાં આવી છે. તેમ જ સાથે સાથે જે જે સૂત્રોનાં નામોમાં અમે ફેરફાર આદિ કરેલ છે તેનાં કારણો વગેરે પણ આપવામાં આવ્યાં છે.

૪ ચોથા પરિશિષ્ટમાં કલ્પમહાશાસ્ત્રની નિર્યુક્તિગાથાઓ અને માહ્યગાથાઓ એકાકાર થઈ જવા છતાં ટીકાકાર આચાર્ય શ્રીક્ષેમકીર્તિસૂરિએ તે ગાથાઓને જુદી પાઢવા માટે જે પ્રયત્ન કર્યો છે તેમાં જુદાં જુદાં પ્રત્યન્તરો અને ચૂર્ણી વિશેષચૂર્ણી જોતાં પરસ્પરમાં કેવી સંવાદિતા અને વિસંવાદિતા છે તેની વિભાગશઃ નોંધ આપી છે.

૫ પાંચમા પરિશિષ્ટમાં કલ્પમાહ્યની ગાથાઓનો અકારાદિક્રમ આપ્યો છે.

૬ છઠ્ઠા પરિશિષ્ટમાં કલ્પટીકાકાર આચાર્ય શ્રીમલયગિરિ અને શ્રીક્ષેમકીર્તિસૂરિએ ટીકામાં સ્થાને-સ્થાને જે અનેકાનેક શાસ્ત્રીય ઉદ્ધરણો આપ્યાં છે તેનો અકારાદિક્રમ, તે તે ગ્રંથોના યથાપ્રાપ્ત સ્થાનાદિનિર્દેશપૂર્વક આપવામાં આવ્યો છે.

૭ સાતમા પરિશિષ્ટમાં માહ્યમાં તથા ટીકામાં આવતા લૌકિક ન્યાયોની નોંધ આપવામાં આવી છે. એ નોંધ, નિર્ણયસાગર પ્રેસ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ “લૌકિકન્યાયા-

જાલિ ” જેવા સંગ્રહકારોને ઉપયોગી થાય, એ દૃષ્ટિએ આપવામાં આવી છે । કેટલીક વાર આવા પ્રાચીન ગ્રંથોમાં પ્રસંગોપાત જે લૌકિક ન્યાયોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હોય છે તે ઉપરથી તે તે લૌકિક ન્યાયો કેટલા પ્રાચીન છે તેનો ઇતિહાસ મળી જાય છે । તેમ જ તેવા ન્યાયોનું વિવેચન પણ આવા ગ્રંથોમાંથી પ્રાપ્ત થઈ જાય છે ।

૮ આઠમા પરિશિષ્ટમાં વૃત્તિકારોએ વૃત્તિમાં દર્શાવેલા સૂત્ર તથા માધ્યવિષયક પાઠ-ભેદોનાં સ્થળોની નોંધ આપવામાં આવી છે ।

૯-૧૦ નવમા દશમા પરિશિષ્ટોમાં વૃત્તિકારોએ વૃત્તિમાં ઉલ્લિખિત ગ્રન્થ અને ગ્રન્થકારોનાં નામોની યાદી આપવામાં આવી છે ।

૧૧ અગીઆરમા પરિશિષ્ટમાં કલ્પભાષ્ય, વૃત્તિ, ટિપ્પણી આદિમાં આવતાં વિશેષ-નામોનો અકારાદિક્રમથી કોશ આપવામાં આવ્યો છે ।

૧૨ બારમા પરિશિષ્ટમાં કલ્પશાસ્ત્રમાં આવતાં અગીયારમા પરિશિષ્ટમાં આપેલાં વિશેષનામોની વિભાગવાર નોંધ આપવામાં આવી છે ।

૧૩ તેરમા પરિશિષ્ટમાં આશ્વા કલ્પમહાશાસ્ત્રમાં આવતા, પુરાતત્ત્વવિદોને ઉપયોગી અનેકવિધ ઉલ્લેખોની વિસ્તૃત નોંધ આપવામાં આવી છે । આ પરિશિષ્ટ અતિઉપયોગી હોઈ યની વિસ્તૃત વિષયાનુક્રમણિકા, ગ્રન્થના પ્રારંભમાં આપેલ વિષયાનુક્રમમાં આપવામાં આવી છે । આ પરિશિષ્ટને જોવાથી પુરાતત્ત્વવિદોના ધ્યાનમાં એ વસ્તુ આવી જશે કે જૈન આગમોના વિસ્તૃત ભાષ્ય, ચૂર્ણી, વિશેષચૂર્ણી, ટીકા વગેરેમાં તેમને ઉપયોગી થાય તેવી ઇતિહાસિક, ભૌગોલિક, સામાજિક, સાંપ્રદાયિક તેમ જ વિવિધ વિષયને લગતી કેવી અને કેટલી વિપુલ સામગ્રી ભરી પડી છે । અને કથાસાહિત્ય ભાષાસાહિત્ય આદિને લગતી પણ ઘણી સામગ્રી છે । પ્રસ્તુત પરિશિષ્ટમાં મેં તો માત્ર મારી દૃષ્ટિએ જ અમુક ઉલ્લેખોની તારવણી આપી છે । પરંતુ હું પુરાતત્ત્વવિદોને સ્વાત્રી આપું છું કે આ મહાશાસ્ત્રરત્નાકરમાં આ કરતાંય વિપુલ સામગ્રી ભરી પડી છે ।

અંતમાં ગીતાર્થ જૈન મુનિવરો અને વિદ્વાનોની સેવામાં પ્રાર્થના છે કે—અમે ગુરુ-શિષ્યે પ્રસ્તુત મહાશાસ્ત્રને સર્વાંગ પૂર્ણ બનાવવા કાઠજીભર્યો પ્રયત્ન કર્યો છે તે છતાં અમારી સમજની સ્વામીને લીધે જે જે સ્વલ્પનાઓ થઈ હોય તેની ક્ષમા કરે, સુધારે અને અમને સૂચના પણ આપે । અમે તે તે મહાનુભાવોના સદા માટે ઋણી રહીશું ।

સંવત્ ૨૦૦૮ કાર્તિક શુદ્ધ ૧૩ } લે. ગુરુદેવ શ્રીચતુરવિજયજીમહારાજચરણસેવક
વીકાનેર (રાજસ્થાન) } મુનિ પુણ્યવિજય

॥ अर्हम् ॥

समग्रस्य बृहत्कल्पसूत्रस्य शुद्धिपत्रम्.

प्रथमो विभागः

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	अशुद्धिः	शुद्धिः
१	८	चूर्णिकृत्	चूर्णीकृत्
२	९	मूलगणे-	मूलगुणे
३	२९	वा	च
६	१३	स्थापना मङ्गल-	स्थापनामङ्गलं मङ्गल-
६	२६	वारिपूर्णाः	वारिपरिपूर्णाः
८	२४	ने य	नेय
९	३	' ज्ञानी '	' ज्ञानी ' (' तज्ज्ञानी ')
९	८	जीवात् चेत-	जीवात् (जीवस्य) चेत-
९	२६	इति, आह	इत्याह
९	२९	प्रकृते	कृते
१०	२६-२७	पुनरपि ॥ २१ ॥ आह	॥ २१ ॥ पुनरप्याह-
११	२३	सुष्ठुतर-	सुष्ठुतम-
११	३०	संखबार-	संखब्बार-
१२	२१	-मनोभिरक्षस-	-मनोभिः उक्षा-स-
१३	२२	होति	होति
१४	८	-न्नाण परि-	-न्नाणपरि-
१५	२९	णई	णाइ
१७	६	-तिष्ठकारः	-तिः ठकारः
२२	१९	अगुरुलघु-	अगुरु[य]लघु-
२७	१	-निद्राहितेन	निद्रासहितेन
४५	३४	आएसा.....	आएसा [सुयअबद्धा]
४६	२४	पविभावगं	परिभावगं
५१	११	निर्जरार्थता	कर्मनिर्जरार्थता
५१	१२	शिष्यपर-	शिष्य-प्रशिष्यपर-

५४	२	-कारणं वेरिओ	-कारणवेरिओ
५४	४	एरिसं ।	एरिसं० ।
५४	२६	कोवे	कोवो
६०	१२	वन्ही	वण्ही
६३	२३	दरिसियं ।	दरिसियं ति
६३	३०	जोग नि०	जोग नि०
६४	८	उ दुगाई	दु--तिगाई
१००	२२	पीठकस्यो-	पीठस्यो-
१०३	२९	भागस्य	भाग्यस्य
१०६	१५	कोमुइया संगामि[य]या	कोमुइया [तह] संगामिया
१०७	१	मुह	मुहं
१०९	७	॥ ३६२ ॥	॥
१०९	९	॥ ३६३ ॥	॥ ३६२ ॥ ३६३ ॥
१०९	२१	छड्ढंता	छड्ढंती
११०	२८	एँवमुक्ते स मौनमध्यतिष्ठत् ।	०
११०	२९	क्रीकाकः । ततो	क्रीकाकः । एवमुक्ते स मौनम- ध्यतिष्ठत् । ततो
११०	३४	४ कोष्ठकान्त० इत्यादि टिप्पणी	०
१२६	४	दोसाओ	दोसा उ
१२६	२६	दोसाओ	दोसा उ
१५५	२८	च;	च; तत्र
१५७	३०	“भावापरिणते दोण्हं	भावापरिणते “दोण्हं
१६०	२४	छड्ढणिका उड्ढाहो	छड्ढणि काउड्ढाहो
१७२	२	उपस्थापना	उपस्थाना
१७२	८	उपस्थापनायां	उपस्थानायां
१७६	२	मध्यमस्य	मध्यमस्य
१८७	१४	-नेर्षालु-	-नेर्ष्यालु-
१९६	२५	अपगासे	अ पगासे
२०६	१०	संस्तारकं	संस्तारके
२१७	२७	पडिमिलंति	पडिमिलिति
२२६	१७	-मनर्थकं	मनर्थकत्वं

२३७	१३	—मेधाविभ्यां	—मेधाभ्यां
२४७	९	गेरुकः—	अत्र च गेरुकः—
२४९	९	अत्राचार्यै-	अत्र चाचार्यै-
२५१	१९	एरिसाई	एरिसाई

द्वितीयो विभागः

२९४	१५	चेदं	चेदं च
३००	२७	—कल्प-	—कल्प-
३००	३१	‘ विविधम् ’	‘ विविधं ’
३०२	१५	प्रवर्त्तते	वर्त्तते
३१४	२४	—दत्ता,	—दत्ताः,
३१७	१८	—द्वुतेन	—द्वुतेन
३१९	१२	भाणियं	भणियं
३१९	२३	मर्तुम् ’	मर्तुम् ’
३२५	३०	पुनर्यावत्	पुनर्विभाषागाथाभिर्यावत्
३३३	१६	पुरतो	पुरतो
३३६	१७	संस्तरति	संस्तरन्ति
३३९	१३	—कर्म-कर्मोद्दे-	—कर्मिकर्मोद्दे-
३३९	१५	सर्वेऽप्यौघोद्दे-	सर्वेऽप्यौघोद्दे-
३५१	५	यथा नन्द-	यथाऽनन्द-
३५५	८	ति	तु
३७७	३२	तदा स्वाद-	तदास्वाद-
३७८	३	सञ्जायते	सञ्जायेत
३८२	३३	वीजा-	विजा--
३८५	१०	प्रीणितायाः	—प्रीणितायाः
३८५	१२	इत्युच्यते	उच्यते
३९१	२०	—छेत् ।	—छेत् ।
३९१	३१	२ अतो	२ ° त् । अतो
३९१	२१	—अतः	—अतः
३९२	३१	एयं	पयं
३९५	२	प्रतीच्छकान्	प्रतीच्छकान्
४०३	१०	—नाथ विशे-	—नाथ यद् विशे-

४०४	१	पृच्छकाय	प्रच्छकाय
४१३	२३	अ दोसु	गह दोसु
४१९	१८	गोणाई	गोणाइ
४२६	१५	—मानत्वात् । नवर-	-मानत्वात् । [उत्कृष्टपदेऽपि सहस्रपृथक्तत्त्वमेव,] नवर-
४२८	१४	-सुषमा	—सुषमा
४३४	३३	मदं भा०	‘मदं भा०
४३४	३३	मदं कां०	‘मदं कां०
४४७	१७	‘नीहरेण’	‘नीहरण’
४५३	१६	छप्पईअ-	छप्पइअ-
४५८	२२	व (वि)	वि
४६५	२९	महिषः	महिषः सः
४६७	८	वैयावृत्य-	वैयावृत्य-
४७२	१४	तीवां	तीत्रां
४७२	२३	(?)	(यथा वा)
४७४	७	दवाई	दवाइ
४७४	२९-३०	अयं च प्रक्षिप्तप्राय एव, अनन्त- रगाथाटीकायामेतदर्थनिरूपणात् ॥	॥
४७८	४	पातमसंलो-	पातसंलो-
४९१	१७	नन्धां	नद्यां
४९५	१०	कुसुमा वि य	पसवा वि य
५०२	३	—भाष्यमाणः	—भाषमाणः
५०६	७	होति	होति
५१०	९	जीविक्षप-	—जीवितक्षप-
५१५	२५	समधि कतरः	समधिकतरः
५२१	२८	इत्यपि	इति
५२४	२६	कारितानि अभूत-	कारितानि तानि अन्तर्भू-
५३४	२८	कथं	कथं वा
५५१	२३	मूर्खो यो	मूर्खीयो
५५१	३२	३ मूर्खीयो नाम भा० कां० चूर्णौ च ॥	३ मूर्खो यो नाम भा० कां० चूर्णौ च विना ॥

५५२	८	प्रतिचार-	प्रतिचर-
५५७	१४-१५	[विशेषचूर्णि]	विशेषचूर्णि-
५६०	११	' प्रियधर्मिणः '	' प्रियधर्मणः '
५६६	१६	जुत्त"	जुत्त"ति
५८३	८	-बन्ध इ-	-बद्ध इ-
५८३	३०	-पङ्क्तिनि-	-पक्तिनि-
५८८	८	संस्तरति	संस्तरन्ति
५९१	१०	यन्निद-	यद् 'आहरणं' निद-
५९५		-नीकाद्युपस-	-नीकाद्युपस-
५९६		उच्यन्ते	उच्यते

तृतीयो विभागः

६१८	२१	कृषीबलानां	कृषीबलानां
६१९	२०	'आदीपित'	'आदीपित'
६१९	२९	-स्मिन् याऽपि	-स्मिन् एवंविधेऽर्थे याऽपि
६२२	५	-र्मलीमसशरीरस्य	-र्मलमलीमसशरीरस्य
		समागमनं (समागमः-)	समागमः-
६४३	२४	गृहेषु विश्रान्ते	गृहेषु प्रतिश्रान्ते विश्रान्ते
६४५	१४	वृन्देन	वृन्दशब्देन
६६५	३	॥ २३४४ ॥	॥ २३४४ ॥ किञ्च—
६६७	२८	निवार-	वार-
७११	२४-२५	चूर्णो पुनर्नयं "रणो य इत्थि- याए०" इति गाथाऽत्राग्रे वा व्याख्याता दृश्यते ॥	चूर्णो पुनः "रणो य इत्थि- याए०" इत्यादि २५१३- १४-१५ गाथात्रिकं "तेरिच्छं पि य०" २५३४ गाथायाः प्राग्व्याख्यातं दृश्यते ॥
८०७	२६	मतवाल-	मतवाल-
८०७	२६	[गिरिकं(ज)न	[गिरिजन्
८८७	१०	भंजई	भंजइ
९०६	२२	२४	२९
९०६	२८	२४	२९
९१३	२१	मास पुरिवद्धा	मासपुरि वद्धा

चतुर्थो विभागः

९८६	२५	अण्णायं च	अण्णाउंछ
१०६९	२०	तु,	तू,
१०७३	२९	-मादिसू ।	मादिसु ।
१०९४	१५	-हडिण्,	-हडीण्,
११७६	१७	३३४७	४३४७
११९३	१०	एतिं	एंतिं
११९८	२९	सुप्रतीत्वात्	सुप्रतीतत्वात्
१२०७	१९	-नमति,	नमति १,
१२१६	२०	-च्छेदं,	-च्छेदो,
१२४९	४	च	व
१२६२	३१	अपू वं	अपूर्वं
१२७१	८	४२७४	४७२४
१२९१	१३	थंडिल्ल	थंडिल्ल-
१२९१	१७	-स्थण्डिल	-स्थण्डिल-

पञ्चमो विभागः

१३१३	२९	पट्टावरादि	पट्टवरादी
१३२५	६	लहुग मासो	लहुगमासो
१३७४	८	तच्चन्नियस्स	तच्चन्नियस्स
१४५६	१८	उद्दिसाविच्चए । नो से	उद्दिसाविच्चए । ते य से वित- रंति एवं से कप्पति जाव उद्दि- साविच्चए । ते य से णो वित- रंति एवं से णो कप्पति जाव उद्दिसाविच्चए । नो से
१५३६	१४	थूभाईता	थूभाइता
१५९१	१९	सयसहस्सं	सयसाहस्सं

षष्ठो विभागः

१६३१	२२	भगिणि	भगिणी
१६३४	३३	वाआझा-	वा आझा-

१६५३	२८	॥ ६२२५ ॥ ^२	॥ ६२२५ ॥ अन्यच्च
१६५३	३१	—पण ^०	०
१६६१	१८	तदनन्ता	तदनन्तरं
१६६१	१९	महतरं	महता
१६६७	१२	ऐर्या-	ऐर्या-
१६७५	१९	प्रतिपक्ष-	प्रतिपक्ष-
१७०४	२८	उ विंति	उविंति
१७१०	१७	प्राप्तुयां	प्राप्तुयां (?)
१७११	१४	-सारैः	-सारैः

षष्ठविभागपरिशिष्टानि

७	३५	२५	२२
२५	३६	१००० बहिया	९९९-१००० बहिया
३६	१७	अवधारिया	अवधीरिया
१२०	१-१०	[ ]	[याज्ञवल्क्यस्मृतौ १ । ३ । विष्णुपुराणे ३ । ६ ।]
१२०	१-१२	२-१-४९	५-१-४९
१२०	२-१४	[ ]	[अनुयोगद्वारसूत्रे]
१२१	२-३५	[भिषग्वरशास्त्रे]	[भिषग्वरशास्त्रे-माधवनिदाने]
१२२	१-२४	[ ]	[भरतनाट्यशास्त्रे अ० १७ श्लो० ६]
१२३	२-३३	[ ]	०
१२४	२-३९	[ ]	[कल्पवृहद्भाष्ये]
१९५	४	१	६

बृहत्कल्पसूत्र षष्ठ विभागनो विषयानुक्रम ।

षष्ठ उद्देश ।

गाथा	विषय	पत्र
६०६०-६१२८	वचनप्रकृत सूत्र १	१६०१-१९
	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने अलीकवचन, हीलि- तवचन, खिसितवचन, परुषवचन, अगा- रस्थितवचन अने व्यवशमितोर्दोरणवचन ए छ प्रकारनां अवचनो-दुर्वचनो बोलवां कल्पे नहि	
६०६०-६२	वचनप्रकृतनो पूर्वसूत्र साथे सम्बन्ध	१६०१-२
	वचनसूत्रनी व्याख्या	१६०२
६०६३-६१२८	वचनसूत्रनी विस्तृत व्याख्या	१६०२-१९
६०६३	छ प्रकारनां अवक्तव्य वचनो	१६०२
६०६४-६७	अलीकवचननुं स्वरूप	१६०३-९
६०६४	अलीकवचनना व्याख्यानविषयक द्वारगाथा	१६०२
६०६५	अलीकवचनना वक्ता अने वचनीय- अलीकवचनना विषयरूप आचार्य आदि अने तेमने लक्ष्मीने प्रायश्चित्तो	१६०३
६०६६-८७	अलीकवचननां १ प्रचला २ आर्द्र ३ मरुत ४ प्रत्याख्या ५ गमन ६ पर्याय ७ समुद्देश ८ संखडी आदि सत्तर स्थानो, ए स्थानोनुं स्वरूप अने तेने लगतां प्रायश्चित्तो	१६०३-९
६०८८-८९	हीलित, खिसित आदि अवचनने लभवां प्रायश्चित्तो	१६०९
६०९०	हीलितवचननुं स्वरूप	१६०९
६०९१-९८	खिसितवचननुं स्वरूप अने तद्विषयक यथायोषमुक्तग्रन्थक साधुनुं दृष्टान्त	१६१०-११
६०९९-६११४	परुषवचननुं स्वरूप	१६११-१६
६०९९-६१०१	लौकिकपरुषवचननुं स्वरूप अने ते अने व्याध अने बौद्धिकपुत्रीओनुं लक्षण	१६११-१३

ગાથા	વિષય	પત્ર
૬૧૦૨-૪	લોકોત્તરપરુષવચનનું સ્વરૂપ, તેના આલસ, વ્યાહત આદિ પાંચ સ્થાનકો અને તે વિષે ચણ્ડરુદ્રાચાર્યનું દૃષ્ટાન્ત	૧૬૧૨
૬૧૦૫-૧૧	લોકોત્તરપરુષવચનના તુષ્ણીક, હુઙ્કાર આદિ પાંચ પ્રકાર, તેને લગતાં પ્રાયશ્ચિત્તો અને તે પ્રાયશ્ચિત્તોની અલીકભાષી અને અલીકભાષણીય આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, મિશ્રુ, સ્થવિર અને ક્ષુલ્લક એ પાંચ નિર્ગ્રન્થપુરુષો તેમજ પ્રવર્તિની, અભિષેકા, મિશ્રુણી, સ્થવિરા અને ક્ષુલ્લિકા એ પાંચ નિર્ગ્રન્થીઓને આશ્રી ચારણિકા	૧૬૧૩-૧૫
૬૧૧૨-૨૦	નિષ્ઠુર-કર્કશ, અગારસ્થિત અને વ્યવ-શમિતોદીરણવચનનું સ્વરૂપ અને તદ્વિષયક પ્રાયશ્ચિત્તો	૧૬૧૬-૧૭
૬૧૨૧-૨૮	છ પ્રકારનાં અવક્તવ્ય વચનને લગતો અપવાદ યતનાઓ	૧૬૧૮-૧૯

૬૧૨૧-૬૨

પ્રસ્તારપ્રકૃત સૂત્ર ૨

૧૬૧૯-૨૭

	સાધ્વાચારવિષયક છ પ્રસ્તારોનું-પ્રાયશ્ચિત્તરચનાના પ્રકારોનું નિરૂપણ	
૬૧૨૯	પ્રસ્તારપ્રકૃતનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સંબંધ	૧૬૨૦
	પ્રસ્તારસૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૬૨૦
૬૧૩૦-૩૨	પ્રસ્તારસૂત્રગત 'પ્રસ્તાર' અને 'સમ્મં અપહિ-પૂરેમાણે' પદની વ્યાખ્યા	૧૬૨૦-૨૧
૬૧૩૩	છ પ્રસ્તારપદો	૧૬૨૧
૬૧૩૪-૪૧	પ્રાણવધવાદવિષયક પ્રાયશ્ચિત્તપ્રસ્તારો અને તદ્વિષયક દર્દુર, શુનકાદિ દૃષ્ટાન્તો	૧૬૨૧-૨૩
૬૧૪૨-૪૮	મૃષાવાદ અને અદત્તાદાનવાદવિષયક પ્રાયશ્ચિત્તપ્રસ્તાર અને તે વિષે અનુક્રમે સંસ્પહિ અને મોદકનાં દૃષ્ટાન્તો	૧૬૨૩-૨૪
૬૧૪૯-૫૨	અવિરતિવાદવિષયક પ્રાયશ્ચિત્તપ્રસ્તાર	૧૬૨૪-૨૫

गाथा	विषय	पत्र
६१५३-५६	अपुरुषवादविषयक प्रायश्चित्तप्रस्तार	१६२५-२६
६१५७-६१	दासवादविषयक प्रायश्चित्तप्रस्तार	१६२६
६१६२	प्रस्तारविषयक अपवादो	१६२७

६१६३-८१	कण्टकाद्युद्धरणप्रकृत सूत्र ३-६ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयक कण्टकाद्युद्धरण आश्री सूत्रचतुष्टय	१६२७-३३
६१६३-६५	कण्टकाद्युद्धरणसूत्रनो पूर्वसूत्र साथे संबंध	१६२७-२८
६१६६-८१	कण्टकाद्युद्धरणसूत्रचतुष्कनी व्याख्या निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थी आश्री कण्टकाद्युद्धरणविष- यक उत्सर्गमार्ग, तेना विपर्यासथी उद्भ- वता दोषो, ते दोषोनुं स्वरूप, प्रायश्चित्तो, अपवाद अने यतनाओ	१६२८-३३

६१८२-९३	दुर्गप्रकृत सूत्र ७-९ निर्ग्रन्थीविषयक दुर्गसूत्र पंकसूत्र अने नौसूत्र	१६३३-३६
६१८२	दुर्गादिसूत्रनो पूर्वसूत्र साथे संबंध	१६३३
६१८३-९३	दुर्गादिसूत्रोनी व्याख्या दुर्गादिसूत्रोनी विस्तृत व्याख्या, तद्विषयक प्रायश्चित्त अने यतना	१६३३-३६

६१९४-६३१०	क्षिप्तचित्तादिप्रकृत सूत्र १०-१८	१६३६-६५
६१९४-६२४०	१० क्षिप्तचित्तासूत्र	१६३६-४६
६१९४	क्षिप्तचित्तासूत्रनो पूर्वसूत्र साथे संबंध	१६३६
६१९५-६२४०	क्षिप्तचित्तासूत्रनी व्याख्या	१६३७
६१९५	क्षिप्तचित्तासूत्रनी विस्तृत व्याख्या	१६३७-४६
६१९५	क्षिप्तचित्त थवानां कारणो	१६३७
६१९६	लौकिकक्षिप्तचित्त अने तेने लगतां सोमि- लब्राह्मण आदिनां दृष्टान्तो	१६३७

શાખા	વિષય	પત્ર
૬૧૯૭-૯૯	લોકોત્તરિકક્ષિપ્તચિત્તા અને તે વિષે રાજકુ- લ્લિકાનું દૃષ્ટાન્ત	૧૬૩૭
૬૨૦૦-૯	વિવિધ કારણોને લઈ ક્ષિપ્તચિત્ત થયેલ નિર્ગ્રન્થીને સમજાવવાના પ્રકારો-યુક્તિઓ	૧૬૩૮-૪૦
૬૨૧૦-૪૦	ક્ષિપ્તચિત્તા નિર્ગ્રન્થીની સારસંભાળનો વિધિ, તેમ નહિ કરનારને પ્રાયશ્ચિત્તો, દોષો અને તે અંગેની યતનાઓ	૧૬૪૦-૪૬
૬૨૪૧-૫૫	૧૧ દીપ્તચિત્તાસૂત્ર	૧૬૪૭-૫૦
૬૨૪૧-૫૫	દીપ્તચિત્તાસૂત્રની વિસ્તૃત વ્યાખ્યા	૧૬૪૭-૫૦
૬૨૪૧-૪૨	દીપ્તચિત્ત થવાનાં કારણો	૧૬૪૭
૬૨૪૩-૪૯	લૌકિકદીપ્તચિત્ત અને તે વિષે રાજા શાલિવાહનનું દૃષ્ટાન્ત	૧૬૪૭-૪૯
૬૨૫૦-૫૫	લોકોત્તરિક દીપ્તચિત્તા અને તે અંગેની યતનાઓ	૧૬૪૯-૫૦
૬૨૫૬-૬૨	૧૨ યક્ષાવિષ્ટાસૂત્ર	૧૬૫૧-૫૨
૬૨૫૬-૫૭	યક્ષાવિષ્ટાસૂત્રનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સંબંધ	૧૬૫૧
૬૨૫૮-૬૨	યક્ષાવિષ્ટ થવાનાં કારણો, તે વિષે ૧ સપત્ની ૨ મૃતક અને ૩ સજ્જિલકનાં દૃષ્ટાન્તો અને તે અંગેની યતનાઓ	૧૬૫૧-૫૨
૬૨૬૩-૬૭	૧૩ ઉન્માદપ્રાપ્તાસૂત્ર	૧૬૫૩-૫૪
૬૨૬૩-૬૭	ઉન્માદના પ્રકારો, તેનું સ્વરૂપ અને તે અંગેની યતનાઓ	૧૬૫૩-૫૪
૬૨૬૮-૭૬	૧૪ ઉપસર્ગપ્રાપ્તાસૂત્ર	૧૬૫૪-૬૬
૬૨૬૮	ઉપસર્ગપ્રાપ્તાસૂત્રનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સંબંધ	૧૬૫૪
૬૨૬૯-૭૬	દિવ્ય, માનુષિક અને આભિયોગ્ય ૫ વ્રણ પ્રકારના ઉપસર્ગનું સ્વરૂપ અને ઉપસર્ગપ્રા- પ્તાની રક્ષા ન કરવાને લગતાં પ્રાયશ્ચિત્તો	૧૬૫૪-૫૬
૬૨૭૬-૭૮	૧૫ સાધિકરણાસૂત્ર	૧૬૫૬-૫૭
	સાધિકરણાસૂત્રનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સંબંધ અને અધિકરણ-ક્રેશનું ઉપસમન આદિ.	

गाथा	विषय	पत्र
६२७९-८०	१६ सप्रायश्चित्तासूत्र सप्रायश्चित्तासूत्रनो पूर्वसूत्र साथे संबंध अने तेने लगती यतना	१६५७
६२८१-८४	१७ भक्तपानप्रत्याख्यातासूत्र भक्तपानप्रत्याख्यातासूत्रनो पूर्वसूत्र साथे संबंध	१६५७-५८
६२८२-८४	भक्तपानप्रत्याख्यातासूत्रनी व्याख्या	१६५८
६२८५-६३१०	१८ अर्थजातासूत्र अर्थजातासूत्रनो पूर्वसूत्र साथे संबंध	१६५८-६५
६२८५	अर्थजातासूत्रनी विस्तृत व्याख्या	१६५९
६२८६-६३१०	अर्थजाताने छोडाववाना उपायो, यतना बगेरे	१६५९-६५
<hr/>		
६३११-४८	परिमन्थप्रकृत सूत्र १९	१६६६-७६
६३११-१३	साध्वाचारना छ परिमन्थो-व्याघातो परिमन्थप्रकृतनो पूर्वसूत्र साथे संबंध	१६६६
६३१४-४८	परिमन्थसूत्रनी व्याख्या	१६६७
६३१४-१६	परिमन्थसूत्रनी विस्तृत व्याख्या	१६६७-७६
६३१७-२०	परिमन्थपदना निक्षेपो कौकुचिक, मौखरिक, चक्षुर्लोल अने त्रिंति- णिक पदनी व्याख्या, भेद, प्रायश्चित्त अने दोषो	१६६७-६८
६३२१-२२	स्थानकौकुचिकनुं स्वरूप अने तेने लगता दोषो	१६६८-६९
६३२३	शरीरकौकुचिकनुं स्वरूप	१६६९
६३२४-२६	भाषाकौकुचिकनुं स्वरूप, तेने लगता दोषो अने ते अंगे श्रेष्ठी, मृत अने सुप्तनां दृष्टान्तो	१६७०
६३२७-२८	मौखरिकनुं स्वरूप, दोषो अने तेने लगतुं लेखहारकनुं दृष्टान्त	१६७१
६३२९-३१	चक्षुर्लोलनुं स्वरूप, दोष आदि	१६७१
६३३२-३४	त्रिंतिणिकनुं स्वरूप	१६७२
६३३५-४८	साध्वाचारना छ परिमन्थने लगता अपवाद आदि	१६७२-७६

ગાથા	વિષય	પાન
૬૩૪૯-૬૪૯૦	કલ્પસ્થિતિપ્રકૃત સૂત્ર ૨૦	૧૬૭૬-૧૭૦૭
૬૩૪૯	સાધુઓના છ કલ્પો	૧૬૭૬
	કલ્પસ્થિતિપ્રકૃતનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સંબંધ	૧૬૭૭
	કલ્પસ્થિતિસૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૬૭૭-૧૭૦૭
૬૩૫૦-૬૪૯૦	કલ્પસ્થિતિસૂત્રની વિસ્તૃત વ્યાખ્યા	૧૬૭૭-૧૭૦૭
૬૩૫૦-૫૬	‘કલ્પ’ અને ‘સ્થિતિ’ પદની વ્યાખ્યા	૧૬૭૭-૭૮
૬૩૫૭	ષટ્ત્રય કલ્પસ્થિતિ	૧૬૭૮
૬૩૫૮-૬૨	૧ સામાયિકકલ્પસ્થિતિનું નિરૂપણ	૧૬૭૮-૭૯
૬૩૬૩-૬૪૪૬	૨ છેદોપસ્થાપનીયકલ્પસ્થિતિનું નિરૂપણ	૧૬૮૦-૯૭
૬૩૬૩-૬૪	છેદોપસ્થાપનીયસંયતની કલ્પસ્થિતિનાં દશ સ્થિત સ્થાનો	૧૬૮૦
૬૩૬૫-૭૪	૧ અચેલકલ્પદ્વાર	૧૬૮૦-૮૨
	અચેલકનું સ્વરૂપ, તીર્થકરોને આશ્રી અચેલક-સચેલકપણાનો વિભાગ, વસ્ત્રોનું સ્વરૂપ, વસ્ત્ર ધારણ કરવાના વિધિવિપર્યાસને લગતાં પ્રાયશ્ચિત્તો	
૬૩૭૫-૭૭	૨ ઔદેશિકકલ્પદ્વાર	૧૬૮૨-૮૩
૬૩૭૮-૮૦	૩ શર્યાતરપિણ્ડકલ્પદ્વાર	૧૬૮૩-૮૪
૬૩૮૧-૯૭	૪ રાજપિણ્ડકલ્પદ્વાર	૧૬૮૪-૮૭
૬૩૮૧	રાજપિણ્ડકલ્પવિષયક દ્વારગાથા	૧૬૮૪
૬૩૮૨-૮૩	રાજાનું સ્વરૂપ	૧૬૮૪
૬૩૮૪	આઠ પ્રકારનો રાજપિણ્ડ	૧૬૮૪
૬૩૮૫-૯૫	રાજપિણ્ડ લેવાને લગતા દોષો	૧૬૮૫-૮૬
૬૩૯૬-૯૭	રાજપિણ્ડ ગ્રહણ કરવાને લગતો અપવાદ અને યતના	૧૬૮૭
૬૩૯૮-૬૪૦૧	૫ કૃતિકર્મકલ્પદ્વાર	૧૬૮૭
	નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થી આશ્રી વન્દનવ્યવહાર-વિષયક કલ્પ	
૬૪૦૨-૭	૬ વ્રતકલ્પદ્વાર	૧૬૮૮-૮૯
	ચોવીસ તીર્થકરોના નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીને આશ્રી પંચવ્રતાત્મક અને ચતુર્વ્રતાત્મક ધર્મની વ્યવસ્થા અને તેનાં કારણો	
૬૪૦૮-૨૪	૭ જ્યેષ્ઠકલ્પદ્વાર	૧૬૮૯-૯૨

गाथा	विषय	पत्र
	चोवीस तीर्थकरना निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीने आश्री कृतिकर्मविषयक ज्येष्ठ-लघुत्व व्यवहार, छेदोपस्थापनचारित्रारोपणने लगता त्रण आदेशो अने ए त्रणे आदेशोनुं वर्णन	
६४२५-३०	८ प्रतिक्रमणकल्पद्वार	१६९२-९३
६४३१	९ मासकल्पकल्पद्वार	१६९४
६४३२-३६	१० पर्युषणाकल्पद्वार	१६९४-९५
६४३७-४१	दशविध कल्पविषे प्रमाद करनारने लागता दोषो	१६९५-९६
६४४२-४६	स्थापनाकल्प अने तेना अकल्पस्थापनाकल्प अने शैक्षस्थापनाकल्प ए वे भेदोनुं व्याख्यान	१६९६-९७
६४४७-८१	३ निर्विंशमान अने ४ निर्विष्टकायिक कल्पस्थितिनुं निरूपण	१६९७-१७०४
	परिहारविशुद्धिककल्पनुं निरूपण	
६४८२-८४	५ जिनकल्पस्थितिनुं निरूपण	१७०४-५
६४८५-८६	६ स्थविरकल्पस्थितिनुं निरूपण	१७०५
६४८७-८८	कल्पाध्ययनोक्त विधिना विपर्यासथी अने तेना पालनथी यता हानि अने लाभ	१७०५-६
६४८९-९०	कल्पाध्ययनशास्त्रना अधिकारी अने अनधि- कारीनुं निरूपण	१७०६
	ज्ञाननय अने क्रियानयनुं निरूपण अने कल्पशास्त्रनी समाप्ति	१७०७-९
	कल्पवृत्तिना अनुसंधानकार अने पूर्ण करनार आचार्य श्रीक्षेमकीर्तिसूरिवरनी प्रशस्ति	१७१०-१२

परिशिष्टानि

१-१९८

१ प्रथमं परिशिष्टम्

३

मुद्रितस्य निर्युक्ति-भाष्य-वृत्त्युपेतस्य बृह-
त्कल्पसूत्रस्य विभागाः

२ द्वितीयं परिशिष्टम्

४-८

बृहत्कल्पसूत्रस्य निर्युक्ति-भाष्य-चूर्णि-विशेष-
चूर्णि-वृत्तिकृद्भिर्निर्दिष्टानां प्रकृतनाम्नां सूत्र-
नाम्नां चानुक्रमणिका

३ तृतीयं परिशिष्टम्

९-१९

समग्रस्य बृहत्कल्पसूत्रस्य प्रकृतनाम्नां सूत्र-

गाथा

विषय

पत्र

नाम्नां तद्विषयस्य चानुक्रमणिका

४ चतुर्थं परिशिष्टम्

२०-२९

बृहत्कल्पसूत्रचूर्णि-विशेषचूर्णि-वृत्तिकृद्भिर्वि-
भागशो निर्दिष्टानां निर्युक्तिगाथा-सङ्ग्रहगाथा-
पुरातनगाथादीनामनुक्रमणिका

५ पञ्चमं परिशिष्टम्

३०-११९

बृहत्कल्पसूत्रस्य निर्युक्ति-भाष्यगाथानाम-
कारादिवर्णक्रमेणानुक्रमणिका

६ षष्ठं परिशिष्टम्

१२०-१३२

बृहत्कल्पसूत्रवृत्त्यन्तः वृत्तिकृद्भ्यामुद्धृतानां
गाथादिप्रमाणानामनुक्रमणिका

७ सप्तमं परिशिष्टम्

१३३

बृहत्कल्पसूत्रभाष्य-वृत्त्यन्तर्गता लौकिकन्यायाः

८ अष्टमं परिशिष्टम्

१३३

बृहत्कल्पसूत्रस्य वृत्तौ वृत्तिकृद्भ्यां निर्दिष्टानि
सूत्र-भाष्यगाथापाठान्तरावेदकानि स्थलानि

९ नवमं परिशिष्टम्

१३४

बृहत्कल्पसूत्रवृत्त्यन्तर्गतानां ग्रन्थकृतां नामानि

१० दशमं परिशिष्टम्

१३५-१३७

बृहत्कल्पसूत्रभाष्य-वृत्त्यन्तः प्रमाणत्वेन
निर्दिष्टानां ग्रन्थानां नामानि

११ एकादशं परिशिष्टम्

१३८-१४८

बृहत्कल्पसूत्र-निर्युक्ति-भाष्य-वृत्ति-दिप्पण्या-
द्यन्तर्गतानां विशेषनाम्नामनुक्रमणिका

१२ द्वादशं परिशिष्टम्

१४९-१५४

बृहत्कल्पसूत्र-तन्निर्युक्ति-भाष्य-वृत्त्याद्यन्त-
र्गतानां विशेषनाम्नां विभागशोऽनुक्रमणिका

१३ त्रयोदशं परिशिष्टम्

१५५-१९८

बृहत्कल्पसूत्र-तन्निर्युक्ति-भाष्य-टीकादिगताः
पुरातत्त्वविदामुपयोगिनो विभागशो विविधा
उल्लेखाः

त्रयोदशपरिशिष्टस्य विषयानुक्रमः

[१ वृत्तिकृतोर्मङ्गलादि]

- (१) श्रीमलयगिरिसूरिकृतं मङ्गलमुपोद्धातग्रन्थश्च
- (२) श्रीक्षेमकीर्तिसूरिकृतं मङ्गलमुपोद्धातग्रन्थश्च

[२ वृत्तिकृतः श्रीक्षेमकीर्तः प्रशस्तिः]

[३ जैनशासनम्]

[४ जैनचैत्य-धर्मचक्र-स्तूपादि]

- (१) साधर्मिक-मङ्गल-शाश्वत-भक्तिचैत्यानि
- (२) धर्मचक्रम्
- (३) स्तूपः
- (४) जीवन्तस्वामिप्रतिमाः

[५ जैनस्थविराचार्या राजानश्च]

- (१) श्रेणिकराजः
- (२) चण्डप्रद्योतराजः
- (३) मौर्यपदव्युत्पत्तिः चन्द्रगुप्तश्चाणक्यश्च
- (४) मौर्यचन्द्रगुप्त-बिन्दुसारा-ऽशोक-कुणाल-सम्प्रतयः
- (५) सम्प्रतिराजः आर्यमहागिरि-आर्यसुहस्तिनौ च
- (६) आर्यसुहस्तिः आर्यसमुद्र आर्यमङ्गुश्च
- (७) आर्यवज्रस्वामी
- (८) कालकाचार्याः तत्प्रशिष्यः सागरश्च
- (९) कालकाचार्या गर्दभिल्लश्च
- (१०) शालवाहननृपः
- (११) पादलिप्ताचार्याः
- (१२) सुरण्डराजः
- (१३) सिद्धसेनाचार्याः
- (१४) लाटाचार्याः

[६ वारिखलादिपरिव्राजकादयः]

- (१) वारिखलपरिव्राजका वानप्रस्थापसाश्च
- (२) चक्रचरः
- (३) कर्मकारभिक्षुकाः
- (४) उडङ्कर्षिः ब्रह्महत्याया व्यवस्था च

[७ वानमन्तर-यक्षादि]

- (१) ऋषिपालो वानमन्तरः
- (२) कुण्डलमेष्ठो वानमन्तरः
- (३) घण्टिकयक्षः
- (४) भण्डीरयक्षः
- (५) सीता हलपद्धतिदेवता

[८ विद्यादि]

- (१) आभोगिनी विद्या
- (२) अश्व-महिष-दृष्टिविषसर्पोत्पादनादि
- (३) यन्त्रप्रतिमा

[९ जनपद-ग्राम-नगरादिविभागः]

- (१) आर्या-ऽनार्यजनपद-जालादि
- (२) मण्डलम्
- (३) जनपदप्रकारौ
- (४) ग्राम-नगर-खेट-कर्वट-मडम्ब-पत्तना-ऽऽकर-द्रोणमुख-निगम-राजधानी-आश्रम-निवेश-सम्बाध-घोष-अंशिका-पुटमेदन-सङ्कराः
- (५) सूत्रपातानुसारेण ग्रामस्य प्रकाराः
- (६) प्राकारभेदाः तत्स्थानानि च
- (७) भिन्नभिन्नजनपदेषु धान्यनिष्पत्तिप्रकाराः
- (८) पणितशाला भाण्डशाला कर्मशाला पचनशाला इन्धनशाला व्याधरणशाला च

[१० विशिष्टग्राम-नगर-जनपदादि]

- (१) अन्ध्रजनपदः
- (२) अवन्तीजनपदः
- (३) आनन्दपुरम्
- (४) उज्जयिनी नगरी
- (५) उत्तरापथः
- (६) कच्छदेशः
- (७) काञ्चीनगरी
- (८) काननद्वीपः
- (९) कुणालाजनपदः

- (१०) कुणालानगरी
- (११) कुसुमनगरम्
- (१२) कोङ्कणदेशः
- (१३) कोण्डलमिण्ठपुरम्
- (१४) कोशलापुरी
- (१५) गोल्लविषयः
- (१६) चीनाजनपदः
- (१७) डिम्भरेलकम्
- (१८) ताम्रलिप्तीनगरी
- (१९) तोसलिदेशः
- (२०) तोसलिनगरम्
- (२१) दक्षिणापथः
- (२२) द्रविडजनपदः
- (२३) द्वारिकापुरी
- (२४) द्वीपवेलाकुलम्
- (२५) धर्मचक्रभूमिका
- (२६) नेपालविषयः
- (२७) पाटलीपुत्रनगरम्
- (२८) पाण्डुमथुरा पाश्चात्यजनपदश्च
- (२९) पूर्वदेशः
- (३०) प्रतिष्ठानपुरम्
- (३१) प्रभासतीर्थम्
- (३२) मिळमालदेशः
- (३३) मृगुकच्छपुरम्
- (३४) मगधाजनपदः
- (३५) मथुरानगरी
- (३६) मलयदेशः
- (३७) महाराष्ट्रदेशः
- (३८) यवनविषयः
- (३९) राजगृहनगरम्
- (४०) लाटविषयः
- (४१) शैलपुरम्
- (४२) सिन्धुदेशः
- (४३) सिन्धुसौवीरदेशः
- (४४) सुमनोमुखनगरम्
- (४५) सुराष्ट्रदेशः
- (४६) स्थूणानगरी

[११ गिरि-नदी-सरः-तडागादि]

- (१) अर्बुदपर्वतः
- (२) इन्द्रपदः-गजाग्रपदगिरिः

- (३) उज्जयन्तगिरिः सिद्धिशिला धारोदकं च
- (४) ऐरावती नदी
- (५) गङ्गा-सिन्धू नद्यौ
- (६) प्राचीनवाहः सरस्वती च
- (७) ब्रह्मासा-महिरावणनद्यौ
- (८) ऋषितडागं सरः
- (९) भूततडागम्
- (१०) शातखण्डम्

[१२ सङ्खडी-यात्रा-अष्टाहिकामहादि]

- (१) सङ्खडिशब्दस्यार्थः
- (२) देशविदेशेषु जैनतरदर्शनसङ्खडि-यात्रादि
- (३) देशविदेशेषु जैनदर्शनसङ्खडि-यात्रादि
- (४) आवाहमह-पर्वतमह-विवाहमह-तडागमह-
नदीमह-भण्डीरयक्षयात्रा-थूममहाः

[१३ आपणाः-हट्टाः]

- (१) पणि-विपणी
- (२) कुत्रिकापणाः तत्र च मूल्यविभागादि
- (३) कौलालिकापणः-पणितशाला
- (४) रसापणः
- (५) कोट्टकम्

[१४ नाणकानि-सिक्काः]

[१५ वस्त्रादिसम्बद्धो विभागः]

- (१) वस्त्रपञ्चकम्
- (२) सुरायाः प्रकाराः
- (३) सहस्रानुपातिविषम्

[१६ प्राकृतव्याकरणविभागः]

[१७ मागधभाषामयानि पद्यानि]

[१८ लौकिका न्यायाः]

- (१) कोट्टकचक्रपरम्परन्यायः
- (२) छागलन्यायः
- (३) वणिगन्यायः

[१९ आयुर्वेदसम्बद्धो विभागः]

- (१) महावैद्यः अष्टाङ्गायुर्वेदस्य निर्माता च
- (२) रोग-औषधादि

[२० शकुनशास्त्रसम्बद्धो विभागः]

[२१ कामशास्त्रसम्बद्धो विभागः]

[२२ ग्रन्थनामोल्लेखाः]

॥ अहम् ॥

पूज्यश्रीभद्रबाहुस्वामिविनिर्मितस्वोपज्ञनिर्युक्त्युपेतं

बृहत् कल्पसूत्रम् ।

श्रीसङ्खदासगणिक्षमाश्रमणसूत्रितेन लघुभाष्येण भूषितम् ।
आचार्यश्रीमलयगिरिपादविरचितयाऽर्धपीठिकावृत्त्या तपाश्रीक्षेमकीर्त्या-
चार्यवरानुसन्धितया शेषसमग्रवृत्त्या समलङ्कितम् ।

षष्ठ उद्देशकः

समग्रग्रन्थसत्त्वानि त्रयोदश परिशिष्टानि च ।

॥ अर्हम् ॥

षष्ठोद्देशप्रकृतानामनुक्रमः ।

सूत्रम्	प्रकृतनाम	पत्रम्
१	वचनप्रकृतम्	१६०१-१९
२	ग्रस्तारप्रकृतम्	१६१९-२७
३-६	कण्टकाद्युद्धरणप्रकृतम्	१६२७-३३
७-९	दुर्गप्रकृतम्	१६३३-३६
१०-१८	क्षिप्तचित्तादिप्रकृतम्	१६३६-६५
१९	परिमन्थप्रकृतम्	१६६६-७६
२०	कल्पस्थितिप्रकृतम्	१६७६-१७१२

॥ श्रीमद्विजयानन्दसूरिवरेभ्यो नमः ॥

पूज्यश्रीभद्रबाहुस्वामिविनिर्मितस्वोपज्ञनिर्युक्त्युपेतं बृहत् कल्पसूत्रम् ।

श्रीसङ्ख्वादासगणिकक्षमाश्रमणसूत्रितेन लघुभाष्येण भूषितम् ।
तपाश्रीक्षेमकीर्त्याचार्यविहितया वृत्त्या समलङ्कृतम् ।

षष्ठ उद्देशकः ।

— च च न प्र कृ त म् —

व्याख्यातः पञ्चमोद्देशकः, सम्प्रति षष्ठ आरभ्यते, तस्येदमादिसूत्रम्—

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा इमाइं छ
अवयणाइं वडत्तए । तं जहा—अलियवयणे हीलि-
यवयणे खिसियवयणे फरुसवयणे गारत्थियवयणे
विओसवियं वा पुणो उदीरित्तए १ ॥

5

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

कारणे गंधपुलागं, पाउं पलविज्ज मा हु सक्खीवा ।

इह पंचम-छट्ठाणं, थेरा संबंधमिच्छंति ॥ ६०६० ॥

कारणे कदाचिदार्थिका गन्धपुलाकं पीत्वा सक्खीवा सती मा अलिकादिवचनानि प्रलपेत्,
अत इदं सूत्रमारभ्यते । 'इति' एवं पञ्चम-षष्ठोद्देशकयोः सम्बन्धं 'स्वविराः' श्रीभद्रबाहु-10
स्वामिन इच्छन्ति ॥ ६०६० ॥ अथ प्रकारान्तरेण सम्बन्धमाह—

दुचरिमसुत्ते वुत्तं, वादं परिहारिओ करेमाणो ।

बुद्धी परिभूय परे, सिद्धंतावेत संबंधो ॥ ६०६१ ॥

१ "जो कप्पति उभयस्स-वि इमाइं छ सुत्ताइं उच्चारयेयवाइं । उद्देशाभिसंबंधो—कारणं गणधनवम् ।"
इति चूर्णौ । "जो कप्पइ इमाइं छ सुत्तं उच्चारयेयवं । उद्देशाभिसंबंधो—कारणं गाथात्रयम् ।" इति
विशेषचूर्णौ ॥ २ अलिक-हीलितादिं कं ॥ ३ 'योः यथाक्रममन्तिमा-ऽऽदिसूत्रविषयं
सम्ब' कं ॥ ४ बुद्धिं परिं ताभा ॥

पञ्चमोद्देशके द्विचरिमसूत्रे इदमुक्तम्—‘परिहारिकः’ प्रवचनवैयावृत्यमवलम्बमानो वादं कुर्वन् ‘परस्य’ वादिनो बुद्धिं ‘परिमूय’ पराजित्य ‘सिद्धान्तापेते’ सूत्रोत्तीर्णमपि ब्रूयात्, परमिमौनि षडप्यवचनानि मुक्त्वा । एष प्रकारान्तरेण सम्बन्धः ॥ ६०६१ ॥ अथवा—

दिव्वेहिं छंदिओ हं, भोगेहिं निच्छिया मए ते य ।

5

इति गारवेण अलियं, वइज्ज आईय संबंधो ॥ ६०६२ ॥

पञ्चमोद्देशकस्यादिसूत्रं उक्तम्—“देवः स्त्रीरूपं कृत्वा साधुं भोगैर्निमग्नयेत्,” स च तान् भुक्त्वा गुरुसकाशमागत आलोचयेत्—‘दिव्यैर्भोगैः’ ‘छन्दितः’ निमग्नितोऽहं परं मया ते भोगा नेप्सिताः ‘इति’ एवं गौरवेण कश्चिदलीकं वदेत् । अत ईदं षष्ठोद्देशकस्यादिसूत्रमारभ्यते । एष उद्देशकद्वयस्याप्यादिसूत्रयोः परस्परं सम्बन्धः ॥ ६०६२ ॥

10

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—“नो कप्पइ” ति वचनव्यत्ययाद् नो कल्पन्ते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा ‘इमानि’ प्रत्यक्षासन्नानि ‘षड्’ इति षट्सङ्ख्याकानि ‘अवचनानि’ नञः कुत्सार्थत्वाद् अप्रशस्तानि वचनानि ‘वदितुं’ भाषितुम् । तद्यथा—अलीकवचनम्, हीलितवचनम्, खिसितवचनम्, परुषवचनम्, अगारस्थिताः—गृहिणस्तेषां वचनम्, ‘व्यवश-मितं वा’ उपशमितमधिकरणं ‘पुनइ’ भूयोऽप्युदीरयितुं न कल्पत इति प्रक्रमः, अनेन

15 व्यवशमितस्य पुनरुदीरणवचनं नाम षष्ठमवचनमुक्तमिति सूत्रसङ्क्षेपार्थः ॥

अथ भाष्यकारो विस्तरार्थमभिधित्सुराह—

छ चैव अवचन्वा, अलिगे हीला य खिस फरुसे य ।

गारत्थ विओसविए, तेसिं च परुवणा इणमो ॥ ६०६३ ॥

षडेव वचनानि ‘अवक्तव्यानि’ साधूनां वक्तुमयोग्यानि । तद्यथा—अलीकवचनं हीलित-
20 वचनं खिसितवचनं परुषवचनं गृहस्थवचनं व्यवशमितोदीरणवचनम् । ‘तेषां च’ षण्णामपि यथाक्रममियं प्ररूपणा ॥ ६०६३ ॥ तामेव प्ररूपणां चिकीर्षुरलीकवचनविषयां द्वारगाथामाह—

वत्ता वयणिज्जो या, जेसु य ठाणेषु जा विसोही य ।

जे य भणओ अवाया, सप्पडिपक्खा उ णेयव्वा ॥ ६०६४ ॥

यः ‘वक्ता’ अलीकवचनभाषकः, यश्च ‘वचनीयः’ अलीकवचनं यमुद्दिश्य भण्यते, येषु च
25 स्थानेष्वलीकं सम्भवति, यादृशी च तत्र ‘शोधिः’ प्रायश्चित्तम्, ये चालीकं भणतः ‘अपायाः’ दोषास्ते ‘सप्रतिपक्षाः’ सापर्वणा अत्र भणनीयतया ज्ञातव्या इति द्वारगाथासमासार्थः ॥ ६०६४ ॥

१ °चरिमे—उपान्त्यसूत्रे कां० ॥ २ वादं कर्तुं गच्छेत्, स च वादं कुर्वन् भा० ॥ ३ °मानि अलीकादीनि षड् कां० ॥ ४ °त्—‘दिव्यैः’ देवसम्बन्धिभिः भोगैः कां० ॥ ५ इदं तत्प्रतिषेधकं प्रस्तावात् तज्जातीयहीलिताद्येव वचनपञ्चकप्रतिषेधकं च षष्ठो कां० ॥ ६ अनेनानेकविधेन सम्बन्धं कां० ॥ ७ °नम् अगारस्थं कां० ॥ ८ °मपि वचनानां यथा कां० ॥ ९ °कीर्षुः प्रथमतोऽलीकवचनविषयां तावद् द्वारं कां० ॥ १० °वादाः । एतानि द्वाराणि अत्र भणनीयतया ज्ञातव्यानि इति द्वारगाथासमासार्थः ॥ ६०६४ ॥ सप्तप्रतमे-नामेव विवरीषुः प्रथमतो वक्ता वचनीयो वेति द्वारद्वयं युगपद् विवृणोति—आयं कां० ॥

साम्प्रतमेनामेव विवृणोति—

आयरिए अभिसेगे, भिक्खुम्मि य थेरए य खुड्डे य ।

गुरुगा लहुगा गुरु लहु, भिण्णे पडिलोम बिइएणं ॥ ६०६५ ॥

इहाचार्यादिर्वक्ता वचनीयोऽपि स एवैकतरस्तत इदमुच्यते—आचार्य आचार्यमलीकं भणति चतुर्गुरु, अभिषेकं भणति चतुर्लघु, भिक्षुं भणति मासगुरु, स्थविरं भणति मासलघु, क्षुल्लकं^१ भणति भिन्नमासः । “पडिलोम बिइएणं” ति द्वितीयेनाऽऽदेशेनैतदेव प्रायश्चित्तं प्रतिलोमं वक्तव्यम् । तद्यथा—आचार्य आचार्यमलीकं भणति भिन्नमासः, अभिषेकं भणति मासलघु, एवं यावत् क्षुल्लकं भणतश्चतुर्गुरु । एवमभिषेकादीनामप्यलीकं भणतां स्वस्थाने परस्थाने च प्रायश्चित्तमिदमेव मन्तव्यम् । अभिलापश्चेत्थं कर्तव्यः—अभिषेक आचार्यमलीकं भणति चतुर्गुरु, अभिषेकं भणति चतुर्लघु इत्यादि ॥ ६०६५ ॥ तच्चालीकवचनं येषु स्थानेषु सम्भवति 10 तानि सप्रायश्चित्तानि दर्शयितुकामो द्वारगाथाद्वयमाह—

पयला उल्ले मरुए, पच्चक्खाने य गमण परिथाए ।

समुद्देस संखडीओ, खुड्डग परिहारिय मुहीओ ॥ ६०६६ ॥

अवस्सगमणं दिसासुं, एगकुले चेव एगदव्वे य ।

पडियाखित्ता गमणं, पडियाखित्ता य भुंजणयं ॥ ६०६७ ॥

15

प्रचलापदमार्द्रपदं मरुकपदं प्रत्याख्यानपदं गमनपदं पर्यायपदं समुद्देशपदं सङ्खडीपदं क्षुल्लक-
पदं पारिहारिकपदं “मुहीउ” चि पदैकदेशे पदसमुदायोपचाराद् घोटकमुखीपदम् ॥ ६०६६ ॥

अवश्यङ्गमनपदं दिग्विषयपदं एककुलगमनपदं एकद्रव्यग्रहणपदं प्रत्याख्याय गमनपदं प्रत्या-
ख्याय भोजनपदं चेति द्वारगाथाद्वयसमासार्थः ॥ ६०६७ ॥ अथैतदेव प्रतिद्वारं विवृणोति—

पयल्लासि किं दिवा ण पयलामि लहु दुच्चनिह्वे गुरुगो ।

20

अन्नहाइत निह्वे, लहुगा गुरुगा बहुतराणं ॥ ६०६८ ॥

कोऽपि साधुर्दिवा प्रचलयते, स चान्येन साधुना भणितः—किमेवं दिवा प्रचलयसे ?;
स प्रत्याह—न प्रचलाये; एवं प्रथमवारं निह्वानस्य मासलघु । ततो भूयोऽप्यसौ प्रचलायितुं
प्रवृत्तस्तेन साधुना भणितः—मा प्रचलायिष्ठाः; स प्रत्याह—न प्रचलाये; एवं द्वितीयवारं
निह्वे मासगुरु । ततस्तथैव प्रचलायितुं प्रवृत्तस्तेन च साधुनाऽन्यस्य साधोर्दर्शितः, यथा— 25

१ मुच्यते—आचार्येऽभिषेके भिक्षौ च स्थविरे च क्षुल्लके वचनीये आचार्यादेरेव
वक्तव्यथाक्रमं गुरुका लघुका गुरुमासो लघुमासो भिन्नमासश्चेति प्रायश्चित्तम् । तद्यथा—
आचार्य कां० ॥ २ भिन्नमासः । अभिषेकादीनामाचार्यापेक्षया यथाक्रमं प्रमाणतया
हीन-हीनतर-हीनतमा-ऽत्यन्तहीनतमत्वात् । “पडिलोम कां० ॥ ३ गुरु । अत्र चादेशे
इदं कारणमाममयन्ति वृद्धाः—क्षिष्टैरात्मना समानेन सह वक्तव्यम् नासमावेनेति
विद्वत्प्रवादः, अतो यथा यथाऽऽचार्य आचार्य आत्मनोऽसदृशं प्रत्यलीकं ब्रूते तथा तस्य
प्रायश्चित्तं गुरुतरम् सदृशं प्रति भणतः स्वल्पतरमिति । एवमभिषे कां० ॥ ४ लायसि
किं दिवा ताभां ॥ ५ यत्ते, उपविष्टः सन्न निद्रायत इत्यर्थः, सु. च. कां० ॥

पञ्चमोद्देशके द्विचरिमसूत्रे इदमुक्तम्—‘परिहारिकः’ प्रवचनवैयावृत्यमवलम्बमानो वादं कुर्वन् ‘परस्य’ वादिनो बुद्धिं ‘परिभूय’ पराजित्य ‘सिद्धान्तापेतं’ सूत्रोत्तीर्णमपि ब्रूयात्, परमिमानि षडप्यवचनानि मुक्त्वा । एष प्रकारान्तरेण सम्बन्धः ॥ ६०६१ ॥ अथवा—

दिव्वेहिं छंदिओ हं, भोगेहिं निच्छिद्या मए ते य ।

४

इति गारवेण अलियं, वइज्ज आईय संबंधो ॥ ६०६२ ॥

पञ्चमोद्देशकस्यादिसूत्रं उक्तम्—“देवः स्त्रीरूपं कृत्वा साधुं भोगैर्निमग्नयेत्,” स च तान् भुक्त्वा गुरुसकाशमागत आलोचयेत्—‘दिव्यैर्मोगैः’ ‘छन्दितः’ निमग्नितोऽहं परं मया ते भोगा नेप्सिताः ‘इति’ एवं गौरवेण कश्चिदलीकं वदेत् । अत ईदं षष्ठोद्देशकस्यादिसूत्रमारभ्यते । एष उद्देशकद्वयस्याप्यादिसूत्रयोः परस्परं सम्बन्धः ॥ ६०६२ ॥

- 10 अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—“नो कप्पइ” ति वचनव्यत्ययाद् नो कल्पन्ते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा ‘इमानि’ प्रत्यक्षासन्नानि ‘षड्’ इति षट्सङ्ख्याकानि ‘अवचनानि’ नञः कुत्सार्थत्वाद् अप्रशस्तानि वचनानि ‘वदितुं’ भाषितुम् । तद्यथा—अलीकवचनम्, हीलितवचनम्, खिसितवचनम्, परुषवचनम्, अगारस्थिताः—गृहिणस्तेषां वचनम्, ‘व्यवशमितं वा’ उपशमितमधिकरणं ‘पुनर्’ भूयोऽप्युदीरयितुं न कल्पत इति प्रक्रमः, अनेन 15 व्यवशमितस्य पुनरुदीरणवचनं नाम षष्ठमवचनमुक्तमिति सूत्रसङ्केपार्थः ॥

अथ भाष्यकारो विस्तरार्थमभिधित्सुराह—

छ चेव अवत्तव्वा, अलिगे हीला य खिस फरुसे य ।

गारत्थ विओसविए, तेसिं च परुवणा इणमो ॥ ६०६३ ॥

- षडेव वचनानि ‘अवक्तव्यानि’ साधूनां वक्तुमयोग्यानि । तद्यथा—अलीकवचनं हीलित- 20 वचनं खिसितवचनं परुषवचनं गृहस्थवचनं व्यवशमितोदीरणवचनम् । ‘तेषां च’ षण्णामपि यथाक्रममियं प्ररूपणा ॥ ६०६३ ॥ तामेव प्ररूपणां चिकीर्षुरलीकवचनविषयां द्वारगाथामाह—

वत्ता वयणिज्जो या, जेसु य ठाणेषु जा विसोही य ।

जे य भणओ अवाया, सप्पडिपक्खा उ णेयव्वा ॥ ६०६४ ॥

- यः ‘वक्ता’ अलीकवचनभाषकः, यश्च ‘वचनीयः’ अलीकवचनं यमुद्दिश्य भण्यते, येषु च 25 स्थानेष्वलीकं सम्भवति, यादृशी च तत्र ‘शोधिः’ प्रायश्चित्तम्, ये चालीकं भणतः ‘अपायाः’ दोषास्ते ‘सप्रतिपक्षाः’ सापूर्वादा अत्र भणनीयतया ज्ञातव्या इति द्वारगाथासमासार्थः ॥ ६०६४ ॥

१ °चरिमे-उपान्त्यसूत्रे कां० ॥ २ वादं कर्तुं गच्छेत्, स च वादं कुर्वन् भा० ॥ ३ °मानि अलीकादीनि षड्° कां० ॥ ४ °त्—‘दिव्यैः’ देवसम्बन्धिभिः भोगैः कां० ॥ ५ इदं तत्प्रतिषेधकं प्रस्तावात् तज्जातीयहीलिताद्येव वचनपञ्चकप्रतिषेधकं च षष्ठो° कां० ॥ ६ अनेनानेकविधेन सम्ब° कां० ॥ ७ °नम् अगारस्थ° कां० ॥ ८ °मपि वचनानां यथा° कां० ॥ ९ °कीर्षुः प्रथमतोऽलीकवचनविषयां तावद् द्वार° कां० ॥ १० °वादाः । एतानि द्वाराणि अत्र भणनीयतया ज्ञातव्यानि इति द्वारगाथासमासार्थः ॥ ६०६४ ॥ साम्प्रतमे-नामेव विवरीषुः प्रथमतो वक्ता वचनीयो वेति द्वारद्वयं युगपद् विवृणोति—आय° कां० ॥

साम्प्रतमेनामेव विवृणोति—

आयरिए अभिसेगे, भिक्खुम्मि य धेरए य खुड्डे य ।

गुरुगा लहुगा गुरु लहु, भिण्णे पडिलोम विइएणं ॥ ६०६५ ॥

इहाचार्यादिर्वक्ता वचनीयोऽपि स एवैकतरस्तत इदमुच्यते—आचार्य आचार्यमलीकं भणति चतुर्गुरु, अभिषेकं भणति चतुर्लघु, भिक्षुं भणति मासगुरु, स्थविरं भणति मासलघु, क्षुल्लकं^१ भणति भिन्नमासः । “पडिलोम विइएणं” ति द्वितीयेनाऽऽदेशेनैतदेव प्रायश्चित्तं प्रतिलोमं वक्तव्यम् । तद्यथा—आचार्य आचार्यमलीकं भणति भिन्नमासः, अभिषेकं भणति मासलघु, एवं यावत् क्षुल्लकं भणतश्चतुर्गुरु । एवमभिषेकादीनामप्यलीकं भणतां स्वस्थाने परस्थाने च प्रायश्चित्तमिदमेव मन्तव्यम् । अभिलापश्चेत्थं कर्तव्यः—अभिषेक आचार्यमलीकं भणति चतुर्गुरु, अभिषेकं भणति चतुर्लघु इत्यादि ॥ ६०६५ ॥ तच्चालीकवचनं येषु स्थानेषु सम्भवति^{१०} तानि सप्रायश्चित्तानि दर्शयितुकामो द्वारगाथाद्वयमाह—

पयला उल्ले मरुए, पच्चक्खाणे य गमण परियाए ।

समुद्देस संखडीओ, खुड्डग परिहारिय मुहीओ ॥ ६०६६ ॥

अवस्सगमणं दिसासुं, एगकुले चेव एगदब्बे य ।

पडियाखित्ता गमणं, पडियाखित्ता य भुंजणयं ॥ ६०६७ ॥

15

प्रचलापदमार्द्रपदं मरुकपदं प्रत्याख्यानपदं गमनपदं पर्यायपदं समुद्देशपदं सङ्खडीपदं क्षुल्लक-
पदं पारिहारिकपदं “मुहीउ” चि पदैकदेशे पदसमुदायोपचाराद् घोटकमुखीपदम् ॥ ६०६६ ॥

अवश्यङ्गमनपदं दिग्विषयपदं एककुलगमनपदं एकद्रव्यग्रहणपदं प्रत्याख्याय गमनपदं प्रत्या-
ख्याय भोजनपदं चेति द्वारगाथाद्वयसमासार्थः ॥ ६०६७ ॥ अथैतदेव प्रतिद्वारं विवृणोति—

पयल्लासि किं दिवा ण पयलामि लहु दुच्चनिह्वे गुरुगो ।

20

अन्नहाइत निह्वे, लहुगा गुरुगा बहुतराणं ॥ ६०६८ ॥

कोऽपि साधुर्दिवा प्रचलयते, स चान्येन साधुना भणितः—किमेवं दिवा प्रचलायसे?; स प्रत्याह—न प्रचलाये; एवं प्रथमवारं निहुवानस्य मासलघु । ततो भूयोऽप्यसौ प्रचलायितुं प्रवृत्तस्तेन साधुना भणितः—मा प्रचलायिष्ठाः; स प्रत्याह—न प्रचलाये; एवं द्वितीयवारं निह्वे मासगुरु । ततस्तथैव प्रचलायितुं प्रवृत्तस्तेन च साधुनाऽन्यस्य साधोर्दर्शितः, यथा—25

१ मुच्यते—आचार्येऽभिषेके भिक्षौ च स्थविरे च क्षुल्लके वचनीये आचार्यादेरेव वक्तव्यथाक्रमं गुरुका लघुका गुरुमासो लघुमासो भिन्नमासश्चेति प्रायश्चित्तम् । तद्यथा—आचार्य कां० ॥ २ भिन्नमासः । अभिषेकादीनामाचार्यापेक्षया यथाक्रमं प्रमाणतया हीन-हीनतर-हीनतमाऽत्यन्तहीनतमत्वात् । “पडिलोम कां० ॥ ३ गुरु । अत्र चादेशे इदं कारणमाममयन्ति वृद्धाः—शिष्टैरात्मना समानेन सह वक्तव्यम् नासमानेनेति विद्वत्प्रवादः, अतो यथा यथाऽऽचार्य आचार्य आत्मनोऽसदृशं प्रत्यलीकं ब्रूते तथा तथैव प्रायश्चित्तं गुरुतरम् सदृशं प्रति भणतः स्वल्पतरमिति । एवमभिषे कां० ॥ ४ लायसि किं दिवा ताभां० ॥ ५ बते, उपविष्टः सन् निद्रायत इत्यर्थः, सु.चा. कां० ॥

एष प्रचलायते परं न मन्यते; ततस्तेनान्येन साधुना भणितोऽपि यदि निहृते तदा चतुर्लघु ।
अथ तेन साधुना 'बहुतराणां' द्वि-त्रादीनां साधूनां दर्शितस्तैश्च भणितोऽपि यदि निहृते
तदा चतुर्गुरु ॥ ६०६८ ॥

निह्ववणे निह्ववणे, पच्छित्तं वहुए य जा सपयं ।

५ लहु-गुरुमासो सुहुमो, लहुगादी बायरो होति ॥ ६०६९ ॥

एवं निह्वने निह्वने प्रायश्चित्तं वर्द्धते यावत् 'स्वपदं' पाराश्रिकम् । तद्यथा—पञ्चमं वारं
निह्वानस्य षडलघु, षष्ठं वारं षड्रु, सप्तमं छेदः, अष्टमं वारं मूलम्, नवममनवस्थाप्यम्;
दशमं वारं निह्वानस्य पाराश्रिकम् । अत्र च प्रचलादिषु सर्वेष्वपि द्वारेषु यत्र यत्र लघुमासो
गुरुमासो वा भवति तत्र तत्र सूक्ष्मो मृषावादः, यत्र तु चतुर्लघुकादिकं स बादरो मृषावादो
१० भवति ॥ ६०६९ ॥ गतं प्रचलाद्वारम् । अथार्द्रद्वारमाह—

किं नीसि वासमाणे, ण णीमि नणु वासबिंदवो एए ।

भुंजंति णीह मरुगा, कहिं ति नणु सव्वगेहेसु ॥ ६०७० ॥

कोऽपि साधुर्वर्षे पतति प्रस्थितः, स चापरेण भणितः—किं 'वासमाणे' वर्षति निर्ग-
च्छसि ?; स ग्राह—नाहं वासन्ते निर्गच्छामि; एवं भणित्वा तथैव प्रस्थितः । तत इतरेण
१५ साधुना भणितः—कथं 'न निर्गच्छामि' इति भणित्वा निर्गच्छसि ?; स ग्राह—“वास्तु शब्दे”
इति धातुपाठात् 'वासति' शब्दायमाने यो गच्छति स वासति निर्गच्छति इत्यभिधीयते, अत्र
तु न कश्चिद् वासति किन्तु वर्षविन्दव एते तेषु गच्छामि । एवं छलवादेन प्रत्युत्तरं ददानस्य
तथैव प्रथमवारादिषु मासलघुकादिकं प्रायश्चित्तम् । अथ मरुकद्वारम्—तत्र कोऽपि साधुः
कारणे विनिर्गत उपाश्रयमागम्य साधून् भणति—निर्गच्छत साधवः ! यतो भुञ्जते मरुकाः;
२० एवमुक्ते ते साधव उद्गाहितभाजना भणन्ति—“कहिं ति” चि क ते मरुका भुञ्जते ?; इतरः
ग्राह—ननु सर्वेऽप्यात्मीयगृहेषु । एवं छलेनोत्तरं प्रयच्छति ॥ ६०७० ॥

अथ प्रत्याख्यानद्वारमाह—

भुंजसु पच्चक्खातं, महं ति तक्खण पभुंजिओ पुट्ठो ।

किं व ण मे पंचविहा, पच्चक्खाया अविरई उ ॥ ६०७१ ॥

२५ कोऽपि साधुः केनापि साधुना भोजनवेलायां भणितः—‘भुङ्क्ष्व’ समुद्दिश; स ग्राह—
प्रत्याख्यातं मया इति; एवमुक्त्वा मण्डल्यां तत्क्षणादेव 'प्रमुक्तः' भोक्तुं प्रवृत्तः । ततो द्वितीयेन
साधुना पृष्ठः—आर्य ! त्वयेत्यं भणितं 'मया प्रत्याख्यातम्'; स ग्राह—किं वा मया प्राणा-
तिपातादिका पञ्चविधाऽविरतिर्न प्रत्याख्याता येन प्रत्याख्यानं न घटते ? ॥ ६०७१ ॥

अथ गमनद्वारमाह—

१ 'कं पाराश्रिकान्तं प्रायश्चित्तं स बाद' कां० ॥ २ 'वारादिषु दशमवारांतेषु मास-
लघुकादिकं पाराश्रिकान्तं प्रायश्चित्तम् । एवमुत्तरेष्वपि द्वारेषु मासलघुकादिका प्राय-
श्चित्तयोजना स्वयमेवानयैव रीत्या कर्तव्या । अथ मरुकद्वारम् कां० ॥ ३ 'णति—भो
भोः साधवः ! निर्गच्छत यतो कां० ॥

वच्चसि नाहं वच्चे, तक्खण वच्चंति पुच्छिओ भणइ ।

सिद्धंतं न विजाणसि, नणु गम्मइ गम्ममाणं तु ॥ ६०७२ ॥

केनापि साधुना चैत्यवन्दनादिप्रयोजने व्रजता कोऽपि साधुरुक्तः—किं त्वमपि व्रजसि ?, आगच्छसि इत्यर्थः; स प्राह—नाहं व्रजामि; एवमुक्त्वा तत्क्षणादेव व्रजितुं प्रवृत्तः; ततस्तेन पूर्वप्रस्थितसाधुना भणितः—कथं ‘न व्रजामि’ इति भणित्वा व्रजसि ?; स भणति—सिद्धान्तं न विजानीषे त्वम्, ‘ननु’ इत्याक्षेपे, भो मुग्ध ! गम्यमानमेव गम्यते नागम्यमानम्, यस्मिंश्च समये त्वयाऽहं पृष्ठस्तस्मिन्नाहं गच्छामीति ॥ ६०७२ ॥ अथ पर्यायद्वारमाह—

दस एयस्स य मज्झ य, पुच्छिय परियाग बेइ उ छलेण ।

मम नव पवंदियम्मि, भणइ बे पंचगा दस उ ॥ ६०७३ ॥

कोऽपि साधुरात्मद्वितीयः केनापि साधुना वन्दितुकामेन पृष्ठः—कति वर्षाणि भवतां 10 पर्यायः ? इति । स एवं पृष्ठो भणति—एतस्य साधोर्मम च दश वर्षाणि पर्याय इति । एवं छलेन तेनोक्ते स प्रच्छकसाधुः ‘मम नव वर्षाणि पर्यायः’ इत्युक्त्वा ‘प्रवन्दितः’ वन्दितुं लभ्यस्तत इतरश्छलवादी भणति—उपविशत भगवन्तः ! यूथमेव वन्दनीया इति । ‘कथं पुनरहं वन्दनीयः ?’ इति तेनोक्ते छलवादी भणति—मम पञ्च वर्षाणि पर्यायः, एतस्यापि साधोः पञ्च, एवं द्वे पञ्चके मीलिते दश भवन्ति, अतो यूयमावयोरुभयोरपि वन्दनीया इति भणति ॥ ६०७३ ॥ 15

अथ समुद्देशद्वारमाह—

वड्डइ उ समुद्देशो, किं अच्छह कत्थ एस गगणम्मि ।

वड्डंति संखडीओ, घरेसु णणु आउखंडणया ॥ ६०७४ ॥

कोऽपि साधुः कायिकादिभूमौ निर्गत आदित्यं राहुणा अस्यमानं दृष्ट्वा साधून् स्वस्थाना-
सीनान् भणति—आर्याः ! समुद्देशो वर्तते, किमेवमुपविष्टास्तिष्ठथ ?; ततस्ते साधवः ‘नायमलीकं 20 ब्रूते’ इति कृत्वा गृहीतभाजना उत्थिताः पृच्छन्ति—कुत्रासौ समुद्देशो भवति ?; स प्राह—
नन्वेष गगनमार्गे सूर्यस्य राहुणा समुद्देशः प्रत्यक्षमेव दृश्यते । अथ सङ्खडीद्वारम्—कोऽपि
साधुः प्रथमालिका-पानकादिविनिर्गतः प्रत्यागतो भणति—प्रचुराः सङ्खड्यो वर्तन्ते, किमेवं
तिष्ठथ ?; ततस्ते साधवो गन्तुकामाः पृच्छन्ति—कुत्र ताः सङ्खड्यः ?; स छलवादी भणति—
ननु खेषु खेषु गृहेषु सङ्खड्यो वर्तन्त एव; साधवो भणन्ति—कथं ता अप्रसिद्धाः सङ्खड्य 25
उच्यन्ते ?; छलवादी भणति—“नणु आउखंडणय” ति ‘ननु’ इत्याक्षेपे, पृथिव्यादिजीवा-
नामार्यांषु गृहे गृहे रन्धनादिभिरारम्भैः सङ्खण्ड्यन्ते ते कथं न सङ्खड्यो भवन्ति ? ॥ ६०७४ ॥

अथ क्षुल्लकद्वारमाह—

सुड्डग ! जणणी तें मता, परुण्णों जियइ ति अण्ण भणितम्मि ।

माइत्ता सव्वजिया, भर्विसु तेणस ते माता ॥ ६०७५ ॥

80

कोऽपि साधुरुपाश्रयसमीपे मृतां शुनीं दृष्ट्वा क्षुल्लकं कमपि भणति—क्षुल्लक ! जनेनी तवं

१ ‘युंषि खण्ड्यन्ते यकासु आरम्भपद्धतिषु (?) ताः सङ्खड्य इति व्युत्पत्त्यर्थसम्भवाद्
भवन्तीति भावः ॥ ६०७४ ॥ अथ कां० ॥

मृता; ततः स क्षुल्लकः 'प्ररुदितः' रोदितुं लभः, तमेवं रुदन्तं दृष्ट्वा स साधुराह—मा रुदिहि, जीवति ते जननी; एवमुक्ते क्षुल्लकोऽपरे च साधवो भणन्ति—कथं पूर्वं मृतेत्युत्तवा सम्प्रति जीवतीति भणसि ?; स प्राह—एषा शुनी मृता सा तव माता भवति । क्षुल्लको ब्रूते—कथमेषा मम माता ?; मृषावादिसाधुराह—सर्वेऽपि जीवा अतीते काले तव मातृत्वेन बभूवुः ।

5 तथा च प्रज्ञप्तिस्त्रयम्—

एगमेगस्स णं भंते । जीवस्स सब्वजिया माइत्ताए पिइत्ताए भाइत्ताए भज्जत्ताए पुत्तत्ताए भूयत्ताए मृतपुब्बा ? हंता गोयमा ! एगमेगस्स जाव मृतपुब्बा (शत० उ०) ।

तेनैव कारणेनैषा शुनी त्वदीया माता इति ॥ ६०७५ ॥ अथ पारिहारिकद्वारमाह—

ओसण्णे दडूणं, दिट्ठा परिहारिग ति लहु कहणे ।

10 कत्थुज्जाणे गुरुओ, वयंत-दिट्ठेसु लहु-गुरुगा ॥ ६०७६ ॥

छल्लहुगा उ णियत्ते, आलोएंतम्मि छग्गुरु होंति ।

परिहरमाणा वि कहं, अप्परिहारी भवे छेदो ॥ ६०७७ ॥

किं परिहरंति गणु खाणु-कंटए सर्व्वे तुभ्भे हं एगो ।

सर्व्वे तुभ्भे बहि पवयणस्स पारंचिओ होति ॥ ६०७८ ॥

15 कोऽपि साधुरुद्याने स्थितानवसज्जान् दृष्ट्वा प्रतिश्रयमागत्य भणति—मया पारिहारिका दृष्टा इति; साधवो जानते यथा—शुद्धपारिहारिकाः समागतौ; एवं छलाभिप्रायेण कथयत एव मासलघु । भूयस्ते साधवः (ग्रन्थाम्रम् ७००० । सर्वग्रन्थाम्रम्—४०८२५ ।) पारिहारिकसाधुदर्शनोत्सुकाः पृच्छन्ति—कुत्र ते दृष्टाः ?; स प्राह—उद्याने; एवं भणतो मासगुरु । ततः साधवः पारिहारिकदर्शनार्थं चलिता व्रजन्तो यावद् न पश्यन्ति तावत् तस्य कथयत-
20 श्वतुर्लघु । तत्रगतैर्दृष्टेष्ववसन्नेषु कथयतश्चतुर्गुरु ॥ ६०७६ ॥

'अवसज्जा अमी' इति कृत्वा निवृत्तेषु तेषु कथयतः षड्लघवः । ते साधव ईर्यापथिकीं प्रतिक्रम्य गुरुणामालोचयन्ति—विप्रतारिता वयमनेन साधुनेति; एवं ब्रुवाणेषु तस्य षड्गुरु । आचार्यैरुक्तम्—किमेवं विप्रतारयसि ?; स वष्टोत्तरं दातुमारब्धः—परिहरन्तोऽपि कथमपरिहारिणो भवन्ति ?; एवं ब्रुवतश्छेदः ॥ ६०७७ ॥

25 साधवो भणन्ति—किं ते परिहरन्ति येन परिहारिका उच्यन्ते ?; इतरः प्राह—स्थाणु-कण्टकादिकं तेऽपि परिहरन्ति; एवमुत्तरं ददतो मूलम् । ततस्तैः सर्वैरपि साधुभिरुक्तः—वृष्टोऽसि यदेवंगतेऽप्युत्तरं ददासीति; ततः स प्राह—सर्वेऽपि यूयमेकत्र मृता अहं पुनरे-कोऽसहायो अतः पराजीये, न पुनः परिफल्गु मदीयं जल्पितम्; एवं भणतोऽनवस्थाप्यम् । अथ ज्ञानमदीवल्लिप्त एवं ब्रवीति—सर्वेऽपि यूयं प्रवचनस्य बाह्याः; एवं सर्वानधिक्षिपन् पारा-
30 श्विको भवति ॥ ६०७८ ॥ इदमेवान्त्यपदं व्याचष्टे—

१ भूयत्ताए सुण्हत्ताए सुहि-सयण-संबंध-संश्रुयत्ताए उववण्णपुब्बा ? हंता गोयमा ! एगमेगस्स णं जीवस्स सब्वजीवा जाव उववण्णपुब्बा । अत एतेनैव कारं कां ॥
२ ताः अतो वन्दनीयास्ते भगवन्तः; 'इति' एवं कां ।

किं छागलेण जंपह, किं मं 'होप्पेह एवऽजाणंता ।

बहुएहिं को विरोहो, सलमेहि व नागपोतस्स ॥ ६०७९ ॥

किमेवं छागलेन न्यायेन जरूपथः, बोत्कटवन्मूर्खतया किमेवमेव प्रलपथः इत्यर्थः । किं वा मामेवमजानन्तोऽपि “होप्पेह” गले घृत्वा प्रेरयथः । अथवा ममापि बहुभिः सह को विरोधः ? शलमैरिव नागपोतस्येति ॥ ६०७९ ॥ अथ घोटकमुखीद्वारमाह—

भणइ य दिट्ठ नियत्ते, आलोएँ आमं ति घोडगमुहीओ ।

माणुस सव्वे एगे, सव्वे बाहिं पवयणस्स ॥ ६०८० ॥

मासो लहुओ गुरुओ, चउरो मासा हवंति लहु-गुरुगा ।

छम्मासा लहु-गुरुगा, छेओ मूलं तह दुगं च ॥ ६०८१ ॥

एकः साधुर्विचारमूढौ गत उद्यानोद्देशे वडवाश्चरन्तीरवलोक्य प्रतिश्रयमागतः साधूनां 10
विस्मितमुखः कथयति— शृणुत आर्याः ! अद्य मया यादृशमाश्चर्यं दृष्टम्; साधवः पृच्छन्ति—
क्रीदृशम्?; स प्राह—घोटकमुख्यः स्त्रियो दृष्टाः; एवं भणतो मासलघु । ते साधवः ऋजुस्वभा-
वाश्चिन्तयन्ति यथा—घोटकाकारमुखा मनुष्यस्त्रियोऽनेन दृष्टा इति; ततस्ते पृच्छन्ति—कुत्र
तास्त्वया दृष्टाः?; स प्राह—उद्याने; एवं ब्रुवतो मासगुरु । साधवः ‘द्रष्टव्यास्ताः’ इत्यभि-
प्रायेण ब्रजन्ति तदानीं कथयतश्चतुर्लघु । दृष्टासु वडवासु चतुर्गुरु । प्रतिनिवृत्तेषु साधुषु षड्- 15
लघु । गुरुणामालोचिते षड्गुरु । ततो गुरुभिः पृष्टो यदि भणति—आमम्, घोटकमुख्य
एवैताः, यतो घोटकवद् दीर्घमधोमुखं च मुखं वडवानां भवतीति; एवं ब्रवीति तदा छेदः । ततः
साधुभिर्भणितः—कथं ताः स्त्रिय उच्यन्ते?; इतरः प्राह—यदि न स्त्रियस्तर्हि किं मनुष्याः?;
एवं ब्रुवाणस्य मूलम् । ‘सर्वे यूयमेकत्र मिलिताः, अहं पुनरेक एव’ एवं भणतोऽनवस्थाप्यम् ।
‘सर्वेऽपि प्रवचनस्य बाह्याः’ इति भणतः पाराश्रिकम् ॥ ६०८० ॥ ६०८१ ॥ 20

अथान्त्यं प्रायश्चित्तत्रयं प्रकारान्तरेणाह—

सव्वेगत्था मूलं, अहगं इक्कल्लगो य अणवट्ठो ।

सव्वे बहिभावा पवयणस्स वयमाणे चरिमं तु ॥ ६०८२ ॥

‘यूयं सर्वेऽप्येकत्र मिलिताः’ इति भणतो मूलमेव । ‘अहमेककः किं करोमि? इति भण-
तोऽनवस्थाप्यम् । ‘सर्वेऽपि यूयं प्रवचनस्य बाह्याः’ इति वदति पाराश्रिकम् ॥ ६०८२ ॥ 25

इदमेवान्त्यपदं व्याख्याति—

किं छागलेण जंपह, किं मं 'हंफेह एवऽजाणंता ।

बहुएहिं को विरोहो, सलमेहि व नागपोयस्स ॥ ६०८३ ॥

गतार्था ॥ ६०८३ ॥ अथावश्यंक्रमनद्वारमाह—

गच्छसि ण ताव गच्छं, किं सु ण जासि चि पुच्छितो भणति । 30

वेला ण ताव जायति, परलोगं वा वि मोक्खं वा ॥ ६०८४ ॥

कोऽपि साधुः केनापि साधुना पृष्टः—आर्य ! गच्छसि शिक्षाचर्याम्?; स प्राह—अवश्यं

१ होप्पेह तामा० ॥ २ होप्पेह को० ॥

गमिष्यामि; इतरेण साधुना भणितः—यद्येवं तत उत्तिष्ठ ब्रजावः; स प्राह—न तावदद्यापि गच्छामि; इतरेण भणितम्—किं “खुः” इति वितर्के ‘न यासि’ न गच्छसि? त्वया हि भणितम्—अवश्यं गमिष्यामि; एवंपृष्ठो भणति—न तावदद्यापि परलोकं गन्तुं वेला जायते अतो न गच्छामि, यद्वा मोक्षं गन्तुं नाद्यापि वेला अतो न गच्छामि; “अपिः” सम्भावने, ४ किं सम्भावयति? अवश्यं परलोकं मोक्षं वा गमिष्यामीति ॥ ६०८४ ॥

अथ “दिसासु” चि पदं व्याख्याति—

कतरिं दिसं गमिस्ससि, पुव्वं अवरं गतो भणति पुट्ठो ।

किं वा ण होति पुव्वा, इमा दिसा अवरगामस्स ॥ ६०८५ ॥

एकः साधुरेकेन साधुना पृष्ठः—आर्य! कतरां दिशं भिक्षाचर्यां गमिष्यसि?; स एवं-
10 पृष्ठो ब्रवीति—पूर्वां गमिष्यामि । ततः प्रच्छकः साधुः पात्रकाण्युद्वाद्यापरां दिशं गतः, इतरोऽपि पूर्वदिगमनप्रतिज्ञाता तामेवापरां दिशं गतः, तेन साधुना पृष्ठः—‘पूर्वां गमिष्यामि’ इति भणित्वा कस्मादपरामायातः?; स प्राह—किं वाऽपरस्य ग्रामस्येयं दिक् पूर्वा न भवति येन मदीयं वचनं विरुध्येत? ॥ ६०८५ ॥ अथैककुलद्वारमाह—

अहमेगकुलं गच्छं, वच्चह बहुकुलपवेसणे पुट्ठो ।

15 भणति कहं दोण्णि कुले, एगसरीरेण पविसिस्सं ॥ ६०८६ ॥

कश्चित् केनचिद् भिक्षार्थमुत्थितेनोक्तः—आर्य! एहि ब्रजावो भिक्षाम्; स प्राह—ब्रजत यूयं अहमेकमेव कुलं गमिष्यामि; एवमुक्त्वा बहुषु कुलेषु प्रवेष्टुं लग्नः ततोऽपरेण साधुना पृष्ठः—कथम् ‘एककुलं गमिष्यामि’ इति भणित्वा बहूनि कुलानि प्रविशसि?; स एवं पृष्ठो भणति—द्वे कुले एकेन शरीरेण युगपत् कथं प्रवेक्ष्यामि?, एकमेव कुलमेकस्मिन् काले प्रवेष्टुं
20 शक्यम् न बहूनीति भावः ॥ ६०८६ ॥ अथैकद्रव्यग्रहणद्वारमाह—

वच्चह एगं दव्वं, घेच्छं पोगगह पुच्छितो भणती ।

गहणं तु लक्खणं पोगगलाण णऽण्णेसि तेणेगं ॥ ६०८७ ॥

कोऽपि साधुर्भिक्षार्थं गच्छन् कमपि साधुं भणति—ब्रजावो भिक्षायाम्; स प्राह—ब्रजत यूयम्, अहमेकमेव द्रव्यं ग्रहीष्यामि; एवमुक्त्वा भिक्षां पर्यटन् अनेकानाम्—ओदन-द्वितीयाङ्गा-
25 दीनां बहूनां द्रव्याणां ग्रहणं कुर्वन् साधुभिः पृष्ठो भणति—“गहणं तु” इत्यादि, गतिलक्षणो धर्मास्तिकायः, स्थितिलक्षणो धर्मास्तिकायः, अवगाहलक्षण आकाशास्तिकायः, उपयोगलक्षणो जीवास्तिकायः, ग्रहणलक्षणः पुद्गलस्तिकायः, एषां च पञ्चानां द्रव्याणां मध्यात् पुद्गलानामेव ग्रहणरूपं लक्षणम् नान्येषां धर्मास्तिकायादीनाम्, तेनाहमेकमेव द्रव्यं गृह्णामि न बहूनीति ॥ ६०८७ ॥

30 व्याख्यातं द्वितीयद्वारगाथायाः (गा० ६०६७) पूर्वार्द्धम् । अथ “पडियाखित्ता गमणं, पडियाखित्ता य भुंजणय” चि पश्चार्द्धं व्याख्यायते—‘प्रत्याख्याय’ ‘नाहं गच्छामि’ इति प्रति-

१ ततो बहुकुलप्रवेशनेऽपरेण कां० ॥ २ पृष्ठः—कथम् ‘एकमेव द्रव्यं ग्रहीष्ये’ इत्युक्त्वा बहूनि द्रव्याणि गृह्णामि?; ततोऽसौ भणति—“गहणं तु” कां० ॥

विध्य गमनं करोति, 'प्रत्याख्याय च' 'नाहं भुञ्जे' इति भणित्वा भुञ्जे; अपरेण च साधुना पृष्टो ब्रवीति—गम्यमानं गम्यते नागम्यमानम्, भुज्यमानमेव भुज्यते नाभुज्यमानम् । अनेन च पञ्चा-
ङ्गेन गमनद्वार-प्रत्याख्यानद्वारे व्याख्याते इति प्रतिपत्तव्यम् । इह च सर्वत्रापि प्रथमवारं भणतो
मासलघु । अथाभिनिवेशेन तदेव निकाचयति तदा पूर्वोक्तनीत्या पाराश्विकं यावद् द्रष्टव्यम् ॥

तदेवं येषु स्थानेष्वलीकं सम्भवति यादृशी च तत्र शोधितदमिहितम् । सम्प्रति 'येऽपाया ४
सापवादाः' (गा० ६०६४) इति द्वारम्—तत्राऽनन्तरोक्तान्यलीकानि भणतो द्वितीयसाधुना
सहासङ्ख्यडाद्युत्पत्तेः संयमा-ऽऽत्मविराधनारूपा सप्रपञ्चं सुधिया वक्तव्याः । अपवादपदं तु
पुरस्ताद् भणियते ॥

गतमलीकवचनम् । अथ हीलितादीन्यभिहितुः प्रथमतः प्रायश्चित्तमतिदिशति—

एमेव य हीलाए, खिसा-फरुसवयणं च वदमाणो ।

10

गारत्थि विओसविते, इमं च जं तेसि णाणत्तं ॥ ६०८८ ॥

एवमेव हीलावचनं खिसावचनं परुषवचनमगारस्ववचनं व्यवशमितोदीरणवचनं च वदता
प्रायश्चित्तं मन्तव्यम् । यच्च तेषां नानात्वं तद् इदं भवति ॥ ६०८८ ॥

आदिह्लेसुं चउसु वि, सोही गुरुमाति मिन्नमासंता ।

पणुवीसतो विमाओ, विसेसितो विदिय पडिलोमं ॥ ६०८९ ॥

15

'आदिमेषु चतुर्विंशति' हीलित-खिसित-परुष-गृहस्ववचनेषु शोधिश्चतुर्गुरुकादिका मिन्न-
मासान्ता आचार्यादीनां प्राग्बद् मन्तव्या । तद्यथा—आचार्य आचार्य हीलयति चतुर्गुरु १
उपाध्याय हीलयति चतुर्लघु २ मिश्रं हीलयति मासगुरु ३ स्वविरं हीलयति मासलघु ४ लुलकं
हीलयति मिन्नमासः ५ । एतान्याचार्यस्व तपः-कालाभ्यां गुरुकाणि भवन्ति । एते आचार्यस्य पञ्च
संयोगा उक्ताः, उपाध्यायादीनामपि चतुर्णामेवमेव पञ्च पञ्च संयोगा भवन्ति, सर्वसङ्ख्येते ३०
पञ्चविंशतिर्भवन्ति । अत एवाह—'पञ्चविंशतिकः' पञ्चविंशभङ्गपरिमाणो विभागोऽत्र
भवति । स च तपः-कालाभ्यां विशेषितः कर्तव्यः । द्वितीयादेशेन चैतदेव प्रायश्चित्तं प्रति-
ह्लोमं निज्ञेयम्, मिन्नमासार्थं चतुर्गुरुकान्तमित्यर्थः । एवं खिसित-परुष-गृहस्ववचनेष्वपि
शोधिमन्तव्या ॥ ६०८९ ॥ अथ हीलितवचनं व्याख्याति—

गणि वायए बहुस्सुए, मेहावाऽऽयसिब भम्मकहि वादी ।

25

अप्पकसाए धूले, तणुए दीहे य मढहे य ॥ ६०९० ॥

इह गणि-वाचकादिभिः पदैः सूचयाऽसूचया वा परं हीलयति । सूचका यथा—'वर्षं च
गणि-वृषभा अतः को नाम गणि-वृषभैः सहासाकं विरोधः ? । असूचया यथा—कस्त्वं गणी-
नामसि ? किं वा स्वया गणिना निष्पद्यते ? ; यद्वा—गणीभवन्नपि त्वं न किञ्चिद् जानासि,
केन वा त्वं गणिः कृतः ? इति । एवं वाचकादिष्वपि पदेषु भावनीयम् । नवरम्—'वाचकः' ३०
पूर्वगतश्रुतधारी, 'बहुश्रुतः' अक्षरविचित्रश्रुतः, 'मेधवी' महत्तम-धरवा-मर्त्यदमोक्षविशेषात्
त्रिधा, 'आचार्यः' गच्छाधिपतिः, 'धर्मकधी वादी च' प्रतीतः । 'अप्पकसाए' ति बहुक-

पाया वयम्, को नामाल्पकषायैः सह विरोधः ? । “थूले तणुए” ति स्थूलशरीरा वयम्, कस्तनुदेहैः सह विरोधः ? । “दीहे य मडहे य” ति दीर्घदेहा वयं सदैवोपरि शिरोघट्टनं प्राप्नुमः, को मडभदेहैः समं विरोधः ? । एषा सूचा । असूचायां तु—बहुकषायस्त्वम्, स्थूल-शरीरस्त्वम् इत्यादिकं परिस्फुटमेव जल्पति । एवमसूचया सूचया वा यत् परं हील्यति तदेतद् ऽहीलितवचनम् ॥ ६०९० ॥ अथ खिसितवचनमाह—

गहियं च अहाघोसं, तहियं परिपिण्डियाण संलावो ।

अमुएणं सुत्तथो, सो वि य उवजीवितुं दुक्खं ॥ ६०९१ ॥

एकेन साधुना ‘यथाघोषं’ यथा गुरुभिरभिलाषा भणिताः तथा श्रुतं गृहीतम् । स चैवं-गृहीतसूत्रार्थः प्रतीच्छकादीन् वाचयति । यदा च प्रतीच्छक उपतिष्ठते तदा तस्य जाति-
10 कुलदीनि पृष्ठा पश्चात् तैरेव खिसां करोति । इतश्च अन्यत्र साधूनां ‘परिपिण्डितानां’ स्वाध्यायमण्डल्या उत्थितानां संलापो वर्तते—कुत्र सूत्रार्थो परिशुद्धौ प्राप्येते ? । तत्रैकस्मिन् यथाघोषश्रुतग्राहकं साधुं व्यपदिशति, यथा—अमुकेन सूत्रार्थो शुद्धौ गृहीतौ परं स ‘उपजीवितुं’ सेवितुं ‘दुःखं’ दुष्करः ॥ ६०९१ ॥ कथम् ? इत्याह—

जह कोति अमयरुक्खो, विसकंठगवल्लिवेढितो संतो ।

15 ण चइज्जइ अंहीतुं, एवं सो खिसमाणो उ ॥ ६०९२ ॥

यथा कोऽप्यमृतवृक्षो विषकण्टकवल्लीभिर्वेष्टितः सन् ‘आलीतुं’ आश्रयितुं न शक्यते एव-मसावपि साधुः प्रतीच्छकान् खिसन् नाश्रयितुं शक्यः ॥ ६०९२ ॥ तथाहि—

ते खिसणापरद्धा, जाती-कुल-देस-कम्मपुच्छाहिं ।

आसागता गिरासा, वच्चंति विरागसंजुत्ता ॥ ६०९३ ॥

20 मस्तसोपसम्पद्यते तं पूर्वमेव पृच्छति—का तव जातिः ? किं नामिका माता ? को वा पिता ? कसिन् वा देशे सज्जातः ? किं वा कृष्यादिकं कर्म पूर्वं कृतवान् ? ; एवं पृष्ठा पश्चात् तान् पठतो हीना-ऽधिकाक्षराबुद्धारणादेः कुतोऽपि कारणात् कुपितसौरेव जात्यादिभिः खिसति । ततः ‘ते’ प्रतीच्छका जाति-कुल-देश-कर्मपृच्छाभिः पूर्वं पृष्ठाः ततः खिसनया प्रारब्धाः—त्याजिताः सन्तः ‘सूत्रार्थो ग्रहीष्यामः’ इत्याशयाऽऽगताः ‘निराशाः’ क्षीणमनोरथा विरागसंयुक्ताः—

25 “दिद्धा सि कसेरुमई, अणुमूया सि कसेरुमई ।

पीयं च ते पाणिययं, वरि तुह नाम न दंसणयं ॥”

इति मणित्वा लगच्छं ऋजन्ति ॥ ६०९३ ॥

मुत्त-ऽत्थाणं गहणं, अहणं काहं ततो पडिनियत्तो ।

जाति कुल देस कम्मं, पुच्छति खल्लाड घण्णागं ॥ ६०९४ ॥

30 एवं तदीयवृत्तान्तमाकर्ष्य कोऽपि साधुर्मणति—अहं तस्य सकाशे गत्वा सूत्रार्थयोर्ग्रहणं करिष्ये, तं चाचार्यं खिसनादोषाद् निवर्तयिष्यामि । एवमुक्त्वा येषामाचार्याणां स शिष्यस्ते-

१ “मडहं सिद्धत्यमेतं” इति चूर्णो विशेषचूर्णो च ॥ २ अहियतुं तामा० ॥ ३ पीतं तुह पाणिययं, वरि तुह णाम् ण दंसणयं ॥ इति पाठः चूर्णो ॥

षामन्तिके गत्वा पृच्छति—योऽसौ युष्माकं शिष्यः स कुत्र युष्माभिः प्राप्तः ? । आचार्याः प्राहुः—वइदिसनामकस्य नगरस्यासन्ने गोर्बरग्रामे । ततोऽसौ साधुस्ततः प्रतिनिवृत्तो गोर्बरग्रामं गत्वा पृच्छति—अमुकनामा युवा युष्मदीये ग्रामे पूर्वं किमासीत् ? । ग्रामेयकैरुक्तम्—आसीत् । ततः—का तस्य माता ? को वा पिता ? किं वा कर्म ? । तैरुक्तम्—“खल्लाड धण्णागं” ति नापितस्य धन्निका नाम दासी, सा खल्लाडकोलिकेन सममुषितवती, तस्याः सम्बन्धी 5 पुत्रोऽसौ ॥ ६०९४ ॥

एवं श्रुत्वा तस्य साधोः सकाशं गत्वा भणति—अहं तवोपसम्पदं प्रतिपद्ये । ततस्तेन प्रतीच्छद्य पृष्ठः—कुत्र त्वं जातः ? का वा ते माता ? इत्यादि । एवं पृष्ठोऽसौ न किमपि ब्रवीति । तत इतरश्चिन्तयति—नूनमेषोऽपि हीनजातीयः । ततो निर्बन्धे कृते स साधुः प्राह—

थाणम्मि पुच्छियम्मि, ह णु दाणि कहेमि ओहिता सुण्णा । 10

साहिस्सऽण्णे कस्स व, इमाहँ तिक्खाहँ दुक्खाहँ ॥ ६०९५ ॥

स्थाने भवद्भिः पृष्ठे सति “ह णु दाणि” चि तत इदानीं कथयामि, अवहिताः शृणुत यूयम्, कस्यान्यस्य ‘इमानि’ ईदृशानि तीक्ष्णानि दुःखानि कथयिष्यामि ? ॥ ६०९५ ॥

वइदिस गोब्बरग्रामे, खल्लाडग धुत्त कोलिय त्थेरो ।

ण्हाविय धण्णिय दासी, तेसिं मि सुतो कुणह गुज्झं ॥ ६०९६ ॥ 15

वइदिसनगरासन्ने गोर्बरग्रामे धूर्तः कोलिकः कश्चित् खल्लाटः स्थविरः, तस्य नापितदासी धन्निका नाम भार्या, तयोः सुतोऽस्म्यहम्; एतद् गुह्यं कुरुत, मा कस्यापि प्रकाशयतेत्यर्थः ॥ ६०९६ ॥

जेट्ठो मज्झ य भाया, गब्भत्थे किर ममम्मि पव्वइतो ।

तमहं लद्धसुतीओ, अणु पव्वइतोऽणुराणेण ॥ ६०९७ ॥ 20

मम ज्येष्ठो भ्राता गर्भस्थे किल मयि प्रव्रजित इति मया श्रुतम् । ततोऽहमेवं लब्धश्रुतिको भ्रातुरनुराणेण तमनु—तस्य पश्चात् प्रव्रजितः ॥ ६०९७ ॥

एवं श्रुत्वा स खिसनकारी साधुः किं कृतवान् ? इत्याह—

आगारविसंवइयं, तं नाउं सेसचिंधसंवदियं ।

णिउणोवायच्छलितो, आउंटण दाणमुभयस्स ॥ ६०९८ ॥ 25

‘न मदीयस्य भ्रातुरेवंविध आकारो भवति’ इत्याकारविसंवदितं ज्ञात्वा शेषैश्च—जात्यादि-भिश्चिद्भिः संवदितं ज्ञात्वा चिन्तयति—अहो ! अमुना निपुणोपायेन छलितोऽहम्, यदेव-मन्यव्यपदेशेन मम जात्यादिकं प्रकटितम् । ततः ‘आवर्तनं’ मिथ्यादुष्कृतदानपूर्वं ततो दोषा-दुपरमणम् । ततस्तस्मै सूत्रा-ऽर्थरूपस्योभयस्य दानं कृतमिति ॥ ६०९८ ॥

गतं खिसितवचनम् । अथ परुषवचनमाह—

दुविहं च फरुसवयणं, लोइय लोउत्तरं समासेणं ।

लोउत्तरियं ठप्पं, लोइय वोच्छं तिमं णातं ॥ ६०९९ ॥

द्विविधं परुषवचनं समासतो भवति—लौकिकं लोकोत्तरिकं च । तत्र लोकोत्तरिकं स्वाप्यम्,

पश्चाद् भणिष्यत इत्यर्थः । लौकिकं तु परुषवचनमिदानीमेव वक्ष्ये । तत्र चेदं ज्ञातं भवति ॥ ६०९९ ॥

अञ्जोञ्ज समनुरक्ता, वाहस्स कुडुंबियस्स वि य धूया ।

तासिं च फरुसवयणं, आमिसपुच्छा समुप्पण्णं ॥ ६१०० ॥

5 व्याघस्य कुटुम्बिनोऽपि च “धूताः” दुहितरौ अन्योन्यं समनुरक्ते, परस्परं सरुयौ इत्यर्थः । तयोश्च परुषवचनमामिषपृच्छया समुत्पन्नम् ॥ ६१०० ॥ कथम् ? इति चेद् उच्यते—

केष्माऽऽणीतं पिसियं, फरुसं पुण पुच्छिया भणति वाही ।

किं खु तुमं पिताए, आणीतं उत्तरं वोच्छं ॥ ६१०१ ॥

व्याघदुहित्रा पुद्गलमानीतम्, ततः कुटुम्बिदुहित्रा सा भणिता—केनेदं पिशितमानीतम् ? ।

10 ततो ‘व्याघी’ व्याघदुहिता पृष्ट्वा सती परुषवचनं भणति—किं खु ? त्वदीयेन पित्राऽऽनीतम् । कुटुम्बिदुहिता भणति—किं मदीयः पिता व्याघः येन पुद्गलमानयेत् ? । एवं लौकिकं परुष-वचनम् । अथ ‘उत्तरं’ लोकोत्तरिकं वक्ष्ये ॥ ६१०१ ॥ प्रतिज्ञातमेवाह—

फरुसम्मि चंडरुद्दो, अवन्ति लाभे य सेह उत्तरिए ।

आलचे वाहिचे, वावारिय पुच्छिय णिसिद्धे ॥ ६१०२ ॥

15 परुषवचने चण्डरुद्र उदाहरणम्, अवन्त्यां नगर्यां शैक्षस्य लाभः तस्य सज्जात इति तदुदाहरणस्यैव सूचा कृता । एतल्लोकोत्तरिकं परुषवचनम् । एतच्चैतेषु स्थानेषूपपद्यते—“आलचे” इत्यादि, ‘आलसो नाम’ ‘आर्य ! किं तव वर्त्तते ?’ इत्येवमाभाषितः १, ‘व्याहृतः’ ‘इत एहि’ इत्येवमाकारितः २, ‘व्यापारितः’ ‘इदमिदं च कुरु’ इति नियुक्तः ३, ‘पृष्टः’ ‘किं कृतं ? किं वा न कृतम् ?’ इत्यादि पर्यनुयुक्तः ४, ‘निसृष्टः’ ‘गृहाण, मुञ्च, पिब’ इत्येव-
20 मादिष्टः ५ । एतेषु पञ्चसु स्थानेषु परुषवचनं सम्भवति इति निर्युक्तिगाथासमासार्थः ॥ ६१०२ ॥

अथैनौ निवरीषुश्चण्डरुद्रदृष्टान्तं तावदाह—

ओसरणे सवयंसो, इम्मसुतो वत्थभूसियसरीरो ।

दायण त चंडरुद्दे, एस पवंचेति अम्हे चि ॥ ६१०३ ॥

भूतिं आणय आणीते दिक्खितो कंदिउं गता मिचा ।

25 वत्तोसरणे पंथं, पेहा वय दंडगाऽऽड्डो ॥ ६१०४ ॥

उज्जयिन्यां नगर्यां रथयात्रोत्सवे ‘ओसरणं’ बहूनां साधूनामेकत्र मीलकः समजनि । तत्र सवयसो वस्त्रभूषितश्चरीरः इम्मसुतः साधूनामन्तिके समायतो भणति—मां प्रत्राजयत । ततः साधवश्चिन्तयन्ति—एषः ‘प्रपञ्चयति’ विप्रतारयत्यस्मानिति । तैश्चण्डरुद्राचार्यस्य दर्शनं कृतम् “घृष्ट्यां कलिना कलिः” इति कृत्वा ॥ ६१०३ ॥

१ “वाहधूताए योगलं आणीतं । कुडुंबियधूताए भणिता—केण तं आणीतं ? । इतराए भणितं—किं तुमं आणेहिस्ति ? । कुडुंबियधूया भणति—किं अहं वाहधूया ? । एवं अस्वस्वदं जातम् ।” इति चूर्णौ विशेष-चूर्णौ च ॥ २ किमनावाधं वर्त्तते तव ? इत्येवमाचार्यादिनाऽऽभाषि कां० ॥ ३ नामेव माण्यकारो विव कां० ॥

ततश्चण्डरुद्रस्योपस्थितः—प्रजाजयत मामिति । ततस्तेनोक्तम्—‘भूति’ क्षारमानय । ततस्तेन भूतावानीतायां लोचं कृत्वा दीक्षितः । ततस्तदीयानि मित्राणि ‘क्रन्दिस्वा’ प्रभूतं रुदित्वा स्वस्थानं गतानि । वृत्ते च समवसरणे चण्डरुद्रेण शैक्षो भणितः—पन्थानं प्रत्युपेक्षस्व येन प्रभाते ब्रजामः । ततः प्रत्युपेक्षिते पथि प्रभाते पुरतः शैक्षः पृष्ठतश्चण्डरुद्रः “वय” चि ब्रजति । स च शैक्षो गच्छन् स्थाणावास्फिटितः । ततश्चण्डरुद्रो रुष्टः ‘दुष्टशैक्षः’ इति भणन् शिरसि दण्डकेन ताडयति । शैक्षो मिथ्यादुष्कृतं करोति भणति च—सम्यगायुक्तो गमिष्यामि । ततश्चण्डरुद्रस्तदीयोपशमेनावृत्तश्चिन्तयति—अहो ! अस्याभिनवदीक्षितस्यापि कियान् शमप्रकर्षः ? मम तु मन्दभाग्यस्य चिरप्रव्रजितस्याप्येवंविधः परमकोटिमुपगतः क्रोधः; इति परिभावयतः क्षपकश्रेणिमधिरूढस्य केवलज्ञानमुत्पेदे ॥ ६१०४ ॥

एवं चण्डरुद्रस्य ‘दुष्टशैक्षः’ इत्यादिभणनमिव परुषवचनं मन्तव्यम् । अथ ‘आलसादिषु 10 पदेषु परुषं भवति’ इति यदुक्तं तस्य व्याख्यानमाह—

तुसिणीए हुंकारे, किं ति व किं चडगरं करोसि चि ।

किं णिव्रुति ण देसी, केवतिर्यं वा वि रडसि चि ॥ ६१०५ ॥

आचार्यादिभिरालसो व्याहृतो व्यापारितः पृष्ठो निस्पृष्टो वा तूष्णीको भवति, हुंकारं वा करोति, ‘किम् ?’ इति वा भणति, ‘किं वा चटकरं करोषि ?’ इति ब्रवीति, ‘किं निर्वृतिं न 15 ददासि ?’ इति ब्रूते, ‘कियद्वा रटिप्यसि ?’ इति भणति । एते सर्वेऽपि परुषवचनप्रकाराः ॥ ६१०५ ॥ अथैतेष्वेव प्रायश्चित्तमाह—

मासो लहुओ गुरुओ, चउरो मासा हवंति लहु-गुरुगा ।

छम्मासा लहु-गुरुगा, छेदो मूलं तह दुगं च ॥ ६१०६ ॥

लघुको मासो गुरुको मासश्चत्वारो मासा लघवश्चत्वारो मासा गुरवः षण्मासा लघवः 20 षण्मासा गुरवः छेदो मूलं तथा ‘द्विकम्’ अनवस्थाप्यं पाराश्रिकं चेति ॥ ६१०६ ॥

एतदेव प्रायश्चित्तं चारणिकया गाथाद्वयेन दर्शयति—

आयरिण्णाऽऽलचो, आयरितो चेव तुसिणितो लहुओ ।

रडसि चि छग्गुरुंतं, वाहितें गुरुगादि छेदंतं ॥ ६१०७ ॥

लहुगाई वावारितें, मूलंतं चतुगुरुगाइ पुच्छिण्ण वमं ।

णीसड्ड छसु पतेस्स, छल्लहुगादी तु चरिमंतं ॥ ६१०८ ॥

आचार्येण आलस आचार्य एव तूष्णीको भवति मासलघु । अथ हुंकारादिकं रटसीति पर्यन्तं करोति तदा षड्गुरुकान्तम् । तद्यथा—हुंकारं करोति मासगुरु, ‘किम् ?’ इति भाषते न ‘मस्तकेन वन्दे’ इति ब्रवीति चतुर्लघु, ‘किं चटकरं करोषि ?’ इति ब्रुवाणस्य चतुर्गुरु, ‘किं निर्वृतिं न ददासि ?’ इति भाषमाणस्य षड्लघु, ‘कियन्तं वा कालं रटसि ?’ इति ब्रुवतः षड्गुरु । 30

१ शः । इह च परेणाभाषितस्य यत् तूष्णीकत्वं तत् तस्यासमाधाननिबन्धनतया परुषवचनमिव परुषवचनमित्युपमानाद् द्रष्टव्यम् ॥ ६१०५ ॥ अथै कं० ॥ २ चार्थः ‘आर्य ! वर्त्ततेऽनावाधं भवताम्’ इत्युक्तः सन् एव तूष्णीं कं० ॥

व्याहृतस्य तूष्णीकतादिषु पदेषु मासगुरुकादारब्धं छेदान्तं ज्ञेयम् ॥ ६१०७ ॥

व्यापारितस्य चतुर्लघुकादारब्धं मूलान्तम् । पृष्ठस्य चतुर्गुरुकादारब्धं 'नवमम्' अनवस्था-
प्यम् । 'निसृष्टस्य' 'इदं गृहाण, भुङ्क्व' इत्यायुक्तस्य 'षट्स्वपि' तूष्णीकादिपदेषु षड्लघुकादारब्धं
चरमं—पाराञ्चिकं तदन्तं ज्ञातव्यम् ॥ ६१०८ ॥ एवमाचार्येणैवाचार्यस्यालसादिपदेषु शोधिरुक्ता ।
५ अथाऽऽचार्येणैवालसादीनामुपाध्यायप्रभृतीनां शोधिं दर्शयितुमाह—

एवमुवज्ज्ञाएणं, भिक्खू थेरेण खुड्डएणं च ।

आलचाइपएहिं, इक्किक्कपयं तु हासिजा ॥ ६१०९ ॥

'एवम्' आचार्यबदुपाध्यायेन भिक्षुणा स्थविरेण क्षुल्लकेन च समं आलसादिपदैः प्रत्येकं
तूष्णीकतादिप्रकारषट्के यथाक्रममेकैकं प्रायश्चित्तपदं हासयेत् । तद्यथा—आचार्य उपाध्याय-
10 मनुरूपेणाभिलाषेनालपति ततो यदि उपाध्यायस्तूष्णीक आस्ते तदा गुरुभिन्नमासः, हुङ्कारं
करोति मासलघुं, एवं यावत् 'किमेतावन्मात्रमारटसि ?' इति भणतः षड्लघु । व्याहृतस्यैतेष्वेव
तूष्णीकादिषु पदेषु लघुमासादारब्धं षड्गुरुकान्तम्, व्यापारितस्य गुरुमासादिकं छेदान्तम्,
पृष्ठस्य चतुर्लघुकादिकं मूलान्तम्, निसृष्टस्य चतुर्गुरुकादिकमनवस्थाप्यान्तं द्रष्टव्यम् । एवमा-
चार्येणैव भिक्षोरालसादिषु पदेषु लघुभिन्नमासादारब्धं मूलान्तम्, स्थविरस्य गुरुविंशतिरात्रि-
15 न्दिवादारब्धं छेदान्तम्, क्षुल्लकस्य लघुविंशतिरात्रिन्दिवादारब्धं षड्गुरुकान्तं प्रायश्चित्तं प्रति-
पत्तव्यम् ॥ ६१०९ ॥ एवं तावदाचार्यस्याचार्यादिभिः पञ्चभिः पदैः समं चारणिका दर्शिता ।
साम्प्रतमुपाध्यायादीनां चतुर्णामप्याचार्यादिपदपञ्चकेन चारणिकां दर्शयति—

आयरियादभिसेगो, एकगहीणो तदिकिणा भिक्खू ।

थेरो तु तदिकेणं, थेरा खुड्डो वि एगेणं ॥ ६११० ॥

20 आचार्याद् 'अभिषेकः' उपाध्याय आलापादिपदानि कुर्वाणश्चारणिकायामेकेन प्रायश्चित्त-
पदेन हीनो भवति । तद्यथा—उपाध्याय आचार्यमालपति 'क्षमाश्रमणाः ! कथं वर्तते ?'
इत्यादि, एवमालस आचार्यस्तूष्णीक आस्ते भिन्नमासो गुरुकः, हुङ्कारं करोति मासलघु, एवं

१ 'व्याहृतस्य तु' 'इत आगच्छत' इत्येवमाकारितस्य तूष्णीकतादिषु पदेषु मासगुरु-
कादारब्धं छेदान्तं ज्ञेयम् ॥ 'व्यापारितस्य' 'इदं कुरु इदं मा कुरु' इति नियुक्तस्य चतु-
र्लघुकादारब्धं मूलान्तम् । 'पृष्ठस्य' 'किं कृतम् ? किं वा न कृतम्' इत्यादिपर्यनुयुक्तस्य
चतुर्गुरुकादारब्धं कां० ॥ २ 'त्याद्यादिष्टस्य' 'ष' कां० ॥ ३ 'णालपितादेराचार्यस्य तूष्णी-
कतादिपदेषु कां० ॥ ४ 'नां तूष्णीकतादिपदेषु शो' कां० ॥ ५ 'घु, 'किम्' इति भाषते
मासगुरु । 'किं चटकरं करोषि ?' इति ब्रुवाणस्य चतुर्लघु । 'किं निर्वृतिं न ददासि ?'
इति जल्पतश्चतुर्गुरु । 'किमेताव' कां० ॥ ६ 'षु प्रत्येकं तूष्णीकतादिभिः पदैर्लघु' कां० ॥
७ मासलघु, 'किम् ?' इति भाषते मासगुरु, 'किं चटकरं करोषि ?' इति भणति
चतुर्लघु, 'किं निर्वृतिं न ददासि ?' इति ब्रुवतश्चतुर्गुरु, 'कियद्वाऽऽरटसि ?' इति जल्पतः
षड्लघु । एवं व्याहृत-व्यापारित-पृष्ठ-निसृष्टपदेष्वपि यथाक्रमं मासलघु-मासगुरु-चतु-
र्लघु-चतुर्गुरुप्रारब्धमनेनैव चारणिकां कां० ॥

तेनैव चारणिकाक्रमेण तावद् नेयं यावद् उपाध्यायेनाचार्यस्य निसृष्टस्य 'किमेतावदारदसि ?' इतिब्रुवाणस्यानवस्थाप्यम् । अथोपाध्याय उपाध्यायमालपति तत आलप्तादिषु पञ्चसु पदेषु तूष्णीकतादिभिः षड्भिः पदैः प्रत्येकं चार्यमाणैर्लघुभिन्नमासादारब्धं मूले तिष्ठति । एवमुपाध्यायेनैव भिक्षोरालप्तादिषु पदेषु तूष्णीकतादिभिरेव पदैर्गुरुर्विंशतिरात्रिन्दिवादारब्धं छेदान्तम्, स्थविरस्य लघुर्विंशतिरात्रिन्दिवादारब्धं षड्गुरुकान्तम्, क्षुल्लकस्य गुरुपञ्चदशरात्रिन्दिवादारब्धं ५ षड्लघुकान्तं द्रष्टव्यम् । यदा तु भिक्षुराचार्यादीनालपति तदा ततः—उपाध्यायादेकेन पदेन हीनो भवति, सर्वचारणिकाप्रयोगेण लघुपञ्चदशरात्रिन्दिवादारब्धं प्रायश्चित्तं मूले तिष्ठतीत्यर्थः । यदा तु स्थविर आलपति तदा ततः—भिक्षोरेकेन पदेन हीनो भवति, सर्वचारणिकाप्रयोगेण गुरुदशरात्रिन्दिवादारब्धं छेदे तिष्ठतीत्यर्थः । यदा तु क्षुल्लक आचार्यादीनालपति तदा सोऽप्येकेन पदेन हीनो भवति । तद्यथा—क्षुल्लक आचार्यमालपति यदि आचार्यस्तूष्णीका-10 दीनि पदानि करोति तत आलप्तादिषु पञ्चसु पदेषु लघुर्विंशतिरात्रिन्दिवादारब्धं षड्गुरुके तिष्ठति । एवं क्षुल्लकेनैवोपाध्यायस्यालप्तादिषु पदेषु तूष्णीकतादिभिः षड्भिः पदैः प्रत्येकं चार्यमाणैर्गुरुपञ्चदशकादारब्धं षड्लघुकान्तम्, भिक्षोर्लघुपञ्चदशकादारब्धं चतुर्गुरुकान्तम्, स्थविरस्य गुरुदशकादारब्धं चतुर्लघुकान्तम्, क्षुल्लकस्य लघुदशकादारब्धं मासगुरुकान्तं प्रायश्चित्तं भवति । एवं सर्वचारणिकाप्रयोगेण लघुदशकादारब्धं षड्गुरुके तिष्ठतीति ॥ ६११० ॥ 15

एवं तावन्निर्ग्रन्थानामुक्तम् । अथ निर्ग्रन्थीनामतिदिशन्नाह—

भिक्षुसुरिसी तु गणिणी, थेरसरिच्छी तु होइ अभिसेगा ।

भिक्षुणि सुड्सरिच्छी, गुरुलहुपणगाइ दो इयरा ॥ ६१११ ॥

इह निर्ग्रन्थीवर्गेऽपि पञ्च पदानि, तद्यथा—प्रवर्तिनी अभिषेका भिक्षुणी स्थविरा क्षुल्लिका च । तत्र 'गणिनी' प्रवर्तिनी सा भिक्षुसदृशी मन्तव्या । किमुक्तं भवति ?—प्रवर्तिनी प्रवर्तिनी-20 प्रभृतीनां पञ्चानामन्यतमामालप्तादिभिः प्रकारैरालपति, सा चाऽऽलप्यमाना तूष्णीकादिपदषट्कं करोति ततो भिक्षावालपति यदाचार्यादीनां प्रायश्चित्तमुक्तं तत् तासां प्रवर्तिनीप्रभृतीनां मन्तव्यम् । अथाभिषेका प्रवर्तिन्यादीनामन्यतरामालपति सा च तूष्णीकादिपदानि करोति ततः स्थविरे आलपति यदाचार्यादीनां प्रायश्चित्तमुक्तं तत् तासां द्रष्टव्यम्, अत एवाह—स्थविरसदृशा अभिषेका भवति । अथ भिक्षुणी प्रवर्तिनीप्रभृतिकामालपति सा च तूष्णी-25 कादीनि करोति ततः क्षुल्लके आलपति यदाचार्यादीनां प्रायश्चित्तमुक्तं तत् तासामपि यथाक्रमं ज्ञेयम्, अत एवाह—भिक्षुणी क्षुल्लकसदृशी । अथ स्थविरा प्रवर्तिनीप्रभृतिकामालपति ततः प्रवर्तिन्यास्तूष्णीकादिपदषट्कं कुर्वाणाया गुरुपञ्चदशकादिकं षड्लघुकान्तम्, अभिषेकाया लघुपञ्चदशकादिकं चतुर्गुरुकान्तम्, भिक्षुण्या गुरुदशकादिकं चतुर्लघुकान्तम्, स्थविराया लघुदशकादिकं मासगुरुकान्तम्, क्षुल्लिकाया गुरुपञ्चकादिकं मासलघुकान्तं ज्ञेयम् । अथ क्षुल्लिका 30

१ तास्यालप्यमानास्तूष्णीकतादिपदषट्कं कुर्वन्ति ततो भिक्षावालपति यदाचार्यादीनां प्रायश्चित्तमुक्तं तत् तासां द्रष्टव्यम् । अथाभिषेकया आलपितादिप्रकारपञ्चकेन प्रवर्तिनी-प्रभृतयः पञ्चापि जल्पिताः सन्तस्तूष्णीकतादिपदषट्कं कुर्वन्ति ततः स्थविरे कं० ॥

प्रवर्तिनीप्रभृतिकामालपति सा च तूष्णीकादीनि पदानि करोति ततः प्रवर्तिन्या लघुपञ्चदशकादिकं चतुर्गुरुकान्तम्, अभिवेकाया गुरुदशकादिकं चतुर्लघुकान्तम्, भिक्षुण्या लघुदशकादिकं मासगुरुकान्तम्, स्वविराया गुरुपञ्चकादिकं मासलघुकान्तम्, क्षुल्लिकाया लघुपञ्चकादिकं गुरु-
भिन्नमासान्तं मन्तव्यम् । अत एवाह—“गुरु-लघुपणगाइ दो इयर” चि ‘इतरे’ स्वविरा-
५ क्षुल्लिके तयोर्द्वयोरपि यन्माक्रमं गुरुपञ्चकादिकं लघुपञ्चकादिकं च प्रायश्चित्तं भवति ॥६१११॥

इह परुषग्रहणेन निष्ठुर-कर्कशे अपि सूचिते, ततस्तयोः प्रायश्चित्तं दर्शयितुं परुषस्य च प्रकारान्तरेण शोभिमभिधातुमाह—

लहुओ य लहुसगर्मि, गुरुगो आगाढ फरुस वयमाणे ।

गिदुर-ककसवयणे, गुरुगा य पतोसओ जं च ॥ ६११२ ॥

10 ‘लहुसके’ श्लोके परुषवचने सामान्यतोऽभिधीयमाने मासलघु । आगाढपरुषं वदतो मास-
गुरु । निष्ठुरवचने कर्कशवचने चत्वारो गुरुवः । यच्च ते परुषं भणिताः प्रद्वेषतः करिष्यन्ति
तच्चिप्यन्नं प्रायश्चित्तम् ॥ ६११२ ॥

अथ किमिदं निष्ठुरं ? किं वा कर्कशम् ? इत्याशङ्कावकाशं विलोक्याऽऽह—

निर्वेद पुच्छितर्मि, उग्गामइल चि गिदुरं सव्वं ।

15 मेहुण संसट्ठं कक्कसाइँ विव्वेग साहेति ॥ ६११३ ॥

कयाऽपि महेत्या कोऽपि साधुः पृष्ठः—केन निर्वेदेन त्वं प्रव्रजितः ? । स प्राह—मदीया
भोजिका ‘उच्छामिका’ दुःशीला अतोऽहं प्रव्रजितः । एवमादिकं सर्वमपि निष्ठुरमुच्यते । तथा
मैथुने ‘संसट्ठं’ विलीनभावं दृष्ट्वा प्रव्रजितोऽहम् । एवं निर्वेदं यत् कथयति तदेवमादीनि
वचांसि कर्कशानि मन्तव्यानि ॥ ६११३ ॥ इदमेव व्याचष्टे—

20 मयं व अं होइ रयावसाणे, तं चिक्कणं गुज्ज मलं झरंतं ।

अंगेसु अंगाइँ विगूहयंती, निव्वेयमेयं मम जाण सोमे ! ॥ ६११४ ॥

सखेदणीसट्ठविमुक्कगतो, मारेण छिन्नो ससई व दीहं ।

हीओ मि जं आसि रयावसाणे, अणेगसो तेणं दमं पवण्णो ॥६११५॥

यद् रतावसाने मृतमिव भवति तदेवविधं गुह्यं चिक्कणं मलं ‘क्षरत्’ परिगल्ह्, भार्वा
25 चात्मीयेष्वग्नेषु चात्मीयान्येवाह्निनि जुगुप्सनीयतया निगूहयन्ती मया दृष्टा, एतद् मे ‘निर्वेदं’
निर्वेदकारणं हे सौम्ये ! आनीहि ॥ ६११४ ॥ तथा—

सखेदं “धीसट्ठं” अन्तर्यं विमुक्कगात्रः सिमिलीकृताङ्गो मारेण ‘छिन्नः’ वृटितो मार-
वाहको यथा दीर्घं निःश्वसिति तथाऽहमपि रतावसाने यदनेकश एवंविधः ‘आसम्’ अमूर्त्वं तद्
अतीव ‘हीतः’ लज्जितः, एतेन निर्वेदेन ‘दमं’ संयमं पाठान्तरेण व्रतं वा प्रपन्नोऽहम् ॥६११५॥

१ ‘वति ॥ ६१११ ॥ तदेवं दर्शितं परुषवचनविषयं प्रायश्चित्तविकुरम्बम् । इह च
परुषं अं ॥ २ ‘ओ व ससं व वामा ॥ ३ ‘अ वतं प’ यम् ॥ ४ स साधुस्तथा पृष्ठः
सख इत्यन्तर्यामिणं निर्वेदमाह—यद् रतां अं ॥ ५ इमिति । एवमादिकं निर्वेदं यत्
कथयति तत् कर्कशवचनं मन्तव्यम् ॥ ६११५ ॥ अं ॥

मत्तं परुषवचनम् । अज्ञागारस्थितवचनमाह—

अरे हरे वंभण पुत्ता, अन्वो बप्पो त्ति भाय मामो त्ति ।

मद्विय सामिय गोमिय, लहुओ लहुआ य गुरुआ य ॥ ६११६ ॥

अरे इति वा हरे इति वा ब्राह्मण इति वा पुत्र इति वा यदि आमन्त्रणवचनं श्रुते तदा मासल्लेषु । अरे बप्पो आतद् मामक उपलक्षणत्वाद् अम्ब भागिनेय इत्यादीन्यपि यदि वक्ति 5 तदा चतुर्लक्षं । अथ मद्विन् स्वामिन् गोमिन् इत्यादीनि गौरवगर्भाणि वचांसि श्रुते तदा चतुर्गुरुकाः आज्ञादयश्च दोषाः ॥ ६११६ ॥

संथवमादी दोसा, हवन्ति धी मुंड ! को व तुह बंधू ।

मिच्छत्तं दिय वयणे, ओमावणता य सामि त्ति ॥ ६११७ ॥

आतृ-माभकृदीनि वचनानि ब्रुवाणेन संस्तवः—पूर्वसंस्तवादिरूपः कृतो भवति, ततश्च प्रति-10 वन्धादयो बहवो दोषा भवन्ति । अम्ब तात इत्यादि ब्रुवतः श्रुत्वा लोकश्चिन्तयेत्—अहो ! एतेषामपि माता-पित्रादयः पूजनीयाः । अविरतिकाश्चामन्त्रयतो भूयस्तदा दोषाः । बद्धा स गृहस्थस्तेनास-श्रुतसम्बन्धोद्धट्टनेन रुष्टो ब्रूयात्—धिग् मुण्ड ! कस्तवान् ‘बन्धुः’ स्वजनोऽस्ति येनैवं प्रक्षेपेति ! । उपलक्षणमिदम्, अरे हरे इत्यादि ब्रुवतः परो ब्रूयात्—स्वं तावद् मां न जानीषे कोऽप्यहमस्मि ततः किमेवम् अरे इत्यादि भणसि ! । एवमसङ्गडादयो दोषाः । 15 ‘द्विजवचने च’ ब्राह्मण इत्येवमभिधाने च मिथ्यात्वं भवति । स्वामिन् इत्याद्यभिधाने च प्रवचनस्यापभ्रान्तता भवति ॥ ६११७ ॥ गतमगारस्थितवचनम् । अथ व्यवशमितोदीरणवचनमाह—

स्वामित-चोसविताइं, अधिकरणाइं तु जे उईरेंति ।

ते पावा गायव्वा, वेसिं च परुवणा इणमो ॥ ६११८ ॥

क्षामितानि—वचसा मिथ्यादुष्कृतप्रदानेन शमितानि, चोसवितानि—विविधमनेकधा मनसा 20 व्युत्पष्टानि, क्षामितानि च तानि व्युत्पष्टानि चेति क्षामित-व्युत्पष्टानि । एवंविधान्नाधिकरणानि ये भूय उदीरयन्ति ते ‘पापाः’ साधुधर्मबाध्या ज्ञातव्याः । तेषां च ईयं प्ररूपणा ॥ ६११८ ॥

उप्पायग उप्पण्णे, संवद्धे कक्खडे य बाहू य ।

आवट्टणा य मुच्छण, समुधावडतिवायणा चैव ॥ ६११९ ॥

लहुओ लहुगा गुरुगा, छम्मासा होति लहुग गुरुगा य ।

छेदो मूलं च तहा, अणवट्टप्पो य पारंची ॥ ६१२० ॥

25

द्वौ साधू पूर्वं कलहं कृतवन्तौ, तत्र च क्षामित-व्युत्पष्टेऽपि तस्मिन्नाधिकरणेऽन्यदा तयोरेक इव भवति—एवं नाम त्वया तदानीमहमिच्छमित्थं च भणितः; एष उत्पादक उच्यते, अस्य

१ अस्तौ बप्पो ताभा । चूर्णौ अप्पो बप्पो इति दृश्यते ॥ २ अत्रान्तरे ग्रन्थाग्रम्—८००० कं० ॥ ३ भवति, ब्रह्म चरतीति ब्राह्मण इति व्युत्पत्त्यर्थस्य तत्राघटनात् । स्वामिन् इत्याद्यभिधाने च प्रवचनस्यापभ्रान्तता भवति, अहो ! चातुकारिणोऽस्मी इत्यादि ॥ ६११७ ॥ कं० ॥ ४ ‘इयं’ वक्ष्यमाणलक्षणा प्ररूपणा ॥ ६११८ ॥ तामेवाह—उप्पायग कं० ॥ ५ इह गाथादयस्यापि पदार्थो यथासङ्गं योजना कार्या । लक्षणा—द्वौ साधू कं० ॥ ६० २०४

च मासलघु । इतरोऽपि ब्रूते—अहमपि त्वया तदानीं किं स्तोकं भणितः ?; एवमुक्त उत्पादकः प्राह—यदि तदानीं त्वमभणिष्यस्तदा किमहमेवमेव त्वाममोक्षयम् ?; एवमधिकरणमुत्पन्नमुच्यते, तत्र द्वयोरपि चतुर्लघु । सम्बद्धं नाम—वचसा परस्परमाक्रोशनं कर्तुमारब्धं तत्र चतुर्गुरु । कर्कशं नाम—तटस्थितैरुपशम्यमानावपि नोपशम्यतस्तदा षड्लघु । “बाहु” ति रोषभरपर-
 5 वशतया बाहूबाहवि युद्धं कर्तुं लघौ तत्र षड्गुरुकाः । आवर्तना नाम—एकेनापरो निहत्य पातितस्तत्र च्छेदः । योऽसौ निहतः स मूर्च्छां यदि प्राप्तस्तदा मूलम् । मारणान्तिकसमुद्घाते समवहतेऽनवस्थाप्यम् । अतिपातना—मरणं तत्र पाराञ्चिकम् ॥ ६११९ ॥ ६१२० ॥

अथ द्वितीयपदमाह—

पढं विगिंचणट्टा, उवलंभ विविंचणा य दोसु भवे ।

10 अणुसासणाय देसी, छट्टे य वगिंचणा भणिता ॥ ६१२१ ॥

‘प्रथमम्’ अलीकवचनमयोग्यशैक्षस्य विवेचनार्थं वदेत् । ‘द्वयोस्तु’ हीलित-खिसितवचन-योर्यथाक्रममुपालम्भ-विवेचने कारणे भवतः, शिक्षादानमयोग्यशैक्षपरित्यागश्चेत्यर्थः । परुषवचनं तु स्त्रसाध्यस्यानुशासनां कुर्वन् ब्रूयात् । गृहस्ववचनं पुनः ‘देशीं’ देशभाषामाश्रित्य भणेत । ‘षष्ठे च’ व्यवशमितोदीरणवचने शैक्षस्य विवेचनं कारणं भणितम् । गाथायां स्त्रीत्वनिर्देशः

15 प्राकृतत्वादिति^१ द्वारागाथासमासार्थः ॥ ६१२१ ॥ अथैनां विवरीषुराह—

कारणियदिक्खितं तीरियम्मि कजे जहंति अणलं तु ।

संजम-जसरक्खट्टा, होढं दाऊण य पलादी ॥ ६१२२ ॥

कारणे—अश्विचादौ अनलः—अयोग्यः शैक्षो दीक्षितः, ततः ‘तीरिते’ समापिते तस्मिन् कार्ये तं अनलं ‘जहन्ति’ परित्यजन्ति । कथम् ? इत्याह—‘संयम-यशोरक्षार्थं’ संयमस्य प्रवचनयशः—

20 प्रवादस्व च रक्षणार्थं ‘होढं’ गाढमलीकं दत्त्वा पलायन्ते, शीघ्रमन्यत्र गच्छन्तीत्यर्थः ॥ ६१२२ ॥

यः पुनराचार्यः सामाचार्याः सारणादिप्रदाने वा सीदति तमुद्दिश्येत्यं हीलितवचनं वदेत्—

केणेस गणि चि कतो, अहो ! गणी भणति वा गणिं अगणिं ।

एवं विसीतमाणस्स कुणति गणिणो उवालंभं ॥ ६१२३ ॥

केनासमीक्षितकारिणैष गणी कृतः ?; यद्वा अहो ! अयं गणी, अथवा गणिनमप्यगणिनं
 25 भणति । एवं गणिनः सामाचार्या शिक्षादाने वा विषीदत उपाळम्भं करोति ॥ ६१२३ ॥

अगणिं पि भणाति गणिं, जति नाम पढेज गारवेण वि ता ।

एमेव सेसएसु वि, वाचगमादीसु बोएज्जा ॥ ६१२४ ॥

यदि कोऽपि बहुशोऽपि भण्यमानो न पठति ततस्तमगणिनमपि गणिनं भणति यदि नाम गौरवेणापि पठेत् । एवमेव शेषेष्वपि वाचकादिषु पदेषु द्वितीयपदं ‘योजयेत्’ योजनं
 30 कुर्यात् ॥ ६१२४ ॥

१ गतं व्यवशमितोदीरणवचनम् । अथ द्विती^० इति रूपमवतरणं कां० ॥ २ ^०ति निर्युक्ति-गाथासमासार्थः ॥ ६१२१ ॥ अथैनामेव भाष्यकारो विवरीषु^० कां० ॥ ३ ‘वाचकादिषु’ वाचक-बहुभूत-मेधाविप्रभृतिषु पदेषु कां० ॥

स्विसावयणविहाणा, जे चिय जाती-कुलादि पुव्वुत्ता ।

कारणियदिक्खियाणं, ते च्चेव विगिंचणोवाया ॥ ६१२५ ॥

स्विसावचनविधानानि यान्येव जाति-कुलादीनि पूर्वमुक्तानि त एव 'कारणिकदीक्षितानां' अयोम्यानां कारणप्रव्राजितानां विवेचने-परिष्ठापने उपाया मन्तव्याः ॥ ६१२५ ॥

खरसज्झं मउयवई, अगणेमाणं भणंति फरुसं पि ।

5

दव्वफरुसं च वयणं, वयंति देसिं समासज्जा ॥ ६१२६ ॥

इह यः कठोरवचनभणनमन्तरेण शिक्षां न प्रतिपद्यते स खरसाध्य उच्यते, तं खरसाध्यं सृद्धीं वाचमगणयन्तं परुषमपि भणन्ति । यद्वा 'देशी' देशभाषां समासाद्य द्रव्यतः परुषवचनमपि वदन्ति । द्रव्यतो नाम-न दुष्टभावतया परुषं भणन्ति किन्तु तत्स्वाभाव्यात्, यथा मालुवाः परुषवाक्या भवन्ति ॥ ६१२६ ॥

10

भट्टि च्चि अमुगभट्टि, च्चि वा वि एमेव गोमि सामि च्चि ।

जह णं भणाति लोगो, भणाति तह देसिमासज्ज ॥ ६१२७ ॥

भट्टिन् इति वा अमुगभट्टिन् इति वा एवमेव गोमिन् इति वा स्वामिन् इति वा यथा यथा लोको भणति तथा तथा 'देशी' देशभाषामाश्रित्य साधवोऽपि भणन्ति ॥ ६१२७ ॥

स्वामिय-वोसवियाई, उप्पाएऊण दव्वतो रुद्धो ।

15

कारणदिक्खिय अनलं, आसंसज्जिउ च्चि धाडेति ॥ ६१२८ ॥

यः कारणे अनलो दीक्षितस्तेन समं समापिते कार्ये क्षामित-व्युत्सृष्टान्यधिकरणान्युत्पाद्य 'द्रव्यतः' दुष्टभावं विना 'रुष्टः' कुपितः, बहिः कृत्रिमान् कोपविकारान् दर्शयन्नित्यर्थः, आसंसज्जिकोऽयं इति दोषमुत्पाद्य तमनलं शैक्षं 'घाटयति' गच्छाद् निष्काशयति ॥ ६१२८ ॥

॥ वचनप्रकृतं समाप्तम् ॥

20

प्र स्ता र प्र कृ त म्

सूत्रम्—

छ कप्पस्स पत्थारा पणत्ता, तं जहा—पाणाइवा-
यस्स वायं वयमाणे, मुसावायस्स वायं वयमाणे,
अदिण्णादाणस्स वायं वयमाणे, अविरइयावायं
वयमाणे, अपुरिसवायं वयमाणे, दासवायं वयमाणे ।

25

१ 'लादिया' पुत्ता ताभा० कं० विना ॥ २ 'ति तं देसि' ताभा० ॥ ३ इति वा "जह" च्चि इह उत्तरत्र च वीप्सया गम्यमानत्वाद् यथा यथा लोको भणति "जं" इति तद् वचनं ब्रवीति तथा तथा कं० ॥

इच्चेते छ कप्पस्स पत्थारे पत्थरिच्चा सम्मं अप्प-
डिपूरेमाणे तट्टाणपत्ते सिया २ ॥

अस्य सूत्रस्य सम्बन्धमाह—

तुल्लहिकरणा संखा, तुल्लहिगारो व वादिओ दोसो ।

अहवा अयमधिगारो, सा आवत्ती इहं दाणं ॥ ६१२९ ॥

‘द्वयोरपि’ अनन्तर-प्रस्तुतसूत्रयोस्तुल्याधिकरणा सङ्ख्या, समानः षट्सङ्ख्यालक्षणोऽधिकार इत्यर्थः । यद्वा वाचिको दोषस्तुल्याधिकारः, उभयोरपि सूत्रयोर्वचनदोषोऽधिकृत इति भावः । अथवाऽयमपरोऽधिकार उच्यते—‘सा’ पूर्वसूत्रोक्ता शोधिरापत्तिरूपा, इह तु तस्या एव शोधेर्दानमधिक्रियते ॥ ६१२९ ॥

10 अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—कल्पः—साधुसमाचारस्तस्य सम्बन्धेन तद्विशुद्धि-
कारणत्वात् ‘प्रस्ताराः’ प्रायश्चित्तचरणाविशेषाः षट् प्रज्ञप्तः । तद्यथा—प्राणातिपातस्य ‘वादं’
वार्ता वाचं वा वदति साचौ प्रायश्चित्तप्रस्तारो भवतीत्येकः १ । एवं मृषावादस्य वादं वदति
द्वितीयः । अदत्तादानस्य वादं वदति तृतीयः । अविरतिः—अब्रह्म, यद्वा न विद्यते विरतिरस्याः
सा अविरतिका—स्त्री तद्वादं वदति चतुर्थः । अपुरुषः—नपुंसकस्तद्वादं वदति पञ्चमः । दासवादं
वदति षष्ठः । ‘इति’ इत्युपप्रदर्शने । एवंप्रकारानेतान् षट् कल्पस्य ‘प्रस्तारान्’ प्रायश्चित्तचरणा-
विशेषान् ‘प्रक्षीर्य’ अभ्युषणमत आत्मनि प्रस्तुतान् विधाय ‘प्रस्तारयिता वा’ अभ्याख्यानदाता
साधुः सस्यन् ‘अप्रतिपूरयन्’ अभ्याख्येयार्थस्यासङ्गततया अभ्याख्यानसमर्थनं कर्तुमशक्नुवन्
तस्यैव—प्राणातिपातादिकर्तुरिव स्थानं प्राप्तस्तत्स्थानप्राप्तः स्यात्, प्राणातिपातादिक्षरीव दण्ड-
नीचो भवेदिति भावः । अथवा प्रस्तारान् ‘प्रक्षीर्य’ विरचय्याऽऽचर्यैवाभ्याख्यायित्वा
‘अप्रतिपूरयन्’ अपरापरप्रत्ययवचनैश्च सत्यमकुर्वन् तत्स्थानप्राप्तः कर्तव्य इति शेषः, यत्र
प्रायश्चित्तपदे विवदमानोऽवतिष्ठते न पदान्तरमारमते तत् पदं प्रापणीय इति भावः । एष
सूत्रार्थः ॥ अथ भाष्यकारो विषमपदव्याख्यामाह—

पत्थारो उ विरचणा, सो जोतिस छंद गणित पच्छित्ते ।

पच्छित्तेण तु पगयं, तस्स तु मेदा बहुविगप्पा ॥ ६१३० ॥

25 प्रस्तारो नाम विरचणा, स्थापना इत्यर्थः । स च अतुल्य—अजोतिर्यत्तुल्यः छन्दःप्रस्तारो
गणितप्रस्तारः प्रायश्चित्तप्रस्तारश्चेति । यत्र प्रायश्चित्तप्रस्तारेण प्रकृतम् । ‘तस्य च’ प्रायश्चित्तस्यामी
‘बहुविकल्पाः’ अनेकप्रकारा मेदा म्वन्ति ॥ ६१३० ॥ तद्यथा—

उग्घातमणुग्घाते, मीसे य पसंणिं अप्पसंणी य ।

आवअण-दणमहं, पडुव वत्थुं दुपक्खे वी ॥ ६१३१ ॥

30 इह प्रायश्चित्तं द्विधा—उद्घातमनुद्घातं च । उद्घातं—लघुकम्, तच्च लघुमासादि । अनु-
द्घातिकं—गुरुकम्, तच्च गुरुमासादि । तदुभयमपि द्विधा—मिश्रं चशब्दाद् अमिश्रं च । मिश्रं

१ °णि होति अपसंणी । आव° तामा० ॥

नाम—लघुमासादिकं तपः—कालयोरेकतरेण द्वाभ्यां वा गुरुकम्, गुरुमासादिकं वा तपसा कालेन वा द्वाभ्यां वा लघुकम् । अमिश्रं तु लघुमासादिकं तपः—कालाभ्यां द्वाभ्यामपि लघु-
कम्, गुरुमासादिकं वा द्वाभ्यामपि गुरुकम् । उभयमपि च तपः—कालविशेषरहितं पुनरपि
द्विधा—प्रसज्जि अप्रसज्जि च । प्रसज्जि नाम—यद् अभीक्ष्णप्रतिसेवारूपेण शङ्का-भोजिका-घाटि-
कादिपरम्परारूपेण वा प्रसज्जेन युक्तम्, तद्विपरीतमप्रसज्जि । भूयोऽप्येतदेकैकं द्विधा—आपत्ति-
प्रायश्चित्तं दानप्रायश्चित्तं च । एतत् सर्वमपि प्रायश्चित्तं 'द्विपक्षेऽपि' श्रमणपक्षे श्रमणीपक्षे
च वस्तु प्रतीत्य मन्तव्यम् । वस्तु नाम—आचार्यादिकं प्रवर्तिनीप्रभृतिकं च, तन्मे यस्य वस्तुनो
यत् प्रायश्चित्तं योग्यं तत् तस्य भवतीति भावः । एष प्रायश्चित्तप्रस्तार उच्यते ॥ ६१३१ ॥

“सम्भं अमृदिपूरेमाणे” चि पदं व्यञ्चये—

जाग्रिसृष्टिणऽमिसत्तो, स चाधिकारी ण तस्स ठाणस्स ।

10

सम्भं अपूरयंतो, पञ्चगिरमप्पणो कुणति ॥ ६१३२ ॥

‘यदस्तेन’ दर्दुरमाणादिनाऽभ्याख्यानेन ‘सः’ साधुः ‘अभिज्ञः’ अभ्यासकः स तस्य
स्वतन्त्र ‘नान्दिकारी’ न योग्यः अप्रमत्तत्वात्; अतोऽभ्यासकत्वं दत्त्वा सम्भम् ‘अमृदिपूरकम्’
अनिर्वाह्यम् आत्मनः प्रत्यक्षिणं करोति, तं दोषमात्मनो लगयतीत्यर्थः ॥ ६१३२ ॥

कृता विषमद्वयारूपा भाष्यकृता । सम्प्रति निर्युक्तिविस्तरः—

15

छ भेव य पत्थारा, पाणवह मुसे अदत्तदाणे य ।

अविरति-अशुरिसवाते, दासावातं च वत्तमणे ॥ ६१३३ ॥

अथैव प्रस्तापः भवन्ति । तद्यथा—प्राणवधवादं मृषावादवादं अदत्तादानवादमभिरक्षित-
वादमभिरक्षितवादं दासवादं च वदति इति ॥ ६१३३ ॥

तत्र आश्रयवादे प्रस्तारं तावदभिविस्तुराह—

20

दहुर सुणम सप्पे, मूसग पाणातिवाहुदाहरणा ।

एतेसि पत्थारं, वोच्छामि अहाणुपुव्वीए ॥ ६१३४ ॥

प्राणान्निवृत्तिं कृतानि ‘उदाहरणाणि’ निदर्शनानि भवन्ति—दहुरः शुनकः श्वर्गो मूक-
श्चेति । ‘एतेषाम्’ एतद्विषयमित्यर्थः ‘प्रस्तारं’ प्रायश्चित्तवचनाविशेषं मयानुपूर्वा वक्ष्यामि
॥ ६१३४ ॥ तत्र दहुरविषयं तावदाह—

25

ओमो चोदिजंतो, दुपेहियादीसु संपसारति ।

अहमवि अं चोदिस्सं, न य लब्भति तारिसं छेहुं ॥ ६१३५ ॥

‘अवमः’ अवमन्तिको शक्तिकेन दुःप्रत्युपेक्षितादिषु स्वल्पितेषु भूयो भूयो नोद्यमानः
‘सम्प्रसारयति’ मनसि पर्यालोचयति—अहमपि “जं” एनं शक्तिकं नोदयिष्यामि । एवं

१ ‘वानिष्पन्नेन’ शङ्का-भोजिका-घाटिकानिवेदनादिपरम्परानिष्पन्नेन वा प्रसज्जप्राय-
श्चित्तेन युक्तम्, कां० ॥ २ ‘ना वक्ष्यमाणलक्षणेनाऽभ्यासक’ कां० ॥ ३ ‘अस्तार’
प्रायश्चित्तवचनाविशेषः भवन्ति, न पञ्च न वा सप्त इत्येवकारार्थः । सप्तका कां० ॥
४ प्रतिज्ञातमेव निर्वाह्यम् दहुरविषयं प्रस्तारं तावदाह इति सम्प्रत्यक्षं कां० ॥

पर्यालोच्य प्रयत्नेन गवेषयन्नपि तादृशं छिद्रं रात्रिकस्य न लभते ॥ ६१३५ ॥

अन्नेण घाति ए दहुरम्मि दह्नु चलणं कतं ओमो ।

उद्वितो एस तुमे, ण मि त्ति वितियं पि ते णत्थी ॥ ६१३६ ॥

अन्यदा च भिक्षादिपर्यटने अन्येन केनापि ददुरे घातिते रात्रिकेन च तस्योपरि 'चलनं'
5 पादं कृतं दृष्ट्वाऽवमो ब्रवीति—एष दर्दुरस्त्वयाऽपद्रावितः । रात्रिको वक्ति—न मयाऽपद्रा-
वितः । अवमः प्राह—'द्वितीयमपि' मृवावादं ब्रतं 'ते' तव नास्ति ॥ ६१३६ ॥

एवंभणतस्तस्येयं प्रायश्चित्तरचना—

वच्चति भणाति आलोय निकाए पुच्छिते णिसिद्धे य ।

साहु गिहि मिलिय सव्वे, पत्थारो जाव वयमाणे ॥ ६१३७ ॥

10

मासो लहुओ गुरुओ, चउरो लहुगा य होंति गुरुगा य ।

छम्मासा लहु-गुरुगा, छेदो मूलं तह दुगं च ॥ ६१३८ ॥

स एवमुक्त्वा ततो निवृत्त्याऽऽचार्यसकाशं ब्रजति मासलघु । आगत्य भणति यथा—तेन
दर्दुरो मारितः, एवंभणतो मासगुरु । योऽसावभ्याख्यातः स गुरुणां सकाशमागतः, आचा-
र्यैश्चोक्तम्—“आलोय” चि आर्य ! सम्यगालोचय, किं सत्यं भवता दर्दुरो मारितः ?; स
15 प्राह—न मारयामि, एवमुक्तेऽभ्याख्यानदातुश्चतुर्लघु । “निकाए” चि इतरो निकाचयति
रात्रिकस्तु मूयोऽपि तावदेव भणति तदा चतुर्गुरु । अवमरात्रिको भणति—यदि न प्रत्यय-
स्ततस्तत्र गृहस्थाः सन्ति ते पृच्छयन्ताम्, ततो वृषभा गत्वा पृच्छन्ति, पृष्टे च सति षड्लघु ।
गृहस्थाः पृष्टाः सन्तः “णिसिद्धं” निषेधं कुर्वन्ति—नास्मामिदर्दुरव्यपरोपणं कुर्वन् दृष्टं इति
षड्गुरु । “साहु” चि ते साधवः समागता आलोचयन्ति नापद्रावित इति तदा छेदः ।
20 “गिहि” चि अथासावभ्याख्यानदाता भणति—“गृहस्थाः” असंयता यत् प्रतिभासते तद्
अलीकं सत्यं वा ब्रुवते, एवंभणतो मूलम् । अथासौ भणति—“मिलिय” चि गृहस्थाश्च यूयं
चैकत्र मिलिता अहं पुनरेक इतिब्रुवतोऽनवस्थाप्यम् । सर्वेऽपि यूयं प्रवचनस्य बाह्या इति-
भणतः पाराश्रिकम् । एवमुत्तरोत्तरं वदतः पाराश्रिकं यावत् प्रायश्चित्तप्रस्तारो भवति
॥ ६१३७ ॥ ६१३८ ॥ अथेदमेव भावयति—

25

किं आगओ सि णाहं, अडामि पाणवहकारिणा सद्धिं ।

सम्मं आलोय चि य, जा तिण्णि तमेव वियडेति ॥ ६१३९ ॥

रात्रिकं विना स एकाकी समायातो गुरुभिरुक्तः—किमेकाकी त्वमागतोऽसि ? । स
प्राह—नाहं प्राणवषकारिणा सार्द्धमयामि । एवमुक्ते रात्रिक आगतो गुरुभिरुक्तः—सम्य-
गालोचय, कोऽपि प्राणी त्वया व्यपरोपितः ? न वा ? इति । स प्राह—न व्यपरोपितः ।
30 एवं त्रीन् वारान् यावदालोचाप्यते । यदि त्रिष्वपि वारेषु तदेव ‘विकटयति’ आलोचयति
तदा परिस्फुटमेव कथ्यते ॥ ६१३९ ॥

१ 'द्विरितिलक्षणं ब्रतं 'ते' तव नास्ति, न केवलं प्रथममित्यपिशब्दार्थः ॥ ६१३६ ॥ कं० ॥
२ 'वेधनं निषिद्धं निषेधमित्यर्थः कुर्वन्ति कं० ॥

तुमए किर दहुरओ, हओ चि सो वि य भणाति ण मए चि ।

तेण परं तु पसंगो, धावति एके व वितिए वा ॥ ६१४० ॥

किं इति द्वितीयस्य साधोर्मुखादस्माभिः श्रुतम्—त्वया दर्दुरः 'हतः' विनाशितः । स प्राह—न मया हत इति । 'ततः परम्' एवमभनानन्तरं 'प्रसङ्गः' प्रायश्चित्तवृद्धिरूपः 'एकस्मिन्' रात्रिके 'द्वितीये वा' अवमरात्रिके धावति । किमुक्तं भवति ?—यदि तेन रात्रिकेन स सत्येनैव दर्दुरो व्यपरोपितः ततो यदि 'सम्यगालोचय' इतिभण्यमानो भूयो भूयो निहुते तदा तस्य प्रायश्चित्तवृद्धिः । अथ तेन न व्यपरोपितः ततः 'इतरस्य' अभ्याख्यानं निकाचयतः प्रायश्चित्तं वर्द्धते ॥ ६१४० ॥ इदमेव भावयति—

एकस्स मुसावादो, काउं णिण्हाइणो दुवे दोसा ।

तत्थ वि य अप्पसंगी, भवति य एक्को व एक्को वा ॥ ६१४१ ॥ 10

'एकस्य' अभ्याख्यानदातुरेक एव मृषावादलक्षणो दोषः । यस्तु दर्दुरवधं कृत्वा निहुते तस्य द्वौ दोषौ—एकः प्राणातिपातदोषो द्वितीयो मृषावाददोष इति । 'तत्रापि च' अभ्याख्याने प्राणातिपाते वा कृतेऽपि 'एको वा' अवमरात्रिकः 'एको वा' रात्रिको यदि अप्रसङ्गी भवति तदा न प्रायश्चित्तवृद्धिः । किमुक्तं भवति ?—यदि अवमरात्रिकोऽभ्याख्यानं दत्त्वा न निकाचयति यो वाऽभ्याख्यातः सोऽपि न रुष्यति तदा न प्रायश्चित्तवृद्धिः । अथाभ्याख्याता भूयो भूयः समर्थयति इतरोऽपि भूयो भूयो रुष्यति तदा प्रायश्चित्तवृद्धिः । एवं दर्दुरविषयः प्रस्तारो भावितः । शुनक-सर्प-मूषकविषया अपि प्रस्तारा एवमेव भावनीयाः ॥ ६१४१ ॥

गतः प्राणातिपातप्रस्तारः । सम्पत्ति मृषावादा-ऽदत्तादानयोः प्रस्तारमाह—

मोसम्मि संखडीए, मोयगगहणं अदत्तदानम्मि ।

आरोवणपत्थारो, तं चेव इमं तु णाणत्तं ॥ ६१४२ ॥

20

मृषावादे सङ्खडीविषयं निदर्शनम् । अदत्तादाने मोदकग्रहणम् । एतयोर्द्वयोरप्यारोपणायाः प्रायश्चित्तस्य प्रस्तारः स एव मन्तव्यः । इदं तु 'नानात्वं' विशेषः ॥ ६१४२ ॥

दीण-कलुणेहि जायति, पडिसिद्धो विसति एसणं हणति ।

जंपति मुहप्पियाणि य, जोग-तिगिच्छा-निमिच्चाहं ॥ ६१४३ ॥

कस्यामपि सङ्खड्यामकालत्वात् प्रतिषिद्धौ साधू अन्यत्र गतौ, ततो मुहूर्तान्तरे रक्षाधिके-25 नोक्तम्—ब्रजामः सङ्खड्याम्, इदानीं भोजनकालः सम्भाव्यते । अवमो भणति—प्रतिषिद्धोऽहं न ब्रजामि । ततोऽसौ निवृत्त्याऽऽचार्यायेदमालोचयति, यथा—अयं दीन-करुणवचनैर्याचते, प्रतिषिद्धोऽपि च प्रविशति, एषणां च 'हन्ति' प्रेरयति, अथवा एष गृहं प्रविष्टो सुखमि-

१ 'तः' । सोऽपि च रक्षाधिकः 'भणति' प्रतिब्रूते—न मया कां० ॥ २ 'ख्यातः' प्राणातिपातं वा कृतवान् सोऽपि यदि न रुष्यति न वा निहुते तदा कां० ॥ ३ 'प्यति' स्वापराधं निहुते वा तदा कां० ॥ ४ 'तविषयः प्रस्ता' कां० ॥ ५ अयं रक्षाधिको दीन-करुणवचनैर्याचते, प्रतिषिद्धोऽपि च गृहपतिगृहं प्रायोग्यलम्पटतया भूयोभूयः प्रविशति, एषणां कां० ॥

याणि योग-विकित्सा-निमित्तानि जल्पति । एवंविधमृषावादवादं वदतः प्रायश्चित्तप्रस्तारो भवति ॥ ६१४३ ॥ स चायम्—

वच्चइ मणाइ आलोय णिकाए पुच्छिए णिसिद्धे य ।

साहु गिहि मिलिय सव्वे, पत्थारो जाव वदमाणे ॥ ६१४४ ॥

5 मासो लहुओ गुरुओ, चउरो लहुगा य होति गुरुगा य ।

छम्मासा लहु-गुरुगा, छेदो मूलं तह दुगं च ॥ ६१४५ ॥

गाथाद्वयमपि गतार्थम् (गा० ६१३७-३८) ॥ ६१४४ ॥ ६१४५ ॥

अथादत्तादाने मोदकग्रहणदृष्टान्तं भावयति—

जा फुसति माणमेगो, वितिओ अण्णत्थ लहुते ताव ।

10 लद्धूण णीति इयरो, ते दिस्स इमं कुणति कोई ॥ ६१४६ ॥

एकत्र गेहे भिक्षा लब्धा, सा चावमेन गृहीता । यावद् असौ 'एकः' अवमरात्तिको भक्षणं 'स्पृशति' सम्मार्ष्टि तावद् 'द्वितीयः' रत्नाधिकः 'अन्यत्र' सङ्ख्यां लङ्कान् लब्धवान्, लब्ध्वा च निर्गच्छति । 'इतरः पुनः' अवमः 'तान्' मोदकान् दृष्ट्वा कश्चिदीर्ष्यालुखिवं करोति ॥ ६१४६ ॥ किम् ! इत्यत्र आह—

11 वच्चइ मणाइ आलोय निकाए पुच्छिए निसिद्धे य ।

साहु गिहि मिलिय सव्वे, पत्थारो जाव वयणावे ॥ ६१४७ ॥

मासो लहुओ गुरुओ, चउरो लहुगा य होति गुरुगा य ।

छम्मासा लहु-गुरुगा, छेदो मूलं तह दुगं च ॥ ६१४८ ॥

"वच्चइ" त्ति स निवृत्त्य गुरुसकाशं व्रजति । आगम्य च भणति आलोचयति—रत्नाधिकेना-

12 दत्ता मोदका गृहीता इति । शेषं प्राग्वत् (गा० ६१३७-३८) ॥ ६१४७ ॥ ६१४८ ॥

अथाविरंतिकावादे प्रस्तारमाह—

रातिणितवाइतेणं, खलिय-मिलिय-पेछणाए उदएणं ।

देउल मेहुण्णम्मि, अब्भक्खाणं कुडंगे वा ॥ ६१४९ ॥

कश्चिदवमरात्तिको रत्नाधिकेनाभीक्षणं शिष्यमाणश्चिन्तयति—एषः 'रत्नाधिकवातेन' 'रत्ना-
25 धिकोऽहम्' इति गर्वेण मां दशविधचक्रवालसामाचार्यामस्त्वलितमपि कषायोदयेन तर्जयति, यथा—हे दुष्टशैक्षक ! त्वलितोऽसीति । तथा मां निम्नतरमपि पदं पदेन विच्छिन्नं सूत्र-मुच्चारयन्तं 'हा दुष्टशैक्ष ! किमिति मिलितमुच्चारयसि ?' इति तर्जयति । तथा "पेछण" त्ति अन्यैः साधुभिर्वार्यमाणोऽपि कषायोदयतो मां हस्तेन प्रेरयति । अथवैषा सामाचार्यः—
रत्नाधिकस्य सर्वं क्षन्तव्यमिति, तत्क्षत्वा करोमि यथा एष मम लघुको भवति । ततोऽन्यदा
30 द्वावपि भिक्षाचर्यायै गतौ, तौ च तृषितौ बुभुक्षितौ चेत्येवं चिन्तितवन्तौ—अस्मिन् आर्या-
देवकुले 'कुडङ्गे वा' वृक्षविषमे प्रथमालिकां कृत्वा पानीयं वास्याम इति; एवं चिन्तयित्वा
तौ तदभिमुखं प्रस्थितौ । अत्रान्तरेऽवमरत्नाधिकः परिव्राजिकामेकां तदभिमुखमागच्छन्तीं

दृष्ट्वा स्थितः, 'लब्ध एष इदानीम्' इति चिन्तयित्वा तं रत्नाधिकं वदति—अहो ज्येष्ठार्य !
कुरु त्वं प्रथमालिकां पानीयं वा, अहं पुनः संज्ञां व्युत्पक्ष्यामि ॥ ६१४९ ॥ एवमुक्त्वा त्वरितं
व्रसतावागत्य मैथुनेऽभ्याख्यानं दातुं यथा आलोचयति तथा दर्शयति—

जेड्डजेण अकजं, सजं अजाधरे कयं अजं ।

उवजीवितो य भंते !, मए वि संसङ्ककप्पोऽत्थ ॥ ६१५० ॥

5

ज्येष्ठार्येणाद्य 'सद्यः' इदानीमार्यागृहे कृतं 'अकार्यं' मैथुनसेवालक्षणम्, ततो भदन्त !
तत्संसर्गतो मयाऽपि 'संसृष्टकल्पः' मैथुनप्रतिसेवा 'अत्र' अस्मिन् प्रस्तावे उपजीवितः ॥ ६१५० ॥

अत्राप्ययं प्रायश्चित्तप्रस्तारः—

वच्चति भणाति आलोय निकाए पुच्छिए णिसिद्धे य ।

साहु गिहि मिलिय सव्वे, पत्थारो जाव वयमाणे ॥ ६१५१ ॥

10

मासो लहुओ गुरुओ, चउरो लहुगा य होति गुरुगा य ।

छम्मासा लहु-गुरुगा, छेदो मूलं तह दुगं च ॥ ६१५२ ॥

अवमरात्तिको निवृत्त्य गुरुसकाशं व्रजति लघुमासः । आगम्य च गुरुन् भणति—
ज्येष्ठार्येण मया चाकृत्यमासेवितम्, अतो मम तावद् महाव्रतान्यारोपयत; एवं रत्नाधिकस्य
लघूमवनाभिप्रायेण भणतो गुरुमासः । रत्नाधिक आगतः सूरिणा भणितः—किं त्वया 15
संसृष्टकल्प आसेवितः ? स प्राह—नासेवितः, ततश्चतुर्लघु । इतरो निकाचयति चतुर्गुरु
इत्यादि प्राग्वद् द्रष्टव्यम् (गा० ६१३७-३८) ॥ ६१५१ ॥ ६१५२ ॥

गतोऽविरतिकारवादः । अथापुरुषवादमाह—

तइओ चि कयं जाणसि, दिट्ठा णीया सें तेहि मी बुच्चो ।

वड्डतिं ततिओ तुब्भं, पव्वावेतुं मम वि संका ॥ ६१५३ ॥

20

दीसति य पाडिरुवं, ठित-चंकम्मि-त-सरीर-भासाहिं ।

बहुसो अपुरिसवयणे, सवित्थराऽऽरोवणं कुञ्जा ॥ ६१५४ ॥

कोऽपि साधुस्तथैव छिद्रान्वेषी भिक्षातो निवृत्त्य रत्नाधिकमुद्दिश्याऽऽचार्यं भणति—
एष साधुः 'तृतीयः' त्रैराशिकः । आचार्यः प्राह—कथं जानासि ? । स प्राह—मयैतस्य
निजका दृष्टाः तैरहमुक्तः—वर्तते युष्माकं तृतीयः प्रव्रजयितुम् ?; ततो ममापि हृदये 25
शङ्का जाता ॥ ६१५३ ॥ अपि च—

अस्य साधोः 'प्रतिरूपं' नपुंसकानुरूपं रूपं स्थित-चङ्क्रमित-शरीर-भाषादिभिर्लक्षणैर्दृश्यते ।
एवं बहुज्ञः 'अपुरुषवचने' नपुंसकवादे वर्तमानस्य सविस्तरमारोपणां कुर्यात् ॥ ६१५४ ॥

तत्र—

वच्चति भणाति आलोय निकाए पुच्छिए निसिद्धे य ।

30

साहु गिहि मिलिय सव्वे, पत्थारो जाव वयमाणे ॥ ६१५५ ॥

१ 'नीमुपाय इति चिन्त' कां० ॥ २ 'वादविषयः प्रस्तारः । अथापुरुषवादे प्रस्तारमाह
इतिरूपमवतरणं कां० ॥ ३ 'यम् 'धारोषणां' प्रायश्चित्तविरचनाकृतां कुर्या' कां० ॥

मासो लहुओ गुरुओ, चउरो लहुगा य होंति गुरुगा य ।

छम्मासा लहु गुरुगा, छेदो मूलं तह दुगं च ॥ ६१५६ ॥

स निवृत्त्य एकाकी प्रतिश्रयं व्रजति लघुमासः । आगतो गुरुन् भणति—एष साधुसै-
राशिक एतदीयसज्ञातकैरुक्तः, अत्र गुरुमासः । शेषं प्राग्वत् (गा० ६१३७-३८)
॥ ६१५५ ॥ ६१५६ ॥ अथ दासवादमाह—

खरओ चि कइं जाणसि, देहायारा कहिति से हंदी ! ।

छिकोवण उब्भंडो, णीयासी दारुणसभावो ॥ ६१५७ ॥

कोऽपि साधुस्तथैव रत्नाधिकमुद्दिश्याचार्यं भणति—अयं साधुः ‘खरकः’ दास इति ।
आचार्य आह—कयं जानासि ? । इतरः प्राह—एतदीयनिजकैर्मम कथितम् । तथा ‘देहाकाराः’
१० कुब्जातादयः “से” तस्मै “हंदी” इत्युपप्रदर्शने दासत्वं कथयन्ति । तथा “छिकोवण” चि
शीघ्रकोपनोऽयम्, “उब्भंडो नाम” असंवृतपरिधानादिः, “नीचासी” नीचतरे आसने उपवेश-
नशीलः, दारुणस्वभाव इति प्रकटार्थम् ॥ ६१५७ ॥ अथ “देहाकार” चि पदं व्याख्याति—
देहेण वा विरुवो, खुजो वडभो य बाहिरप्पादो ।

फुडमेव सें आयारा, कहिति जह एस खरओ चि ॥ ६१५८ ॥

१५ स प्राह—देहेनाप्ययं विरूपः, तद्यथा—कुब्जो वडभो बाह्यपादो वा । एवमादयस्तस्याऽऽ-
काराः स्फुटमेव कथयन्ति, यथा—एषः ‘खरकः’ दास इति ॥ ६१५८ ॥ अथाऽऽचार्यः प्राह—

केइ सुरुव दुरुवा, खुजा वडभा य बाहिरप्पाया ।

न हु ते परिभविज्वा, वेंयणं व अणारियं वोत्तुं ॥ ६१५९ ॥

इह नामकर्मादयवैचिञ्चतः ‘केचिद्’ नीचकुलोत्पन्ना अपि दासादयः सुरूपा भवन्ति,
२० ‘केचित् तु’ राजकुलोत्पन्ना अपि दूरूपाः भवन्ति, तथा कुब्जा वडभा बाह्यपादा अपि भवन्ति,
अतः ‘नहि’ नैव ते परिभवितव्याः ‘अनार्यं वा वचनं’ ‘दासोऽयम्’ इत्यादिकं वक्तुं योग्याः
॥ ६१५९ ॥ अत्रापि प्रायश्चित्तप्रस्तारः—

वच्चति मणाति आलोय निकाए पुच्छिए निसिद्धे य ।

साहु गिहि मिलिय सव्वे, पत्थारो जाव वयमाणे ॥ ६१६० ॥

२५ मासो लहुओ गुरुओ, चउरो लहुगा य होंति गुरुगा य ।

छम्मासा लहु गुरुगा, छेदो मूलं तह दुगं च ॥ ६१६१ ॥

[व्याख्या प्राग्वत्] ॥ ६१६० ॥ ६१६१ ॥ गतो दासवादः । अथ द्वितीयपदमाह—

१ ‘रुकोऽस्मीत्यत्र गुरुमासः । शेषं प्राग्वत् ॥ ६१५५ ॥ ६१५६ ॥ उक्तोऽपुरुषवादे
प्रस्तारः । अथ दासवादे प्रस्तारमभिधातुकाम इदमाह कां० ॥ २ वयणं अवगारियं वोत्तुं
ताभा० ॥ ३ स निवृत्त्य एकाकी वसतिं व्रजति लघुको मासः । वसतिमागम्य गुरुणा-
मन्तिके रत्नाधिकमुद्दिश्य भणति—अयं साधुर्दास इव लक्ष्यते इति भणतो गुरुमासः ।
इत्यादि प्रागुक्तनीत्या (गा० ६१३७-३८) सर्वमपि यथायोग्यं वक्तव्यम् ॥ ६१६० ॥ ६१६१ ॥
तदेवं दर्शिताः वडमि प्रस्ताराः । अथ द्वितीयपदमाह कां० ॥

विइयपयमणाभोगे, सहसा वोत्तूण वा समाउट्टे ।

जाणंतो वा वि पुणो, विविचणट्ठा वदेज्जा वि ॥ ६१६२ ॥

द्वितीयपदे अनाभोगेन सहसा वा प्राणवधादिविषयं वादमुक्त्वा भूयः 'समावर्तेत' प्रत्या-
वर्तेत, मिथ्यादुष्कृतमपुनःकरणेन दद्यादित्यर्थः । अथवा जानन्नपि, पुनःशब्दो विशेषणे, स
चैतद् विशिनष्टि—योऽयोग्यः शैक्षः प्रव्राजितस्तस्य विवेचनार्थं प्राणातिपातादिवादमपि ७
वदेद् येनासाबुद्धेजितो गणाद् निर्गच्छति ॥ ६१६२ ॥

॥ प्रस्तारप्रकृतं समाप्तम् ॥

क ण्ट का छु द्ध र ण प्र कृ त म्

सूत्रम्—

निग्गंथस्स य अहेपादंसि क्खाणू वा कंटगे वा हीरे
वा सक्करे वा परियावजेज्जा, तं च निग्गंथे नो संचाइ-
ज्जा नीहरित्तए वा विसोहित्तए वा, तं निग्गंथी
नीहरमाणी वा विसोहेमाणी वा नाइक्कमइ ३ ॥

10

निग्गंथस्स य अर्च्छिसि पाणे वा बीए वा रए वा
परियावजेज्जा, तं च निग्गंथे नो संचाइज्जा नीहरि-
त्तए वा विसोहित्तए वा, तं निग्गंथी नीहरमाणी वा
विसोहेमाणी वा नाइक्कमइ ४ ॥

15

निग्गंथीए अहेपादंसि क्खाणू वा कंटए वा हीरए
वा सक्करे वा परियावजेज्जा, तं च निग्गंथी नो संचा-
इज्जा नीहरित्तए वा विसोहित्तए वा, तं च निग्गंथे
नीहरमाणे वा विसोहेमाणे वा नाइक्कमइ ५ ॥

20

निग्गंथीए अर्च्छिसि पाणे वा बीए वा रए वा
जाव निग्गंथे नीहरमाणे वा विसोहेमाणे वा नाइ-
क्कमइ ६ ॥

अस्य सूत्रचतुष्टयस्य सम्बन्धमाह—

25

पायं मता अक्कप्पा, इयाप्पि वा कप्पिता इये सुत्ता ।

आरोक्कमा गुरु त्ति च, तेषां तु अण्णोण्णं समसङ्गं ॥ ६१६३ ॥

‘प्रायः’ प्रायेण ‘अकल्पिकानि’ ‘नौ कल्पन्ते’ इति निषेधप्रतिपादकानि सूत्राणि इहा-
ध्ययने गतानि । ‘इदानीम्’ इत ऊर्द्धमिमानी कल्पिकसूत्राणि भण्यन्ते । ‘वा’ विभाषायाम्,
सूत्रेणानुज्ञायार्थतः प्रतिषेधः क्रियते, एवं वैकल्पिकान्यनुज्ञासूत्राणीत्यर्थः । अथ किमर्थमत्र
सूत्र एवानुज्ञा कृता ? इत्याह—“आरोवणा” इत्यादि । यदि कारणे निर्ग्रन्थस्य निर्ग्रन्थी
६ निर्ग्रन्थ्या वा निर्ग्रन्थः कण्टकादिकं न नीहरति तदा चतुर्गुरु । एवमारोपणा ‘गुरुका’ महती
तेन कारणेन ‘अन्योन्यं’ परस्परं समनुज्ञा सूत्रेषु कृता ॥ ६१६३ ॥

आह—यदि सूत्रेणानुज्ञातं ततः किमर्थमर्थतः प्रतिषिध्यते ? इति अत आह—

जह चेव य पडिसेहे, होंति अणुन्ना तु सन्वसुत्तेसु ।

तह चेव अणुण्णाए, पडिसेहो अत्थतो पुव्वं ॥ ६१६४ ॥

10 यथैव कण्टतः सूत्रपदैः प्रतिषेधे कृते सर्वसूत्रेष्वप्यर्थतोऽनुज्ञा भवति तथैव येषु सूत्रेषु
साक्षात् ‘अनुज्ञातम्’ अनुज्ञा कृता तेषु पूर्वमर्थतः प्रतिषेधस्ततोऽनुज्ञा क्रियते ॥ ६१६४ ॥

अथवा प्रकारान्तरेण सम्बन्धः, तमेवाह—

तट्ठाणं वा वुत्तं, निगंथो वा जता तु ण तरेज्जा ।

सो जं कुणति दुहड्ढो, तदा तु तट्ठाणमावजे ॥ ६१६५ ॥

15 अथवा ‘तत्स्थानं’ तस्य—प्राणातिपातादिकर्तुः स्थानं—प्रायश्चित्तं सम्यगप्रतिपूरयतोऽभ्या-
स्यानदातुर्मवति इत्युक्तम् । अत्रापि निर्ग्रन्थः कण्टकादिकं यदा उद्धर्तुं ‘न तरेत्’ न शक्नु-
यात् तदा यदि निर्ग्रन्थी तस्य कण्टकादिनीहरणं न करोति तदा स निर्ग्रन्थः ‘दुःस्वार्तः’
पीडितो यद् आत्मविराघनां संयमविराघनां वा करोति ‘तत्स्थानं’ तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तं सा
निर्ग्रन्थी आपर्षते । अत इदं सूत्रमारभ्यते ॥ ६१६५ ॥

20 अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—निर्ग्रन्थस्य ‘अधःपादे’ पादतले स्थाणुर्वा कण्टको
वा हीरो वा शर्करो वा ‘पर्यापतेत्’ अनुप्रविशेत्, ‘तच्च’ कण्टकादिकं निर्ग्रन्थो न शक्नुयात्
‘नीहर्तुं वा’ निष्काशयितुं वा ‘विशोधयितुं वा’ निःशेषमपनेतुम्, तद् निर्ग्रन्थी नीहरन्ती
वा विशोधयन्ती वा नातिक्रामति, आज्ञामिति गम्यते इति प्रथमसूत्रम् ॥

द्वितीयसूत्रे—निर्ग्रन्थस्य ‘अक्षिण’ लोचने ‘प्राणा वा’ मशकादयः सूक्ष्माः ‘बीजानि वा’
25 सूक्ष्माणि श्यामाकादीनि ‘रजो वा’ सचित्तमचित्तं वा पृथिवीरजः ‘पर्यापतेत्’ प्रविशेत्,

१ ‘यने उद्देश्यद्वयेऽपि गतानि । ‘इदानीम्’ इत ऊर्द्धमिमानी ‘वा’ इति विकल्पेन
कल्पिकानि सूत्राणि भण्यन्ते । सूत्रेणानुज्ञायार्थतः कं० ॥ २ ‘स्परं निर्ग्रन्थस्य निर्ग्रन्थ्याश्च
कण्टकोद्धरणादौ समनुज्ञा पतेषु चतुर्ष्वपि सूत्रेषु कं० ॥ ३ ‘अथपि ‘अर्थतः’ निर्युक्तौ
भाष्ये वाऽनुज्ञा कं० ॥ ४ ‘यते । उपलक्षणमिदम्, तेन निर्ग्रन्थ्या अशक्नुवत्याः कण्टका-
द्युद्धरणं यदि निर्ग्रन्थो न कुरुते तदा निर्ग्रन्थी यत् परितापादिकमवाप्नोति तन्निष्पन्नं
निर्ग्रन्थस्य प्रायश्चित्तम् इत्यत्र सूत्रचतुष्टयेऽभिधीयते ॥ ६१६५ ॥ अनेन कं० ॥ ५ ‘स्य,
अक्षिणोऽक्षयोपन्यासे, ‘अधः’ कं० ॥ ६ ‘सू ॥ तथा—निर्ग्रं’ कं० ॥

‘तच्च’ प्राणादिकं निर्ग्रन्थो न शक्त्युपान्नीहर्तुमित्यादि प्राग्वत् ॥

तृतीय-चतुर्थसूत्रे निर्ग्रन्थविषये एवमेव व्याख्यातव्ये । इति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥

अथ निर्युक्तिविस्तरः—

पाए अच्छि विलम्बे, समणाणं संजएहि कायव्वं ।

समणीणं समणीहिं, वोच्चत्थे होंति चउगुरुगा ॥ ६१६६ ॥ 5

पादे अक्षिण वा विलम्बे कण्टक-कणुकादौ श्रमणानां संयतैर्नीहरणं कर्तव्यम्, श्रमणीनां पुनः श्रमणीभिः कार्यम् । अथ व्यत्यासेन कुर्वन्ति तदा चतुर्गुरवः ॥ ६१६६ ॥

एते चापरे दोषाः—

अण्णत्तो चिय कुंटसि, अण्णत्तो कंटओ खतं जातं ।

दिट्ठं पि हरति दिट्ठिं, किं पुण अदिट्ठ इतरस्स ॥ ६१६७ ॥ 10

संयतः संयत्याः पार्श्वात् कण्टकमाकर्षयन् कैतवेन यथाभावेन वा अपावृत उपविशेत् ततः सा तं तथास्थितं पश्यन्ती कण्टकस्थानादन्यत्रान्यत्र शल्योद्धरणादिना कुण्टयेत्, खन्यादित्यर्थः । ततः साधुर्भूयात्—अन्यत एव त्वं कुण्टयसि कण्टकश्चान्यत्र समस्ति एवं मे क्षतं सञ्जातम् । सा प्राह—‘इतरस्य’ पुरुषस्य सम्बन्धि सागारिकं दृष्टमपि भुक्तभोगिन्याः स्त्रिया अनेकशो विलोकितमपि दृष्टिं हरति किं पुनरदृष्टमभुक्तभोगिन्याः?, तस्याः सुतरां दृष्टिं 15 हरतीत्यर्थः । एवं भिन्नकथायां प्रतिगमनादयो दोषाः ॥ ६१६७ ॥

यदा तु निर्ग्रन्थो निर्ग्रन्थ्याः कण्टकमुद्धरति तदाऽयं दोषः—

कंटग-कणुए उद्धर, धणितं अवलंब मे भमति भूमी ।

शूलं च बत्थिसीसे, पेछेहिं धणं थणो फुरति ॥ ६१६८ ॥

काचिदार्थिका कैतवेनेदं ब्रूयात्—‘कण्टक-कणुके’ पादे कण्टकं चक्षुषि च कणुकमुद्धर, 20 ‘धणियं’ अत्यर्थं मामवलम्बस्व, यतो मम भ्रमिवशेन भूमिर्भ्रमति । शूलं वा बत्थिशीर्षे मम समायाति तेन स्तनः स्फुरति, अतो धनं प्रेरय । एवं भिन्नकथायां सद्यश्चारित्रविनाशः ॥ ६१६८ ॥

एए चेव य दोसा, कहिया थीवेद आदिमुचेसु ॥

अयपाल-जंबु-सीउण्हपाडणं लोगिगी रोहा ॥ ६१६९ ॥

‘एत एव’ अनन्तरोक्तौ दोषाः स्त्रीवेदविषयाः ‘आदिसूत्रेषु’ सूत्रकृताङ्गान्तर्गतस्त्रीपरि- 25

१ °याच्चिर्हर्तुं वा विशोधयितुं वा, निर्ग्रन्थी निर्हरन्ती वा विशोधयन्ती वा नातिक्राम-
स्याशामिति द्वितीयसूत्रम् ॥ तथा निर्ग्रन्थ्याश्च ‘अधःपादे’ पादतले स्थाणुर्वा कण्टको वा
हीरो वा शर्करो वा ‘पर्यापद्येत्’ अनुप्रविशेत् ‘तच्च’ कण्टकादिकं निर्ग्रन्थी न शक्त्यात्
निर्हर्तुं वा विशोधयितुं वा, तद् निर्ग्रन्थो निर्हरन् वा विशोधयन् वा नातिक्रामतीति
तृतीयसूत्रम् ॥ निर्ग्रन्थ्याश्चाक्षिण प्राणा वा बीजानि वा रजो वा पर्यापद्येत्, ‘तच्च’
प्राणादिकं निर्ग्रन्थी न शक्त्याद् निर्हर्तुं वा विशोधयितुं वा, तं निर्ग्रन्थो निर्हरन् वा
विशोधयन् वा नातिक्रामतीति चतुर्थसूत्रम् । इति सूत्रचतुष्टयार्थः सं० ॥ २ °यतैरेव
तस्य कण्टकादेरुद्धरणं कर्त्तुं सं० ॥ ३ °काः चक्षुराद् अपरे च बहवो दोषाः सं० ॥

ज्ञाध्ययनादिषु सविस्तरं कथिताः । अत्र चाजापालक-शीतोष्ण-जम्बूपातनोपलक्षिता लौकिकी रोहायाः कथा । तद्यथा—

रोहा नामं परिव्वाइया । ताए अयावालगो दिट्ठो । सो ताए अभिरुईओ । तीए चितियं—विज्ञाणं से परिक्रामि । सो य तथा जंबूतरुवरारूढो । तीए फलाणि पणईओ ।
 5 तेण भन्नई—किं उण्हाणि देमि ? उयाहु सीयलाणि ? चि । तीए भण्णइ उण्हाणि । तओ तेण धूलीए उवरिं पाडियाणि, भणिया—खाहि चि । तीए फूमिउं धूलिं अवणेउं खइयाणि । पच्छा सा भणइ—कहं भणसि उण्हाणि ? । तेण भन्नइ—जं उण्हयं होइ तं फूमिउं सीयली-कज्जइ । सा तुट्ठा । पच्छा भणति माइट्ठाणेणं—कंटओ मे लगो चि । सो उद्धरिउमारद्धो । तीए सणियंसणियं हासियं । सो वि तुसिणीओ कंटगं पुलोएत्ता भणइ—न दीसइ कंटगो
 10 चि । तीए तस्स पण्ही दिण्णा । एवं सो कहियवकंटउद्धरणेणं तीए खलीकओ । एवं साहुणो वि एवविहा दोसा उप्पज्जंति ॥ ६१६९ ॥ किञ्च—

मिच्छते उड्ढाहो, विराहणा फास भावसंबन्धो ।

पडिगमणादी दोसा, भुत्तमभुत्ते य णेयव्वा ॥ ६१७० ॥

मिथ्यात्वं नाम—निर्ग्रन्थ्याः कण्टकमुद्धरन्तं संयतं दृष्ट्वा लोको ब्रूयात्—यथा वादिनस्तथा
 15 कारिणोऽमी न भवन्ति । उड्ढाहो वा भवेत्—अहो ! यद् एवमियं पादे गृहीता तद् नून-मन्यदाऽप्यनयोः साङ्गत्यं भविष्यति । विराघना वा संयमस्य भवति, कथम् ? इत्याह—
 ‘स्पर्शतः’ शरीरसंस्पर्शेनोभयोरपि भावसम्बन्धो भवति । ततो मुक्तभोगिनोरमुक्तभोगिनोर्वा तयोः प्रतिगमनादयो दोषा ज्ञातव्याः ॥ ६१७० ॥ अथ मिथ्यात्वपदं भावयति—

दिट्ठे संका भोइय, घाडिण णाती य गामबहिया य ।

20 चचारि छ च लहु गुरु, छेदो मूलं तह दुगं च ॥ ६१७१ ॥

आरक्षिखयपुरिसाणं, तु साहणे पावेती भवे मूलं ।

अणवट्ठो सेट्ठीणं, दसमं च णिवस्स कथितम्मि ॥ ६१७२ ॥

तस्याः कण्टकमुद्धरन् केनचिद् दृष्टः, तस्य च ‘शङ्का’ ‘किं मन्ये मैथुनार्थम् ?’ इति-लक्षणा यदि भवेत् तदा चतुर्लघु । भोजिकायाः कथने चतुर्गुरु । घाटितनिवेदने षड्लघु ।
 25 ज्ञातिज्ञापने षड्गुरु । ग्रामाद् बहिः कथने च्छेदः ॥ ६१७१ ॥

मूलादित्रयं पुनरित्थं मन्तव्यम्—

आरक्षिकपुरुषाणां कथने मूलं प्राप्नोति । श्रेष्ठिनः कथितेऽनवस्थाप्यं भवेत् । नृपस्य कथने ‘दशमं’ वाराक्षिकम् । एते संयतानां संयतीनां च परस्परं कण्टकोद्धरणे दोषा उक्ताः ॥ ६१७२ ॥

एए चेव य दोसा, अस्संजतिकाहि पच्छकम्मं च ।

१ °स्तरं परमगुरुभिः कथिताः । तदर्थिना सूत्रकृताङ्गटीकैवावलोकनीया । अत्र चाजा°
 कं० ॥ २ °वती तहा मूलं मा० ॥ ३ निर्ग्रन्थस्य निर्ग्रन्थी निर्ग्रन्थ्या वा निर्ग्रन्थः कण्टक-
 मुद्धरन्तौ यदि केनचिद् दृष्टौ, तस्य च कं० ॥ ४ अस्संजतैरसंयतीभिश्च कण्टको-
 द्धारणं कारयतां दोषाणाह इत्यवतरणं कं० ॥

गिहिर्हि पञ्चकम्मं, तम्हा समणेहिं कायव्वं ॥ ६१७३ ॥

एत एव दोषा असंयतिकामिः कण्टकोद्धरणं कारयतो मन्तव्याः, 'पश्चात्कर्म च' अप्का-
येन हस्तप्रक्षालनरूपं तासु भवति । गृहिभिस्तु कारयतः पश्चात्कर्म भवति न पूर्वाक्ता दोषाः ।
अतः श्रमणैः श्रमणानां कण्टकोद्धरणं कर्तव्यम् ॥ ६१७३ ॥ अत्र परः प्राह—

एवं सुत्तं अफलं, सुत्तनिवातो तु असति समणाणं ।

5

गिहि अण्णतित्थि गिहिणी, परउत्थिगिणी तिविह भेदो ॥ ६१७४ ॥

यदि संयतीभिः न कारयितव्यं तत एवं सूत्रमफलं प्राप्नोति । सूरिराह—सूत्रनिपातैः
श्रमणानामभावे मन्तव्यः । तत्र च प्रथमं गृहिभिः कण्टकोद्धरणं कारणीयम्, तदभावेऽ-
न्यतीर्थिकैः, तदप्राप्तौ गृहस्थाभिः, तदसम्भवे परतीर्थिकीभिरपि कारयितव्यम् । एषु च प्रत्येकं
त्रिविधो भेदः । तद्यथा गृहस्थस्त्रिविधः—पश्चात्कृतः श्रावको यथाभद्रकश्च । एवं परतीर्थि-10
कोऽपि त्रिधा मन्तव्यः । गृहस्था परतीर्थिकी च त्रिविधा—स्थविरा मध्यमा तरुणी चेति ।
तत्र गृहस्थेन कारयन् प्रथमं पश्चात्कृतेन, ततः श्रावकेण, ततो यथाभद्रकेणापि कारयति ।
स च कण्टकाकर्षणानन्तरं प्रज्ञापनीयः—मा हस्तप्रक्षालनं कार्षीः । एवमुक्ते यद्यसौच-
वादी तदा हस्तं हस्तेनैव प्रोञ्छति प्रस्फोटयति वा ॥ ६१७४ ॥ अथ सौचवादी ततः—

जइ सीसम्मि ण पुंछति, तणु पोत्तेसु व ण वा वि पप्फोडे ।

15

तो सि अण्णेसि असति, दवं दलंति मा वोदगं घाते ॥ ६१७५ ॥

यदि हस्तं शीर्षे वा तनौ वा 'पोत्तेषु वा' वस्त्रेषु न प्रोञ्छति न वा प्रस्फोटयति 'गृहे
गतो हस्तं प्रक्षालयिष्यामि' इति कृत्वा, ततः "से" तस्य अन्येषाम् 'असति' अभावे प्राशुक-
मात्मीयं द्रवं हस्तधावनाय ददति, मा 'उदकम्' अप्कायं घातयेदिति कृत्वा । गृहस्थानामभावे
परतीर्थिकेनापि कारयन् एवमेव पश्चात्कृतादिकमेण कारयेत् । तेषामभावे गृहस्थाभिरपि कार-20
येत् ॥ ६१७५ ॥ कथम् ? इत्याह—

माया भगिणि धूया, अज्जिय णत्तीय सेस तिविधाओ ।

आगाढे कारणम्मि, कुसलेहिं दोहिं कायव्वं ॥ ६१७६ ॥

या तस्य निर्ग्रन्थस्य माता भगिनी दुहिता वा 'अर्थिका वा' पितामही 'नसृका वा' पौत्री
तया कारयितव्यम् । एतासामभावे याः 'शेषाः' अनालबद्धाः स्त्रियस्ताभिरपि कारयेत् । ताश्च 25
त्रिविधाः—स्थविरा मध्यमास्तरुण्यश्च । तत्र प्रथमं स्थविरया, ततो मध्यमया, ततस्तरुण्याऽपि
कारयितव्यम् । आगाढे कारणे कुशलाभ्यां द्वाभ्यामपि कण्टकोद्धरणं कर्तव्यम्, कारयितव्य-

अन्यतीर्षिभिः कण्टकोद्धरणं सूत्रेऽनुज्ञातमपि साधुभिः न कारं कां ॥ २ ततः सूत्राव-
तारः श्रमणानाम् 'असति' अभावे कां ॥ ३ मा वा दगं ताभां कां । एतदनुसारेणैव कां
दीक्षा, दहरतो टिप्पणी ४ ॥ ५ तस्य 'अन्यस्य' अशौचवादिनः 'असति' अभावे प्राशुकमात्मीयं
द्रवं हस्तधावनाय ददति, मा शौचवादितया गृहं गतः सन् 'दकम्' अप्कायं घातयेदिति
कृत्वा । हन्त्यर्थोऽस्ति तिवदत्र (?) चौरादिको हन्धातुरवगन्तव्यः । तथा गृहस्थानां कां ॥
५ 'आगाढे कारणे' अन्येनोद्धर्तुमशक्य-प्रबलव्यथाकारिकण्टकलक्षणे कुशलाभ्यां कां ॥

मित्यर्थः ॥ ६१७६ ॥ के पुनस्ते द्वे ? इत्याह—

गिहि अण्णतित्थि पुरिसा, इत्थी वि य गिहिणि अण्णतित्थीया ।

संबंधि एतरा वा, वइणी एमेव दो एते ॥ ६१७७ ॥

गृहस्थपुरुषोऽन्यतीर्थिकपुरुषश्चेति द्वयम्, गृहस्थी अन्यतीर्थिकी चेति वा द्वयम्, सम्बन्धिनी 'इतरा वा' असम्बन्धिनी व्रतिनी एवं वा द्वयम् । एतेषां द्विकानामन्यतरेण कुशलैर्न आगाढे कारणे कारयितव्यम् ॥ ६१७७ ॥ आह—'श्रमणानामभावे सूत्रनिपातो भवति' (गा० ६१७४) इत्युक्तम्, कदा पुनरसौ साधूनामभावो भवति ? इत्याह—

तं पुण सुण्णारण्णे, दुट्ठारण्णे व अकुसलेहिं वा ।

कुसले वा दूरत्थे, ण चएइ पदं पि गंतुं जे ॥ ६१७८ ॥

10 'साधवो न भवन्ति' इति यदुक्तं तत् पुनरित्थं सम्भवति—'शून्यारण्यं' ग्रामादिभिर्वि-रहिता अटवी, 'दुष्टारण्यं वा' व्याघ्र-सिंहादिभयाकुलम्, एतयोः साधूनामभावो भवेत् । उपलक्षणत्वाद् अशिवादिभिः कारणैरेकाकी सज्जात इत्यपि गृह्यते । एषा साधूनामसदसत्ता । सदसत्ता तु सन्ति साधवः परमकुशलाः—कण्टकोद्धरणेऽदक्षाः, अथवा यः कुशलः सः 'दूरस्थः' दूरे वर्तते, स च कण्टकविद्धपादः पदमपि गन्तुं न शक्नोति ततः पूर्वोक्ता यतना कर्तव्या 15 ॥ ६१७८ ॥ अथ सामान्येन यतनामाह—

परपक्ख पुरिस गिहिणी, असोय-कुसलाण मोत्तु पडिवक्खे ।

पुरिस जयंत मणुण्णे, होंति सपक्खेतरा वा तू ॥ ६१७९ ॥

इह प्रथमं पश्चाद्ध व्याख्याय ततः पूर्वाद्ध व्याख्यास्यते । ये 'यतमानाः' संविग्नाः साम्भोगिकाः पुरुषास्तैः प्रथमं कारयेत्, तदभावे अमनोज्ञैः—असाम्भोगिकैः, तदभावे ये इतरे—20 पार्श्वस्वादयस्तैर्वा कारयेत् । एषा स्वपक्षे यतना भणिता । अथैष स्वपक्षो न प्राप्यते ततः 'परपक्खे'त्यादि पूर्वाद्धम्—'परपक्षे' गृहस्था-ऽन्यतीर्थिकरूपे प्रथमं पुरुषैः, ततः 'गेहिनीभिः' स्त्रीभिरपि कारयेत्, तत्राप्यशौचवादिभिः कुशलैश्च कारापणीयम् । अत एवाह—अशौच-वादि-कुशलानां 'प्रतिपक्षाः' ये शौचवादिनोऽकुशलाश्च तान् मुक्त्वा कारयितव्यम् । अथै-तेऽपि न प्राप्यन्ते तदा संयतीभिरपि कारयेत्, तत्रापि प्रथमं मातृ-भगिन्यादिभिर्नारिणां, 25 तदभावेऽसम्बन्धिनीभिरपि स्थविरा-मध्यमा-तरुणीभिर्यथाक्रमं कारयेत् ॥ ६१७९ ॥

कथं पुनस्तया कण्टक उद्धरणीयः ? इत्याह—

सङ्खुद्धर णक्खेण व, अच्छिव वत्थंतरं व इत्थीसु ।

भूमी-कट्ट-तलोरुसु, काऊण सुसंबुडा दो वि ॥ ६१८० ॥

शूलोद्धरणेन नखेन वा पादमस्पृशन्ती कण्टकमुद्धरति । अथैवं न शक्यते ततो वस्त्रा-30 न्तरितं पादं भूमौ कृत्वा यद्वा काष्ठे वा तले वा ऊरौ वा कृत्वा उद्धरेत् । 'द्वावपि च' संयती-संयतौ सुसंबुतावुपविशतः । एषः 'स्त्रीषु' कण्टकमुद्धरन्तीषु विधिरवगन्तव्यः ॥ ६१८० ॥

१ 'ति "जे" इति पादपूरणे निपातो वाक्यालङ्कारे, ततः कां० ॥ २ 'तु' पाद-पूरणे । एषा कां० ॥ ३ 'न "णक्खेण व" चि नखहरणिकया वा पादं कां० ॥

एमेव य अच्छिम्मि, चंपादिद्वंद्वौ णवरि नाणत्तं ।

निगंग्थीण तहेव य, णवरिं तु असंबुडा काई ॥ ६१८१ ॥

एवमेव अक्षिसूत्रेऽपि सर्वमपि वक्तव्यम् । ‘नवरं’ नानात्वं चम्पादृष्टान्तोऽत्र भवति । यथा किल चम्पायां सुभद्रया तस्य साधोश्चक्षुषि पतितं तृणमपनीतं तथाऽन्यस्यापि साधो-श्चक्षुषि प्रविष्टस्य तृणादेः कारणे निर्ग्रन्थ्याऽपनयनं सम्भवतीति दृष्टान्तभावार्थः । निर्ग्रन्थी-४ नामपि सूत्रद्वयं तथैव वक्तव्यम् । नवरम्—काचिदसंबुता भवति ततः प्रतिगमनादयः पूर्वोक्ता दोषा भवेयुः । द्वितीयपदे निर्ग्रन्थस्तासां प्रागुक्तविधिना कण्टकादिकमुद्धरेत् ॥ ६१८१ ॥

॥ कण्टकाद्युद्धरणप्रकृतं समाप्तम् ॥

दु र्ग प्र कृ त म्

सूत्रम्—

10

निगंग्थे निगंग्थिं दुग्गंसि वा विसमंसि वा पव्वयंसि
वा पक्खुलमाणिं वा पवडमाणिं वा गिण्हमाणे वा
अवलंबमाणे वा नाइक्कमइ ७ ॥

निगंग्थे निगंग्थिं सेयंसि वा पंकंसि वा पणगंसि वा
उदगंसि वा ओकसमाणिं वा ओवुज्झमाणिं वा
गिण्हमाणे वा अवलंबमाणे वा नाइक्कमइ ८ ॥

15

निगंग्थे निगंग्थिं नावं आरुभमाणिं वा ओरुभमाणिं
वा गिण्हमाणे वा अवलंबमाणे वा नातिकमइ ९ ॥

अस्य सूत्रत्रयस्य सम्बन्धमाह—

सो पुण दुग्गे लग्गेज्ज कंटओ लोयणम्मि वा कणुगं ।

20

इति दुग्गसुत्तजोगो, थला जलं चैयरे दुविहे ॥ ६१८२ ॥

यः पूर्वसूत्रे पादप्रविष्टः कण्टको लोचने वा कणुकं प्रविष्टमुक्तं स कण्टकस्तच्च कणुकं दुर्गे गच्छतः प्रायो लगेत्, अतो दुर्गसूत्रमारभ्यते । ‘इति’ एष दुर्गसूत्रस्य योगः—सम्बन्धः । दुर्गं च—स्खलं ततः स्खलाज्जलं भवतीति कृत्वा दुर्गसूत्रानन्तरम् ‘इतरस्सिन्’ जरुप्रतिबद्धे ‘द्विविधे’ पङ्कविषये नौविषये च सूत्रे आरम्भः क्रियते ॥ ६१८२ ॥

25

अनेन सबन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—निर्ग्रन्थो निर्ग्रन्थी दुर्गे वा विषमे वा पर्वते वा ‘पक्खुलमाणिं व’ चि प्रकर्षेण स्खलद्वाया गच्छन्तीम्, भूमावसम्प्राप्तां वा पतन्तीम्,

१ यथा कण्टकोद्धरणसूत्रे उत्सर्गतोऽपवादतन्त्रोक्तं यवमेव अ० ॥

वृ० २०६

पतितुकाममित्यर्थः । “पवडमाणिं व” चि प्रकर्षेण—भूमौ सर्वैरपि गात्रैः पतन्तीम् । “गिण्ड-
माणे व” चि बाह्यादावङ्गे गृह्णन् वा, “अवलम्बमाणे व” चि ‘अवलम्बमानो वा’ बाह्यादौ
गृहीत्वा धारयन्; अथवा ‘गृह्णन्’ सर्वाङ्गीणां धारयन्, ‘अवलम्बमानः’ देशतः करेण गृह्णन्,
साहयचित्यर्थः । नातिक्रामति स्वाचारमाज्ञां वा इति प्रथमसूत्रम् ॥

८ द्वितीयसूत्रमप्येवमेव । नवरम्—सेको नाम—पङ्के पनके वा सजले यत्र निमज्ज्यते
तत्र वा, पङ्कः—कर्दमः तत्र वा, पनको नाम—आगन्तुकः प्रतनुद्रवरूपः कर्दम एव तत्र वा,
उदकं प्रतीतं तत्र वा, “ओकसमाणिं व” चि ‘अपकसन्तीं वा’ पङ्क-पनकयोः परिहसन्तीं
“ओजुज्झमाणिं व” चि ‘अपोक्षमानां वा’ सेकेन उदकेन वा नीयमानां गृह्णन् वा अवलम्बमानो
वा नातिक्रामति ॥

10 तृतीयसूत्रे निर्ग्रन्थीमेव नावमारोहन्तीं वा अवरोहन्तीं वा गृह्णानो वा अवलम्बमानो वा
नातिक्रामति इति सूत्रत्रयार्थः^१ ॥ सम्प्रति भाष्यकारो विषमपदानि व्याचष्टे—

तिविहं च होति दुर्गं, रुक्खे सावय मणुस्सदुर्गं च ।

णिष्कारणम्मि गुरुगा, तत्थ वि आणादिणो दोसा ॥ ६१८३ ॥

त्रिविधं च भवति दुर्गम्, तद्यथा—वृक्षदुर्गं श्वापददुर्गं मनुष्यदुर्गं च । यद् वृक्षैरतीव
15 गहनतया दुर्गमं यत्र वा पथि वृक्षः पतितः तद् वृक्षदुर्गम् । यत्र व्याघ्र-सिंहादीनां भयं
तद् श्वापददुर्गम् । यत्र स्लेच्छ-बोधिकादीनां मनुष्याणां भयं तद् मनुष्यदुर्गम् । एतेषु
त्रिष्वपि दुर्गेषु यदि निष्कारणे निर्ग्रन्थी गृह्णाति अवलम्बते वा तदा चतुर्गुरुं, आज्ञा-
दयश्च दोषाः ॥ ६१८३ ॥

मिच्छते सतिकरणं, विराहणा फास भावसंबंधो ।

20 पडिगमणादी दोसा, भुत्ता-ऽभुत्ते व णेयव्वा ॥ ६१८४ ॥

निर्ग्रन्थी गृह्णन्तं तं दृष्ट्वा कोऽपि मिथ्यात्वं गच्छेत्—अहो ! मायाविनोऽमी, अन्यद्
वदन्ति अन्यच्च कुर्वन्ति । स्मृतिकरणं वा मुक्तभोगिनो भवति, अमुक्तभोगिनस्तु कुतूहलम् ।
ततश्च संयमविराघना । स्पर्शतश्च भावसम्बन्धो भवति । ततः प्रतिगमनादयो दोषा मुक्ता-
नामुक्तानां वा साधु-साध्वीनां ज्ञातव्याः ॥ ६१८४ ॥ अथ विषमपदं व्याख्याति—

25 तिविहं च होति विसमं, भूमिं सावय मणुस्सविसमं च ।

तम्मि वि सो चेव गमो, णावोदग सेय जतणाए ॥ ६१८५ ॥

त्रिविधं च भवति विषमम्—भूमिविषमं श्वापदविषमं मनुष्यविषमं च । भूमिविषमं नाम—
गर्ता-पाषाणाद्याकुले भूभागः, श्वापद-मनुष्यविषमे तु श्वापद-मनुष्यदुर्गवद् मन्तव्ये । अत्र
भूमिविषमेणाधिकारः । पर्वतपदं तु प्रतीतत्वाद् न व्याख्यातम् । ‘तस्मिन्नपि’ विषमे पर्वते वा
30 निर्ग्रन्थी गृह्णतश्चतुर्गुरुकप्रायश्चित्तादिरूपः स एव गमो भवति यो दुर्गे भणितः । तथा ‘नावु-

१ ‘भू’ ‘आरोहन्तीं वा’ प्रविशन्तीम् ‘अवरोहन्तीं वा’ उत्तरन्तीं गृह्णानो कां० ॥

२ ‘वै’ ॥ अथ भाष्यं भा० ॥ ३ ‘रुक्काः’ । ‘तत्रापि’ तादृशेऽपि दुर्गे निर्ग्रन्थ्या निष्कारणे
ग्रहणेऽवलम्बने वा आज्ञादयो दोषाः ॥ ६१८३ ॥ अपरे चामी दोषाः—मिच्छते कां० ॥

दके सेकादौ च' वक्ष्यमाणस्वरूपे निर्ग्रन्थीं गृह्णतो निष्कारणे त एव दोषाः । “जयणाए”
त्ति कारणे यतनया दुर्गादिषु गृहीयादवलम्बेत वा । यतना चाग्रतो वक्ष्यते ॥ ६१८५ ॥

अथ प्रस्खलन-प्रपतनपदे व्याचष्टे—

भूमीएँ असंपत्तं, पत्तं वा हत्थ-जाणुगादीहिं ।

पक्खुलणं णायच्चं, पवडण भूमीय गत्तेहिं ॥ ६१८६ ॥

5

भूमावसम्प्राप्तं हस्त-जानुकादिभिः प्राप्तं वा प्रस्खलनं ज्ञातव्यम् । भूमौ प्राप्तं सर्वगात्रैश्च
यत् पतनं तत् प्रपतनम् ॥ ६१८६ ॥

अहवा वि दुग्ग विसमे, थद्धं भीतं व गीत थेरो तु ।

सिचयंतरेतरं वा, गिण्हंतो होति निदोमो ॥ ६१८७ ॥

‘अथवा’ इति प्रकारान्तरद्योतकः । उक्तास्तावद् निर्ग्रन्थीं गृह्णतो दोषाः, परं द्वितीयपदे 10
दुर्गे विषमे वा तां स्तब्धां भीतां वा गीतार्थः स्वविरः सिचयेन—बलेणान्तरिताम् इतरां वा
गृह्णन् निर्दोषो भवति ॥ ६१८७ ॥ व्याख्यातं प्रथमसूत्रम् । सम्प्रति द्वितीयसूत्रं व्याख्याति—

पंको खलु चिक्खल्लो, आगंतू पयणुओ दुओ पणओ ।

सो पुण सज्जलो सेओ, सीतिज्जति जत्थ दुविहे वी ॥ ६१८८ ॥

पङ्कः खलु चिक्खल्ल उच्यते । आगन्तुकः प्रतनुको द्रुतश्च पनकः । यत्र पुनः ‘द्विविधेऽपि’ 15
पङ्के पनके वा “सीइज्जति” निमज्जते स पुनः सज्जलः सेक उच्यते ॥ ६१८८ ॥

पंक्-पणएसु नियमा, ओगसणं बुब्भणं सिया सेए ।

थिमियम्मि णिमज्जणता, सज्जले सेए सिया दो वि ॥ ६१८९ ॥

पङ्क-पनकयोर्नियमाद् ‘अपकसनं’ इसनं भवति । सेके तु “बुज्झणं” ‘अपोहनं’ पानीयेन
हरणं स्यात् । स्तिमिते तु तत्र निमज्जनं भवेत् । सज्जले तु सेके ‘द्वे अपि’ अपवहन-निमज्जने 20
स्याताम् ॥ ६१८९ ॥ अथ तृतीयं नौघृत्रं व्याख्याति—

ओयारण उत्तारण, अत्थुरण ववुग्गहे य सतिकारो ।

छेदो व दुवेगयरे, अतिपिच्छण भाव मिच्छत्तं ॥ ६१९० ॥

कारणे निर्ग्रन्थीं नावम् ‘अवतारयन्’ आरोपयन् उत्तारयन् वा यथास्तरणं वपुर्ग्रहं वा करोति
तदा स्मृतिकारो भुक्तभोगिनोस्तयोर्भवति । छेदो वा नखादिभिर्द्वयोरेकतरस्य भवेत् । अतिप्रेरणे 25
च ‘भावः’ मैथुनाभिलाष उत्पद्येत । मिथ्यात्वं वा तद् दृष्ट्वा कश्चिद् गच्छेत् ॥ ६१९० ॥

एते नावुदके निर्ग्रन्थीं गृह्णतो दोषा उक्ताः । अथ लेपोपरि सन्तारयतो दोषानाह—

अंतोजले वि एवं, गुज्झंगप्फास इच्छऽणिच्छंते ।

मुब्बेज्ज व आयत्ता, जा होउ करेतु वा हावे ॥ ६१९१ ॥

‘अन्तर्जलेऽपि’ जलाभ्यन्तरेऽपि गच्छन्तीं गृह्णत एवमेव दोषा मन्तव्याः । तथा गुब्बाज्ज- 30
स्पर्शं मोह उदिवात्, उदिते च मोहे यदि इच्छति नेच्छति वा तत् उभयाऽपि दोषाः ।

१ ‘पत्तं, संपत्तं वा वि हत्थ-जाणूहिं तामा० ॥ २ ‘तनमिति ॥ ६१८६ ॥ अथ प्रथम-
सूत्रविषयं द्वितीयपदमाह—अहवा कं० ॥

यद्वा स उदीर्णमोहस्तां जलमध्ये मुञ्चेत्, आयत्ता यस्माद् भवतु करोतु वा 'हावान्' मुख-
विकारानिति । कारणे तु नावुदके लेपोपरि वा अवतारणं उत्तारणं वा कुर्वन् यतनया गृही-
याद् अवलम्बेत वा ॥ ६१९१ ॥ अथ ग्रहणा-ऽवलम्बनपदे व्याख्याति—

सम्बन्धिं तु ग्रहणं, करेर्हि अवलंबणे गदे सम्भि ।

5 जह सुत्तं तासु कयं, तदेव वतिणो वि वतिणीए ॥ ६१९२ ॥

ग्रहणं नाम सर्वाङ्गीणं कारभ्यां यद् गृह्यते । अवलम्बनं तु तद् उच्यते यद् एकस्मिन्
देशे—बाह्यादौ ग्रहणं क्रियते । तदेवं यथा तासु निर्ग्रन्थीषु 'सूत्रं' सूत्रत्रयं कृतम् । किमुक्तं
भवति ?—यथा निर्ग्रन्थो निर्ग्रन्थ्याः कारणे ग्रहणमवलम्बनं वा कुर्वन् नाऽऽज्ञामतिक्रामतीति
सूत्रत्रयेऽपि भणितम् ; तथैवार्थत इदं द्रष्टव्यम्—'वतिनोऽपि' साधोरपि दुर्गादौ पङ्कादौ नावु-
10 दकादौ वा प्रपततो वतिन्या कारणे ग्रहणमवलम्बनं वा कर्तव्यम् ॥ ६१९२ ॥

कया पुनर्यतनया ? इति चेद् अत आह—

जुगलं गिलाणगं वा, असहं अण्णेण वा वि अतरंतं ।

गोवालकंचुगादी, सारक्खण णालबद्धादी ॥ ६१९३ ॥

'युगलं नाम' बालो वृद्धश्च तद्वा, अपरं वा ग्लानम् अत एव 'असहिष्णुं' दुर्गादिषु गन्तु-
15 मशक्नुवन्तम्, 'अन्येन वा' ग्लानत्ववर्जेन कारणेन 'अतरन्तम्' अशक्तम्, गोपालकञ्चुकादि-
परिधानपुरस्सरं नालबद्धा संयती, आदिग्रहणेनानालबद्धाऽपि संरक्षति, गृह्णाति अवलम्बते वा
इत्यर्थः ॥ ६१९३ ॥

॥ दुर्गप्रकृतं समाप्तम् ॥

क्षिप्तं चित्तादिप्रकृतम्

30 सूत्रम्—

खित्तचित्तं निग्गंथिं निग्गंथे गिण्हमाणे वा अव-
लंबमाणे वा नाइक्कमइ १० ॥

अस्य सूत्रस्य सम्बन्धमाह—

ओवुज्झंती व भया, संफासा रागतो व खिप्येज्जा ।

25 संबन्धत्थविहिण्णू, वदन्ति संबन्धमेयं तु ॥ ६१९४ ॥

पानीयेनापोह्यमाना वा भयात् खिप्येत, क्षिप्तचित्ता भवेदित्यर्थः । यद्वा संस्पर्शतो यो राग
उत्पद्यते तस्माद्वा तत्र साषावन्धनं गते सति क्षिप्तचित्ता भवेत् । अतः क्षिप्तचित्तासूत्रमार-
भ्यते । एवं सम्बन्धार्थविधिज्ञाः सूरयोऽत्र सूत्रे एनं सम्बन्धं वदन्ति ॥ ६१९४ ॥

१ तदेवं व्याख्यातं तृतीयमपि सूत्रम् । सम्प्रति निर्ग्रन्थानामेतदेव सूत्रत्रयमतिदिश-
आह—“जह सुत्तं तासु कयं” इत्यादि, यथा नि० कां० ॥ २ “जुगलं नाम संजतं गिलाणं संजति
च निग्गंथिं, अथवा बाल-वृद्धा” इति चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ॥ ३ यद्वा गृह्यतोऽवलम्बमानस्य वा
निर्ग्रन्थस्य सम्बन्धी यः संस्पर्शः तस्माद् यो राग कां० ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—“खित्तचित्तं” ति क्षिप्तं—नष्टं राग-भया-ऽपमानैश्चितं यस्याः सा क्षिप्तचित्ता, तां निर्भ्रन्थीं निर्भ्रन्थो गृह्णानो वाऽवलम्बमानो वा नातिक्रामति आशामिति सूत्रार्थः ॥ अथैनं भाष्यकारो विस्तरेण प्ररूपयितुमाह—

रागेण वा भएण व, अहवा अवमाणिता णरिंदेण ।

एतेहिं खित्तचित्ता, वणिताति परूविता लोए ॥ ६१९५ ॥

८

रागेण यदि वा भयेनाथवा ‘नरेन्द्रेण’ प्रजापतिना, उपलक्षणमेतत्, सामान्येन वा प्रभुणा ‘अपमानिताः’ अपमानं ग्राहिताः, एतैः खलु कारणैः क्षिप्तचित्ता भवन्ति । ते च लोके उदाहरणत्वेन परूपिता वणिगादयः । तत्र रागेण क्षिप्तचित्ता यथा—वणिग्भार्या भर्तारं मृतं श्रुत्वा क्षिप्तचित्ता जाता ॥ ६१९५ ॥ भयेनापमानेन च क्षिप्तचित्तत्वे उदाहरणान्याह—

भयओ सोमिलबडुओ, सहसोत्थरिया य संजुगादीसु ।

10

णरवतिणा व पतीण व, विमाणिता लोगिगी खेत्ता ॥ ६१९६ ॥

‘भयतः’ भयेन क्षिप्तचित्तो यथा गजसुकुमालभारको जनार्दनभयेन सोमिलनामा ‘बटुकः’ ब्राह्मणः । अथवा ‘संयुगादिषु’ संयुगं—सङ्गमस्तत्र, आदिशब्दात् परबलसमापतनादिपरिग्रहः, तैः, गाथायां सप्तमी तृतीयार्थे, ‘सहसा’ अतर्कितम् ‘अवस्तृताः’ समन्ततः परिगृहीता मनुष्या भयेन क्षिप्तचित्ता भवन्ति । एवं भयेन क्षिप्तचित्तत्वे उदाहरणमुक्तम् । सम्प्र- 15 त्यपमानत आह—नरपतिना समस्तद्रव्यापहरणतः काचिद् विमानिता पत्या वा काचिन्महेलाऽपमानिता क्षिप्तचित्ता भवेत् । एवमादिका लौकिकी क्षिप्तचित्ता मन्तव्या ॥ ६१९६ ॥

सम्प्रति लोकोत्तरिकीं तामेवाह—

रागम्मि रायखुड्डी, जङ्गाति तिरिक्ख चरिय वातम्मि ।

रागेण जहा खेत्ता, तमहं वोळ्ळं समासेणं ॥ ६१९७ ॥

20

‘रागे’ सप्तमी तृतीयार्थे रागेण क्षिप्तचित्ता यथा वक्ष्यमाणा राजशुल्लिका । भयेन यथा ‘जङ्गादीन्’ हस्तिप्रभृतीन् तिरश्चो दृष्ट्वा । अपमानतो यथा चरिकया कयाचिद् वादे पराजिता सती काचिन्निर्भ्रन्थी क्षिप्तचित्ता जायते । तत्र रागेण यथा राजशुल्लिका क्षिप्तचित्ताऽभवत् तदहं वक्ष्ये समासेन ॥ ६१९७ ॥

जियसत्तू य णरवती, पव्वज्जा सिक्खणा विदेसम्मी ।

25

काऊण पोतणम्मि, सव्वायं णिव्वुतो भगवं ॥ ६१९८ ॥

एका य तस्स भगिणी, रज्जसिंरिं पयहिऊण पव्वइया ।

भातुयअणुराएणं, खेत्ता जाता इमा तु विही ॥ ६१९९ ॥

जितशत्रुर्नाम नरपतिः । तस्य प्रव्रज्याऽभवत्, धर्मं तथाविधानां स्वविराणामन्तिके श्रुत्वा प्रव्रज्यां स प्रतिपन्नवानित्यर्थः । प्रव्रज्यानन्तरं च तस्य ‘शिक्षणा’ ग्रहणशिक्षा आसेव- 30 नाशिक्षा च प्रवृत्ता । कालान्तरे च स विदेशं गतः । पोतनपुरे च परतीर्थिभिः सह वाद उपस्थितः । ततस्तैः सह शोभनो वादः सद्वादस्तं दत्त्वा महतीं जिनशासनप्रभावनां कृत्वा स भगवान् ‘निर्वृतः’ मुक्तिपदवीमधिरूढः ॥ ६१९८ ॥

एका च 'तस्य' जितशत्रो राज्ञो भगिनी आतुरनुरागेण राज्यश्रियं प्रहाय जितशत्रुप्रव्र-
ज्याप्रतिपत्त्यनन्तरं कियताऽपि कालेन प्रव्रजिता । सा च तं ज्येष्ठभ्रातरं विदेशे पोतनपुरे
कालगतं श्रुत्वा आतुरनुरागेण 'क्षिता' अपहृतचित्ता जाता । तत्र च 'अयम्' अनुशिष्टिरूप-
स्तस्याः प्रगुणीकरणे विधिः ॥ ६१९९ ॥ तमेवाह—

5 तेलोकदेवमहिता, तित्थगरा णीरता गता सिद्धिं ।
थेरा वि गता केई, चरण-गुणपभावगा धीरा ॥ ६२०० ॥

तस्या भ्रात्रादिमरणं श्रुत्वा क्षिप्तचित्तीभूताया आश्वासनार्थमियं देशना कर्तव्या, यथा—
मरणपर्यवसानो जीवलोकः । तथाहि—ये तीर्थकरा भगवन्तः त्रैलोक्यदेवैः—त्रिभुवन-
निवासिभिर्भवनपत्यादिभिः महितास्तेऽपि 'नीरजसः' विगतसमस्तकर्मपरमाणवः सन्तो गताः
10 सिद्धिम् । तथा स्थविरा अपि केचिन्महीयांसो गौतमस्वामिप्रभृतयः 'चरण-गुणप्रभावकाः'
चरणं—चारित्र्यं गुणः—ज्ञानं ताभ्यां जिनशासनस्य प्रभावकाः 'धीराः' महासत्त्वा देव-दानवैरप्य-
क्षोभ्याः सिद्धिं गताः । तद् यदि भगवतामपि तीर्थकृतां महतामपि च महर्षीणामीदृशी
गतिस्ततः का कथा शेषजन्तूनाम् ? । तस्मादेतादृशीं संसारस्थितिमनुचिन्त्य न शोकः कर्तव्य
इति ॥ ६२०० ॥ तथा—

15 बंभी य सुंदरी या, अन्ना वि य जाउ लोगजेडाओ ।
ताओ वि अ कालगया, किं पुण सेसाउ अजाओ ॥ ६२०१ ॥

सुगमा (गा० ३७३८) ॥ ६२०१ ॥ अन्यच्च—

न हु होति सोतियव्वो, जो कालगतो दढो चरिचम्मि ।
सो होति सोतियव्वो, जो संजमदुब्बलो विहरे ॥ ६२०२ ॥

20 "न हु" नैव स शोचयितव्यो भवति यश्चारित्रे दृढः सन् कालगतः । स खलु भवति
शोचयितव्यो यः संयमे दुर्बलः सन् विहृतवान् ॥ ६२०२ ॥ कथम् ? इत्याह—

जो जह व तह व लद्धं, भुंजति आहार-उवधिमादीयं ।
समणगुणमुक्कजोगी, संसारपवहुतो होति ॥ ६२०३ ॥

यो नाम यथा वा तथा वा, दोषदुष्टतया निर्दोषतया वा इत्यर्थः, लब्धमाहारोपध्यादिकं
25 'मुक्के' उपभोग-परिभोगविषयीकरोति स श्रमणानां गुणाः—मूलगुणोत्तरगुणरूपाः श्रमणगुणा-
स्तैर्मुक्ताः—परित्यक्तास्तद्रहिता ये योगाः—मनो-वाक्कायव्यापारास्ते श्रमणगुणमुक्तयोगाः ते यस्य
सन्ति स श्रमणगुणमुक्तयोगी संसारप्रवर्धको भवति । ततो यः संयमदुर्बलो विहृतवान् स एव
शोच्यः, भवदीयस्तु भ्रात्रादिः कालगतो दृढश्चारित्रे ततः स परलोकेऽपि सुगतिमागिति न
करणीयः शोकः ॥ ६२०३ ॥ सम्प्रति "जड्हादितिरिक्ख" इत्यस्य व्याख्यानार्थमाह—

30 जड्हादी तेरिक्खे, सत्थे अगणीय थणिय विज्जू य ।
ओमे पडिमेसणता, चरियं पुव्वं परूवेउं ॥ ६२०४ ॥

जड्हा—हस्ती, आदिशब्दात् सिंहादिपरिमहः, तान् तिरश्चो दृष्ट्वा । किमुक्तं भवति ?—
गजं वा मदोन्मत्तं सिंहं वा गुञ्जन्तं व्याघ्रं वा तीक्ष्णनखर-विकरालमुखं दृष्ट्वा काऽपि निर्भन्धी

भयतः क्षिप्तचित्ता भवति । काऽपि पुनः 'शस्त्राणि' खड्गादीन्यायुधानि दृष्ट्वा, इयमत्र भावना—
केनापि परिहासेनोद्गीर्णं खड्गं कुन्तं क्षुरिकादिकं वा दृष्ट्वा काऽपि 'हा ! मामेव मारयति' इति
सहसा क्षिप्तचित्ता भवति । एवम् 'अमौ' प्रदीपनके लभे 'स्तनिते वा' मेघगर्जिते श्रुते विद्युतं
वा दृष्ट्वा भयतः क्षिप्तचित्ता भवेत् । एवंविधायां भयेन क्षिप्तचित्तायां को विधिः ? इत्याह—
'अवमा' तस्या अपि या लघुतरी क्षुल्लिका सा वक्ष्यमाणनीत्या तस्य सिंहादेः प्रतिभेषणां ८
करोति, तत इतरा भयं मुञ्चतीति । या तु वादे पराजिताऽपमानतः क्षिप्तचित्तीभूता तस्याः
प्रगुणीकरणार्थं यथा चरिकया सा पराजिता तां पूर्वं 'प्ररूप्य' प्रज्ञाप्य तदनन्तरं तया स्वमुखो-
च्चरितेन वचसा क्षिप्तचित्तोच्चारयितव्या ॥ ६२०४ ॥ अथापमानतः क्षिप्तचित्तां भावयति—

अवहीरिया व गुरुणा, पवत्तिणीए व कम्मि वि पमादे ।

वातम्मि वि चरियाए, परातियाए इमा जयणा ॥ ६२०५ ॥ 10

'गुरुणा' आचार्येणावधीरिता, अथवा प्रवर्तिन्या कस्मिंश्चित् प्रमादे वर्तमाना सती गाढं
शिक्षिता भवेत् ततोऽपमानेन क्षिप्तचित्ता जायेत । यदि वा चरिकया वादे पराजिता इत्यप-
मानतः क्षिप्तचित्ता स्यात् । तस्यां च भयेन क्षिप्तचित्तायामियं यतना ॥ ६२०५ ॥

कण्णम्मि एस सीहो, गहितो अह धारिओ य सो हत्थी ।

खुड्डलतरिया तुज्झं, ते वि य गमिया पुरा पाला ॥ ६२०६ ॥ 15

इह "पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात्" "पाला" इत्युक्ते हस्तिपालाः सिंहपाला वा
द्रष्टव्याः । तेऽपि 'पुरा' पूर्वं 'गमिताः' प्रतिबोधिताः कर्तव्याः, यथा—अस्माकमेका क्षुल्लिका
युष्मदीयं सिंहं हस्तिनं वा दृष्ट्वा क्षोभमुपागता, ततः सा यथा क्षोभं मुञ्चति तथा कर्तव्यम् ।
एवं तेषु प्रतिबोधितेषु सा क्षिप्तचित्तीभूता तेषामन्तिके नीयते, नीत्वा च तासां मध्ये या
तस्या अपि क्षुल्लिकाया लघुतरी तया स सिंहः कर्णे धार्यते, हस्ती वा तया धार्यते । ततः सा 20
क्षिप्तचित्ता प्रोच्यते—त्वत्तोऽपि या 'क्षुल्लकतरा' अतिशयेन लघुस्तया एव सिंहः कर्णे धृतः,
अथवा हस्ती अनया धाटितः, त्वं तु विभेषि, किं त्वमेतस्या अपि मीरुर्जाता ?, धार्ष्ट्यमव-
लम्बयतामिति ॥ ६२०६ ॥

सत्थऽग्गी थंमेतुं, पणोल्लणं णस्सते य सो हत्थी ।

थेरी चम्म विकड्डुण, अलायचक्कं तु दोसुं तु ॥ ६२०७ ॥ 25

यदि शस्त्रं यदि वाऽग्निं दृष्ट्वा क्षिप्ता भवेत् ततः शस्त्रमग्निं च विधया स्तम्भित्वा तस्य
पादाभ्यां प्रणोदनं कर्तव्यम्, भणितव्यं च तां प्रति—एषोऽस्माभिरग्निः शस्त्रं च पादाभ्यां
प्रणुजः, त्वं तु ततोऽपि विभेषीति । यदि वा पानीयेनार्द्राकृतहस्तादिभिः सोऽग्निः स्पृश्यते,
मप्यते च—एतस्मादपि तव किं भयम् ? । तथा यतो हस्तिनस्तस्या भयमभूत् स हस्ती स्वयं
पराङ्मुखो गच्छन् दृश्यते, यथा—यतस्त्वं विभेषि स हस्ती 'नश्यति' नश्यन् वर्तते ततः 30
कथं त्वमेवं मीरोरपि मीरुर्जाता ? । तथा या गर्जितं श्रुत्वा भयमग्रहीत् तं प्रति उच्यते—
स्थविरा नभसि शुष्कं चर्म विकर्षति; एवं चोत्त्वा शुष्कचर्मण आकर्षणशब्दः श्राव्यते, ततो
भयं जरयति । तथा यदि अग्नेः स्तम्भनं न ज्ञायते तदा 'द्वयोः' अमौ विद्युति च भयं प्रप-

आया अलातचक्रं पुनः पुनरकस्माद् दृश्यते यावदुभयोरपि भयं जीर्णं भवति ॥ ६२०७ ॥

अथ वादे पराजयादपमानतः क्षिप्तचित्तीमृताया यतनामाह—

एईएँ जिता मि अहं, तं पुण सहसा ण लक्खियं णाए ।

धिकतकतितव लज्जाविताए पउणायई खुड्डी ॥ ६२०८ ॥

६

तह वि य अठायमाणे, सारक्खमरक्खणे य चउगुरुगा ।

आणाइणो य दोसा, विराहण इमेहिं ठाणेहिं ॥ ६२०९ ॥

यया चरिकया सा पराजिता सा प्रज्ञाप्यते यथोक्तं प्राक् । ततः साऽऽगत्य वदति—

एतयाऽहं वादे जिताऽस्मि, 'तत् पुनः' स्वयंजयनमनया सहसा न लक्षितम्, ततो मे लोकस्य

पुरतो जयप्रवादोऽभवत् । एवमुक्ते सा चरिका धिक्कृतं—धिकारस्तत्कैतवेन—तद्व्याजेन 'लज्जाप्यते'

१० लज्जां ग्राह्यते, लज्जां च ग्राहिता सती साऽपसार्यते । ततः क्षिप्ता भण्यते—किमिति त्वमपमानं

गृहीतवती ! वादे हि ननु त्वयैषा पराजिता, तथा च त्वत्समक्षमेव एषा धिक्कारं ग्राहितेति ।

एवं यतनायां क्रियमाणायां यदि सा क्षुल्लिका प्रगुणीभवति ततः सुन्दरम् ॥ ६२०८ ॥

'तथापि च' एवं यतनायामपि च क्रियमाणायाम् 'अनवतिष्ठति' अनिवर्तमाने क्षिप्तचित्तत्वे

संरक्षणे वक्ष्यमाणयतनया कर्तव्यम् । अरक्षणे प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः, आज्ञादयश्च दोषाः,

१५ विराधना चामीभिः 'स्थानैः' प्रकारैर्भवति ॥ ६२०९ ॥ तान्येवाह—

छक्कायाण विराहण, झामण तेणे निवायणे चेव ।

अगड विसमे पडेज व, तम्हा रक्खंति जयणाए ॥ ६२१० ॥

तथा क्षिप्तचित्तया इतस्ततः परिभ्रमन्त्या षण्णां कायानां—पृथिवीकायिकादीनां विराधना

क्रियते । 'ध्यामनं' प्रदीपनकं तद् वा कुर्यात् । यदि वा स्तैन्यम्, अथवा निपातनमात्मनः

२० परस्य वा विधीयते । 'अवटे' कूपेऽथवाऽन्यत्र विषमे पतेत् । तदेवमसंरक्षणे इमे दोषास्तस्माद्

रक्षन्ति 'यतनया' वक्ष्यमाणया ॥ ६२१० ॥ साम्प्रतमेनामेव गाथां व्याचिख्यासुराह—

सस्सगिहादीणि दहे, तेणेज व सा सयं व हीरेजा ।

मारण पिट्ठणमुमए, तद्दोसा जं च सेसाणं ॥ ६२११ ॥

सस्यं—धान्यं तद्धृतं गृहं सस्यगृहं तदादीनि, आदिशब्दात् शेषगृहा-ऽऽपणादिपरिग्रहः,

२५ 'दहेत्' क्षिप्तचित्तयाऽग्निप्रदानेन भस्मसात्कुर्यात्, एतेन ध्यामनमिति व्याख्यातम् । यदि वा

'स्तेनयेत्' चोरयेत्, अथवा सा स्वयं केनापि ह्रियेत, अनेन स्तैन्यं व्याख्यातम् । मारणं

पिट्ठनमुमयसिन् स्वात्, किमुक्तं भवति ?—सा क्षिप्तचित्तत्वेन परवशा इव स्वयमात्मानं मार-

येत् पिट्ठयेद्वा, यदि वा परं मारयेत् पिट्ठयेद्वा, सा वा परेण मार्यते पिट्ठ्यते वेति । 'तद्दोसा

जं च सेसाणं' इति तस्याः—क्षिप्तचित्ताया दोषाद् यच्च 'शेषाणां' साध्वीनां मारणं पिट्ठनं वा ।

३० तथाहि—सा क्षिप्तचित्ता सती यदा व्यापादयति पिट्ठयति तदा परे स्वरूपमजानानाः शेषसा-

ध्वीनामपि घात-प्रहारादिकं कुर्युः तन्निमित्तमपि प्रायश्चित्तमरक्षणे द्रष्टव्यम् । शेषाणि तु

स्थानानि सुगमानीति न व्याख्यातानि ॥ ६२११ ॥

यदुक्तं “तस्माद् रक्षन्ति यतनया” (गा० ६२१०) इति तत्र यतनामाह—

महिद्विण्डु एड्ड निवेसणे य, आहार विविचणा विउस्सग्गो ।

रक्खंताण य फिडिया, अगवेसणें होंति चउगुरुगा ॥ ६२१२ ॥

महद्विको नाम—ग्रामस्य नगरस्य वा रक्षकरी तस्य कथनीयम् । तथा “उड्ड निवेसणे य” चि मृदुबन्धैस्तथा संयतनीया यथा स्वयमुत्थानं निवेशनं च कर्तुं समर्था भवति । तथा 5 यदि ‘वातादिना धातुक्षोभोऽस्या अभूत्’ इति ज्ञायते तदाऽपथ्याहारपरिहारेण स्निग्ध-मधु-रादिरूप आहारः प्रदातव्यः । “विगिचण” चि उच्चारदेस्तस्याः परिष्ठापनं कर्तव्यम् । यदि पुनः ‘देवताकृत एष उपद्रवः’ इति ज्ञायते तदा प्राशुकैपणीयेन क्रिया कार्या । तथा “विउस्सग्गो” इति ‘किमयं वातादिना धातुक्षोभः ? उत देवताकृत उपद्रवः ?’ इति परिज्ञानाय देवतारा-धनार्थं कायोत्सर्गः करणीयः । ततस्तथाऽऽकम्पितया कथिते सति तदनुरूपो यत्नो यथोक्तस्वरूपः 10 करणीयः । एवंपरक्षतामपि यदि सा कथञ्चित् स्फिटिता स्यात् ततस्तस्या गवेषणं कर्तव्यम् । अगवेषणे प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः । एष द्वारगाथासङ्केपार्थः ॥ ६२१२ ॥

साम्प्रतमेनामेव विवरीषुः प्रथमतो महद्विकद्वारं विवृणोति—

अम्हं एत्थ पिसादी, रक्खंताणं पि फिडुति कताई ।

सा हु परिरक्खियन्वा, महिद्विगाऽऽरक्खिए क्कहणा ॥ ६२१३ ॥ 15

‘महद्विके’ ग्रामस्य नगरस्य वा रक्षाकारिण्यारक्षके कथना कर्तव्या, यथा—‘अत्र’ एत-स्निग्धपाश्र्वेऽस्माकं रक्षतामप्येषा ‘पिशाची’ ग्रथिला कदाचित् ‘स्फिटति’ अपगच्छति सा ‘हुः’ निश्चितं परिरक्षयितव्या, प्रतिपन्नचारित्रत्वादिति ॥ ६२१३ ॥

व्याख्यातं महद्विकद्वारम् । अधुना “उड्ड निवेसणे य” इति व्याख्यानयति—

मिउबंघेहिं तहा णं, जमेति जह सा सयं तु उड्ढेति ।

20

उव्वरग सत्थरहिते, बाहि कुडंडे असुन्नं च ॥ ६२१४ ॥

मृदुबन्धैस्तथा “णं” इति तां क्षिप्तचित्तां ‘यमयन्ति’ बध्नन्ति यथा सा स्वयमुत्तिष्ठति, तुशब्दस्यानुक्तसमुच्चयार्थत्वाद् निविशते च । तथा सा तस्मिन्नपवरके स्थाप्यते यत्र न किमपि शस्त्रं भवति, यतः सा क्षिप्तचित्तया युक्तमयुक्तं वाऽजानती शस्त्रं दृष्ट्वा तेनाऽऽत्मानं व्यापा-दयेत् । तस्य चापवरकस्य द्वारं बहिः ‘कुडण्डेन’ वंशटोकरादिना बध्यते येन न निर्गत्याप- 25 गच्छति । तथा अशून्यं यथा भवति एवं सा वारेण वारेण प्रतिजागर्ग्यते, अन्यथा शून्यमा-त्मानमुपलभ्य बहुतरं क्षिप्तचित्ता भूयात् ॥ ६२१४ ॥

उव्वरगस्स उ असती, पुव्वकतऽसती य खम्मते अगडो ।

तस्सोवरिं च चक्कं, ण छिवति जह उप्फिडंती वि ॥ ६२१५ ॥

अपवरकस्य ‘असति’ अभावे ‘पूर्वकृते’ पूर्वज्ञाते कूपे निर्जले सा प्रक्षिप्यते । तस्याभावेऽवटो 30 नवः सन्त्यते, सत्तिवत् च तत्र प्रक्षिप्यते । प्रक्षिप्य च तस्यावटस्योपरि ‘चक्रं’ रश्मिं स्वगनाय तस्मा दीमते यथा सा ‘उत्तिस्फटन्त्वपि’ उल्ललकन्त्वपि तच्चक्रं ‘न च्छुवति’ न स्पृशति ॥ ६२१५ ॥

१ मउबंघेहिं तहा संजमंति ताभा० ॥

साम्प्रतं “आहार विगिचणा” इत्यादि व्याख्यानयति—

निद्ध मधुरं च भक्तं, करीससेजा य णो जहा वातो ।

‘देविय धाउक्खोमे, णातुस्सग्गो ततो किरिया ॥ ६२१६ ॥

यदि ‘वातादिना धातुक्षोभोऽस्याः सञ्जातः’ इति ज्ञायते तदा भक्तमपथ्यपरिहारेण स्निग्धं
5 मधुरं च तस्यै दातव्यम्, शय्या च करीषमयी कर्तव्या, सा हि सोष्णा भवति, उष्णे च
वात-स्नेहमापहारः, यथा च वातो न लभ्यते तथा कर्तव्यम् । तथा किमयं ‘दैविकः’ देवेन—
मृतादिना कृत उपद्रवः ? उत धातुक्षोभः ? इति ज्ञातुं देवताराधनाय ‘उत्सर्गः’ कायोत्सर्गः
क्रियते । तस्मिंश्च क्रियमाणे यद् आकम्पितया देवतया कथितं तदनुसारेण ततः क्रिया कर्तव्या ।
यदि दैविक इति कथितं तदा प्राशुकैषणीयेन तस्या उपचारः, शेषसाध्वीनां तपोवृद्धिः,
10 तदुपशमनाय च मन्त्रादिस्मरणमिति । अथ वातादिना धातुक्षोभ इति कथितं तदा स्निग्ध-
मधुराद्युपचार इति ॥ ६२१६ ॥ सम्प्रति “रक्खंताण य फिडिए”त्यादि व्याख्यानयति—

अगडे पलाय मग्गण, अण्णगणो वा वि जो ण सारक्खे ।

गुरुगा जं वा जत्तो, तेसिं च णिवेयणं काउं ॥ ६२१७ ॥

अगडे इति सप्तमी पञ्चम्यर्थे, ततोऽयमर्थः—‘अवटात्’ कृपाद्, उपलक्षणमेतद्, अप-
15 वरकाद्वा यदि पलायते कथमपि ततस्तस्याः ‘मार्गणम्’ अन्वेषणं कर्तव्यम् । तथा ये तत्राऽ-
न्यत्र वाऽऽसन्ने दूरे वाऽन्यगणा विद्यन्ते तेषां च निवेदनाकरणम्, निवेदनं कर्तव्यमिति
भावः । यथा—असदीया एका साध्वी क्षिप्तचित्ता नष्टा वर्तते । ततस्तैरपि सा गवेषणीया,
दृष्टा च सा सङ्ग्रहणीया । यदि पुनर्न गवेषयन्ति नापि संरक्षन्ति स्वगणवर्तिन्या अन्यगण-
वर्तिन्या वा तदा तेषां प्रायश्चित्तं चत्वारः ‘गुरुकाः’ गुरुमासाः । यच्च करिष्यति षड्जीवनि-
20 कायविराधनादिकं यच्च प्राप्स्यति मरणादिकं तन्निमित्तं च तेषां प्रायश्चित्तमिति ॥ ६२१७ ॥

लम्मासे पडियरिउं, अणिच्छमाणेसु भुज्जयरओ वा ।

कुल-गण-संघसमाए, पुव्वगमेणं णिवेदेति ॥ ६२१८ ॥

पूर्वोक्तप्रकारेण तावत् प्रतिचरणीया यावत् षण्मासा भवन्ति । ततो यदि प्रगुणा जायते
तर्हि सुन्दरम् । अथ न प्रगुणीमृता ततः ‘भूयस्तरकमपि’ पुनस्तरामपि तस्याः प्रतिचरणं
25 विधेयम् । अथ ते साधवः परिश्रान्ता भूयस्तरकं प्रतिचरणं नेच्छन्ति, ततस्तेष्वनिच्छस्तु
कुल-गण-सङ्घसमवायं कृत्वा ‘पूर्वगमेन’ ग्लानद्वारोक्तप्रकारेण तस्मै निवेदनीयम्, निवेदिते
च ते कुलदयो यथाक्रमं तां प्रतिचरन्ति ॥ ६२१८ ॥

अथ सा राजादीनां सञ्जातका भवेत् तदा इयं यतना—

रन्नो निवेइयम्मिं, तेसिं वयणे गवेसणा होति ।

80

ओसह वेजा संबंधुवस्सए तीसु वी जयणा ॥ ६२१९ ॥

यदि राज्ञोऽन्येषां वा सा पुत्र्यादिका भवेत् ततो राज्ञः, उपलक्षणमेतद्, अन्येषां वा

१ दिव्विय तामा० ॥ २ सोष्मा भ० कां० ॥ ३ दनां कृत्वा स्थातव्यम् । निवेदना
नाम—यथा अस० कां० ॥

स्वजनानां निवेदनं क्रियते, यथा—युष्मदीयेषां पुत्र्यादिकां क्षिप्तचित्ता जाता इति । एवं निवेदिते यदि ब्रुवते राजादयः, यथा—मम पुत्र्यादीनां क्रिया स्वयमेव क्रियमाणा वर्तते तत इहैव तामप्यानयत इति । ततः सा तेषां वचनेन तत्र नीयते, नीतायाश्च तत्र तस्या गवेषणा भवति । अयमत्र भावार्थः—साधवोऽपि तत्र गत्वा औषध-भेषजानि प्रयच्छन्ति प्रतिदिवसं च शरीरस्योदन्तं वहन्ति । यदि पुनः ‘सम्बन्धिनः’ स्वजना वदेयुः—वयमौषधानि वैद्यं वा ५ सम्प्रयच्छामः, परमस्माकमासन्ने उपाश्रये स्थित्वा यूयं प्रतिचरथ । तत्र यदि शोभनो भावस्तदा एवं क्रियते । अथ गृहस्थीकरणाय तेषां भावस्तदा न तत्र नयनं किन्तु स्त्रोपाश्रय एव ध्रियते । तत्र च ‘तिसृष्वपि’ आहारोपधि-शय्यासु यतना कर्तव्या । एष द्वारगाथासङ्केपार्थः ॥ ६२१९ ॥

साम्प्रतमेनामेव विवरीषुः प्रथमतः “रन्नो निवेद्यम्मी” इत्येतद् व्याख्यानयति—

पुत्तादीनां किरियं, सयमेव घरम्मि कोइ कारेति ।

10

अणुजाणंते य तहिं, इमे वि गंतुं पडियरंति ॥ ६२२० ॥

यदि ‘कोऽपि’ राजाऽन्यो वा क्षिप्तचित्तायाः साध्व्याः स्वजनो गृहे ‘स्वयमेव’ साधुनिवेदनात् प्राग् आत्मनैव पुत्र्यादीनां ‘क्रियां’ चिकित्सां कारयति तदा तस्मै निवेदिते—‘युष्मदीया क्षिप्तचित्ता जाता’ इति कथिते यदि तेऽनुजानन्ति, यथा—अत्र समानयत इति; ततः सा तत्र नीयते, नीतां च सतीम् ‘इमेऽपि’ गच्छवासिनः साधवो गत्वा प्रतिचरन्ति ॥ ६२२० ॥ 15

ओसह विजे देमो, पडिजग्गह णं इहं ठिताऽऽसण्णं ।

तेसिं च णाउ भावं, णं देंति मा णं गिहीकुज्जा ॥ ६२२१ ॥

कदाचित् स्वजना ब्रूयुः, यथा—औषधानि वैद्यं च वयं ददमः, केवलम् ‘इह’ अस्मिन्-स्माकमासन्ने प्रदेशे स्थिताः “णं” इति एनां प्रतिजागृत । तत्र तेषां यदि भावो विरूपो गृहस्थीकरणात्मकस्ततस्तेषां तथारूपं भावमिज्जिताकारकुशला ज्ञात्वा न ददति, न तेषामासन्ने 20 प्रदेशे नयन्तीति भावः । कुतः ? इत्याह—मा तां गृहस्थीकुर्युरिति हेतोः ॥ ६२२१ ॥

सम्प्रति “तीसु वी जयणे”त्येतद् व्याख्यानयति—

आहार उवहि सिज्जा, उग्गम-उप्पायणादिसु जयंति ।

वायादी खोभम्मि व, जयंति पत्तेग मिस्सा वा ॥ ६२२२ ॥

आहारे उपघौ शय्यायां च विषये उद्गमोत्पादनादिषु, आदिशब्दाद् एषणादिदोषपरिग्रहः, 25 ‘यतन्ते’ यत्नपरा भवन्ति, उद्गमोत्पादनादोषविशुद्धाहाराद्युत्पादने प्रतिचरका अन्येऽपि च यतमानास्तां प्रतिचरन्तीति भावः । एषा यतना दैविके क्षिप्तचित्तत्वे द्रष्टव्या । एवं वातादिना घातुक्षोभेऽपि ‘प्रत्येकं’ साम्भोगिकाः ‘मिश्रा वा’ असाम्भोगिकैः सम्मिश्राः पूर्वोक्तप्रकारेण यतन्ते ॥ ६२२२ ॥

पुण्डुहिट्ठो य विही, इह वि करंताण होति तह चेव ।

30

तेइच्छम्मि कयम्मि य, आदेसा तिणिण सुद्धा वा ॥ ६२२३ ॥

१ णं तहिं ठियं सच्चं । तेसिं भा० तामा० ॥ २ ण णेंति तामा० ॥ ३ तामित्येनां भा० ॥
४ जयंता भा० कं० तामा० ॥

यः पूर्व-प्रथमोद्देशके ग्लानसूत्रे उद्दिष्टः-प्रतिपादितो विधिः स एव 'इहापि' क्षिप्तचि-
त्तासूत्रेऽपि वैयावृत्यं कुर्वतां तथैव भवति ज्ञातव्यः । 'चैकित्ये च' चिकित्सायाः कर्मणि च
'कृते' प्रगुणीभूतायां च तस्यां त्रय आदेशाः प्रायश्चित्तविषया भवन्ति । एके ब्रुवते-गुरुको
व्यवहारः स्थापयितव्यः । अपरे ब्रुवते-लघुकः । अन्ये व्याचक्षते-लघुसकः । तत्र तृतीय
5 आदेशः प्रमाणम्, व्यवहारसूत्रोक्तत्वात् । अथवा सा 'शुद्धा' न प्रायश्चित्तभाक्, परवशतया
राग-द्वेषाभावेन प्रतिसेवनात् ॥ ६२२३ ॥ एतदेव विभावयिपुरिदमाह—

चउरो य हुंति भंगा, तेसिं वयणम्मि होति पणवणा ।

परिमाए मज्झम्मी, पट्टवणा होति पच्छित्ते ॥ ६२२४ ॥

इह चारित्रविषये वृद्धि-हान्यादिगताश्चत्वारो भवन्ति भङ्गास्तेषां प्ररूपणा कर्तव्या । 'नोद-
10 कवचने च' 'कथं साऽप्रायश्चित्ती ?' इत्येवंरूपे 'प्रज्ञापना' सूत्रेः प्रतिवचनरूपा भवति । ततः
पर्वदो मध्ये अगीतार्थप्रत्ययनिमित्तं 'प्रायश्चित्तस्य' लघुसकस्य 'प्रस्थापना' प्रदानं तस्याः
शुद्धाया अपि कर्तव्यमिति ॥ ६२२४ ॥

सम्प्रति चतुरो भङ्गान् कथयन् प्रायश्चित्तदानाभावं भावयति—

वड्ढति हायति उभयं, अवड्ढियं च चरणं भवे चउहा ।

15 खइयं तहोवसमियं, मिस्समहक्खाय खेतं च ॥ ६२२५ ॥

कस्यापि चारित्रं वर्धते, कस्यापि चारित्रं हीयते, कस्यापि चारित्रं हीयते वर्धते च,
कस्यापि 'अवस्थितं' न हीयते न च वर्धते, एते चत्वारो भङ्गाश्चारित्रस्य । साम्प्रतममीषामेव
चतुर्णां भङ्गानां यथासङ्गेन विषयान् प्रदर्शयति—"खइयं" इत्यादि । क्षपकश्रेणिप्रतिपन्नस्य
क्षायिकं चरणं वर्धते । उपशमश्रेणीतः प्रतिपत्तने औपशमिकं चरणं हानिमुपगच्छति ।
20 क्षायोपशमिकं तत्तद्वाग-द्वेषोत्कर्षा-ऽपकर्षवशतः क्षीयते परिवर्धते च । यथाख्यातं 'क्षिप्तं च'
पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् क्षिप्तचित्तचारित्रं चावस्थितम्, यथाख्यातचारित्रे सर्वथा
राग-द्वेषोदयमावात् क्षिप्तचित्तचारित्रे परवशतया प्रवृत्तेः स्वतो राग-द्वेषाभावात् । तदेवं यतः
क्षिप्तचित्ते चारित्रमवस्थितं अतो नासौ प्रायश्चित्तभागिति ॥ ६२२५ ॥

पर आह—ननु सा क्षिप्तचित्ताऽऽश्रवद्वारेषु चिरकालं प्रवर्तिता बहुविधं चासमञ्जसतया
25 प्रलपितं लोक-लोकोत्तरविरुद्धं च समाचरितं ततः कथमेषा न प्रायश्चित्तभाक् ? अत्र सूत्रिराह—

कामं आसवदारेसु वड्ढियं पलवितं बहुविधं च ।

लोगविरुद्धा य पदा, लोउचरिया य आइण्णा ॥ ६२२६ ॥

न य बंधहेउविमलत्तयेण कम्मस्स उवचयो होति ।

लोगो वि एत्थ सक्खी, जह एस परव्वसा कासी ॥ ६२२७ ॥

30 'कामम्' इत्यनुमतौ अनुमतमेतद्, यथा—तथाऽऽश्रवद्वारेषु चिरकालं वर्तितं बहुविधं
च प्रलपितं लोकविरुद्धानि लोकोत्तरविरुद्धानि च पदानि 'आचीर्णानि' प्रतिसेवितानि ॥ ६२२६ ॥

तथापि 'न च' नैव तस्याः क्षिप्तचित्तायाः 'बन्धहेतुविकलत्वेन' बन्धहेतवः-राग-द्वेषादय-
स्तद्विकलत्वेन कर्मोपचयो भवति, कर्मोपचयस्य राग-द्वेषसमाचरिताद्यधीनत्वात्, तस्याश्च राग-

द्वेषविकलत्वात् । तस्याश्च राग-द्वेषविकलत्वं न वचनमात्रसिद्धं किन्तु लोकोऽपि 'अत्र' अस्मिन् विषये साक्षी, यथा—एषा सर्वं परवशाऽकार्षीदिति । ततो राग-द्वेषाभावान्न कर्मोपचयः, तस्य तदनुगतत्वात् ॥ ६२२७ ॥ तथा चाह—

राग-दोषाणुगता, जीवा कम्मस्स बंधगां होंति ।

रागादिविसेसेण य, बंधविसेसो वि अविगीओ ॥ ६२२८ ॥

5

राग-द्वेषाभ्यामनुगताः—सम्बद्धा राग-द्वेषानुगताः सन्तो जीवाः कर्मणो बन्धका भवन्ति । ततः 'राग-द्वेषविशेषेण' राग-द्वेषतारतम्येन 'बन्धविशेषः' कर्मबन्धतर-तमभावः 'अविगीतः' अविप्रतिपन्नः । ततः क्षिप्तचित्ताया राग-द्वेषाभावतः कर्मोपचयाभावः ॥ ६२२८ ॥

अमुमेवार्थं दृष्टान्तेन द्रव्यति—

कुणमाणा वि य चेद्धा, परतंता णट्टिया बहुविहातो ।

10

किरियाफलेण जुज्जति, ण जहा एमेव एतं पि ॥ ६२२९ ॥

यथा 'नर्तकी' यन्ननर्तकी काष्ठमयी 'परतन्त्रा' परायत्ता परप्रयोगत इत्यर्थः, 'बहुधा अपि' बहुप्रकारा अपि, तुशब्दोऽपिशब्दार्थः, चेष्टाः कुर्वाणा 'क्रियाफलेन' कर्मणा न युज्यते; 'एवमेव' अनेनैव प्रकारेण एनामपि क्षिप्तचित्तामनेका अपि विरुद्धाः क्रियाः कुर्वाणामकर्मकोपचयां पश्यत ॥ ६२२९ ॥ अथात्र परस्य मतमाशङ्कमान आह—

15

जइ इच्छसि सासेरा, अचेतणा तेण से चओ णत्थि ।

जीवपरिगृहीता पुण, बोंदी असमंजसं समता ॥ ६२३० ॥

यदि त्वमेतद् 'इच्छसि' अनुमन्यसे, यथा—'सासेरा' इति देशीपदत्वाद् यन्नमयी नर्तकी अचेतना तेन कारणेन 'से' तस्याः 'चयः' कर्मोपचयो नास्ति, 'बोन्दिः' तनुः पुनः 'जीवपरिगृहीता' जीवेनाधिष्ठिता, जीवपरिगृहीतत्वाच्चावश्यं तद्विरुद्धचेष्टातः कर्मोपचयसम्भवः, 20 ततो या सासेरादृष्टान्तेन समता आपादिता सा 'असमञ्जसम्' अयुज्यमाना, अचेतन-सचेतनयोर्दृष्टान्त-दार्ष्टान्तिकयोर्वैषम्यात् ॥ ६२३० ॥ अत्राऽऽचार्यः प्राह—

चेयणमचेयणं वा, परतंतत्तेण णणु हु तुल्लाई ।

ण तथा विसेसितं एत्थ किंचि भणती सुण विसेसं ॥ ६२३१ ॥

इह वस्तु चेतनं वाऽस्तु अचेतनं वा, यदि परतन्त्रं तदा ननु 'हुः' निश्चितं 'परतन्त्रत्वेन' 25 परायत्ततया यतो द्वे अपि तुल्ये ततो न किञ्चिद् वैषम्यम् । पर आह—न त्वयाऽत्र परक-र्मोपचयचिन्तायां 'किञ्चिदपि' मनागपि विशेषितं येन 'जीवपरिगृहीतत्वेऽप्येकत्र कर्मोपचयो भवति, एकत्र न' इति प्रतिपद्यामहे । अत्राचार्यः 'भणति' ब्रूते—शृणु मण्यमानं विशेषम् ॥ ६२३१ ॥ तमेवाह—

णणु सो चेव विसेसो, जं एक्कमचेतणं सच्चित्तेगं ।

30

जह चयेणे विसेसो, तह भणसु इमं णिसामेह ॥ ६२३२ ॥

ननु 'स एव' यन्ननर्तकी-स्वाभाविकनर्तकीदृष्टान्तसूचितो विशेषः—यद् 'एकं शरीरं'

यन्ननर्तकीसत्कं परायत्ततया चेष्टमानमप्यचेतनम्, 'एकं तु' स्वाभाविकनर्तकीशरीरं स्वायत्ततया प्रवृत्तेः 'सचित्तं' सचेतनमिति । पर आह—यथा एष चेतने विशेषो निःसन्दिग्धप्रतिपत्ति-विषयो भवति तथा 'भणत' प्रतिपादयत । आचार्यः प्राह—ततः 'इदं' वक्ष्यमाणं 'निशमय' आकर्णय ॥ ६२३२ ॥ तदेवाह—

5 जो पेछिओ परेणं, हेऊ वसणस्स होइ कायाणं ।

तत्थ न दोसं इच्छसि, लोणेण समं तथा तं च ॥ ६२३३ ॥

यः परेण प्रेरितः सन् 'कायानां' पृथिव्यादीनां 'व्यसनस्य' सङ्कटन-परितापनादिरूपस्य 'हेतुः' कारणं भवति 'तत्र' तस्मिन् परेण प्रेरिततया कायव्यसनहेतौ यथा न त्वं दोषमिच्छसि, अनात्मवशतया प्रवृत्तेः । कथं पुनर्दोषं नेच्छामि ? इत्यत आह—'लोकेन समं' लोकेन सह, 10 लोके तथादर्शनत इत्यर्थः । तथाहि—यो यत्रानात्मवशतया प्रवर्तते तं तत्र लोको निर्दोष-मभिमन्यते । अत एव परप्रेरिततया कायव्यसनहेतुं निर्दोषमभिमन्यताम् । यथा च तं निर्दोषमिच्छसि तथा 'तामपि च' क्षिप्तचित्तां निर्दोषां पश्य, तस्या अपि परायत्ततया तथारूपासु चेष्टासु प्रवृत्तेः ॥ ६२३३ ॥ एतदेव सविशेषं भावयति—

पस्संतो वि य काए, अपच्चलो अप्पगं विधारेउं ।

15 जह पेछितो अदोसो, एमेव इमं पि पासामो ॥ ६२३४ ॥

यथा परेण प्रेरित आत्मानं 'विधारयितुं' संस्थापयितुम् 'अप्रत्यलः' असमर्थः सन् पश्यन्नपि 'कायान्' पृथिवीकायिकादीन् विराधयन् अन्निकापुत्राचार्य इव 'अदोषः' निर्दोषः; 'एवमेव' अनेनैव प्रकारेण परायत्ततया प्रवृत्तिलक्षणेन 'इमामपि' क्षिप्तचित्तामदोषां पश्यामः ॥ ६२३४ ॥

इह पूर्वं प्रगुणीभूतायास्तस्याः प्रायश्चित्तदानविषये त्रय आदेशा गुरुकादय उक्ता अतस्ता- 20 नेव गुरुकादीन् प्ररूपयति—

गुरुगो गुरुगतरागो, अहागुरुगो य होइ ववहारो ।

लहुओ लहुयतरागो, अहालहुगो य ववहारो ॥ ६२३५ ॥

लहुसो लहुसतरागो, अहालहुसो य होइ ववहारो ।

एतेसिं पच्छित्तं, वोच्छामि अहाणुपुव्वीए ॥ ६२३६ ॥

25 गुरुतो य होइ मासो, गुरुगतरागो य होइ चउमासो ।

अहगुरुगो छम्मासो, गुरुगे पक्खम्मि पडिवत्ती ॥ ६२३७ ॥

तीसा य पण्णवीसा, वीसा पन्नरसेव य ।

दस पंच य दिवसाइं, लहुसगपक्खम्मि पडिवत्ती ॥ ६२३८ ॥

गुरुगं च अट्ठमं खलु, गुरुगतरागं च होइ दसमं तु ।

30 आहागुरुग दुवालस, गुरुगे पक्खम्मि पडिवत्ती ॥ ६२३९ ॥

छट्ठं च चउत्थं वा, आयंबिल-एगठाण-पुरिमड्ढा ।

निव्वियगं दायव्वं, अहलहुसगगम्मि सुद्धो वा ॥ ६२४० ॥

आसां षण्णामपि गाथानां व्याख्या पूर्ववत् (गा० ६०३९ तः ४४) । नवरम्—

इहागीतार्थप्रत्ययार्थं यथालघुस्वको व्यवहारः प्रस्थापयितव्यः ॥ ६२३५ ॥ ६२३६ ॥
॥ ६२३७ ॥ ६२३८ ॥ ६२३९ ॥ ६२४० ॥

सूत्रम्—

**दित्तचित्तं निग्गंथिं निग्गंथे गिण्हमाणे वा अवलंब-
माणे वा नाइक्कमइ ११ ॥**

5

अस्य व्याख्या प्राग्वत् । नवरम्—दीप्तचित्ता—लभामिमेदेन परवशीभूतहृदया ॥

अथ भाष्यकारो विस्तरमभिधित्सुराह—

एसेव गमो नियमा, दित्तादीणं पि होइ णायव्वो ।

जो होइ दित्तचित्तो, सो पलवति णिच्छियव्वाइं ॥ ६२४१ ॥

‘एष एव’ अनन्तरोक्तक्षिप्तचित्तानिर्ग्रन्थीसूत्रगत एव ‘गमः’ प्रकारो लौकिक-लोकोत्तरि-10
कभेदादिरूपः ‘दीप्तादीनामपि’ दीप्तचित्ताप्रभृतीनामपि निर्ग्रन्थीनां नियमाद् वेदितव्यः ।
यत् पुनर्नानात्वं तद् अभिधातव्यम् । तदेवाधिकृतसूत्रेऽभिधित्सुराह—“जो होइ” इत्यादि,
यो भवति दीप्तचित्तः सोऽनीप्सितजन्यानि बहूनि प्रलपति, बहूनीप्सितप्रलपनं तस्य लक्षणम्,
क्षिप्तचित्तस्त्वपहृतचित्ततया मौनेनाप्यवतिष्ठत इति परस्परं सूत्रयोर्विशेष इति भावः ॥ ६२४१ ॥

अथ कथमेष दीप्तचित्तो भवति ? इति तत्कारणप्रतिपादनार्थमाह—

15

इति एस असम्माणा, खित्ता सम्माणतो भवे दित्ता ।

अग्गी व इंधणेणं, दिप्पति चित्तं इमेहिं तु ॥ ६२४२ ॥

‘इति’ अनन्तरसूत्रोक्ता ‘एषा’ क्षिप्तचित्ता ‘असम्मानतः’ अपमानतो भवति । ‘दीप्ता’
दीप्तचित्ता पुनः ‘सम्मानतः’ विशिष्टसम्मानावाप्तितो भवति । तच्च चित्तं दीप्यतेऽग्निरिवेन्वनैः
‘एभिः’ वक्ष्यमाणैर्लभमदादिभिः ॥ ६२४२ ॥ तानेवाह—

20

लभमएण व मत्तो, अहवा जेऊण दुऊण सत्तू ।

दित्तम्मि सायवाहणो, तमहं वोच्छं समासेण ॥ ६२४३ ॥

लभमदेन वा मत्तः सन् दीप्तचित्तो भवति, अथवा दुर्जयान् शत्रून् जित्वा, एतस्मिन्नुभ-
यस्मिन्नपि ‘दीप्ते’ दीप्तचित्ते लौकिको दृष्टान्तः सातवाहनो राजा । ‘तमहं’ सातवाहनदृष्टान्तं
समासेन वक्ष्ये ॥ ६२४३ ॥ यथाप्रतिज्ञातमेव करोति—

25

महुराऽऽणत्ती दंडे, सहसा णिग्गम अपुच्छिउं कयरं ।

तस्स य तिव्खा आणा, दुहा गता दो वि पाडेउं ॥ ६२४४ ॥

सुतजम्म-महुरपाडण-निहिलंभनिवेदणा जुगव दित्तो ।

सयणिज्ज खंम कुड्डे, कुड्डेइ इमाहं पलवंतो ॥ ६२४५ ॥

गोयावरीए षडीए तडे अ पतिट्ठाणं नगरं । तत्थ सालवाहणो राया । तस्स खरओ 30
अमच्चो । अजया सो सालवाहणो-राया वंडनायगमाणवेइ—महुरं वेत्तूणं सिग्घमागच्छ ।

१ सुतजम्मण महुरापाडणे य जुगवं निवेदित्ते दित्तो तामा ॥

सो य सहसा अपुच्छिऊण दंडेहिं सह निग्गओ । तओ चिंता जाया—का महुरा वेत्तवा ?
 दक्खिणमहुरा उत्तरमहुरा वा ? । तस्स आणा तिक्खा, पुणो पुच्छिऊं न तीरति । तओ
 दंडा दुहा काऊण दोसु वि पेसिया । गहियाओ दो वि महुराओ । तओ वद्धावगो पेसिओ ।
 तेण गंतूण राया वद्धाविओ—देव ! दो वि महुराओ गहियाओ । इयरो आगओ—
 5 देव ! अगमहिंसीए पुत्तो जाओ । अण्णो आगतो—देव ! असुगत्थ पदेसे विपुलो निही
 पायडो जातो । तओ उवरुवरिं कल्लाणनिवेयणेण हरिसवसविसप्पमाणहियओ परव्वसो जाओ ।
 तओ हरिसं भरिउमचारंतो सयणिज्जं कुट्टइ. खंमे आहणइ, कुट्टे विह्वइ, बहूणि य अस-
 मंजसाणि पळवति । तओ खरगेणामच्चेणं तमुवाएहिं पडिवोहिउकामेण खंभा कुट्टा बहू विह-
 विया । रत्ता पुच्छियं—(ग्रन्थाग्रम्—८००० सर्वग्रन्थाग्रम्—४१८२५) केणेयं विह-
 10 वियं ? । सो मणेइ—तुब्भेहिं । ततो 'मम सम्मुहमलीयमेयं भणति' रुट्ठेणं रत्ता सो खरगो पाएण
 ताडितो । तओ संकेइयपुरिसेहिं उप्पाडिओ अण्णत्थ संगोवितो य । तओ कम्हिइ पओयणे
 समावडिए रणा पुच्छिओ—कत्थ अमच्चो चिट्ठति ? । संकेइयपुरिसेहिं य 'देव ! तुम्हं
 अविणयकारि' त्ति सो मारिओ । राया विसूरियुं पयत्तो—दुट्ठु कयं, मए तया न किं पि
 चेइयं ति । तओ सभावत्थो जाओ ताहे संकेइयपुरिसेहिं विज्जतो—देव ! गवेसामि, जइ वि
 15 कयइ चंडालेहिं रक्खिओ होज्जा । तओ गवेसिऊण आण्णिओ । राया संतुट्ठो । अमच्चेण
 सम्भावो कहिओ । तुट्ठेण विउल्ला भोगा दिन्ना ॥

साम्प्रतमक्षरायौ विव्रियते—सातवाहनेन राज्ञा मथुराग्रहणे "दंडि" चि दण्डनायकस्या-
 ज्ञप्तिः कृता । ततो दण्डाः सहसा 'कां मथुरां गृहीमः ?' इत्यष्टा निर्गताः । तस्य च राज्ञ
 आद्या तीक्ष्णा, ततो न भूयः प्रष्टुं शक्नुवन्ति । ततस्ते दण्डा द्विधा गताः, द्विधा विभज्य एके
 20 दक्षिणमथुरायामपरे उत्तरमथुरायां गता इत्यर्थः । द्वे अपि च मथुरे पातयित्वा ते
 समागताः ॥ ६२४४ ॥

सुतजन्म-मथुरापातन-निधिलभानां युगपद् निवेदनायां हर्षवशात् सातवाहनो राजा
 'दीप्तः' दीप्तचित्तोऽभवत् । दीप्तचित्ततया च 'इमानि' वक्ष्यमाणानि प्रलपन् शयनीय-स्तम्भ-
 कुल्यानि कुड्यति ॥ ६२४५ ॥ तत्र यानि प्रलपति तान्याह—

25 सच्चं भण गोदावरि !, पुव्वसमुद्रेण साविया संती ।
 साताहणकुलसरिसं, जति ते कूले कुलं अत्थि ॥ ६२४६ ॥
 उत्तरतो हिमवंतो, दाद्विण्तो सातवाहणो रत्ता ।
 समभारभरकंता, तेण न पळत्थए पुहवी ॥ ६२४७ ॥

हे गोदावरि ! पूर्वसमुद्रेण 'शपिता' दत्तक्षपणा सती सत्यं 'भण' ब्रूहि—यदि तव
 30 कूले सातवाहनकुलसदृशं कुलमस्ति ॥ ६२४६ ॥

'उत्तरतः' उत्तरस्यां दिशि हिमवान् गिरिः दक्षिणतस्तु सालवाहनो राजा, तेन समभार-
 भराश्रान्ता सती पृथिवी न पर्यस्यति, अन्यथा यदि अहं दक्षिणतो न स्यां ततो हिमवद्गिरि-
 भाराश्रान्ता निभमत्तः पर्यस्तेत् ॥ ६२४७ ॥

एयाणि य अन्नाणि य, पलवियवं सो अणिच्छियव्वाइं ।

कुसलेण अमच्चेणं, खरगेणं सो उवाएणं ॥ ६२४८ ॥

‘एतानि’ अनन्तरोदितानि अन्यानि च सोऽनीप्सितव्यानि बहूनि प्रलपितवान् । ततः कुशलेन खरकनाम्नाऽमात्येनोपायेन प्रतिबोधयितुकामेनेदं विहितम् ॥ ६२४८ ॥ किम्? इत्याह—

विद्वितं केणं ति व, तुब्भेहिं पायतालणा खरण् ।

5

कत्थ त्ति मारिओ सो, दुडु त्ति य दरिसिते भोगा ॥ ६२४९ ॥

‘विद्वितं’ विनाशितं समस्तं स्तम्भ-कुड्यादि । राज्ञा पृष्ठम्—केनेदं विनाशितम्? । अमात्यः सम्मुखीभूय सरोषं निष्ठुरं वक्ति—युष्माभिः । ततो राज्ञा कुपितेन तस्य पादेन ताडना कृता । तदनन्तरं सङ्केतितपुरुषैः स उत्पाटितः सङ्कोपितश्च । ततः समागते कस्मिंश्चित् प्रयोजने राज्ञा पृष्ठम्—कुत्रामात्यो वर्तते? । सङ्केतितपुरुषैरुक्तम्—देव ! युष्मत्पादानाम-10 विनयकारी इति मारितः । ततः ‘दुष्टं कृतं मया’ इति प्रभूतं विसूरितवान् । स्वस्वीभूते च तस्मिन् सङ्केतितपुरुषैरमात्यस्य दर्शनं कारितम् । ततः सद्भावकथनानन्तरं राज्ञा तस्मै विपुला भोगाः प्रदत्ता इति ॥ ६२४९ ॥ उक्तो लौकिको दीप्तचित्तः । अथ तमेव लोकोत्तरिकमाह—

महज्झयण भत्त खीरे, कंवल्लग पडिग्गहे य फलए य ।

पासाए कप्पट्ठी, वातं काऊण वा दित्ता ॥ ६२५० ॥

15

‘महाध्ययनं’ पौण्डरीकादिकं दिवसेन पौरुष्या वा कयाचिद् मेधाविन्या क्षुल्लिकया आगमितम्, अथवा भक्तमुत्कृष्टं लब्ध्वा ‘नास्मिन् क्षेत्रे भक्तमीदृशं केनापि लब्धपूर्वम्’, यदि वा क्षीरं चतुर्जातकसम्मिश्रमवाप्य ‘नैतादृशमुत्कृष्टं क्षीरं केनापि लभ्यते’, यदि वा कम्बलरत्न-मतीवोत्कृष्टम् अथवा विशिष्टवर्णादिगुणोपेतमपलक्षणहीनं पतद्गह्वं लब्ध्वा, “फलगे य” त्ति यदि वा ‘फलकं’ चम्पकपट्टकादिकम् अथवा प्रासादे सर्वोत्कृष्टे उपाश्रयत्वेन लब्धे, “कप्पट्ठी”-20 ति ईश्वरदुहितरि रूपवत्यां प्रज्ञादिगुणयुक्तायां लब्धायां प्रमोदते, प्रमोदभरवशाच्च दीप्तचित्ता भवति । एतेन “लाभमदेन वा मत्तः” (गा० ६२४३) इति पदं लोकोत्तरे योजितम् । अधुना “दुर्जयान् शत्रून् जित्वा” (गा० ६२४३) इति पदं योजयति—वादं वा परप्रवा-दिन्या दुर्जयया सह कृत्वा तां पराजित्यातिहर्षतः ‘दीप्ता’ दीप्तचित्ता भवति ॥ ६२५० ॥

एतासु दीप्तचित्तासु यतनामाह—

25

दिवसेण पोरिसीए, तुमए पठितं इमाएँ अद्वेणं ।

एतीएँ णत्थि गव्वो, दुम्मेहतरीएँ को तुज्झं ॥ ६२५१ ॥

दिवसेन पौरुष्या वा त्वया यत् पौण्डरीकादिकमध्ययनं पठितं तद् अनया दिवसस्य पौरुष्या वाऽर्द्धेन पठितं तथाऽप्येतस्या नास्ति गर्वः, तत्र पुनर्दुर्मेधस्तरकायाः को गर्वः?, नैव युक्त इति भावः, एतस्या अपि तव हीनप्रज्ञत्वात् ॥ ६२५१ ॥

30

तद्वस्स दुगुंळण, दिट्ठंतो भावणा असरिसेणं ।

काऊण होती दिता, वादकरणे तत्थ जा ओमा ॥ ६२५२ ॥

यद् उत्कृष्टं कलमशाल्यादिकं भक्तं क्षीरं कम्बलरत्नादिकं वा तथा लब्धं तस्य द्रव्यस्य जुगुप्सनं क्रियते, यथा—नेदमपि शोभनम्, अमुको वाऽस्य दोष इति । यदि वा 'दृष्टान्तः' अन्येनार्पीदृशमानीतमिति प्रदर्शनं क्रियते । तस्य च दृष्टान्तस्य भावना 'असदृशेन' शतभागेन सहस्रभागेन वा या तस्याः सकाशाद् हीना तथा कर्तव्या । या तु वादं कृत्वा दीप्ताऽभूत् तस्याः प्रगुणीकरणाय पूर्वं चरिकादिका प्रचण्डा परवादिनी प्रज्ञाप्यते, ततः सा तस्या वादाभिमानिन्याः पुरतस्ततोऽप्यवमतरा या साध्वी तथा वादकरणे पराजयं प्राप्यते, एवमपभ्राजिता सती प्रगुणीभवति ॥ ६२५२ ॥

दुल्लभद्वये देसे, पडिसेहितगं अलद्रपुच्चं वा ।

10

आहारोवहि वसही, अक्खतजोणी व धूया वि ॥ ६२५३ ॥

यत्र देशे क्षीर-धृतादिकं द्रव्यं दुर्लभं तत्र तद् अन्यासामार्यिकाणां 'प्रतिषिद्धं' 'न प्रयच्छामः' इति दायकेन निषिद्धं 'अलब्धपूर्वं वा' कयाऽपि पूर्वं तत्र न लब्धं तत्र तद् लब्ध्वा दीप्तचित्ता भवतीति वाक्यशेषः, यद्वा सामान्येनोत्कृष्ट आहार उत्कृष्ट उपधिरुत्कृष्टा वा वसतिर्लब्धा अक्षतयोनिता वा 'दुहिता' काचिदीश्वरपुत्रिका लब्धा तत्रेयं यतना ॥ ६२५३ ॥

15

पगयम्मि पण्णवेत्ता, विज्जाति विसोधि कम्ममादी वा ।

सुद्धीय बहुविहे आणियम्मि ओभावणा पउणा ॥ ६२५४ ॥

'प्रकृते' विशिष्टतरे भक्त-क्षीर-कम्बल-रत्नादिकेऽवमतरायाः सम्पादयितव्ये तथाविधं श्रावकमितरं वा प्रज्ञाप्य, तदभावे कस्यापि महर्द्धिकस्य विद्यां आदिशब्दाद् मन्त्र-चूर्णादीन् यावत् 'कर्मादि' कार्मणमपि प्रयुज्य, आदिशब्दः स्वगतानेकभेदसूचकः, ततः क्षुल्लिकतरायाः 20 गुणतः शतभाग-सहस्रभागादिना हीनाया विशिष्टमाहारादिकं सम्पादयन्ति । ततो विद्यादि-प्रयोगजनितपापविशुद्धये 'विशोधिः' प्रायश्चित्तं ग्राह्यम् । एवं क्षुल्लिकया 'बहुविधे' क्षीरादिके आनीते सति तस्या अपभ्राजना क्रियते ततः प्रगुणा भवति ॥ ६२५४ ॥

अडिडुसद्ध कहणं, आउट्टा अभिणवो य पासादो ।

कयमिचे य विवाहे, सिद्धाडसुता कतितवेणं ॥ ६२५५ ॥

25 यस्तया श्राद्धो न दृष्टः—अदृष्टपूर्वस्तस्यादृष्टस्य श्राद्धस्य 'कथनं' प्रज्ञापना, उपलक्षणमेतद्, अन्यस्य महर्द्धिकस्य विद्यादिप्रयोगतोऽभिमुखीकरणम्, ततस्ते आवृत्ताः सन्तस्तस्या लब्धभिमानिन्याः समीपमागत्य ब्रुवते—वयमेतया क्षुल्लिकया प्रज्ञापितास्ततः 'अभिनव एव' कृतमात्र एव युष्माकमेष प्रासादो दत्त इति । तथा कैतवेन 'सिद्धादिसुताः' सिद्धपुत्रादिदुहितरः कृतमात्र एव विवाहे उत्पादनीयाः । इयमत्र भावना—सिद्धपुत्रादीनां प्रज्ञापनां कृत्वा तदुहितरः 30 कृतमात्रविवाहा एव व्रतार्थं तत्समक्षमुपस्थापनीयाः येन तस्या अपभ्राजना जायते । ततः प्रगुणीभूतायां तस्यां यदि तासां न तात्त्विकी व्रतश्रद्धा तदा शकुनादिवैगुण्यमुद्भाव्य मुच्यन्ते ॥ ६२५५ ॥

सूत्रम्—

जक्खाइट्ठिं निगंथिं निगंथे गिण्हमाणे वा २ नाइ-
क्रमइ १२ ॥

अस्य सम्बन्धमाह—

पोग्गल असुभसमुदयो, एस अणागंतुंगो व दोण्हं पि ।

5

जक्खावेसेणं पुण, नियमा आगंतुको होइ ॥ ६२५६ ॥

‘द्वयोः’ क्षिप्तचित्ता-दीप्तचित्तयोः ‘एषः’ पीडाहेतुत्वेनानन्तरमुद्दिष्टोऽशुभपुद्गलसमुदयः
‘अनागन्तुकः’ स्वशरीरसम्भवी प्रतिपादितः । यक्षावेशेन पुनर्यो यतिपीडाहेतुः शुभपुद्गलसमुदयः
स नियमादागन्तुको भवति । ततोऽनागन्तुकाशुभपुद्गलसमुदयप्रतिपादनानन्तरमागन्तुकाशु-
भपुद्गलसमुदयप्रतिपादनार्थमेष सूत्रारम्भः ॥ ६२५६ ॥ प्रकारान्तरेण सम्बन्धमाह— 10

अहवा भय-सोगजुया, चित्हण्णा व अतिहरिसिता वा ।

आविस्सति जक्खेहिं, अयमण्णो होइ संबंधो ॥ ६२५७ ॥

‘अथवा’ इति प्रकारान्तरोपदर्शने । भय-शोकयुक्ता वा चिन्तादिता वा, एतेन क्षिप्तचित्ता
उक्ता; अतिहर्षिता वा या परवशा, अनेन दीप्तचित्ताऽभिहिता; एषा द्विविधाऽपि यक्षैः
परवशहृदयतया ‘आविश्यते’ आलिङ्ग्यते । ततः क्षिप्त-दीप्तचित्ताभ्यामनन्तरं यक्षाविष्टासूत्र-15
मित्ययमन्यो भवति सम्बन्धः ॥ ६२५७ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—सा च प्राग्वत् ॥ सम्प्रति यतो यक्षाविष्टा भवति
तत् प्रतिपादनार्थमाह—

पुव्वभवियवेरेणं, अहवा राएण राइया संती ।

एतेहिं जक्खइट्ठा, सवत्ति भयए य सज्झिलगा ॥ ६२५८ ॥

20

‘पूर्वभविकेन’ भवान्तरभाविना वैरेण अथवा रागेण रञ्जिता सती यक्षैराविश्यते । एताभ्यां
द्वेष-रागाभ्यां कारणाभ्यां यक्षाविष्टा भवति । तथा चात्र पूर्वभविके वैरे सपत्नीदृष्टान्तो रागे
भृतकदृष्टान्तः सज्झिलकदृष्टान्तश्चेति ॥ ६२५८ ॥ तत्र सपत्नीदृष्टान्तमाह—

वेस्सा अकामतो णिज्जराए मरिऊण वंतरी जाता ।

पुव्वसवत्तिं खेत्तं, करेति सामण्णभावम्मि ॥ ६२५९ ॥

25

एगो सेट्ठी । तस्स दो महिला । एगा पिया, एगा वेस्सा, अनिष्टेत्यर्थः । तत्थ जा वेस्सा
सा अकामनिज्जराए मरिऊण वंतरी जाया । इयरा वि तहारूवाणं साहुणीणं पायमूले पव्व-
इया । सा य वंतरी पुव्वभववेरेण छिड्डाणि मग्गइ । अन्नया पमत्तं दहूण छलियाइया ॥

अक्षरार्थस्त्वयम्—श्रेष्ठिस्तक्का ‘द्वेष्या’ अनिष्टा भार्याऽकामनिर्जरया मृत्वा व्यन्तरी जाता ।
ततः पूर्वसपत्नीं श्रामण्यभावे व्यवस्थितां पूर्वभविकं वैरमनुसरन्ती ‘क्षिप्तां’ यक्षाविष्टां कृत-30

१ ‘तुगो दुवेष्हं तामा० ॥ २ ‘यः जीवस्वीकृतमनोवर्गणान्तर्गताशुभदलिकविशेषरूपः
‘अनागन्तुकः’ कं० ॥

वती । गाथायां वर्तमाननिर्देशः प्राकृतत्वात् ॥ ६२५९ ॥ अथ भूतकदृष्टान्तमाह—

भयतो कुडुंबिणीए, पडिसिद्धो वाणमंतरो जातो ।

सामण्णम्मि पमत्तं, छलेति तं पुव्ववेरेणं ॥ ६२६० ॥

एगा कोडुंबिणी ओरालसरीरा एगेण भयगेण ओरालसरीरेणं पत्थिया । सो तीए
5 निच्छीओ । तओ सो गाढमज्झोववन्नो तीए सह संपयोगमलभमाणो दुक्खसागरमोगाढो
अकामनिज्जराए मरिऊण वंतरो जाओ । सा य कोडुंबिणी संसारवासविरत्ता पव्वइया । सा
तेण आभोइया । पमत्तं दट्ठूण छलिया ॥

अक्षरार्थस्त्वयम्—‘भूतकः’ कर्मकरः कुडुम्बिन्या प्रतिषिद्धो वानमन्तरो जातः । ततः
श्रामण्यस्थितां तां प्रकृतां मत्वा पूर्ववैरेण छलितवान् ॥ ६२६० ॥

10 अथ सज्जिलकदृष्टान्तमाह—

जेट्ठो कणेडुभज्जाएँ मुच्छिओ णिच्छितो य सो तीए ।

जीवंते य मयम्मी, सामण्णे वंतरो छलए ॥ ६२६१ ॥

एगम्मि गामे दो सज्जिलका, भायरो इत्यर्थः । तथ जेट्ठो कणिट्ठस्स भारियाए अज्झो-
ववन्नो । सो तं पत्थेइ । सा नेच्छइ भणइ य—तुमं अप्पणो लहुबंधवं जीवंतं न पाससि ? ।
15 तेण चित्थियं—जाव एसो जीवए ताव मे नत्थि एसा । एवं चित्थिआ छिइं लभिऊण विस-
संचारेण मारिओ लहुभाया । तओ भणियं—जस्स तुमं भयं कासी सो मतो, इयाणिं पूरेहि
मे मणोरहं । तीए चित्थियं—नूणमेतेण मारितो, धिरत्थु कामभोगाणमिति संवेगेण पव्वइया ।
इयरो वि दुहसंततो अकामनिज्जराए मओ वंतरो जातो विभंगेणं पुव्वभवं पासइ । तं
साहुणिं दट्ठूण पुव्वभवियं वेरमणुसरंतो पमत्तं छलियाइओ ॥

20 अक्षरयोजना त्वियम्—ज्येष्ठः कनिष्ठभार्यायां मूर्छितः, न चासौ तथा ईप्सितः किन्तु
‘जीवन्तं स्वभ्रातरं न पश्यसि ?’ इति भणितवती । ततः ‘अस्मिन् जीवति ममैषा न भवति’
इतिबुद्ध्या तं मारितवान् । मृते च तस्मिन् श्रामण्ये स्थितां तां व्यन्तरो जातः सन् छलित-
वान् ॥ ६२६१ ॥ अथैवंचलिताया यतनामाह—

तस्स य भूततिगिच्छा, भूतरवावेसणं सयं वा वि ।

25 णीउत्तमं च भावं, णाउं किरिया जहा पुव्वं ॥ ६२६२ ॥

तस्या एवं ‘भूतरवावेशनं’ भूतरवैः—भूतप्रयुक्तासमञ्जसप्रलपैः आवेशनं—यक्षावेशनं मत्वा
भूतचिकित्सा कर्तव्या । कथम् ? इत्याह—‘तस्य’ भूतस्य नीचमुत्तमं च भावं ज्ञात्वा । कथं
ज्ञात्वा ? इत्याह—‘स्वयं वा’ कायोत्सर्गेण देवतामाकम्प्य तद्वचनतः सम्यक् परिज्ञाय, अपि-
शब्दाद् अन्यस्माद्वा मान्त्रिकादेः सकाशाद् ज्ञात्वा । तस्याः क्रिया विधेया, यथा ‘पूर्वं’ क्षिप्त-
30 चित्ताया उक्ता ॥ ६२६२ ॥ इह यक्षाविष्टा किलोन्मादप्राप्ता भवति ततो यक्षाविष्टासूत्रा-
नन्तरमुन्मादप्राप्तासूत्रमाह—

उम्मायपत्तिं निगंथिं निगंथे गिण्हमाणे वा २ नातिक्रमइ १३ ॥

अस्य व्याख्या प्राग्वत् ॥ अथोन्मादप्ररूपणार्थं भाष्यकारः प्राह—

उम्मातो खलु दुविधो, जक्खाएसो य मोहणिज्जो य ।

जक्खाएसो वुत्तो, मोहेण इमं तु वोच्छामि ॥ ६२६३ ॥

5

उन्मादः ‘खलु’ निश्चितं ‘द्विविधः’ द्विप्रकारः । तद्यथा—यक्षावेशहेतुको यक्षावेशः, कार्ये कारणोपचारात् । एवं मोहनीयकर्मोदयहेतुको मोहनीयः । चशब्दौ परस्परसमुच्चयार्थौ स्वगतानेकमेदसंसूचकौ वा । तत्र यः ‘यक्षावेशः’ यक्षावेशहेतुकः सोऽनन्तरसूत्रे उक्तः । यस्तु ‘मोहेन’ मोहनीयोदयेन; मोहनीयं नाम—येनात्मा मुह्यति, तच्च ज्ञानावरणं मोहनीयं वा द्रष्टव्यम्, द्वाभ्यामप्यात्मनो विपर्यासापादनात्, तेनोत्तरत्र “अहव पित्तमुच्छाए” 10 इत्याद्युच्यमानं न विरोधभाक्; “इमो” चि अयम्—अनन्तरमेव वक्ष्यमाणतया प्रत्यक्षीभूत इव तमेवेदानीं वक्ष्यामि ॥ ६२६३ ॥ प्रतिज्ञातं निर्वाहयति—

रूवंगं दड्डूणं, उम्मातो अहव पित्तमुच्छाए ।

तद्दायणा णिवाते, पित्तमि य सकरादीणि ॥ ६२६४ ॥

रूपं च—नटादेराकृतिः अङ्गं च—गुह्याङ्गं रूपाङ्गं तद् दृष्ट्वा कस्या अप्युन्मादो भवेत् । 15 अथवा ‘पित्तमूच्छया’ पित्तोद्रेकेण उपलक्षणत्वाद् वातोद्रेकवशतो वा स्यादुन्मादः । तत्र रूपाङ्गं दृष्ट्वा यस्या उन्मादः सज्जातस्तस्यास्तस्य—रूपाङ्गस्य विरूपावस्थां प्राप्तस्य दर्शना कर्तव्या । या तु वातेनोन्मादं प्राप्ता सा निवाते स्थापनीया । उपलक्षणमिदम्, तेन तैलादिना शरीरस्याभ्यङ्गो घृतपायनं च तस्याः क्रियते । ‘पित्ते’ पित्तवशादुन्मत्तीभूतायाः शर्करा-क्षीरादीनि दातव्यानि ॥ ६२६४ ॥ कथं पुनरसौ रूपाङ्गदर्शनेनोन्मादं गच्छेत् ? इत्याह—

20

दड्डूणं नडं काई, उत्तरवेउव्वितं मतणखेत्ता ।

तेणेव य रूवेणं, उड्डुम्मि कयम्मि निव्विण्णा ॥ ६२६५ ॥

काचिदल्पसत्त्वा संयती नटं दृष्ट्वा, किंविशिष्टम् ? इत्याह—‘उत्तरवैकुर्विकम्’ उत्तरकाल-भाविब्रह्मा-ऽऽमरणादिविचित्रकृत्रिमविभूषाशोभितम्, ततः काचिद् ‘मदनक्षिप्ता’ उन्मादप्राप्ता भवेत् तत्रेयं यतना—उत्तरवैकुर्विकापसारणेन तेनैव स्वाभाविकेन रूपेण २५ निर्व्रन्थ्या दृश्यते । अथासौ नटः स्वभावतोऽपि सुरूपस्ततोऽसौ ऊर्ध्व—वमनं कुर्वन् तस्या दृश्यते, ततः २० तस्मिन्नूर्ध्वे कृते सति काचिदल्पकर्मा निर्विण्णा भवति, तद्विषयं विरागं गच्छतीत्यर्थः ॥ ६२६५ ॥

पण्णवितो उ दुरूवो, उम्मंडिज्जति अ तीएँ पुरतो तु ।

रूववतो पुण भत्तं, तं दिज्जति जेण छड्ढेति ॥ ६२६६ ॥

30

१ २ ३ एतच्चिह्नान्तर्वर्ती पाठः कां० एव वर्तते ॥ २ अनुमेवार्थं सविशेषमाह—पण्ण० इत्यवतरणं कां० ॥

अन्यच्च—यदि नटः स्वरूपतो दुरूपो भवति ततः स पूर्वं प्रज्ञाप्यते, प्रज्ञापितश्च सन् 'तस्याः' उन्मादप्राप्तायाः पुरतः 'उन्मण्ड्यते' यत् तस्य मण्डनं तत् सर्वमपनीयते ततो विरूपरूपदर्शनतो विरागो भवति । अथासौ नटः स्वभावत एव रूपवान्—अतिशायिना उद्भटरूपेण युक्तस्ततस्तस्य भक्तं मदनफलमिश्रादिकं तद् दीयते येन भुक्तेन तस्याः पुरतः 'छर्दयति' उद्धमति, ५ उद्धमनं च कुर्वन् किशसौ जुगुप्सनीयो भवति ततः सा तं दृष्ट्वा विरज्यत इति ॥ ६२६६ ॥

गुञ्जंगमि उ वियडं, पञ्जावेऊण खरगमादीणं ।

तद्वायणे विरागो, तीसे तु हवेज्ज ददूणं ॥ ६२६७ ॥

यदि पुनः कस्या अपि गुह्याङ्गविषय उन्मादो भवति न रूप-लावण्याद्यपेक्षः ततः 'खरकादीनां' द्व्यक्षरकप्रभृतीनां 'विकटं' मद्यं पाययित्वा प्रसुप्तीकृतानां पूतिमद्योद्वालाखरण्डितसर्वशरीराणामत 10 एव मक्षिकाभिणिभिणायमानानां "तद्वायणे" चि तस्य—गुह्याङ्गस्य मद्योद्वालादिना बीभत्सीभूतस्य दर्शना क्रियते । तच्च दृष्ट्वा तस्या आर्थिकाया विरागो भवेत् ततः प्रगुणीभवति ॥ ६२६७ ॥

सूत्रम्—

उवसग्गपत्तं निग्गंथिं निग्गंथे गिण्हमाणे वा २
नातिक्रमइ १४ ॥

15 अस्य सम्बन्धमाह—

मोहेण पित्ततो वा, आतासंवेतिओ समक्खाओ ।

एसो उ उवस्सग्गो, अयं तु अण्णो परसमुत्थो ॥ ६२६८ ॥

'मोहेन' मोहनीयोदयेनेत्यर्थः 'पित्ततो वा' पित्तोदयेन य उन्मत्तः सः 'आत्मसंवेदिकः' आत्मनैवात्मनो दुःखोत्पादकः समाख्यातः, यच्चात्मनैवात्मदुःखोत्पादनमेष आत्मसंवेदनीय 20 उपसर्गः । ततः पूर्वमात्मसंवेदनीय उपसर्ग उक्तः । तत उपसर्गाधिकारादयमन्यः परसमुत्थ उपसर्गोऽनेन प्रतिपाद्यत इति ॥ ६२६८ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—सा च प्राग्वत् ॥ तत्रोपसर्गप्रतिपादनार्थमाह—

तिविहे य उवस्सग्गे, दिव्वे माणुस्सए तिरिक्खे य ।

दिव्वे य पुव्वभणिए, माणुस्से आभिओग्गे य ॥ ६२६९ ॥

25 त्रिविधः खलु परसमुत्थ उपसर्गः । तद्यथा—दैवो मानुष्यकस्तैरश्च । तत्र 'दैवः' देव-कृतः 'पूर्वम्' अनन्तरसूत्रस्याधस्ताद् मणितः, 'मानुष्यः पुनः' मनुष्यकृतः 'आभियोग्यः' विद्याद्यभियोगजनितस्तावद् भण्यते ॥ ६२६९ ॥

विज्जाए मंतेण व, चुण्णेण व जोतिया अणप्पवसा ।

अणुसासणा लिहावण, खमए मधुरा तिरिक्खाती ॥ ६२७० ॥

१ उन्मत्ततारूप उपसर्गः सः 'आत्मसंवेदिकः' आत्मसंवेदनीयनामा समाख्यातः । इदमुक्तं भवति—इह किल दैव मानुष्यकस्तैरश्चाऽऽत्मसंवेदनीयमेवात् चतुर्विधा उप-सर्गा भवन्ति । ततः पूर्वमात्मं कां० ॥

विद्यया वा मन्त्रेण वा चूर्णेन वा 'योजिता' सम्बन्धिता सती काचिदनात्मवशा भवेत् तत्र 'अनुशासना' इति येन रूपलुब्धेन विद्यादि प्रयोजितं तस्यानुशिष्टिः क्रियते, यथा—एषा तपस्विनी महासती, न वर्तते तव तां प्रति ईदृशं कर्तुम्, एवंकरणे हि प्रभूततरपापोपचयसम्भव इत्यादि । अथैवमनुशिष्टोऽपि न निवर्तते तर्हि तस्य तां प्रतिविद्यया विद्वेषणमुत्पाद्यते । अथ नास्ति तादृशी प्रतिविद्या ततः "लिहावण" चि तस्य सागारिकं विद्याप्रयोगतस्तस्याः पुरतः ५ आलेखाप्यते येन सा तद् दृष्ट्वा 'तस्य सागारिकमिदमिति बीभत्सम्' इति जानाना विरागमुपपद्यते । "स्वमए महुरा" इति मथुरायां श्रमणीप्रभृतीनां बोधिकस्तेनकृत उपसर्गोऽभवत् तं क्षपको निवारितवान्, एषोऽपि मानुष उपसर्गः । तैश्चमाह—"तिरिक्खाह" चि तिर्यच्चो ग्रामेयका आरण्यका वा श्रमणीनामुपसर्गान् कुर्वन्ति ते यथाशक्ति निराकर्तव्याः ॥ ६२७० ॥

साम्प्रतमेनामेव गाथां विवरीपुराह—

10.

विज्ञादऽभिओगो पुण, एसो माणुस्सओ य दिव्वो य ।

तं पुण जाणंति कहं, जति णामं गेण्हए तस्स ॥ ६२७१ ॥

विद्यादिभिः 'अभियोगः' अभियुज्यमानता । एष पुनः 'द्विविधः' द्विप्रकारः, तद्यथा—मानुषिको दैवश्च । तत्र मनुष्येण कृतो मानुषिकः । देवस्यायं तेन कृतत्वाद् दैवः । तत्र देवकृतो मनुष्यकृतो वा विद्यादिभिरभियोग एष एव यत् तस्मिन् दूरस्थितेऽपि तत्प्रभावाद् सा 15 तथारूपा उन्मत्ता जायते । अथ 'तं' विद्याद्यभियोगं दैवं मानुषिकं वा कथं जानन्ति ? । सूरिराह—तयोर्देव-मानुषयोर्मध्ये यस्य नाम साऽभियोजिता गृह्णाति तत्कृतः स विद्याद्यभियोगो ज्ञेयः ॥ ६२७१ ॥ साम्प्रतं "अणुसासणा लिहावण" इत्येतद् व्याख्यानयति—

अणुसासियम्मि अठिए, विद्देसं देति तह वि य अठंते ।

जक्खीए कोवीणं, तीसे पुरओ लिहावेंति ॥ ६२७२ ॥

20

येन पुरुषेण विद्यादि अभियोजितं तस्यानुशासना क्रियते । अनुशासितेऽप्यस्थिते विद्याप्रयोगतस्तां विवक्षितां साध्वीं प्रति तस्य विद्याद्यभियोक्तुर्विद्वेषं 'ददति' उत्पादयन्ति वृषभाः । तथापि च तस्मिन् अतिष्ठति 'यक्ष्या' शुन्या तदीयं कौपीनं तस्याः पुरतो विद्याप्रयोगतो लेहयन्ति येन सा तद् दृष्ट्वा तस्येदं सागारिकमिति जानाना विरज्यते ॥ ६२७२ ॥

सम्प्रति प्रतिविद्याप्रयोगे ईडादरतारूपापनार्थमाह—

25

विसस्स विसमेवेह, ओसहं अग्गिमग्गिणो ।

मंतस्स पडिमंतो उ, दुज्जणस्स विवज्जणं ॥ ६२७३ ॥

विषस्यौषधं विषमेव, अन्यथा विषानिवृत्तेः । एवमग्नेर्भूतादिप्रयुक्तस्यौषधमग्निः । मन्त्रस्य प्रतिमन्त्रः । दुर्जनस्यौषधं 'विवर्जनं' ग्राम-नगरपरित्यागेन परित्यागः । ततो विद्याद्यभियोगे साधु-साध्वीरक्षणार्थं प्रतिविद्यादि प्रयोक्तव्यमिति ॥ ६२७३ ॥

30

जइ पुण होज्ज गिलाणी, णिरुभमाणी उ तो सें तेइच्छं ।

१ एतदनन्तरं ग्रन्थाग्रम्—२००० कां० ॥ २ °त् स तथारूप उन्मत्तो जाय° कां० विना ॥ ३ दृढतरता° डे० मो० ले० ॥

संवरीयमसंवरीया, उवाचमन्ते णिसिं वसभा ॥ ६२७४ ॥

यदि पुनर्विद्याद्यभियोजिता तदभिमुखं गच्छन्ती निरुध्यमाना ग्लाना भवति ततः “से”
‘तस्याः’ साध्व्याश्चिकित्सां ‘संवृताः’ केनाप्यलक्ष्यमाणाः कुर्वन्ति । तथा ‘असंवृताः’ येन
विद्याद्यभियोजितं तस्य प्रत्यक्षीभूता वृषभाः ‘निशि’ रात्रौ तं उपालभन्ते भेषयन्ति पिडयन्ति
५ च तावद् यावद् असौ तां मुञ्चतीति ॥ ६२७४ ॥ “खमए महुर” ति अस्य व्याख्यानमाह—

धूममह सङ्घिसमणी, बोहिय हरणं तु णिवसुताऽऽतावे ।

मज्जेण य अकंदे, कयम्मि जुद्धेण मोएति ॥ ६२७५ ॥

महुरानयरीए धूमो देवनिम्मितो । तस्स महिमानिमित्तं सङ्घीतो समणीहिं समं निग्गयातो ।
रायपुत्तो य तत्थ अदूरे आयावंतो चिट्ठइ । ताओ सङ्घी-समणीओ बोहिएहिं गहियाओ तेणं-
10 तेणं आणियाओ । ताहिं तं साहुं दड्ढणं अकंदो कओ । तओ रायपुत्तेण साहुणा जुद्धं दाऊण
मोइयाओ ॥

अक्षरगमनिका त्वियम्—स्तूपस्य ‘महे’ महोत्सवे श्राद्धिकाः श्रमणीभिः सह निर्गताः ।
तासां ‘बोधिकैः’ चौरैर्हरणम् । नृपसुतश्च तत्रादूरे आतापयति । बोधिकैश्च तास्तस्य मध्येन
नीयन्ते । ताभिश्च तं दृष्ट्वाऽऽक्रुद्धे कृते स युद्धेन तेभ्यस्ता मोचयति ॥ ६२७५ ॥

15 उक्तो मानुषिक उपसर्गः । सम्प्रति तैरश्वमाह—

गामेणाऽऽरण्येण व, अभिभूतं संजतिं तु तिरिगेणं ।

थद्धं पकंपियं वा, रक्खेज्ज अरक्खणे गुरुगा ॥ ६२७६ ॥

ग्राम्येणाऽऽरण्येन वा तिरश्चाऽभिभूतां संयतीं यदि वा ‘स्तब्धां’ तद्भ्यात् स्तम्भीभूतां
‘प्रकम्पितां वा’ तद्भ्यप्रकम्पमानशरीरां रक्षेत् । यदि पुनर्न रक्षति सत्यपि बले ततोऽरक्षणे
20 प्रायश्चित्तं ‘गुरुकाः’ चत्वारो गुरुका मासाः ॥ ६२७६ ॥

सूत्रम्—

साहिगरणं निग्गंथिं निग्गंथे गिण्हमाणे वा २

नातिक्रमइ १५ ॥

अस्य सूत्रस्य सम्बन्धमाह—

25 अभिभवमाणो समणिं, परिग्गहो वा सें वारिते कलहो ।

किं वा सति सत्तीए, होइ सपक्खे उवक्खाए ॥ ६२७७ ॥

‘श्रमणी’ साध्वीमभिभवन् गृहस्थो यदि वा “से” ‘तस्य’ गृहस्थस्य ‘परिग्रहः’ परिजनः,
स चाऽभिभवन् वारितः कलहं श्रमण्या सार्द्धं कुर्यात् ततो य उपशमनालब्धिमान् साधुस्तेन
कलह उपशमयितव्यः, न पुनरुपेक्षा विधेया । कुतः ? इत्याह—किं वा सत्यां शक्तौ ‘स्वपक्षे’
30 स्वपक्षस्योपेक्षया ? नैव किञ्चिदिति भावः । केवलं स्वशक्तिनैष्फल्यमुपेक्षानिमित्तप्रायश्चित्तापत्तिश्च
भवति, तस्मादवश्यं स्वशक्तिः परिस्फोरणीया । एतत्प्रदर्शनार्थमधिकृतसूत्रमारभ्यते ॥ ६२७७ ॥

१ “न पूर्वसूत्रोक्तनीत्या उपसर्गयन् गृह” का० ॥

अस्य व्याख्या प्राग्वत् ॥ अत्र भाष्यम्—

उत्पण्णे अहिगरणे, ओसमणं दुविहऽतिक्रमं दिस्स ।

अणुसासण मेस निरुंमणा य जो तीएँ पडिपक्खो ॥ ६२७८ ॥

संयत्या गृहस्थेन सममधिकरणे उत्पन्ने द्विविधमतिक्रमं दृष्ट्वा तस्याधिकरणस्य व्यवशमनं कर्तव्यम् । किमुक्तं भवति ?—स गृहस्थोऽनुपशान्तः सन् तस्याः संयत्याः संयमभेदं जीवित-भेदं चेति द्विविधमतिक्रमं कुर्यात् तत उपशमयितव्यमधिकरणम् । कथम् ? इत्याह—यः ‘तस्याः’ संयत्याः ‘प्रतिपक्षः’ गृहस्थस्तस्य प्रथमतः कोमलवचनैरनुशासनं कर्तव्यम्, तथाऽप्यतिष्ठति ‘भीषणं’ भापनं कर्तव्यम्, तथाऽप्यभिभवतो ‘निरुम्भणं’ यस्य या लब्धिस्तेन तया निवारणं कर्तव्यम् ॥ ६२७८ ॥

सूत्रम्—

10

सपायच्छित्तं निगगंथिं निगगंथे गिणहमाणे वा २
नातिक्रमइ १६ ॥

अस्य सम्बन्धमाह—

अहिगरणम्मि कयम्मि, खामिय समुपड्डिताए पच्छित्तं ।

तप्पढमताए भएणं, होति किलंता व वहमाणी ॥ ६२७९ ॥

15

अधिकरणे कृते क्षामिते च तस्मिन् समुपस्थितायाः प्रायश्चित्तं दीयते, ततः साधिकरण-सूत्रानन्तरं प्रायश्चित्तसूत्रमुक्तम् ॥

अस्य व्याख्या—प्राग्वत् ॥

सा सपायश्चित्ता ‘तत्प्रथमतायां’ प्रथमतः प्रायश्चित्ते दीयमाने ‘भयेन’ ‘कथमहमेतत् प्रायश्चित्तं वक्ष्यामि ?’ इत्येवंरूपेण विषण्णा भवेत्, यदि वा प्रायश्चित्तं वहन्ती तपसा क्लान्ता भवेत् ॥ ६२७९ ॥ तत्रेयं यतना—

पायच्छित्ते दिण्णे, भीताएँ विसज्जनं किलंताए ।

अणुसड्ढि वहंतीए, भएण खित्ताइ तेइच्छं ॥ ६२८० ॥

प्रायश्चित्ते दत्ते यदि बिभेति ततस्तस्या भीतायाः क्लान्तायाश्च विसर्जनम्, प्रायश्चित्तं मुत्कलं क्रियत इत्यर्थः । अथ वहन्ती क्लाम्यति ततस्तस्या वहन्त्या अनुशिष्टिर्दीयते, यथा—मा भैषीः, 26 बहु गतम्, स्तोत्रं तिष्ठति, यदि वा वयं साहाय्यं करिष्याम इति । अथैवमनुशिष्यमाणाऽपि भयेन क्षिप्तचित्ता भवति ततस्तस्याः ‘चैकित्स्यं’ चिकित्सायाः कर्म कर्तव्यम् ॥ ६२८० ॥

सूत्रम्—

भत्त-पाणपडियाइक्खियं निगगंथिं निगगंथे गिणहमाणे
वा २ नातिक्रमइ १७ ॥

30

अस्य सूत्रस्य सम्बन्धमाह—

पच्छित्तं इत्तिरिओ, होइ तवो वणिणओ य जो एस ।

आवकथितो पुण तवो, होति परिण्णा अणसणं तु ॥ ६२८१ ॥

‘प्रायश्चित्तं’ प्रायश्चित्तरूपं यद् एतत् तपोऽनन्तरसूत्रे वर्णितम् एतत् तप इत्वरं भवति, यत् पुनः परिज्ञारूपं तपोऽनशनं तद् यावत्कथिकम्, तत इत्वरतपःप्रतिपादनानन्तरं यावत्क-
५ थिकतपःप्रतिपादनार्थमधिकृतं सूत्रम् ॥ ६२८१ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—प्राग्वत् । नवरम्—भक्तं च पानं च भक्त-पाने ते प्रत्याख्याते यथा सा तथोक्ता । क्तान्तस्य परनिपातः सुखादिदर्शनात् ॥ अत्र भाष्यम्—

अट्ठं वा हेउं वा, समणीणं विरहिते कहेमाणो ।

मुच्छाएँ विपडिताए, कप्पति गहणं परिण्णाए ॥ ६२८२ ॥

10 ‘श्रमणीनाम्’ अन्यासां साध्वीनां ‘विरहिते’ अशिवादिभिः कारणैरभावे एकाकिन्या आर्थिकाया भक्त-पानप्रत्याख्याताया अर्थं वा हेतुं वा कथयतो निर्ग्रन्थस्य यदि सा मूर्च्छया विपतेत्, ततो मूर्च्छया विपतितायास्तस्याः “परिण्णाए” ति ‘परिज्ञायाम्’ अनशने सति करपते ग्रहणम्, उपलक्षणत्वाद् अवलम्बनं वा कर्तुम् ॥ ६२८२ ॥ इदमेव व्याचष्टे—

गीतऽज्जाणं असती, सव्वाऽसतीए व कारण परिण्णा ।

15 पाणग-भत्त समाही, कहणा आलोत घीरवणं ॥ ६२८३ ॥

गीतार्थानामार्थिकाणाम् ‘असति’ अभावे यदि वाऽशिवादिकारणतः सर्वासामपि साध्वीना-
मभावे एकाकिन्या जातया ‘परिज्ञा’ भक्तप्रत्याख्यानं कृतम्, ततस्तस्याः कृतभक्त-पानप्रत्या-
ख्यानायाः सीदन्त्या योग्यपानकप्रदानेन चरमेप्सितभक्तप्रदानेन च समाधिरूपादनीयः ।
‘कथनी’ धर्मकथना यथाशक्ति स्वशरीरानाबाधया कर्तव्या । तथा ‘आलोकम्’ आलोचनां सा
20 दापयितव्या । यदि कथमपि चिरजीवनेन भयमुत्पद्यते, यथा—नाद्यापि अग्रियते, किमपि
भविष्यति इति न जानीम इति; तस्या घीरापना कर्तव्या ॥ ६२८३ ॥

जति वा ण णिव्वहेज्जा, असमाही वा वि तम्मि गच्छम्मि ।

करणिज्जं अण्णत्थ वि, ववहारो पच्छ सुद्धा वा ॥ ६२८४ ॥

यदि वा प्रबलबुभुक्षावेदनीयोदयतया कृतभक्त-पानप्रत्याख्याना सा न निर्वहेत्, न याव-
25 त्कथिकमनशनं प्रतिपालयितुं क्षमा इति यावत्, असमाधिर्वा तस्मिन् गच्छे तस्या वर्तते
ततोऽन्यत्र नीत्वा यद् उचितं तत् तस्याः करणीयमिति । अथ पश्चादनशनप्रत्याख्यानमङ्ग-
विषयस्तस्याः ‘व्यवहारः’ प्रायश्चित्तं दातव्यः । अथ स्वगच्छासमाधिमात्रेणान्यत्र गता ततः
सा मिथ्यादुष्कृतप्रदानमात्रेण शुद्धेति ॥ ६२८४ ॥

सूत्रम्—

30

अट्टजायम्मि निगंथिं निगंथे गिण्हमाणे वा अव-
लंबमाणे वा नाइक्कमइ १८ ॥

अस्य सूत्रस्य सम्बन्धमाह—

वुत्तं हि उत्तमद्वे, पडियरणट्टा व दुक्खरे दिक्खा ।

इंती व तस्समीवं, जति हीरति अट्टजायमतो ॥ ६२८५ ॥

उक्तं 'हि' यस्मात् पूर्वं पञ्चकल्पे—'उत्तमार्थे' उत्तमार्थ—प्राक्सूत्राभिहितं प्रतिपत्तुकामस्य "दुक्खरे" चि द्व्यक्षरस्य द्व्यक्षरिकया वा दीक्षा दातव्या, यदि वा 'प्रतिचरणाय' 'एषा दीक्षिताऽमां ग्लानां सतीं प्रतिचरिष्यति' इतिनिमित्तं द्व्यक्षरिका दीक्षिता भवति, सा च पश्चाद् दायकैः प्रतिगृह्येत तस्या बोधमार्थप्रतिपन्नाया मूलं 'आयान्ती' आगच्छन्ती बोधिकादिना स्तेनेन यदि ह्रियते अतस्तां प्रति अर्थजातद्वन्नावकाशः ॥ ६२८५ ॥

अनेन सबन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—सा च प्राग्वत् ॥ साम्प्रतमर्थजातशब्दव्युत्पत्ति-
प्रतिपादनार्थमाह—

10

अट्टेण जीएँ कज्जं, संजातं एस अट्टजाता तु ।

तं पुण संजमभावा, चालिजंती समवलंबे ॥ ६२८६ ॥

'अर्थेन' अर्थितया सज्जातं कार्यं यथा यद्वा अर्थेन—द्रव्येण जातम्—उत्पन्नं कार्यं यस्याः सा अर्थजाता, गमकत्वादेवमपि समासः । उपलक्षणमेतत्, तेनैवमपि व्युत्पत्तिः कर्तव्या—
अर्थः—प्रयोजनं जातोऽस्या इत्यर्थजाता । कथं पुनरस्य अवलम्बनं क्रियते? इत्याह—'तां 15 पुनः' प्रथमव्युत्पत्तिसूचितां संयमभावात् चाल्यमानां द्वितीय-तृतीयव्युत्पत्तिपक्षे तु द्रव्याभावेन प्रयोजनानिष्पत्त्या वा सीदन्तीं 'समवलम्बेत' साहाय्यकरणेन सम्यग् धारयेत्, उपलक्षणत्वाद् गृहीयादपि ॥ ६२८६ ॥ अथ निर्युक्तिकारो येषु स्थानेषु संयमस्थिताया अप्यर्थजातमुत्पद्यते तानि दर्शयितुमाह—

सेवगभज्जा ओमे, आवण्ण अणत्त बोहिये तेणे ।

20

एतेहि अट्टजातं, उप्पज्जति संजमठिताए ॥ ६२८७ ॥

'सेवकभार्यायां' सेवकभार्याविषयम्, एवम् 'अवमे' दुर्भिक्षे, "आवण्णे"ति दासत्वप्राप्ता-
याम्, "अणत्ते"ति ऋणार्तायां परं विदेशगमनादुत्तमर्णेनानाप्तयाम्, तथा 'बोधिकाः'
अनार्या स्लेच्छाः 'स्तेनाः' आर्यजनपदजाता अपि शरीरापहारिणस्तैरपहरणे च, एतैः
कारणैरर्थजातं संयमस्थिताया अपि उत्पद्यते । एष निर्युक्तिगाथासङ्केपार्थः ॥ ६२८७ ॥ 25

साम्प्रतमेनामेव विवरीषुः सेवकभार्याद्वारमाह—

पियविप्पयोगदुहिया, णिक्खंता सो य आगतो पच्छा ।

अगिलारिणं च गिलारिणं, जीवियकिच्छं विसज्जेति ॥ ६२८८ ॥

कोऽपि राजादीनां सेवकः, तेन राजसेवाव्यग्रेणात्मीया भार्या परिष्ठापिता, ततः सा प्रिय-
विप्रयोगदुःखिता 'निष्क्रान्ता' तथारूपाणां स्वविराणामन्तिके प्रव्रजिता, स च पुरुषः पश्चात् 30
तयाऽर्थी जातस्ततस्तस्याः सकाशमागतः पुनरपि तां मार्गयति ततः को विधिः? इत्याह—
अग्लानामपि तां 'ग्लानां' ग्लानवेषां कुर्वन्ति, विरेचनादीनि च तस्याः क्रियन्ते, ततोऽसौ

‘जीवितकृच्छ्रां’ ‘कृच्छ्रेणेयं जीवति’ इतिबुद्ध्या विसर्जयति ॥ ६२८८ ॥

अत्रैव द्वितीयमुदाहरणमाह—

अपरिगृह्यागणियाऽविसर्जिया सामिणा विणिक्खंता ।

बहुगं मे उवउत्तं, जति दिज्जति तो विसर्जेमि ॥ ६२८९ ॥

5 न विद्यते परिग्रहः कस्यापि यस्याः साऽपरिग्रहा, सा चासौ गणिका चापरिग्रहगणिका, सा येन सममुषितवती स देशान्तरं गतः, ततस्तेन अविसर्जिता सती ‘विनिष्क्रान्ता’ प्रव्रजिता । अन्यदा च स स्वामी समागतो भणति—बहुकं ‘मे’ मदीयं द्रव्यमनया ‘उपयुक्तम्’ उपयोगं नीतम्, मुक्तमित्यर्थः, तद् यदि दीयते ततो विसृजामि ॥ ६२८९ ॥

एवमुक्ते यत् कर्तव्यं स्थविरैस्तदाह—

10 सरमेद वण्णभेदं, अंतद्वाणं विरेयणं वा वि ।

वरधणुग पुंस्सभूती, गुलिया सुहुमे य ज्ञाणम्मि ॥ ६२९० ॥

गुटिकाप्रयोगतस्तस्याः स्वरभेदं वर्णभेदं वा स्थविराः कुर्वन्ति यथा स तां न प्रत्यभिजानाति । यदि वा ग्रामान्तरादिप्रेषणेन ‘अन्तर्धानं’ व्यवधानं क्रियते । अथवा तथाविधौषधप्रयोगतो विरेचनं कार्यते येन सा ग्लानेव लक्ष्यते, ततः ‘एषा कृच्छ्रेण जीवति’ इति ज्ञात्वा स तां 15 मुञ्चति । अथवा शक्तौ सत्यां यथा ब्रह्मदत्तहिण्ड्यां धनुपुत्रेण वरधनुना मृतकवेषः कृतस्तथा निश्चला निरुच्छ्वासा सूक्ष्ममुच्छ्वसनं तिष्ठति येन मृतेति ज्ञात्वा तेन विसृज्यते । यदि वा यथा पुण्यभूतिराचार्यः सूक्ष्मे ध्याने कुशलः सन् ध्यानवशात् निश्चलः निरुच्छ्वासः स्थितः (आवश्यकैः प्रतिक्रमणाध्ययने योगसङ्ग्रहेषु निर्यु० गा० १३१७ हारि० टीका पत्र ७२२) तथा तयाऽपि सूक्ष्मध्यानकुशलया सत्या तथा स्थातव्यं यथा स मृतेत्यवगम्य मुञ्चति ॥ ६२९० ॥

20 एतेषां प्रयोगाणामभावे—

अणुसिद्धिमणुवरंतं, गमेति णं मिच्च-णातगादीहिं ।

एवं पि अठायंते, करंति सुत्तम्मि जं वुत्तं ॥ ६२९१ ॥

अनुशिष्टिस्तस्य दीयते । तथा यदि नोपरतस्ततस्तस्य पुरुषस्य यानि मित्राणि ये च ज्ञात- 25 यस्तैः आदिशब्दाद् अन्यैश्च तथाविधैः स्थविरास्तं ‘गमयन्ति’ बोधयन्ति येन स तस्या मुक्त- लनं करोति । एवमप्यतिष्ठति तस्मिन् यदुक्तं सूत्रे तत् कुर्वन्ति । किमुक्तं भवति ?—अर्थ- जातमपि दत्त्वा सा तस्मात् पुरुषाद् मोचयितव्या । एतत् तस्याः सूत्रोक्तमवलम्बनं मन्तव्यम् ॥ ६२९१ ॥ यत् सेवकभार्याद्वारम् । अथावमद्वारमाह—

सकुडुम्बो मधुराण, णिक्खिस्वविज्जणं गयम्मि कालगतो ।

ओमे फिडित परंपर, आवण्णा तस्स आगमणं ॥ ६२९२ ॥

30 मधुरायां नगर्यां कोऽपि वणिक् सकुडुम्बोऽपि प्रवित्रजिषुरव्यक्तां दारिकां मित्रस्य गृहे निक्षिप्य ततः प्रव्रज्यां प्रतिपद्यान्यत्र गतः । गते च तस्मिन् स मित्रमृतः पुरुषः काल-

१ पुस्समिच्चे, गुं ताभा० । चूर्णिक्कता एष एव पाठः आहतः । आवश्यकनिर्युक्ति-चूर्णि- वृत्त्यादावप्ययमेव पाठ आहतोऽस्ति ॥ २० था आवश्यकैः योगसङ्ग्रहोक्तः पुण्यं कं० ॥

गतः । ततस्तस्य कालगमनानन्तरं 'अवमे' दुर्भिक्षे जाते सति तदीयैः पुत्रैरनाद्रियमाणा सा दारिका ततो गृहात् 'स्फिटिता' परिभ्रष्टा सती परम्परकेण दासत्वमापन्ना । तस्य च पितुर्यथाविहारक्रमं विहरतस्तस्यामेव मथुरायामागमनम् । तेन च तत् सर्वं ज्ञातम् ॥ ६२९२ ॥
सम्प्रति तन्मोचने विधिमाह—

अणुसासण कह ठवणं, भेसण ववहार लिंग जं जत्थ ।

5

दूराऽऽभोग गवेसण, पंथे जयणा य जा जत्थ ॥ ६२९३ ॥

पूर्वमनुशासनं तस्य कर्तव्यम् । ततः कथाप्रसङ्गेन कथनं स्थापत्यापुत्रादेः करणीयम् । एवमप्यतिष्ठति यद् निष्क्रामता स्थापितं द्रव्यं तद् गृहीत्वा समर्पणीयम् । तस्याभावे निजकानां तस्य वा 'भेषणं' भापनमुत्पादनीयम् । यदि वा राजकुले गत्वा व्यवहारः कार्यः । एवमप्यतिष्ठति यद् यत्र लिङ्गं पूज्यं तत्र तत् परिगृह्य सा मोचनीया । तस्यापि प्रयोगस्याभावे दूरेण—उच्छिन्नस्वामिकतया दूरदेशव्यवधानेन वा यद् निधानं तस्याभोगः कर्तव्यः । तदनन्तरं तस्य 'गवेषणं' साक्षाजिरीक्षणं करणीयम् । गवेषणाय च गमने 'पथि' मार्गे यतना यथा ओघनिर्युक्तौ उक्ता तथा कर्तव्या । या च यत्र यतना साऽपि तत्र विधेया यथासूत्रमिति द्वारगाथासङ्केपार्थः ॥ ६२९३ ॥ साम्प्रतमेनामेव विवरीषुः प्रथमतोऽनुशासन-कथनद्वारे प्राह—

निच्छिण्णा तुज्झ घरे, इसिकण्णा मुंच होहिती धम्मो ।

15

सेहोवट्ट विचिचं, तेण व अण्णेण वा णिहितं ॥ ६२९४ ॥

एषा ऋषिकन्या तव गृहेऽवमादिकं समस्तमपि निस्तीर्णा अधुना व्रतग्रहणार्थमुपतिष्ठते अतो मुञ्चैनाम्, तव भूयान् धर्मो भविष्यति । एतावता गतमनुशासनद्वारम् । तदनन्ता कथनमिति स्थापत्यापुत्रकथा कथनीया—यथा स स्थापत्यापुत्रो व्रतं जिघृक्षुर्वासुदेवेन महतरं निष्क्रमणमहिम्ना निष्क्राम्य पार्श्वस्थितेन व्रतग्रहणं कारितः एवं युष्माभिरपि कर्तव्यम् ॥ 20

अथ स्थापितद्वारम्—“सेहोवट्ट” इत्यादि । शैक्षः कश्चिदुपस्थितः तस्य यद् 'विचित्रं' बहुविधमर्थजातं कापि स्थापितमस्ति, यदि वा गच्छान्तरे यः कोऽपि शैक्ष उपस्थितः तस्य हस्ते यद् द्रव्यमवतिष्ठते तद् गृहीत्वा तस्मै दीयते । अथवा 'तेनैव' पित्रा 'अन्येन वा' साधुना निष्क्रामता यद् द्रव्यजातं क्वचित् पूर्वं 'निहितं' स्थापितमस्ति तद् आनीय तस्मै दीयते ॥ ६२९४ ॥ तदभावे को विधिः ? इत्याह—

25

नीयल्लगाण तस्स व, भेसण ता राउले सतं वा वि ।

अविरिक्का मो अम्हे, कहं व लज्जा ण तुज्झं ति ॥ ६२९५ ॥

'निजकानाम्' आत्मीयानां स्वजनानां भेषणं कर्तव्यम्, यथा—वयं 'अविरिक्ताः' अविभक्तरीक्या वर्तमाने ततो मोचयत मदीयां दुहितरम्, कथं वा युष्माकं न लज्जा अभूत् यद् एवं मदीया पुत्रिका दासत्वमापन्नाऽद्यापि धृता वर्तते ? । अथवा येन गृहीता वर्तते तस्य भेषणं विधेयम्, यथा—यदि मोचयसि तर्हि मोचय, अन्यथा भवतस्तं शपं दास्यामि येन न त्वं नेदं वा तव कुटुम्बकमिति । एवं भेषणेऽपि कृते यदि न मुञ्चति यदि वा ते स्वजना न

१ 'चनावि' भा० ॥ २ तुम्हं ति ताम्ना ॥ ३ यदि मुञ्चसि ततो मुञ्च, अन्यं कां ॥

किमपि प्रयच्छन्ति तदा स्वयं राजकुले गत्वा निजकैः सह व्यवहारः करणीयः, व्यवहारं च कृत्वा भाग आत्मीयो गृहीत्वा तस्मै दातव्यः । यद्वा स एव राजकुले व्यवहारेणाकृष्यते, तत्र च गत्वा वक्तव्यम्, यथा—इयमृषिकन्या व्रतं जिघृक्षुः केनापि कपटेन धृताऽनेन वर्तते, यूयं च धर्मव्यापारनिषण्णाः, ततो यथा इयं धर्ममाचरति यथा चासीषामृषीणां समाधिरुपजायते ५ तथा यतध्वमिति ॥ ६२९५ ॥ ततः—

नीयल्लएहि तेण व, सद्धिं व्यवहार कातु मोदणता ।

जं अंचितं व लिंगं, तेण गवेसितु मोदेइ ॥ ६२९६ ॥

एवं निजकैस्तेन वा सार्द्धं व्यवहारं कृत्वा तस्या मोचना कर्तव्या । अस्यापि प्रकारस्याभावे यद् यत्र लिङ्गमर्चितं तत् परिगृह्णाति । ततः 'तेन' अर्चितलिङ्गेन तल्लिङ्गधारिणां मध्ये ये 10 महान्तस्तत्पार्श्वीद् गवेषयित्वा तां मोचयन्ति ॥ ६२९६ ॥

अथ “दूराऽऽभोगे”त्यादिव्याख्यानार्थमाह—

पुट्ठा व अपुट्ठा वा, चुतसामिणिहिं कहिंति ओहादी ।

वेत्तूण जावदहुं, पुणरवि सारक्खणा जतणा ॥ ६२९७ ॥

यदि वा 'अवध्यादयः' अवधिज्ञानिनः, आदिशब्दाद् विशिष्टश्रुतज्ञानिपरिग्रहः, पृष्टा वा 15 अपृष्टा वा तथाविधं तस्य प्रयोजनं ज्ञात्वा 'च्युतस्वामिनिधिम्' उच्छिन्नस्वामिकं निधिं कथयन्ति, तदानीं तेषां तत्कथनस्योचितत्वात् । ततः 'यावदर्थ' यावता प्रयोजनं तावद् गृहीत्वा पुनरपि तस्य निधेः संरक्षणं कर्तव्यम् । प्रत्यागच्छता च यतना विधेया, सा चाग्रे स्वयमेव वक्ष्यते ॥ ६२९७ ॥

सोऊण अट्टजायं, अहुं पडिजग्गती उ आयरिओ ।

20 संघाडगं च देती, पडिजग्गति णं गिलाणं पि ॥ ६२९८ ॥

निधिग्रहणाय मार्गे गच्छन्तं तम् 'अर्थजातं' साधुं श्रुत्वा साम्भोगिकोऽसाम्भोगिको वाऽऽचार्योऽर्थ 'प्रतिजागर्ति' उत्पादयति । यदि पुनः तस्य द्वितीयसङ्घाटको न विद्यते ततः सङ्घाटकमपि ददाति । अथ कथमपि स ग्लानो जायते ततस्तं ग्लानमपि सन्तं प्रतिजागर्ति न तूपेक्षते, जिनाज्ञाविराधनप्रसक्तेः ॥ ६२९८ ॥ यदुक्तमनन्तरं “यतना प्रत्यागच्छता कर्तव्या” तामाह—

25 काउं णिसीहियं अट्टजातमावेदणं गुरुहत्थे ।

दाऊण पडिक्कमते, मा पेहंता मिया पासे ॥ ६२९९ ॥

यत्रान्यगणे स प्राबूर्णिक आयाति तत्र नैषेधिकीं कृत्वा 'नमः क्षमाश्रमणेभ्यः' इत्यादि कृत्वा च मध्ये प्रविशति, प्रविश्य च यद् अर्थजातं तद् गुरुभ्य आवेदयति, आवेद्य च तदर्थजातं गुरुहस्ते दत्त्वा प्रतिक्रामति । कस्मान्न स्वपार्श्व एव स्थापयति ? इति चेद् अतः 30 आह—मा 'प्रेक्षमाणाः' निरीक्षमाणा मृगा इव मृगा अगीतार्थाः क्षुल्लकादयः पश्येयुः, गुरुहस्ते च स्थितं न निरीक्षन्ते, अस्मद्रूपां समर्पितमिति विरूपसङ्कल्पाप्रवृत्तेः ॥ ६२९९ ॥

सम्प्रति “जयणा य जा जत्थे”ति तद्व्याख्यानार्थमाह—

सण्णी व सावतो वा, केवतितो दिज्ज अट्टजायस्स ।

पुण्युपपण्ण णिहाणे, कारणजाते गहण सुद्धो ॥ ६३०० ॥

यत्र 'संज्ञी' सिद्धपुत्रः श्रावको वा वर्तते तत्र गत्वा तस्मै स्वरूपं निवेदनीयं प्रज्ञापना च कर्तव्या । ततो यत् तस्य पूर्वोत्पन्नं प्रकटं निधानं तन्मध्यादसौ सिद्धपुत्रादिः प्रज्ञापितः सन् तस्य 'अर्थजातस्य' द्रव्यार्थिनः साधोः कियतोऽपि भागान् दद्यात् । अस्य प्रकारस्याभावे यद् निधानं दूरमवगाढं वर्तते तदपि तेन सिद्धपुत्रादिना उत्खन्य दीयमानमधिकृते कारणजाते ५ गृह्णानोऽपि शुद्धः, भगवदाज्ञया वर्तनात् ॥ ६३०० ॥ गतमवमद्वारम् । इदानीमापन्नाद्वारमाह—

थोवं पि धरेमाणी, कत्थइ दासत्तमेइ अदलंती ।

परदेसे वि य लब्भति, वाणिजधम्मे ममेस ची ॥ ६३०१ ॥

स्तोकमपि ऋणं शेषं धारयन्ती क्वचिद्देशे काऽपि स्त्री तद् ऋणमददती कालक्रमेण ऋण-वृद्ध्या दासत्वम् 'एति' प्रतिपद्यते । तस्या एवं दासत्वमापन्नायाः स्वदेशे दीक्षा न दातव्या । 10 अथ कदाचित् परदेशे गता सती अज्ञातस्वरूपा अशिवादिकारणतो वा दीक्षिता भवति तत्र वणिजा परदेशे वाणिज्यार्थं गतेन दृष्टा भवेत् तत्रायं किल न्यायः—परदेशेऽपि वणिज आत्मीयं लभ्यं लभन्ते । तत एवं वणिग्धर्मे व्यवस्थिते सति स एवं ब्रूयात्—ममैषा दासी इति न मुञ्चाम्यमुमिति ॥ ६३०१ ॥ तत्र यत् कर्तव्यं तत्प्रतिपादनार्थं द्वारगाथामाह—

नाहं विदेसयाऽऽहरणमादि विज्ञा य मंत जोए य ।

15

निमित्ते य राय धम्मे, पासंड गणे धणे चेव ॥ ६३०२ ॥

या तव दासत्वमापन्ना वर्तते न साऽहं किन्तु अहमन्यस्मिन् विदेशे जाता, त्वं तु सहक्ष-तया विप्रलब्धोऽसि । अथ सा प्रभूतजनविदिता वर्तते तत एवं न वक्तव्यं किन्तु स्थापत्या-पुत्राद्याहरणं कथनीयम्, यद्यपि कदाचित् तच्छ्रवणतः प्रतिबुद्धो मुत्कलयति । आदिशब्दाद् गुटिकाप्रयोगतः स्वरभेदादि कर्तव्यमिति परिग्रहः । एतेषां प्रयोगाणामभावे विद्या मन्त्रो योगो 20 वा ते प्रयोक्तव्या यैः परिगृहीतः सन् मुत्कलयति । तेषामप्यभावे 'निमित्तेन' अतीता-ऽनागत-विषयेण राजा उपलक्षणमेतद् अन्यो वा नगरप्रधान आवर्जनीयो येन तत्प्रभावात् स प्रेर्यते । धर्मो वा कथनीयो राजादीनां येन ते आवृत्ताः सन्तस्तं प्रेरयन्ति । एतस्यापि प्रयोगस्याभावे पाषण्डान् सहायान् कुर्यात् । यद्वा यः 'गणः' सारस्वतादिको बलवांस्तं सहायं कुर्यात् । तद-भावे दूराऽऽभोगादिना प्रकारेण धनमुत्पाद्य तेन मोचयेत् । एष द्वारगाथासंक्षेपार्थः ॥ ६३०२ ॥ 25

साम्प्रतमेनामेव गाथां विवरीषुराह—

सारिक्खण जंपसि, जाया अण्णत्थ ते वि आमं ति ।

बहुजणविण्णायम्मि, थावच्चसुतादिआहरणं ॥ ६३०३ ॥

यदि बहुजनविदिता सा न भवति, यथा—इयं तद्देशजाता इति; तत एवं ब्रूयात्—अहमन्यत्र विदेशे जाता, त्वं तु साहस्येण विप्रलब्ध एवमसमञ्जसं जल्पसि । एवमुक्ते 30 तेऽपि तत्रत्याः 'आमम्' एवमेतद् यथेयं वदतीति साक्षिणो जायन्ते । अथ तद्देशजाततया सा बहुजनविज्ञाता तत्तत्सत्त्वां बहुजनविज्ञातायां पूर्वोक्तं न वक्तव्यं किन्तु स्थापत्यापुत्राद्याहरणं

प्रतिबोधनाय कथनीयम् ॥ ६३०३ ॥ “आहरणमाई” इत्यत्रादिशब्दव्याख्यानार्थमाह—
सरमेद वण्णमेदं, अंतद्वाणं विरेयणं वा वि ।

वरधणुग पुस्सभूती, गुलिया सुहुमे य ज्ञाणम्मि ॥ ६३०४ ॥

गुटिकाप्रयोगतस्तस्याः स्वरमेदं वर्णमेदं वा कुर्यात् । यद्वा अन्तर्द्धानं ग्रामान्तरप्रेषणेन वा
व्यवधानम् । विरेचनं वा ग्लानतोपदर्शनाय कारयितव्या येन ‘कृच्छेणैषा जीवति’ इति ज्ञात्वा
विसर्जयति । यदि वा वरधनुरिव गुटिकाप्रयोगतः पुण्यभूतिराचार्य इव वा सूक्ष्मध्यानवशतो
निश्चला निरुच्छ्वासा तथा स्याद् यथा मृतेति ज्ञात्वा परित्यज्यते । विद्या-मन्त्र-प्रयोगा वा तस्य
प्रयोक्तव्या येन तैरभियोजितो मुक्तलयति । एतेषां प्रयोगाणामभावे राजा निमित्तेन धर्मकथया
वाऽऽवर्त्यते, ततस्तस्य प्रभावेण स प्रेर्यते ॥ ६३०४ ॥

10 अस्याऽपि प्रकारस्याभावे को विधिः ? इत्याह—

पासंडे व सहाए, गिण्हति तुज्झं पि एरिसं अत्थि ।

होहामो य सहाया, तुब्भ वि जो वा गणो बलितो ॥ ६३०५ ॥

पाषण्डान् वा सहायान् गृह्णाति । अथ ते सहाया न भवन्ति तत इदं तान् प्रति वक्त-
व्यम्—युष्माकमपीदृशं प्रयोजनं भवेद् भविष्यति तदा युष्माकमपि वयं सहाया भविष्यामः ।

15 एवं तान् सहायान् कृत्वा तद्वलतः स प्रेरणीयः । यदि वा यो मल्ल-सारस्वतादिको गणो
बलीयान् तं सहायं परिगृह्णीयात् ॥ ६३०५ ॥

एएसिं असतीए, संता व जता ण होंति उ सहाया ।

ठवणा दूराभोगण, लिंगेण व एसिउं देंति ॥ ६३०६ ॥

‘एतेषां’ पाषण्डानां गणानां वा ‘असति’ अभावे यदि वा सन्तोऽपि ते सहाया न भवन्ति
20 तदा “ठवण” च निष्क्रामता यद् द्रव्यं स्थापितं तेन सा मोचयितव्या । यदि वा ‘दूराभोग-
नेन’ प्रागुक्तप्रकारेणैव अथवा यद् यत्र लिङ्गमर्चितं तेन धनम् ‘एषयित्वा’ उत्पाद्य ददति
तस्मै वरवृषभाः ॥ ६३०६ ॥ गतमापन्नाद्वारम् । अथ ऋणार्तादिद्वाराप्याह—

एमेव अणत्ताए, तवतुलणा णवरि तत्थ णाणत्तं ।

बोहिय-तेणेहि हिते, ठवणादि गवेसणे जाव ॥ ६३०७ ॥

25 ‘एवमेव’ अनेनैव दासत्वापन्नागतेन प्रकारेण ‘ऋणार्ताया अपि’ प्रभूतं ऋणं धारयन्त्या
अन्यदेशे दीक्षिताया मोक्षणे यतना द्रष्टव्या । नवरम्—अत्र धनदानचिन्तायां नानात्वम् ।
किं तत् ? इत्याह—तपस्तुलना कर्तव्या । तथा बोधिकाः स्तेनाश्च—प्रागुक्तस्वरूपास्तैर्हताया
आर्यिकाया गवेषणं नियमेन कर्तव्यम् । तत्र च कर्तव्येऽनुशासनादिकं तदेव मन्तव्यं यावद्
अर्थजातस्य स्थापना तथा आदिशब्दाद् निधानस्य दूराभोगनादिप्रयोगेणापि सा मोचयितव्या ।

30 अथ ऋणार्तायां या तपस्तुलनोक्ता सा भाव्यते—स द्रव्यं मार्गयन् वक्तव्यः—साधवस्त-
पोधना अहिरण्य-सुवर्णाः, लोकेऽपि यद् यस्य भाण्डं भवति स तत् तस्मै उत्तमर्णाय ददाति,
अस्माकं च पार्श्वे धर्मस्तस्मात् त्वमपि धर्मं गृह्णाण ॥ ६३०७ ॥ एवमुक्ते स प्राह—

जो णार्ते कतो धम्मो, तं देउ ण एत्थियं समं तुलइ ।

हाणी जावेगाहं, तावतिथं विज्जथंभणता ॥ ६३०८ ॥

योऽनया कृतो धर्मस्तं सर्वं मह्यं ददातु । एवमुक्ते साधुभिर्वक्तव्यम्—नैतावद् दद्याः, यतो नैतावत् समं तुलति । स प्राह—एकेन संवत्सरेण हीनं प्रयच्छतु; तदपि प्रतिषेधनीयः । ततो ब्रूयात्—द्वाभ्यां संवत्सराभ्यां हीनं दत्तं; तदपि निषेध्यः । एवं तावद् विभाषा कर्तव्या यावद् ‘एकेन दिवसेन कृतोऽनया धर्मस्तं प्रयच्छत’ ततो वक्तव्यम्—नाभ्यधिकं दद्याः ६ किन्तु यावत् तव गृहीतं मुहूर्तादिकृतेन धर्मेण तोल्यमानं समं तुलति तावत् प्रयच्छामः । एवमुक्ते यदि तोलनाय ढौकते तदा विद्यादिभिस्तुला स्तम्भनीया येन क्षणमात्रकृतेनापि धर्मेण सह न समं तोलयतीति । धर्मतोलनं च धर्माधिकरणिक-नीतिशास्त्रप्रसिद्धमिति ततोऽवसात-व्यम् । अथासौ क्षणमात्रकृतस्यापि धर्मस्यालभात् तपो ग्रहीतुं नेच्छेत् ततो वक्तव्यम्—एषा वणिग्ग्यायेन शुद्धा ॥ ६३०८ ॥

10

स प्राह—कः पुनर्वणिग्ग्यायो येनैषा शुद्धा क्रियते ? साधवो ब्रुवते—

वत्थाणाऽऽभरणानि य, सव्वं छड्डेउ एगवत्थेणं ।

पोतम्मि विवण्णम्मि, वाणितधम्मे हवति सुद्धो ॥ ६३०९ ॥

यथा कोऽपि वाणिजः प्रभूतं ऋणं कृत्वा प्रवहणेन समुद्रमवगाढः, तत्र ‘पोते’ प्रवहणे विपन्ने आत्मीयानि परकीयानि च प्रभूतानि वस्त्राभरणानि चशब्दात् शेषमपि च नाना-15 विधं क्रयाणकं सर्वं ‘छर्दयित्वा’ परित्यज्य ‘एकवस्त्रेण’ एकेनैव परिधानवाससा उत्तीर्णः ‘वणिग्धर्मे’ वणिग्ग्याये ‘शुद्धो भवति’ न ऋणं दाप्यते । एवमियमपि साध्वी तव सत्कमा-त्मीयं च सारं सर्वं परित्यज्य निष्क्रान्ता संसारसमुद्रादुत्तीर्णा इति वणिग्धर्मेण शुद्धा, न धनिका ऋणमात्मीयं याचितुं लभन्ते, तस्माद् न किञ्चिदत्र तवाभाव्यमस्तीति करोत्विदानी-सेषा स्वेच्छया तपोवाणिज्यम्, पोतपरिभ्रष्टवणिगिव निर्ऋणो वाणिज्यमिति ॥ ६३०९ ॥ 20

सम्प्रत्युपसंहारव्याजेन शिक्षामपवादं चाह—

तम्हा अपरायत्ते, दिक्खेज्ज अणारिए य वज्जेज्जा ।

अद्धाण अणाभोगा, विदेस असिवादिस्स दो वी ॥ ६३१० ॥

यस्मात् परायत्तदीक्षणेऽनार्यदेशगमने चैते दोषास्तस्मादपरायत्तान् दीक्षयेत् अनार्याश्च देशान् बोधिक-स्तेनबहुलान् वर्जयेत् । अत्रैवापवादमाह—“अद्धाण” चि अद्धानं प्रतिपन्नस्य 25 ममोपग्रहमेते करिष्यन्तीति हेतोः परायत्तानपि दीक्षयेत्, यदि वाऽनाभोगतः प्रवाजयेत्, त्रिदेशस्था वा स्वरूपमजानाना दीक्षयेयुः । अशिवादिषु पुनः कारणेषु “दो वि” चि ‘द्वे अपि’ परायत्तदीक्षणा-ऽनार्यदेशगमने अपि कुर्यात् । किमुक्तं भवति ?—अशिवादिषु कारणेषु समुपस्थि-तेषु परायत्तानपि गच्छोपग्रहनिमित्तं दीक्षयेत्, अनार्यानापि च देशान् विहरेदिति ॥ ६३१० ॥

॥ क्षिप्तचित्तादिप्रकृतं समाप्तम् ॥

30

परिमन्थप्रकृतम्

सूत्रम्—

छ कप्पस्स पलिमंथू पणत्ता, तं जहा—कोकुइए
 संजमस्स पलिमंथू १ मोहरिए सच्चवयणस्स पलि-
 5 मंथू २ चक्खुलोलए इरियावहियाए पलिमंथू ३
 तित्तिणिए एसणागोयरस्स पलिमंथू ४ इच्छालो-
 भए मुत्तिमग्गस्स पलिमंथू ५ भिज्जानियाणकरणे
 मोक्खमग्गस्स पलिमंथू ६ । सव्वत्थ भगवता
 अनियाणया पसत्था १९ ॥

10 अस्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

दप्पेण जो उ दिक्खेति एरिसे एरिसेसु वा विहरे ।

तत्थ ध्रुवो पलिमंथो, को सो कतिभेद संबंधो ॥ ६३११ ॥

‘दर्पेण’ कारणमन्तरेण य आचार्यः ‘ईदृशान्’ परायत्तान् दीक्षयति, यो वा ‘ईदृशेषु’
 अनार्येषु देशेषु दर्पतो विहरति, तत्र ‘ध्रुवः’ निश्चितोऽवश्यम्भावी परिमन्थः, अतः कोऽसौ
 15 कतिभेदो वा परिमन्थः ? इत्याशङ्कानिरासाय प्रस्तुतसूत्रारम्भः । एष सम्बन्धः ॥ ६३११ ॥

अहवा सच्चो एसो, कप्पो जो वण्णिओ पलंवादी ।

तस्स उ विवक्खभूता, पलिमंथा ते उ वज्जेज्जा ॥ ६३१२ ॥

‘अथवा’ इति सम्बन्धस्य प्रकारान्तरद्योतने । य एष षट्सपि उद्देशकेषु प्रलम्बादिकः
 ‘कल्पः’ समाचार उक्तः ‘तस्य’ कल्पस्य विपक्षभूताः ‘परिमन्थाः’ कौकुच्य-मौखर्यादयो
 20 भवन्ति, अतस्तान् वर्जयेदिति ज्ञापनार्थमधिकृतसूत्रारम्भः ॥ ६३१२ ॥

अथवा वज्रमध्योऽयमुद्देशकः, तथाहि—

आइम्मि दोन्नि लक्का, अंतम्मि य लक्कगा दुवे हुंति ।

सो एस वहरमज्झो, उहेसो होति कप्पस्स ॥ ६३१३ ॥

अस्मिन् षष्ठोद्देशके आदौ ‘द्वे षट्के’ भाषाषट्क-प्रस्तारषट्कलक्षणे भवतः अन्तेऽपि च ‘द्वे
 25 षट्के’ परिमन्थषट्क-कल्पस्थितिषट्करूपे भवतः, ततः ‘स एषः’ कल्पोद्देशको वज्रमध्यो भवति,
 वज्रवदादावन्ते च द्वेयोः षट्कयोः सद्भावाद् विस्तीर्णः मध्ये तु सङ्क्षिप्त इत्यर्थः । तत्रार्धं
 षट्कद्वयं प्राग् अभिहितमेव, अथान्यं षट्कद्वयमभिधीयते । तत्रापि प्रथमं तावदिदम् ॥ ६३१३ ॥

१ °कः प्रलम्बपरिहारादिरूपः ‘कल्पः’ कां० ॥ २ द्वयोर्द्वयोर्वक्तव्यपदार्थषट्कयोः
 सद्भावाद् विस्तीर्णः मध्ये तु प्रतिसूत्रमेकैकस्य पदार्थस्य वक्तव्यतया सम्भवाद्
 सङ्क्षिप्तं कां० ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—‘षड्’ इति षट्सङ्ख्याः ‘कल्पस्य’ कल्पाध्ययनोक्त-
 साधुसमाचारस्य परिः—सर्वतो मग्नन्ति—विलोडयन्तीति परिमन्थवः, उणादिस्वादुप्रत्ययः,
 पाठान्तरेण परिमन्था वा, व्याघातका इत्यर्थः, ‘प्रज्ञप्ताः’ तीर्थकरादिभिः प्रणीताः ।
 तद्यथा—“कुकुइए” चि “कुचण् अवस्पन्दने” इति वचनात् कुत्तिसतम्—अप्रत्युपेक्षित-
 त्वादिना कुचितम्—अवस्पन्दितं यस्य स कुकुचितः, स एव प्रज्ञादिदर्शनात् स्वार्थिकाण्प्रत्ययेऽ
 कौकुचितः; कुकुचा वा—अवस्पन्दितं प्रयोजनमस्येति कौकुचिकः; सः ‘संयमस्य’ पृथिव्यादि-
 रक्षणरूपस्य ‘परिमन्थुः’ व्याघातकारी १ । “मोहरिए” चि मुखं—प्रभूतभाषणातिशयि
 वदनमस्यास्तीति मुखरः, स एव मौखरिकः—बहुभाषी, विनयादेराकृतिगणत्वाद् इकण्प्रत्ययः;
 यद्वा मुखेनारिमावहतीति व्युत्पत्त्या निपातनाद् मौखरिकः; ‘सत्यवचनस्य’ मृषावादविरतेः
 परिमन्थुः, मौख्ये सति मृषावादसम्भवात् २ । चक्षुषा लोलः—चञ्चलो यद्वा चक्षुः लोलं 10
 यस्य स चक्षुर्लोलः, स स्तूप-देवकुलादीनि विलोकमानो व्रजति, ईर्या—गमनं तस्याः पन्था
 ईर्यापथस्तत्र भवा या समितिः सा पैर्यापथिकी—ईर्यासमितिस्तस्याः परिमन्थुर्भवति ३ ।
 ‘तिन्तिणिकः’ आहाराद्यभावे खेदाद् यत्किञ्चनभिधायी, स एषणा—उद्गमादिदोषविमुक्तभक्त-
 पानादिगवेषणारूपा तत्प्रधानो यो गोचरः—गोरिव मध्यस्थतया भिक्षार्थं चरणं स एषणागो-
 चरस्तस्य परिमन्थुः; सखेदो हि अनेषणीयमपि गृह्णातीति भावः ४ । इच्छा—अभिलाषः 15
 स चासौ लोभश्च इच्छालोभः, महालोभ इत्यर्थः, यथा निद्रानिद्रा महानिद्रेति; स च इच्छा-
 लोभः—अधिकोपकरणादिमेलनलक्षणः ‘मुक्तिमार्गस्य’ मुक्तिः—निष्परिग्रहत्वम् अलोभतेत्यर्थः
 सैव निर्वृतिपुरस्य मार्ग इव मार्गस्तस्य परिमन्थुः ५ । “भिज्ज” चि लोभस्तेन यद् निदान-
 करणं—देवेन्द्र-चक्रवर्त्यादिविभूतिप्रार्थनं तद् ‘मोक्षमार्गस्य’ सम्यग्दर्शनादिरूपस्य परिमन्थुः,
 आर्तध्यानचतुर्थभेदरूपत्वात् । भिज्जाग्रहेण यदलोभस्य भवनिर्वेद-मार्गानुसारितादिप्रार्थनं 20
 तत्र मोक्षमार्गस्य परिमन्थुरित्यावेदितं प्रतिपत्तव्यम् ६ । ननु तीर्थकरत्वादिप्रार्थनं न राज्यादि-
 प्रार्थनवद् दुष्टम्, अतस्तद्विषयं निदानं मोक्षस्य परिमन्थुर्न भविष्यति, नैवम्, यत आह—
 “सव्वत्थे”त्यादि ‘सर्वत्र’ तीर्थकरत्व-चरमदेहत्वादिविषयेऽपि आस्तां राज्यादौ ‘अनिदानता’
 अप्रार्थनमेव ‘भगवता’ समग्रैश्वर्यादिमता श्रीमन्महावीरस्वामिना “पसत्थ” चि ‘प्रशंसिता’
 श्लाघिता । एष सूत्रार्थः ॥ अथ निर्युक्तिविस्तरः—

25

पलिमंथे णिक्खेवो, णामा एगट्ठिया इमे पंच ।

पलिमंथो वक्खेवो, वक्खोड विणास विग्घो य ॥ ६३१४ ॥

‘परिमन्थे’ परिमन्थपदस्य निक्षेपश्चतुर्धा कर्तव्यः । तस्य चामूनि पञ्च एकार्थिकानि
 भवन्ति—परिमन्थो व्याक्षेपो व्याखोटो विनाशो विघ्नश्चेति ॥ ६३१४ ॥

स च परिमन्थश्चतुर्धा—नाम-स्थापना-द्रव्य-भावभेदात् । तत्र नाम-स्थापने सुगमे 30
 द्रव्य-भावपरिमन्थौ प्रतिपादयति—

करणे अधिकरणम्मि य, कारग कम्मे य दंक्वपलिमंथो ।

१ अथ भाष्यकारः परिमन्थुपदं विषमत्वाद् विचरीषुराह इत्यवतरणं कां० ॥

एमेव य भावमि वि, चउसु वि ठाणेसु जीवे तु ॥ ६३१५ ॥

‘करणे’ साधकतमे ‘अधिकरणे’ आधारे कारकः—कर्ता तस्मिन् तथा ‘कर्मणि च’ व्याप्ये द्रव्यतः परिमन्थो भवति । तथाहि—करणे येन मन्थानादिना दध्यादिकं मथ्यते, अधिकरणे यस्यां पृथिवीकायनिष्पन्नायां मन्थन्यां दधि मथ्यते, कर्तरि यः पुरुषः स्त्री वा दधि विलोडयति, कर्मणि तन्मथ्यमानं यद् नवनीतादिकं भवति, एष चतुर्विधो द्रव्यपरिमन्थः । एवमेव ‘भावेऽपि’ भावविषयः परिमन्थश्चतुर्विधो करणादिषु स्थानेषु भवति । तद्यथा—करणे येन कौत्कुच्यादिव्यापारेण दधितुल्यः संयमो मथ्यते, अधिकरणे यस्मिन् आत्मनि स मथ्यते, कर्तरि यः साधुः कौत्कुच्यादिभावपरिणतस्तं संयमं मश्नाति, कर्मणि यद् मथ्यमानं संयमादिकमसंयमादितया परिणमते । एष चतुर्विधोऽपि परिमन्थो जीवादनन्यत्वाद् जीव एव 10 मन्तव्यः ॥ ६३१५ ॥ अथ करणे द्रव्य-भावपरिमन्थौ भाष्यकारोऽपि भावयति—

दध्वमि मंथितो खलु, तेणं मंथिज्जए जहा दधियं ।

दधितुल्लो खलु कप्पो, मंथिज्जति कोकुआदीहिं ॥ ६३१६ ॥

द्रव्यपरिमन्थो मंथिकः, मन्थान इत्यर्थः, ‘तेन’ मन्थानेन यथा दधि मथ्यते तथा दधितुल्यः खलु ‘कल्पः’ साधुसमाचारः कौत्कुचिकादिभिः प्रकारैर्मथ्यते, विनाश्यत इत्यर्थः^३ 15 ॥ ६३१६ ॥ तदेवं व्याख्यातं परिमन्थपदम् । सम्प्रति शेषाणि सूत्रपदानि कौत्कुचिकादीनि व्याचिर्यासुराह—

कोकुइओं संजमस्स उ, मोहरिए चेव सच्चवयणस्स ।

इरियाएँ चक्खुलोलो, एसणसमिईएँ तित्तिणिए ॥ ६३१७ ॥

णासेति मुत्तिमग्गं, लोमेण णिदानताए सिद्धिपहं ।

एतेसिं तु पदानं, पत्तेय परूवणं वोच्छं ॥ ६३१८ ॥

कौत्कुचिकः संयमस्य, मौखरिकः सत्यवचनस्य, चक्षुर्लोल ईर्यासमितेः, तित्तिणिक एषणा-समितेः परिमन्थुरिति प्रकमादवगम्यते ॥ ६३१७ ॥

लोमेन च मुक्तिमार्गं नाशयति, निदानतया तु सिद्धिपथम् । एतेषां पदानां प्रत्येकं प्ररूपणां वक्ष्ये ॥ ६३१८ ॥ प्रतिज्ञातमेव करोति—

25 ठाणे सरीर भासा, तिविधो पुणं कुकुओ समासेणं ।

चलणे देहे पत्थर, सविगार कहकहे लहुओ ॥ ६३१९ ॥

आप्पाइणो य दोसा, विराहणा होइ संजमा-ऽऽयाए ।

१ मंथितो तामा० मो० ले० ॥ २ मन्थिकः मो० ले० ॥ ३ अर्थः । ते भावतः परिमन्थो उच्यन्ते ॥ ६३१६ ॥ तदेवं व्याख्यातं विषमत्वात् परिमन्थपदं भाष्यकृता । सम्प्रति निर्युक्तिविस्तरमाह—कोकु० कां० ॥ ४ “लोमेण” त्ति पदैकदेशे पदसमुदायोपचाराद् इच्छालोमेन मुक्ति० कां० ॥ ५ पदानां सूत्रोक्तानां षण्णामपि ‘प्रत्येकं’ पृथक् पृथक् प्ररूपणां वक्ष्ये ॥ ६३१८ ॥ प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयन् कौत्कुचिकप्ररूपणां तावद् निर्युक्तिकार एव करोति—ठाणे कां० ॥ ६ णं कुकुओ तामा० ॥

जंते व णट्टियां वा, विराहण मइल्लए सुत्ते ॥ ६३२० ॥

‘स्थाने’ स्थानविषयः शरीरविषयो भाषाविषयश्चेति त्रिविधः समासेन कौकुचिकः । तत्र स्थानकौकुचिको यश्चलनम्—अमीक्षणं भ्रमणं करोति । देहः—शरीरं तद्विषयः कौकुचिको यः प्रस्तरान् हस्तादिना क्षिपति । यस्तु ‘सविकारं’ परस्य हास्योत्पादकं भाषते, ‘कहक्कहं वा’ महता शब्देन हसति स भाषाकौकुचिकः । एतेषु त्रिष्वपि प्रत्येकं मासलघु, आज्ञादयश्च ५ दोषाः । संयमे आत्मनि च विराधना भवति । यन्नकवद् नर्तिकावद्वा आम्यन् [स्थान-शरीर]-कौकुचिक उच्यते । यस्तु महता शब्देन हसति तस्य मक्षिकादीनां मुखप्रवेशेन संयम-विराधना शूलादिरोगप्रकोपेनात्मविराधना । “मएल्लए सुत्ति” चि मृतदृष्टान्तः सुप्तदृष्टान्त-श्चात्र हास्यदोषदर्शनाय भवति, स चोत्तरत्र दर्शयिष्यते ॥ ६३१९ ॥ ६३२० ॥

अथैतदेव निर्युक्तिगाथाद्वयं विभावयिषुः स्थानकौकुचिकं व्याचष्टे—

10

आवडइ खंभकुड्डे, अभिक्खणं भमति जंतए चेव ।

कमफंदण आउंटण, ण यावि बद्धासणो ठाणे ॥ ६३२१ ॥

इहोपविष्ट ऊर्ध्वस्थितो वा स्तम्भे कुड्ये वा य आपतति, यन्नकमिव वाऽमीक्षणं भ्रमति, क्रमस्य—पादस्य स्पन्दनमाकुञ्चनं वा करोति, न च नैव ‘बद्धासनः’ निश्चलासनस्तिष्ठति, एष स्थानकौकुचिकः ॥ ६३२१ ॥ अत्रामी दोषाः—

15

संचारोवतिगादी, संजमें आयाऽहि-विज्जुगादीया ।

दुब्बद्ध कुहिय मूले, चडप्फडंते य दोसा तु ॥ ६३२२ ॥

सञ्चारकाः—कुड्यादौ सञ्चरणशीला ये उवइकादयः—उद्देहिका-मन्थुकीटिकाप्रभृतयो जीवा-स्तेषां या विराधना सा संयमविषया मन्तव्या । आत्मविराधनायामहि-वृश्चिकादयस्तत्रोपद्रव-कारिणो भवेयुः, यदि वा यत्र स्तम्भादौ स आपतति तद् दुर्बद्धं मूले वा कुथितं भवेत् तत- २० स्तस्य पतने परितापनादिका ग्लानारोपणा, “चडप्फडंते य” चि अमीक्षणमितस्ततो आम्यतः सन्निर्विसन्धीभवेदित्यादयो बहवो दोषाः । एवमुत्तरत्रापि दोषा मन्तव्याः ॥ ६३२२ ॥

अथ शरीरकौकुचिकमाह—

कर-मोफण-धनु-पादादिएहिं उच्छुभति पत्थरादीए ।

भमुगा-दाढिग-थण-पुतविकंपणं णट्टवाइत्तं ॥ ६३२३ ॥

25

कर-मोफणा-धनुः-पादादिभिः प्रस्तरादीन् य उत्-प्रावर्येन क्षिपति स शरीरकौकुचिकः । भू-दाढिका-स्तन-पुतानां विकम्पनं—विविधम्—अनेकप्रकारैः कम्पनं यत् करोति तद् नृत्यपा-

१ भवति । तत्र स्थानकौकुचिकस्य यन्नकवद् आम्यतः शरीरकौकुचिकस्य तु नर्तकीवद् नृत्यतः षड्कायविराधनम् । भाषाकौकुचिकस्य पुनर्महता शब्देन प्रसारितवदनस्य हसतो मक्षिकादीनां मुखप्रवेशेन संयमविराधना परिस्फुटैव । तथा आम्यतो नृत्यतो हसतश्च शूलादिरोगप्रकोपेनाऽऽत्मविराधना द्रष्टव्या । “मएल्लए कां” ॥ २ “भुर्भाष्यकारः स्थान-कौकुचिकं तावदाह—आव” कां ॥ ३ ताडी० डे० विनाऽन्यत्र—“का-मधु कीटिका” मो० ले० । “का-कुन्थु-कीटिका” भा० कां ॥ ४ “नायां चिन्त्यमानायामहि” कां ॥ ५ नृत्तपां ॥

तित्वमुच्यते, नर्तकीत्वमित्यर्थः । एतेन “नट्टिया व” चि पदं व्याख्यातं प्रतिपत्तव्यम् ॥ ६३२३ ॥ गतः शरीरकौकुचिकः । अथ भाषाकौकुचिकमाह—

छेलिय मुहवाइत्ते, जंपति य तहा जहां परो हसति ।

कुणइ य रुप बहुविधे, वग्घाडिय-देसभासाए ॥ ६३२४ ॥

5 यः सेण्टितं मुखवादित्रं वा करोति, तथा वा वचनं जरूपति यथा परो हसति, बहु-
विधानि वा मयूर-हंस-कोकिलादीनां जीवानां रुतानि करोति, वग्घाडिकाः—उद्धट्टककारिणीः
देशभाषा वा—मालव-महाराष्ट्रादिदेशप्रसिद्धादृशीर्भाषा भाषते याभिः सर्वेषामपि हास्यमुप-
जायते, एष भाषाकौकुचिकः ॥ ६३२४ ॥ अस्य दोषानाह—

मच्छिगमाइपवेसो, असंपुडं चेव सेट्टिदिट्ठंतो ।

10 दंडिय घतणो हासण, तेइच्छिय तत्तफालेणं ॥ ६३२५ ॥

तदीयभाषणदोषेण ये मुखं विस्फार्य हसन्ति तेषां मुखे मक्षिकादयः प्राणिनः प्रविशेयुः,
प्रविष्टाश्च ते यत् परितापनादिकं प्राप्नुवन्ति तन्निष्पन्नं तस्य प्रायश्चित्तम् । हसतश्च मुखम-
सम्पुटमेव भवेद्, न मूयो मिलेदित्यर्थः । तथा चात्र श्रेष्ठिदृष्टान्तः—

कश्चिद् ‘दण्डिकः’ राजा, तस्य “वयणो” भण्डः । तेन राजसभायामीदृशं किमपि ‘हासनं’
15 हास्यकारि वचनं भणितं येन प्रभूतजनस्य हास्यमायातम् । तत्र श्रेष्ठिनो महता शब्देन हसतो
मुखं तथैव स्थितं न सम्पुटीभवति । वास्तव्यवैद्यानां दर्शितो नैकेनापि प्रगुणीकर्तुं पारितः ।
नवरं प्राधुणकेनैकेन चैकित्सिकेन लोहमयः फालः तप्तः—अग्निवर्णः कृत्वा मुखे दौकितः,
ततस्तदीयेन भयेन श्रेष्ठिनो मुखं सम्पुटं जातम् ॥ ६३२५ ॥

अथ प्रागुद्दिष्टं मृत-सुप्तदृष्टान्तद्वयमाह—

20 गोयर साहू हसणं, गवक्खे दड्डुं निवं भणति देवी ।

हसति मयगो कहां सो, चि एस एमेव मुत्तो वी ॥ ६३२६ ॥

एगो साहू गोचरचरियाए हिंडमाणो हसंतो देवीए गवक्खोवविट्ठाए दिट्ठो । राया
भणिओ—सामि । पेच्छ अच्छेरयं, मुयं माणुसं हसंतं दीसइ । राया संभंतो—कहां कहिं
बा ? । सा साहुं दरिसेइ । राया भणइ—कहां मउ ? चि । देवी भणइ—इह भवे शरीर-

25 संस्कारादिसकलसांसारिकसुखवर्जितत्वाद् मृत इव मृतः ॥

एवं सुचदिट्ठंतो वि भाणियव्वो ॥

अक्षरंगमनिका त्वियम्—गोचरे साधोः पर्येततः ‘हसनं’ हास्यं दृष्ट्वा देवी नृपं भणति—
मृतको हसति । नृपः पृच्छति—कुत्र स मृतको हसति ? । देवी हस्तसंज्ञया दर्शयति—एष
इति । ‘एवमेव’ मृतवत् सुप्तोऽपि मन्तव्यः, उभयोरपि निश्चेष्टतया विशेषाभावात् ॥ ६३२६ ॥

30 गतः कौकुचिकः । सम्प्रति मौखरिकमाह—

मुहरिस्स गोण्णणामं, आवहति अरिं मुहेण भासंतो ।

लहुगो य होति मासो, आणादि विराहणा दुविहा ॥ ६३२७ ॥

मौखरिकस्य 'गौणं' गुणनिष्पन्नं नाम 'मुखेन' प्रभूतभाषणादिमुखदोषेण भाषमाणः 'अरिं' वैरिणम् 'आवहति' करोतीति मौखरिकः । तस्यैवं मौखरिकत्वं कुर्वाणस्य लघुको मासः आज्ञादयश्च दोषाः । विराधना च संयमाऽऽत्मविषया द्विविधा । तत्र संयमविराधना मौखरिकस्य सत्यव्रतपरिमन्थुतया सुप्रतीता ॥ ६३२७ ॥ आत्मविराधनां तु दृष्टान्तेनाह—

को गच्छेज्जा तुरियं, अमुगो त्ति य लेहएण सिद्धम्मि ।

5

सिग्घाऽऽगतो य ठवितो, केणाहं लेहगं हणति ॥ ६३२८ ॥

एगो राया । तस्स किंचि तुरियं कज्जं उप्पन्नं ताहे सभामज्जे भणइ—को सिग्घं वच्चेज्जा ? । लेहगो भणइ—अमुगो पवणवेगेणं गच्छइ त्ति । रत्ता सो पेसिओ तं कज्जं काऊण तद्विवसमेव आगओ । रत्ता 'एसो सिग्घगामि' त्ति काउं धावणओ ठविओ । तेण रुद्धेणं पुच्छियं—केणाहं सिग्घो त्ति अक्खातो ? । अन्नेण सिद्धं—जहा लेहएणं । पच्छा सो 10 तेण तल्लिच्छेण छिहं लद्धूण उहविओ । एवं चेव जो संजओ मोहरियत्तं करेइ सो आय-विराहणं पावेइ त्ति ॥

अक्षरार्थस्त्वयम्—'कस्त्वरितं गच्छेत् ?' इति राज्ञोक्ते लेखकेन शिष्टम्—अमुक इति । ततः स तत् कार्यं कृत्वा शीघ्रमागतः । ततः 'स्थापितः' राज्ञा दौत्यकर्मणि नियुक्तः । ततः 'केनाहं कथितः ?' इति पृष्ट्वा 'लेखकेन' इति विज्ञाय लेखकं हतवान् । गाथायामतीतकालेऽपि 15 वर्तमानानिर्देशः प्राकृतत्वात् ॥ ६३२८ ॥ गतो मौखरिकः । अथ चक्षुर्लोलमाह—

आलोयणा य कहणा, परियट्टाऽणुपेहणा अणामोए ।

लहुगो य होति मासो, आणादि विराहणा दुविहा ॥ ६३२९ ॥

स्तूपादीनामालोकनां कुर्वाणः 'कथनां' धर्मकथां परिवर्तनाम् अनुप्रेक्षां च कुर्वन् यदि 'अनाभोगेन' अनुपयुक्तो मार्गे व्रजति तदा लघुमासः, आज्ञादयश्च दोषाः, द्विविधा च 20 विराधना भवेत् ॥ ६३२९ ॥ इदमेव भावयति—

आलोएंतो वच्चति, थूभादीणि व कहेति वा धम्मं ।

परियट्टणाऽणुपेहण, न यावि पंथम्मि उवउत्तो ॥ ६३३० ॥

'स्तूपादीनि' स्तूप-देवकुला-ऽऽरामादीनि आलोकमानो धर्मं वा कथयन् परिवर्तनामनुप्रेक्षां वा कुर्वाणो व्रजति । यद्वा सामान्येन 'न च' नैवोपयुक्तः पथि व्रजति एष चक्षुर्लोल उच्यते 25 ॥ ६३३० ॥ अँस्यैते दोषाः—

छक्कायाण विराहण, संजमें आयाएँ कंटगादीया ।

आवडणें भाणभेदो, खद्धे उड्डाह परिहाणी ॥ ६३३१ ॥

अनुपयुक्तस्य गच्छतः संयमे षट्कायानां विराधना भवेत् । आत्मविराधनायां कण्टका-दयः पदयोर्लगेयुः, विषमे वा प्रदेशे आपतनं भवेत् तत्र भाजनभेदः । 'खद्धे च' प्रचुरे 30 भक्त-पाने भूमौ छर्दिते उड्डाहो भवेत्—अहो ! बहुभक्षका अमी इति । भाजने च भिक्षे

१ °णा-ऽसमञ्जसभाषणादि° कां० ॥ २ °कः, पृषोदरादित्वादिष्टरूपनिष्पत्तिः । तस्यै° कां० ॥ ३ °पितोऽसौ राज्ञा डे० ॥ ४ पुनरमी दो° कां० ॥

‘प्रिहाणिः’ सूत्रार्थपरिमन्थो भाजनान्तरगवेषणे तत्परिकर्मणायां च भवति ॥ ६३३१ ॥

गतश्चक्षुर्लोलः । अथ तन्तिणिकमाह—

तित्तिणिणै पुव्व भणिते, इच्छालोभे य उवहिमतिरेगे ।

लहुओ तिबिहं व तहिं, अतिरेगे जे भणिय दोसा ॥ ६३३२ ॥

5 तित्तिणिक आहारोपधि-शय्याविषयभेदात् त्रिविधः, स च ‘पूर्व’ पीठिकायां सप्रपञ्चमुक्त इति नेहोच्यते । स च सुन्दरमाहारादिकं गवेषयन्नेषणासमितेः परिमन्थुर्भवतीति । इच्छा-लोभस्तु स उच्यते यद् लोभाभिभूतत्वेनोपधिमतिरिक्तं गृह्णाति, तत्र लघुको मासः । त्रिविधं वा तत्र प्रायश्चित्तम् । तद्यथा—जघन्ये उपधौ प्रमाणेन गणनया वाऽतिरिक्ते धार्यमाणे पञ्चकम्, मध्यमे मासलघु, उत्कृष्टे चतुर्लघु । ये चातिरिक्ते उपधौ दोषाः पूर्व तृतीयोद्देशके
10 भणितास्ते द्रष्टव्याः ॥ ६३३२ ॥ अथ निदानकरणमाह—

अनियाणं निव्वाणं, काऊणमुवड्डितो भवे लहुओ ।

पावति धुवमायातिं, तम्हा अणियाणया सेया ॥ ६३३३ ॥

‘अनिदानं’ निदानमन्तरेण साध्यं निर्वाणं भगवद्भिः प्रज्ञप्तम्, ततो यो निदानं करोति तस्य तत् कृत्वा पुनरकरणेनोपस्थितस्य लघुको मासः प्रायश्चित्तम् । अपि च यो निदानं
15 करोति स यद्यपि तेनैव भवग्रहेण सिद्धिं गन्तुकामस्तथापि ‘ध्रुवम्’ अवश्यम् ‘आयातिं’ पुनर्भवागमनं प्राप्नोति, तस्मादनिदानता श्रेयसी ॥ ६३३३ ॥ इदमेव व्याचष्टे—

इह-परलोगनिमित्तं, अवि तित्थकरत्तचरिमदेहत्तं ।

सव्वत्थेसु भगवता, अणिदानत्तं पसत्थं तु ॥ ६३३४ ॥

इहलोकनिमित्तम्—‘इहैव मनुष्यलोकेऽस्य तपसः प्रभावेण चक्रवर्त्यादिभोगानहं प्राप्नुयाम्,
20 इहैव वा भवे विपुलान् भोगानासादयेयम्’ इतिरूपम् परलोकनिमित्तं—मनुष्यापेक्षया देवभवा-दिकः परलोकस्तत्र ‘महर्द्धिक इन्द्रसामानिकादिरहं भूयासम्’ इत्यादिरूपं सर्वमपि निदानं प्रतिषिद्धम् । किं बहुना ? तीर्थकरत्वेन—आर्हन्त्येन युक्तं चरमदेहत्वं मे भवान्तरे भूयात् इत्येतदपि नाशंसनीयम् । कुतः ? इत्याह—‘सर्वार्थेषु’ सर्वेष्वपि—ऐहिकाः-ऽऽमुष्मिकेषु प्रयो-जनेषु अभिष्वङ्गविषयेषु भगवताऽनिदानत्वमेव ‘प्रशस्तं’ श्लाघितम् । तुशब्द एवकारार्थः, स
25 च यथास्थानं योजितः ॥ ६३३४ ॥

व्याख्याताः षडपि परिमन्थवः । साम्प्रतमेतेष्वेव द्वितीयपदमाह—

विइयपदं गेलण्णे, अद्धाणे चेव तह य ओमम्मि ।

मोत्तूणं चरिमपदं, गायव्वं जं जहिं कमति ॥ ६३३५ ॥

द्वितीयपदं ग्लानत्वे अध्वनि तथा अवमे च भवति, तच्च ‘चरमपदं’ निदानकरणरूपं
30 मुक्त्वा ज्ञातव्यम्, तत्र द्वितीयपदं न भवतीत्यर्थः । शेषेषु तु कौकुचिकादिषु यद् यत्र क्रमते तत् तत्रावतारणीयम् ॥ ६३३५ ॥ एतदेव भावयति—

१ °अ द्वितीयपदं क्रमते तत् तत्रावतारणीयम् । एषा निर्युक्तिगाथा ॥ ६३३५ ॥ अथै-नामेव भाष्यकृद् व्याख्यानयति—कडिं कां० ॥

कटिवेयणमवतंसे, गुदपागऽरिप्ता भगंदलं वा वि ।

गुदखील सकरा वा, ण तरति वद्धासणो होउं ॥ ६३३६ ॥

कटिवेदना कस्यापि दुःसहा, 'अवतंसो वा' पुरुषव्याधिनामको रोगो भवेत्, एवं गुदयोः पाकोऽर्शासि भगन्दरं गुदकीलको वा भवेत्, 'शर्करा' कृच्छ्रमूत्रको रोगः स वा कस्यापि भवेत्, ततो न शक्नोति वद्धासनः 'भवितुं' स्यात्तुम् । एवंविधे ग्लानत्वेऽभीक्ष्णपरिस्पन्दनादिकं ५ स्थानकौकुचिकत्वमपि कुर्यात् ॥ ६३३६ ॥

उव्वत्तेति गिलाणं, ओसहकजे व पत्थरे छुमति ।

वेवति य खित्तचित्तो, वितियपदं होति दोसुं तु ॥ ६३३७ ॥

ग्लानम् 'उद्धर्तयति' एकस्मात् पार्श्वतो द्वितीयस्मिन् पार्श्वे करोति, 'औषधकार्ये वा' औषधदानहेतोस्तमेव ग्लानमन्यत्र सङ्क्राम्य भूयस्तत्रैव स्थापयति, यस्तु क्षिप्तचित्तः स परवशः 10 तथा 'प्रस्तरान्' पाषाणान् क्षिपति वेपते वा, चशब्दात् सेण्टितं मुखवादिनादिकं वा करोति । एतद् द्वितीयपदं यथाक्रमं 'द्वयोरपि' शरीर-भाषाकौकुचिकयोर्भवति ॥ ६३३७ ॥

मौखरिकत्वेऽपवादमाह—

तुरियगिलाणाहरणे, मुहरितं कुज वा दुपक्खे वी ।

ओसह विजं मंतं, पेळिज्जा सिग्घगामि त्ति ॥ ६३३८ ॥

15

त्वरितं ग्लाननिमित्तमौषधादेः आहरणे कर्तव्ये 'द्विपक्षे' संयतपक्षे संयतीपक्षे च मौखरिकत्वं कुर्यात् । कथम्? इत्याह—एष शीघ्रगामी अत औषधमानेतुं विद्यां मन्त्रं वा प्रयोक्तुं "पेळिज्ज" त्ति प्रेर्यताम्, व्यापार्यतामित्यर्थः ॥ ६३३८ ॥^३

अच्चाउरकजे वा, तुरियं व न वा वि इरियमुवओगो ।

विज्जस्स वा वि कहणं, भए व विस सूल ओमजे ॥ ६३३९ ॥

20

अत्यातुरस्य वा—आगाढग्लानस्य कार्ये त्वरितं गच्छेत्, 'न वाऽपि' नैवेर्यायामुपयोगं दद्यात्, वैद्यस्य वा 'कथनं' धर्मकथां कुर्वन् गच्छेद् येन स आवृत्तः सम्यग् ग्लानस्य चिकित्सां करोति, भये वा मन्त्रादिकं परिवर्तयन् गच्छति, विषं वा केनापि साधुना भक्षितं तस्य मन्त्रेणापमार्जनं कुर्वन्, विषविद्या वा नवगृहीता तां परिवर्तयन् गच्छति, शूलं वा कस्यापि साधोरुद्धावति तदपमार्जयन् गच्छति ॥ ६३३९ ॥

25

तित्तिणिग्या वि तदड्ढा, अलब्भमाणे वि दव्वतित्तिणिता ।

वेजे गिलाणगादिमु, आहारुवधी य अतिरित्तो ॥ ६३४० ॥

तस्य—ग्लानस्य उपलक्षणत्वाद् आचार्यादेश्चार्थाय 'तिन्तिणिकताऽपि' स्निग्ध-मधुराहारादिसं-योजनलक्षणा कर्तव्या । अलभ्यमाने वा ग्लानप्रायोग्ये^४ औषधादौ 'द्रव्यतिन्तिणिकता' 'हा !

१ °यति, स एव ग्लानमितस्ततः कुर्वन् स्थापयन् वा स्थानकौकुचिकत्वं विदध्यादपि । तथा यस्तु क्षिप्तचित्तः उपलक्षणत्वाद् दीप्तचित्तादिर्वा स परवशः कां० ॥ २ करोति महता शब्देन हसति वा । एतं कां० ॥ ३ अथ चक्षुर्लोलत्वे द्वितीयपदमाह इत्यवतरणं कां० ॥ ४ °ग्ये पथ्यौषधादौ द्रव्ये-द्रव्यतश्चित्ताभिष्वङ्गमन्तरेण तित्तिं कां० ॥

कष्टं न लभ्यते ग्लानयोग्यमत्र' इत्येवंरूपा कार्या । इच्छालोभे पुनरिदं द्वितीयपदम्—वैद्यस्य दानार्थं ग्लानार्थं वा आहार उपधिश्चातिरिक्तोऽपि ग्रहीतव्यः, आदिशब्दाद् आचार्यादिपरिग्रहः, गणचिन्तको वा गच्छोपग्रहहेतोरतिरिक्तमुपधिं धारयेत् ॥ ६३४० ॥ एवं तावद् निदानपदं वर्जयित्वा शेषेषु सर्वेष्वपि ग्लानत्वमङ्गीकृत्य द्वितीयपदमुक्तम् । सम्प्रति तदेवाध्वनि दर्शयति—

5 अवयवस्वंतो व भया, कहेति वा सत्थिया-ऽऽतिअत्तीणं ।

विजं आइसुतं वा, खेद भदा वा अणाभोगा ॥ ६३४१ ॥

अध्वनि स्तेनानां सिंहानीनां वा भयादप्रेक्षमाण इतश्चेतश्च विलोकमानोऽपि व्रजेत् । यदि वा अध्वनि गच्छन् सार्थिकानाम् 'आयत्तिकानां वा' सार्थचिन्तकानां धर्मं कथयति येन ते आवृत्ताः सन्तो भक्तपानाद्युपग्रहं कुर्युः । अथवा विद्या काचिदभिनवगृहीता सा 'मा विस्-
10 रिष्यति' इति कृत्वा परिवर्तयन्ननुप्रेक्षमाणो वा गच्छेत् । 'आदिश्रुतं' पञ्चमङ्गलं तद्वा चौरादिभये परावर्तयन् व्रजेत् । 'खेदो नाम' परिश्रमः तेन आतुरीभूतो भयाद्वा सम्भ्रान्त ईर्यायामुपयुक्तो न भवेदपि । "अणाभोग" चि विस्मृतिवशात् सहसा वा नेर्यायामुपयोगं कुर्यात् ॥ ६३४१ ॥

संजोयणा पलंवातिगाण कप्पादिगो य अतिरेगो ।

ओमादिए वि विहुरे, जोइज्जा जं जहिं कमति ॥ ६३४२ ॥

15 अध्वनि गच्छन्नाहारादीनां संयोजनामपि कुर्यात् । प्रलम्बादीनां विकरणकरणाय पिप्पल-
कादिकमतिरिक्तमप्युपधिं गृहीयाद् धारयेद्वा । अथवा परलिङ्गेन तानि ग्रहीतव्यानि ततः परलिङ्गमपि धारयेत् । कल्पाः—और्णिकादयस्तदादिकः आदिशब्दात् पात्रादिकश्च दुर्लभ उपधिरतिरिक्तोऽपि ग्रहीतव्यः । तदेवमध्वनि द्वितीयपदं भावितम् । एवम् अवमं—दुर्भिक्षं तत्र आदिशब्दाद् अशिवादिकारणेषु वा 'विधुरे' आत्यन्तिकायामापदि पञ्चविधं परिमन्थमङ्गीकृत्य
20 यद् यत्र द्वितीयपदं क्रमते तत् तत्र योजयेत् । एवं निदानपदं मुक्त्वा पञ्चस्यपि कौकुचिका-
दिषु परिमन्थेषु द्वितीयपदमुक्तम् ॥ ६३४२ ॥ आह—निदाने किमिति द्वितीयपदं नोक्तम् ?
उच्यते—नास्ति । कुतः ? इति चेद् अत आह—

जा सालंबणसेवा, तं बीयपदं वयंति गीयत्था ।

आलंबणरहियं पुण, निसेवणं दप्पियं बेति ॥ ६३४३ ॥

25 या 'सालम्बनसेवा' ज्ञानाद्यालम्बनयुक्ता प्रतिषेवा तां द्वितीयं पदं गीतार्था वदन्ति, आलम्ब-
नरहितां पुनः 'निषेवणां' प्रतिषेवां दर्पिकां ब्रुवते । तच्चालम्बनं निदानकरणे किमपि न विद्यते,
"संवत्थ अनियाणया भगवया पसत्थे"ति वचनात् ॥ ६३४३ ॥^१

आह—भोगार्थं विधीयमानं निदानं तीव्रविषाकं भवतीति कृत्वा मा क्रियताम्, यत् पुनरमुना प्रणिधानेन निदानं करोति—मा मम राजादिकुले उत्पन्नस्य भोगाभिष्वक्तस्य प्रव्रज्या
30 न भविष्यतीत्यतो दरिद्रकुलेऽहमुत्पद्येयम्, तत्रोत्पन्नस्य भोगाभिष्वक्तो न भविष्यति; एवं निदानकरणे को दोषः ? सूरिराह—

१ अजितसुतं कां० विना । अहियसुतं ताम्ना० । "आदिसुतं पंचमंगलं, दंडपरिहारणिमित्तं अणु-
पेहेतो परियट्ठतो वा वच्चेज्ज" इति विशेषचूर्णौ ॥ २ अत्रान्तरे ग्रन्थाग्रम्—९५०० कां० ॥

एवं सुनीहरो मे, होहिति अप्य चि तं परिहरन्ति ।

हंदि ! हु णेच्छन्ति भवं, भववोच्छित्तिं विमग्गन्ता ॥ ६३४४ ॥

‘एवम्’ अवधारणे । किमवधारयति ? दरिद्रकुले उत्पन्नस्य ‘मे’ ममात्माऽसंयमात् ‘सुनीहर्ः’ सुनिर्गमो भविष्यति, सुखेनैव संयममङ्गीकरिष्यामि इत्यर्थः; ‘इति’ ईदृशमपि यद् निदानं तदपि साधवः परिहरन्ते । कुतः ? इत्याह—‘हन्दि !’ इति नोदकामन्त्रणे । हुः इति यस्मादर्थे ।^५ हे सौम्य ! यस्माद् निदानकरणेन भवानां परिवृद्धिर्भवति, सर्वोऽपि च प्रव्रज्याप्रयत्नोऽस्माकं भवव्यवच्छित्तिनिमित्तम्, ततो भवव्यवच्छित्तिं विविधैः प्रकारैर्मार्गयन्तः साधवो भवं नेच्छन्ति ॥ ६३४४ ॥ अमुमेवार्थं दृष्टान्तेन द्रवयति—

जो रयणमणघेयं, विकिज्जप्पेण तत्थ किं साहू ।

दुग्गयभवमिच्छन्ते, एसो चिय होति दिट्ठतो ॥ ६३४५ ॥ 10

यः ‘अनर्ध्यम्’ इन्द्रनील-मरकतादिकं रत्नम् ‘अल्पेन’ खल्पमूल्येन काचादिना विक्रीणीयात् तत्र ‘किं साधु’ किं नाम शोभनम् ? न किञ्चिदित्यर्थः । ‘दुर्गतभवं’ दरिद्रकुलोत्पत्तिमिच्छत एष एव दृष्टान्त उपनेतव्यो भवति । तथाहि—अनर्ध्यरत्नस्थानीयं चारित्र्यम्, निरुपमा-ऽनन्तानन्दमयमोक्षफलसाधकत्वात्; काचशकलस्थानीयो दुर्गतभवः, तुच्छत्वात् । ततो यश्चारित्र्यविक्रयेण तत्प्रार्थनं करोति स मन्दभाग्योऽनर्ध्यरत्नं विक्रीय काचशकलं गृह्णातीति^{१५} मन्तव्यम् ॥ ६३४५ ॥ अपि च—

संगं अणिच्छमाणो, इह-परलोए य मुच्चति अवस्सं ।

एसेव तस्स संगो, आसंसति तुच्छतं जं तु ॥ ६३४६ ॥

इहलोकविषयं परलोकविषयं च ‘सङ्गं’ मुक्तिपदप्रतिप्रक्षभूतमभिष्वङ्गमनिच्छन्नवश्यं ‘मुच्यते’ कर्मविमुक्तो भवति । कः पुनस्तस्य सङ्गः ? इत्याह—एष एव तस्य सङ्गो यद्^{२०} मोक्षाख्यविपुलफलदायिना तपसा तुच्छकं फलम् ‘आशास्ते’ प्रार्थयति ॥ ६३४६ ॥

१ मन्तव्यम् । तथा च दशाश्रुतस्कन्धसूत्रम्—एवं खलु समणाउसो ! मए धम्मं पणत्ते, जस्स णं धम्मस्स निग्गंथे वा निग्गंथी वा सिक्खाए उवट्ठिए इमं एयारूवं नियाणं करेज्जा—जइ इमस्स तव-नियम-बंभचेरवासस्स फलवित्तिविसेसे अत्थि तो वयमवि आगमिस्सा णं जाइ इमाइ अंतकुलाणि वा तुच्छकुलाणि वा दरिद्रकुलाणि वा एएसि णं अन्नयरंसि कुलंसि पुमत्ताए पच्चायामो एवं मे आया परियाए सुनीहरे भविस्सइ । एवं खलु समणाउसो ! निग्गंथे वा निग्गंथी वा नियाणं किच्चा तस्स ठाणस्स अणालोइय-अप्पडिक्कंते कालमासे कालं किच्चा अन्नयरंसे देवलोएसु देवत्ताए उववज्जित्ता ताओ देवलोगाओ आउक्खणं ३ अणंतरं चयं चइत्ता अंत-तुच्छ-दरिद्रकुलेसु पच्चायाइ से णं भंते ! तहारूवाणं थेरारणं अंतिए केवल्लिपन्नसं धम्मं पड्डिसुप्पित्ता पच्चइज्जा ? हंता ! पव्वइज्जा । से णं भंते ! तेणेव भवग्गहणेणं सिज्झिज्जा ? नो इणट्ठे समट्ठे, एवं खलु समणाउसो ! तस्स नियाणस्स पावए फलविवागे जं नो संचापइ तेणेव भवग्गहणेणं सिज्झित्तए ॥ यत एवमतो न विधेयं निदानम् ॥ ६३४५ ॥ अपि च कां० ॥

तद् भूयोऽपि निदानस्यैव पर्यायकथनद्वारेण दोषमाह—

बंधो ति णियाणं ति य, आससजोगो य होंति एगट्ठा ।

ते पुण ण बोहिहेऊ, बंधावचया भवे बोही ॥ ६३४७ ॥

बन्ध इति वा निदानमिति वा आशंसायोग इति वा एकार्थानि पदानि भवन्ति । 'ते पुनः' बन्धादयः 'न बोधिहेतवः' न ज्ञानाद्यवासिकारणं भवन्ति, किन्तु ये 'बन्धापचयाः' कारणे कार्योपचारात् कर्मबन्धस्यापचयहेतवोऽनिदानतादयस्तेभ्यो बोधिर्भवति ॥ ६३४७ ॥

आह—यदि नाम साधवो भवं नेच्छन्ति ततः कथं देवलोकेषूपच्यन्ते ? उच्यते—

नेच्छंति भवं समणा, सो पुण तेसिं भवो इमेहिं तु ।

पुव्वतव-संजमेहिं, कम्मं तं चावि संगेणं ॥ ६३४८ ॥

10 'श्रमणाः' साधवो नेच्छन्त्येव भवं परं स पुनः 'भवः' देवत्वरूपस्तेषाममीभिः कारणैर्भवेत् । तद्यथा—पूर्व—वीतरागावस्थापेक्षया प्राचीनावस्थाभावि यत् तपस्तेन, सरागावस्थाभाविना तपसा साधवो देवलोकेषूपच्यन्ते इत्यर्थः, एवं पूर्वसंयमेन—सरागेण सामायिकादिचारित्रेण साधूनां देवत्वं भवति । कुतः ? इत्याह—“कम्मं” ति पूर्वतपः-संयमावस्थायां हि देवायु-देवगतिप्रभृतिकं कर्म बध्यते ततो भवति देवेषूपपातः । एतदपि कर्म केन हेतुना बध्यते ? 15 इति चेद् अत आह—तदपि कर्म 'सङ्गेन' संज्वलनक्रोधादिरूपेण बध्यते ॥ ६३४८ ॥

॥ परिमन्थप्रकृतं समाप्तम् ॥

क ल्प स्थि ति प्र कृ त म्

सूत्रम्—

20 छविहा कप्पट्ठिती पणत्ता, तं जहा—सामाइय-
संजयकप्पट्ठिती १ छेतोवट्ठावणियसंजयकप्पट्ठिती २
निव्विसमाणकप्पट्ठिती ३ निव्विट्ठकाइयकप्पट्ठिती
४ जिणकप्पट्ठिती ५ थेरकप्पट्ठिति ६ ति वेमि २० ॥

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

पलिमंथविप्पमुक्कस्स होति कप्पो अवट्ठितो णियमा ।

25 कप्पे य अवट्ठाणं, वदंति कप्पट्ठिति थेरा ॥ ६३४९ ॥

अनन्तरसूत्रोक्तैः परिमन्थैर्विप्रमुक्तस्य साधोः 'अवस्थितः' सर्वकालभावी कल्पो नियमाद् भवति । यच्च कल्पेऽवस्थानं तामेव कल्पस्थितिं 'स्थविराः' श्रीगौतमादयः सूरयो वदन्ति । अतः परिमन्थसूत्रानन्तरं कल्पस्थितिसूत्रमारभ्यते ॥ ६३४९ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—'षड्विधा' षट्प्रकारा कल्पे—कल्पशास्त्रोक्तसाधु-

समाचारे स्थितिः—अवस्थानं कल्पस्थितिः कल्पस्य वा स्थितिः—मर्यादा कल्पस्थितिः ‘प्रज्ञप्ता’
तीर्थकर-गणधरैः प्ररूपिता । ‘तद्यथा’ इति उपन्यासार्थः । ‘सामायिकसंयतकल्पस्थितिः’
समः—राग-द्वेषरहितस्तस्य आयः—लभो ज्ञानादीनां प्राप्तिरित्यर्थः, समाय एव सामायिकं—सर्व-
सावद्ययोगविरतिरूपम् तत्प्रधाना ये संयताः—साधवस्तेषां कल्पस्थितिः सामायिकसंयतकल्प-
स्थितिः १ । तथा पूर्वपर्यायच्छेदेनोपस्थापनीयम्—आरोपणीयं यत् तत् छेदोपस्थापनीयम्, 5
व्यक्तितो महाव्रतारोपणमित्यर्थः, तत्प्रधाना ये संयतास्तेषां कल्पस्थितिः छेदोपस्थापनीयसंयत-
कल्पस्थितिः २ । निर्विशमानाः—परिहारविशुद्धिकल्पं वहमानास्तेषां कल्पस्थितिः निर्विशमान-
कल्पस्थितिः ३ । निर्विष्टकायिका नाम—यैः परिहारविशुद्धिकं तपो व्यूढम्, निर्विष्टः—आसे-
वितो विविक्षितचारित्रलक्षणः कायो यैस्ते निर्विष्टकायिका इति व्युत्पत्तेः, तेषां कल्पस्थितिः
निर्विष्टकायिककल्पस्थितिः ४ । जिनाः—गच्छनिर्गताः साधुविशेषास्तेषां कल्पस्थितिः जिन्- 10
कल्पस्थितिः ५ । स्थविराः—आचार्यादयो गच्छप्रतिवद्धास्तेषां कल्पस्थितिः स्थविरकल्पस्थितिः
६ । ‘इतिः’ अध्ययनपरिसमाप्तौ । ‘ब्रवीमि’ इति तीर्थकर-गणधरोपदेशेन सकलमपि प्रस्तुत-
शास्त्रोक्तं कल्पा-ऽकल्पविधिं भणामि, न पुनः स्वमनीषिकया इति सूत्रसङ्क्षेपार्थः ॥

सम्प्रति विस्तारार्थं विभणिषुर्भाष्यकारः कल्पस्थितिपदे परस्याभिप्रायमाशङ्क्य परिहरन्नाह—

आहारो चि य ठाणं, जो चिड्ढति सो ठिइ चि ते बुद्धी ।

15

ववहार पडुच्चेवं, ठिइरेव तु णिच्छए ठाणं ॥ ६३५० ॥

“कल्पस्थितिः” इति सूत्रे यत् पदं तत्र कल्पः—आधार इति कृत्वा स्थानम्, यस्तु तत्र
कल्पे तिष्ठति स स्थितेरनन्यत्वात् स्थितिः, ततश्चैवं पृथग्नामा-ऽभिधेयत्वेन स्थिति-स्थानयोः
परस्परमन्यत्वमापन्नमिति ‘ते’ तव बुद्धिः स्यात् तत्रोच्यते—“व्यवहारं” व्यवहारनयं प्रतीत्य
‘एवं’ स्थिति-स्थानयोरन्यत्वम्, ‘निश्चयतस्तु’ निश्चयनयामिप्रायेण यैव स्थितिस्तदेव स्थानम्, 20
तुशब्दाद् यदेव स्थानं सैव स्थितिः ॥ ६३५० ॥ कथं पुनः ? इत्यत आह—

ठाणस्स होति गमणं, पडिक्खो तह गती ठिइए तु ।

एतावता सकिरिए, भवेज्ज ठाणं व गमणं वा ॥ ६३५१ ॥

सक्रियस्य जीवादिद्रव्यस्य तावदेतावदेव क्रियाद्वयं भवति—स्थानं वा गमनं वा । तत्र
स्थानस्य गमनं प्रतिपक्षो भवति, तत्परिणतस्य स्थानाभावात् । एवं स्थितेरपि गतिः प्रतिपक्षो 25
भवति ॥ ६३५१ ॥ ततः किम् ? इत्याह—

ठाणस्स होति गमणं, पडिक्खो तह गती ठिइए उ ।

ण य गमणं तु गतिमतो, होति पुढो एवमितरं पि ॥ ६३५२ ॥

स्थानस्य गमनं प्रतिपक्षो भवति न स्थितिः, स्थितेरपि गतिः प्रतिपक्षो न स्थानम्, एवं
स्थिति-स्थानयोरेकत्वम् । तथा ‘न च’ नैव गमनं गतिमतो द्रव्यात् ‘पृथग्’ व्यतिरिक्तं भवति, 30
एवम् ‘इतरदपि’ स्थानं स्थितिमतो द्रव्यादव्यतिरिक्तं मन्तव्यम् ॥ ६३५२ ॥

इदमेव व्यतिरेकद्वारेण द्रढयति—

१ ठिति चेव तु ताभा० ॥

जय गमणं तु गतिमतो, होज्ज पुढो तेण सो ण गच्छेज्जा ।

जह गमणातो अण्णा, ण गच्छति वसुंधरा कसिणा ॥ ६३५३ ॥

यदि गमनं गतिमतः पुरुषादेः पृथग् भवेत् ततः 'असौ' गतिमान् न गच्छेत् । दृष्टान्त-
माह—यथा गमनात् 'अन्या' पृथग्भूता 'कृत्स्ना' सम्पूर्णा वसुन्धरा न गच्छति । कृत्स्नाग्रहणं
5 लेष्टुप्रभृतिकस्तदवयवो गच्छेदपि इति ज्ञापनार्थम् । एवं स्थानेऽपि भावनीयम् ॥ ६३५३ ॥

अत एवमतः स्थितमेतत्—

ठाण-ट्टिङ्गणत्तं, गति-गमणाणं च अत्थतो णत्थि ।

वंजणणात्तं पुण, जहेव वयणस्स वायातो ॥ ६३५४ ॥

स्थान-स्थित्योर्गति-गमनयोश्चार्थतो नास्ति नानात्वम्, एकार्थत्वात्; व्यञ्जननानात्वं पुनरस्ति ।
10 यत्रैव वचनस्य वाचश्च परस्परमर्थतो नास्ति भेदः, शब्दतः पुनरस्तीति ॥ ६३५४ ॥

अथवा नात्र स्थितिशब्दोऽवस्थानवाची किन्तु मर्यादावाचकः । तथा चाह—

अहवा ज एस कप्पो, पलंबमादि बहुधा समक्खातो ।

छट्ठाणा तस्स ठिई, ठिति ति मेर ति एगट्ठा ॥ ६३५५ ॥

अथवा य एष प्रस्तुतशास्त्रे प्रलम्बादिकः 'बहुधा' अनेकविधः कल्पः समाख्यातः तस्य
15 'षट्स्थाना' षट्प्रकारा स्थितिर्भवति । स्थितिरिति मर्यादा इति चैकार्थो शब्दो ॥ ६३५५ ॥

भूयोऽपि विनेयानुग्रहार्थं स्थितेरैवैकार्थिकान्याह—

पतिट्ठा ठावणा ठाणं, ववत्था संठिती ठिती ।

अवट्ठाणं अवत्था य, एकट्ठा चिट्ठणाऽऽति य ॥ ६३५६ ॥

प्रतिष्ठा स्थापना स्थानं व्यवस्था संस्थितिः स्थितिः अवस्थानम् अवस्था च, एतान्येकार्थि-
20 क्रान्ति पदानि । तथा "चिट्ठणं" ऊर्द्धस्थानम् आदिशब्दाद् निषदनं त्वग्वर्तनं च, एतानि
त्रीण्यपि स्थितिविशेषरूपाणि मन्तव्यानि ॥ ६३५६ ॥ सा च कल्पस्थितिः षोढा, तद्यथा—

सामाइए य छेदे, निव्विसमाणे तहेव निव्विट्ठे ।

जिणकप्पे थेरेसु य, छव्विह कप्पट्ठिती होति ॥ ६३५७ ॥

सामायिकसंयतकल्पस्थितिः छेदोपस्थापनीयसंयतकल्पस्थितिः निर्विशमानकल्पस्थितिः तथैव
25 निर्विष्टकायकल्पस्थितिः जिनकल्पस्थितिः स्वाविरकल्पस्थितिश्चेति षड्विधा कल्पस्थितिः
॥ ६३५७ ॥ अथैनामेव यथाक्रमं विवरीषुः प्रथमतः सामायिककल्पस्थितिं विवृणोति—

कतिठाण ठितो कप्पो, कतिठाणेहिं अट्ठितो ।

वुत्तो धूतरजो कप्पो, कतिठाणपतिट्ठितो ॥ ६३५८ ॥

यः किरु 'धूतरजाः' अपनीतपापकर्मा सामायिकसाधूनां 'कल्पः' आचारो भगवद्विरुक्तः
30 स कतिषु स्थानेषु स्थितः? कतिषु च स्थानेषु अस्थितः? कतिस्थानप्रतिष्ठितश्चेत्तः?
॥ ६३५८ ॥ सूरिराह—

१ °म्बविधि-मासकल्पविधिप्रभृतिकोऽनेक° कां० ॥ २ °वृण्वन् शिष्येण प्रश्नं कार-
यति—कति कां० ॥

चउठाणठिओ कप्पो, छहिं ठाणेहिं अड्डिओ ।

एसो धूयरय कप्पो, दसट्ठाणपतिट्ठिओ ॥ ६३५९ ॥

चतुःस्थानस्थितः कल्पः, षट्सु च स्थानेष्वस्थितः । तदेवमेष धुतरजाः सामायिकसंयत-
कल्पो दशस्थानप्रतिष्ठितः, केषुचित् स्थित्या केषुचित् पुनरस्थित्या दशसु स्थानेषु प्रतिबद्धो
मन्तव्य इत्यर्थः ॥ ६३५९ ॥ इदमेव व्यक्तीकरोति—

5

चउहिं ठिता छहिं अठिता, पढमा वित्तिया ठिता दसविहम्मि ।

वहमाणा णिव्विसगा, जेहि वहं ते उ णिव्विट्ठा ॥ ६३६० ॥

‘प्रथमाः’ सूत्रक्रमप्रामाण्येन सामायिकसंयतास्ते चतुर्षु स्थानेषु स्थिताः, षट्सु पुनरस्थिताः ।
गाथायां सप्तम्यर्थे तृतीया । ये तु ‘द्वितीयाः’ छेदोपस्थापनीयसंयतास्ते दशविधेऽपि कल्पे
स्थिताः । पश्चाद्ध्वेन तृतीय-चतुर्थकल्पस्थित्योः शब्दार्थमाह—“वहमाणा” इत्यादि । ये 10
परिहारविशुद्धिकं तपो वहन्ति ते निर्विशमानकाः । यैस्तु तदेव तपो व्यूढं ते निर्विष्टकायिका
उच्यन्ते ॥ ६३६० ॥ आह—कानि पुनस्तानि चत्वारि षड् वा स्थानानि येषु सामायिकसंयता
यथाक्रमं स्थिता अस्थिताश्च ? इति अत्रोच्यते—

सिज्जातरपिंडे या, चाउज्जामे य पुरिसजेट्ठे य ।

कितिकम्मस्स य करणे, चत्तारि अवट्ठिया कप्पा ॥ ६३६१ ॥

15

“सिज्जातरपिंडे” चि “सूचनात् सूत्रम्” इति शय्यातरपिण्डस्य परिहरणं चतुर्यामः पुरुष-
ज्येष्ठश्च धर्मः कृतिकर्मणश्च करणम् । एते चत्वारः कल्पाः सामायिकसाधूनामप्यवस्थिताः ।
तथाहि—सर्वेऽपि मध्यमसाधवो महाविदेहसाधवश्च शय्यातरपिण्डं परिहरन्ति, चतुर्थ्यं च
धर्ममनुपालयन्ति, ‘पुरुषज्येष्ठश्च धर्मः’ इति कृत्वा तदीया अप्यार्यिकाश्चिरदीक्षिता अपि तद्धिन-
दीक्षितमपि साधुं वन्दन्ते, कृतिकर्म च यथारात्रिकं तेऽपि कुर्वन्ति । अत एते चत्वारः कल्प- 20
अवस्थिताः ॥ ६३६१ ॥ इमे पुनः षडनवस्थिताः—

आचेलकुहेसिय, सपडिकमणे य रायपिंडे य ।

मासं पज्जोसवणा, छप्पेतऽणवट्ठिता कप्पा ॥ ६३६२ ॥

आचेलक्यमौद्देशिकं सप्रतिक्रमणो धर्मो राजपिण्डो मासकल्पः पर्युषणाकल्पश्चेति षडप्येते
कल्पा मध्यमसाधूनां विदेहसाधूनां चानवस्थिताः । तथाहि—यदि तेषां वस्त्रप्रत्ययो रागो द्वेषो 25
वा उत्पद्यते तदा अचेलः, अथ न रागोत्पत्तिस्ततः सचेलः, महामूल्यं प्रमाणातिरिक्तमपि च
वस्त्रं गृह्णन्तीति भावः । ‘औद्देशिकं नाम’ साधूनुद्दिश्य कृतं भक्तादिकम् आधार्मिकेत्यर्थः,
तदप्यन्यस्य साधोरर्थाय कृतं तेषां कल्पते, तदर्थं तु कृतं न कल्पते । प्रतिक्रमणमपि यदि
अतिचारो भवति ततः कुर्वन्ति अतिचाराभावे न कुर्वन्ति । राजपिण्डे यदि वक्ष्यमाणः दोषः

१ ‘चतुःस्थानस्थितः’ वक्ष्यमाणनीत्या शय्यातरपिण्डपरिहारादौ स्थानचतुष्टये निय-
मेन कृतावस्थानः कल्पः, ‘षट्सु च स्थानेषु’ आचेलक्यादिषु वक्ष्यमाणनीत्येवास्थितः ।
तदेव कां० ॥ २ ‘दशविधेऽपि’ वक्ष्यमाणलक्षणे कल्पे ‘स्थिताः’ अवश्यन्तव्यं कृताव-
स्थानाः । पश्चात् कां० ॥ ३ काः । “जेहि वहं ते उ निव्विट्ठा” चि प्राकृतत्वाद् यैस्तु कां० ॥

भवन्ति ततः परिहरन्ति अन्यथा गृह्णन्ति । मासकल्पे यदि एकक्षेत्रे तिष्ठतां दोषा न भवन्ति ततः पूर्वकोटीमप्यासते, अथ दोषा भवन्ति ततो मासे पूर्णेऽपूर्णे वा निर्गच्छन्ति । पर्युषणा-
यामपि यदि वर्षासु विहरतां दोषा भवन्ति तत एकत्र क्षेत्रे आसते, अथ दोषा न भवन्ति
ततो वर्षारत्रेऽपि विहरन्ति ॥ ६३६२ ॥

६. गता सामायिकसंयतकल्पस्थितिः । अथ छेदोपस्थापनीयसाधूनां कल्पस्थितिमाह—

दसठाणठितो कप्पो, पुरिमस्स य पच्छिमस्स य जिणस्स ।

एसो धुतरत्त कप्पो, दसठाणपतिट्ठितो होति ॥ ६३६३ ॥

दशस्थानस्थितः कल्पः पूर्वस्य च पश्चिमस्य च जिनस्य तीर्थे छेदोपस्थापनीयसाधूनां
मन्तव्यः । तदेवमेष धुतरजाः कल्पो दशस्थानप्रतिष्ठितो भवति ॥ ६३६३ ॥

10. तान्येव दश स्थानानि दर्शयति—

आचेलकुद्देसिय, सिज्जायर रायपिण्ड कितिकम्मे ।

वत्त जेट्ठ पडिकमणे, मासं-पज्जोसवणकप्पे ॥ ६३६४ ॥

आचेलक्यम् १ औद्देशिकं २ शय्यातरपिण्डो ३ राजपिण्डः ४ कृतिकर्म ५ व्रतानि ६
“जेट्ठ” ति पुरुषज्येष्ठो धर्मः ७ प्रतिक्रमणं ८ मासकल्पः ९ पर्युषणाकल्पश्च १० इति द्वार-
१५ गाथासमासार्थः ॥ ६३६४ ॥ साम्प्रतमेनामेव विवरीपुराह—

दुविहो होति अचेलो, संताचेलो असंतचेलो य ।

तित्थगर असंतचेलो, संताचेलो भवे सेसा ॥ ६३६५ ॥

द्विविधो भवत्यचेलः—सदचेलोऽसदचेलश्च । तत्र तीर्थकरा असदचेलः, देवदूष्यपतना-
नन्तरं सर्वदैव तेषां चीवराभावात् । ‘शेषाः’ सर्वेऽपि जिनकल्पिकादिसाधवः सदचेलः, जघ-
२० न्यतोऽपि रजोहरण-मुखवस्त्रिकौसम्भवात् ॥ ६३६५ ॥

आह—यद्येवं ततः कथममी अचेलो भण्यन्ते ? उच्यते—

सीसावेढियपुत्तं, णदिउत्तरणम्मि नग्गयं बेंति ।

जुण्णेहि णग्गियां मी, तुर सालिय ! देहि मे पोत्तिं ॥ ६३६६ ॥

जलतीमनभयात् शीर्षे—शिरसि आवेष्टितं पोतं—परिधानवस्त्रं येन स शीर्षवेष्टितपोतस्तम्,
२५ एवंविधं सचेलमपि ‘नधुत्तरणे’ अगाधायाः कस्याश्चिद् नद्या उत्तरणं कुर्वन्तं दृष्ट्वा नम्रकं
ब्रुवते, ‘नम्रोऽयम्’ इति लोके वक्तारो भवन्तीत्यर्थः । यथा वा काचिदविरतिका परिजीर्ण-
वस्त्रपरिधाना प्राक्समर्पितवेतनं तन्तुवायं शाटिकानिष्पादनालसं ब्रवीति, यथा—जीर्णैर्वस्त्रैः
परिहितैर्नम्रिकाऽहमस्मि ततस्त्वरस्व ‘हे शालिक !’ तन्तुवाय ! देहि मे ‘पोतिकां’ शाटिकाम्
॥ ६३६६ ॥ अथात्रैवोपनयमाह—

30. जुब्बेहिं खंडिप्पहि य, असव्वतणुपाउतेहिं ण य णिच्चं ।

संतेहिं वि णिग्गंथा, अचेलगा होंति चेलेहिं ॥ ६३६७ ॥

१ ‘यस्यसंयतकल्प’ कां० ॥ २ ‘धुतरजाः’ प्रक्षालितसकलपापमलपटलः कल्पो कां० ॥

३ ‘कालक्षणेपकरणद्वयसम्भ’ कां० ॥ ४ ‘या मि, तुर’ तामा० ॥

एवं 'जीर्णैः' पुराणैः, 'खण्डितैः' छिन्नैः, 'असर्वतनुप्रावृतैः' स्वरूपप्रमाणतया सर्वस्मिन् शरीरेऽप्रावृतैः प्रमाणहीनैरित्यर्थः, न च 'नित्यं' सदैव प्रावृतैः किन्तु शीतादिकारणसद्भावे, एवंविधैश्चलैः 'सद्भिरपि' विद्यमानैरपि निर्ग्रन्था अचेलका भवन्ति ॥ ६३६७ ॥

अत्र पराभिप्रायमाशङ्क्य परिहरति—

एवं दुग्गत-पहिता, अचेलगा ह्येति ते भवे बुद्धी ।

5

ते खलु असंततीए, धरंति ण तु धम्मबुद्धीए ॥ ६३६८ ॥

यदि जीर्ण-खण्डितादिभिर्वस्त्रैः प्रावृतैः साधवोऽचेलकास्तत एवं दुर्गताश्च-दरिद्राः पथि-काश्च-पान्था दुर्गत-पथिकास्तेऽपि अचेलका भवन्तीति 'ते' तव बुद्धिः स्यात् तत्रोच्यते— 'ते खलु' दुर्गत-पथिकाः 'असत्तया' नव-व्यूत-सदशकादीनां वस्त्राणामसम्पत्त्या परिजीर्णादीनि वासांसि धारयन्ति, न पुनर्धर्मबुद्ध्या, अतो भावतस्तद्विषयमूर्च्छापरिणामस्यानिवृत्तत्वाच्चेति 10 अचेलकाः; साधवस्तु सति लाभे महाधनादीनि परिहृत्य जीर्ण-खण्डितादीनि धर्मबुद्ध्या धारयन्तीत्यतोऽचेल उच्यन्ते ॥ ६३६८ ॥ यद्येवमचेलस्ततः किम्? इत्याह—

आचेलको धम्मो, पुरिमस्स य पच्छिमस्स य जिणस्स ।

मज्झिमगाण जिणाणं, होति अचेलो सचेलो वा ॥ ६३६९ ॥

अचेलकस्य भाव आचेलक्यम्, तदत्रास्तीति आचेलक्यः, अत्रादेराकृतिगणत्वादप्रत्ययः । 15 एवंविधो धर्मः पूर्वस्य च पश्चिमस्य च जिनस्य तीर्थे भवति । मध्यमकानां तु जिनानामचेलः सचेलो वा भवति ॥ ६३६९ ॥ इदमेव भावयति—

पडिमाए पाउता वा, णऽतिकमंते उ मज्झिमा समणा ।

पुरिम-चरिमाण अमहद्धणा तु भिण्णा इमे मोत्तुं ॥ ६३७० ॥

'मध्यमाः' मध्यमतीर्थकरसत्काः साधवः 'प्रतिमया वा' नम्रतया 'प्रावृता वा' प्रमाणा-20 तिरिक्त-महामूल्यादिभिर्वासोभिराच्छादितवपुषो नातिक्रामन्ति भागवतीमाश्रमिति गम्यते । पूर्व-चरमाणां तु प्रथम-पश्चिमतीर्थकरसाधूनां 'अमहाधनानि' स्वरूपमूल्यानि 'भिन्नानि च' अकृत्स्नानि, प्रमाणोपेतान्यदशकानि चेत्यर्थः, परमिमानि कारणानि मुक्त्वा ॥ ६३७० ॥

तान्येवाह—

आसज्ज खेत्तकल्पं, वासावासे अभाविते असहू ।

25

काले अद्धाणम्मि य, सागरि तेणे व पाउरणं ॥ ६३७१ ॥

'क्षेत्रकल्पं' देशविशेषाचारमासाद्याभिन्नान्यपि प्रात्रियन्ते, यथा सिन्धुविषये तादृशानि प्रावृत्य हिण्ड्यते । वर्षावासे वा वर्षाकल्पं प्रावृत्य हिण्ड्यते । 'अभावितः' शैक्षः कृत्स्नानि प्रावृतो हिण्डते यावद् भावितो भवति । असहिष्णुः शीतमुष्णं वा नाधिसोढुं शक्नोति ततः कृत्स्नं प्रावृणुयात् । 'काले वा' प्रत्युषे भिक्षार्थं प्रविशन् प्रावृत्य निर्गच्छेत् । अध्वनि वा प्रावृता 30 गच्छन्ति । यदि सागारिकप्रतिबद्धप्रतिश्रये स्थितास्ततः प्रावृताः सन्तः कायिकादिभुवं गच्छन्ति । सेना वा पथि वर्तन्ते तत उत्कृष्टोपधिं स्कन्धे कक्षायां वा विण्टिकां कृत्वा उपरि

१ 'स्तेऽपि जीर्ण-खण्डितादिवस्त्रपरिधायितया अचेल' कां० ॥ २ 'बद्धे उपाश्रये भा० ॥

सर्वाङ्गीणं प्रावृता गच्छन्ति । एतेषु कारणेषु कृत्स्नस्योपधेः प्रावरणं कर्तव्यम् ॥ ६३७१ ॥ तथा—

निरुवहय लिङ्गभेदे, गुरुगा कप्पति तु कारणजाए ।

गेलण्ण लोय रोगे, सरीरवेतावडितमादी ॥ ६३७२ ॥

निरुपहतो नाम—नीरोगस्तस्य लिङ्गभेदं कुर्वतश्चतुर्गुरुकाः । अथवा निरुपहतं नाम—यथा-
५ जातलिङ्गं तस्य भेदे चतुर्गुरु ॥ तस्य च लिङ्गभेदस्येमे भेदाः—

खंधे दुवार संजति, गरुलऽद्वंसे य पड् लिङ्गदुवे ।

लहुगो लहुगो लहुगा, तिसु चउगुरु दोसु मूलं तु ॥ ६३७३ ॥

स्कन्धे कल्पं करोति मासलघु । शीर्षद्वारिकां करोति मासलघु । संयतीप्रावरणं करोति
चतुर्लघु । गरुडपाक्षिकं प्रावृणोति, अर्घासकृतं करोति, कटीपट्टकं बध्नाति, एतेषु त्रिष्वपि
१० चतुर्गुरु । गृहस्थलिङ्गं परलिङ्गं वा करोति द्वयोरपि मूलम् ॥ ६३७३ ॥

द्वितीयपदे तु—कारणजाते लिङ्गभेदोऽपि कर्तुं कल्पते । कुत्र ? इत्याह—ग्लानत्वं
कस्यापि विद्यते तस्योद्वर्चनमुपवेशनमुत्थापनं वा कुर्वन् कटीपट्टकं बध्नीयात् । लोचं वाऽन्यस्य
साधोः कुर्वाणः कटीपट्टकं बध्नाति । “रोगि” चि कस्यापि रोगिणोऽर्शसि लम्बन्ते द्वौ आतरौ
वा शूनौ स कटीपट्टकं बध्नीयात् । “सरीरवेयावडियं” ति मृतसंयतशरीरस्य वैयावृत्यं—नीहरणं
१५ कुर्वन्, आदिग्रहणात् प्रतिश्रयं प्रमार्जयन् अलावूनि वा विहायसि लम्बमानः कटीपट्टकं
बध्नीयात् ॥ ६३७२ ॥ गृहिलिङ्गा-ऽन्यलिङ्गयोरयमपवादः—

असिवे ओमोयरिए, रायहुडे व वादिदुडे वा ।

आगाढ अन्नलिङ्गं, कालक्खेवो व गमणं वा ॥ ६३७४ ॥

स्वपक्षप्रान्ते आगाढे अशिवेऽन्यलिङ्गं कृत्वा तत्रैव कालक्षेपं कुर्वन्ति, अन्यत्र वा
२० गच्छन्ति । एवं ‘राजद्विष्टे’ राज्ञि साधूनामुपरि द्वेषमापन्ते, ‘वादिद्विष्टे वा’ वादपराजिते
कापि वादिनि व्यपरोपणादिकं कर्तुंकामे, एवंविधे आगाढे कारणेऽन्यलिङ्गम् उपलक्षणत्वाद्
गृहिलिङ्गं वा कृत्वा कालक्षेपो वा गमनं वा विधेयम् ॥ ६३७४ ॥

गतमाचेलक्यद्वारम् । अथौद्देशिकद्वारमाह—

आहा अघे य कम्मे, आयाहम्मे य अत्तकम्मे य ।

२५ तं पुण आहाकम्मं, कप्पति ण व कप्पती कस्स ॥ ६३७५ ॥

१ इह पूर्वार्ध-पश्चार्धपदानां यथासङ्ख्यं योजना कार्या । तद्यथा—स्कन्धे चतुष्पलं
मुत्कलं वा कल्पं करोति लघुको मासः । शीर्षद्वारिकां—कल्पेन शिरःस्थगनरूपां करोति
लघुको एव मासः । संयतीवदुभावपि बाहू आच्छाद्य प्रावृणोति चतुर्लघुकाः । गरुड-
पाक्षिकम्—एकत उभयतो वा स्कन्धोपरि कल्पाञ्चलानामारोपणरूपं प्रावृणोति,
अर्घासकृतम्—उत्तरासङ्गलक्षणं करोति, कटीपट्टकं बध्नाति, एतेषु त्रिष्वपि प्रत्येकं
चतुर्गुरु । गृहस्थलिङ्गं परलिङ्गं वा करोति द्वयोरपि मूलम् ॥ ६३७३ ॥

अथात्रैव द्वितीयपदमाह—“कप्पइ उ कारणजाए” इत्यादि अर्द्धव्याख्यातप्राक्-
नगाथायाः शेषम् । द्वितीयपदे तु कारणजाते कां० ॥

आधाकर्म अधःकर्म आत्मघ्नम् आत्मकर्म चेति औद्देशिकस्य-साधूनुद्दिश्य कृतस्य भक्तादेश्चत्वारि नामानि । 'तत् पुनः' आधाकर्म कस्य कल्पते ? कस्य वा न कल्पते ? ॥ ६३७५ ॥

एवं शिष्येण पृष्टे सूरिराह—

संघस्सोह विभाए, समणा-समणीण कुल गणे संघे ।

कडमिह ठिते ण कप्पति, अट्टित कप्पे जमुद्दिस्स ॥ ६३७६ ॥ ६

अस्या व्याख्या सविस्तरं तृतीयोद्देशके कृता अतोऽन्नाक्षरार्थमात्रमुच्यते—ओघतो वा विभागतो वा सङ्घस्य श्रमणानां श्रमणीनां कुलस्य गणस्य सङ्घस्य वा सङ्घरूपेण यद् भक्त-पानादिकं कृतं तत् 'स्थितकल्पिकानां' प्रथम-पश्चिमसाधूनां न कल्पते । ये पुनरस्थितकल्पे स्थिताः तेषां यमुद्दिश्य कृतं तस्यैवैकस्य न कल्पते अन्येषां तु कल्पते ॥ ६३७६ ॥

द्वितीयपदे तु स्थितकल्पिकानामपि कल्पते । यत आह—

10

आयरिए अभिसेए, भिक्खुम्मि गिलाणगम्मि भयणा उ ।

तिक्खुत्तऽडविपवेसे, चउपरियङ्के ततो गहणं ॥ ६३७७ ॥

आचार्येऽभिषेके भिक्षौ वा ग्लाने सज्जाते सति आधाकर्मणो 'भजना' सेवनाऽपि क्रियते । तथा अटवी-विप्रकृष्टोऽध्वा तस्यां प्रवेशे कृते यदि शुद्धं न लभ्यते ततः त्रिकृत्वः शुद्धमन्वेषितमपि यदि न लब्धं ततश्चतुर्थे परिवर्ते आधाकर्मणो ग्रहणं कार्यम् ॥ ६३७७ ॥ 15

गतमौद्देशिकद्वारम् । अथ शय्यातरपिण्डद्वारमाह—

तित्थंकरपडिक्कुटो, आणा अण्णात उग्गमो ण सुज्जे ।

अविमुत्ति अलाघवता, दुल्लभ सेज्जा विउच्छेदो ॥ ६३७८ ॥

आद्यन्तवर्जमैर्धर्मैर्विदेहजैश्च तीर्थकैराधाकर्म कथञ्चिद् भोक्तुमनुज्ञातं न पुनः शय्यातर-पिण्डो अतस्तैः प्रतिकुष्ट इति कृत्वा वर्जनीयोऽयम् । "आण" चि तं गृह्यता तीर्थकृतामाज्ञा ३० कृता न भवति । "अण्णाय" चि यत्र स्थितस्तत्रैव भिक्षां गृह्यता अज्ञातोच्छं सेवितं न स्यात् । "उग्गमो न सुज्जे" चि आसन्नादिभावतः पुनः पुनस्तत्रैव भिक्षा-पानकादिनिमित्तं प्रविशत उल्लमदोषा न शुष्येयुः । स्वाध्यायश्रवणादिना च प्रीतः शय्यातरः क्षीरादि स्निग्धद्रव्यं ददाति, तच्च गृह्यता 'अविमुक्तिः' गार्ह्यभावो न कृतः स्यात् । शय्यातर-तत्पुत्र-भ्रातृव्यादिभ्यो बह्व-पकरणं स्निग्धाहारं च गृह्यत उपकरण-शरीरयोर्लाघवं न स्यात् । तत्रैव चाहारादि गृह्यतः शय्या- ३५ तरवैमनस्यादिकरणात् शय्या दुर्लभा स्यात्, सर्वथा तद्व्यवच्छेदो वा स्यात् । अतस्तत्पिण्डो वर्जनीयः ॥ ६३७८ ॥ अथ द्वितीयपदमाह—

दुविहे गेलण्णम्मि, निमंतणे दव्वदुल्लभे असिवे ।

ओमोदरिय पओसे, भए य गहणं अणुण्णातं ॥ ६३७९ ॥

'द्विविधे' आगाढा-ऽनागाढे ग्लानत्वे शय्यातरपिण्डोऽपि ग्राह्यः । तत्रगगाढे क्षिप्रमेव ३० अनागाढे पञ्चकपरिहाण्या मासलघुके प्राप्ते सतीति । 'निमन्त्रणे च' शय्यातरनिर्बन्धे सकृत् तं गृहीत्वा पुनः पुनः प्रसज्जो निवारणीयः । दुर्लभे च क्षीरादिद्रव्येऽन्यत्रालभ्यमाने तथाऽशिवेऽ-

१ °ताः मध्यमसाधवो मृद्वविदेहवर्तिसाधवश्च तेषां कं० ॥ २ °द-बन्धादि० दे० ॥

वमौदये राजप्रद्वेषे तत्स्करादिभये च शय्यातरपिण्डस्य ग्रहणमनुज्ञातम् ॥ ६३७९ ॥

अत्र दुर्लभद्रव्यग्रहणे विधिमाह—

तिक्खुत्तो सक्खेत्ते, चउदिसिं जोयणम्मि कडजोगी ।

दव्वस्स य दुल्लभता, सागारिणिसेवणा ताहे ॥ ६३८० ॥

5 त्रिकृत्वः स्वक्षेत्रे चतसृषु दिक्षु सक्रोशयोजने गवेषितस्यापि घृतादेर्द्रव्यस्य यदा दुर्लभता भवति तदा सागारिकपिण्डस्य निषेवणं कर्तव्यम् ॥ ६३८० ॥

गतं सागारिकपिण्डद्वारम् । अथ राजपिण्डद्वारमाह—

केरिसगु त्ति व राया, भेदा पिंडस्स के व से दोसा ।

केरिसगम्मि व कजे, कप्पति काए व जयणाए ॥ ६३८१ ॥

10 कीदृशोऽसौ राजा यस्य पिण्डः परिह्रियते ? इति । के वा 'तस्य' राजपिण्डस्य भेदाः ? । के वा 'से' तस्य ग्रहणे दोषाः ? । कीदृशे वा कार्ये राजपिण्डो ग्रहीतुं कल्पते ? । कया वा यतनया कल्पते ? । एतानि द्वाराणि चिन्तनीयानि ॥ ६३८१ ॥ तत्र प्रथमद्वारे निर्वचनं तावदाह—

मुइए मुद्धभिसिच्चे, मुतितो जो होइ जोगिसुद्धो उ ।

अभिसिच्चो व परेहिं, सतं व भरहो जहा राया ॥ ६३८२ ॥

15 राजा चतुर्द्धा—मुदितो मूर्धाभिषिक्तश्च १ मुदितो न मूर्धाभिषिक्तः २ न मुदितो मूर्धाभिषिक्तः ३ न मुदितो न मूर्धाभिषिक्तः । तत्र मुदितो नाम—यो भवति 'योनिशुद्धः' शुद्धोभयपक्षसम्भूतः, यस्य माता-पितरौ राजवंशीयाविति भावः । यः पुनः 'परेण' मुकुटबद्धेन पट्टबद्धेन राज्ञा प्रजया वा राज्येऽभिषिक्तः । यो वा 'स्वयं' आत्मनैवाभिषिक्तो यथा भरतो राजा एष मूर्धाभिषिक्त उच्यते ॥ ६३८२ ॥ एषु विधिमाह—

20 पढमग भंगे वज्जो, होतु व मा वा वि जे तहिं दोसा ।

सेसेसु होतऽपिण्डो, जहिं दोसा ते विवज्जंति ॥ ६३८३ ॥

प्रथमे भङ्गे राजपिण्डः 'वर्य्यः' परित्यक्तव्यः, ये 'तत्र' राजपिण्डे गृह्यमाणे दोषास्ते भवन्तु वा मा वा तथापि वर्जनीयः । 'शेषेषु' त्रिषु भङ्गेषु 'अपिण्डः' राजपिण्डो न भवति तथापि येषु दोषा भवन्ति 'तान्' द्वितीयादीनपि भङ्गान् वर्जयन्ति । इयमत्र भावना—यः
25 सेनापति-मन्त्रि-पुरोहित-श्रेष्ठि-सार्थवाहसहितो राज्यं भुङ्क्ते तस्य पिण्डो वर्जनीयः, अन्यत्र तु भजनेति ॥ ६३८३ ॥

गतं 'कीदृशो राजा ?' इति द्वारम् । अथ 'के तस्य भेदाः ?' इति द्वारं चिन्तयन्नाह—

असणाईआ चउरो, वत्थे पादे य कंबले चेव ।

पाउंछणए य तहा, अट्टविधो रायपिण्डो उ ॥ ६३८४ ॥

30 'अशनादयः' अशन-पान-स्नादिम-स्नादिमरूपा ये चत्वारो भेदाः ४ यच्च वस्त्रं ५ पात्रं ६

१ परेणं इति पाठानुसारेण टीका, न चासौ पाठः कस्मिंश्चिदप्यादर्शे उपलभ्यते । कां० पुस्तके तु परेणं इति परेहिं इति पाठद्वयानुसारेण टीका, दृश्यतां टिप्पणी २ ॥ २ ॥ 'परेर्वा' प्रधानपुरुषैः राज्येऽभिषिक्तः स मूर्धाभिषिक्तः, यो वा स्वयं कां० ॥ ३ एतेषु चतुर्ण्यपि भङ्गेषु विधिं कां० ॥

कम्बलं ७ 'पादप्रोच्छनकं' रजोहरणं ८ एषोऽष्टविधो राजपिण्डः ॥ ६३८४ ॥

अथ 'के तस्य दोषाः ?' इति द्वारमाह—

अट्टविह रायपिंडे, अण्णतरागं तु जो पडिग्गाहे ।

सो आणा अणवत्थं, मिच्छत्त विराहणं पावे ॥ ६३८५ ॥

अष्टविधे राजपिण्डे 'अन्यतरत्' अशनादिकं यः प्रतिगृह्णाति स साधुराज्ञाभङ्गमनवस्थां ५ मिथ्यात्वं विराधनां च प्राप्नुयात् ॥ ६३८५ ॥ एते चापरे दोषाः—

ईसर-तलवर-माडंबिह सिट्ठीहिं सत्थवाहेहिं ।

णिंतेहिं अतिंतेहि य, वाघातो होति भिक्खुस्स ॥ ६३८६ ॥

ईश्वर-तलवर-माडम्बिकैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैश्च निर्गच्छद्भिः 'अतियद्भिश्च' प्रविशद्भि-
भिक्षोर्भिक्षार्थं प्रविष्टस्य व्याघातो भवति ॥ ६३८६ ॥ एतदेव व्याचष्टे— 10

ईसर भोइयमाई, तलवरपट्टेण तलवरो होति ।

वेट्टणवट्ठो सेट्ठी, पचंतऽहिबो उ माडंबी ॥ ६३८७ ॥

ईश्वरः 'भोगिकादिः' ग्रामस्वामिप्रभृतिक उच्यते । यस्तु परितुष्टनृपतिप्रदत्तेन सौवर्णेन तलवरपट्टेनाङ्कितशिराः स तलवरो भवति । श्रीदेवताध्यासितः पट्टो वेष्टनकमुच्यते, तद् यस्य राज्ञाऽनुज्ञातं स वेष्टनकवद्धः श्रेष्ठी । यस्तु 'प्रत्यन्ताधिपः' छिन्नमडम्बनायकः स माडम्बिकः । 15 सार्थवाहः प्रतीत इति कृत्वा न व्याख्यातः ॥ ६३८७ ॥^१

जा णिति इंति तौ अच्छओ अ सुत्तादि-भिक्खवाहाणी य ।

इरिया अमंगलं ति य, पेह्लाऽऽहणणा इयरहा वा ॥ ६३८८ ॥

एते ईश्वरादयो यावद् निर्गच्छन्ति प्रविशन्ति च तावद् असौ साधुः प्रतीक्षमाण आस्ते, तत एवमासीनस्य सूत्रार्थयोर्भिक्षस्य च परिहाणिर्भवति । अश्व-हस्त्यादिसम्मर्देन चेर्या 20 शोधयितुं न शक्नोति । अथ शोधयति ततस्तैरभिघातो भवति । कोऽपि निर्गच्छन् प्रविशन् वा तं साधुं विलोक्यामङ्गलमिति मन्यमानस्तेनैवाश्व-हस्त्यादिना प्रेरणं कशादिना वाऽऽहननं कुर्यात् । "इतरहा व" ति यद्यपि कोऽप्यमङ्गलं न मन्यते तथापि जनसम्मर्दे प्रेरणमाहननं वा यथाभावेन भवेत् ॥ ६३८८ ॥ किञ्च—

लोभे एसणघाते, संका तेणे नपुंस इत्थी य ।

25

इच्छंतमणिच्छंते, चाउम्मासा भवे गुरुगा ॥ ६३८९ ॥

राजभवनप्रविष्टः 'लोभे' उत्कृष्टद्रव्यलोभवशत एषणाघातं कुर्यात् । 'स्तेनोऽयम्' इत्यादिका च शङ्का राजपुरुषाणां भवेत् । नपुंसकः स्त्रियो वा तत्र निरुद्धेन्द्रियाः साधुमुपसर्गयेयुः । तत्र चेच्छतोऽनिच्छतश्च संयमविराधनादयो बहवो दोषाः । राजभवनं च प्रविशतः शुद्धशुद्धेनाऽपि चत्वारो मासा गुरुकाः प्रायश्चित्तम् ॥ ६३८९ ॥ एनामेव गाथां व्याख्यानयति— 30

अन्नत्थ एरिसं दुल्लभं ति गेण्हेज्जऽणेसणिज्जं पि ।

१ अथ तैर्यथा व्याघातो भवति तथा दर्शयति इत्यवतरणं कां० ॥ २ तावऽच्छप उ सुत्तां ताभा० ॥

अण्णेणावि अवहिते, संकिञ्जति एस तेणो त्ति ॥ ६३९० ॥

अन्तःपुरिकाभिरुत्कृष्टं द्रव्यं दीयमानं दृष्ट्वा 'नास्त्यन्यत्रेदृशम्, दुर्लभं वा' इति लोभव-
शतोऽनेषणीयमपि गृहीयात् । राज्ञश्च विप्रकीर्णं सुवर्णादौ द्रव्येऽन्येनाप्यपहृते स एव साधुः
शङ्क्यते एष स्तेन इति ॥ ६३९० ॥

5 संका चारिग चोरे, मूलं निस्संक्रियम्मि अणवट्ठो ॥

परदारि अभिमरे वा, णवमं णिस्संक्रिए दसमं ॥ ६३९१ ॥

चारिकोऽयं चोरो वाऽयं भविष्यति इति शङ्कायां मूलम् । निःशङ्कितेऽनवस्थाप्यम् ।
पारदारिकशङ्कायामभिमरशङ्कायां च 'नवमम्' अनवस्थाप्यम् । निःशङ्किते 'दशमं' पाराश्रिकम्
॥ ६३९१ ॥

10 अलमंता पवियारं, इत्थि-नपुंसा बला वि गेण्हेजा ।

आयरिय कुल गणे वा, संघे व करेज्ज पत्थारं ॥ ६३९२ ॥

तत्र 'प्रविचारं' बहिर्निर्गममलभमानाः स्त्री-नपुंसका बलादपि साधुं गृहीयुः । तान्
यदि प्रतिसेवते तदा चारित्रविराधना । अथ न प्रतिसेवते तदा ते उड्ढाहं कुर्युः । ततः
प्रान्तापनादयो दोषाः । अथवा राजा रुष्ट आचार्यस्य कुलस्य गणस्य वा सङ्घस्य वा 'प्रस्तारं'

15 विनाशं कुर्यात् ॥ ६३९२ ॥

अण्णे वि होंति दोसा, आइण्णे गुम्म रतणमादीया ।

तण्णिस्साएँ पवेसो, तिरिक्ख मणुया भवे दुड्ढा ॥ ६३९३ ॥

अन्येऽपि तत्र प्रविष्टस्य दोषा भवन्ति । तद्यथा—रत्नादिभिराकीर्णं "गुम्म" त्ति 'गौल्मिकाः'
स्थानपालस्ते 'अतिभूमिं प्रविष्टः' इति कृत्वा तं साधुं गृह्णन्ति प्रान्तापयन्ति वा, एवमादयो
20 दोषाः । अथवा 'तन्निश्रया' तस्य—साधोर्निश्रया रत्नादिमोषणार्थं स्तेनकाः प्रवेशं कुर्युः । 'तिर्यञ्चः'
वानरादयः 'मनुजाश्च' म्लेच्छादयो दुष्टास्तत्र राजभवने भवेयुस्ते साधोरुपद्रवं कुर्वीरन् ॥ ६३९३ ॥
एनामेव निर्युक्तिगाथां व्याख्याति—

आइण्णे रतणादी, गेण्हेज्ज सयं परो व तन्निस्सा ।

गोम्मिय गहणाऽऽहणणं, रण्णो व णिवेदिए जं तु ॥ ६३९४ ॥

25 रत्नादिभिराकीर्णं स प्रविष्टः स्वयमेव तद् रत्नादिकं गृहीयात्, परो वा तन्निश्रया गृहीयात् ।
गौल्मिकाश्च ग्रहणमाहननं वा कुर्युः । राज्ञो वा ते तं साधुं निवेदयन्ति उपढौकयन्ति ततो
निवेदिते सति 'यत्' प्रान्तापनादिकमसौ करिष्यति तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् ॥ ६३९४ ॥

चारिय चोराऽभिमरा, कामी व विसंति तत्थ तण्णीसा ।

वाणर-तरच्छ-वग्घा, मिच्छादि णरा व घातेजा ॥ ६३९५ ॥

30 चारिकाश्चौरा अभिमराः कामिनो वा तत्र तस्य—साधोर्निश्रया प्रविशेयुः । तथा वानर-तरक्षु-

१ 'चारिकाः' हेरिकाः 'चौराः' स्तेनाः 'अभिमराः' घातकाः 'कामिनो वा' अन्तःपुर-
लुब्धाः, एते 'तत्र' राजभवने तस्य-साधोर्कां० ॥

व्याघ्रा म्लेच्छादयो वा नरास्तत्र साधुं घातयेयुः ॥ ६३९५ ॥

अथ कीदृशे कार्ये कल्पते ? कया वा यतनया ? इति द्वारद्वयमाह—

दुविहे गेलणम्मि, णिमंतणे दव्वदुल्लमे असिवे ।

ओमोयरिय पदोसे, भए य गहणं अणुण्णायं ॥ ६३९६ ॥

तिक्खुत्तो सक्खित्ते, चउदिसिं जोयणम्मि कडजोगी ।

5

दव्वस्स य दुल्लमया, जयणाए कप्पई ताहे ॥ ६३९७ ॥

गाथाद्वयं शय्यातरपिण्डवद् द्रष्टव्यम् (गा० ६३७९-८०) । नवरम् आगाढे ग्लानत्वे क्षिप्रमेव राजपिण्डं गृह्णाति । अनागाढे तु त्रिकृत्यो मार्गयित्वा यदा न लभ्यते तदा पञ्चकपरिहाण्या चतुर्गुरुकप्राप्तो गृह्णाति । ‘निमज्जणे तु’ राज्ञा निर्बन्धेन निमज्जितो भणति—यदि भूयो न भणसि ततो गृह्णीमो वयम् नान्यथा । अवमेऽशिवे चान्यत्रालभ्यमाने राजकुलं वा 10 नाशिवेन गृहीतं ततस्तत्र गृह्णाति । राजद्विष्टे तु अपरस्मिन् राज्ञि कुमारे वा प्रद्विष्टे बोधिक-म्लेच्छभये वा राज्ञो गृहादनिर्गच्छन् गृह्णीयात् ॥ ६३९६ ॥ ६३९७ ॥

गतं राजपिण्डद्वारम् । अथ कृतिकर्मद्वारमाह—

कितिकम्मं पि य दुविहं, अब्भुट्ठाणं तहेव वंदणं ।

समणेहि य समणीहि य, जहारिहं होति कायव्वं ॥ ६३९८ ॥

15

कृतिकर्मापि च द्विविधम्—अभ्युत्थानं तथैव वन्दनकम् । एतच्च द्विविधमपि तृतीयोद्देशके सविस्तरं व्याख्यातम् । उभयमपि च श्रमणैः श्रमणीभिश्च ‘यथाहं’ यथारत्नाधिकं परस्परं कर्तव्यम् ॥ ६३९८ ॥ तथा श्रमणीनामयं विशेषः—

सव्वाहिं संजतीहिं, कितिकम्मं संजताण कायव्वं ।

पुरिसुत्तरितो धम्मो, सव्वजिणाणं पि तित्थम्मि ॥ ६३९९ ॥

20

सर्वभिरपि संयतीभिश्चिरप्रव्रजिताभिरपि संयतानां तद्दिनदीक्षितादीनामपि कृतिकर्म कर्तव्यम् । कुतः ? इत्याह—‘सर्वजिनानामपि’ सर्वेषामपि तीर्थकृतां तीर्थे पुरुषोत्तरो धर्म इति ॥ ६३९९ ॥

तुच्छत्तणेण गव्वो, जायति ण य संक्ते परिभवेणं ।

अण्णो वि होज्ज दोसो, थियासु माहुज्जहज्जासु ॥ ६४०० ॥

25

स्त्रियाः साधुना वन्द्यमानायास्तुच्छत्वेन गर्वा जायते । गर्विता च साधुं परिभवबुद्ध्या पश्यति । ततः परिभवेन ‘न च’ नैव साधोः ‘शङ्कते’ विभेति । अन्योऽपि दोषः स्त्रीषु ‘माधुर्यहार्यासु’ मार्दवब्राम्हासु वन्द्यमानासु भवति, भावसम्बन्ध इत्यर्थः ॥ ६४०० ॥

अवि य हु पुरिसपणीतो, धम्मो पुरिसो य रक्खिउं सत्तो ।

लोगविरुद्धं चेयं, तम्हा समणाण कायव्वं ॥ ६४०१ ॥

30

१ ‘युः’ । यत् एवं ततो न ग्रहीतव्यो राजपिण्डः ॥ ६३९५ ॥ कां० ॥ २ ‘सर्वभिरपि’ प्रथम-पश्चिम-मध्यमतीर्थकरसम्बन्धिनीभिः संयतीभिः कां० ॥ ३ ‘कृतिकर्म’ वन्दनका-ऽ-भ्युत्थानलक्षणं द्विविधमपि कर्त्त० कां० ॥

‘अपि च’ इति कारणान्तराभ्युच्चये । पुरुषैः—तीर्थकर-गणधरलक्षणैः प्रणीतः पुरुषप्रणीतो धर्मः । पुरुष एव च तं धर्मं ‘रक्षितुं’ प्रत्यनीकादिनोपद्रव्यमाणं पालयितुं शक्तः । लोकविरुद्धं च ‘एतत्’ पुरुषेण स्त्रिया वन्दनम् । तस्मात् श्रमणानां तामिः कर्तव्यम् ॥ ६४०१ ॥

गतं कृतिकर्मद्वारम् । अथ व्रतद्वारमाह—

५

पञ्चायामो धम्मो, पुरिमस्स य पच्छिमस्स य जिणस्स ।

मज्झिमगाण जिणाणं, चाउज्जामो भवे धम्मो ॥ ६४०२ ॥

पञ्च यामाः—व्रतानि यत्र स पञ्चयामः, “दीर्घ-ह्रस्वौ मिथो वृत्तौ” (सिद्ध० ८-१-४)

इति प्राकृतलक्षणवशात् चकारस्य दीर्घत्वम् । एवंविधो धर्मः पूर्वस्य च पश्चिमस्य च जिनस्य । मध्यमकानां जिनानां पुनश्चतुर्यामो धर्मो भवति, मैथुनव्रतस्य परिग्रहव्रत एवान्तर्भाव-

10 विवक्षणात् ॥ ६४०२ ॥ कुत एवम्? इति चेद् उच्यते—

पुरिमाणं दुव्विसोज्झो, चरिमाणं दुरणुपालओ कप्पो ।

मज्झिमगाण जिणाणं, सुविसोज्झो सुरणुपालो य ॥ ६४०३ ॥

पूर्वेषां साधूनां दुर्विशोध्यः कल्पः, ‘चरमाणां’ पश्चिमानां दुरनुपाल्यः, मध्यमकानां तु जिनानां तीर्थे साधूनां सुविशोध्यः सुखानुपाल्यश्च भवति । इयमत्र भावना—पूर्वे साधव-

15 ऋजु-जडाः, ततः परिग्रहव्रत एवान्तर्भावं विवक्षित्वा यदि मैथुनव्रतं साक्षान्नोपदिश्यते ततस्ते जडतया नेदमवबुध्यन्ते, यथा—मैथुनमपि परिहर्तव्यम्; यदा तु पृथक् परिस्फुटं मैथुनं प्रतिषिध्यते ततः सुखेनैव पर्यवस्यन्ति परिहरन्ति च । पश्चिमास्तु वक्र-जडाः, ततो मैथुने

साक्षादप्रतिषिद्धे परिग्रहान्तस्तदन्तर्भावं जानन्तोऽपि वक्रतया परपरिगृहीतायाः स्त्रियाः प्रतिसेवनां कुर्वीरन्, पृष्ठाश्च ब्रवीरन्—नैषाऽस्माकं परिग्रह इति । तत एतेषां पूर्व-पश्चिमानां पञ्चयामो

20 धर्मो भगवता ऋषभस्वामिना वर्द्धमानस्वामिना च स्थापितः । ये तु मध्यमाः साधवस्ते ऋजु-प्राज्ञाः, ततः परिग्रहे प्रतिषिद्धे प्राज्ञत्वेनोपदेशमात्रादपि अशेषहेयोपादेयविशेषाभ्युहन-

पटीयस्तया चिन्तयेयुः—नापरिगृहीता स्त्री परिमुज्यते अतो मैथुनमपि न वर्तते सेवितुम्; एवं मैथुनं परिग्रहेऽन्तर्भाव्य तथैव परिहरन्ति ततस्तेषां चतुर्यामो धर्मो मध्यमजिनैरुक्त इति

॥ ६४०३ ॥ अमुमेवार्थं समर्थयन्नाह—

25

जडुत्तणेण हंदिं, आइक्ख-विभाग-उवणता दुक्खं ।

सुहसमुदिय दंताण व, तितिक्ख अणुसासणा दुक्खं ॥ ६४०४ ॥

सर्वेषां (पूर्वेषां) साधूनां जडतया ‘हन्दि’ इत्युपप्रदर्शने वस्तुतत्त्वस्याख्यानं ‘दुःखं’ कृच्छ्रेण, महता वचनाटोप (ग्र० ९०००) प्रयासेन कर्तुं शक्यमित्यर्थः । एवमाख्यातेऽपि

वस्तुतत्त्वे विभागः—पार्थक्येन व्यवस्थापनं महता कष्टेन कर्तुं शक्यते । विभक्तेऽपि वस्तुतत्त्वे

30 उपनयः—हेतु-दृष्टान्तैः प्रतीतावारोपणं कर्तुं दुःशकम् । ते च प्रथमतीर्थकरसाधवः ‘सुखसमु-

१ ‘श्रमणानां’ साधूनां संयतीभिः कृतिकर्म कर्त्त० कां० ॥ २ चकाराकारस्य कां० ॥
३ सुहणुं तामा० ॥ ४ ‘पूर्वेषां’ प्रथमतीर्थकरसम्बन्धिनां साधूनां दुर्विशोध्यः कल्पः,
‘चरमाणां’ चरमतीर्थकरसाधूनां दुरनुपालो भवति । मध्य० कां० ॥

दिताः' कालस्य स्निग्धतया शीतोष्णादीनां तथाविधदुःखहेतूनामभावात् सुखेन सम्पूर्णास्ततः
'तितिक्षा' परीषहादेरधिसहनं तेषां 'दुःखं' दुष्करम् । तथा दान्ताः—एकान्तेनोपशान्तास्ते
ततः क्वचित् प्रमादस्खलितादौ शिष्यमाणानामनुशासनाऽपि कर्तुं दुःशका ॥ ६४०४ ॥

मिच्छत्तभाविष्याणं, दुवियङ्गुमतीण वामसीलाणं ।

आइक्खिउं विभइउं, उवणेउं वा वि दुक्खं तु ॥ ६४०५ ॥

5

दुक्खेहि भंत्थिताणं, तणु-धितिवलत्तओ य द्दुतितिक्खं ।

एमेव दुरणुसासं, माणुक्कडओ य चरिमाणं ॥ ६४०६ ॥

ये तु चरमतीर्थकरसाधवस्ते प्रायेण मिथ्यात्वभाविता दुर्विदग्धमतयो वामशीलाश्च,
ततस्तेषामपि वस्तुतत्त्वमाख्यातुं विभक्त्युपपत्तेरुं वा 'दुःखं' दुःखतरम् ॥ ६४०५ ॥

तथा कालस्य रूक्षतया 'दुःखैः' विविधाऽऽधि-व्याधिप्रभृतिभिः शारीर-मानसैः 'भर्त्सितानाम्'¹⁰
अत्यन्तमुपतापितानां तनुः—शरीरं धृतिः—मानसोऽवष्टम्भः तद्विषयं यद् अवलम्बं—बलाभाव-
स्ततः कारणाद् दुस्तिथिक्षं तेषां परीषहादिकं भवति । एवमेव मानस्य—अहङ्कारस्य उपलक्षण-
त्वात् क्रोधादेश्चोत्कटतया दुरनुशासं चरमाणं भवति, उत्कटकषायतया दुःखेनानुशासनां
ते प्रपद्यन्त इत्यर्थः । अत एषां पूर्वेषां च पञ्चयामो धर्म इति प्रक्रमः ॥ ६४०६ ॥

एए चेव य ठाणा, सुप्पणुज्जुत्तणेण मज्झाणं ।

15

सुह-दुह-उभयवलाण य, विमिस्सभावा भवे सुगमा ॥ ६४०७ ॥

'एतान्येव' आख्यानादीनि स्थानानि मध्यमानां 'सुगमानि' सुकराणि भवेयुरिति सम्बन्धः ।
कुतः ? इत्याह—सुप्रज्ञ-ऋजुत्वेन, प्राज्ञतया ऋजुतया चेत्यर्थः, स्वल्पप्रयत्नेनैव प्रज्ञापनीयास्ते,
तत आख्यान-विभजनोपनयनानि सुकराणि । "सुह-दुह" चि कालस्य स्निग्ध-रूक्षतया
सुख-दुःखे उभे अपि तेषां भवतः, तथा "उभयवलाण य" चि शारीरं मानसिकं चोभयमपि²⁰
बलं तेषां भवति, तत एव सुख-दुःखोभयबलोपेतानां परीषहादिकं सुतितिक्षं भवति । "विमि-
स्सभाव" चि नैकान्तेनोपशान्ता न वा उत्कटकषायास्ते, ततो विमिश्रभावादनुशासनमपि
सुकरमेव तेषां भवति, अतश्चतुर्यामस्तेषां धर्म इति ॥ ६४०७ ॥

गतं व्रतद्वारम् । अथ ज्येष्ठद्वारमाह—

पुण्वतरं सामइयं, जस्स कयं जो वतेसु वा ठविओ ।

25

एस कितिकम्मज्जेद्वो, ण जाति-सुततो दुपक्खे वी ॥ ६४०८ ॥

यस्य सामायिकं 'पूर्वतरं' प्रथमतरं 'कृतम्' आरोपितम् यो वा 'व्रतेषु' महाव्रतेषु प्रथमं
स्थापितः स एष कृतिकर्मज्येष्ठो भण्यते, न पुनः 'द्विपक्षेऽपि' संयतपक्षे संयतीपक्षे च
जातितः—बृहत्तरं जन्मपर्यायमङ्गीकृत्य श्रुततः—प्रभूतं श्रुतमाश्रित्य ज्येष्ठ इहाधिक्रियते । इह च
मध्यमसाधूनां यस्य सामायिकं पूर्वतरं स्थापितं स ज्येष्ठः, पूर्व-पश्चिमानां तु यस्य प्रथममुपस्थापना³⁰
कृता स ज्येष्ठ इति ॥ ६४०८ ॥ अथोपस्थापनामेव निरूपयितुमाह—

सा जेसि उवड्ढवणा, जेहि य ठाणेहिं पुरिम-चरिमाणं ।

पंचायामे धम्मे, आदेसतिगं च मे सुणसु ॥ ६४०९ ॥

सा उपस्थापना येषां भवति ते वक्तव्याः । येषु वा 'स्थानेषु' अपराधपदेषु पूर्व-चरमाणं साधूनां पञ्चयामे धर्मे स्थितानामुपस्थापना भवति तान्यपि वक्तव्यानि । तत्र येषामुपस्थापना ते तावदभिधीयन्ते, तत्रादेशत्रयम्—दश वा षड् वा चत्वारो वा उपस्थापनायामर्हा भवन्ति ।
५ तच्चाऽऽदेशत्रिकं "मे" इति मया यथाक्रमं वक्ष्यमाणं शृणु ॥ ६४०९ ॥

तओ पारंचिया वुत्ता, अणवट्ठा य तिणिण उ ।

दंसणम्मि य वंतम्मि, चरित्तम्मि य केवले ॥ ६४१० ॥

अदुवा चियत्तकिच्चे, जीवकाए समारमे ।

सेहे दसमे वुत्ते, जस्स उवट्ठावणा भणिया ॥ ६४११ ॥

10 ये चतुर्थोद्देशके 'त्रयः' दुष्ट-प्रमत्त-अन्योन्यकुर्वाणाख्याः पाराश्रिका उक्ताः ३ ये च 'त्रयः' साधर्मिका-ऽन्यधार्मिकसैन्यकारि-हस्तातालरूपा अनवस्थाप्याः ६ येन च 'दर्शनं' सम्यत्त्वं 'केवलं' सम्पूर्णमपि वान्तं ७ येन वा चारित्रं 'केवलं' सम्पूर्णं मूलगुणविराधनया वान्तम् ८ ॥ ६४१० ॥

अथवा यः 'त्यक्तकृत्यः' परित्यक्तसकलसंयमव्यापारः आकुट्टिकया दर्पेण वा 'जीवकायान्' 15 पृथिवीकायादीन् समारभते ९ यश्च 'शैक्षः' अभिनवदीक्षितः स दशमः १० उक्तः । एतद् दशकं मन्तव्यं यस्योपस्थापना प्रथम-चरमतीर्थकरैर्मणिता ॥ ६४११ ॥ द्वितीयादेशमाह—

जे य पारंचिया वुत्ता, अणवट्ठप्पा य जे विदू ।

दंसणम्मि य वंतम्मि, चरित्तम्मि य केवले ॥ ६४१२ ॥

अदुवा चियत्तकिच्चे, जीवकाए समारमे ।

20 सेहे छडे वुत्ते, जस्स उवट्ठावणा भणिया ॥ ६४१३ ॥

ये च पाराश्रिकाः सामान्यत उक्ताः १ ये च विद्वांसो अनवस्थाप्याः २ येन च दर्शनं केवलं वान्तं ३ येन वा चारित्रं केवलं वान्तम् ४ ॥ ६४१२ ॥

अथवा यस्त्यक्तकृत्यो जीवकायान् समारभते ५ यश्च शैक्षः षष्ठः ६ । एते षट्कं प्रति-पत्तव्यं यस्योपस्थापना द्वितीयादेशे भणिता ॥ ६४१३ ॥ तृतीयादेशमाह—

25 दंसणम्मि य वंतम्मि, चरित्तम्मि य केवले ।

चियत्तकिच्चे सेहे य, उवट्ठप्पा य आहिया ॥ ६४१४ ॥

दर्शने 'केवले' निःशेषे वान्ते यो वर्तते १ यो वा चारित्रे केवले वान्ते २ पाराश्रिका-ऽनवस्थाप्ययोः अत्रैवान्तर्भावो विवक्षितः, यश्च 'त्यक्तकृत्यः' षट्कायविराधकः ३ यश्च शैक्षः ४ एते चत्वारः 'उपस्थाप्याः' उपस्थापनायोग्या आख्याताः ॥ ६४१४ ॥

30 अथ तेषां मध्ये क उपस्थापनीयः ? न वा ? इति चिन्तायामिदमाह—

केवलगहणा कसिणं, जति वमती दंसणं चरित्तं वा ।

तो तस्स उवट्ठावणा, देसे वंतम्मि भयणा तु ॥ ६४१५ ॥

दर्शन-चारित्रपदयोर्यत् केवलग्रहणं कृतं तत इदं ज्ञाप्यते—यदि ‘कृत्स्नं’ निःशेषमपि दर्शनं चारित्रं वा वमति ततस्तस्योपस्थापना भवति, ‘देशे’ देशतः पुनर्दर्शने चारित्रे वा वान्ते ‘भजना’ उपस्थापना भवेद्वा न वा ॥ ६४१५ ॥ भजनमेव भावयति—

एमेव य किञ्चि पदं, सुयं व असुयं व अप्पदोसेणं ।

अविकोवितो कहिंतो, चोदिय आउट्टु सुद्धो तु ॥ ६४१६ ॥

5

‘एवमेव’ अविमृश्य ‘किञ्चिद्’ जीवादिकं सूत्रार्थविषयं वा पदं श्रुतं वाऽश्रुतं वा ‘अल्प-दोषेण’ कदाग्रहा-ऽभिनिवेशादिदोषाभावेन ‘अविकोविदः’ अगीतार्थः कस्यापि पुरतोऽन्यथा कथयन् आचार्यादिना ‘मा एवं वितथप्ररूपणां कार्षीः’ इति नोदितः सन् यदि सम्यगावर्तते तदा स मिथ्यादुष्कृतप्रदानमात्रेणैव शुद्ध इति ॥ ६४१६ ॥

तच्च दर्शनमनाभोगेनाभोगेन वा वान्तं स्यात्, तत्रानाभोगेन वान्ते विधिमाह—

10

अणाभोएण मिच्छत्तं, सम्मत्तं पुणरागते ।

तमेव तस्स पच्छित्तं, जं मग्गं पडिवज्जई ॥ ६४१७ ॥

एकः श्राद्धो निहवान् साधुवेषधारिणो दृष्ट्वा ‘यथोक्तकारिणः साधव एते’ इतिबुद्ध्या तेषां सकाशे प्रव्रजितः । स चापरैः साधुभिर्भणितः—किमेवं निहवानां सकाशे प्रव्रजितः ? । स प्राह—नाहमेनं विशेषं ज्ञातवान् । ततः स मिथ्यादुष्कृतं कृत्वा शुद्धदर्शनिनां समीपे 15 उपसम्पन्नः । एवमनाभोगेन दर्शनं वसित्वा मिथ्यात्वं गत्वा सम्यक्त्वं पुनरागतस्य तदेव प्रायश्चित्तं यदसौ सम्यग् मार्गं प्रतिपद्यते, स एव च तस्य व्रतपर्यायः, न भूय उपस्थापना कर्तव्या ॥ ६४१७ ॥ आभोगेन वान्ते पुनरयं विधिः—

आभोगेण मिच्छत्तं, सम्मत्तं पुणरागते ।

जिण-थेराण आणाए, मूलच्छेजं तु कारण ॥ ६४१८ ॥

20

यः पुनः ‘आभोगेन’ ‘निहवा एते’ इति जानन्नपि मिथ्यात्वं सङ्क्रान्त इति शेषः, निह-वानामन्तिके प्रव्रजित इत्यर्थः, स च सम्यक्त्वमन्येन प्रज्ञापितः सन् ‘पुनर्’ भूयोऽपि यदि आगतस्ततस्तं ‘जिन-स्थविराणां’ तीर्थकर-गणभृतामाज्ञया मूलच्छेदं प्रायश्चित्तं कारयेत्, मूलत एवोपस्थापनां तस्य कुर्यादिति भावः ॥ ६४१८ ॥ एवं दर्शने देशतो वान्ते उपस्था-पनाभजना भाविता । सम्प्रति चारित्रे देशतो वान्ते तामेव भावयति—

25

छण्हं जीवनिकायाणं, अणप्पज्झो तु विराहओ ।

आलोइय-पडिकंतो, सुद्धो हवति संजओ ॥ ६४१९ ॥

षण्णां जीवनिकायानां “अणप्पज्झो” ‘अनात्मवशः’ क्षिप्तचित्तादिर्यदि विराधको भवति ततः ‘आलोचित-प्रतिक्रान्तः’ गुरुणामालोच्य प्रदत्तमिथ्यादुष्कृतः संयतः शुद्धो भवति ॥ ६४१९ ॥

छण्हं जीवनिकायाणं, अणप्पज्झो उ विराहतो ।

30

आलोइय-पडिकंतो, मूलच्छेजं तु कारण ॥ ६४२० ॥

षण्णां जीवनिकायानां “अणप्पज्झो” चि स्ववशो यदि दर्पेणाऽऽकुट्टिकया वा विराधको

भवति तत आलोचित-प्रतिक्रान्तं तं मूलच्छेद्यं प्रायश्चित्तं कारयेत् । वाशब्दोपादानाद् यदि तपोऽर्हप्रायश्चित्तमापन्नस्ततः तपोऽर्हमेव दद्यात्, तत्रापि यद् मासलघुकादिकमापन्नस्तदेव दद्यात् ॥ ६४२० ॥ अथ हीनादिकं ददाति ततो दोषा भवन्तीति दर्शयति—

जं जो उ समावन्नो, जं पाउगं व जस्स वत्थुस्स ।

5 तं तस्स उ दायव्वं, असरिसदाणे इमे दोसा ॥ ६४२१ ॥

‘यत्’ तपोऽर्हं छेदाहं वा प्रायश्चित्तं यः समापन्नः, यस्य वा ‘वस्तुनः’ आचार्यादेरसहिष्णुप्रभृतेर्वा ‘यत्’ प्रायश्चित्तं ‘प्रायोग्यम्’ उचितं तत् तस्य दातव्यम् । अथासदृशम्-अनुचितं ददाति तत इमे दोषाः ॥ ६४२१ ॥

अप्पच्छित्ते य पच्छित्तं, पच्छित्ते अतिमत्तया ।

10 धम्मस्साऽऽसायणा तिग्वा, मग्गस्स य विराहणा ॥ ६४२२ ॥

‘अप्रायश्चित्ते’ अनापद्यमानेऽपि प्रायश्चित्ते यः प्रायश्चित्तं ददाति प्राप्ते वा प्रायश्चित्ते यः ‘अतिमात्रम्’ अतिरिक्तप्रमाणं प्रायश्चित्तं ददाति सः ‘धर्मस्य’ श्रुतधर्मस्य तीव्रामाशातनां करोति, ‘मार्गस्य च’ मुक्तिपथस्य सम्यग्दर्शनादेः विराधनां करोति ॥ ६४२२ ॥ किञ्च—

उस्सुत्तं ववहरंतो, कम्मं बंधति चिक्कणं ।

15 संसारं च पवट्ठेति, मोहणिज्जं च कुव्वती ॥ ६४२३ ॥

‘उत्सूत्रं’ सूत्रोत्तीर्णं राग-द्वेषादिना ‘व्यवहरन्’ प्रायश्चित्तं प्रयच्छन् ‘चिक्कणं’ गाढतरं कर्म बध्नाति, ‘संसारं च’ प्रवर्द्धयति प्रकर्षेण वृद्धिमन्तं करोति, ‘मोहनीयं च’ मिथ्यात्वमोहादिरूपं करोति ॥ ६४२३ ॥ इदमेव सविशेषमाह—

उम्मग्गदेसणाए य, मग्गं विप्पडिवातए ।

20 परं मोहेण रंजितो, महामोहं पकुव्वती ॥ ६४२४ ॥

‘उन्मार्गदेशनया च’ सूत्रोत्तीर्णप्रायश्चित्तादिमार्गप्ररूपणया ‘मार्गं’ सम्यग्दर्शनादिरूपं विविधैः प्रकारैः प्रतिपातयति—व्यवच्छेदं प्रापयति । तत एवं परमपि मोहेन रञ्जयन् महामोहं प्रकरोति । तथा च त्रिंशति महामोहस्थानेषु पठ्यते—

“नेयाउयस्स मग्गस्स, अवगारम्मि वट्ठई ।”

25 (आव० प्रति० अर्ध० संप्र० हरि० टीका पत्र ६६१)

यत एवमतो न हीनाधिकं प्रायश्चित्तं दातव्यमिति ॥ ६४२४ ॥ गतं ज्येष्ठद्वारम् । अथ प्रतिक्रमणद्वारमाह—

सपडिक्कमणो धम्मो, पुरिमस्स इ पच्छिमस्स य जिणस्स ।

मज्झिमयाण जिणाणं, कारणजाए पडिक्कमणं ॥ ६४२५ ॥

30 ‘सप्रतिक्रमणः’ उभयकालं षड्विधावश्यककरणयुक्तो धर्मः पूर्वस्य पश्चिमस्य च जिनस्य तीर्थे भवति, तत्तीर्थसाधूनां प्रमादबहुलत्वात् शठत्वाच्च । मध्यमानां तु जिनानां तीर्थे ‘कारण-

१ °क्रान्तो गुरुसमीपे आलोच्य प्रदत्तमिथ्यादुष्कृतो यदि जायते तदा तं ‘साधुं मूलं’ का० ॥ २ °लं नियमेन षड्विं का० ॥

जाते' तथाविधेऽपराधे उत्पन्ने सति प्रतिक्रमणं भवति, तत्तीर्थसाधूनामशठत्वात् प्रमादरहित-
त्वाच्च ॥ ६४२५ ॥ अथास्या एव पूर्वाद्वै व्याचष्टे—

गमनाऽऽगमनं वियारे, सायं पाओ य पुरिम-चरिमाणं ।

नियमेण पडिक्कमणं, अतियारो होउ वा मा वा ॥ ६४२६ ॥

‘गमनाऽऽगमने’ चैत्यवन्दनादिकार्येषु प्रतिश्रयाद् निर्गत्य हस्तशतात् परतो गत्वा भूयः ५
प्रत्यागमने, “वियारे” चि हस्तशतमध्येऽप्युच्चारदेः परिष्ठापने कृते, तथा ‘सायं’ सन्ध्यायां
‘प्रातश्च’ प्रभाते पूर्व-चरमाणां साधूनामतिचारो भवतु वा मा वा तथापि नियमेनैतेषु स्थानेषु
प्रतिक्रमणं भवति ॥ ६४२६ ॥ परः प्राह—

अतिचारस्स उ असती, णणु होति णिरत्थयं पडिक्कमणं ।

ण भवति एवं चोदग !, तत्थ इमं होति णातं तु ॥ ६४२७ ॥ 10

अतिचारस्य ‘असति’ अभावे ननु निरर्थकं प्रतिक्रमणं भवति । स्मरिराह—हे नोदक !
‘एवं’ त्वदुक्तं प्रतिक्रमणस्य निरर्थकत्वं ‘न भवति’ न घटते, किन्तु सार्थकं प्रतिक्रमणम् ।
तत्र च सार्थकत्वे इदं ‘ज्ञातम्’ उदाहरणं भवति ॥ ६४२७ ॥

सति दोसे होअगतो, जति दोसो णत्थि तो गतो होति ।

चितियस्स हणति दोसं, न गुणं दोसं व तदभावा ॥ ६४२८ ॥ 15

दोसं हंतूण गुणं, करेति गुणमेव दोसरहिते वि ।

ततियसमाहिकरस्स उ, रसातणं डिंडियसुतस्स ॥ ६४२९ ॥

जति दोसो तं डिंदति, असती दोसम्मि णिज्जरं कुणई ।

कुसलतिगिच्छरसायणमुवणीयमिदं पडिक्कमणं ॥ ६४३० ॥

एगस्स रत्तो पुत्तो अईव वल्लहो । तेण चितियं—अणागयं किंचि तहाविहं रसायणं 20
करावेमि जेण मे पुत्तस्स कयाइ रोगो न होइ चि । विज्जा सहाविया—मम पुत्तस्स तिगिच्छं
करेह जेण निरुओ होइ । ते भणंति—करेमो । राया भणइ—केरिसाणि तुम्ह ओसहाणि ? ।
एगो भणइ—मम ओसहमेरिसं—जइ रोगो अत्थि तो उवसामेइ, अह णत्थि तं चेव जीवंतं
मारेइ । विहओ भणइ—मम ओसहं जइ रोगो अत्थि तो उवसामेइ, अह णत्थि तो न गुणं
न दोसं करेइ । तइओ भणइ—जइ रोगो अत्थि तो उवसामेइ, अह णत्थि तो वण्ण-रूव- 25
जोव्वण-लावण्णत्ताए परिणमइ, अपुओ य रोगो न पाउब्भवइ । एवमायणिऊण रण्णा तइय-
विज्जेण किरिया कारिया । एवमिमं पि पडिक्कमणं जइ अइयारदोसा अत्थि तो तेसिं विसोहिं
करेति, अह नत्थि अइयारो तो चारित्तं विसुद्धं करेइ अभिनवकम्भरोगस्स य आगमं निरुंभइ ॥

अथाक्षरगमनिका—प्रथमवैद्यस्यौषधेन ‘सति दोषे’ रोगसम्भवे उपयुज्यमानेन ‘अगदः’
नीरोगो भवति, यदि पुनर्दोषो नास्ति ततः प्रत्युत ‘गदः’ रोगो भवति । द्वितीयस्य तु वैद्यस्यौषधं 30
‘दोषं’ रोगं हन्ति, ‘तदभावात्’ दोषाभावाच्च गुणं न वा दोषं करोति ॥

तृतीयस्य तु दोषं हत्वा गुणं करोति, दोषरहितेऽपि च ‘गुणमेव’ वर्णादिपुष्पभिनवरोगा-

भावात्मकं करोति । ततः 'तृतीयसमाधिकरस्य' तृतीयस्य वैद्यस्य रसायनं दण्डिकसुतस्य योग्यमिति कृत्वा राज्ञा कारितम् ॥

एवं प्रतिक्रमणमपि यदि अतिचारलक्षणो दोषो भवति ततस्तं छिनत्ति, अथ नास्ति दोष-
स्ततोऽसति दोषे महतीं कर्मनिर्जरां करोति । एवं 'कुशलचिकित्सस्य' तृतीयवैद्यस्य रसायनेन
५ 'उपनीतम्' उपनयं प्रापितमिदं प्रतिक्रमणं मन्तव्यम् ॥ ६४२८ ॥ ६४२९ ॥ ६४३० ॥

गतं प्रतिक्रमणद्वारम् । अथ मासकल्पद्वारमाह—

दुविहो य मासकल्पो, जिणकल्पो चैव थेरकल्पो य ।

एकैको वि य दुविहो, अट्टियकल्पो य ठियकल्पो ॥ ६४३१ ॥

द्विविधो मासकल्पः, तद्यथा—जिनकल्पे चैव स्थविरकल्पे च । पुनरेकैको द्विविधः—
10 अस्थितकल्पः स्थितकल्पश्च । तत्र मध्यमसाधूनां मासकल्पोऽस्थितः, पूर्व-पश्चिमानां तु स्थितः ।
ततः पूर्व-पश्चिमाः साधवो नियमाद् ऋतुबद्धे मासं मासेन विहरन्ति । मध्यमानां पुनरनियमः,
कदाचिद् मासमपूरयित्वाऽपि निर्गच्छन्ति कदाचित्तु देशोनपूर्वकोटीमप्येकत्र क्षेत्रे आसते
॥ ६४३१ ॥ गतं मासकल्पद्वारम् । अथ पर्युषणाद्वारमाह—

पज्जोसवणाकल्पो, होति ठितो अट्टितो य थेराणं ।

15 एमेव जिणाणं पि य, कल्पो ठितमट्टितो होति ॥ ६४३२ ॥

पर्युषणाकल्पः स्थविरकल्पिकानां जिनकल्पिकानां च भवति । तत्र स्थविराणां स्थितोऽ-
स्थितश्च भवति । एवमेव जिानामपि स्थितोऽस्थितश्च पर्युषणाकल्पः प्रतिपत्तव्यः ॥ ६४३२ ॥
इदमेव भावयति—

चाउम्मासुक्कोसे, सत्तरिराइंदिया जहण्णेणं ।

20 ठितमट्टितमेगतरे, कारणवच्चासितऽण्यरे ॥ ६४३३ ॥

उत्कर्षतः पर्युषणाकल्पश्चतुर्मासं यावद् भवति, आषाढपूर्णिमायाः कार्तिकपूर्णिमां यावदि-
त्यर्थः । जघन्यतः पुनः सप्ततिरात्रिन्दिवानि, भाद्रपदशुक्लपञ्चम्याः कार्तिकपूर्णिमां यावदि-
त्यर्थः । एवंविधे पर्युषणाकल्पे पूर्व-पश्चिमसाधवः स्थिताः । मध्यमसाधवः पुनरस्थिताः । ते हि
यदि वर्षारात्रो भवति मेघवृष्टिरित्यर्थः, तत एकत्र क्षेत्रे तिष्ठन्ति अन्यथा तु विहरन्ति । पूर्व-
25 पश्चिमा अपि 'अन्यतरस्मिन्' अशिवादौ कारणे समुत्पन्ने 'एकतरस्मिन्' मासकल्पे पर्युषणा-
कल्पे वा 'व्यत्यासितं' विपर्यस्तमपि कुर्युः । किमुक्तं भवति ?—अशिवादिभिः कारणैर्ऋतुबद्धे
मासमूनमधिकं वा तिष्ठेयुः, वर्षास्वपि तैरेव कारणैश्चतुर्मासमपूरयित्वाऽपि निर्गच्छन्ति परतो
वा तत्रैव क्षेत्रे तिष्ठन्ति ॥ ६४३३ ॥ इदमेवाह—^६

थेराण सत्तरी खलु, वासासु ठितो उडुम्मि मासो उ ।

30 वच्चासितो तु कज्जे, जिणाण नियमऽट्ट चउरो य ॥ ६४३४ ॥

१ °नां महाविदेहसाधूनां च मास° कां० ॥ २ °णां स्थविरकल्पिकानां स्थि° कां० ॥
३ °मपि जिनकल्पिकानां स्थि° कां० ॥ ४ °मात आरभ्य कार्त्ति° कां० ॥ ५ °भ्याः प्रत्यभ्य
कार्त्ति° कां० ॥ ६ ग्रन्थाग्रं १०००० कां० ॥

‘स्थविराणां’ स्थविरकल्पिकानां प्रथम-पश्चिमतीर्थकरसत्कानां सप्ततिर्दिनानि, खलुशब्दो जघन्यत इत्यस्य विशेषस्य द्योतनार्थः, वर्षासु पर्युषणाकल्पो भवति । तेषामेव ऋतुबद्धे मास-मेकमेकत्रावस्थानरूपो मासकल्पः स्थितो भवति । ‘कार्ये पुनः’ अशिवादौ ‘व्यत्यासितः’ विपर्यस्तोऽपि भवति, हीनाधिकप्रमाण इत्यर्थः । ‘जिनानां तु’ प्रथम-चरमतीर्थकरसत्कजिन-कल्पिकानामृतुबद्धे नियमादष्टौ मासकल्पा वर्षासु चत्वारो मासा अन्यूनाधिकाः स्थितकल्पतया 5 मन्तव्याः, निरपवादानुष्ठानपरत्वादेष्टामिति भावः ॥ ६४३४ ॥

दोसाऽसति मज्झिमगा, अच्छंती जाव पुव्वकोडी वि ।

विचरंति अ वासासु वि, अकद्धमे पाणरहिणं य ॥ ६४३५ ॥

भिण्णं पि मासकप्पं, करंति तणुगं पि कारणं पप्प ।

जिणकप्पिया वि एवं, एमेव महाविदेहेसु ॥ ६४३६ ॥

10

ये तु ‘मध्यमाः’ अस्थितकल्पिकाः साधवस्ते दोषाणाम्—अप्रीतिक-प्रतिबन्धादीनां असति—अभावे पूर्वकोटीमप्येकत्र क्षेत्रे आसते । तथा वर्षास्वपि ‘अकद्धमे’ प्रम्लानचिक्खले प्राणरहिते च भूतले जाते सति ‘विचरन्ति’ विहरन्ति; ऋतुबद्धेऽपि यदि अप्रीतिकावग्रहो वसतेर्व्या-घातो वा भवेत् ॥ ६४३५ ॥

तत एवमादिकं ‘तनुकमपि’ सूक्ष्ममपि कारणं प्राप्य मासकल्पं भिन्नमपि कुर्वन्ति, अपूर-15 यित्वा निर्गच्छन्तीत्यर्थः । जिनकल्पिका अपि मध्यमतीर्थकरसत्का एवमेव मासकल्पे पर्युषणा-कल्पे च अस्थिताः प्रतिपत्तव्याः । एवमेव च महाविदेहेषु ये स्थविरकल्पिका जिनकल्पिकाश्च तेऽप्यस्थितकल्पिकाः प्रतिपत्तव्याः ॥ ६४३६ ॥ गतं पर्युषणाकल्पद्वारम् । अथैतस्मिन् दशविधे कल्पे यः प्रमाद्यति तस्य दोषमभिधित्सुराह—

एवं ठियम्मि मेरं, अड्डियकप्पे य जो पमादेति ।

20

सो वड्ढति पासत्थे, ठाणम्मि तगं विवज्जेज्जा ॥ ६४३७ ॥

‘एवम्’ अनन्तरोक्तनीत्या या स्थितकल्पेऽस्थितकल्पे च ‘मर्यादा’ सामाचारी भणिता तां मर्यादां यः ‘प्रमादयति’ प्रमादेन परिहापयति सः ‘पार्श्वस्थे’ पार्श्वस्थसत्के स्थाने वर्तते; ततस्तत्कं विवर्जयेत्, तेन सह दान-ग्रहणादिकं सम्भोगं न कुर्यादिति भावः ॥ ६४३७ ॥

कुतः ? इत्यत आह—

25

पासत्थं संकिलिद्धं, ठाणं जिणं वुत्तं थेरेहि य ।

तारिसं तु गवेसंतो, सो विहारे ण सुज्झति ॥ ६४३८ ॥

‘पार्श्वस्थं’ पार्श्वस्थसत्कं ‘स्थानम्’ अपराधपदं ‘संक्लिष्टम्’ अशुद्धं ‘जिनैः’ तीर्थकरैः ‘स्थविरैश्च’ गौतमादिभिः प्रोक्तम्, ततस्तादृशं स्थानं गवेषयन् ‘सः’ यथोक्तसामाचारीपरिहापयिता विहारे न शुच्यति, नासौ संविग्नविहारीति भावः ॥ ६४३८ ॥

30

पासत्थं संकिलिद्धं, ठाणं जिणं वुत्तं थेरेहि य ।

तारिसं तु विवर्जेतो, सो विहारे विसुज्झति ॥ ६४३९ ॥

पार्श्वस्थं स्थानं संक्लिष्टं जिनैः स्थविरैश्च प्रोक्तम्, ततस्तादृशं स्थानं विवर्जयन् ‘सः’ यथो-

क्तसामाचारीकर्ता विहारे 'विशुध्यति' विशुद्धो भवति ॥ ६४३९ ॥ यतश्चैवमतः—

जो कप्पठितिं एयं, सहहमाणो करोति सट्टाणे ।

तारिसं तु गवेसेजा, जतो गुणाणं ण परिहाणी ॥ ६४४० ॥

यः 'एनाम्' अनन्तरोक्तां कल्पस्थितिं श्रद्धानः स्वस्थाने करोति । स्वस्थानं नाम—स्थित-
5 कल्पेऽनुवर्तमाने स्थितकल्पसामाचारीम् अस्थितकल्पे पुनरस्थितकल्पसामाचारीं करोति ।
'तादृशं' संविभविहारिणं साधुं 'गवेषयेत्' तेन सहैकत्र सम्भोगं कुर्यात्, 'यतः' यस्माद्
'गुणानां' मूलगुणोत्तरगुणानां परिहाणिर्न भवति ॥ ६४४० ॥ इदमेव व्यक्तीकर्तुमाह—

ठियकप्पम्मि दसविधे, ठवणाकप्पे य दुविहमणयरे ।

उत्तरगुणकप्पम्मि य, जो सरिकप्पो स संभोगो ॥ ६४४१ ॥

10 'स्थितकल्पे' आचेलक्यादौ दशविधे 'स्थापनाकल्पे च' वक्ष्यमाणे द्विविधान्यतरस्मिन् उत्तर-
गुणकल्पे च यः 'सहकल्पः' तुल्यसामाचारीकः सः 'सम्भोग्यः' सम्भोक्तुमुचितः ॥ ६४४१ ॥
अत्र दशविधः स्थितकल्पोऽनन्तरमेवोक्तः । स्थापनाकल्पादिपदानि तु व्याख्यातुकाम आह—

ठवणाकप्पो दुविहो, अकप्पठवणा य सेहठवणा य ।

पढमो अकप्पिएणं, आहारादी ण गिण्हावे ॥ ६४४२ ॥

15 स्थापनाकल्पो द्विविधः—अकल्पस्थापनाकल्पः शैक्षस्थापनाकल्पश्च । तत्र 'अकल्पिकेन'
अनधीतपिण्डेषणादिसूत्रार्थेन आहारादिकं 'न ग्राहयेत्' नाऽऽनाययेत्, तेनानीतं न कल्पत
इत्यर्थः । एष प्रथमोऽकल्पस्थापनाकल्प उच्यते ॥ ६४४२ ॥

अट्टारसेव पुरिसे, वीसं इत्थीओं दस णपुंसा य ।

दिक्खेति जो ण एते, सेहट्टवणाए सो कप्पो ॥ ६४४३ ॥

20 अष्टादश भेदाः 'पुरुषे' पुरुषविषयाः, विंशतिः स्त्रियः, दश नपुंसकाः, एतानष्टचत्वारिं-
शतमनलान् शैक्षान् यो न दीक्षते स एष कल्प-कल्पवतोरभेदात् शैक्षस्थापनाकल्प
उच्यते ॥ ६४४३ ॥

आहार-उवहि-सेजा, उग्गम-उप्पादणेसणासुद्धा ।

जो परिगिण्हति णिययं, उत्तरगुणकप्पिओ स खलु ॥ ६४४४ ॥

25 य आहारोपधि-शय्या उद्गमोत्पादनैषणाशुद्धाः 'नियतं' निश्चितं परिगृह्णाति स खलत्तर-
गुणकल्पिको मन्तव्यः ॥ ६४४४ ॥ एतेषु सदृशकल्पेन सह किं कर्तव्यम्? इत्याह—

१ 'दशविधे' दशप्रकारे 'स्थापनाकल्पे च' वक्ष्यमाणलक्षणे 'द्विविधान्यतरस्मिन्'
द्वयोः प्रकारयोरेकतरस्मिन् तथा 'उत्तरगुणकल्पे च' पिण्डविशुद्ध्यादौ यः 'सहकल्पः'
कां० ॥ २ 'क्तः' अतः स्थापनाकल्पादिपदानि शेषाणि यथाक्रमं व्याख्यां कां० ॥ ३ स
एषः 'शैक्षस्थापनायां' योग्या-ऽयोग्यशैक्षदीक्षणा-ऽदीक्षणव्यवहाररूपायां 'कल्प्यः' कल्पिक
उच्यते, अर्थात् तद्विषयो य आचारः स शैक्षस्थापनाकल्पः ॥ ६४४३ ॥ उक्तो द्विविधोऽपि
स्थापनाकल्पः । सम्प्रत्युत्तरगुणकल्पमाह—आहार कां० ॥ ४ 'ल्पिको' अर्थात् तद्विषया
या व्यवस्था स उत्तरगुणकल्पो मन्तव्यः कां० ॥

सरिकप्पे सरिछंदे, तुल्लचरित्ते विसिद्धतरए वा ।

साहूहिं संथवं कुजा, णाणीहिं चरित्तगुत्तेहिं ॥ ६४४५ ॥

‘सहकल्पः’ स्थितकल्प-स्थापनाकल्पादिभिरैककल्पवर्ती ‘सहकच्छन्दः’ समानसामाचारीकः ‘तुल्यचारित्रः’ समानसामायिकादिसंयमः ‘विशिष्टतरो वा’ तीव्रतरशुभाध्यवसायविशेषेणो-
त्कृष्टतरेषु संयमस्थानकण्डकेषु वर्तमानः, ईदृशा ये ज्ञानिनश्चारित्रगुसाश्च तैः सह ‘संस्तवं’ 5
परिचयमेकत्र संवासादिकं कुर्यात् ॥ ६४४५ ॥

सरिकप्पे सरिछंदे, तुल्लचरित्ते विसिद्धतरए वा ।

आदिज भत्त-पाणं, सतेण लाभेण वा तुस्से ॥ ६४४६ ॥

यः सहकल्पः सहकच्छन्दस्तुल्यचारित्रो विशिष्टतरो वा ‘तेन’ एवंविधेन साधुनाऽऽनीतं
भक्त-पानमाददीत, ‘स्वकीयेन वा’ आत्मीयेन लाभेन तुप्येत्, हीनतरसत्कं न गृह्णीयात् 10
॥ ६४४६ ॥ तदेवमुक्ता छेदोपस्थापनीयकल्पस्थितिः । अथ निर्विशमानं-निर्विष्टकायिककल्प-
स्थितिद्वयं विवरीपुराह—

परिहारकप्पं प्रवक्ष्यामि, परिहरंति जहा विज्ज ।

आदी मज्झइवसाणे य, आणुपुण्वि जहकम्मं ॥ ६४४७ ॥

परिहारकल्पं प्रवक्ष्यामि, कथम् ? इत्याह—यथा ‘विद्वांसः’ विदितपूर्वगतश्रुतरहस्यास्तं 15
कल्पं ‘परिहरन्ति’ धातूनामनेकार्थत्वाद् आसेवन्ते । कथं पुनः वक्ष्यसि ? इति अत आह—
‘आदौ’ तत्प्रथमतया प्रतिपद्यमानानां ‘मध्ये’ प्रतिपन्नानाम् ‘अवसाने’ प्रस्तुतकल्पसमाप्तौ या
‘आनुपूर्वी’ सामाचार्याः परिपाटिः तां यथाक्रमं प्रवक्ष्यामीति सण्टकः ॥ ६४४७ ॥

तत्र कतरस्मिन् तीर्थे एष कल्पो भवति ? इति जिज्ञासायामिदमाह—

भरहेरवएसु वासेसु, जता तित्थगरा भवे ।

20

पुरिमा पच्छिमा चैव, कप्पं देसेति ते इमं ॥ ६४४८ ॥

भरतैरावतेषु वर्षेषु दशस्यपि यदा तृतीय-चतुर्थारकयोः पश्चिमे भागे पूर्वाः पश्चिमाश्च
तीर्थकरा भवेयुः तदा ते भगवन्तः ‘इमं’ प्रस्तुतं कल्पं ‘दिशन्ति’ प्ररूपयन्ति, अर्थादापन्नम्—
मध्यमतीर्थकृतां महाविदेहेषु च नास्ति परिहारकल्पस्थितिरिति ॥ ६४४८ ॥

आह यदि एवं ततः—

25

केवइयं कालसंजोगं, गच्छो उ अणुसज्जती ।

तित्थयरेसु पुरिमेसु, तहा पच्छिमएसु य ॥ ६४४९ ॥

कियन्तं कालसंयोगं परिहारकल्पिकानां गच्छः पूर्वेषु पश्चिमेषु च तीर्थकरेषु ‘अनुसज्जति’
परम्परयाऽनुवर्तते ? ॥ ६४४९ ॥ एवं शिष्येण पृष्टे सति सूरिराह—

पुव्वसयसहंसाई, पुरिमस्स अणुसज्जती ।

30

वीसग्गसो य वासाई, पच्छिमस्साणुसज्जती ॥ ६४५० ॥

१ °नकल्पस्थिति-निर्विष्टकायिककल्पस्थितिद्वयं युगपदेव विव° कां० ॥

पूर्वशतसहस्राणि 'पूर्वस्य' ऋषभस्वामिनस्तीर्थे परिहारकल्पोऽनुसजति । 'पश्चिमस्य तु' श्रीवर्द्धमानस्वामिनस्तीर्थे 'विंशत्यग्रशः' कतिपयविंशतिसङ्ख्यापरिच्छिन्नानि वर्षाणि परिहार-
कल्पोऽनुसजति । तत्र ऋषभस्वामिनस्तीर्थे यानि पूर्वशतसहस्राण्युक्तानि तानि देशोने द्वे
पूर्वकोटी मन्तव्ये । कथम् ? इति चेद् उच्यते—इह पूर्वकोट्यायुषो मनुष्या जन्मत आरभ्य
5 सञ्जाताष्टवर्षाः प्रव्रजिताः, तेषां च नवमे वर्षे उपस्थापना सञ्जाता, एकोनविंशतिवर्षपर्यायाणां
च दृष्टिवाद उद्दिष्टः, तस्य वर्षेण योगः समाप्तिं नीतः, एवं नव विंशतिश्च मिलिता एकोनत्रिंशद्
वर्षाणि भवन्ति, एतावत्सु वर्षेषु गतेषु ऋषभस्वामिनः पार्श्वे परिहारकल्पं प्रतिपन्नाः, तत
एकोनत्रिंशद्वर्षन्यूनां पूर्वकोटीं परिहारकल्पे तैरनुपालिते सति येऽन्ये तेषां मूले परिहारकल्पं
प्रतिपद्यन्ते तेऽप्येवमेवैकोनत्रिंशद्वर्षन्यूनां पूर्वकोटीमनुपालयन्ति, एवं देशोने द्वे पूर्वकोटी
10 भवतः । पश्चिमस्य तु यानि विंशत्यग्रशो वर्षाण्युक्तानि तानि देशोने द्वे वर्षशते भवतः
॥ ६४५० ॥ तथा चाह—

पव्वज्ज अट्टवासस्स, दिट्ठिवातो उ वीसहिं ।

इति एकूणतीसाए, सयमूणं तु पच्छिमे ॥ ६४५१ ॥

पालइत्ता सयं ऊणं, वासाणं ते अपच्छिमे ।

15 काले देसिंति अण्णेसिं, इति ऊणा तु वे सता ॥ ६४५२ ॥

श्रीवर्द्धमानस्वामिकाले वर्षशतायुषो मनुष्याः, तत्र 'अष्टवर्षस्य' जन्मनः प्रभृति सञ्जातवर्षा-
ष्टकस्य कस्यापि प्रव्रज्या सञ्जाता, पूर्वोक्तरीत्या च विंशत्या वर्षैर्दृष्टिवादो योगतः समर्थितः,
ततः श्रीमन्महावीरसकाशे परिहारकल्पं नव जनाः प्रतिपद्य देशोनवर्षशतमनुपालयन्ति
इत्येवमेकोनत्रिंशता वर्षैरूनं शतं 'पश्चिमे' पश्चिमतीर्थकरकाले भवति ॥ ६४५१ ॥

20 ततस्ते वर्षाणां शतमूनं तं कल्पं पालयित्वा 'अपश्चिमे काले' निजायुषः पर्यन्तेऽन्येषां तं
कल्पं 'दिशन्ति' प्ररूपयन्ति, प्रवर्तयन्तीति भावः । तेऽप्येवमेवैकोनत्रिंशद्वर्षन्यूनां शतं पाल-
यन्ति । 'इति' एवं द्वे शते ऊने वर्षाणां भवत इति ॥ ६४५२ ॥

किमर्थं तृतीया पूर्वकोटी तृतीयं वा वर्षशतं न भवति ? इत्याह—

पडिवन्ना जिणिंदस्स, पादमूलम्मि जे विऊ ।

25 ठावयंति उ ते अण्णे, णो उ ठावितठावगा ॥ ६४५३ ॥

जिनेन्द्रस्य पादमूले ये विद्वांसः प्रस्तुतं कल्पं प्रतिपन्नास्त एवान्यास्तत्र कल्पे स्थापयन्ति,
न तु 'स्थापितस्थापकाः' जिनेन स्थापिता स्थापका येषां ते स्थापितस्थापकास्तेऽसुं कल्पमन्येषां
न स्थापयन्ति । इदमत्र हृदयम्—इयमेवास्य कल्पस्य स्थितिर्थात् तीर्थकरसमीपे वाऽसुं प्रति-
पद्यन्ते, तीर्थकरसमीपप्रतिपन्नसाधुसकाशे वा, नाऽन्येषाम् । अतस्तृतीये पूर्वकोटि-वर्षशते न
30 भवत इति ॥ ६४५३ ॥ अथ कीदृग्गुणोपेता अमी भवन्ति ? इत्याह—

सव्वे चरित्तमंतो य, दंसणे परिनिट्ठिया ।

णवपुण्विया जहन्नेणं, उक्कोस दसपुण्विया ॥ ६४५४ ॥

पंचविहे व्यवहारे, कल्पे त दुविहम्मि य ।

दसविहे य पच्छित्ते, सन्वे ते परिणिट्ठिया ॥ ६४५५ ॥

सर्वेऽपि ते^१ भगवन्तश्चारित्रवन्तः 'दर्शने च' सम्यक्तवे 'परिनिष्ठिताः' परमकोटिमुपगताः । ज्ञानमङ्गीकृत्य तु नवपूर्विणो जघन्येन, उत्कर्षतः 'दशपूर्विणः' किञ्चिद् न्यूनदशपूर्वधरा मन्तव्याः ॥ ६४५४ ॥ तथा—

5

'पञ्चविधे व्यवहारे' आगम-श्रुता-ऽऽज्ञा-धारणा-जीतलक्षणे 'द्विविधे च कल्पे' अकल्प-स्थापना-शैक्षस्थापनाकल्परूपे जिनकल्प-स्थविरकल्परूपे वा 'दशविधे च प्रायश्चित्ते' आलोचनादौ पाराञ्चिकान्ते सर्वेऽपि ते 'परिनिष्ठिताः' परिज्ञायां परां निष्ठां प्राप्ताः ॥ ६४५५ ॥^२

अप्पणो आउगं सेसं, जाणित्ता ते महामुणी ।

परक्कमं च बल विरियं, पच्चवाते तहेव य ॥ ६४५६ ॥

10

आत्मन आयुःशेषं सातिशयश्रुतोपयोगेन ज्ञात्वा ते महामुनयः, 'बलं' शारीरं सामर्थ्यम्, 'वीर्यं' जीवशक्तिः, तदुभयमपि दर्शितस्वफलं पराक्रमः, एतान्यात्मनो विज्ञायासुं कल्पं प्रतिपद्यन्ते । 'प्रत्यपायाः' जीवितोपद्रवकारिणो रोगादयस्तानपि 'तथैव' प्रथममेवाभोगयन्ति, किं प्रतिपन्नानां भविष्यन्ति ? न वा ? इति । यदि न भवन्ति ततः प्रतिपद्यन्ते, अन्यथा तु नेति ॥ ६४५६ ॥

15

आपुच्छिऊण अरहंते, मगं देसेति ते इमं ।

प्रमाणानि य सन्वाइं, अभिग्गहे य बहुविहे ॥ ६४५७ ॥

'अर्हन्तः' तीर्थकृत आपुच्छय ते तेषामनुज्ञयाऽमुं कल्पं प्रतिपद्यन्ते । 'ते च' तीर्थकृत-स्तेषां प्रस्तुतकल्पस्य 'इमम्' अनन्तरमेव वक्ष्यमाणं 'मार्गं' सामाचारीं देशयन्ति । तद्यथा— प्रमाणानि च सर्वाणि, अभिग्रहांश्च बहुविधान् ॥ ६४५७ ॥ एतान्येव व्याचष्टे—

20

गणोवहिप्रमाणाइं, पुरिसाणं च जाणि तु ।

दव्वं खेत्तं च कालं च, भावमण्णे य पज्जवे ॥ ६४५८ ॥

गणप्रमाणान्युपधिप्रमाणानि पुरुषाणां च प्रमाणानि यानि प्रस्तुते कल्पे जघन्यादिभेदा-दनेकधा भवन्ति, यच्च तेषां 'द्रव्यम्' अशनादिकं कल्पनीयम्, यच्च 'क्षेत्रं' मासकल्पप्रायोग्यं वर्षावासप्रायोग्यं वा, यश्चेतयोरेव मासकल्प-वर्षावासयोः प्रतिनियतः कालः, यश्च 'भावः'^{२५} क्रोधनिग्रहादिरूपः, ये च 'अन्येऽपि' निष्प्रतिकर्मतादयो लेस्या-ध्यानादयो वा पर्यायास्तेषां सम्भवन्ति तान् सर्वानपि भगवन्तस्तेषामुपदिशन्ति ॥ ६४५८ ॥

पंचहिं अग्गहो भत्ते, तत्थेगीए अभिग्गहो ।

उवहिणो अग्गहो दोसुं, इयरो एक्कतरीय उ ॥ ६४५९ ॥

१ ते परिहारकल्पिका भगवन्तः 'चारित्रवन्तः' निरतिचारचारित्राः 'दर्शने च' कां० ॥
२ कथं पुनरमुं कल्पं प्रतिपद्यन्ते ? इति अत आह इत्यवतरणं कां० ॥ ३ षां परिहारकल्पिकाणां 'द्रव्यं' कां० ॥ ४ नपि मासकल्पप्रकृतोक्तनीत्या तीर्थकृतो भगवन्तस्तेषां कां० ॥

भक्ते उपलक्षणत्वात् पानके च संसृष्टा-ऽसंसृष्टाख्यमाद्यभेषणाद्वयं वर्जयित्वा पञ्चभिः उपरि-
तनीभिरेषणाभिः 'आग्रहः' स्वीकारः । तत्रापि 'एकस्याम्' एकतरस्यामभिग्रहः, एकया कया-
चिद् भक्तमपरया पानकमन्वेषयन्तीत्यर्थः । आह च बृहद्भाष्यकृत्—

संसङ्गमाइयाणं, सत्तण्हं एसणाण उ ।

5 आइल्लाहि उ दोहिं तु, अग्गहो गह पंचहिं ॥

तत्थ वि अन्नयरीए, एगीए अभिगगहं तु काऊणं । ति ।

उपधिः—वस्त्रादिरूपस्तस्य उद्दिष्ट-प्रेक्षा-अन्तरा-उज्झितधर्मिकाख्याः पीठिकायां व्याख्याता
याश्चतस्र एषणास्तत्र 'द्वयोः' उपरितनयोः 'आग्रहः' स्वीकारः । 'इतरः' अभिग्रहः स एक-
तरस्यामुपरितन्यां भवति, यदा चतुर्थ्या न तदा तृतीयायाम् यदा तृतीयायां न तदा चतुर्थ्या
10 गृह्यन्तीति भावः ॥ ६४५९ ॥ कदा पुनस्तेऽमुं कल्पं प्रतिपद्यन्ते ? इत्याह—

अइरोग्गयम्मि सूरे, कप्पं देसिंति ते इमं ।

आलोइय-पडिक्कंता, ठावयंति तओ गणे ॥ ६४६० ॥

अचिरोद्गते सूर्ये 'ते' भगवन्तः कल्पमिमं 'देशयन्ति' स्वयं प्रतिपत्त्याऽन्येषां दर्शयन्ति ।

ततः 'आलोचित-प्रतिक्रान्ताः' आलोचनाप्रदानपूर्वं प्रदत्तमिथ्यादुष्कृतास्त्रीन् गणान् स्थापयन्ति
15 ॥ ६४६० ॥ तेषु च त्रिषु गणेषु कियन्तः पुरुषा भवन्ति ? इत्याह—

सत्तावीस जहण्णेणं, उक्कोसेण सहस्ससो ।

निग्गंथसूरा भगवंतो, सव्वग्गेणं वियाहियां ॥ ६४६१ ॥

सप्तविंशतिपुरुषा जघन्येन भवन्ति, एकैकस्मिन् गणे नव जना भवन्ति इति भावः ।

उत्कर्षतः 'सहस्रशः' सहस्रसङ्ख्याः पुरुषा भवन्ति, शताग्रशो गणानामुत्कर्षतः वक्ष्यमाणत्वात् ।

20 एवं ते भगवन्तो निर्ग्रन्थसूराः 'सर्वाग्रेण' सर्वसङ्ख्याया व्याख्याताः ॥ ६४६१ ॥

गणमङ्गीकृत्य प्रमाणमाह—

सयग्गसो य उक्कोसा, जहण्णेण तओ गणा ।

गणो य णवतो वुत्तो, एमेता पडिवत्तितो ॥ ६४६२ ॥

'शताग्रशः' शतसङ्ख्या गणा उत्कर्षतोऽभीषां भवन्ति, जघन्येन त्रयो गणाः । गणश्च 'नवकः'

25 नवपुरुषमान उक्तः । एवमेताः 'प्रतिपत्तयः' प्रमाणादिविषयाः प्रकारा मन्तव्याः ॥ ६४६२ ॥

एगं कप्पट्टियं कुञ्जा, चत्तारि परिहारिए ।

अणुपरिहारिगा चेव, चउरो तेसिं ठावए ॥ ६४६३ ॥

नवानां जनानां मध्यादेकं कल्पस्थितं गुरुकल्पं कुर्यात् । चतुरः परिहारिकान् कुर्यात् । तेषां
शेषांश्चतुरोऽनुपरिहारिकान् स्थापयेत् ॥ ६४६३ ॥

१ °न जघन्यतोऽपि स्था° कां० ॥ २ °न त्रिषु गणेषु समुदितेषु भव° कां० ॥ ३ °तः
प्रथमतः प्रतिपद्यमानकानां वक्ष्य° कां० ॥ ४ °षां प्रथमतः प्रतिपत्तारो भव° कां० ॥
५ एवं प्रतिपत्ते सति कल्पे यो विधिर्विधेयस्तं दर्शयन्नाह इत्यवतरणं कां० ॥ ६ °न तपः-
प्रपन्नान् कु° कां० ॥ ७ °न तदीयवैयावृत्यकरकल्पान् स्था° कां० ॥

ण तेसिं जायती विग्धं, जा मासा दस अट्ट य ।

ण वेयणा ण वाऽऽतंको, णेव अण्णे उवद्वा ॥ ६४६४ ॥

अट्टारससु पुण्णेषु, होज्ज एते उवद्वा ।

ऊणिए ऊणिए यावि, गणे मेरा इमा भवे ॥ ६४६५ ॥

‘तेषाम्’ एवं कल्पं प्रतिपन्नानां न जायते ‘विन्नः’ अन्यत्र संहारणादिः, यावद् मासा^१ दशाष्टौ च, अष्टादश इत्यर्थः । न वेदना न वा आतङ्कः नैवान्ये केचनोपद्रवाः प्राणव्यप-
रोपणकारिण उपसर्गाः । अष्टादशसु मासेषु पूर्णेषु भवेयुरपि एते उपद्रवाः । उपद्रवैश्च यदि
तेषामेको द्वौ त्रयो वा म्रियन्ते, अथवा तेषां कोऽपि स्थविरकल्पं जिनकल्पं वा गतो भवति,
शेषास्तु तमेव कल्पमनुपालयितुकामास्तत एवमूनिते ऊनिते गणे जाते इयं ‘मर्यादा’ सामा-
चारी भवति । इहोनिते ऊनिते इति द्विरुच्चारणं भूयोऽप्यष्टादशसु मासेषु पूर्णेषु एष एव^{१०}
विधिरिति ज्ञापनार्थम् ॥ ६४६४ ॥ ६४६५ ॥

एवं तु ठाविए कप्पे, उवसंपज्जति जो तहिं ।

एगो दुवे अणेगा वा, अविरुद्धा भवन्ति ते ॥ ६४६६ ॥

‘एवम्’ अनन्तरोक्तनीत्या कल्पे स्थापिते सति यदि एकादयो म्रियेरन्, अन्यत्र वा
गच्छेयुः, ततो यस्तत्र उपसम्पद्यते स एको वा द्वौ वाऽनेके वा भवेयुः । तत्र यावद्धिः पारि-^{१५}
हारिकगण ऊनस्तावतामुपसम्पदर्थमागतानां मध्याद् गृहीत्वा गणः पूर्यते । ये शेषास्ते पारि-
हारिकतपस्तुलनां कुर्वन्तस्तिष्ठन्ति । ते च पारिहारिकैः सार्द्धं तिष्ठन्तोऽविरुद्धा भवन्ति, पारि-
हारिकाणामकल्पनीया न भवन्तीत्युक्तं भवति । ते च तावत् तिष्ठन्ति यावदन्ये उपसम्पदर्थ-
मुपतिष्ठन्ते । तैः पूरयित्वा पृथग् गणः क्रियते ॥ ६४६६ ॥ इदमेव व्याख्याति—

तत्तो य ऊणए कप्पे, उवसंपज्जति जो तहिं ।

20

जँत्तिएहिं गणो ऊणो, तत्तिते तत्थ पक्खिवे ॥ ६४६७ ॥

‘ततश्च’ पूर्वोक्तकारणाद् ‘ऊनके’ एक-व्यादिभिः साधुभिरपूर्णं कल्पे यस्तत्रोपसम्पद्यते तत्रायं
विधिः—‘यावद्धिः’ एकादिसङ्ख्याकैः स गण ऊनः ‘तावतः’ तावत्सङ्ख्याकानेव साधून् ‘तत्र’
गणे ‘प्रक्षिपेत्’ प्रवेशयेत् ॥ ६४६७ ॥

तत्तो अणूणए कप्पे, उवसंपज्जति जो तहिं ।

25

उवसंपज्जमाणं तु, तप्पमाणं गणं करे ॥ ६४६८ ॥

अथ कोऽप्युपद्रवैर्न कालगतस्तत एवमन्यूनके कल्पे ये तत्रोपसम्पद्यन्ते ते यदि नव जनाः
पूर्णास्ततः पृथग् गणो भवति । अथापूर्णास्ततः प्रतीक्षाप्यन्ते यावदन्ये उपसम्पदर्थमागच्छन्ति ।
ततस्तमुपसम्पद्यमानं साधुजनं मीलयित्वा ‘तत्प्रमाणं’ नवपुरुषमानं गणं ‘कुर्यात्’ स्थापयेत्
॥ ६४६८ ॥

- 30

१ न ‘वेदना’ चिरघातिरोगरूपा न वा ‘आतङ्कः’ सद्योघातिशूलादिलक्षणः नैवा^० कां० ॥
२ कारिणो देवादिहता उप^० कां० ॥ ३ वा जिनकल्पादौ गच्छे^० कां० ॥ ४ जत्तिएण
गणो कां० विना ॥

पमाणं कप्पडितो तत्थ, ववहारं ववहरित्थए ।

अणुपरिहारियाणं पि, पमाणं होति से विऊ ॥ ६४६९ ॥

तेषां पारिहारिकाणां 'तत्र' कल्पे क्वचित् स्वलितादावापन्ने 'व्यवहारं' प्रायश्चित्तं 'व्यवहर्तुं' दातुं कल्पस्थितः प्रमाणम्, यदसौ प्रायश्चित्तं ददाति तत् तैर्वोढव्यमिति भावः । एवमनुपारि-
5 हारिकाणामप्यपराधपदमापन्नानां स एव 'विद्वान्' गीतार्थः प्रायश्चित्तदाने प्रमाणम् ॥ ६४६९ ॥

आलोयण कप्पठिते, तवमुज्जाणोवमं परिवहंते ।

अणुपरिहारिणं गोवालए, व णिच्च उज्जुत्तमाउत्ते ॥ ६४७० ॥

ते परिहारिका-ऽनुपरिहारिका आलोचनम् उपलक्षणत्वात् वन्दनकं प्रत्याख्यानं च कल्प-
स्थितस्य पुरतः कुर्वन्ति । "तवमुज्जाणोवमं परिवहंते" ति यथा किल कश्चिदुद्यानिकां गत
10 एकान्तरतिप्रसक्तः स्वच्छन्दसुखं विहरमाण आस्ते एवं तेऽपि पारिहारिका एकान्तसमाधि-
सिन्धुनिमग्नमनसस्तत् तपः 'उद्यानोपमम्' उद्यानिकासदृशं परिवहन्ति, कुर्वन्तीत्यर्थः । अनु-
पारिहारिकाश्च चत्वारोऽपि चतुर्णां परिहारिकाणां भिक्षादौ पर्यटतां पृष्ठतः स्थिता नित्यम्
'उद्युक्ताः' प्रयत्नवन्तः 'आयुक्ताश्च' उपयुक्ता हिण्डन्ते, यथा गोपालको गवां पृष्ठतः स्थित
उद्युक्त आयुक्तश्च हिण्डते ॥ ६४७० ॥

15 पडिपुच्छं वायणं चेव, मोत्तूणं णत्थि संकहा ।

आलावो अत्तणिदेसो, परिहारिस्स कारणे ॥ ६४७१ ॥

तेषां च पारिहारिकादीनां नवानामपि जनानां सूत्रार्थयोः प्रतिपृच्छां वाचनां च मुक्त्वा
नास्त्यन्या परस्परं सङ्गथा । पारिहारिकस्य च 'कारणे' उत्थान-निषदनाद्यशक्तिरूपे आलाप
आत्मनिर्देशरूपो भवति, यथा—उत्थास्यामि, उपवेक्ष्यामि, भिक्षां हिण्डिष्ये, मात्रैकं प्रेक्षिष्ये
20 इत्यादि ॥ ६४७१ ॥

बारस दसऽड्ढ दस अड्ढ छ च अट्ठेव छ च चउरो य ।

उक्कोस-मज्झिम-जहण्णगा उ वासा सिसिर गिम्हे ॥ ६४७२ ॥

परिहारिकाणां वर्षा-शिशिर-ग्रीष्मरूपे त्रिविधे काले उत्कृष्ट-मध्यम-जघन्यानि तपांसि
भवन्ति । तत्र वर्षारात्रे उत्कृष्टं तपो द्वादशम्, शिशिरे दशममुत्कृष्टम्, ग्रीष्मे उत्कृष्टमष्टमम् ;
25 वर्षारात्रे मध्यमं दशमम्, शिशिरेऽष्टमम्, ग्रीष्मे षष्ठम् ; वर्षारात्रे जघन्यमष्टमम्, शिशिरे
षष्ठम्, ग्रीष्मे चत्वारि भक्तानि, चतुर्थमित्यर्थः ॥ ६४७२ ॥

आयंबिल बारसमं, पत्तेयं परिहारिगा परिहरंति ।

अभिगहितएसणाए, पंचण्ह वि एगसंभोगो ॥ ६४७३ ॥

पारिहारिका उत्कर्षतो द्वादशं तपः कृत्वा आचाम्लेन पारयन्ति । ते च परिहारिकाश्चत्वा-

१ कप्पितो तत्थ ताभा० ॥ २ तां गोपाला इव गवां पृष्ठतः स्थिता नित्यम् 'उद्युक्ताः'
प्रयत्नवन्तः 'आयुक्ताश्च' उपयुक्ता हिण्डन्ते ॥ ६४७० ॥ पडिपुच्छ कां० ॥ ३ त्रैकं प्रेक्ष्ये इ०
कां० विना ॥ ४ गिम्हे ताभा० ॥ ५ एवमनन्तरोक्तगीत्या परि० कां० ॥ ६ त्वा पारणकदिने
आचा० कां० ॥

रोऽपि 'प्रत्येकं' पृथक् पृथक् परिहरन्ति, न परस्परं समुद्देशनादिसम्भोगं कुर्वन्तीत्यर्थः । ते च परिहारिका अभिमृहीतया पञ्चानामुपरितनीनामन्यतरैषणया भक्त-पानं गृह्णन्ति । ये तु चत्वारोऽनुपरिहारिका एकश्च कल्पस्थितस्तेषां पञ्चानामप्येक एव सम्भोगः, ते च प्रतिदिवसमाचाम्लं कुर्वन्ति । यस्तु कल्पस्थितः स स्वयं न हिण्डते, तस्य योग्यं भक्त-पानमनुपरिहारिका आनयन्ति ॥ ६४७३ ॥

5

परिहारिओ वि छम्मासे अणुपरिहारिओ वि छम्मासा ।

कप्पड्डितो वि छम्मासे एते अट्टारस उ मासा ॥ ६४७४ ॥

परिहारिकाः प्रथमतः षण्मासान् प्रस्तुतं तपो वहन्ति, ततोऽनुपरिहारिका अपि षण्मासान् वहन्ति, इतरे तु तेषामनुपरिहारिकत्वं प्रतिपद्यन्ते । तैरपि व्यूढे सति कल्पस्थितः षण्मासान् वहति, ततः शेषाणामेकः कल्पस्थितो भवति एकः पुनरनुपरिहारिकत्वं प्रतिपद्यते । एवमेते-10
ऽष्टादश मासा भवन्ति ॥ ६४७४ ॥

अणुपरिहारिगा चेव, जे य ते परिहारिगा ।

अण्णमण्णेषु ठाणेषु, अविरुद्धा भवन्ति ते ॥ ६४७५ ॥

अनुपरिहारिकाश्चैव ये च ते परिहारिकास्तोऽन्यान्येषु स्थानेषु कालभेदेन परस्परमेकैकस्य वैयवृत्त्यं कुर्वन्तोऽविरुद्धा एव भवन्ति ॥ ६४७५ ॥ ततश्च—

15

गएहिं छहिं मासेहिं, निव्विद्धा भवन्ति ते ।

ततो पच्छा ववहारं, पट्टवंति अणुपरिहारिया ॥ ६४७६ ॥

गएहिं छहिं मासेहिं, निव्विद्धा भवन्ति ते ।

वैहइ कप्पड्डितो पच्छा, परिहारं तहाविहं ॥ ६४७७ ॥

ते परिहारिकाः षड्भिर्मासैर्गतैस्तपसि व्यूढे सति 'निर्विष्टाः' निर्विष्टकायिका भवन्ति । ततः 20
पश्चादनुपरिहारिकाः 'व्यवहारं' परिहारतपसः समाचारं 'प्रस्थापयन्ति' कर्तुं प्रारभन्ते ॥ ६४७६ ॥

तेऽपि षड्भिर्मासैर्गतैर्निर्विष्टा भवन्ति । पश्चात् कल्पस्थितोऽपि तथाविधं परिहारं तावत् एव मासान् वहति ॥ ६४७७ ॥ एवं च—

अट्टारसहिं मासेहिं, कप्पो होति समाणितो ।

मूलट्टवणाए समं, छम्मासा तु अणूणगा ॥ ६४७८ ॥

25

१ 'परिहरन्ति' यथोक्तां सामाचारीमासेवन्ते' न परं कां० ॥ २ 'न तदेव तपो वह' कां० ॥ ३ 'वति, शेषाः पुनरनुपरिहारिकत्वं परिहारिकत्वं वा यथायोग्यं प्रतिपद्यन्ते । एवमेतेऽष्टादश मासा भवन्ति ॥ ६४७४ ॥ आह—य एव परिहारिकास्त एवानुपरिहारिकाः य एवानुपरिहारिकास्त एव परिहारिका इति कथं न विरोधः? इति अत्रोच्यते—अणु कां० ॥ ४ 'त्यं तपश्च कु' कां० ॥ ५ 'वन्ति । यदि हि तेषामित्थमन्योन्यविधिं विदधानानां कालभेदो न स्यात् तदा स्याद् विरोधः । तच्च नास्तीति ॥ ६४७५ ॥ कां० ॥ ६ ततो पच्छा ववहारं, पट्टवेति कप्पड्डितो ताभा० ॥

अष्टादशभिर्मसैरयं कल्पः समापितो भवति । कथम् ? इत्याह—“मूलद्वयणा” इत्यादि । मूलस्थापना नाम—यत् परिहारिकाः प्रथमत इदं तपः प्रतिपद्यन्ते, तस्यां षण्मासा अन्यूनास्तपो भवति, एवमनुपारिहारिकाणां कल्पस्थितस्य च मूलस्थापनया ‘समं’ तुल्यं तपः प्रत्येकं ज्ञेयम्, षण्मासान् यावदित्यर्थः । एवं त्रिभिः षट्कैरष्टादश मासा भवन्ति ॥ ६४७८ ॥

८ ते च द्विधा—जिनकल्पिकाः स्थविरकल्पिकाश्च । उभयेषामपि व्याख्यानमाह—

एवं समाणि ए कप्पे, जे तेसिं जिणकप्पिया ।

तमेव कप्पं ऊणा वि, पालए जावजीवियं ॥ ६४७९ ॥

‘एवम्’ अनन्तरोक्तविधिनाऽष्टादशभिर्मसैः कल्पे समापिते सति ये तेषां मध्याद् जिन-कल्पिकास्ते तमेव कल्पमूना अप्यष्टादिसङ्ख्याका अपि यावज्जीवं पालयन्ति ॥ ६४७९ ॥

10 अट्टारसेहिं पुण्णेहिं, मासेहिं थेरकप्पिया ।

पुणो गच्छं नियच्छंति, एसा तेसिं अहाठिती ॥ ६४८० ॥

ये स्थविरकल्पिकास्तेऽष्टादशभिर्मसैः पूर्णैः ‘पुनर्’ भूयोऽपि गच्छं नियच्छन्ति, आगच्छन्तीत्यर्थः । एषा तेषां ‘यथास्थितिः’ यथाकल्पः ॥ ६४८० ॥

अथ षड्विधायां कल्पस्थितौ का कुत्रावतरति ? इत्याह—

15 तइय-चउत्था कप्पा, समोर्यरंति तु वियम्मि कप्पम्मि ।

पंचम-छट्ठितीसुं, हेड्डिह्माणं समोयारो ॥ ६४८१ ॥

‘तृतीय-चतुर्थौ’ निर्विशमानक-निर्विष्टकायिकाख्यौ कल्पौ ‘द्वितीये’ छेदोपस्थापनीयनाम्नि कल्पे समवतरतः । तथा सामायिक-छेदोपस्थापनीय-निर्विशमानक-निर्विष्टकायिकाख्या आद्याश्चतस्रः स्थितयोऽधस्तन्य उच्यन्ते, तासां प्रत्येकं ‘पञ्चम-षष्ठस्थित्योः’ जिनकल्प-स्थविर-
20 कल्पस्थितिरूपयोः समवतारो भवति ॥ ६४८१ ॥

गतं निर्विशमानक-निर्विष्टकायिककल्पस्थितिद्वयम् । अथ जिनकल्पस्थितिमाह—

णिज्जुत्ति-मासकप्पेसु वण्णितो जो कमो उ जिणकप्पे ।

सुय-संघयणादीओ, सो चेव गमो निरवसेसो ॥ ६४८२ ॥

निर्युक्तिः—पञ्चकल्पस्तस्यां मासकल्पप्रकृते च यः क्रमः ‘जिनकल्पे’ ‘जिनकल्पविषयः’

25 श्रुतसंहननादिको वर्णितः स एव गमो निरवशेषोऽत्र मन्तव्यः ॥ ६४८२ ॥

स्थानाशून्यार्थं पुनरिदमुच्यते—

गच्छम्मि य णिम्माया, धीरा जाहे य मुणियपरमत्था ।

अग्गह जोग अभिगग्हे, उ बिंति जिणकप्पियचरित्तं ॥ ६४८३ ॥

यदा गच्छे प्रव्रज्या-शिक्षापदादिकमेण ‘निर्माताः’ निष्पन्नाः, ‘धीराः’ औत्पत्तिकादि-
30 बुद्धिमन्तः परीषहोपसर्गैरक्षोभ्या वा, ‘मुणितपरमार्थाः’ ‘अभ्युद्यतविहारेण विहर्तुमवसरः साम्प्रतमस्माकम्’ इत्येवमवगतार्थाः, तथा ययोः पिण्डैषणयोः असंसृष्टा-संसृष्टाख्ययोरग्रहस्ते

१ ‘यरंते तु बित्तियकप्प’ ताभा० ॥ २ जो गमो ताभा० ॥ ३ “णिज्जुत्ती पंचकप्पे” इति चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ॥

परिहर्तव्ये, यास्तु उपरितन्यः पञ्चैषणास्तासाम् 'अभिग्रहः' 'एता एव ग्रहीतव्याः' इत्येवंरूपः, तत्राप्येकदैकतरस्यां 'योगः' व्यापारः परिभोग इत्यर्थः । एवं भावितमतयो यदा भवन्ति तदा जिनकल्पिकचारित्रम् 'उपयान्ति' प्रतिपद्यन्ते ॥ ६४८३ ॥

धितिवलिया तवसूरा, णिति य गच्छातौ ते पुरिससीहा ।

बल-वीरियसंघयणा, उवसगसहा अभीरू य ॥ ६४८४ ॥

5

धृतिः—वज्रकुब्जवदमेघं चित्तप्रणिधानं तथा बलिकाः—बलवन्तः, तथा तपः—चतुर्थादिकं षण्मासिकान्तं तत्र शूराः—समर्थाः, एवंविधाः पुरुषसिंहास्ते गच्छाद् निर्गच्छन्ति । बलं—शारीरं वीर्यं—जीवप्रभवं तद्धेतुः संहननम्—अस्थिनिचयात्मकं येषां ते तथा । बल-वीर्यग्रहणं च चतुर्भङ्गीज्ञापनार्थम्, सा चेयम्—धृतिमान् नामैको न संहननवान्, संहननवान् नामैको न धृतिमान्, एको धृतिमानपि संहननवानपि, एको न धृतिमान् न संहननवान् । अत्र तृतीय-10 भङ्गेनाधिकारः । उपसर्गाः—दिव्यादयस्तेषां सहाः—सम्यगध्यासितारः, तथा 'अभीरवः' परीष-हेभ्यो न बिभ्यति ॥ ६४८४ ॥ गता जिनकल्पस्थितिः, सम्प्रति स्थविरकल्पस्थितिमाह—

संजमकरणुज्जोवा, णिप्फातग णाण-दंसण-चरित्ते ।

दीहाउ वुड्ढवासो, वसहीदोसेहि य विमुक्का ॥ ६४८५ ॥

संयमः—पञ्चाश्रवविरमणादिरूपः पृथिव्यादिरक्षारूपो वा सप्तदशविधः, तं कुर्वन्ति—यथावत् 15 पालयन्तीति संयमकरणाः, नन्वादिदर्शनात् कर्तरि अनप्रत्ययः, उद्योतकाः—तपसा प्रवचनस्यो-ज्ज्वालकाः, ततः संयमकरणाश्च ते उद्योतकाश्चेति विशेषणसमासः । यद्वा सूत्रा-उर्थपौरुषी-करणेन संयमकरणमुद्योतयन्तीति संयमकरणोद्योतकाः । तथा ज्ञान-दर्शन-चारित्र्येषु शिष्याणां निष्पादकास्तेषां वा ज्ञानादीनामव्यवच्छिन्नकारकाः, एवंविधाः स्थविरकल्पिका भवन्तीति शेषः । यदा च ते दीर्घायुषो जङ्घाबलपरिक्षीणाश्च भवन्ति तदा वृद्धावासमध्यासते । तत्रैक-20 क्षेत्रे वसन्तोऽपि 'वसतिदोषैः' कालातिक्रान्तादिभिः चशब्दाद् आहारोपधिदोषैश्च 'विमुक्ताः' वर्जिता भवन्ति, न तैर्लिप्यन्त इत्यर्थः ॥ ६४८५ ॥

मोत्तुं जिणकप्पठिइं, जा मेरा एस वणिण्या हेड्डा ।

एसा तु दुपदजुत्ता, होति ठिती थेरकप्पस्स ॥ ६४८६ ॥

जिनकल्पस्थितिग्रहणेन उपलक्षणत्वात् सर्वेषामपि गच्छनिर्गतानां स्थितिः परिगृह्यते, 25 ततस्तां मुक्त्वा या 'अधस्ताद्' अस्मिन्नेवाध्ययने 'मर्यादा' स्थितिः 'एषा' अनन्तरमेव वर्णिता; यद्वा सामायिकाध्ययनमादौ कृत्वा यावदस्मिन्नेवाध्ययने इदं षड्विधकल्पस्थितिसूत्रम्, अत्रान्तरे गच्छनिर्गतसामाचारीमुक्त्वा या शेषा सामाचारी वर्णिता सा 'द्विपदयुक्ता' उत्सर्गा-उपवादपद-द्वययुक्ता स्थविरकल्पस्य स्थितिर्भवति ॥ ६४८६ ॥ गता स्थविरकल्पस्थितिः । सम्प्रति प्रस्तु-तशास्त्रोक्तविधिवैपरीत्यकारिणामपायान् दर्शयन्नाह—

30

पलंवादी जाव ठिती, उस्सगग-उववातियं करेमाणो ।

अववाते उस्सगगं, आसायण दीहसंसारी ॥ ६४८७ ॥

१ °सते, तदानीं चैकत्र क्षेत्रे कां० ॥ २ °व षड्विधदेशकैर्वर्णि० कां० ॥

प्रलम्बसूत्रादारभ्य यावदिदं षड्विधकल्पस्थितिसूत्रं तावद् य उत्सर्गा-ऽपवादविधिः
सूत्रतोऽर्थतश्चोक्तस्तत्रोत्सर्गे प्राप्ते आपवादिकीं क्रियां कुर्वाणोऽपवादे च प्राप्ते उत्सर्गक्रियां
कुर्वाणोऽर्हतामाशातनायां वर्तते, अर्हत्पञ्चस्य धर्मस्याशातनायां वर्तते, आशातनायां च वर्त-
मानो दीर्घसंसारी भवति, तस्मात् प्रलम्बसूत्रादारभ्य षड्विधकल्पस्थितिसूत्रं यावद् उत्सर्गे
५ प्राप्ते उत्सर्गः कर्तव्योऽपवादे प्राप्तेऽपवादविधिर्यतनया कर्तव्यः ॥ ६४८७ ॥

एवंकुर्वतां गुणमाह—

छव्विहकल्पस्स ठित्तिं, नाउं जो सहहे करणयुत्तो ।

पवयणणिही सुरक्खित्तो, इह-परभववित्थरप्फलदो ॥ ६४८८ ॥

‘षड्विधकल्पस्य’ सामायिकैदिरूपस्य प्रस्तुतशास्त्रार्थसर्वसम्भूतस्य ‘स्थितिं’ कल्पनीयाचरणा-
10 ऽकल्पनीयविवर्जनरूपां ‘ज्ञात्वा’ गुरुपदेशेन सम्यगवगम्य यः ‘श्रद्धधीत’ प्रतीतिपथमारोपयेत्,
न केवलं श्रद्धधीत किन्तु ‘करणयुक्तः’ यथोक्तानुष्ठानसम्पन्नो भवेत्, तस्याऽऽत्मा एवं सम्यग्ज्ञान-
श्रद्धान-चारित्रसमन्वितः साक्षात् प्रवचननिधिर्भवति, यथा समुद्रो रत्ननिधिः एवमसावपि
ज्ञानादिरत्नमयस्य प्रवचनस्य निधिरित्यर्थः । स च प्रवचननिधिः सुष्ठु-प्रयत्नेनाऽऽत्म-संयमविरा-
धनाभ्यो रक्षितः सन् इह-परभवविस्तरफलदो भवति । इहभवे विस्तरेण चारण-वैक्रिया-
15 ऽऽमर्षौषधिप्रभृतिविविधलब्धिरूपं फलं ददाति, परभवेऽप्यनुत्तरविमानाद्युपपात-सुकुलप्रत्या-
यातिप्रभृतिकं विस्तरेण फलं प्रयच्छति ॥ ६४८८ ॥ अथेदं कल्पाध्ययनं कस्य न दातव्यम् ?
को वाऽपात्राय ददतो दोषो भवति ? इत्यत आह—

भिण्णरहस्से व णरे, णिस्साकरणे व मुक्कजोगी य ।

छव्विहगतिगुविलम्मि, सो संसारे भमति दीहे ॥ ६४८९ ॥

20 इहापवादपदानि रहस्यमुच्यते, भिन्नं-प्रकाशितमयोग्यानां रहस्यं येन स भिन्नरहस्यः,
अगीतार्थानामपवादपदानि कथयतीत्यर्थः, तत्रैवंविधे नैरे । तथा निश्चाकरो नाम-यः किञ्चि-
दपवादपदं लब्ध्वा तदेव निश्चां कृत्वा भणति—यथा एतदेवं करणीयं तथाऽन्यदप्येवं
कर्तव्यम्, तत्र । तथा मुक्ताः-परित्यक्ता योगाः-ज्ञान-दर्शन-चारित्र-तपोविषया व्यापारा
येन स मुक्तयोगी । ईदृशोऽपात्रे न दातव्यम् । यस्तु ददाति सः ‘षड्विधगतिगुपिणे’ पृथिवी-
25 कायादित्रसकायान्तषट्कायपरिभ्रमणगहने ‘दीर्घे’ अपारे संसारे आम्यति ॥ ६४८९ ॥

अथ कीदृशस्य दातव्यम् ? को वा पात्रे ददतो गुणो भवति ? इति अत आह—

अरहस्सधारणं पारणं य असडकरणे तुलासमे समिते ।

कप्पाणुपालणा दीवणा य, आराहणं छिन्नसंसारी ॥ ६४९० ॥

नास्त्यपरं रहस्यान्तरं यस्मात् तद् अरहस्यम्, अतीवरहस्यं च्छेदशास्त्रार्थतत्त्वमित्यर्थः, तद्
30 यो धारयति-अपात्रेभ्यो न प्रयच्छति सोऽरहस्यधारकः । ‘पारगः’ सर्वस्यापि प्रारब्धश्रुतस्य

१ ‘कसंयम-च्छेदोपस्थापनीयसंयमादिरूपं’ कां० ॥ २ कस्यै न कां० ॥ ३ ‘तरे’ न-रव्य-
जनमात्रधारके । तथा कां० ॥ ४ ‘स्यभूतं छेदं’ कां० ॥

पारगामी, न पल्लवग्राही । ‘अशठकरणो नाम’ माया-मदविप्रमुक्तो भूत्वा यथोक्तं विहितानुष्ठानं करोति । ‘तुलासमो नाम’ यथा तुला समस्थिता न मार्गतो न वा पुरतो नमति एवं यो राग-द्वेषविमुक्तो माना-ऽपमान-सुख-दुःखादिषु समः स तुलासम उच्यते । ‘समितः’ पञ्चभिः समितिभिः समायुक्तः । एवंविधगुणोपेतस्येदमध्ययनं दातव्यम् । एवं ददता कल्पस्य-भगव-दुक्तस्य श्रुतदानविधेरनुपालना कृता भवति; अथवा कल्पे-कल्पाध्ययने यद् भणितं तस्यानु-⁵ पालनां यः करोति तस्य दातव्यम् । एवंकुर्वता दीपना-अन्येषामपि मार्गस्य प्रकाशना कृता भवति, यथाऽन्यैरपि एवंगुणवते शिष्याय श्रुतप्रदानं कर्तव्यम्; अथवा “दीवण” ति यो योग्यविनेयानां ‘दीपनाम्’ अनालस्येन व्याख्यानं करोति तस्येदं दातव्यम्; यदि वा दीपना नाम-उत्सर्गयोग्यानामुत्सर्गं दीपयति, अपवादयोग्यानामपवादं दीपयति, उभययोग्यानामुभावपि दीपयति, प्रमादिनां वा दोषान् दीपयति, अप्रमादिनां गुणान् दीपयति । य एतस्यां कल्पानु-¹⁰ पालनायां दीपनायां च वर्तते तस्य ज्ञान-दर्शन-चारित्रमयी जघन्या मध्यमा उत्कृष्टा चाऽऽ-राधना भवति । ततश्चाराधनायाः ‘छिन्नसंसारी’ भवति संसारसन्ततेर्व्यवच्छेदं करोति । तस्यां च व्यवच्छिन्नायां यत् तद् अक्षयमव्याबाधमपुनरावृत्तिकं उपादेयस्थानं तत् प्राप्नोतीति ॥६४९०॥

॥ कल्पस्थितिप्रकृतं समाप्तम् ॥

उक्तोऽनुगमः । सम्प्रति नयाः—ते च यद्यपि शतसङ्ख्यास्तथापि ज्ञाननय-क्रियानयद्वयेऽन्त-¹⁵ र्भाव्यन्ते । तत्र ज्ञाननयस्यायमभिप्रायः—ज्ञानमेव प्रधानमैहिका-ऽऽमुष्मिकफलप्राप्तिकारणम् । तश्च च तदभिप्रायसमर्थिकेयं शास्त्रान्तरोक्ता गाथा—

नायम्मि गिण्हियव्वे, अगिण्हियव्वम्मि चेव अत्थम्मि ।

जइयव्वमेव इइ जो, उवएसो सो नओ नाम ॥

अस्या व्याख्या—‘ज्ञाते’ सम्यक् परिच्छिन्ने ‘ग्रहीतव्ये’ उपादेये ‘अग्रहीतव्ये’ हेये²⁰ चशब्दाद् उपेक्षणीये च । एवकारस्त्वधारणार्थः, तस्य चैवं व्यवहितः प्रयोगः—ज्ञात एव ग्रहीतव्येऽग्रहीतव्ये उपेक्षणीये च, नाज्ञातेऽर्थे ऐहिकासुष्मिकरूपे । तत्रैहिको ग्रहीतव्यः सक्-चन्दनादिः, अग्रहीतव्यो विष-शस्त्र-कण्टकादिः, उपेक्षणीयः तृणादिः । आमुष्मिको ग्रहीतव्यः सम्यग्दर्शनादिः, अग्रहीतव्यो मिथ्यादर्शनादिः, उपेक्षणीयो विवक्षयाऽभ्युदयादिः । तस्मिन्नर्थे यतितव्यमेवेति । अनुस्वारलोपाद् ‘एवम्’ अमुना क्रमेण ज्ञानपूर्वकमैहिका-ऽऽमुष्मिकफल-²⁵ प्राप्त्यर्थिना सत्त्वेन ‘यतितव्यं’ प्रवृत्त्यादिलक्षणः प्रयत्नः कार्यः । इत्थं चैतदङ्गीकर्तव्यम्, सम्यग्ज्ञानमन्तरेण प्रवर्तमानस्य फलविसंवाददर्शनात् । तथा चोक्तमन्यैरपि—

विज्ञप्तिः फलदा पुंसां, न क्रिया फलदा मता ।

मिथ्याज्ञानात् प्रवृत्तस्य, फलासंवाददर्शनात् ॥

तथाऽऽमुष्मिकफलार्थिनाऽपि ज्ञान एव यतितव्यम्, आगमेऽपि तथाप्रतिपादनात् ।
उक्तं च—

5 पढमं नाणं ततो दया, एवं चिद्धइ सबसंजए ।

अन्नाणी किं काही ?, किं वा नाही य छेय-पावगं ? ॥

इतश्चैतदेवमङ्गीकर्तव्यम्, यस्मात् तीर्थकर-गणधरैरगीतार्थानां केवलानां विहारक्रियाऽपि निषिद्धा । तथा चागमः—

गीयत्थो य विहारो, बीतो गीयत्थमीसतो भणितो ।

10 एत्तो तइय विहारो, नाणुन्नाओ जिणवरेहिं ॥

न खलु अन्धेनान्धः समाकृष्यमाणः सम्यक्पन्थानं प्रतिपद्यते इत्यभिप्रायः ।

एवं तावत् क्षायोपशमिकं ज्ञानमधिकृत्योक्तम्, क्षायिकमप्यङ्गीकृत्य विशिष्टफलसाधकत्वं तस्यैव प्रतिपत्तव्यम्, यस्मादर्हतोऽपि भवाम्भोधितटस्थस्य दीक्षाप्रतिपन्नस्योत्कृष्टचरणवतोऽपि न तावद् अपवर्गप्राप्तिरुपजायते यावद् जीवा-ऽजीवाद्यखिलवस्तुपरिच्छेदरूपं केवलज्ञानं नोत्पन्न-
15 मिति । तस्माद् ज्ञानमेव प्रधानमैहिका-ऽऽमुष्मिकफलप्राप्तिकारणमिति स्थितम् । “इति जो उवएसो सो नओ नाम” ‘इति’ एवम्—उक्तेन प्रकारेण य उपदेशो ज्ञानप्राधान्यस्यापनपरः स नयो नाम, ज्ञाननय इत्यर्थः ॥

उक्तो ज्ञाननयः । सम्प्रति क्रियानयावसरः, तद्दर्शनं चेदम्—क्रियैव ऐहिका-ऽऽमुष्मिक-फलप्राप्तिकारणं प्रधानम्, युक्तियुक्तत्वात् । तथा चायमप्युक्तस्वरूपामेव स्वपक्षसिद्धये गाथा-
20 माह—“नायम्मि गिण्हियव्वे” इत्यादि ।

अस्याः क्रियानयदर्शनानुसारेण व्याख्या—ज्ञाते ग्रहीतव्येऽग्रहीतव्ये चार्थे ऐहिका-ऽऽमुष्मिकफलप्राप्त्यर्थिना यतितव्यमेव । यस्मात् प्रवृत्त्यादिलक्षणप्रयत्नव्यतिरेकेण ज्ञानवतोऽपि नाभिलषितार्थावासिरुपजायते । तथा चोक्तमन्यैरपि—

क्रियैव फलदा पुंसां, न ज्ञानं फलदं मतम् ।

25 यतः स्त्री-भक्ष्यभोगज्ञो, न ज्ञानात् सुखितो भवेत् ॥

आमुष्मिकफलार्थिनाऽपि क्रियैव कर्तव्या, तथा च भगवद्वचनमप्येवमेव व्यवस्थितम् ।
यत उक्तम्—

चेइय कुल गण संघे, आयरियाणं च पवयण सुए य ।

सबेसु वि तेण कयं, तव-संजममुज्जमंतेणं ॥

30 इतश्चैवमङ्गीकर्तव्यम्, यस्मात् तीर्थकर-गणधरैः क्रियाविकलानां ज्ञानमपि विफलमेवो-क्तम् । तथा चागमः—

सुबहुं पि सुयमहीयं, किं काही चरणविप्पहीणस्स ? ।

अंधस्स जह पलित्ता, दीवसयसहस्सकोडी वि ॥

दृशिक्रियाविकल्पात् तस्येत्यभिप्रायः ।

एवं तावत् क्षायोपशमिकं चारित्रमङ्गीकृत्योक्तम्, चारित्रं क्रियेत्यनर्थान्तरत्वात् क्षायिक-
मङ्गीकृत्य विशिष्टफलसाधकत्वं तस्यैव ज्ञेयम्, यस्मादर्हतो भगवतः समुत्पन्नकेवलज्ञानस्यापि
न तावद् मुक्त्यवाप्तिः सम्भवति यावदखिलकर्मन्धनानलभूता ह्रस्वपञ्चाक्षरोच्चारणकालमात्रा
सर्वसंवररूपा चारित्रक्रिया नावाप्यते, ततः क्रियैव प्रधानमैहिका-ऽऽमुष्मिकफलप्राप्तिकारण-
मिति । “इति जो उवदेसो सो नओ नाम” ‘इति’ एवम्—उक्तेन प्रकारेण य उपदेशः
क्रियाप्राधान्यख्यापनपरः स नयो नाम, क्रियानय इत्यर्थः । उक्तः क्रियानयः ॥

इत्थं ज्ञान-क्रियानयस्वरूपं श्रुत्वा विदिततदभिप्रायो विनेयः संशयापन्नः सन् आह—
किमत्र तत्त्वम् ? पक्षद्वयेऽपि युक्तिसम्भवात् । आचार्य आह—

सन्वेसिं पि नयाणं, बहुविहवत्तन्वयं निसामित्ता ।

10

तं सन्वनयविसुद्धं, जं चरण-गुणद्वितो साहू ॥

सर्वेषामपि मूलनयानाम् अपिशब्दात् तद्भेदानामपि नयानां द्रव्यास्तिकादीनाम् ‘बहुविध-
वक्तव्यतां’ ‘सामान्यमेव, विशेषा एव, उभयमेव वा परस्परनिरपेक्षम्’ इत्यादिरूपां, अथवा
‘नामादिनयानां मध्ये को नयः कं साधुमिच्छति ?’ इत्यादिरूपां ‘निश्चय’ श्रुत्वा तत् ‘सर्व-
नयविसुद्धं’ सर्वनयसम्मतं वचनम्—यत् ‘चरण-गुणस्थितः’ चारित्र-ज्ञानस्थितः साधुः, यस्मात् 15
सर्वेऽपि नया भावनिक्षेपमिच्छन्तीति । गतं नयद्वारम् ॥

॥ इति श्रीकैलपटीकायां षष्ठ उद्देशकः समाप्तः ॥

नन्दीसन्दर्भमूले सुदृढतरमहापीठिकास्कन्धबन्धे,

तुङ्गोद्देशाख्यशाखे दल-कुसुमसमैः सूत्र-निर्युक्तिवाक्यैः ।

सान्द्रे भाष्यार्थसार्थामृतफलकलिते कल्पकल्पद्रुमेऽस्मि-

20

न्नाक्रष्टुं षष्ठशाखाफलनिवहमसावङ्कुटीवाऽस्तु टीका ॥

॥ समाप्ता चेयं सुखावबोधा नाम कल्पाध्ययनटीका ॥

॥ अथ प्रशस्तिः ॥

सौवर्णा विविधार्थरत्नकलिता एते षडुद्देशकाः,

श्रीकल्पेऽर्थनिधौ मताः सुकलशा दौर्गत्यदुःखापहे ।

दृष्ट्वा चूर्णिसुबीजकाक्षरततिं कुश्याऽथ गुर्वाज्ञया,

5 खानं खानममी मया स्व-परयोरर्थे स्फुटार्थीकृताः ॥ १ ॥

श्रीकल्पसूत्रममृतं विबुधोपयोग-

योम्यं जरा-मरणदारुणदुःखहारि ।

येनोद्धृतं मतिमथा मथिताच्छ्रुताब्धेः,

श्रीभद्रबाहुगुरवे प्रणतोऽस्मि तस्मै ॥ २ ॥

10 येनेदं कल्पसूत्रं कमलमुकुलवत् कोमलं मञ्जुलाभि-

गोभिर्दोषापहामिः स्फुटविषयविभागस्य सन्दर्शिकाभिः ।

उत्कुलोद्देशपत्रं सुरसपरिमलोद्गारसारं वितेने,

तं निःसम्बन्धवन्धुं नुत मुनिमधुपाः ! भास्करं भाष्यकारम् ॥ ३ ॥

श्रीकल्पाध्ययनेऽसिन्नतिगम्भीरार्थभाष्यपरिकलिते ।

15 विषमपदविवरणकृते, श्रीचूर्णिकृते नमः कृतिने ॥ ४ ॥

श्रुतदेवताप्रसादादिदमध्ययनं विवृण्वता कुशलम् ।

यदवापि मया तेन, प्राप्नुयां बोधिमहममलाम् ॥ ५ ॥

गम-नयगभीरनीरश्चित्रोत्सर्गा-ऽपवादवादोर्भिः ।

युक्तिशतरत्नरम्यो, जैनागमजलनिधिर्जयति ॥ ६ ॥

20 श्रीजैनशासननभस्तलतिग्मरश्मिः,

श्रीसच्चान्द्रकुलपद्मविकाशकारी ।

स्वज्योतिरावृतदिगम्बरडम्बरोऽभूत्,

श्रीमान् धनेश्वरगुरुः प्रथितः पृथिव्याम् ॥ ७ ॥

श्रीमच्चैत्रपुरैकमण्डनमहावीरप्रतिष्ठाकृत-

25 स्तस्माच्चैत्रपुरप्रबोधतरणेः श्रीचैत्रगच्छोऽजनि ।

तत्र श्रीभुवनेन्द्रस्वरिसुगुरुर्मूषणं भासुर-

ज्योतिःसद्गुणरत्नरोहणगिरिः कालक्रमेणामवत् ॥ ८ ॥

तत्पादाम्बुजमण्डनं समभवत् पक्षद्वयीशुद्धिमान्,

नीर-क्षीरसहक्षदूषण-गुणत्याग-ग्रहैकवतः ।

30 कालुष्यं च जडोद्भवं परिहरन् दूरेण सन्मानस-

स्थायी राजमरालवद् गणिवरः श्रीदेवभद्रप्रभुः ॥ ९ ॥

शस्याः शिष्यास्त्रयस्तत्पदसरसिरुहोत्सङ्गशृङ्गारभृङ्गा,
विध्वस्तानङ्गसङ्गाः सुविहितविहितोत्तुङ्गरङ्गा बभूवुः ।
तत्राद्यः सच्चरित्रानुमतिकृतमतिः श्रीजगच्चन्द्रसूरिः,
श्रीमदेवेन्द्रसूरिः सरलतरलसच्चित्तवृत्तिर्द्वितीयः ॥ १० ॥

तृतीयशिष्याः श्रुतवारिवार्धयः,

परीषहाक्षोभ्यमनःसमाधयः ।

जयन्ति पूज्या विजयेन्दुसूरयः,

परोपकारादिगुणौघभूरयः ॥ ११ ॥

प्रौढं मन्मथपार्थिवं त्रिजगतीजैत्रं विजित्यैयुषां,

येषां जैनपुरे परेण महसा प्रक्रान्तकान्तोत्सवे ।

स्थैर्यं मेरुरगाधतां च जलधिः सर्वसहस्रं मही,

सोमः सौम्यमहर्षतिः किल महत्तेजोऽकृत प्राभृतम् ॥ १२ ॥

वापं वापं प्रवचनवचोबीजरार्जी विनेय-

क्षेत्रत्राते सुपरिमलिते शब्दशास्त्रादिसारैः ।

यैः क्षेत्रज्ञैः शुचिगुरुजनाम्नायवाक्सारणीभिः,

सिक्तत्वा तेने सुजनहृदयानन्दि सज्ज्ञानसस्यम् ॥ १३ ॥

यैरप्रमत्तैः शुभमम्रजापै-

र्वेतालमाधाय कलिं स्ववश्यम् ।

अतुल्यकल्याणमयोत्तमार्थ-

सत्पूरुषः सत्त्वधनैरसाधि ॥ १४ ॥

किं बहुना ?—

ज्योत्स्नामञ्जुलया यया धवलितं विश्वम्भरामण्डलं,

या निःशेषविशेषविज्ञजनताचेतश्चमत्कारिणी ।

तस्यां श्रीविजयेन्दुसूरिसुगुरोर्निष्कृत्रिमाया गुण-

श्रेणेः स्याद् यदि वास्तवस्तवकृतौ विज्ञः स वाचापतिः ॥ १५ ॥

तत्प्राणिपङ्कजरजःपरिपूतशीर्षाः,

शिष्यास्त्रयो दधति सम्प्रति गच्छभारम् ।

१ °तधीपयोधयः, भा० ॥ २ °त्येयु° भा० ॥ ३ °ल लसत्तेजो° भा० ॥

४ यैश्चान्द्वैरिव धामभिर्धवलितं विश्वम्भरामण्डलं,

ये निःशेषविशेषविज्ञजनताचेतश्चमत्कारिणः ।

तेषां श्रीविजयेन्दुसूरिसुगुरोर्निष्कृत्रिमाणां गुण-

श्रमाणां यदि वास्तवस्तवकृतौ विज्ञो भवेद् गच्छतिः ॥ १५ ॥ भा० ॥

५ तत्पादपङ्कजरजःपरिपिञ्जराङ्गाः, शिष्या° भा० ॥

श्रीवज्रसेन इति सद्गुरादिमोऽत्र,

श्रीपद्मचन्द्रसुगुरुस्तु ततो द्वितीयः ॥ १६ ॥

तार्तीयकस्तेषां, विनेयपरमाणुरनणुशास्त्रेऽस्मिन् ।

श्रीक्षेमकीर्तिसूरिर्विनिर्भमे विवृतिमल्पमतिः ॥ १७ ॥

५

श्रीविक्रमतः कामति, नयनाग्निगुणेन्दुपरिमिते १३३२ वर्षे ।

ज्येष्ठश्वेतदशम्यां, समर्थितैषा च हस्तार्के ॥ १८ ॥

प्रथमादर्शे लिखिता, नयप्रभप्रभृतिभिर्यतिभिरेषा ।

गुरुतरगुरुभक्तिभरोद्ब्रह्मनादिव नम्रितशिरोभिः ॥ १९ ॥

इह च—

10

सूत्रादर्शेषु यतो, भूयस्यो वाचना विलोक्यन्ते ।

विषमाश्च भाष्यगाथाः, प्रायः स्वरूपाश्च चूर्णिगिरः ॥ २० ॥

ततः—

सूत्रे वा भाष्ये वा, यन्मतिमोहान्मयाऽन्यथा किमपि ।

लिखितं वा विवृतं वा, तन्मिथ्या दुष्कृतं भूयात् ॥ २१ ॥

15

॥ समाप्तोऽयं ग्रन्थः ॥

॥ ग्रन्थाग्रम्—४२६०० ॥

परिशिष्टानि

प्रथमं परिशिष्टम्

मुद्रितस्य

निर्युक्ति-भाष्य-वृत्त्युपेतस्य बृहत्कल्पसूत्रस्य

विभागाः

गाथाः

विभाग-अधिकारौ

पत्राणि

प्रथमो विभागः

१-८०५

पीठिका

१-२५४

द्वितीयो विभागः

८०६-२१२४

प्रलम्बप्रकृत-मासकल्पप्रकृतपर्यन्तो नवसूत्रात्मकः

प्रथम उद्देशकः

२५५-६१०

तृतीयो विभागः

२१२५-३२८९

मासकल्पप्रकृतानन्तरवर्ती समग्रः प्रथम उद्देशकः

६११-९२२

चतुर्थो विभागः

३२९०-४८७६

द्वितीय-वृत्तीयावुद्देशकौ

९२३-१३०६

पञ्चमो विभागः

४८७७-६०५९

चतुर्थ-पञ्चमावुद्देशकौ

१३०७-१६००

षष्ठो विभागः

६०६०-६४९०

षष्ठ उद्देशकः उपोद्घात-परिशिष्टादिकं च

१६०१-१७१२

२ द्वितीयं परिशिष्टम्

बृहत्कल्पसूत्रस्य

निर्युक्ति-भाष्य-चूर्णि-विशेषचूर्णि-वृत्तिकृद्भिर्निर्दिष्टानां
प्रकृतनाम्नां सूत्रनाम्नां चानुक्रमणिका ।

सूत्रनाम	सूत्रस्थलम्	विभागः	पत्रादि
अक्षिसूत्र	उ० ६ सू० ६	६	१६३३
अभिसूत्र	उ० २ सू० ६-७	४	९५९
अट्टजाय (सुत्त)	उ० ६ सू० १८	६	१६५९ (गा० ६२८५)
अधिकरणसूत्र	उ० १ सू० ३४	३	९०६;
"		५	१५१५ (टि० १)
"	उ० ४ सू० ३०	५	१४७३
अध्वसूत्र	उ० १ सू० ४६	२	३२१, ३३१
		३	९०६
		४	१२८८
		५	१४८७
अपावृतद्वारोपाश्रयसूत्र	उ० १ सू० १४-१५	३	६७२
अभ्यङ्गनसूत्र	उ० ५ सू० ४०	५	१५८६
अर्थजातसूत्र	उ० ६ सू० १८	६	१६५९
अविणीयसुत्त	उ० ४ सू० १०	५	१३८१ चू० विचू० (टि० २)
असंस्तृतनिर्विचिकित्ससूत्र	उ० ५ सू० ८	५	१५३४, १५३७
असंस्तृतविचिकित्ससूत्र	उ० ५ सू० ९	५	१५३७
अहिकरणसुत्त	उ० १ सू० ३४	३	९०६ विचू० (टि० २)
अहिगरणसुत्त	उ० १ सू० ३४	३	९०६ चू० (टि० २)
आविसुत्त	उ० १ सू० १-५	३	९०६ (गा० ३२४१)
आलेपनसूत्र	उ० ५ सू० ३९	५	१५८८
आहारसूत्र	उ० ५ सू० ११	५	१५५५
आहृतसूत्र	उ० २ सू० १७	४	१०४५
आहृतिकासूत्र	उ० २ सू० १८	४	१००८
इन्दिय (सुत्त)	उ० ५ सू० १३	५	१५६१ (गा० ५९१९)
इन्द्रियसूत्र	उ० ५ सू० १३	५	१५६१, १५६२
उड्ड (सुत्त)	उ० ४ सू० ३४-३५	५	१४९९ (गा० ५६६५)
उदकसूत्र	उ० २ सू० ५	४	९५२, ९५६, ९५९
उन्मादग्रहासूत्र	उ० ६ सू० १३	६	१६५२

सूत्रनाम	सूत्रस्थलम्	विभागः	पत्रादि
ऋतुबद्धसूत्रद्वय	उ० ४ सू० ३४-३५	५	१४९९, १५०१
एकपार्श्वशायिसूत्र	उ० ५ सू० ३०	५	१५६३
एकाकिसूत्र	उ० ५ सू० १५	५	१५६३
एगपाससायि (सुत्त)	उ० ५ सू० ३०	५	१५६३ (गा० ५९२९)
कल्पस्थितिसूत्र	उ० ६ सू० २०	६	१६७६
कालातिक्रान्तसूत्र	उ० ४ सू० १६	५	१४०५
कृतिकर्मसूत्र	उ० ३ सू० १८	४	११९२, १२३०
क्षिप्तचित्ता निर्ग्रन्थीसूत्र	उ० ६ सू० १०	६	१६४७
क्षिप्तचित्तासूत्र	उ० ६ सू० १०	६	१६३६, १६४४
क्षिप्त-क्षीप्तचित्तासूत्र	उ० ६ सू० १०-११	६	१६५१
क्षेत्रातिक्रान्तसूत्र	उ० ४ सू० १७	५	१४००, १४०५
गिलाणसुत्त	उ० ४ सू० १४-१५	५	१३९२ (गा० ५२३६)
ग्लानसूत्र	उ० ४ सू० १४-१५	५	१३९३
		६	१६४४
घटीमात्रसूत्र	उ० १ सू० १६-१७	३	६६९, ९०६
वडीमत्त (सुत्त)	उ० १ सू० १६-१७	३	६६९ (गा० २३६२), ९०६ (गा० ३२४१)
चरमग (सुत्त)	उ० १ सू० ५०	३	९०६ (गा० ३२४२)
चिलिमिणी (सुत्त)	उ० १ सू० १८	३	९०६ (गा० ३२४१)
चिलिमिलिकासूत्र	उ० १ सू० १८	३	९०६
छग्विहकप्पसुत्त	उ० ४ सू० ४-९	५	१३८१ (गा० ५१९६)
ज्योतिःसूत्र	उ० २ सू० ६	४	९५१ (टि० २-३-४), ९५२, ९६६
ठिति (सुत्त)	उ० ६ सू० २०	६	१७०५ (गा० ६४८७)
दकतीरसूत्र	उ० १ सू० १९	३	९०६
दगतीरग (सुत्त)	उ० १ सू० १९	३	९०६ (गा० ३२४२)
दुग्गसुत्त	उ० ६ सू० ७	६	१६३३ (गा० ६१८२)
दुर्गसूत्र	॥	६	१६३३
दुस्सन्नप्प (सुत्त)	उ० ४ सू० १२	५	१३८४ (गा० ५२११)
दुःसंज्ञान्यसूत्र	उ० ४ सू० १२	५	१३८५
देवसूत्र	उ० ५ सू० १	५	१५१२
देवीसूत्र	उ० ५ सू० ३	५	१५१२
धान्यसूत्र	उ० २ सू० १-३	४	९५२
निलोमसूत्र	(?)	४	९३२

१ यद्यपि वृत्तिहृता श्रीमता क्षेमकीर्त्तिप्रभुणा द्वितीयोद्देशके “जेगेसु एगगहणं” इति ३३१७ गाथा-
व्याख्यायाम् (९३२ पत्रे) —

“कानिचित्तु सूत्राणि साधूनां साध्वीनां च प्रलेकविषयाणि । यथेद्वैव कल्पाभ्ययने सलोमसूत्रं
निलोमसूत्रं वा । तथ्या—नो कप्पइ निग्गंथाणं अलोमाइ चम्माइ धारित्तए ( ) ।

सूत्रनाम	सूत्रस्थलम्	विभागः	पत्रादि
निर्हृतसूत्र	उ० २ सू० १८	४	१००४, १००५
नीहडसुत्त	"	४	१००४ (गा० ३६१६)
नौसूत्र	उ० ६ सू० ९	६	१६३३, १६३५
पङ्कसूत्र	उ० ६ सू० ८	६	१६३३
परिमन्थसूत्र	उ० ६ सू० १९	६	१६७६
परिहारिकसूत्र	उ० ४ सू० ३१	५	१४८१
परिहारियसुत्त	उ० ४ सू० ३१	५	१४८१ (गा० ५५९४)
पलंब (सुत्त)	उ० १ सू० १	२	२७४
		६	१७०५ (गा० ६४८७)
पाराञ्चिकसूत्र	उ० ४ सू० २	५	१३३५ (टि० ३), १३८५
पाहुड (सुत्त)	उ० १ सू० ३४	३	९०६ (गा० ३२४२)
पिंड (सुत्त)	उ० २ सू० ८-१०	४	९६९ (गा० ३४७४)
पिण्डसूत्र	"	४	९५१, ९५२, ९६९
पुरुषसूत्र	उ० ५ सू० ४	५	१५१२
प्रतिबद्धशस्यासूत्र	उ० १ सू० ३०-३१	३	७३९
प्रतिबद्धसूत्र	उ० १ सू० ३१	४	९७६
प्रदीपसूत्र	उ० १ सू० ७	४	९५१ (टि० २-३-४), ९५२, ९५९
प्रलम्बप्रकृत	उ० १ सू० १-५	२	३२१, ३३१
		३	९०६
प्रलम्बसूत्र	उ० १ सू० १	४	९२४
		६	१७०६
प्राभृतसूत्र	उ० १ सू० ३४	३	९०६
प्रायश्चित्तसूत्र	उ० ६ सू० १६	६	१६५७
भरणसूत्र	उ० ४ सू० २९	५	१४८१
मासकल्प (सुत्त)	उ० १ सू० ६-९	६	१७०४ (गा० ६४८२)
मासकल्पप्रकृत	उ० १ सू० ६-९	२	३२२, ५९४
		३	६१२, ७७५, ७७६, ९०६
		४	९२५, ९७४, ११६२, १२९४
		६	१६९९ (टि० ४), १७०४

कप्पइ निगंथाणं सलोमाइं चम्माइं धारित्तए (उ० ३ सू० ४) । नो कप्पइ निगंथीणं सलोमाइं चम्माइं धारित्तए (उ० ३ सू० ३) । कप्पइ निगंथीणं अलोमाइं चम्माइं धारित्तए ( ) ।”

इत्येवंरूपेण निर्लोमसूत्रयुगलमुल्लिखितं वरीवृत्त्यते । किञ्च नैतत्सूत्रयुगलं कस्मिंश्चिदपि सूत्रादर्शो निरीक्ष्यते, नापि भाष्यकृता चूर्णिकृता बृहद्भाष्यकृता चाप्यङ्गीकृतं व्याख्यातं वा विभाव्यते । अपि च द्वितीयोद्देशके भगवता वृत्तिकृता सङ्गच्छित्तमपि निर्लोमसूत्रयुगलं नैव तृतीयोद्देशके चर्मप्रकृतव्याख्याना-वसरे स्थानापन्नमपि स्वीकृतं व्याख्यातं संसूचितं वेति किमत्रार्थे प्रमादः सूरैः उतान्यत् किमपि कारणान्तर-मिति न सम्भगाकलयायाम् । अत एव च नैतत्सूत्रस्थलं निर्दिष्टमत्रास्माभिरिति ॥

सूत्रनाम	सूत्रस्थलम्	विभागः	पत्रादि
मोकसूत्र	उ० ५ सू० ३७	५	१५७८
मोय (सुत्त)	उ० ५ सू० ३७	५	१५७८ (गा० ५९७६)
अक्षणसूत्र	उ० ५ सू० ४०	५	१५८७, १५८८, १५९० (टि० २)
यक्षाविष्टासूत्र	उ० ६ सू० १२	६	१६५१, १६५२
रच्छा (सुत्त)	उ० १ सू० १२-१३	३	९०६ (गा० ३२४२)
रथ्यामुखापणगृहादिसूत्र	उ० १ सू० १२-१३	३	९०६
रात्रिभक्तसूत्र	उ० १ सू० ४२-४३	३	८४०, ८६२, ८७५ (टि० २-४);
		५	१३२७
रोधकसूत्र	उ० ३ सू० ३०	५	१३०८
वगडा (सुत्त)	उ० १ सू० १०-११	३	७४८ (गा० २६६७), ९०६ (गा० ३२४२)
वगडासूत्र	„	३	६४९, ७४८, ९०६
वत्थादिचत्तारि (सुत्ताणि)	उ० १ सू० ३८-४१	३	९०६ (गा० ३२४१)
वर्षावाससूत्रद्वय	उ० ४ सू० ३६-३७	५	१४९९, १५०१
वस्त्रपरिभाजनसूत्र	उ० ३ सू० १६	४	१२३०
वस्त्रादिसूत्र	उ० १ सू० ३८-४१	३	९०६
विकटसूत्र	उ० २ सू० ४	४	९५२, ९५६
विष्वग्मवनसूत्र	उ० ४ सू० २९	५	१४५८, १४८१
विसुंभणसुत्त	उ० ४ सू० २९	५	१४५८ (गा० ५४९७), १४८१ (गा० ५४९५)
विस्संभणसुत्त	„	५	१४५८ (गा० ५४९७ टि० ३)
वेरज्जविरुद्धसुत्त	उ० १ सू० ३७	३	७७८ (गा० २७५९)
वैराज्यविरुद्धराज्यसूत्र	उ० १ सू० ३७	३	७७८
श्रोतःसूत्र	उ० ५ सू० १४	५	१५६१, १५६२
षड्विधकल्पसूत्राणि	उ० ४ सू० ४-९	५	१३८१
षड्विधकल्पस्थितिसूत्र	उ० १ सू० २०	६	१७०५, १७०६
षड्विधसन्निद्रव्यकल्पसूत्राणि	उ० ४ सू० ४-९	५	१३८०
समवसरणसूत्र	उ० ३ सू० १५	४	११४९, ११६४
समोसरणसुत्त	„	४	११४९ (गा० ४२३५)
सलोमसूत्र	उ० ३ सू० ३-४	४	९३२
संस्तुतनिर्विचिकित्ससूत्र	उ० ५ सू० ६	५	१५३३
संस्तुतविचिकित्ससूत्र	उ० ५ सू० ७	५	१५३३, १५३४
सागारिकसूत्र	उ० १ सू० २५-२९	३	६९६, ९०६
		५	१३२२

सूत्रनाम	सूत्रस्थलम्	विभागः	पत्रादि
सागारियसुत्त	,,	३	९०६ विचू० (टि० २)
साधिकरणसूत्र	उ० ६ सू० १५	६	१६५७
सारिय (सुत्त)	उ० १ सू० २५-२९	३	९०६ (गा० ३२४२)
सेणासुत्त	उ० ३ सू० ३०	४	१२८८ (गा० ४७९५)
सेनासूत्र	,,	४	१२८८
सोय (सुत्त)	उ० ५ सू० १४	५	१५६१ (गा० ५९१९)
सीसूत्र	उ० ५ सू० ३	५	१५१२
हरियाहडिया (सुत्त)	उ० १ सू० ४५	४	१०९४ (गा० ३९९३)
हताहृतिकासूत्र	उ० १ सू० ४५	३	८५६ (टि० २)
		४	१०९४

तृतीयं परिशिष्टम्

समग्रस्य बृहत्कल्पसूत्रस्य प्रकृतनाम्नां सूत्रनाम्नां
तद्विषयस्य चानुक्रमणिका ।

प्रथम उद्देशकः

सूत्रम्

प्रकृत-सूत्रयोर्नाम्नी विषयश्च

पत्रम्

१-६

प्रलम्बप्रकृतम्

२५६-३४०

- १ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकम् अभिन्न-आमतालप्रलम्बसूत्रम्
- २ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं भिन्न-आमतालप्रलम्बसूत्रम्
- ३ निर्ग्रन्थविषयकं भिन्न-अभिन्नपकतालप्रलम्बसूत्रम्
- ४ निर्ग्रन्थीविषयकं अभिन्नपकतालप्रलम्बसूत्रम्
- ५ निर्ग्रन्थीविषयकं भिन्नपकतालप्रलम्बसूत्रम्

६-९

मासकल्पप्रकृतम्

३४१-६१०

- ६-७ निर्ग्रन्थविषयके मासकल्पसूत्रे
- ८-९ निर्ग्रन्थीविषयके मासकल्पसूत्रे

१०-११

वगडाप्रकृतम्

६११-५०

- १०-११ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयके वगडासूत्रे

१२-१३

आपणगृहरथ्यामुखादिप्रकृतम्

६५१-५९

- १२ निर्ग्रन्थीविषयकम् आपणगृहरथ्यामुखादिसूत्रम्
- १३ निर्ग्रन्थविषयकम् आपणगृहरथ्यामुखादिसूत्रम्

१४-१५

अपावृतद्वारोपाश्रयप्रकृतम्

६५९-६९

- १४ निर्ग्रन्थीविषयकम् अपावृतद्वारोपाश्रयसूत्रम्

१ यद्यपि भाष्यकृता वृत्तिकृता चापि ३२४१-४२ भाष्यगाथायां तद्याख्यायां च एतत्प्रकृतसूत्रं
'रथ्यामुखापणगृहादिसूत्र'त्वेनोद्धितं (दृश्यतां पत्रं ९०६) तथाप्यस्माभिरिदं प्रकृतं प्रथमोद्देशकसत्क
१२-१३ सूत्र-२२९७-९८ भाष्यगाथा-तद्व्याख्यादिप्रामाण्यमधिकृत्य 'आपणगृहरथ्यामुखादि-
प्रकृत'स्य निर्दिष्टमिति ॥

२ एतत्प्रकृताभिधानस्थलेऽस्माभिरिदं सूत्रम् अपावृतद्वारोपाश्रयप्रकृतम् इति सुश्रितं वर्तते तत्र स्थाने
आपणगृहरथ्यामुखादिप्रकृतम् इति वाचनीयम् ॥

३ एतत्प्रकृतस्यारम्भः २३२५ भाष्यगाथावृत्तेरनन्तरं सूत्रम् इत्यस्य प्राम् विज्ञेयः । अत्रान्तरे—
॥ आपणगृहरथ्यामुखादिप्रकृतं समाप्तम् ॥ अपावृतद्वारोपाश्रयप्रकृतम् इति हेनम् ॥

सूत्रम्

प्रकृत-सूत्रयोर्नाम्नी विषयश्च

पत्रम्

	१५ निर्ग्रन्थविषयकम् अपावृतदारोपाश्रयसूत्रम्	
१६-१७	घटीमात्रकप्रकृतम्	६६९-७२
	१६ निर्ग्रन्थीविषयकं घटीमात्रकसूत्रम्	
	१७ निर्ग्रन्थविषयकं घटीमात्रकसूत्रम्	
१८	चिलिमिलिकाप्रकृतम्	६७२-७६
	१८ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं चिलिमिलिकासूत्रम्	
१९	दकतीरप्रकृतम्	६७६-८९
	१९ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं दकतीरसूत्रम्	
२०-२१	चित्रकर्मप्रकृतम्	६८९-९१
	२० निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं सचित्रकर्मोपाश्रयसूत्रम्	
	२१ निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीविषयकम् अचित्रकर्मोपाश्रयसूत्रम्	
२२-२४	सागारिकनिश्चाप्रकृतम्	६९१-९५
	२२-२३ निर्ग्रन्थीविषयके सागारिकनिश्चासूत्रे	
	२४ निर्ग्रन्थविषयकं सागारिकनिश्चाऽनिश्चासूत्रम्	
२५-२९	सागारिकोपाश्रयप्रकृतम्	६९५-७२६
	२५ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं सागारिकोपाश्रयसूत्रम्	
	२६ निर्ग्रन्थविषयकं स्त्रीसागारिकोपाश्रयसूत्रम्	
	२७ निर्ग्रन्थविषयकं पुरुषसागारिकोपाश्रयसूत्रम्	
	२८ निर्ग्रन्थीविषयकं पुरुषसागारिकोपाश्रयसूत्रम्	
	२९ निर्ग्रन्थीविषयकं स्त्रीसागारिकोपाश्रयसूत्रम्	
३०-३१	प्रतिबद्धशय्याप्रकृतम्	७२७-३८
	३० निर्ग्रन्थविषयकं प्रतिबद्धशय्यासूत्रम्	
	३१ निर्ग्रन्थीविषयकं प्रतिबद्धशय्यासूत्रम्	
३२-३३	गृहपतिकुलमध्यवासप्रकृतम्	७३८-५०
	३२ निर्ग्रन्थविषयकं गृहपतिकुलमध्यवाससूत्रम्	
	३३ निर्ग्रन्थीविषयकं गृहपतिकुलमध्यवाससूत्रम्	

१ एतत्प्रकृतं निश्चाप्रकृतम् इति नाम्नाऽपि उच्येत ॥

२ एतत्प्रकृतसत्कसूत्राणि सूत्र-भाष्य-विशेषचूर्णी-वृत्तिकृद्भिः 'सागारिकसूत्र' नाम्ना निर्दिष्टानि व्रीह्यन्ते । दृश्यतां पत्रम् ६९६, ९०६ (गाथा ३२४२), ९०६ (टि० २), १३२२ प्रसूति ॥

३ यद्यप्यत्र स्थाने मूले गाथापति० इति मुद्रितं वर्तते तथापि तत्र गृहपति० इत्येव ज्ञेयम् ॥

सूत्रम्	प्रकृत-सूत्रयोर्नाम्नी विषयश्च	पत्रम्
३४	व्यवशमनप्रकृतम्	७५१-६९
	३४ भिक्षुविषयकं व्यवशमनसूत्रम्	
३५-३६	चारप्रकृतम्	७७०-७८
	३५-३६ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयके चारसूत्रे	
३७	वैराज्यविरुद्धराज्यप्रकृतम्	७७८-८७
	३७ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं वैराज्यविरुद्धराज्यसूत्रम्	
३८-४१	अवग्रहप्रकृतम्	७८८-८०१
	३८-३९ निर्ग्रन्थविषयके वस्त्राद्यवग्रहसूत्रे	
	४०-४१ निर्ग्रन्थीविषयके वस्त्राद्यवग्रहसूत्रे	
४२-४३	रात्रिभक्तप्रकृतम्	८०१-३९
	४२-४३ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयके रात्रिभक्तसूत्रे	
४४	रात्रिवस्त्रादिग्रहणप्रकृतम्	८३९-४७
	४४ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं रात्रिवस्त्रादिग्रहणसूत्रम्	
४५	हरियाहडियाप्रकृतम्	८४८-५६
	४५ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं हरियाहडियासूत्रम्	
४६	अध्वप्रकृतम्	८५६-८०
	४६ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकम् अध्वसूत्रम्	
४७	सङ्गडिप्रकृतम्	८८१-९७
	४७ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं सङ्गडिसूत्रम्	
४८-४९	विचारभूमीविहारभूमीप्रकृतम्	८९७-९०५
	४८ निर्ग्रन्थविषयकं विचारभूमीविहारभूमीसूत्रम्	
	४९ निर्ग्रन्थीविषयकं विचारभूमीविहारभूमीसूत्रम्	
५०	आर्यक्षेत्रप्रकृतम्	९०५-३२
	५० निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकम् आर्यक्षेत्रसूत्रम्	

१ एतत्प्रकृतसूत्रं भाष्यकृता 'प्राभृतसूत्र' नाम्नाऽज्ञापि (इत्यतां गाथा ३२४२), चूर्णि-विशेष-चूर्णिकृत्वा पुनः 'प्राभृतसूत्र' समानार्थकेन 'अधिकरणसूत्रम्'—इति नाम्ना उदलेखि, अस्माभिस्तु सूत्राशयौचित्यमनुसृत्य व्यवशमनप्रकृतम् इति नाम्ना निरटङ्कि इति ॥

२ यद्यप्यत्र वस्त्रप्रकृतम् इति उद्दिष्टं वर्तते तथाप्यत्र रात्रिवस्त्रादिग्रहणप्रकृतम् इति बोद्धव्यम् ॥

३ हरियाहडियाप्रकृतम् इत्यस्मिन् प्राकृतनामनि हताहृतिकाप्रकृतम् हरिताहृतिकाप्रकृतम् चेत्युभे अपि शास्त्रकृद्भिर्मते नाम्नी अन्तर्भवतः ॥

द्वितीय उद्देशकः

१-१२

उपाश्रयप्रकृतम्

९२३-७९

- १-३ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थ्युपाश्रयोपघातविषयाणि बीजसूत्राणि
 ४ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थ्युपाश्रयोपघातविषयकं विकटसूत्रम्
 ५ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थ्युपाश्रयोपघातविषयकम् उदकसूत्रम्
 ६ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थ्युपाश्रयोपघातविषयकं ज्योतिःसूत्रम्
 ७ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थ्युपाश्रयोपघातविषयकं प्रदीपसूत्रम्
 ८-१० निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थ्युपाश्रयोपघातविषयाणि पिण्डादिसूत्राणि
 ११ निर्ग्रन्थीविषयम् आगमनगृहादिसूत्रम्
 १२ निर्ग्रन्थविषयम् आगमनगृहादिसूत्रम्

१३-१६

सागारिकपारिहारिकप्रकृतम्

९८०-१००४

- १३ सागारिकपारिहारिकसूत्रम्
 १४ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयम् अनिर्हृतसागारिकपिण्डसूत्रम्
 १५-१६ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषये निर्हृतसागारिकपिण्डसूत्रे

१७-१८

आहृतिकानिर्हृतिकाप्रकृतम्

१००४-१०११

- १७ [निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकम्] आहृतिकासूत्रम्
 १८ [निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकम्] निर्हृतिकासूत्रम्

१९

अंशिकाप्रकृतम्

१०१२-१४

- १९ [निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकम्] अंशिकासूत्रम्

२०-२३

पूज्यभक्त-उपकरणप्रकृतम्

१०१४-१७

- २०-२३ [निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयाणि] पूज्यभक्तोपकरणसूत्राणि

२४

उपधिप्रकृतम्

१०१७-२०

- २४ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकम् उपधिसूत्रम्

२५

रजोहरणप्रकृतम्

१०२१-२२

- २५ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं रजोहरणसूत्रम्

१ प्रकृतमिदं सोपघातोपाश्रयप्रकृतम् इत्यभिधयाऽपि निर्दिश्यते ॥

२ सूत्राण्येतानि वृत्तिकृता 'धान्यसूत्र' नाम्नोक्तानीति (दृश्यतां पत्रं ९५२) ॥

३-४ ज्योतिःसूत्रम् प्रदीपसूत्रम् चेति सूत्रद्वयं वृत्तिकृता 'अग्निसूत्र'लेनापि ज्ञापितं वर्तते (दृश्यतां पत्रं ९५९) ॥

५-६ एतत्सूत्रद्वयं वृत्तिकृता कमथः आहृतसूत्रम् निर्हृतसूत्रम् इति संज्ञाभ्यामप्युल्लिखितं दृश्यते ॥

सूत्रम्

प्रकृत-सूत्रयोर्नाम्नी विषयश्च

पत्रम्

तृतीय उद्देशकः

१-२	उपाश्रयप्रवेशप्रकृतम्	१०२३-५०
	१ निर्ग्रन्थविषयकं निर्ग्रन्थुपाश्रयप्रवेशसूत्रम्	
	२ निर्ग्रन्थीविषयकं निर्ग्रन्थोपाश्रयप्रवेशसूत्रम्	
३-६	चर्मप्रकृतम्	१०५०-६६
	३ निर्ग्रन्थीविषयकं सलोमचर्मसूत्रम्	
	४ निर्ग्रन्थविषयकं सलोमचर्मसूत्रम्	
	५ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं कृत्स्नचर्मसूत्रम्	
	६ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकम् अकृत्स्नचर्मसूत्रम्	
७	कृत्स्नाऽकृत्स्नवस्त्रप्रकृतम्	१०६७-७४
	७ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं कृत्स्नाऽकृत्स्नवस्त्रसूत्रम्	
८-९	भिन्नाऽभिन्नवस्त्रप्रकृतम्	१०७५-१११८
	८ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकम् अभिन्नवस्त्रसूत्रम्	
	९ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं भिन्नवस्त्रसूत्रम्	
१०-११	अवग्रहानन्तकाऽवग्रहपट्टकप्रकृतम्	१११८-२८
	१० निर्ग्रन्थविषयकम् अवग्रहानन्तकाऽवग्रहपट्टकसूत्रम्	
	११ निर्ग्रन्थीविषयकम् अवग्रहानन्तकाऽवग्रहपट्टकसूत्रम्	
१२	निश्राप्रकृतम्	११२८-३७
	१२ निर्ग्रन्थीविषयकं निश्रासूत्रम्	
१३-१४	त्रिचतुःकृत्स्नप्रकृतम्	११३७-४९
	१३ निर्ग्रन्थविषयकं-त्रिकृत्स्नसूत्रम्	
	१४ निर्ग्रन्थीविषयकं चतुःकृत्स्नसूत्रम्	
१५	समवसरणप्रकृतम्	११४९-६७
	१५ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं समवसरणसूत्रम्	

१ अत्र स्थले निर्ग्रन्थुपाश्रयप्रवेशप्रकृतम् इति मुद्रितं वर्तते तत्स्थाने उपाश्रयप्रवेशप्रकृतम् इत्येतावदेवं ज्ञातव्यम् ॥

२ अत्र स्थाने कृत्स्नाकृत्स्नप्रकृतम् इति मुद्रितमस्ति तत्स्थाने कृत्स्नाकृत्स्नवस्त्रप्रकृतम् इत्यवगन्तव्यम् ॥

३ १०७५ पृष्ठमिरोदेशे सूत्रम् इत्यस्योपरिधातुं भिन्नाभिन्नप्रकृतम् इत्युल्लेखितव्यम् ॥

४ अत्र मूले त्रिकृत्स्नप्रकृतम् इति मुद्रितं बरीकृत्यते तत्स्थाने त्रिचतुःकृत्स्नप्रकृतम् इति बोध्यम् ॥

सूत्रम् :

प्रकृत-सूत्रयोर्नाम्नी विषयश्च

पत्रम्

१६

वस्त्रपरिभाजनप्रकृतम्

११६७-८०

१६ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं वस्त्रपरिभाजनसूत्रम्

१७

शय्यासंस्तारकपरिभाजनप्रकृतम्

११८१-९२

१७ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं शय्यासंस्तारकपरिभाजनसूत्रम्

१८

कृतिकर्मप्रकृतम्

११९२-१२२९

१८ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं कृतिकर्मसूत्रम्

१९

अन्तरगृहस्थानादिप्रकृतम्

१२३०-३३

१९ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकम् अन्तरगृहस्थानादिसूत्रम्

२०-२१

अन्तरगृहाख्यानादिप्रकृतम्

१२३३-४१

२०-२१ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयके अन्तरगृहाख्यानादिसूत्रे

२२-२४

शय्यासंस्तारकप्रकृतम्

१२४२-५३

२२-२४ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयाणि शय्यासंस्तारकसूत्राणि

२५-२९

अवग्रहप्रकृतम्

१२५४-८७

२५-२९ निर्ग्रन्थविषयाणि अवग्रहसूत्राणि

३०

सेनाप्रकृतम्

१२८७-९८

३० निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं सेनासूत्रम्

३१

क्षेत्रावग्रहप्रमाणप्रकृतम्

१२९८-१३०६

३१ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकम् क्षेत्रावग्रहप्रमाणसूत्रम्

चतुर्थ उद्देशकः

१

अनुद्धातिकप्रकृतम्

१३०७-२९

१ अनुद्धातिकसूत्रम्

१ यद्यप्यत्र यथारत्नाधिकचक्रग्रहणप्रकृतम् इति मुद्रितं विद्यते तथापि तत्स्थले पत्र १२३० मध्ये वृत्तिकृतिर्दिष्टं चक्रपरिभाजनप्रकृतम् इत्यभिधानं समीचीनतममिति तदेवात्र ज्ञेयम् ॥

२ अत्र स्थाने यथारत्नाधिकशय्यासंस्तारकग्रहणप्रकृतम् इति मुद्रितं वर्तते तथापि शय्या-संस्तारकपरिभाजनप्रकृतम् इत्येवात्रावबोद्धव्यम् ॥

३ वृत्तिकृता 'रोधकसूत्र'लेनापि निर्दिष्टत्वाद् रोधकप्रकृतम् इति नाम्नाऽपीदं प्रकृतमुच्येत ॥

४ अत्र अवग्रहक्षेत्रप्रमाणप्रकृतम् इति मुद्रितं वर्तते तत्स्थाने क्षेत्रावग्रहप्रमाणप्रकृतम् इत्यवगन्तव्यम् ॥

सूत्रम्	प्रकृत-सूत्रयोर्नाम्नी विषयश्च	पत्रम्
२	पाराश्विकप्रकृतम्	१३२९-४९
३	२ पाराश्विकसूत्रम्	
४-९	अनवस्थाप्यप्रकृतम्	१३४९-६७
	३ अनवस्थाप्यसूत्रम्	
४-९	षड्विधसचित्तद्रव्यकल्पप्रकृतम्	१३६७-८१
	४ सचित्तद्रव्यकल्पविषयकम् प्रव्राजनासूत्रम्	
	५ सचित्तद्रव्यकल्पविषयकम्—मुण्डापना- सूत्रम् ६ शिक्षापनासूत्रम् ७ उपस्थापना- सूत्रम् ८ सम्भोजनासूत्रम् ९ संवासनासूत्रं च	
१०-११	वाचनाप्रकृतम्	१३८१-८४
	१० वाचनाविषयम् अविनीतादिसूत्रम्	
	११ वाचनाविषयं विनीतादिसूत्रम्	
१२-१३	संज्ञाप्यप्रकृतम्	१३८४-९२
	१२ दुःसंज्ञाप्यसूत्रम्	
	१३ सुसंज्ञाप्यसूत्रम्	
१४-१५	ग्लानप्रकृतम्	१३९२-९९
	१४ निर्ग्रन्थीविषयकं ग्लानसूत्रम्	
	१५ निर्ग्रन्थविषयकं ग्लानसूत्रम्	
१६-१७	कालक्षेत्रातिक्रान्तप्रकृतम्	१३९९-१४११
	१६ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं कालातिक्रान्तसूत्रम्	
	१७ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं क्षेत्रातिक्रान्तसूत्रम्	
१८	अनेषणीयप्रकृतम्	१४१२-१७
	१८ निर्ग्रन्थविषयकम् अनेषणीयसूत्रम्	
१९	कल्पस्थिताऽकल्पस्थितप्रकृतम्	१४१७-२४
	१९ कल्पस्थिताऽकल्पस्थितसूत्रम्	
२०-२८	गणान्तरोपसम्पत्प्रकृतम्	१४२४-५८
	२० भिक्षुविषयकं गणान्तरोपसम्पत्सूत्रम्	

१ अत्र मूले प्रव्राजनादिप्रकृतम् इति मुद्रितमस्ति तत्स्थले षड्विधसचित्तद्रव्यकल्पप्रकृतम् इति समवगन्तव्यम् ॥

२ प्रकृतमिदम् उपसम्पत्प्रकृतम् इत्यनेनापि नाम्नोच्येत ॥

सूत्रम्

प्रकृत-सूत्रयोर्वाङ्मी विषयश्च

पत्रम्

२१	गणावच्छेदकविषयं गणान्तरोपसम्पत्सूत्रम्	
२२	आचार्य-उपाध्यायविषयं गणान्तरोपसम्पत्सूत्रम्	
२३	भिक्षुविषयं सम्भोगप्रत्ययिकं गणान्तरोपसम्पत्सूत्रम्	
२४	गणावच्छेदकविषयं सम्भोगप्रत्ययिकं गणान्तरोपसम्पत्सूत्रम्	
२५	आचार्य-उपाध्यायविषयं सम्भोगप्रत्ययिकं गणान्तरोपसम्पत्सूत्रम्	
२६	भिक्षुविषयकम् अन्याचार्योपाध्यायोद्देशनसूत्रम्	
२७	गणावच्छेदकविषयम् अन्याचार्योपाध्यायोद्देशनसूत्रम्	
२८	आचार्य-उपाध्यायविषयम् अन्याचार्योपाध्यायोद्देशनसूत्रम्	
२९	विष्वग्भवनप्रकृतम्	१४५८-७३
२९	भिक्षुविषयकं विष्वग्भवनसूत्रम्	
३०	अधिकरणप्रकृतम्	१४७३-८०
३०	भिक्षुविषयकम् अधिकरणसूत्रम्	
३१	परिहारिकप्रकृतम्	१४८०-८६
३१	भिक्षुविषयकं परिहारिकसूत्रम्	
३२-३३	महानदीप्रकृतम्	१४८७-९८
३२-३३	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयके महानदीसूत्रे	
३४-३७	उपाश्रयविधिप्रकृतम्	१४९८-१५०२
३४-३५	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकम् ऋतुवद्धोपाश्रयविधिसूत्रद्वयम्	
३६-३७	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं वर्षावासोपाश्रयविधिसूत्रद्वयम्	

पञ्चम उद्देशकः

१-४	ब्रह्मापायप्रकृतम्	१५०३-१३
१	निर्ग्रन्थब्रह्मापायविषयकं देवस्त्रीसूत्रम्	
२	निर्ग्रन्थब्रह्मापायविषयकं देवीस्त्रीसूत्रम्	
३	निर्ग्रन्थीब्रह्मापायविषयकं देवीपुरुषसूत्रम्	
४	निर्ग्रन्थीब्रह्मापायविषयकं देवपुरुषसूत्रम्	
५	अधिकरणप्रकृतम्	१५१३-२३
५	भिक्षुविषयकम् अधिकरणसूत्रम्	

सूत्रम्

प्रकृत-सूत्रयोर्नाम्नी विषयश्च

पत्रम्

६-९

संस्तृतनिर्विचिकित्सप्रकृतम्

१५२४-३७

६ भिक्षुविषयकं संस्तृतनिर्विचिकित्ससूत्रम्

७ भिक्षुविषयकं संस्तृतविचिकित्ससूत्रम्

८ भिक्षुविषयकम् असंस्तृतनिर्विचिकित्ससूत्रम्

९ भिक्षुविषयकम् असंस्तृतविचिकित्ससूत्रम्

१०

उद्गारप्रकृतम्

१५३७-४५

१० निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकम् उद्गारसूत्रम्

११

आहारविधिप्रकृतम्

१५४६-५४

११ निर्ग्रन्थविषयकम् आहारविधिसूत्रम्

१२

पानकविधिप्रकृतम्

१५५५-६०

१२ निर्ग्रन्थविषयकं पानकविधिसूत्रम्

१३-३६

ब्रह्मरक्षाप्रकृतम्

१५६०-७८

१३ निर्ग्रन्थीविषयकम् इन्द्रियसूत्रम्

१४ निर्ग्रन्थीविषयकं श्रोतःसूत्रम्

१५ निर्ग्रन्थीविषयकम् एकाकिसूत्रम्

१६ निर्ग्रन्थीविषयकम् अचेलसूत्रम्

१७ निर्ग्रन्थीविषयकम् अपात्रसूत्रम्

१८ निर्ग्रन्थीविषयकं व्युत्सृष्टकायसूत्रम्

१९ निर्ग्रन्थीविषयकम् आतापनासूत्रम्

२० निर्ग्रन्थीविषयकम्—स्थानायतसूत्रम् २१ प्रतिमा-

स्थायिसूत्रम् २२ निषद्यासूत्रम् २३ उत्कटकासन-

सूत्रम् २४ वीरासनसूत्रम् २५ दण्डासनसूत्रम्

२६ लगण्डशायिसूत्रम् २७ अवाञ्छितसूत्रम्

२८ उत्तानसूत्रम् २९ आम्रकुब्जसूत्रम् ३० एक-

पार्श्वशायिसूत्रं च

३१ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकम् आकुञ्चनपट्टसूत्रम्

३२ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं सावश्रयासनसूत्रम्

३३ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं सविषाणपीठफलकसूत्रम्

३४ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं सवृन्तालाबुसूत्रम्

३५ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं सवृन्तपात्रकेसरिकासूत्रम्

३६	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं दारुदण्डकसूत्रम्	
३७	मोकप्रकृतम्	१५७८-८३
३७	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं मोकसूत्रम्	
३८-४०	परिवासितप्रकृतम्	१५८३-९१
३८	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकम् आहारसूत्रम्	
३९	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयम् आलेपनसूत्रम्	
४०	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयं प्रक्षेपसूत्रम्	
४१	व्यवहारप्रकृतम्	१५९२-९५
४१	परिहारकल्पस्थितभिक्षुविषयं व्यवहारसूत्रम्	
४२	पुलाकभक्तप्रकृतम्	१५९५-१६००
४२	निर्ग्रन्थीविषयकं पुलाकभक्तसूत्रम्	

षष्ठ उद्देशकः

१	वचनप्रकृतम्	१६०१-१९
१	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयकं वचनसूत्रम्	
२	प्रस्तारप्रकृतम्	१६१९-२७
२	प्रस्तारसूत्रम्	
३-६	कण्टकाद्युद्धरणप्रकृतम्	१६२७-३३
३	निर्ग्रन्थसम्बन्धि कण्टकाद्युद्धरणविषयकं पादसूत्रम्	
४	निर्ग्रन्थसम्बन्धि प्राण-बीज-रजआद्युद्धरणविषयकम् अक्षिसूत्रम्	
५	निर्ग्रन्थीसम्बन्धि कण्टकाद्युद्धरणविषयकं पादसूत्रम्	
६	निर्ग्रन्थीसम्बन्धि प्राण-बीजाद्युद्धरणविषयकम् अक्षिसूत्रम्	
७-९	दुर्गप्रकृतम्	१६३३-३६
७	निर्ग्रन्थीविषयं दुर्गसूत्रम्	
८	निर्ग्रन्थीविषयं पङ्क्तिसूत्रम्	
९	निर्ग्रन्थीविषयं नौसूत्रम्	
१०-१८	क्षिप्तचित्तादिप्रकृतम्	१६३६-६५
१०	निर्ग्रन्थीविषयं क्षिप्तचित्तासूत्रम्	

सूत्रम्

प्रकृत-सूत्रयोर्नाम्नी विषयश्च

पत्रम्

- ११ निर्ग्रन्थीविषयं दीप्तचित्तासूत्रम्
- १२ निर्ग्रन्थीविषयं यक्षाविष्टासूत्रम्
- १३ निर्ग्रन्थीविषयं उन्मादप्राप्तासूत्रम्
- १४ निर्ग्रन्थीविषयम् उपसर्गप्राप्तासूत्रम्
- १५ निर्ग्रन्थीविषयं साधिकरणासूत्रम्
- १६ निर्ग्रन्थीविषयं सप्रायश्चित्तासूत्रम्
- १७ निर्ग्रन्थीविषयं भक्त-पानप्रत्याख्यातासूत्रम्
- १८ निर्ग्रन्थीविषयम् अर्थजातसूत्रम्

१९

परिमन्थप्रकृतम्

१६६६-७६

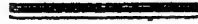
१९ परिमन्थसूत्रम्

२०

कल्पस्थितिप्रकृतम्

१६७६-१७१२

२० कल्पस्थितिसूत्रम्

चतुर्थं परिशिष्टम्

बृहत्कल्पसूत्रचूर्णि-विशेषचूर्णि-वृत्तिकृद्भिर्विभागशो निर्दिष्टानां
निर्युक्तिगाथा-सङ्ग्रहगाथा-पुरातनगाथादीना-
मनुक्रमणिका

[प्रस्तुतस्यास्य बृहत्कल्पसूत्राख्यस्य महाशास्त्रस्य निर्युक्तिर्भाष्यं चैकग्रन्थत्वेन परिणते स्त इति श्रीमद्भिर्मलयगिरिपादैरस्य बृहत्कल्पसूत्रस्य वृत्तेरुपोद्धाते आवेदितं वरीवृत्यते (दृश्यतां पत्रं २ पङ्क्तिः १२), अत एव ४६०० श्लोकपरिमितोपलभ्यमानतद्बृत्त्यंशमध्ये न कापि निर्युक्तिगाथादिको विभागो निर्दिष्टो विभाव्यते । किञ्च आचार्यश्रीक्षेमकीर्तिपाद-विहितवृत्त्यंशमध्ये निर्युक्तिगाथा-पुरातनगाथा-सङ्ग्रहगाथा-द्वारगाथादिको विभागोऽस्माभिः संशोधनार्थं सञ्चितासु ताटी० मो० ले० त० डे० भा० कां० संज्ञकासु सवृत्तिकस्यास्य बृहत्कल्पसूत्रस्य हस्तलिखितासु सप्तसु प्रतिषु वैषम्येण निरीक्ष्यते, चूर्णौ विशेषचूर्णौ चाप्ये-तन्निर्देशो वैषम्येणाकल्यत इति । एतत् सर्वमस्माभिः तत्र तत्र स्थले टिप्पणीरूपेणोल्लिखितमपि विद्वद्गुरुसुखावगमार्थं पुनरत्र सङ्गृह्यत इति]

पत्रम्	गाथा	गाथाङ्कः मूले सुद्रितो निर्युक्तिगाथा- विको निर्देशः	प्रत्यन्तरादिगतो निर्युक्तिगाथा- विको निर्देशः
१८०	उद्दिस्थि पेह अंतर	६०९ निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु	
१८६	समणे समणी सावग	६२६ सङ्ग्रहगाथा त० डे० भा० कां०	निर्युक्तिगाथा मो० ले० (टि० ६)
१८८	दमए दूमगे भट्टे	६३२ ० त० डे० भा० कां०	निर्युक्तिगाथा मो० ले० (टि० २)
१८९	इत्थी पुरिस नपुंसग	६३७ ० त० डे० भा० कां०	निर्युक्तिगाथा मो० ले० (टि० ५)
१९९	देविंदरायगहवड-	६६९ सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु	
२०६	गीयथो य विहारो	६८८ निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु	
२०८	एगविहारी भ अजाय-	६९४ निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु	सङ्ग्रहगाथा पत्र २१० भा० (टि० २)
२१२	अबडुस्तुए भगीयथे	७०३ निर्युक्तिगाथा त० डे०	० मो० ले० भा० कां० (टि० ९)
२१३	सत्तरत्तं तवो होइ	७०५ निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु	
२२७	अभिगए पडिबडे	७३३ निर्युक्तिश्लोक मो० ले० त० डे० कां०	सङ्ग्रहगाथा भा० (टि० २)
२३२	आहारे उवकरणे	७४७ सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु	
२४९	परिणाम अपरिणामे	७९२ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे० कां० द्वारगाथा भा० (टि० २)	

पत्रम्	गाथा	गाथाङ्कः मूले मुद्रितो निर्युक्तिगाथा- दिको निर्देशः	प्रत्यन्तरादिगतो निर्युक्तिगाथा- दिको निर्देशः
२६०	पडिसेहम्मि उ छक्कं	८१४ निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु	
२८५	पडिसेहणा खरंटण	८९६ सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु	
२९३	सोऊण थ घोसणयं	९२५ भद्रबाहुस्सामिविरचित्ता गाथा सर्वासु प्रतिषु	
२९४	तं काय परिच्चयई	९३० निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु	
२९६	देसो व सोवसग्गो	९३७ सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु	
३००	आयं कारण गाढं	९५१ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे० कां०	० भा० (टि० १)
३०२	खेत्तोयं कालोयं	९५८ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे० कां०	० भा० (टि० ३)
३१८	मरुएहि थ दिट्ठतो	१०१२ निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु	
३२२	विज्जे पुच्छण जयणा	१०२७ निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु	
३२३	पउमुप्पल माडलिंगे	१०२९ निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु (पत्रं ३२५ गाथा १०३३ टीकान्तः)	पुरातना गाथा चूर्णौ पत्रं ३२५ (टि० १)
३४४	गावो तणाति सीमा	१०९६ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे० कां०	सङ्ग्रहगाथा भा० (टि० २)
३४७	पढमेत्थ पडहळेदं	११०९ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे० कां०	० भा० (टि० १)
३६८	तित्थाइसेससंजय	११८५ सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु	
३९१	उवएसो सारणा चेव	१२६६ निर्युक्तिश्लोक सर्वासु प्रतिषु	
३९९	कंदप्पे कुकुइए	१२९५ सङ्ग्रहगाथा त० डे० मा० कां०	निर्युक्तिगाथा मो० ले० (टि० ६)
४०१	नाणस्स केवलीणं	१३०२ निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु	
४०४	अणुबद्धविग्गहो चिय	१३१५ निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु	
४०५	उम्मग्गदेसणा मग्ग-	१३२१ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे०	० भा० कां० (टि० १)
४०७	तवेण सत्तेण सुत्तेण	१३२८ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे०	० भा० कां० (टि० १)
४३६	वेयावच्चंगरं बाल	१४६४ सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु	
४४३	देउलिय अणुणवणा	१४९६ सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु	
४६४	किं कारणं चमढणा	१५८४ निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु	
४७३	दम्बप्पमाण गणणा	१६११ सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु	
४७४	एग्गो व होज्ज गच्छो	१६१५ द्वारगाथा सर्वासु प्रतिषु	पुरातनगाथा चू० विचू० (टि० २)
४९२	निरवेक्खो तइयाए	१६७० निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे० कां०	० भा० (टि० १)
४९९	दोक्खि अणुत्तायाओ	१६९७ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे० कां०	पुरातना गाथा भा० चू० विचू० (टि० १)
५०४	विग्गई विग्गइअवयवा	१७०८ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे० कां०	० भा० चू० विचू० (टि० ३)
५०८	लेवकडे कायब्बं	१७१९ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे० कां०	० भा० (टि० १)

पत्रम्	गाथा	गाथाङ्कः मूले मुद्रितो निर्युक्तिगाथा- दिको निर्देशः	प्रत्यन्तरादिगतो निर्युक्तिगाथा- दिको निर्देशः
५१०	संघाडपुण एगो	१७२६ पुरातनगाथा सर्वासु प्रतिषु	० चू० विचू० (टि० १)
५११	बिइयपय मोय गुरुगा	१७३१ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे० कां०	द्वारगाथा भा० (टि० ६) पुरातना गाथा विचू० (टि० ५)
५१९	संजयकडे य देसे	१७६१ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे०	पुरातना गाथा भा० कां० विचू० (टि० २)
५२४	साहम्मियाण अट्टा	१७७४ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे०	पुरातना गाथा भा० कां० (टि० २)
५३१	एएहिं कारणेहिं	१८०१ निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु	
५३७	दाऊण अन्नद्वं	१८२६ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे० कां०	० भा० (टि० २)
५४२	गंतूण पडिलियत्तो	१८५० निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे०	पुरातना गाथा भा० कां० विचू० (टि० २)
५४३	दब्बेण य भावेण य	१८५४ } निर्युक्तिगाथाद्वय मो०	
५४३	सुन्नो चउत्थ मंगो	१८५५ } ले० त० डे० कां०	० भा० (टि० ४)
५४५	किं उवघातो घोए	१८६५ निर्युक्तिगाथा मो० ले०	० त० डे० भा० कां० (टि० ३)
५६५	कोई मज्जणगविहिं	१९३८ निर्युक्तिगाथा मो० ले०	पुरातना गाथा त० डे० भा० कां० विचू० (टि० ४)
५६८	उसिणे संसट्टे वा	१९५१ निर्युक्तिगाथा मो० ले०	सङ्ग्रहगाथा त० डे० भा० कां० (टि० २)
५६९	तिगसंवच्छर तिग दुग	१९५४ निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु	
५७५	विज्जस्स व दब्बस्स व	१९७३ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे०	० भा० कां० (टि० १)
५८५	मासस्सुवरिं वसती	२०२३ निर्युक्तिगाथा मो० ले०	० त० डे० भा० कां० (टि० २)
५९७	जत्तो दुस्सीला खलु	२०६५ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे० कां०	० भा० (टि० १)
५९८	जहियं च अगारिजणो	२०७२ निर्युक्तिगाथा मो० ले०	० त० डे० भा० कां० (टि० २)
६०१	तरुणीण अभिद्वणे	२०८३ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे०	० भा० कां० (टि० १)
६०७	गच्छे जिणकप्पम्मि य	२१०९ निर्युक्तिगाथा मो० ले०	० त० डे० भा० कां० (टि० १)
६०७	दिट्ठतो गुहासीहे	२११३ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे०	० भा० कां० (टि० २)
६१४	सोऊण य समुदाणं	२१३४ निर्युक्तिगाथा ताटी० मो० ले० त० डे० कां०	० भा० (टि० १)
६१६	कुविहो य होइ अग्गी	२१४५ निर्युक्तिगाथा ताटी० मो० ले० त० डे० कां०	० भा० (टि० २)
६१७	भावस्मि होइ वेदो	२१४९ ० ताटी० मो० ले० भा०	निर्युक्तिगाथा त० डे० कां० (टि० १)
६१८	कोई तस्थ भणिजा	२१५७ निर्युक्तिगाथा ताटी० मो० ले० त० डे० कां०	० भा० (टि० ३)

पत्रम्	गाथा	गाथाङ्कः मूले मुद्रितो निर्युक्तिगाथा- दिको निर्देशः	प्रत्यन्तरादिगतो निर्युक्तिगाथा- दिको निर्देशः
६२१	इत्थीणं परिवाडी	२१६७ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे० कां०	० भा० (टि० २)
६२८	वीथारामिमुहीओ	२१९५ निर्युक्तिगाथा मो० ले० कां०	० त० डे० भा० (टि० १)
६३०	अङ्गानिगयाई	२२०७ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे० कां०	० भा० (टि० ४)
६३१	सामायारिकडा खलु	२२१० निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु	
६३६	एगा व होज साही	२२३४ निर्युक्तिगाथा मो० ले०	द्वारगाथा त० डे० भा० कां० (टि० २)
६४०	दोहि वि रहिय सकामं	२२४९ निर्युक्तिगाथा मो० ले०	पुरातनगाथा त० डे० भा० कां० चू० विचू० (टि० ७)
६४२	चिंता य दहुमिच्छइ	२२५८ निर्युक्तिगाथा मो० ले०	० त० डे० भा० कां० (टि० ७)
६४३	धम्मकहासुणणाए	२२६४ निर्युक्तिगाथा मो० ले०	सङ्ग्रहगाथा त० डे० भा० कां० (टि० ३)
६५५	ओभावणा कुलचरे	२३१३ निर्युक्तिगाथा मो० ले० कां०	पोरातना गाथा विचू० (टि० ३)
६६१	पत्थारो अंतो बहि	२३३१ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे० कां०	द्वारगाथा त० डे० भा० (टि० ४) द्वारगाथा भा० (टि० ५)
६६६	अङ्गानिगयादी	२३५० निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे० कां०	० भा० (टि० ३)
६६७	निगंयदारपिहणे	२३५३ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे०	० भा० कां० (टि० २)
६६७	सिय कारणे पिहिज्जा	२३५५ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे० कां०	सङ्ग्रहगाथा भा० (टि० ५)
६७४	सागारियसज्जाए	२३७८ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे०	सङ्ग्रहगाथा भा० कां० (टि० ७)
६७८	दट्टण वा नियत्तण	२३८८ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे०	सङ्ग्रहगाथा भा० कां० (टि० ६)
६८१	चंक्रमणं तिष्ठेवण	२३९५ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे०	द्वारगाथा कां० (टि० १) ० भा० (पत्र ६८० टि० ७)
६८६	आयावण तह चेव उ	२४१६ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे०	० भा० कां० (टि० ४-५)
६८७	आउट्टजणे मरुगाण	२४१८ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे०	० भा० कां० (टि० ३)
६८८	पदमे गिलाण कारण	२४२० निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे०	० भा० कां० (टि० १)
६९०	जिहोस सदोसे व	२४२८ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे० कां०	० भा० (टि० २)
६९६	इवं आभरणविही	२४५१ ० मो० ले० त० डे० भा०	निर्युक्तिगाथा कां० (टि० २)
७०३	पडिसेवणाए एवं	२४८२ सङ्ग्रहगाथा मो० ले० त० डे० भा०	निर्युक्तिगाथा कां० (टि० ३)
७२९	भावम्मि उ पडिबडे	२५९२ पुरातना गाथा सर्वासु प्रतिषु चू० व (टि० ४)	
७३३	परियारसज्जकणा	२६०८ ० सर्वासु प्रतिषु	पोराणा गाथा विचू० (टि० २)
७३४	पासवण मत्तपुणं	२६११ निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु	

पत्रम्	गाथा	गाथाङ्कः मूले मुद्रितो निर्युक्तिगाथा- दिको निर्देशः	प्रत्यन्तरादिगतो निर्युक्तिगाथा- दिको निर्देशः
७५५	अहतिरियडङ्गकरणे	२६८९ निर्युक्तिगाथा सङ्ग्रहगाथा पुरातनगाथा सर्वासु प्रतिषु	
७५८	सञ्चिते सञ्चिते	२६९३ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे० का०	० भा० (दि० ५)
७६३	तावो मेदो अयसो	२७०८ निर्युक्तिगाथा का०	० मो० ले० त० डे० भा० (दि० ३)
७६६	नामं ठवणा दविण्	२७१९ निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु	
७७६	आयरिय साहु वंदण	२७५२ ० मो० ले० त० डे० भा०	निर्युक्तिगाथा का० (दि० २)
७९३	एक्कस्स व एक्कस्स व	२८०६ ० मो० ले० त० डे० भा०	निर्युक्तिगाथा का० (दि० २)
७९६	लोमेअ भाभिओगे	२८१७ सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु	
७९८	कावालिण् य भिक्खु	२८२२ } सङ्ग्रहगाथे सर्वासु	
७९८	माता पिता य भगिणी	२८२३ } प्रतिषु	
८०५	तं पिय चउव्विहं राह्	२८४९ निर्युक्तिगाथा मो० ले० का०	० त० डे० भा० (दि० ४)
८०७	संखडिगमणे वीओ	२८५४ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे० का०	० भा० (दि० ३)
८१६	नाणह्ठ दंसणह्ठ	२८७९ निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु	
८१९	एक्केक्कम्मि य ठाणे	२८९३ ० मो० ले० त० डे० भा०	निर्युक्तिगाथा का० (दि० ३)
८२०	अप्पत्ताण निमित्तं	२८९५ निर्युक्तिगाथा का०	० मो० ले० त० डे० भा० (दि० १)
८२३	असई य गम्ममाणे	२९०६ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे० का०	सङ्ग्रहगाथा भा० (दि० १)
८२४	अद्धाणासंथरणे	२९११ ० सर्वासु प्रतिषु	पुरातना गाथा विचू० (दि० १)
८३१	सन्ने वा गीयस्था	२९३६ सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु	
८३६	भूमिचर देउले वा	२९५८ निर्युक्तिगाथा मो० ले० त० डे० का०	सङ्ग्रहगाथा भा० (दि० ४)
८४०	सत्थे विविच्चमाणे	२९७४ सङ्ग्रहगाथा मो० ले० त० डे० भा०	निर्युक्तिगाथा का० (दि० ४)
८४१	सह्माणे अणुकंपा	२९७९ सङ्ग्रहगाथा मो० ले० त० डे० भा०	निर्युक्तिगाथा का० (दि० ३)
८४४	सुद्धी येराणऽप्ये	२९८८ ० मो० ले० त० डे० भा०	निर्युक्तिगाथा का० (दि० ४)
८५१	पंतोवहिम्मि लुद्धो	३०१४ ० मो० ले० त० डे० भा०	निर्युक्तिगाथा का० (दि० ४)
८५५	अक्कस्स व पल्लीए	३०३३ ० मो० ले० त० डे० भा०	निर्युक्तिगाथा का० (दि० २)
८६३	रागहोसविमुक्को	३०६६ ० मो० ले० त० डे० भा०	निर्युक्तिगाथा का० (दि० १)
८६९	भइगवयणे गममं	३०९० ० मो० ले० त० डे० भा०	निर्युक्तिगाथा का० (दि० २)
८७६	सच्छंदेण य गममं	३१२३ निर्युक्तिगाथा तादी० मो० ले० त० डे० का०	सङ्ग्रहगाथा भा० (दि० ५)
८८३	आदेसो सेलपुरे	३१४९ पुरातनगाथा सर्वासु प्रतिषु	
८८८	बहिया य खल्लमूले	३१६८ निर्युक्तिगाथा तादी० मो० ले० त० डे० का०	सङ्ग्रहगाथा भा० (दि० ६)

पत्रम्	गाथा	गाथाङ्कः मूले मुद्रितो निर्युक्तिगाथा- दिको निर्देशः	प्रत्यन्तरादिगतो निर्युक्तिगाथा- दिको निर्देशः
८८९	दोसेहिं एत्तिपुहिं	३१७३ पुरातना गाथा सर्वासु प्रतिषु	
८९०	पडिलेहियं च खेतं	३१७८ ० ताटी० मो० ले० त० डे० भा०	निर्युक्तिगाथा कां० (टि० ४)
८९२	जावंतिया पगणिया	३१८४ द्वारगाथा ताटी० मो० ले० त० डे० भा०	निर्युक्तिगाथा कां० (टि० २)
८९३	कप्पइ गिलाणगट्ठा	३१९० ० ताटी० मो० ले० त० डे० भा०	निर्युक्तिगाथा कां० (टि० २)
८९५	न वि लब्भइ पवेसो	३१९८ ० ताटी० मो० ले० त० डे० भा०	निर्युक्तिगाथा कां० (टि० ३) पुरातना गाथा विचू० (टि० १)
८९६	अद्धाणिगयादी	३२०२ सङ्ग्रहगाथा ताटी० मो० ले० त० डे० भा०	निर्युक्तिगाथा कां० (टि० १)
९०८	जो एतं न वि जाणइ	३२४४ ० ताटी० मो० ले० त० डे० भा०	निर्युक्तिगाथा कां० (टि० ३)
९२६	सालीहिं बीहीहिं	३३०० भद्रबाहुस्वामिकृता गाथा सर्वासु प्रतिषु	पुरातना गाथा विचू० (टि० ७)
९४५	परपक्खमि चि दारं	३३७६ सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु	
९५४	गहियमि चि जा जयणा	३४१३ निर्युक्तिगाथा ताटी० मो० ले० त० डे० कां०	सङ्ग्रहगाथा भा० (टि० १-३) गाथा पुरातना विचू० (टि० २)
९६४	पासे तणाण सोहण	३४५० ० सर्वासु प्रतिषु	पुरातना गाथा विचू० (टि० १)
९७३	काइय पडिलेइ सज्जाए	३४८९ निर्युक्तिगाथा ताटी० मो० ले० त० डे० कां०	द्वारगाथा भा० (टि० १-२) (पत्र ९७५ टि० १)
		(पत्र ९७५ मध्ये ३४९५ गाथाटीकायाम्)	
९७८	सुत्तनिवाभो पोराण	३५११ निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु	
९८६	तिस्थंकरपडिकुट्टो	३५४० निर्युक्तिगाथा ताटी० मो० ले० त० डे० कां०	सङ्ग्रहगाथा भा० (टि० ३)
९८९	दुविहे गेलन्नमी	३५५० निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु	
९९०	पित पुत्त थेरए या	३५५७ ० सर्वासु प्रतिषु	पुरातना गाथा विचू० (टि० २)
९९१	एगो महाणसमी	३५६३ चिरन्तनगाथा सर्वासु प्रतिषु	
९९३	दोसु वि अब्बोच्छिण्णे	३५६८ निर्युक्तिगाथा ताटी० मो० ले० त० डे० कां०	सङ्ग्रहगाथा भा० (टि० २) पुरातना गाथा विचू० (टि० २)
९९७	वाडगदेउलियाए	३५८६ सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु	
१०००	बहिया उ असंसट्ठे	३५९६ ० सर्वासु प्रतिषु	पुराणियाभो गाथाभो चू० विचू० (टि० ३)
	नीसट्ठमंसंसट्ठो	३५९७	
	अदिट्ठस्स उ गहणं	३५९८	
	पाडुणगा वा बाहिं	३५९९	
१००३	अद्धाणिगयादी	३६१२ सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु	
	बु० ३९९		

पत्रम्   गाथा   गाथाङ्कः मूले मुद्रितो निर्युक्तिगाथा-
दिको निर्देशः   प्रत्यन्तरादिगतो निर्युक्तिगाथा-
दिको निर्देशः

१००५ आहडिया उ अभिघरा	३६१७	निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु
१००६ संकल्पियं व दवं	३६२१	निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु
१०१२ सागारियस्स असिय	३६४४	निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु
१०१८ पंच परुवेऊणं	३६६४	पुरातना गाथा सर्वासु प्रतिषु
१०३१ पयला निह तुयट्टे	३७१४	पुरातना गाथा सर्वासु प्रतिषु
१०५१ कुंथुपणगाइ संजमे	३८०९	निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु
१०५३ विइयपय कारणम्मि	३८१५	निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु
१०५६ पोत्थग जिण दिट्ठतो	३८२७	निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु
१०५८ सुत्तनिवाओ वुट्ठे	३८३६	सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु
१०६० सगल प्पमाण वण्णे	३८४६	सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु
१०६५ अकसिणमट्टारसगं	३८७३	पुरातना गाथा सर्वासु प्रतिषु
१०७१ भावकसिणम्मि दोसा	३९०२	सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु
१०७३ देसी गिलाण जावो-	३९१०	सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु
१०७६ तम्हा उ भिदियच्चं	३९२१	पुरातनगाथा सर्वासु प्रतिषु
१०८४ भिन्नम्मि माउगंतम्मि	३९५२	सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु
१०९८ गुरु पाहुण खम दुब्बल	४००८	सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु
११०४ आगर नई कुडंगे	४०३४	सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु
११२४ एका मुका एका	४१२९	निर्युक्तिगाथा ताटी० मो० ले०
		त० डे० कां० सङ्ग्रहगाथा भा० (दि० १)
११३० मिच्छते संकादी	४१५३	सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु
११३२ नाऊण या परीत्तं	४१६५	सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु
११४५ उज्जेणी रायगिहं	४२१९	पुरातनगाथा सर्वासु प्रतिषु
११५१ समोसरणे उहेसे	४२४२	निर्युक्तिगाथा ताटी० मो० ले०
		त० डे० कां० सङ्ग्रहगाथा भा० (दि० १)
११६३ गच्छे सवाल्लुट्ठे	४२९३	सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु
११६७ संवाडण्ण एक्कतो	४३०९	सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु
११७० णेगेहिं आणियाणं	४३१९	सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु
११७९ उवरिं कहेसिं हिट्ठा	४३६१	चिरन्तनगाथा सर्वासु प्रतिषु
११८९ बीमैव एव खुट्ठे	४४०२	सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु
११९० समविसमा थेराणं	४४०५	पुरातनगाथा सर्वासु प्रतिषु
		सङ्ग्रहगाथा (११९१ पत्रे)
११९४ आयरिण् अभिसेने	४४२१	सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु
१२१५ सैदीठाणठियाणं	४५०३	पुरातनगाथा सर्वासु प्रतिषु
१२३१ अहवा ओसहहेउं	४५५९	द्वारगाथा ताटी० मो० ले० डे०
		कां० सङ्ग्रहगाथा भा० (दि० १)
१२३६ एगं नायं उदगं	४५७६	निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु
१२४३ माइस्स होति गुरुगो	४६०४	सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु
१२४९ खंते व भूणप् वा	४६२६	सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु

पत्रम्	गाथा	गाथाङ्कः मूले मुद्रितो निर्युक्तिगाथा- दिको निर्देशः	प्रत्यन्तरादिगतो निर्युक्तिगाथा- दिको निर्देशः
१२५०	विज्जादीहि गवेषण	४६३२	पुरातनगाथा सर्वासु प्रतिषु
१२५१	असतीय भेषणं वा	४६३६	पुरातनगाथा सर्वासु प्रतिषु
१२५७	चत्तारि णवग जाणंत-	४६६३	सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु
१२७६	पुर्व्व वसहा दुविहे	४७४४	निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु
१२८१	अन्वावडे कुडुंबी	४७६८	निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु
१२८५	देविंदरायलगह	४७८४	सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु
१२८६	अणुकुडु भित्तीसुं	४७९०	निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु
१२८९	संवट्टमि तु जयणा	४८०१	निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु
१२९१	हाणी जावेकट्टा	४८११	निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु
१२९७	भत्तट्टणमालोए	४८३५	निर्युक्तिगाथा ताटी० मो० ले० डे० कां०
१३०३	जेणोगहिता वड्डगा	४८६०	सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु
१३२०	पढमाए पोरीसीए	४९३१	निर्युक्तिगाथा ताटी० मो० ले० डे० कां०
१३२५	सुडुल्लसिते भीए	४९५२	ताटी० मो० ले० डे० मा० निर्युक्तिगाथा कां० (टि० ३)
१३३३	सासवणाले सुहणंतए	४९८७	निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु
१३३६	सव्वेहि वि वेत्तव्वं	४९९८	निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु
१३५०	साहम्मि तेण उवधी	५०६३	निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु
१३५३	पन्वावणिज्ज बार्हिं	५०७३	सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु
१३६०	आयरिय विणयगाहण	५१०६	निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु
१३६२	अणुकंपणा णिमित्ते	५११४	निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु
१३६४	तइयस्स दोल्लि मोत्तुं	५१२०	पुरातना गाथा सर्वासु प्रतिषु
१३७६	असिवे ओमोयरिए	५१७२	ताटी० मो० ले० डे० मा० निर्युक्तिगाथा कां० (टि० ३)
१३८२	विगह् अविणीए लड्डगा	५१९९	निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु
१३८७	राया य खंतियाए	५२१९	सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु
१३९५	असईय माडवग्गे	५२४८	पुरातनगाथा सर्वासु प्रतिषु विचू० च (टि० १)
१३९७	कुलवंसम्मि पहीणे	५२५४	निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिषु
१४१६	सेहस्स व संबंधी	५३३२	पुरातनी गाथा सर्वासु प्रतिषु
१४३०	वच्चंतो वि य दुविहो	५३८६	सङ्ग्रहगाथा ताटी० मो० ले० डे० मा० निर्युक्तिगाथा कां० (टि० १)
१४८३	विडर्क व भत्तपाणं	५६०२	ताटी० मो० ले० डे० मा० निर्युक्तिगाथा कां० (टि० २)
१४९०	संचट्टणा य सिंचण	५६३१	सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिषु
१४९२	संकमथले य णोथल उदए चिक्खल्ल परित्त	५६४० ५६४१	सर्वासु प्रतिषु पुरातन गाथाद्वयम् विचू० (टि० १)

पत्रम्	गाथा	गाथाङ्कः मूले मुद्रितो निर्युक्तिगाथा- दिको निर्देशः	प्रत्यन्तरादिगतो निर्युक्तिगाथा- दिको निर्देशः
१५०६ धम्मकह महिद्धीए	५६९१ सङ्ग्रहगाथा सर्वासु प्रतिपु		
१५३९ उद्दरे वमिसा	५८३० निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिपु (५८३२ गाथादीकायाम्)		
१५४३ तत्तत्स्थमिते गंधे	५८४८ सङ्ग्रहगाथा ताटी० मो० ले० डे० भा०		निर्युक्तिगाथा कां० (टि० ६)
१५५० तम्हा विविंचित्तव्वं	५८७७ ० ताटी० मो० ले० डे० भा०		निर्युक्तिगाथा कां० (टि० ३)
१५५२ बिद्ध्यपद अपेक्खणं तू	५८८५ सङ्ग्रहगाथा ताटी० मो० ले० डे० भा०		निर्युक्तिगाथा कां० (टि० ४)
१५५३ आउट्ठिय संसत्ते	५८९१ सङ्ग्रहगाथा ताटी० मो० ले० डे० भा०		निर्युक्तिगाथा कां० (टि० ५)
१५८२ दीहाइयणे गमणं	५९९० सङ्ग्रहगाथा ताटी० मो० ले० डे० भा०		निर्युक्तिगाथा कां० (टि० ३)
१६१२ फस्सम्मि चंडरुहो	६१०२ निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिपु		
१६१८ पढमं विगिंचणट्ठा	६१२१ द्वारगाथा ताटी० मो० ले० डे० भा०		निर्युक्तिगाथा कां० (टि० २)
१६५९ सेवगभज्जा ओमे	६२८७ निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिपु		
१६६९ ठाणे सरीर भासा आणाइणो य दोसा	६३१९ } निर्युक्तिगाथाद्वयम् सर्वासु प्रतिपु ६३२० }		
१६७२ बिद्ध्यपदं गेलण्णे	६३३५ ० ताटी० मो० ले० डे० भा०		निर्युक्तिगाथा कां० (टि० १)
१६८६ अण्णे वि होति दोसा	६३९३ निर्युक्तिगाथा सर्वासु प्रतिपु		
१६९१ दंसणम्मि य वंतम्मि	६४१४ ० ताटी० मो० ले० डे० भा०		निर्युक्तिगाथा कां० (टि० १)

× × × × ×

उपरिनिर्दिष्टातिरिक्तं प्रभूतेषु स्थलेषु चूर्णि-विशेषचूर्णि-वृत्तिविधातृभिः णिज्जुत्ति-णिज्जुत्तिअत्थो-सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिः-निर्युक्तिविस्तरः प्रमुखैः पदैः स्थानस्थानेषु निर्युक्तिगाथा-दिको निर्देशः सम-वैषम्येण विहितो निरीक्ष्यते । किञ्च न सम्यक्तया ज्ञायते यत् क याव-देता निर्युक्तिगाथा इति तत्तत्स्थानादिको निर्देशोऽत्र विभाग-पत्राङ्क-टिप्पणाङ्कोल्लिखनद्वारेणो-द्ध्यते—

णिज्जुत्ति २-३४३ टि० १ (चू० विचू०); ४-९५३ टि० १ (चू० विचू०), ११२९ टि० ४ (विचू०)
वृत्तिप्रतिष्वत्र भाष्यकारनिर्देशः ।

णिज्जुत्तिअत्थो २-३२५ टि० २ (चू०) ।

निर्युक्तिः ३-६७० (भा० कां० भाष्यम् टि० १), ६७० (भा० कां० भाष्यम् टि० ३); ४-१२४५
सर्वासु वृत्तिप्रतिपु ।

निर्युक्तिगाथाः ३-६१३ सर्वासु वृत्तिप्रतिषु चू० विचू० च (टि० १) ।

निर्युक्ति-भाष्यविस्तरः ४-१०६७; ५-१५९६ सर्वासु वृत्तिप्रतिषु ।

निर्युक्तिविस्तरः २-३२५, ३४३; ३-६९६, ७२७, ७७०, ७७५, ८२८, ८९८; ४-९२४, १००५, १०१२, १११८, ११३९, ११६६, १२४५, १२४७, १२५४, १२७५, १२८०, १२८६; ५-१३०८, १३८२, १३९३, १४००, १४१३, १४१८, १४२५, १४५२, १४५९, १४८१, १४८७, १४९२, १५०१, १५२६, १५३८, १५४७, १५५५, १५६४, १५७८, १५८४, १५९६; ६-१६२१, १६२९; एतेषु स्थानेषु सर्वासु वृत्तिप्रतिषु अयं निर्देशो वर्तते ।

निर्युक्तिविस्तरः ३-६७७ सर्वासु वृत्तिप्रतिषु चू० च (टि० ३), ७३९ टि० २ (चू० विचू०), ७७८ टि० ३ (चू०), ७८९ टि० २ (चू०), ९०७ (भा० भाष्यकृत् टि० ३); ४-९९७ टि० २ (चू०), १०५१ टि० २ (चू० विचू० च) वृत्तिप्रतिषु भाष्यविस्तरः; ५-१५४७ कां० (टि० ३); ६-१६६७ कां० भाष्यकारः (टि० १), १६६८ कां० (टि० ३) ।

सूत्ररूपार्थनिर्युक्तिः २-२५७ भा० (टि० १), २६० टि० १ (चू०), २६१ सर्वासु वृत्तिप्रतिषु; ३-७५३ मो० ले० त० डे० कां० विचू० च (टि० ३) ।

पञ्चमं परिशिष्टम्

बृहत्कल्पसूत्रस्य निर्युक्ति-भाष्यगाथानामकारादिवर्ण-
क्रमेणानुक्रमणिका ।

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः	गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
अद्भुतमणमणाभोगे	३	२६४६	अक्खाइयाउ अक्खा-	३	२५६४
अद्भुतमण एगेणं	५	५५६२	अक्खाण चंदणे वा	५	४९०९
अद्भुतमणे अविहीए	३	२९३५	अक्खा संथारो या	४	४०९९
अद्भुतसत्तो खलु एस अथो	४	४५६६	अक्खित्ते वसधीए	४	४६९०
अद्भुतमणिय अभणिए वा	३	२७०९	अक्खुत्तेसु पहेसुं	३	२७३७
अद्भुतमारेण य हरियं	४	४४७०	अक्खेवो सुत्तदोसा	१	३२८
अद्भुतमुद्धमिदं वुच्चइ	४	४४५८	अगढे पलाय मग्गण	६	६२१७
अद्भुत अमिला जहन्ना	३	२५३५	अगणि गिलाणुच्चारे	५	५२६५
अद्भुता कुलपुत्तगमोइया	३	२४४१	अगणिं पि भणाति गणिं	६	६१२४
अद्भुतगयम्मि सूरै	६	६४६०	अगणी सरीरतेणे	४	४३५२
अद्भुतं सिं जणम्मि वज्जो	४	३७६१	अगमकरणादुगारं	४	३५२२
अउणत्तीसं चंदो	२	११२९	अगम्मगामी किलिबोऽह्वाऽयं	४	३५९५
अकयमुहे दुप्पस्सा	१	६६२	अगविट्ठो मि त्ति अहं	४	४७२१
अकरंढगम्मि भाणे	४	४०६०	अगिलाणो खलु सेसो	५	६०२३
अकसायं खु चरित्तं	३	२७१२	अगीयत्था खलु साहू	४	३३३४
अकसायं निग्वाणं	३	२७२९	अगीयत्थेसु विगिंचे	३	२९९८
अकस्तिणचम्मग्गहणे	४	३८७२	अगुत्ती य बंभचेरे	३	२५९७
अकस्तिण भिण्णमभिण्णं	४	३९१८			टि० ५
अकस्तिणमट्टारसगं	४	३८७३	अग्गहणं जेण णिसिं	४	३५३७
अकारणा नत्थिह कज्जसिद्धी	४	४४४०	अग्गहणे कप्पस्स उ	३	३०९२
अकारनकारमकारा	२	८०६	अग्गहणे वारत्तग	४	४०६४
अकोविए ! होहि पुरस्सरा मे	३	३२५०	अग्गिक्कुमारववातो	३	३२७४
अक्कुट्ट तालिए वा	३	२७१०	अग्गी बाळ गिलाणे	१	२२४
”	५	५७४३	अग्गीयस्स न कप्पइ	४	३३३२
अक्कोस-वज्जणादिसु	५	४९७८	अचियत्तकुलपवेसे	५	५५६७
अक्खरतिगरूवणया	१	४३	अच्चंतमणुवलद्धा	१	३३
अक्खरपयाइएहिं	१	२९०	अच्चंता सामन्ना	१	४६
अक्खर-वज्जणसुद्धं	५	५३७३	अच्चाडरकज्जे वा	६	६३३९
अक्खर सण्णी सम्मं	१	४२	अच्चाडर सम्मूवो	५	५८८६

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
अच्चाउरं वा वि समिक्खिऊणं	४	३४१८
अच्चाउरे उ कजे	५	६०१७
अच्चागाढे व सिया	२	२०१२
अच्चित्तस्स उ गहणं	४	४३५३
अच्चित्तेण अचित्तं	१	४१८
अच्चित्तेण सचित्तं	१	४६९
अच्चित्तेणं मीसं	१	४६८
अच्चित्ते वि विडसणा	२	९८४
अच्चुक्कडे व दुक्खे	५	५९८३
अच्चुसिण चिक्कणे वा	२	१८२५
अच्छउ महाणुभागो	५	५०४५
अच्छउ महाणुभावो	५	५०४५
		टि० ३
अच्छंती वेगागी	५	५९३२
अच्छंतु ताव समणा	२	१६७६
अच्छिहयालु नरिंदो	२	१२७७
अच्छे ससित्थ चव्विय	५	५८५५
अज हज्जमणुक्कोसो	१	६७७
अजंति या तेणसुणा उवेंति	४	३५०१
अजियम्मि साहसम्मी	५	५९३६
अजुयलिया अतुरिया	१	४४१
अज्ज अहं संदिट्ठो	५	५०८६
अज्जकालिय लेवं	१	४७२
अज्जसुहत्थाऽऽगमणं	३	३२७७
अज्जसुहत्थि ममत्ते	३	३२८२
अज्जस्स हीलणा लज्जणा	१	७२५
अज्जं जक्खाइट्ठं	४	३७३२
अज्जाण तेयजणणं	४	३७५८
अज्जाणं पडिक्कुट्ठं	४	३७२४
अज्जियमादी भगिणी	३	२६१८
अज्जो तुमं चेव करेहि भागे	४	४३२६
अज्जयणं वोच्छिज्जति	५	५४०२
अज्जाविओ मि एतेहिं	५	५१८४
अज्जुसिर झुसिरे लहुओ	५	४९०२
अज्जुसिरऽणंतर लहुओ	५	४९०३
अट्टगहेउं लेवा-	१	५२०
अट्ट उ गोयरभूमी	२	१६४९
अट्टग चउक्क दुग एक्कगं	२	८७४
अट्टऽट्ट अट्टमासा	५	५७५२

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
अट्टण्हं तु पदाणं	५	५६००
अट्टविह रायपिडे	६	६३८५
अट्ट सुय थेर अंधल-	२	११५३
अट्टं वा हेउं वा	६	६२८२
अट्टाह जाव एक्कं	२	२०३१
अट्टाण सद् आलि-	५	५९२८
अट्टारस छत्तीसा	५	५०५६
अट्टारस पुरिसेसुं	४	४३६५
अट्टारसविहऽवभं	३	२४६५
अट्टारस वीसा या	४	३८९३
„	४	३८९५
„	४	३८९७
अट्टारससु पुण्णेसु	६	६४६५
अट्टारसहिं मासेहिं	६	६४७८
अट्टारसेव पुरिसे	६	६४४३
अट्टारसेहिं पुण्णेहिं	६	६४८०
अट्टावयम्मि सेले	४	४७८३
अट्टिगिमणट्टिमी वा	३	२६४८
अट्टिसरक्खा वि जिया	५	५९८१
अट्टिं व दारुगादी	४	३५०३
अट्टी विज्जा कुच्छित	३	२८२४
अट्टेण जीए कज्जं	६	६२८६
अट्टेण जीत कज्जं	६	६२८६
		(टि० १)
अडयालीसं एते	४	४३६६
अडवीमज्जम्मि णदी	४	४८७४
अट्टाइजा मासा	५	५७५७
अट्टोरुगा दीहणियंसणादि	४	४११४
		टि० २
अट्टोरुगा दीहणियासणादी	४	४११४
अट्टोरुगो वि ते दो	४	४०८६
अट्टोरुतमित्तातो	५	५६४९
अणगारा वेमाणिय-	पत्र ३६९ प्र०	गा० १
अणट्टादंडो विकहा	३	२४९२
अणणुण्णाए निक्कारणे	२	१५६०
अणत्थंगयसंकपे	५	५७९७
अण दंस नपुंस्तिथी-	२	८३४
अणप्पज्ज अगणि आळ	४	३७२३
अणभुट्टाणे गुरुगा	२	१९३५

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
अणभिगयमाइयाणं	१	७३९
अणभोगेण भएण व	३	२८४८
अण मिच्छ मीस सत्तमं	२	८३५
अणराए जुवराए	३	२७६३
अणरायं निवमरणे	३	२७६४
अणवट्टंते तह वि उ	१	५२४
अणवट्टं वहमाणो	५	५१३६
अणवट्टिया तहिं होंति	४	४७७८
अणवस्थाए पसंगो	३	२४९१
अणवायमसंलोए	१	४१९
["]	१	४४३]
अणवायमसंलोगा	२	२०६३
		टि० ३
अणहारो मोय छली	५	६००४
अणहारो वि न कप्पइ	५	६०१०
अणादियं च थदं च	४	४४७१
अणाभोएण मिच्छत्तं	६	६४१७
अणावायमसंलोए	१	४४३
["]	१	४१९]
अणावायमसंलोगा	२	२०६३
अणिउत्तो अणिउत्ता	१	२३४
अणिगूहियबलविरिओ	४	४०१९
अणिदिट्ठ सण्णऽसण्णी	४	४६९१
अणुओगस्मि य पुच्छा	१	२५०
अणुओगो य नियोगो	१	१८७
अणुकंपणा णिमित्ते	५	५११४
अणुकंपा पडिणीया	५	५६२२
अणुकुहं उवकुहं	४	४७९१
अणुकुहं भित्तीतुं	४	४७९०
अणुगायमणसंकप्पे	५	५७८६
अणुजाणे अणुजाती	३	३२८५
अणुणविय उग्गहंगण	४	३५२७
अणुणा जोगऽणुजोगो	१	१९०
		टि० १
अणुणा जोगो अणुजोगो	१	१९०
अणुणवण अजतणाए	४	३३३८
अणुदितमणसंकप्पे	५	५७९१
["]	५	५७९०]
अणुदिय उविओ किं तु इ	५	५८१६

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
अणुदियमणसंकप्पे	५	५७९०
["]	५	५७९१]
अणुक्षाए वि सव्वम्मी	१	६७९
अणुपरिहारिगा चेव	६	६४७५
अणुपालिओ य दीहो	२	१२८१
अणुपुच्ची परिवाही	१	२०८
अणुबद्धविग्गहो चिय	२	१३१५
अणु बायरे य उंझिय	१	१८९
अणुभूआ मज्जरसा	४	३४०७
अणुभूता धण्णरसा	४	३३९७
["]	४	३३४२]
अणुभूया उदगरसा	४	३४२१
अणुभूया पिंडरसा	४	३४८०
अणुयत्तणा उ एसा	२	१९७२
अणुयत्तणा गिलणे	२	१९००
अणुयोगो य नियोगो	१	१८७
अणुरंगाई जाणे	३	३०७१
अणुसट्ठाई तत्थ वि	३	३०३५
अणुसट्ठी धम्मकहा	३	२८९८
अणुसासण कह ठवणं	६	६२९३
अणुसासियम्मि अटिए	६	६२७२
अणुसिट्ठिमणुवरंतं	६	६२९१
अणुहूया धण्णरसा	४	३३४२
["]	४	३३९७]
अण्णगणं वच्चंतो	५	५७८४
अण्णगणे भिक्खुस्सा	५	५७५६
अण्णगहणं तु हुविहं	२	८६४
अण्णत्तो चिय कुंटसि	६	६१६७
अण्णं व एवमादी	५	४९७७
अण्णाइट्ठसरीरे	५	५५२५
	५	५५४६
”	४	४०७४
अण्णणे गारवे लुक्खे	४	४१७५
अण्णेण णे ण कज्जं	४	३५३४
अण्णे पाणे वत्थे	१	५१२
अण्णोण्णे अक्कमिउं		टि० १
अण्णोण्णे अक्कम्मी	१	५१२
अतडपवातो सो चेव	३	२३९०
अतरंतवालुक्खे	२	१६७२

ગાથા	વિભાગ:	ગાથાક્ર:	ગાથા	વિભાગ:	ગાથાક્ર:
અતરંતસ્સ ડ જોગા-	૨	૧૬૨૦	અત્થિ હુ વસભગ્ગામા	૪	૪૮૫૧
અતવો ન હોતિ જોગો	૫	૫૨૦૬	અથુરણટ્ટા ઇયં	૫	૫૨૧૧
અતસીવંસીમાદી	૪	૩૬૬૩	અથ્યેસુ દોસુ તીસુ વ	૧	૨૮૬
અતિચારસ્સ ડ અસની	૬	૬૪૨૭	અદુવા ચિયત્તકિચ્ચે	૬	૬૪૧૧
અતિમણિત અમણિતે વા	૫	૫૭૪૨	"	૬	૬૪૧૩
અતિમુત્તે ડગ્ગાલો	૫	૫૮૪૭	અદોસવં તે જતિ ઇસ સહો	૪	૩૯૨૮
અતિરેગગહ્ણમુગ્ગા-	૧	૪૩૯	અદ્દાહ્ય ને વયણં	૩	૨૬૩૯
અતિસેસદેવતણિમિત્ત-	૪	૪૭૧૮	અદ્દાગદોસસંકી	૩	૨૬૬૦
અતેનાહઢાણ નયણે	૨	૨૦૪૪	અદ્દાગસમો સાહુ	૨	૮૧૨
અત્તટ્ઠકંઢં દાહં	૧	૫૯૭	અદ્દારગં અનગરં	૧	૨૫૭
અત્તટ્ઠ પરટ્ટા વા	૪	૪૨૫૮	અદ્દિટ્ઠસહ્ણ કહણં	૬	૬૨૫૫
અત્તટ્ઠિયતંતૂહિં	૨	૧૭૬૬	અદ્દિટ્ઠસ્સ ડ ગહણં	૪	૩૫૯૮
અત્તણિ ય પરે ચેવં	૨	૧૨૫૮	અદ્દિટ્ઠાઓ દિટ્ઠં	૩	૨૪૮૪
અત્તાગમપ્પમાણેણ	૧	૫૩	અદ્દટ્ઠ માસ પક્ખે	૫	૫૭૫૯
અત્તાણ ચોર મેયા	૩	૨૭૬૬	અદ્દઢં અહિવહ્ણો	૨	૧૨૧૩
અત્તાણમાહ્ણપસું	૩	૨૭૬૭	અદ્દાણ-ઓમાદિ ડવગ્ગહમ્મિં	૫	૫૨૧૦
"	૩	૨૭૬૮	અદ્દાણણિગ્ગતાદી	૪	૪૨૫૩
અત્તાણમાહ્ણ્યાણં	૩	૨૭૬૯	"	૪	૪૨૬૭
અત્તામિપ્પાયકયા	૧	૧૨	અદ્દાણણિગ્ગયાદી	૪	૩૩૧૨
અત્થવસા હવહ્ણ પયં	૧	૩૨૩	"	૪	૪૨૫૭
અત્થસ્સ ડગ્ગહમ્મિ વિ	૧	૪૮	અદ્દાણનિગ્ગતાદી	૪	૩૩૬૩
અત્થસ્સ કપ્પિતો સ્સલુ	૧	૪૦૮	અદ્દાણનિગ્ગયાઈ	૨	૧૫૧૫
અત્થસ્સ દરિસણમ્મિ વિ	૧	૪૭	"	૨	૧૮૩૮
અત્થસ્સ વિ ડવલંભે	૧	૪૯	"	૩	૨૨૦૭
અત્થસ્સુવગ્ગહમ્મિ વિ	૧	૪૮	"	૩	૨૨૭૨
"		ટિ ૨	"	૩	૨૪૩૩
અત્થંગણુ વિ સિન્વસિ	૫	૪૯૯૧	"	૩	૨૬૫૮
અત્થંગયસંકપ્પે	૫	૫૭૮૭	"	૩	૨૯૮૯
"	૫	૫૭૯૫	"	૪	૩૪૪૨
અત્થંહિલ્લિમ્મિ કાયા	૫	૫૫૦૪	"	૪	૩૪૪૩
અત્થં દો વ અદાહં	૨	૨૦૧૮	"	૪	૩૪૬૭
અત્થં માસહ્ણ અરિહા	૧	૧૯૩	અદ્દાણનિગ્ગયાદી	૨	૧૮૧૪
અત્થાણંતરચારિં	૧	૪૦	"	૩	૨૩૨૦
અત્થાદાણો તત્તિઓ	૫	૫૧૨૮	"	૩	૨૩૫૦
અત્થાભિવંજગં વંજણ-	૧	૫૫	"	૩	૨૪૨૩
અત્થિત્તે સંબહ્ણ	૧	૬૧	"	૩	૨૪૪૩
અત્થિ મે ઘરે વિ વત્થા	૧	૬૩૬	"	૩	૨૫૪૮
અત્થિ ય મે પુવ્વદિટ્ઠા	૩	૩૧૫૧	"	૩	૨૫૫૦
અત્થિ ય સે યોગવાહી	૨	૧૮૮૬	"	૩	૨૫૮૯

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः	गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
अद्वाणनिग्गायादी	३	३२०२	अन्नत्थ अप्पसत्था	४	३७२७
„	४	३५०४	अन्नत्थ एरिसं दुल्लभं	६	६३९०
अद्वाण पविसमाणा	३	३००५	अन्नत्थतत्थगहणे	२	८६३
अद्वाण पविसमाणो	२	१०२१	अन्नत्थ मोय गुरुओ	४	३७१७
„		टि० १	अन्नत्थ व चंक्रमती	३	२३९६
अद्वाणमणद्वाणे	३	३०९६	अन्नत्थ व सेऊणं	४	३५३०
अद्वाणमाईसु उ कारणेसुं	४	३६७२	अन्नत्थ वा वि ठाउं	४	४८६८
अद्वाणमेव पगतं	५	५६१८	अन्नत्थ वि जत्थ भवे	२	१०४७
अद्वाणम्मि महंते	३	३१०५	अन्नन्न द्वोभासण	२	१७५०
अद्वाणम्मि व होज्जा	३	२८७७	अन्नम्मि वि कालम्मि	५	५७६५
अद्वाणवित्ता वा	४	३४५७	अन्नस्स व असतीए	५	५०८२
अद्वाणसीसए वा	४	४८५४	अन्नस्स व दाहामी	२	१८५३
अद्वाणं पविसंतो	२	१०२१	अन्नस्स व पल्लीए	३	३०३३
अद्वाणं पि य दुविहं	३	३०४१	अन्नस्स वि संदेहं	४	४३५०
अद्वाणाई अइनिहं	४	३४५६	अन्नं अभिधारेतुं	५	५३७८
अद्वाणातो निलयं	५	५६६५	अन्नं इदं ति पुट्टा	४	४१७२
अद्वाणासंथडिण्	५	५८१२	अन्नं च देइ उवहिं	३	३०३१
अद्वाणासंथरणे	३	२९११	अन्नं पि ताव तेन्नं	४	४३२५
अद्वाणाऽसिव ओमे	५	५३३८	अन्नाए आभोगं	४	३७५१
अद्वाणे उन्वाता	३	२७५५	अन्नाए तुत्तिणीया	४	३४७३
अद्वाणे ओमे वा	५	५८९०	अन्नाए परल्लिगं	४	४८२५
अद्वाणे जयणाए	२	१०२३	अन्नाण मती मिच्छे	१	१२६
अद्वाणे वत्थन्वा	५	५८३४	अन्नाणे गारवे लुद्धे	४	४०१६
अद्वाणे संथरणे	३	२९१३	अन्नेण घातिए दुहु-	६	६१३६
अद्दे समत्त खल्लग	४	३८५४	अन्ने दो आयरिया	५	५७७४
अधवण देवछवीणं	४	४१९३	अन्ने वि विह्वेहिइ	३	२९५६
अनियताओ वसहीओ	२	१४११	अन्ने वि होंति दोसा	३	२३३०
अनियत्ता वसहीओ	२	१४११	„	६	६३९४
अनियणं निव्वाणं	६	६३३३	अन्नेसिं गच्छाणं	४	४५०२
अन्नउवस्सयगमणे	२	२०३६	अन्नो चमडण दोसो	२	१५८७
अन्नकुल्लगोत्तकहणं	१	५७७	अन्नो दुज्झिहि कल्लं	१	३५३
अन्नठवणट्ट जुञ्जा	३	२८२५	अन्नोच्चकारेण विनिज्जरा जा	४	४४०१
अन्नतरङ्गाणऽतीतो	२	१६४३	अन्नोच्च समणुरत्ता	६	६१००
अन्नतरऽणेषणिज्जं	५	५३१७	अन्नोच्चं पीसाए	४	४८६३
अन्नतरस्स निओगा	३	२१४४	अन्नो वि अ आपसो	४	३७४९
अन्नतो व कवाडं	३	२३५१	[„	४	३९६७]
			अन्नो वि नूणमभिपडइ	३	२३४६
			अन्नो वि य आपसो	४	३९६७
			[„	४	३७४९]

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः	गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
अपडिच्छणेतरसि	४	४७१४	अप्पपरपत्तिणुं	४	४४८१
अपडिहणंता सोउं	२	१९३०	अप्पपरपरिच्चाओ	४	४०१०
अपमज्जणा अपडिलेहणा	१	४५४	अप्पवित्ति अप्पतितिया	४	३७४४
अपरपरिग्गहितं पुण	४	४७७२	अप्पभुणा उ विदिण्णे	४	३५६१
अपराइत्तं नाणं	१	२९	अप्पभु लहुओ दिय णिसि	४	३५५९
		टि० १	अप्पमभिच्चं वच्चं	२	१३९०
अपरायत्तं नाणं	१	२९	अप्परिणामगमरणं	३	३०५२
अपरिग्गहा उ नारी	५	५०९९	अप्पस्सुया जे अविकोविता वा	४	३६३१
अपरिग्गहिय अभुत्ते	३	३१७४	अप्पा असंथरंतो	४	३९८५
अपरिग्गहिय पलंबे	२	९२१	अप्पाहारस्स न इ-	२	१३३१
अपरिग्गहियागणिया-	६	६२८९	अप्पुव्वमतिहिकरणे	१	५६८
अपरिमिण् आरेण वि	२	१६१३	अप्पुव्व विवित्त बहु-	३	२७५३
अपरिस्साई मसिणो	३	२३६४	अप्पुव्वस्स अगहणं	१	६९९
अपरिहरंतस्सेते	४	४२९८	अप्पुव्वेण तिपुंजं	१	१०८
अपुव्वपुंसे अवि पेहमाणी	३	३२३१	अप्पेव सिद्धंतमजागमाणो	४	३६३२
अप्पक्खरमसंदिद्धं	१	२८५	अप्पे वि पारमाणिं	५	५२०७
अप्पग्गंथ महत्थं	१	२७७	अप्पोदगा य मग्गा	२	१५४०
अप्पच्चओ अकित्ती	१	७८५	अप्पो य गच्छो महती य साला	५	४९२०
अप्पच्चय णिबभयया	५	५०३४	अप्पोल्लं मिदुपमं च	४	३९७८
”	५	५१३४	अप्फासुएण देसे	१	५८५
अप्पच्चय वीसत्थ-	५	५७८१	अबहुस्सुअस्स देइ व	१	७०४
अप्पच्छित्ते य पच्छित्तं	६	६४२२	अबहुस्सुए अगीयत्थे	१	७०३
अप्पडिचरपडिचरणे	४	४७५३	अबहुस्सुताऽविसुद्धं	४	४७३५
अप्पडिलेहिय कंटा	४	४३७८	अबभत्थितो व रण्णा	५	५०५४
अप्पडिलेहियदोसा	२	१४५३	अबभरहियस्स हरणे	३	२७९०
अप्पडिसेधे लहुगा	५	५३६७	अबभ-हिम-वास-महिया-	५	५८११
		टि० २	अबभासे व वसेज्जा	४	३७८१
अप्पणो आउगं सेसं	६	६४५६	अब्बिभतरमज्झबहिं	२	११७८
अप्पणो कीतकडं वा	४	४२००	अब्बिभतरमालेवो	५	६०१४
अप्पणहुया य गोणी	१	२३६	अब्बिभतरं च बज्झं	४	३६७४
अप्पत्ताण उ दित्तेण	१	७२४	अब्बिभतरं व बाहिं	४	३६६६
अप्पत्ताण निमित्तं	३	२८९५	अबभुज्जयं विहारं	५	४९८१
अप्पत्ते अकहिता	१	४११	अबभुट्ठाणे आसण	२	१९३३
”	१	४१५	अबभुट्ठाणे गुरुगा	२	१९३४
”	१	४७१	अबभुट्ठाणे लहुगा	४	४४१६
”	१	५३१	अबभे नदी तलाए	२	१२३९
”	१	६४९	अबभोवग्गमा ओवक्कमा	२	१३८८
अप्पत्ते जो उ गमो	२	९१३	अमणितो कोइ न इच्छइ	२	१८८३
अप्पत्ते वि अलंभो	२	१५९५	अमत्तट्ठीणं दाउं	१	५१३

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः	गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
अभिभोगपरज्ज्ञस्स हु	५	५३२४	अयमपरो उ विकप्पो	४	४४६५
अभिकंखंतेण सुभा-	१	८०४	अयसो य अकित्ती या	५	५१६२
अभिगए पडिबद्धे	१	७३३	अरहस्सधारए पारए	६	६४९०
अभिगमणमणाभोगे	३	२६४६	अरहंतपइट्टाए	२	१७७६
		टि० १	अरिसिल्लस्स व अरिसा	४	३८६४
अभिगय थिर संविग्गे	१	७३७	अरे हरे वंभण पुत्ता	६	६११६
अभिगगहे दहुं करणं	२	१४०१	अलभमाणे जतिणं पवेसे	३	३१९९
अभिधारंत वयंतो	५	५०७८	अलभंता पवियारं	६	६३९२
अभिधारितो वच्चति	४	४७०३	अलभ्ह पिडेण इमेण अज्जो !	४	३५९४
अभिधारितो पासत्थ-	५	५३८१	अलसं घसिरं सुविरं	२	१५९२
अभिनवधम्मो सि अभा-	५	५३२८	अलंभऽहाडस्स उ अप्पकम्मं	४	३६७१
अभिनवनगरनिवेसे	१	३३१	अलायं घट्टियं ज्झाई	५	५९६३
अभिनिदुवार[ऽभि]निक्खमण-	३	२२३२	अलियमुवघायजणयं	१	२७८
अभिन्ने महवयपुच्छा	२	१०४५	अवणावित्स्वणित्ति व	३	२६६१
अभिभवमाणो समणिं	६	६२७७	अवताणगादि णिल्लोम	४	३८३९
अभिभूतो सम्मुज्झति	५	५२१८	अवधारिया व पतिणा	५	४९६३
अभिलावसुद्ध पुच्छा	५	५३७२	अवयक्खंतो व भया	६	६३४१
अभिवद्धि इक्कीसा	२	११३०	अवरज्जुगस्स य ततो	५	५५५४
अभुज्जमाणी उ सभा पवा वा	४	३५१२	अवरणहे गिम्ह करणे	२	१६८८
अमणुण्णकुलविरेगे	४	४३१२	अवराह तुलेऊणं	३	२२३१
अमणुण्णेतर गिहिसंजइसु	३	२९८३	अवराहे लहुगतरो	२	९२४
अमणुण्णेयरगमणे	१	४३०	अवराहे लहुगयरो	३	२४८८
अममत्त अपरिकम्मा	२	१३९१	अवरो फरुसग मुंडो	५	५०२०
अमिलाई उभयसुहा	३	२५४५	अवरो वि धाडिओ मत्त-	५	५०२१
अमुहच्चगं न धारे	१	६५७	अवरो सु च्चिय सामी	४	४७६७
अमुगत्थ अमुगो वच्चति	५	५३७१	अववायाववादो वा	४	३९०९
अमुगत्थ गमिस्सामो	३	२२०९	अवस्सकिरिया जोगे	४	४४४७
अमुगदिणे सुक्ख रहो	३	२२७०	अवस्सगमणं दिसासुं	६	६०६७
अमुगं कालमणागए	१	६३०	अवहारे चउभंगो	३	२६५७
अमुगिच्चगं न मुंजे	१	६१२	अवहीरिया व गुरुणा	६	६२०५
अम्हच्चयं लूढमिणं किमट्टा	४	३६११	अवाउडं जं तु चउद्विसिं पि	४	३५००
अम्हट्टसमारद्धे	२	१८४५	अविओसियम्मि लहुगा	५	५५७७
अम्ह वि होहिइ कजं	२	१७५२	अवि केवलमुप्पाडे	५	५०२४
अम्हं इत्थ पिसादी	६	६२१३	अविकोविआ उ पुट्टा	४	३७८९
अम्हं ताव न जातो	३	३०२७	अविगीयविमिस्साणं	३	२९४५
अम्हे दाणि विसहिमो	५	४९२५	अवि गीयसुयहराणं	२	१२६४
अम्हे मो निज्जरट्टी	२	१८९०	अवि गोपयम्मि वि पिवे	१	३४९
अम्हेहि अमणिओ अप्पणो	३	२९४६	अविजणंतो पविट्टो	३	२६६५
अम्हेहिं तहिं गपुहिं	२	१८८९	अविणीयमादियाणं	५	५२००

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः	गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
अवितहकरणे सुद्धो	१	७८०	असह तिगे पुण जुत्ते	४	४०५३
अविदिणमंतरगिहे	४	४५९८	असह वसहीए वीसुं	२	१६१८
अविदिणोवधि पाणा	४	३८११	असह वसहीय वीसुं	४	३५३१
अविदिय जण गढभम्मि य	४	४१४०	असह समणाण चोयग	३	२८२१
अविधिपरिट्ठवणाए	५	५५४९	असह्य कवाडस्सा	३	२३३२
अविभत्ता ण छिज्जति	४	३९०८	असह्य गम्ममाणे	३	२९०६
अविभागपलिच्छेदं	४	४५११	असह्य णंतगस्स उ	४	४१११
अविभागपलिच्छेया	४	४५०९	असह्य निग्गया खुड्ड-	३	२९८७
अविभागेहिं अणंतेहिं	१	७४	असह्य पईवस्सा	३	२९४२
		टि० ३	असह्य मत्तगस्सा	३	२६०६
अविभूसिओ तवस्सी	३	२१७१	असह्य माउवग्गे	५	५२४८
अवि य अणंतरसुत्ते	४	३२९२	असह्य रुक्खमूले	४	३५१५
अवि य तिरिओवसग्गा	५	५६८३	असह्य लिंगकरणं	३	२९९५
अवि य हु असहू थेरो	४	४३४४	"	३	३१३४
अवि य हु इमेहिं पंचहिं	४	४१३८	असहस्स अपडिकारे	३	३१८२
अवि य हु कम्महण्णा	३	२५३२			टि० ३
अवि य हु कम्महणो	३	२५१२	असहस्सऽपडिकारे	३	३१८२
अवि य हु पुरिसपणीतो	६	६४०१	असहेण समाहणं	४	४४९९
अवि य हु सव्वपलंबा	२	९९५	असणाइदव्वमाणे	२	१६१२
अवि यंबखुज्जपादेण	४	३८६०	असणाईआ चउरो	६	६३८४
अविरुद्धा वाणियगा	३	२७६५	असती अघाकडाणं	५	४९०८
अविरुद्धे भिक्खगतं	३	२७९२	असतीए व दवस्स व	२	१६२१
अविसहणाऽतुरियगई	२	१३०६	असती पवत्तिणीए	४	४१८१
अविसिट्ठं सागरियं	३	२५५१	"	४	४१८२
अविसेसिओ व पिंडो	४	३६५४	असतीय भेसणं वा	४	४६३६
अविहीपुच्छणे लहुओ	२	१५३५	असतोणिण खोमिरजू	३	२३७६
अवि होज्ज विरागकरो	३	२६२६	असरीरतेणभंगे	१	५७६
अव्वत्तमक्खरं पुण	१	७५	असहातो परिसिद्ध-	५	५३८४
अव्वत्ते अ अपत्ते	१	७८८	असहीणे पभुपिंडं	४	३५६५
अव्वाचाए पुणो दाइं	४	४६५९	असहीणेसु वि साहम्मि-	४	४७४०
अव्वावडे कुडुंबी	४	४७६८	असहू सुत्तं दातुं	५	५०४०
अव्वाहए पुणो दातिं	४	४६८३	असंपाइ अहालंदे	३	२४०३
अव्वुक्कंते जाति चाउ-	५	५९१७	असंपुरगिलाणट्टा	४	३९०७
अव्वोगढा उ तुज्झं	४	३६४६	असंविग्गभाविणुं	३	२९९१
अव्वोगढो उ भणितो	४	४०७८	असंसयं तं अमुणाण मगं	३	३२५५
अव्वोच्छित्तिनयट्टा	१	१३५	असिद्धी जइ नाएणं	२	१९०६
अव्वोच्छित्ती मण पंच-	२	१२८०	असिवम्मि णत्थि खमणं	५	५५५३
अव्वोच्छित्ते भावे	४	४७५८	असिवं ओम विहं वा	५	५१०१
असइ गिहि णालियाए	५	५६६२	असिवाइकारणेहिं	१	६३१

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः	गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
असिवाङ्कारणेहिं	४	४२८३	अहवण किं सिट्ठेणं	३	२१३९
["]	५	४९२१]	अहवण थेरा पत्ता	३	२२०५
असिवाङ्गे बहिया कारणेहिं	५	५५४५	[अहवण देवछवीणं	४	४१९३]
असिवाङ्गसुंक्त्था-	२	९५३	अहवण पुट्टा पुव्वेण	३	२८०७
असिवाङ्गेहिं गत्ता पुण	५	५४४२	अहवण वारिज्जंतो	४	३४०५
असिवादिण्हिं तु तहिं	५	५८६८	"	४	३४३२
असिवादिकारणेहिं	५	४९२१	"	४	३४६०
[इत्थताम् "असिवाङ्कारणेहिं" गाथा]			अहवण सच्चित्तद्वं	५	५३१६
असिवादि मीससत्थे	५	५९३४	अहवण सद्धाविभवे	२	१६१०
असिवादी संसत्ते	५	५८९३	अहवण समतलपादो	३	२२५१
असिवे अगम्ममाणे	३	३०६४	अहवण सुत्ते सुत्ते	३	३२४३
असिवे ओमोदरिण्	३	३०६२	अहव न दोसीणं चिय	२	१४८३
"	४	४०५७	अहवा अस्सामियग्गि	३	२७३३
असिवे ओमोयरिण्	२	१०१९	अहवा अच्चुरणट्ठा	४	३८४५
"	२	१६६५	अहवा अणिग्गयस्सा	५	५७२०
"	२	२००२	अहवा अणिच्छमाणमवि	१	२३८
"	३	२७३८	अहवा अणुवज्जाओ	५	५१२५
"	३	२७४१	अहवा अद्धाणविही	५	५६६६
"	५	५१७२	अहवा अभिक्खसेवी	५	५१२७
"	६	६३७४	अहवा अविस्सिट्ठं चिय	४	४४२५
असिवे पुरोवरोधे	५	५११२	अहवा अंबीभूण्	४	४२५४
असुभेण अहमावेण	३	२२६५	अहवा आणाइविरा-	३	२४८५
अस्समी उवसमितो	४	४७००	अहवा आयाराइसु	१	१६८
अस्संजयल्लिगीहिं	२	८८७	अहवा आयावाओ	५	५६८४
अस्सायमाइयाओ	२	१२००	अहवा आहारादी	५	५२७८
अह अत्थि पदवियारो	४	४२८७	अहवा उद्दिस्स कत्ता	४	४२३९
अह अंतरावणो पुण	३	२३०१	अहवा एग्गगहणे	२	८५५
अहतिरियउट्ठकरणे	३	२६८२	अहवा ओसहहेउं	४	४५५९
"	५	५७३२	अहवा गुरुगा गुरुगा	२	१०४२
अह ते सबालवुट्ठो	२	१३७१	अहवा चउगुरुगा चिय	३	२१९१
अहभावविप्परिणण्	४	३६३२	अहवा चरिमे लहुओ	३	२१८९
अहभावेण पसरिया	१	१००	अहवा छुमेज्ज कोयी	४	४७४९
अह माणसिगी गरहा	४	४७३७	अहवा ज एस् कण्णो	६	६३५५
अहमेगकुलं गच्छं	६	६०८६	अहवा जं मुक्खत्तो	५	६००२
अह रत्ता तूरंते	५	५९८८	अहवा जं वा तं वा	४	४४२६
अहव अबंभं जत्तो	३	२४६६	अहवा जिणप्पमाणा	३	२३५७
अहव जह् अत्थि थेरा	५	५४८२	अहवा ततिण् दोसो	५	५१७०
अहवण उच्चावेउं	३	२२५२	अहवा तत्थ अवाया	३	३०३९
अहवण कत्ता सत्था	२	९६०	अहवा तेसिं ततियं	५	५८२७

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः	गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
अहवा निगंथीओ	३	२१२६	अहिगो जोग निजोगो	१	१९४
अहवा पढमे सुत्तम्मि	४	३२९१		टि०	१
अहवा पंचण्हं संजईण	३	२४०६	अहिगो जोगो निजोगो	१	१९४
अहवा पालयतीति	४	३७०६	अहिच्छसे जंति न ते उ दूरं	४	३९२३
अहवा पिंडो भणिओ	३	२८३७	अहिणा विसुइका वा	४	३७५५
अहवा बायरबौदी	३	२६८७	अहियस्स इमे दोसा	४	४०७२
अहवा वालादीयं	४	३९४९	अहिरण्णग इथ भगवं	२	१९४४
अहवा भय-सोगजुया	६	६२५७	अहिराया तिस्थयरो	४	४४३३
अहवा भिवसुस्सेयं	३	२४०५	अहिविच्चुगविसकंडग	४	३८३३
"	३	२४७६	अहिसावयपच्चस्थिसु	३	२३६०
अहवा महापदाणिं	५	५९४२	अहीणक्खरं अणहियम-	१	२८८
अहवा मुच्छित मत्ते	१	८२	अंगाऽणंगपविट्ठं	१	८८
अहवा रागसहगतो	४	३८९९	अंगारखड्डुपडियं	२	१६६८
अहवा लिंगविहाराओ	४	४५३९	अंगुट्ठपएसिणिमज्झिमा-	१	५११
अहवा लोइयतेणं	३	२७९३	अंगुलिकोसे पणगं	४	३८५३
अहवा वि अगीयत्थो	२	९४१	अंचु गतिपूयणम्मि य	५	४९७१
अहवा वि अस्तिट्ठम्मी	२	२०४०	अजणखंजणकह्मलित्ते	३	२८३२
अहवा वि कतो गेणं	४	४०५५	अजलिमउल्लिकयाओ	५	५६७६
अहवा वि गुरुसमीवं	२	१२५२	अंतद्धाणा असई	४	३७६६
अहवा वि चक्कवाले	२	१३८१	अंतम्मि व मज्झम्मि व	४	४८१६
अहवा वि हुग्ग विससे	६	६१८७	अंतर पडिवससे वा	२	२०२०
अहवा वि मालकारस्स	४	३६५१	अंतरपल्लीगहितं	५	५३१२
अहवा वि विभूसाए	१	४९०	अंतरमणंतरे वा	२	११७३
अहवा वि सउवयीओ	४	४२३६	अंतरितो तमसे वा	४	४४९०
अहवा वि सो भणेजा	२	२००४	अंतं न होइ देयं	४	४०२०
अहवा समणाऽसंजय-	२	८८९	अंतिमकोडाकोडीए	१	९३
अहवा सच्चो एसो	६	६३१२	अंतो अलभमाणे	४	४८२८
अहवा संजमजीविय	५	५४९८	अंतो आवणमाई	२	८७१
अहाऽऽगतो सो उ सयम्मि देसे	३	३२६०	अंतो घरस्सेव जतं करेती	४	४११०
अहिकरणं पुब्बुत्तं	४	३९४२	अंतोजळे वि एवं	६	६१९१
अहिकारो वारणम्मि	५	४९२६	अंतोनियंसणी पुण	४	४०८७
अहिगरणं गिहत्थेहिं	५	५५६९	अंतो नूण न कप्पइ	४	३५८५
अहिगरणमंतराए	३	२३८७	अंतो बहि कच्छउड्डियादि	४	३५७२
अहिगरणं मारणाऽणी-	१	५५२	अंतो बहि चतुगुरुगा	१	७८९
अहिगरणम्मि कयम्मि	६	६२७९		टि०	४
अहिगरणं काऊण व	३	२७३२	अंतोबहिसंजोअण	१	७६५
अहिगरणं तेहि समं	३	२६३८	अंतो बहिं च गुरुगा	१	७८९
अहिगरणं मा होहिति	५	५५५२	अंतो बहिं न लब्भइ	२	१८९५
अहिगारो असंसत्ते	५	५८६६		२	१८९७

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
अंतो बहिं न लब्धम्	२	१८९८
अंतो बहिं निवेक्षण	५	५०६६
अंतो भयणा बाहिं	४	४५२२
अंतोमुहस्स असई	३	२३२१
अंतो वियार असई	३	२१९४
”	३	२२७९
अंतो वि होइ भयणा	४	४५३५
अंतो हवन्ति तरुणी	३	२३५२
अंधकारो पदीवेण	२	१००७
अंधलगभक्त पस्थिव	५	५२२६
अंबगचिन्निभडमाई	२	८४३
अंबट्टा य कलंदा	३	३२६४
अंबत्तणेण जिम्भापु	१	३४७
		टि० २
अंबत्तणेण जीहाइ	१	३४७
अंबवाडकविट्टे	२	१७१२
अंबा वि होंति सिता	४	४१८७
अंसो ति व भागो ति व	४	३६४५
आ		
आइण्णे रतणादी	६	६३९४
आइतिपु चउगुरुगा	२	१४६५
आइनकारे गंथे	२	८१५
आइन्नता ण चोरादी	४	३९१३
आइन्निम दोन्नि छक्का	६	६३१३
आइल्लणं दुण्ह वि	१	२५४
आउक्काए लहुगा	३	२४१५
आउज्जोवणमादी	३	२६१७
आउ ज्जोवण वणिपु	३	२५६०
”	३	२५८७
आउट्ट जणे मरुगाण	३	२४१८
आउट्टि गमण संसत्त	५	५८९२
आउट्टिय संसत्ते	५	५८९१
आउत्तो सो भगवं	२	१७१५
आउयवज्जा उ ठिई	१	९२
आऊ तेऊ वाऊ	३	२७४२
आएसुट्टुइसेसे	४	३६१८
		टि० १
आएसुट्टु त्रिसेसे	४	३६१८

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
आकर-णकार-मकरा	२	८०६
		टि० २
आगमओ सुयनाणी	१	१७६
आगमगिहादिपुसुं	४	३४८५
आगमणगिहे अजा	४	३४८७
आगमणे वियडगिहे	४	३४८४
आगमिय परिहरंता	२	९२७
आगर नई कुडंगे	४	४०३४
आगर पल्लीमाई	४	४०३५
आगरमादी असती	५	५८८३
आगंतारठियाणं	४	४७५४
आगंतु प्यरो वा	५	५६०५
आगंतुगमादीणं	४	४३२१
आगंतुगाणि ताणि य	४	४०५८
आगंतुगारत्थिजणो जहिं तु	४	३४८६
आगंतुगेसु पुव्वं	४	४२६९
आगंतु तदुम्भूया	४	३८१२
आगंतु पउण जायण	२	१९६५
आगंतुमहागडयं	५	५४६१
आगंतुयदव्वविभूसियं	३	२१७०
आगंतु वाहिखोभो	१	३५९
आगंतुसाहुभावन्निम	२	१२३७
आगाढकारणेहिं	२	११५२
आगाढमणागाढं	२	१०२६
आगाढमिच्छदिट्ठी	१	५९२
आगाढन्निम उ कज्जे	२	८७६
आगाढे अगागाढं	५	६०२२
आगाढे अण्णलिंगं	३	३१३६
आगाढे अहिगरणे	३	२७१३
”	५	५७४५
आगारविसंवहयं	६	६०९८
आगारिगियकुसलं	१	२६४
आचंडाला पढमा	३	३१८५
आचेलकुहेसिय	६	६३६२
”	६	६३६४
आचेलक्को धम्मो	६	६३६९
आढणमब्भुट्टाणं	३	२७२८
आणयणे जा भयणा	४	४६०६
आणंदअसुपायं	२	१३६९

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
आणाइणो य दोसा	२	१७७१
„	४	४७९७
„	५	६०५१
„	६	६३१९
[दृश्यताम् “आणादिणो य दोसा” गाथा]		
आणाइस्सरियसुहं	२	२११६
आणाए जिणिदाणं	५	५३७७
आणाऽणवत्थ मिच्छा	१	७१६
आणादणंतसंसा-	५	५०७९
आणादिणो य दोसा	३	३२७१
„	५	५५७०
[दृश्यताम् “आणाइणो य दोसा” गाथा]		
आणादि रसपसंगा	२	१०३७
आणा न कप्पइ त्ति य	३	३०५४
आणा विक्कोवणा बुज्झणा	१	७२७
आणुग जंगल देसे	२	१०६१
आतुरचिण्णाइं प्याइं	२	१८१२
आदिपदं निहेसे	२	१०८८
आदिभयणाण तिण्हं	४	३६९१
आदियणे भोत्तूणं	३	३०७९
आदिछेत्तुं चउसु वि	६	६०८९
आदी अदिट्टभावे	१	७६३
आदेसो सेलपुरे	३	३१४९
आधत्ते विक्कीए	३	३०३०
आधाकम्माऽसत्तिं घातो	३	३१०१
आधारिय सुत्तथो	१	८०५
आधारो आधेयं	१	१७०
आधावसी पधावसी	२	११५७
आपुच्छण आवासिय	३	२५९०
आपुच्छमणापुच्छा	४	३६८२
आपुच्छिऊण अरहंते	६	६४५७
आपुच्छित आरक्खित	४	४८२९
आपुच्छिय आरक्खिय-	३	२७८६
आपुच्छिय उग्गाहिय	४	३५३६
आपुच्छियमुग्गाहिय	४	३५३६
आबाहे व भये वा	३	२७३९
आभरणपिण जाणसु	३	२५६३
आभस्वमदेमाणे	३	२६९४

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
आभस्वमदेमाणे	५	५७२८
आभिणिबोहमवायं	१	८९
आभीराणं गामो	३	२१९९
आभोएउं खेतं	२	१३७७
आभोणिणीय पसिणेग	४	४६३३
आभोगेण मिच्छत्तं	६	६४१८
आमफलाणि न कप्पंति	२	८९९
आमं ति अब्भुवगए	४	३४११
आमं ति अब्भुवगते	४	३३६७
आयट्ठे उवउत्ता	३	२७०३
आय पर तदुभए वा	१	४३२
आयपरसमुत्तरो	२	११७१
„	२	१७९५
आयपरे उवगिण्हइ	४	४३४५
आयपरोभयतुलणा	२	१२५३
आयपरोभयदोसा	२	१७२४
„	३	२५९५
आयरकरणं आढा	४	४४७६
आयरतरेण हंदि	४	४४८४
आयरिण् अभिसेए	६	६३७७
आयरिण् अभिसेगे	४	४३३६
„	४	४४२१
„	५	५३५९
„	६	६०६५
आयरिण् असचीणे	४	४१७८
आयरिण् उवज्झाए	४	४१७७
आयरिण् कालगते	५	५४०६
आयरिण् गच्छम्मि य	३	२९६३
आयरिण्णाऽऽल्लतो	६	६१०७
आयरिण् य गिलणे	४	४३१८
आयरिण् य परिच्चा	२	१६६४
आयरिण् सुत्तम्मि य	१	३३७
आयरिओ एग न भणे	५	५७४८
[„	३	२७१६]
आयरिओ गणिणीए	४	४१५२
आयरिओ गीतो वा	५	५५१६
आयरिओ पवत्तिणीए	२	१०४३
आयरिओवहि बाला-	२	१५५३

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
आयरिगिलाण गुरुगा	५	५०८७
["]	४	४७११]
आयरियअण्टाणे	२	१५७०
आयरियअवाहरणे	२	१४६०
आयरियउवज्झाए	४	४४९६
"]	५	५४७४
आयरियउवज्झायं	५	५४७९
आयरिय उवज्झाया	३	२७८०
आयरिय एगु न भणे	३	२८१६
["]	५	५७४८]
आयरिय गणी इड्ढी	१	६९२
आयरियगमणे गुरुगा	३	३१४५
आयरियगिलाणे गुरुगा	४	४७११
["]	५	५०८७]
आयरिय चउरो मासे	५	५७६९
आयरियत्तभभविए	२	१२२५
आयरियत्तणत्तुरितो	१	३७३
आयरिय दोण्णि आगत	५	५३९२
आयरियवण्णवाइ	१	७३८
आयरियवयण दोसा	४	४३७१
आयरियवसभभमिसेग-	२	१०७०
आयरिय विणयगाहण	५	५१०६
आयरिय साहु वंदण	३	२७५२
आयरियस्सायरियं	४	४४२२
आयरियाइचउण्हं	४	४४६८
आयरियाई वत्थुं	२	९५५
आयरियादभिमिसेगो	६	६११०
आयसमणीण नाउं	३	२२७७
आयसमुत्था तिरिए	१	४३६
आयसरीरे आयरिय-	२	२१२१
आयहिय परिण्णा भाव-	२	११६२
आयहियमज्जाणंतो	२	११६३
आयहियं ज्ञाणंतो	२	११६४
आयंकविप्पमुक्का	४	३७९७
आयं कारण गाढं	२	९५१
आयंबिलं बारसमं	६	६४७३
आयंबिलं न सिण्हइ	२	१३९८
आयाण्णगुत्तां विकहाविहीणा	४	४५६४
आयाण्णिरुद्धाओ	३	२३११

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
आया पवयण संजम	१	४४६
"]	१	४७३
आयाम अंबकंजिय	५	५९०३
आयामु संसटुसिणोदगं वा	५	५८८४
आयारदिट्ठिवायत्थ-	१	७३२
आयारपकप्पधरा	१	६९३
आयारवत्थुतइयं	२	१३८५
आयावण तह चेव उ	३	२४१६
आयावण साहुस्सा	३	२४१९
आयावणा य तिविहा	५	५९४५
आयाविति तवस्सी	२	१७९४
आयाहिण पुव्वमुहो	२	११८३
आयुहे दुक्खिसट्ठिमि	२	१००९
आरक्खितो विसज्जइ	३	२७८७
आरक्खियपुरिसाणं	६	६१७२
आरंभनियत्ताणं	३	२८०९
आरंभमिट्ठो जति आसवाय	४	३९२७
आराम मोल्लकीए	२	९०६
आराहितो रज्ज सपट्टबंधं	४	४४३१
आरुहणे ओरुहणे	२	९७५
आरोवणा उ तस्सा	३	२८५३
आरोहपरीणाहा	२	२०५१
आलंबणमलहंती	१	१२०
आलंबणे विसुद्धे	४	३९८९
आलाव गणण विरहिय-	४	४५१०
आलावण पट्ठिपुच्छण	५	५१३७
"]	५	५५९८
आलिट्टमणालिट्ठे	४	४४९२
आलिंणगादिगा वा	५	५९२३
आलिंणगादी पडिसेवणं वा	५	४९१७
आलिंणंते हत्थाह-	३	२५२६
आलेवणेण पउणइ	५	६०१६
आलोइऊण य दिसा	१	४४२
आलोएंतो वड्ढति	६	६३३०
आलोगं पि य तिविहं	१	४६०
आलोयण कप्पठिते	६	६४७०
आलोयणसुत्तहा	४	४५३६
आलोयणं प्रउंजइ	१	३९९
"]	३	३९४

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
आलोयणं पडंजह्	१	३९५
"	१	३९७
आलोयणा य कहणा	६	६३२९
आलोयणा सुणिज्जति	५	५६९८
आवडह् खंभकुड्हे	६	६३२१
आवडणमाइएसुं	२	१९२४
आवणगिह रच्छाए	३	२२९७
आवण रच्छगिहे वा	३	२३०२
आवरितो कम्महिं	५	४९२७
आवळियाए जतिटुं	४	४३२३
आवसि निसीहि मिच्छा	२	१३७९
आवस्सिगानिसीहिग-	४	३४३८
["]	५	५६९५]
आवाय चिलिमिणीए	४	४३८४
आवायदोस तइए	१	४३७
आवासगकयलियमा	२	१५४१
आवासगमाईया	१	६७६
आवासगमादी या (जा)	१	३८४
आवासग सज्झाए	३	२६३५
"	३	३१६३
आवासगं करित्ता	३	२३३५
आवासगं तस्य करंति दोसा	३	३१६४
आवास बाहि असई	४	३४५४
आवाससोहि अखलंत	१	६१९
आवासिगानिसीहिग-	५	५६९५
["]	४	३४३८]
आवासिगाऽऽसज्जदुपेहियादी	५	५६९३
आवासियं निसीहियं	२	१३८०
आसगता हत्थिगतो	४	३८५७
आसगपोसगसेवी	५	५०२६
आसज्ज खेत्तकप्यं	६	६३७१
आसज्ज निसीही वा	३	२५८८
आसज्जगेहे विवदिट्ठभोम्मे	३	३२२०
आसज्जपतीमत्तं	१	३८६
आसज्ज मज्झ दूरे	५	५५०७
आसज्जो य छणसवो	४	३३५५
आसरहाई ओळो-	३	१२५३
आसंकितो य वासो	३	२६५१
आसंका कट्ठमओ	४	३७४५

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
आसाढपुणिमाए	४	४२४८
"	४	४२८०
आसादेडं व गुलं	१	१२८
आसायण पडिसेवी	५	४९७२
"	५	५०५९
आसायणा जहण्णे	५	५०३२
"	५	५१३२
आसासो वीसासो	४	३७७१
आसित्तो ऊसित्तो	५	५१५१
आसुक्कार गिलाणे	५	५५१४
आसे रहे गोरहणे य चित्ते	३	३१७१
आहच्च हिंसा समितस्स जा तू	४	३९३३
आहज्जुवाइणाविय	५	५२८५
आहज्जिया उ अभिघरा	४	३६१७
आहणणादी दित्ते	१	४३३
आहरति भत्तपाणं	५	५०३८
आहा अघे य कम्मे	६	६३७५
आहा अहे य कम्मे	५	५३४२
आहाकम्मियमादी	३	३१५९
आहाकम्मियसवर	२	१७५३
आहाकम्म्युहेसिय	४	४२७५
आहारउवहिपूयासु	२	१३१७
आहारउवहिसयणा-	२	१११९
आहारउवहिसिज्जा	६	६२२२
आहारउवहिसेज्जा	६	६४४४
आहार एव पगतो	५	५३१५
आहारणीहारविहीसु जोगो	४	३९३१
आहारविही वुत्तो	५	५८९७
आहारस्स उ काले	४	४४८६
आहाराइ अनियओ	२	१२५६
आहाराई दग्गे	२	१२५४
आहारा नीहारो	३	३२०७
आहारिया असारा	५	६०५७
आहारे उवकरणे	१	७४७
आहारे उवहिम्मि य	२	१३६२
आहारे नीहारे	३	३६६६
आहारे पिट्ठाती	५	५०९७
आहारो उवही वा	४	४७४१
आहारो चि म टणं	६	६३५७

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
आहारोवहि कुविहो	४	३५३३
इ		
इह ओअण सत्तुविही	५	५८८१
इह चोयगदिट्ठं	४	४६४४
इह सपरिहास निब्बन्ध-	३	२१४०
इह संकाए गुरुगा	३	२१७७
इओ गया इओ गया	२	११५८
इक्कडकडिणे मासो	१	६८७
"	२	१४९८
"	४	४७८८
इकं वा अत्थपयं	१	१९२
इक्किं तं चउहा	१	२७२
इक्खागा दसभागं	५	५२५७
इक्खेवमाइलोइय-	५	५२३३
इच्छागहणं गुरुणो	२	१५२५
इच्छाणुलोम भावे	२	१९२९
इच्छा न जिणादेसो	३	२६७९
इच्छामिच्छातहक्कारे	२	१६२३
इच्छा मिच्छा तहक्कारो	२	१३७८
इट्ठकलत्तविओगे	४	३७११
इट्ठित्ते आसि वरं महल्लं	४	४७७०
इट्ठिरससातगुरुगा	५	४९८०
इति एस असम्माणा	६	६२४२
इति ओहविभागोणं	३	२५८३
इति काले पडिसेहो	३	३२४०
इति ते गोपीहिं समं	३	२२०२
इति पोगगलकायस्मी	१	६७
		टि० ५
इति भावन्मि गियत्ते	४	३६३४
इत्तरियाणुवसग्गा	२	१४२८
इत्तिरियं णिक्खेवं	५	५०३३
इत्तिरियं निक्खेवं	५	५१३३
इत्थ पुण अभीकारो	५	४९९७
इत्थ वि मेराहाणी	४	४४६३
इत्थं पुण अहिगारो	१	१४८
इत्थं पुण संजोगा	२	२०३२
इत्थिकहाउ कहित्ता	५	५१५९
इत्थिनपुंसावाए	१	४५३
इत्थिनपुंसान्नाते	१	४६४

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
इत्थी जूयं मज्जं	२	९४०
इत्थीणं परिवाडी	३	२१६७
इत्थी नपुंसओ वा	३	२९३३
इत्थी पुरिस नपुंसग	१	६३७
इत्थी विउव्वियाओ	२	१७८५
इत्थी वि ताव देंति	४	४१५४
इत्थी सागरिए उव-	३	२५५२
इमाउ त्ति सुत्तउत्ता	५	५६१९
इय अविणीयविवेगो	२	१२७८
इय एसऽणुणवणा	४	३५६२
इय दोसगुणे नाउं	१	७२८
इय दोसा उ अगीए	२	९५०
इय पोगगलकायस्मी	१	६७
इय रयणसरिच्छेसुं	२	२१२४
इय सत्तरी जहण्णा	४	४२८५
इय संदंसणसंभास-	३	२१५२
"	४	३७१३
इरियावहियाऽवण्णो	४	४५८७
इहपरलोगनिमित्तं	६	६३३४
इहपरलोगो य फलं	२	९५७
इहरह वि ताव अम्हं	४	३४०१
["]	४	३३४७]
इहरह वि ताव मेहा	४	४१६८
इहरा कहासु सुणिमो	४	३३९८
"	४	३४०८
"	४	३४२३
इहरा परिट्ठवणिया	३	२८१२
इहरा वि ता न कप्पइ	३	३०४०
इहरा वि ताव अम्हं	४	३३४७
["]	४	३४०१]
इहरा वि ताव तब्भति	५	५२०१
		टि० ३
इहरा वि ताव थब्भति	५	५२०१
इहरा वि ताव सहे	४	३७९१
इहरा वि मरति एसो	३	३११४
इहरा वि मरिडमिच्छं	३	३०१९
इह वि गिही अविसहणा	५	५५७८
इतं महल्लसत्थं	४	४८७३
इतं महिद्धिं पणि-	२	११८९

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
इंदकस्त्रीलमणोगहो	४	४८५३
इंदमहादी व समा-	३	२७४५
इंदियकसायजोगा	२	१२८६
इंदियपमाददोसा	५	५८२८
इंदियमुंडे मा किंचि	३	३१६०
इंदेण बंभवज्ज्ञा	२	१८५८
इंधण धूमे गंधे	२	८४१
इंधणसाला गुरुगा	४	३४४७
ईसर णिक्खंतो वा	४	४०१८
ईसरतलवरमाडंवि-	६	६३८६
ईसर भोइयमाई	६	६३८७
ईसरियत्ता रजा	३	२५१०
"	३	२५३०
उ		
उउवासा समतीता	१	५९५
उक्कच्छिय वेक्कच्छिय	४	४०८३
उक्कुडुयासणसमुइं	२	१३६४
उक्कोसओ जिणाणं	४	४०९३
उक्कोसगा व दुक्खं	४	४२०५
उक्कोसतिसामासे	४	४०१४
उक्कोस माउभज्जा	३	२५१७
उक्कोस सतिजोगो	५	५०७२
उक्कोसं विगाईओ	३	२९१२
उक्कोसो अट्टविहो	४	४०९५
उक्कोसो थेराणं	४	४०९४
उक्कोसोवहिफलए	२	२०२६
उक्खित्त भिज्जरासी	४	३३०२
उक्खित्तमाइएसुं	४	३३०५
उक्खित्तमाइचरगा	२	१६५२
उक्खित्त भिज्जरासी	४	३३०२
		टि० ४
उक्खित्तमाइएसुं	४	३३०५
		टि० १
उक्खित्तपपु गिलाणो	२	१९७८
उक्खित्तितो सो हत्था	४	४५९४
उगमउप्पायणएसणा-	१	६०१
उगमकोडीए वि हु	४	४२०४
उगमदोसाईया	२	८४६

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
उगमविसोधिकोडी	४	४२११
उगयमणसंक्खे	५	५७९३
उगयमणुगते वा	५	५८२३
उगयवित्ती मुत्ती	५	५७८८
उगह एव उ पगतो	४	४६५०
उगहण धारणाए	१	७५९
उगहणमादिएहिं	४	४१२०
उगहणंतग पटो	४	४०८२
उगहधारणकुसले	२	१९१९
उगहमादीहि विणा	४	४११२
उगा भोगा राइण्ण	३	३२६५
उगिण्णम्मि य गुरुगो	५	५१०४
उग्वाइया परित्ते	२	८६२
उग्वातमणुग्वाते	५	४८९०
"	६	६१३१
उग्वायमणुग्वाया	५	४८९१
उच्चसरेणं वंदइ	४	४४९४
उच्चं सरोस भणियं	५	५७५१
उच्चारचेइगात्तिमु	४	४६५६
उच्चारपासवणखेल-	५	५५५१
उच्चारविहारादी	२	१६७३
उच्चारं पासवणं	४	३७५३
उच्चारे पासवणे	२	१३८९
"	२	१५००
"	२	१५७५
"	४	३७७७
उच्चासणम्मि सुण्हा	५	५९४१
उच्चे नीए व ठिआ	३	२२४५
उच्छंगे अणिच्छाए	४	३६१९
उच्छुकरणोव कोट्टुग-	१	७२१
उच्छुद्धसरिरे वा	४	४५५८
उच्छुयवयगुलगोरस-	३	२४४२
उच्छू वोलित्ति वहं	२	१५३९
उज्जयमगुत्सगो	१	३१९
		टि० ४
उज्जयसगुत्सगो	१	३१९
उज्जलवेसे खुइ	२	१८११
उज्जाण आरएणं	५	५२८९
उज्जाणतो परेणं	५	५३०२

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः	गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
उज्जाणाऽऽयुध णूमण	३	३२७३	उदए चिक्खल्ल परित्त-	५	५६४१
उज्जालितो पदीवो	३	३२४५	उदएण वादियस्सा	५	५१६५
उज्जु कहए परिणतं	४	४७०४	उदए न जलइ भग्गी	२	१२४६
उज्जुत्तणं से आलो-	५	५३५६	उदगाघडे वि करगए	३	२१६१
”	५	५३५७	उदगंतेण चिलिमिणी	३	२४२२
उज्जुसुयस्स निओओ	२	११०१	उदगाऽगणि तेणोमे	४	४३३५
उज्जेणी ओसण्णं	५	५११५	उदगागणिवायाइसु	३	२७४४
उज्जेणी रायमिहं	४	४२१९	उदगाणंतरमग्गी	४	३४३०
उज्जेत णायसंडे	३	३१९२	उदयं पत्तो वेदो	३	२१५०
उज्जोविय आयरिओ	३	२९५२	उदाहडा जे हरियाहडीए	४	३९९३
उज्जसु चीरे सा यावि	४	४१२५	उदिओऽयमणाहारो	५	५९९७
उज्जहाइए अवण्णो	५	५५१३	उदिणजोहाउलसिद्धसेणो	३	३२८९
उज्जसणा कुच्छंती	४	३६७८	उदितो खल्ल उक्कोसो	४	३६७३
उट्ठाणसेज्जाऽऽसणमाइएहिं	४	४४३५	उद्वरे वमित्ता	५	५८३०
उट्ठाणाई दोसा	५	५५३८	उद्वरे सुभिवखे	२	१०१८
उट्ठित णिवेसंतो	४	४४८०	”	३	२८७८
उट्ठेइ इत्थि जह एस एतिं	४	४४१७	”	३	२९७२
उट्ठेज्ज निसीएज्जा	५	५६०८	”	३	३००३
उट्ठेय निवेसिते	३	२४४७	”	३	३०५३
उट्ठुबद्धमि अईते	४	३४८३	उद्वणे निव्विसए	२	९०५
उट्ठुबद्धमि अतीए	४	३३९६	उट्ठाण परिट्ठविया	३	२६०९
उट्ठाहं व करिज्जा	४	३४१७	उट्ठावण निव्विसए	३	२५०१
उट्ठाहं व करेज्जा	४	३३४५	”	३	२७७७
उट्ठाहो वोस्तिरणे	३	२३६८	”	५	५०९४
उट्ठमहे तिरियं पि य	४	४८४१	[”	२	९०५]
उट्ठमि वातमि धणुगहे वा	४	३८१६	उदिट्ठ तिगेययं	१	६१०
उट्ठावी विरसमिं	१	४७७	”	१	६५५
		टि० १	उदिसइ व अणदिसं	५	५४७७
उट्ठावीणि उ विरसमिं	१	४७७	उदिसिय पेह अंतर	१	६०९
उत्तण ससवयाणि य	३	२७४७	उदिसिय पेह संगय	१	६५४
उत्तसुणसिप्फन्ना	१	९	उट्ठसेस बाहिं	३	२९१६
उत्तरणमि परुविते	५	५६३३	उट्ठे व तट्ठमए	३	२९८२
उत्तरतो हिमवंतो	३	६२४७	उद्वेसन्नाहणेण व	४	४२३८
उत्तर पुक्क पुज्जा	१	४५७	उद्वट्ठाणं ठाणायतं	५	५९५३
उत्तर मूले सुडे	३	२९९४	उद्वप्फालाणि करंति	४	३९५५
उत्तरिए जह दुमाई	१	३०७	उद्वसिया य तेणं	४	३८००
उत्तरियपक्कयट्ठा	५	६०४७	उद्वयमविक्ख निक्खस्स	१	६२१
उत्ताणग ओमंथिय	३	११०३	उद्विक्खंतो केई	३	२४६३
उदए कप्पराई	५	६४४१			

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
उन्नियं उन्नियं चेव	४	३९७९
उत्पण्णे उवसग्गे	५	५७०१
उत्पण्णे णाणवरे	३	३२६७
उत्पत्तिकारणाणं	३	२१५९
उत्पत्तियं वा वि धुवं व भोजं	४	३५८७
उत्पन्न कारणम्मि	४	४५४०
उत्पन्न कारणाऽऽगंतु	४	४३०३
उत्पन्ने अहिगरणे	३	२२२३
"	३	२२२८
"	४	३७३०
"	६	६२७८
उत्परिवाही गुरुगा	३	३०६८
उत्पल्लवउमाहं पुण	२	९७८
उत्पायग उत्पण्णे	६	६११९
उत्थि तु मुक्कमउडे	५	५६८०
उत्थामगऽणुत्थामग-	२	१८३९
उत्थामग वडसालेण	५	५०२२
उत्थामविं पवयणं	५	६०४३
उभए वि संकियाहं	२	१२३३
उभओ पडिबद्धाए	३	२६१४
"	३	२६१५
उभओ पासिं छिज्जउ	४	३९५३
उभओसहकजे वा	३	२३८०
उभयगणी पेहेउं	२	१०६४
उभयट्ठाहलिविट्ठं	२	२०७१
उभयट्ठाए विणिग्गाए	३	२६४७
उभयम्मि वि अबिसिट्ठं	४	४१००
उभयविसुद्धा द्वयरी	३	२३३७
उभयस्सऽकारगम्भी	३	२२१४
उभयं पि दाऊण सपाडिपुच्छं	५	५०३९
उभयं वा दुदुवारे	३	२१८४
उभयेगयरट्ठाए	३	२२३६
उम्मगदेसणाए य	६	६४२३
उम्मगदेसणामग-	२	१३२१
उम्मगेण वि गंतुं	४	४१४७
उम्मत्तगा तथ विचित्तवैसा	३	३१७०
उम्मत्तवायसरिसं	४	३३२९
उम्मातो खलु दुविओ	६	६२६३
उयवइकारो ह त्ति य	१	२८७

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
उल्लत्तिया भो ! मम किं करेसि	३	३२५२
उल्लेऊण न सक्का	१	३३५
उल्लोम लहू दिथ णिसि	४	३५७८
उल्लोमाऽणुणवणा	४	३५७७
उवएसेण सयं वा	१	९८
उवएसो संवाडग	३	२९९२
"	३	२९९३
उवएसो सारणा चेव	२	१२६६
उवओगं हेहुवरिं	३	२३६१
उवगरणेणहणे भार-	३	३०५७
उवगरण पुव्वभणियं	३	३०६५
उवगरणमहाजाते	५	५५३७
उवगरणं चिय पगयं	४	३६५९
उवगरणं वामगऊर-	१	४५९
उवगरणे पडिलेहा	४	३४३४
"	४	३४६९
उवगरणे हत्थम्मि व	४	४४७२
उवचरइ को णऽतिओ	२	१८७६
उवचियमंसा वतिया-	५	४८८०
उवठाविओ सिय ची	५	५१९३
उवठावियस्स गहणं	४	४३५८
उवदेस अणुवदेसा	५	५८२५
उवमाइ भलंकारो	१	२८४
उवमारुवगदोसो	१	२८१
उवयंति डहरगामं	५	५६१२
उवयार अनिदुरया	१	३१६
उवयोगसरपयत्ता	१	१४१
उवयोगं च भमिवखं	१	५२२
उवरिं भायरियाणं	५	५५३४
उवरिं कहेसि हिट्ठा	४	४३६१
उवरिं तु अंगुलीओ	४	३८५०
उवरिं पंचमपुण्णे	४	४३००
उवरोहभया कीरइ	४	४७९५
उवलक्खिखा य धण्णा	४	३३७०
उवलक्खलेण तु पुव्वं	५	५६४७
उवलद्धी अणुलहू	१	७६
उववाएण व सायं	१	१२४
उवसग पडिसग सेज्जा	४	३२९५
उवसमणट्ठ पदुट्ठे	४	३५५४

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
उवसमसम्मा पडमाण-	१	१२७
उवसमियं सासायण	१	९०
उवसंतोऽणुवसंतं	३	२७१८
उवसंतो वि समाणो	५	५०१३
उवसंतो सेणावह	३	३०२५
उवसंपज्ज गिलाणे	४	४३१५
”	४	४३९९
उवसंपज्ज गिलाणो	४	४३१७
उवसंपज्ज थिरत्तं	२	१२४१
उवसामग सासाणं	१	९०
		दि० ३
उवसामगसेदिगयस्स	१	११८
उवसामिओ णारिंदो	४	३९०३
उवसामितो गिहत्थो	५	५५८०
उवस्सए उवहि ठवेतुं	५	५०९१
उवस्सए एरिसए ठियाणं	४	३४८८
उवस्सए य संथारे	४	३७२२
उवस्सग गणियविभाइय	५	५३५१
उवस्सय कुले निवेसण	५	५०१२
उवस्सय निवेसण साही	२	१९९६
”	५	५५४२
उवहय उवकरणिम्म	५	५१५४
उवहयभावं दुव्वं	५	५२३६
उवहयमइविज्जाणे	१	७८७
उवहाण दूलि आलिं-	४	३८२४
उवहिम्मि पडगसाडग	२	१९६७
उवहि सरीरमलाधव	४	३५४६
उवहिस्स आसिभावण	५	५०६४
उवहीकोम भया वा	१	५६०
उवेहऽप्पत्तिं परितावण	२	१९८४
उवेहोभासण करणे	२	१९८७
उवेहोभासण ठवणे	२	१९८६
उवेहोभासण परितावण	२	१९८५
उव्वत्तखेलसंथार-	२	१८८६
उव्वत्तण परियत्तण	४	३७८२
उव्वत्तणमप्पत्ते	५	५३७०
उव्वत्तेति गिलाणं	६	६३३७
उव्वरए कोणे वा	१	५७०
उव्वरए बलुभीइ व	३	२६४५

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
उव्वरगस्स उ असती	२	१९०५
”	६	६२१५
उव्वाणा वेला वा	३	२२०८
		दि० १
उव्वाया वेला वा	३	२२०८
उव्वेहिए गुज्झमपस्सतो से	४	४११५
उसिणे संसट्टे वा	२	१९५१
उस्सगओ नेव सुतं पमाणं	४	३६३०
उस्सगगोयरग्गी	४	३३१९
उस्सगगट्ठिई सुद्धं	४	३३१८
उस्सगगलक्खणं खलु	५	५१४८
उस्सगगसुतं किंची	४	३३१६
उस्सगगं एगस्स वि	५	५२०५
उस्सगगाई विवहं	१	६२१
उस्सगगेण निसिद्धाहं	४	३३२७
उस्सगगेणं भणियाणि	४	३३२६
उस्सगगं सव्वसुयं	१	२६९
उस्सगगेण असत्तीण	१	५४
		दि० २
उस्ससियं नीससियं	१	७६
		दि० २
उस्सासाओ पाणू	२	१३४१
उस्सुत्तं ववहरंतो	६	६४२३
उस्सेहम पिट्ठाई	२	८४०
उंढिय भूमी पेढिय	१	३३०
उंवर कोट्टिवेसु व	३	३१३१

ऊ

ऊणाइरित्त वासो	२	१२५७
ऊणाणुट्टमदिञ्जे	२	१५९८
ऊणाधिय मच्चंतो	५	५२१७
ऊणेण न एरिस्सं	४	४००६
ऊसरदेसं वड्ढेखयं	१	१२२
ऊसवच्छणेसु संभारियं	४	३४२६
ऊससियं नीससियं	१	७६

ए

एअगुणविप्पमुक्के	२	१९२०
एआओ भावणाओ	२	१३२७
एईए जित्ता मि अहं	६	६२०८

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
एए अणो य बहू	५	५७१२
एए अ तस्स दोसा	४	४२४०
एए उ अविप्पते	१	६२९
एए उ द्वावैती	४	४६३०
एए चेव दुवालस	४	३९६४
एए चेव य ठाणा	६	६४०७
एए चेव य दोसा	३	२३१९
"	३	३२१२
"	४	३४९९
"	४	४४१९
"	६	६१६९
"	६	६१७३
एएण सुत्त न गतं	५	५८४६
"	५	५९०९
["]	५	५५६०]
एए न होति दोसा	३	२७५०
एए सामन्नयरं	४	४७३९
एएसि परूवणया	४	४३१६
एएसि असईए	३	२३२४
"	३	२९६०
["]	३	३१९३]
एएसि असतीए	४	४१४१
"	६	६३०६
एएसि तिण्हं पी	३	२५६५
एएहि य अणोहि य	४	४८००
एएहि कारणेहिं	२	१०२०
"	२	१८०१
"	२	२००३
"	२	२०५५
"	३	२७५७
"	३	३०६३
"	४	३७७२
"	५	५१७५
["]	४	४६०८]
एक्का दुगं षडकं	२	१९२१
एक्कतरे पुब्बगते	३	२६५४
एक्कदुगतिष्णि मासा	५	५८१८
एक्कम्मि दोसु तीसु व	३	२२६३
एक्कवीस जहण्णेणं	४	४८५२

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
एक्कस्स ऊ अभावे	५	४८८२
एक्कस्स सुसावादो	६	६१४१
एक्कस्स व एक्कस्स व	३	२८०१
एकं भरेमि भाणं	३	२८९०
एक्काइ वि वसहीए	२	२०३३
एक्काए वसहीए	२	१४१२
एक्का सुक्का एक्का य	४	४१२९
एक्का य तस्स भगिणी	६	६१९९
एक्का वि ता महली	४	४५६८
एक्किक्कम्मि उ ठाणे	२	१७४७
एक्किक्कम्मि य ठाणे	३	२४५४
एक्किक्कम्मि य भंगे	३	२१८६
एक्किक्को सो दुविहो	३	३०७६
एक्केक्कपडिगहगा	२	१४४२
एक्केक्कमक्खरस्स उ	१	६०
एक्केक्कम्मि उ ठाणे	२	१५१७
"	३	२३५९
"	३	२५५८
"	५	५५५९
एक्केक्कम्मि य ठाणे	३	२८९३
एक्केकं अतिणेउं	५	४९६४
एक्केकं तं दुविहं	५	४९००
एक्केकं ताव तवं	२	१३३०
एक्केकं सत्त दिणे	१	७०६
एक्केकाउ पयाओ	३	२२५५
["]	५	४९०७]
एक्केका ते तिविहा	३	२५६६
"	३	२५७१
एक्केकातो पदातो	५	४९०७
["]	३	२२५५]
एक्केका सा दुविहा	३	३१४३
एक्केकीए दिसाए	२	११८८
एक्केको जियदेसो	१	७३
एक्केको पुण उवचय	१	६९७
एक्केको सो दुविहो	५	४९१४
एक्केणं एक्कदकं	१	१९७
एक्कोहि सोति दोण्णी	४	३६६५
एक्को य जहण्णेणं	१	५२३
एक्को य दोहि दोहि य	५	५०५५

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
एको वा सवियारो	२	२०३२
एगखुरदुखुम्गडी-	३	२१६८
एगगया सुमह निजरा	२	१३४३
एगगामे भतिच्छते	४	४६६१
एगद्वियाई तस्स उ	१	३११
		दि० ६
एगत्तभावणाए	२	१३५२
एगत्थ कहमकप्यं	३	२६७३
एगत्थ रंघणे भुंजणे	४	३५६६
एगत्थ वसंतणं	४	४८१४
एगत्थ सीयसुसिणं	२	२०९७
एगत्थ होइ भत्तं	५	५३०३
एगत्थे उवल्ले	१	५१
एगदुत्तीचडपंचग-	१	४४५
एगपए उ हुगाई	१	१९८
एगपए दुत्तिगाई	१	१९८
		दि० ४
एगपएसोगाढादि	३	२७२२
एग पणगऽद्धमासं	२	१५३०
एगपुड सकलकसिणं	४	३८४७
एगसणेगे छेदो	४	३३६०
एगमरणं तु लोए	३	२४९०
एगम्मि अणेगेसु व	१	६
एगम्मि दोसु तीसु व	३	२२७१
”	३	२४६४
एगयर उभयओ वा	४	४४५६१
एगयर निगगओ वा	१	६०८
एगवगडं पडुच्चा	३	२१३२
एगवगडेगदारा	३	२१२९
एगवगडेगदारे	३	२१३३
एगविहारी अ अजाय-	१	६९४
एगस्स अणेगाण व	३	३१४७
एगस्स पुरेकम्मं	२	१८३६
एगस्स वीयगहणे	२	१८४३
एगं कप्पट्टिअं कुज्जा	६	६४६३
एगं गिय चल थिर पारि-	५	५६४३
एगं ठवे णिम्बिसए	४	३५८३
एगं जायं उद्गं	४	४५९७
एगं तस्सायंखिल	१	७४६

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
एगंतरमुप्पाए	२	१३०४
एगं तासिं खेत्तं	३	२२३०
एगं नायं उद्गं	४	४५७६
एगं व दो व तिञ्जि व	४	४८४२
एगा उ कारण ठिया	३	३२३०
एगागित्तमणट्टा	१	६९६
एगागिस्स हि चित्ताई	५	५७१९
एगागी मा गच्छसु	५	५७२६
एगागी मा पुच्छसु	५	५७२६
		दि० १
एगागी वच्चंती	५	५९३०
एगाणियस्स दोसा	२	१७०२
एगाणियाए दोसा	५	५९३३
एगापञ्चं च सता	३	३१३८
एगालयट्टियाणं	४	४८५७
एगा व होज साही	३	२२३४
एगाह पणग पक्खे	५	५४७६
एगाहि अणेगाहि व	३	३२३५
एगाहि अणेगाहिं	३	३१५४
एगे अपरिणए था	५	५४३७
”	५	५४४४
एगे अपरिणते था	५	५३९९
एगेण कयमकज्जं	२	९२८
एगेण विसइ वीएण	१	३४४
एगेण समारदे	२	१८४३
”	२	१८४३
एगे तु वच्चंते	५	५३९१
एगे महाणसम्मी	४	३५६३
एगे एगदिवसियं	३	३१४२
एगे करेति परसुं	४	३९४३
एगे खओवसमिए	४	३९४०
एगे गिलाणपासे	३	३२१६
एगेऽस्थ नवरि दोसो	३	२१३८
एगे व होज गच्छो	२	१६१५
एतद्दोसविसुक्कं	१	५०९
एतद्विहिआगतं तु	५	५४३६
एतं ज्ञेव पमाणं	२	१२९५
एतं तु पाउसम्मी	३	२७४९
एतं तुअं अहं	५	५३१९

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
एतं पि मा उज्झह देह मज्झं	४	४२०३
एताइं अकुम्बंतो	४	४५४९
एताणि य अण्णाणि य	४	४७३८
एतारिसं विओसज्ज	५	५४३८
एतेण सुत्त न गतं	५	५५६०
[दृश्यताम् “एएण सुत्त न गतं” गाथा]		
एते तिज्जि वि भंगा	३	२२८७
एते पदे न रक्खति	१	५६४
एते सव्वे दोसा	४	४२७७
एतेसिं अग्गहणे	५	५५१२
एतेसिं असईए	३	३१९३
[“एएसिं असईए” गाथा तथा “एएसिं असतीए” गाथा द्रष्टव्या]		
एतेसिं तु पयाणं	३	३०८२
”	३	३०८४
”	४	३६८९
एतेहिं कारणेहिं	४	४६०८
[“एएहिं कारणेहिं” गाथा दृश्यताम्]		
एत्थ उ पणगं पणगं	४	४२८४
एत्थ किर सण्णि सावग	३	३२७०
एत्थ य अणभिग्गहिं	४	४२८२
एत्थं पुण अधिकारो	५	४९६८
एत्थं पुण अहिगारो	५	५०१५
एमाइ अणागयदोस-	३	२८९४
एमेव अजीवस्स वि	१	१५५
एमेव अणत्ताए	६	६३०७
एमेव अधाउं उज्झिऊण	१	२१८
एमेव अप्पलेवं	२	१७४२
एमेव अमुंडिस्स वि	४	४६६८
एमेव असत्ता वि उ	१	६२
एमेव असिहसणी	४	४६९६
एमेव अहाळंदे	५	५४६६
एमेव उग्गमादी	५	५३५३
एमेव उत्तिमहे	३	२८७६
एमेव उवहिं सेजा	१	७६६
एमेव ओवसमिए	४	३९४१
एमेव कइयवा ते	१	५५६
एमेव गणाऽऽयरिए	५	५७७५
”	५	५८०४

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
एमेव गणावच्छे	५	५४५०
”	५	५४७०
एमेव गिलाणाए	५	५२४४
एमेव गिलाणे वी	१	५६५
एमेव गोणि मेरी	१	३६३
एमेव चारण भडे	१	५५०
एमेव जइ परोक्खं	३	२९५०
एमेव तइयमंगो	३	२८७४
एमेव ततो णिते	३	२१८५
एमेव तेळिगोलिय-	३	३२८१
एमेव तोसलीए	४	४२२३
एमेव पउत्थे भो-	३	२८००
एमेव पउलियापउलि-	२	१०८०
एमेव वितियसुत्ते	५	५८९५
एमेव भावतो वि य	२	१०४०
एमेवऽभिक्खगहणे	५	५८०६
एमेव मज्जणाइसु	१	६४७
		टि० ९
एमेव मज्जणाइं	१	६४७
एमेव मामगस्स वि	१	६२८
एमेव मासकप्पे	४	४८६९
एमेव मीसए वि	४	४३४७
एमेव य अब्बित्ते	४	४६८८
एमेव य अच्छिम्मि	६	६१८१
एमेव य इत्थीए	५	५०८०
एमेव य उदुडि त्ति य	५	५८०९
एमेव य एक्कतरे	३	२२४४
एमेव य किंचि पदं	६	६४१६
एमेव य खंधाण वि	३	२७२१
एमेव य गोलभे	५	५८२१
एमेव य जसकित्तिं	४	४६८७
एमेव य ण्हाणाइसु	२	१६७९
एमेव य नगरादी	२	११२०
एमेव य निज्जीवे	२	९९९
एमेव य परिभुत्ते	२	१८६७
एमेव य पिहियम्मी	१	५३९
एमेव य पुरिसाण वि	१	६३९
एमेव य भयणा वी	२	१०७१
एमेव य भूमितिए	३	२९४३

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
एमेव य वसिममि वि	३	२९९९
एमेव य बीयारे	४	४३९५
एमेव य सच्चित्ते	२	९०७
एमेव य सत्रीण वि	२	१७९२
एमेव य संजोगा	५	५६५१
एमेव य संसदं	१	६६३
एमेव य हीलाए	६	६०८८
एमेव य होइ गणी	५	५७५४
एमेव लेवगहणं	१	७४९
एमेव सघरपासंड-	२	१७५८
एमेव समणवग्गे	५	५३४७
एमेव संजईण वि	२	१०३८
”	२	१०८५
एमेव संजईणं	२	१०७३
एमेव सेसएसु वि	२	१६३२
”	५	४९०४
”	५	५२६७
”	५	५६४८
एमेव सेसएहि वि	३	२७७८
एमेव सेसगम्मि	४	४२५५
एमेव सेसियासु वि	५	५५०९
एमेव होइ उवर्णि	३	२९१९
”	३	३११६
एमेव होति तेणं	५	५०९६
एमेव होति वगडा	४	३२९६
एमेव होति इत्थी	३	२५७६
एमेव होति दुविहा	३	२५७०
एमेवोगाहिमगं	२	१४०८
एयगुणसंपडत्तो	५	५१३१
एयगुणसंपजुत्तो	५	५०३१
एयहोसविमुक्कं	२	१६०१
”	३	२८०८
एयहोसविमुक्के	३	२२८८
एयविहिमागयं तु	५	५३९८
एयविहिमागयं तु	५	५४४५
एयस्स णत्थि दोसो	५	५५७२
एयस्स नत्थि दोसो	३	२५०२
एयस्स नाम दाहिह	२	१९३९
एयं चरित्तसेरिं	४	४५१३

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
एयं चेव पमाणं	४	४०१५
एयं जायणवत्थं	३	२७९५
एयं दुवालसविहं	१	७१३
एयं पि ताव जाणह	३	३०२०
एयं पि सघरमीसेण	४	४२०९
एयाणि गारवट्टा	२	१३१४
एयाणि मक्खणट्टा	५	६०३२
एयाणि य अज्जाणि य	६	६२४८
एयारिसए मोत्तुं	३	२३१०
एयारिसखेत्तेसुं	३	२२९५
एयारिस गोहम्मी	३	२६१९
एयारिसमि रूवे	३	२६२७
एयारिसमि वासो	४	३३१४
एयारिसं विओसज्ज	५	५४००
”	५	५४४७
एयारिसे विहारो	३	२७८२
एयारिसो ङ पुरिसो	५	५११८
एयासि णवण्हं पी	५	५९५०
एयासिं असतीए	४	३७९४
”	५	५२४६
एरवइ कुणालाए	५	५६३९
एरवइ जत्थ चक्किय	५	५६५३
एरवइ जम्हि चक्किय	५	५६३८
एरंडइए साणे	३	२९२६
एरिसए खेतम्मी	४	३२९०
एरिसओ उवभोगो	३	२४५७
एरिसदोसविमुक्कमि	३	२४३४
एरिससेवी सव्वे	५	५१६३
एवइयाणं गहणे	४	३८७६
एव खलु भावगामो	२	१११७
”		दि० ३
एवमुवज्जाएणं	६	६१०९
एवमुवस्सय पुरिमे	५	५३४९
एव य कालगायम्मि	५	५५१५
एवं अपपरिचरिए	१	१०७
एवं अवातदंसी	५	५२७६
एवं उगगमदोसा	५	५३०१
एवं एक्केक तिगं	३	२५६९
”	३	२५७७

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
एवं एकेकदिने	५	५७७१
एवं एसा जयणा	२	१०६८
एवं खञ्जोवसमिए	१	८७
एवं खलु अच्छिन्ने	४	४७२२
एवं खलु संविग्ने	५	५४६३
एवं खु थूलबुद्धी	१	२२६
एवं खु भावगामो	२	१११७
एवं खु लोह्याणं	३	२२८४
एवं गहवइसागारिए	१	६८३
एवं गिलाणलक्खेण	२	१८९१
एवं च पुणो ठविए	२	१५९१
एवं च भणितमित्तिमि	४	३३६९
एवं च भणियमेत्ते	२	२००८
एवं चिय निरविक्खा	३	२२०४
एवं चिय मे रत्ति	३	२८४६
एवं ठियम्मि मेरं	६	६४३७
एवं तत्थ वसंती-	२	२०८२
एवं ता अहुगुच्छिए	२	८६७
एवं ता अहिट्ठे	५	५०६७
एवं ता असहाए	२	८८५
एवं ता गिहवासे	२	१९४७
एवं ता गेण्हंते	३	२८०२
एवं ता जिणकप्पे	५	५२७०
एवं ता तिविहज्जे	४	४२१७
एवं ता दप्पेणं	३	२२०६
एवं ता पमुहम्मी	३	२६४३
एवं ता पंथम्मि	५	५६१६
एवं ताव दिवसतो	५	५८३२
एवं ता सविकारे	३	२५५९
एवं तु अगीतरथे	५	५७६७
एवं तु अणंतेहिं	१	७०
एवं तु अब्बसंभो-	२	१६१७
एवं तु असठभावो	५	५६१०
एवं तु इंदिएहिं	५	५९२६
एवं तु केइ पुरिसा	५	५१५६
एवं तु गबिट्ठेसुं	१	६४८
एवं तु चिट्ठणाविसु	३	२४१२
एवं तु ठाविए कप्पे	६	६४६६
एवं तु वियागहणं	३	२९८४

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
एवं तु सो अवधितो	५	५०८१
एवं तेसि ठियाणं	२	१०७४
एवं दव्वतो छण्हं	२	९१४
एवं दिवसे दिवसे	५	५७६६
एवं दुग्गतपहिता	६	६३६८
एवं नामं कप्पति	४	४२७३
एवं पडिच्छिऊणं	२	१२७९
एवं पमाणजुत्तं	५	५८५३
एवं पि अठायंते	५	५४८१
एवं पि अलम्भंते	१	६१७
एवं पि कीरमाणे	२	१९१०
”	५	५२५३
एवं पि परिचत्ता	५	५३०७
एवं पि भाणमेदो	१	४८४
एवं पि हु उवघातो	१	४८७
एवं पीईवड्डी	५	५२९४
एवं पुच्छासुद्धे	१	६४३
एवं फासुमफासुं	२	१८१८
एवं बारस मासे	५	५७७०
एवं भवसिद्धीया	२	११३७
एवं भायणमेदो	१	४८४
टि० ३		
एवं मणविसईणं	१	८४
एवं लेवगहणं	१	५१६
एवं वासावासे	४	४६८९
एवं वित्तिगिच्छो वी	५	५८१५
एवं विसुद्धनिगमस्स	२	१०९९
एवं सङ्कुलाइं	२	१५८६
एवं समाणिए कप्पे	६	६४७९
एवं संसारीणं	१	१०४
एवं सुत्तविरोधो	४	४२४१
एवं सुत्तं अफलं	३	२५६१
”	५	५२९०
”	६	६१७४
एवं सुनीहरो मे	६	६३४४
एस उ पलंबहारी	२	९२३
एसणदोसे व कए	२	१६०३
एसणदोसे सीयह	४	४५२०
एसणपेण्ण जोगाण	५	५५०८

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
एस तवं पडिवज्जाति	५	५५९७
एसा अविही भणिया	२	१८४१
एसा विही उ निगाए	५	५७६०
एसा विही तु दिट्ठे	५	५८७५
एसा विही विसज्जिए	५	५४३४
एसुस्सगटियप्पा	१	२४८
एसेव कम्मो नियमा	२	१४२५
"	२	१६७७
"	२	२०३४
"	२	२०४७
"	२	२१०६
"	३	२३२५
"	३	२५४७
"	३	३४० ७२४
"		टि० ३
"	३	२५७८
"	३	२६१६
"	३	२६६८
"	४	४०४६
"	५	४९४०
एसेव गम्मो नियमा	२	१०००
"	२	१०३३
"	२	१४२५
"		टि० १
"	२	२०४५
"	३	२६६८
"		टि० १
"	४	३५१०
"	४	३७९६
"	४	३८०३
"	४	४२३३
"	४	४६०९
"	५	४९४०
"		टि० १
"	५	५२६०
"	५	५४५१
"	५	५५८७
"	५	५७२१
"	५	६०५९

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
एसेव गम्मो नियमा	६	६२४१
एसेव गिलाणम्मि वि	२	१९६३
एसेव गुरु निविट्ठे	३	२२४८
एसेव य णवगकम्मो	४	४६७०
एसेव य दिट्ठतो	१	८१
"	२	१००८
एसेव य नूण कम्मो	२	११४१
एसो वि तत्थ वच्चइ	३	२१९६
एसो वि ताव दमयत्तु	५	५७३५
एसो वि ताव दम्मउ	३	२७०४
एसो विही उ अतो	३	२९५७
एहि भणियो उ वच्चइ	१	७७४
एहिंति पुणो दाइं	४	४६७३
ओ		
ओअत्तंतम्मि वहो	२	१७२८
ओगाहिमाइविगई	२	२०७७
ओदुरिपत्थयणाऽसइ	३	३११२
ओदुरियमओ दारेसु	३	३२७९
ओभामिओ उ मरुओ	२	१७१६
ओभामिओ णेहि सवासमज्जे	४	३५९१
ओभावणा कुलवरे	३	२३१३
"	४	३४९६
ओभावणा पवयणे	४	४४१८
ओभासइ खीराइं	३	१५९९
ओभासणा य पुच्छा	१	६६०
"	४	४०३९
ओभासिय धुव लंभो	२	१५२४
ओभासियं जं तु गिलाणगट्टा	३	३१९६
ओमम्मि तोसलीए	२	१०६०
ओमंथ पाणमाइं	१	६६५
"	४	४०४०
ओमंथिए वि एवं	२	११०५
ओमाणपेड्डितो वेल-	५	५८८७
ओमाणस्स व दोसा	४	३७०८
ओमादिकारणेहि य	५	५४१९
ओमासिवदुट्ठेसुं	२	२०२९
ओमासिवदुट्ठेसु	४	३९१६
ओमासिवमाइं वि	५	५१२३

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
ओमे एसणसोहिं	३	३११८
ओमो चोदिजंतो	६	६१३५
ओमोदरियागमणे	३	३११९
ओमोदरिया य जहिं	२	९३८
ओमो पुण आयरिओ	४	४४१२
ओमो समराहणिओ	२	१३७३
ओयणमीसे निम्मी-	२	१०७५
ओयणभूतो खित्ते	२	९५९
ओयारण उच्चारण	६	६१९०
ओरोहधरिसणाए	३	३१२०
ओलिपिऊण जहि अक्खरा	४	३३९५
ओली निवेसणे वा	३	२२१६
ओलोयण निगमणे	३	२४२४
ओलोयणं गवेसण	५	५०३६
ओवग्गहिंयं चीरं	५	५८९४
ओवरए कोणे वा	१	५७०
		टि० ४
ओवरगस्स उ असती	२	१९०५
		टि० २
ओवासे तणकलए	२	१३८३
”	२	१६२५
ओवासे संथारे	२	२०२५
ओवुज्झंती व भया	६	६१९४
ओसक्कण अहिसक्कण	२	१६५३
ओसक्कंते दट्ठं	४	४५३८
ओसण्णे दट्ठं	६	६०७६
ओसन्नेण असक्कीण	१	५४
ओसप्पिणीइ दोडुं	२	१४१६
ओसरणे सबयंसो	६	६१०३
ओसह मेसज्जाणि य	२	१४८६
ओसह विज्जे देमो	६	६२३१
ओहविभागहेसे	१	५३४
ओहाडियचिलिमिलिए	३	२३६२
ओहाडियद्वाराओ	३	२३३६
ओहाणाभिमुहीणं	४	३७२६
ओहरमगरादीया	५	५६३३
ओहाविय ओसन्ने	५	५४९०
ओहाविय कालगते	५	५४८९
ओहि मणपज्जे वा	१	३०

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
ओहे उवग्गहम्मि य	४	४३५४
ओहेण तु सागरियं	३	२५५१
		टि० १
ओहेण दसविहं पि य	२	१६२७
ओहे सब्वनिसेहो	३	२५५५
ओहो उवग्गहो वि य	४	४८४४
		क
कक्खंतक्खवेगच्छि-	२	१०६७
कज्जविवत्तिं दट्ठं	१	७५४
कट्ठेण व सुत्तेण व	२	१०५६
कट्ठे पुत्थे चित्ते	३	२४६९
”	३	२५०४
”	५	४९१५
कडओ व चिलिमिणी वा	४	३४५१
कडओ व चिलिमिली वा	३	२२७४
”	३	२६६६
कडकरणं दग्धे सा-	१	१८४
कडजोगि एक्कओ वा	३	२९९७
कडजोगि सीहपरिसा	३	२८९६
कडपल्लणं सण्णा	४	३२९८
कडमकड ति य मेरा	३	२२११
कडं कुणंतेऽसति मंडवस्सा	४	३५१६
कडिपट्टए य छिहली	५	५१७७
कडिपट्टओ अभिनवे	५	५१७८
कडिवेयणमवतंसे	६	६३३६
कणएण विणा वहरं	५	५६८७
कणम्मि एस सीहो	६	६२०६
कतरिं दिस्सं गमिस्ससि	६	६०८५
कतरो मे णत्थुवधी	४	४१६४
कतरो सो जेण निस्सिं	३	२२६६
कतिएण सभावेण व	१	५५७
कतिठाण दितो कप्पो	६	६३५८
कथइ देसग्गहणं	४	३३२१
कथ व न जलइ अग्गी	२	१२४५
कथंतेपुर ओलोय-	२	९९१
कप्पइ अपरिग्गहिया	४	३६२५
कप्पइ गिलाणगट्ठा	३	३०५०
”	३	३१९०

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
कप्पह् समेसु तह सत्त-	२	१८२४
कप्पटिह्पक्खवणता	५	५३४०
कप्पट्ट खेळण तुअट्टणे	४	४६०२
कप्पट्टिय परिहारी	५	५६१७
कप्पम्मि अकप्पम्मि य	२	१००५
कप्पा आयपमाणा	४	३९६९
कप्पाकप्पविसेसे	४	४२३२
कप्पातो व अकप्पं	५	५३६२
कप्पासियस्स असती	४	३६६८
कप्पेऊणं पाए	१	४४०
कप्पे सुत्तथविसार-	२	१३९९
कप्पो क्षिय सेहाणं	५	५३२९
कब्बट्टदिट्ठे लहुओ	२	८६५
कम्मजोगं न वि जाणह्	१	७२०
कम्मिन्न वयणभिन्नं	१	२७९
कम्म घरे पासडे	२	१७५४
कम्मम्मि अदिज्जंते	४	४२२१
कम्मवसा खलु जीवा	३	२६९०
कम्म असंकिलिट्ठं	५	४९११
कम्मं चिणंति सवसा	३	२६८९
कम्मरणंतदारग-	३	२९२९
कम्मं आदेसदुगं	२	१०८४
कम्मोहिं मोहियाणं	३	२३४५
कम्मोदय गैलळे	५	५३२०
कयउस्सग्गाऽऽमंतण	२	१५८२
कयकरणा थिरसत्ता	३	२४४५
कयकिइकम्मो छंदेण	१	४९३
कयमकए गिहिकजे	१	७०२
कयरी दिसा पसत्था	२	१४६३
कयलीखंभो व जहा	४	४१२८
करगोफणधणुपादा-	६	६३२३
करणं तु अणमण्णे	५	५०२५
करणाणुपालयाणं	४	४२९९
करणे अधिकरणम्मि य	६	६३१५
करपायदंडमाइसु	२	९००
करपायंगुट्टे दो-	५	५५२४
करमिव मज्झइ दिंतो	४	४४९१
कंलमोदणो य खीरं	२	१९२८
कंलुसं दवेअसतीय व	१	४३५

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
कलुसफलेण न जुज्झ	२	८३७
कल्लं से दाहामी	२	१४०७
कवड्डुगमादी तंवे	२	१९६९
कसाए विकहा विगडे	५	५०१६
कसिणस्स उ वत्थस्सा	४	३८८०
कसिणं पि गिण्हमाणो	४	३८६८
टीकापाठा.		
कसिणा परीसहचमू	२	१३५५
कसिणाविहिभिन्नम्मि य	२	१०५२
कस्सइ विवित्तवासे	३	२१६५
कस्स त्ति पुरेकम्मं	२	१८२१
कस्सेते तणफलगा	२	२०३८
कस्सेयं पच्छित्तं	२	९३६
कहकहकहस्स हसणं	२	१२९६
कहणाऽऽउट्टण आगम-	५	५०५२
कहयति अमासियाण वि	२	१२३०
कहिओ य तेसि धम्मो	३	३२८४
कंकडुए को दोसो	१	२२१
कंजिय उण्होदग चाउ-	२	१७०६
टि० १		
कंजियउदगविलेवी	२	१७०७
कंजियचाउलउदए	२	१९५८
कंजुसिण चाउलोदे	२	१७०६
कंटगकणुए उद्धर	६	६१६८
कंटग तेणा वाला	२	१४७५
कंटगमादीसु जहा	५	५५९६
कंटऽट्टि खाणु विज्जल	२	८८१
कंटऽट्टिमाइएहिं	२	८८३
कंटोई देहंतो	४	३८५८
कंटोऽहिसीयरक्खट्ट-	४	३८६३
कंटोऽहिसीयरक्खाए	४	३८६३
टि० १		
कंदप्प देवकिन्निवस	२	१२९३
कंदप्पे कुकुइए	२	१२९५
कंदाइ अमुंजंते	३	३११३
कंपइ वाएण लया	३	२४३७
काइय पडिलेह सज्जाए	४	३४८९
काई सुहवीसत्था	४	३६९५
काउस्सगं तु टिप्	५	५६७९

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
काउस्सगो सज्झा-	५	५५०२
काउं णिसीहियं अट्ठ-	६	६२९९
काउं सरयत्ताणं	१	५१८
काऊण अकाऊण व	५	५५८९
काऊण नमोक्कारं	१	१
काऊणमसागरिण्	४	४७५६
काऊण मासकणं	२	१६८७
”	४	४२८६
काऊण य प्पणामं	५	५४३०
काएण उवचिया खलु	३	२३३४
काएसु अप्पणा वा	२	१६६३
काएसु उ संसत्ते	१	५८९
काम्हविमुद्धपहा	३	३१८८
काणच्छिमाइएहिं	३	२४९५
का भयणा जह् कारणि	२	१८६१
कामं अखीणवेदाण	३	३१५८
कामं अहिगरणादी	३	२६२०
कामं आसवदारेसु	६	६२२६
कामं कम्मं तु सो कप्पो	३	३१००
कामं खलु अणुगुरुणो	२	९९६
कामं खलु पुरसहो	२	१८१९
कामं खलु सव्वभू	२	९६३
कामं जहेव कत्थति	५	५६९२
कामं तवस्सिणीओ	२	२१०१
कामं तु एअमाणो	४	४४४८
कामं तु सरीरबलं	२	१३५४
कामं परपरितावो	५	५१०८
कामं पुरिसादीया	५	५२३७
कामं विपक्खसिद्धी	५	५२३४
कामं विभूसा खलु लोभदोसो	४	३९९५
कामं सकामकिञ्चो	४	४४००
कामं सव्वपदेसु वि	५	४९४४
कायं परिचयंतो	२	९३१
कायादि तिहिकिक्कं	२	१६४२
काया वया य ते चिय	२	१३०३
”	५	४९७९
कारगकओ चउत्थे	१	३२७
कारगकरेंतगाणं	४	३९४५

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
कारणगमणे वि तहिं	५	६०५८
[”	५	५९२४]
कारणगहिउव्वरियं	३	२८५१
कारणजाय अवहितो	५	५०८४
कारणतो अविधीए	४	३७२०
कारणनिसेवि लहुसग	१	३७७
कारणमकारणम्मि य	५	५९६४
कारणियदिक्खितं तीरि-	६	६१२२
कारणे अणले दिक्खा	५	५७८३
कारणे अणुज विहिणा	४	३९९२
कारणे गमणे वि तहिं	५	५९२४
[”	५	६०५८]
कारणे गंधपुलागं	६	६०६०
कारणे सपाहुडि ठिया	१	५६९
कारणे सपाहुडियाए	१	५६९
		टि० १
कारावणमण्णेहिं	४	३६०८
कालगयं सोऊणं	५	५३८५
कालजह्च्छविदोसो	१	२८०
कालतवे आसज्ज व	१	३०१
कालमकाले सज्जा	१	४३८
कालम्मि ओममाई	२	१२५५
कालम्मि पडुच्चंते	४	४७५१
		टि० १
कालम्मि पडुप्पंते	४	४७५१
कालम्मि विइयपोरिसि	१	१६४
कालम्मि संतर णिरंतरं	५	४८९२
कालसरीरावेक्खं	५	५३६१
कालस्स समयरूवण	१	१६३
कालाहक्कमदाणे	४	३६९९
”	४	४५७४
कालातिकंतोवट्टाण-	१	५९३
कालातीते लहुगो	१	५९४
कालिय पुव्वगए वा	५	५४२५
कालियसुआणुओगम्मि	१	७४४
कालुट्ठाई कालनिवेसी	३	३०८३
कालुट्ठाईमादिसु	३	३१०२
काले अपडुच्चंते	४	४८०५
काले अभिगगहो पुण	२	१६५०

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः	गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
काले उ अणुण्णाए	५	५२८२	किञ्चिम्मत्तगाही	१	३६९
कालेण अपत्ताणं	४	४२६२	किं छागलेण जंपह	६	६०७९
कालेण असंखेण वि	२	१२०२	”	६	६०८३
कालेणुवक्केण व	१	११०	किं जाणंति वरागा	४	४५७५
कालेणेवदिण्णं	४	४२६०	किं तं न होति अम्हं	४	३६३७
कालेणेषणसोधिं	५	४९५६	किं तुज्झ इक्कियाए	३	२३३८
कालो सिं अइवत्तइ	१	८००	किं ते पित्तपलावो	१	७९९
कावालिए य भिक्खू	३	२८२२	किं दमओ हं भंते !	१	६३३
कावालिए सरक्खे	५	५१८७	किं देमि ति नरवई	१	४९८
कास तत्तुप्पुच्छियस्मी	१	६२३	किं नागओ त्थ तइया	२	१४१०
कासाहमाइ जं पुब्ब-	१	६१३			टि० १
काहिइ अव्वोच्छित्तिं	२	१२४२	किं नागओ सि समणेहिं	३	२६५६
काहीयातरुणोसुं	३	२५७४	किं नागय त्थ तइया	२	१४१०
”	३	२५७९	किं नीसि वासमाणे	६	६०७०
काहीयातरुणोसु वि	३	२५८०	किं परिहरंति णणु खाणु-	६	६०७८
काहीयातरुणोसुं	३	२५६७	किं पिच्छह सारिक्खं	४	३७१२
किइकम्म भिक्खगहणे	२	१५०४	किं पि ति अन्नपुटो	१	७२३
किइकम्मं तीए कयं	३	२१८०	किं पेक्खह सारिक्खं	४	३७१२
किइकम्मं पि य दुविहं	४	४४१५			टि० १
किच्चिरकालं वसिहिह	२	१३९३	किं मण्णे निसि गमणं	३	३०४४
”	२	१६३१	किं लक्खणेण अम्हं	४	३९५७
किच्छाहि जीवितो हं	५	५३२५	किं व न कप्पइ तुभं	४	४६७१
किइ तुअट्ठण बाले	४	४६१२	किं वा मए न नायं	४	४३६४
किण्हं पि रोण्हमाणो	४	३८६८	कीयम्मि अणिदिट्ठे	४	४२०१
कितिकम्मं पि य दुविहं	६	६३९८	कीवस्स गोन्न नामं	५	५१६४
किणु विहारेणऽऽबुज्ज-	२	१२८२	कीस न नाहिह तुभे	१	६२४
किमियं सिट्ठम्मि गुरु	५	५५६४	कुओ एयं पल्लीओ	३	२९००
किरियातीतं णाउं	४	३७७८	कुच्छण आय दयट्ठा	५	५९७२
किह उप्पन्नो गिलाणो	२	१९०८	कुट्ठिमतलसंकासो	२	१७१४
किह भूयाणुवचातो	४	३८६१	कुट्ठिस्स सक्करादीहि	४	३८६५
किं आगओ सि णाहं	६	६१३९	कुडमुह डगलेसु व काउ	३	२३४२
किं भागय त्थ ते विति	३	२७८१	कुहुंतर भित्तीए	४	४५५६
किं उवचातो धोए	२	१८६५	कुहुंतरस्स असती	४	३७५०
किं उवचातो हत्थे	२	१८६३	कुहुंतरियस्सऽसती	४	३७५०
किं कारणं चमढणा	२	१५८४			टि० ४
किं काहामि वराओ	२	१८८५	कुड्डाइलिंपणट्ठा	३	२६४२
किं काहिइ मे विज्जो	२	१९७५	कुणइ वयं धणहेउं	४	४५३०
किं काहिंति ममेते	४	३७६४	कुणमाणा वि य चेट्ठा	६	६२२९
किं गीयत्थो केवलि	२	९६१	कुणमाणो वि य कडणं	४	४५२६

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
कु त्ति पुढवीय सण्णा	४	४२१४
कु त्ति य पुढवीसण्णा	४	४२१४
		टि० १
कुत्तीयपरुवणया	४	४२१३
कुत्तीय सिद्धनिण्हा-	४	४०३३
कुप्पवयणओसत्तेहिं	१	३४१
कुमुओयररसमुद्धा	२	१२४८
कुलडा वि ताव पेच्छति	५	५९३७
कुलपुत्त सत्तमंतो	२	२०६२
कुलमाइकज्ज दंडिय	४	३८६६
कुलमादीकज्जाइ	२	१८००
कुलवंसम्मि पहीणे	५	४९४८
”	५	५२५४
कुलं विणासेइ सयं पयाता	३	३२५१
कुवणथ पत्थर लेट्ठू	२	९१५
कुवणथमादी भेदो	५	४९०५
कुवियं नु पसादेती	३	२१७६
कुविया तोसेयन्वा	१	३८३
कुव्वंताणेयाणि उ	५	५६०१
कुसपडिमाइ णियत्तण	५	५५०१
कुसमुट्टिण्ण एकेणं	५	५५३२
कुंकुम अगुरं पत्तं	३	३०७४
कुंकुम तगरं पत्तं	३	३०७४
		टि० १
कुंथुपणगाइ संजमे	४	३८०९
कुंभारलोहकारे-	४	३८३८
कुंभी करहीए तहा	४	३४८२
कूरो नासेइ छुहं	५	५९९९
केइत्थ भुत्तभोगी	३	२४५६
केइ पुण साहियव्वं	५	५३२७
केइ सरीरावयवा	४	४५८१
केइ सुखं दुखं	६	६१५९
केई भणंति पुंवि	२	१४६२
केई सव्वविमुक्का	२	८३३
केण कयं कीस कयं	५	५५६६
केण हवेज्ज निरोहो	१	६९
		टि० १
केण हवेज्ज विरोहो	१	६९
केणाऽऽणीतं पिसियं	६	६१०१

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
केणावि अभिप्पाएण	४	३६३६
केणेस गणि त्ति कतो	६	६१२३
केरिसगु त्ति व राया	६	६३८१
केवइयं कालसंजोगं	६	६४४९
केवतिय आस हत्थी	४	४८३३
केवलगाहणा कसिणं	६	६४१५
केवलविज्जेयत्थे	२	९६६
केवलिणा वा कहिए	४	४५०८
केवलिणो तिउण जिणं	२	११८६
केसवअद्धवलं पण-	५	५०२३
केसिं चि अभिगाहिया	२	१६०६
केसिं चि इंदियाइ	१	२६
कोई तत्थ भणिजा	३	२१५७
कोई तत्थ भणेजा	४	४२७२
कोई मज्जणगविहिं	२	१९३८
कोउअ भूई पसिणे	२	१३०८
को कल्लणं निच्छइ	१	२४७
कोकुइओ संजमस्स उ	६	६३१७
को गच्छेजा तुरियं	६	६३२८
को गेणहति गीयत्थो	४	४०२९
को जाणइ को किरिसो	३	२४५५
कोट्टगमाई रत्ते	२	८७२
कोट्टग सभा व पुव्वं	४	४३८५
कोट्टाइब्बुद्धिणो अत्थि	२	११७५
कोट्टाउत्ता य जहिं	४	३३९३
कोढ खए कच्छु जरे	५	५२४२
को तुभं आयरितो	३	३०१५
कोतूहल आगमणं	४	४३७३
कोतूहलं च गमणं	५	४९१८
को दोसो परंढे	१	२१६
को दोसो को दोसो	३	२८७१
को दोसो दोहिं भिजे	२	९८९
कोद्वपलालमाई	२	८४२
को नाम सारहीणं	२	१२७५
को नियमो उ तलेणं	२	८५७
को पोहसी य कालो	४	४०००
कोमुइभूया संगामिया	१	३५६
		टि० १
कोमुइया संगामि [य] या य	१	३५६

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः	गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
कोयव पावारग दा-	४	३८२३	खामित-वोसविताइं	६	६११८
कोलालियावणो खलु	४	३४४५	[, ,	६	६१२८]
कोलुपरंपर संकलि	१	५७५	खामिय वितोसिय विणा-	३	२६७८
को वोच्छिइ गेलण्णे	२	१९६४	खामिय-वोसवियाइं	६	६१२८
कोसग नहरक्खट्ठा	३	२८८५	[, ,	६	६११८]
कोसंबाऽऽहारकते	३	३२७५	खार्मितस्स गुणा खलु	२	१३७०
कोसाऽहिसल्लकंदग	३	२८८९	खित्तबहिया व आणे	२	१९०४
कोहाई अपसत्थो	४	४२४५	खित्तम्मि उ अणुयोगो	१	१६२
कोहो माणो माथा	२	८३१	खित्तम्मि उ जावइए	१	३४
ख			खित्तम्मि जम्मि खित्ते	४	४२४४
खजूरमुहियादा-	२	१७१३	खित्तस्स उ पडिलेहा	२	२०५२
खणणं कोट्टण ठवणं	१	३३२	खित्तं वत्थुं सेतुं	४	४७६४
खमएण आणियाणं	४	४३३२	खित्ताइ मारणं वा	५	५७२४
खमए लद्धूण औबले	४	४३३०	खित्ताऽऽरक्खिणिवेयण	५	५४३२
खमओ व देवयाए	३	२९६८	खित्ते काल चरित्ते	२	१६३४
खमगस्साऽऽयरियस्सा	५	५५५७	[इश्यतां “खित्ते काल चरित्ते” गाथा]		
खमणं निमंतिते उ	१	५७३	खित्तेण य कालेण य	४	४२४६
खमणं मोहतिगिच्छा	३	२८५०	खित्ते भरहेरवए	१	१४०
खमणे य असज्झाए	५	५५५०	खित्तेहिं बहू दीवे	१	१६१
खर अयसिकुसुंभं सरिसव	१	५२९	खित्तोग्गहप्पमाणं	४	४६५३
खरए खरिया मुण्हा	४	४५५७	खिवणे वि अपावंतो	२	९१६
खरओ त्ति कइं जाणस्ति	६	६१५७	खिसाए होतिं गुरूणा	४	४१४६
खरफरुसनिट्ठुराई	५	५७५०	खिसावयणविहाणा	६	६१२५
खरसज्झं मउयवइं	६	६१२६	खिसिज्जइ हम्मइ वा	२	१२६०
खरंटण वेंटिय भायण	३	२९५४	खीणकसाओ अरिहा	२	१७८१
खरिया महिद्धिगणिया	३	२५२८	खीणम्मि उदिअम्मी	१	१२१
खलिए पत्थरसीया	१	२९७	खीणेहि उ निव्वाणं	३	२६८४
खलिय मिलिय वाइद्धं	१	२९९	खीरदहीमादीण य	५	५३००
खंडम्मि मगियम्मी	१	४७९	खीरमिउपोगालेहिं	१	२२८
खंडे पत्ते तह दग्ग-	३	२९८६	खीरमिव रायहंसा	१	३६६
खंताइसिद्धादिते	४	४६२९	खीरं वच्छुच्छिद्धं	२	१७४५
खंते व भूणए वा	४	४६२६	खुड्ढा ! जणणी ते मत्ता	६	६०७५
खंथकरणी उ चउहत्थ-	४	४०९१	खुड्ढं व खुड्ढियं वा	५	५०९५
खंधारभया नासति	१	५५९	खुड्डी येराणऽप्पे	३	२९८८
खंधारादी नाउं	१	५७९	खुड्डी धावण सुत्तिरे	१	४५५
खंधेऽणंतपएत्ते	१	७९	खुड्ढो जणो णत्थि ण यावि कूरे	३	३२३९
खंधे दुवार संजति	६	६३७३	खुरअग्गिमोयगोच्चार-	१	५८
खाणुगकंदगवाला	४	४३७९	खुलए एगो बंधो	४	३८७०
खानू कंदग विसमे	४	४००७	खुहिया पिपासिया वां	४	४५९३

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
खेत्ततो निवेसणाई	२	८६८
		टि० ४
खेत्तबहि अद्दजोयण	२	१८९४
खेत्तम्मि खेत्तियस्सा	५	५३९४
खेत्तम्मि य वसहीय य	४	४६५४
खेत्तस्संतो दूरे	४	४८४६
खेत्तं चलमचलं वा	४	४८४४
खेत्तं तिहा करित्ता	२	१४८२
खेत्तंतो खेत्तबहिया	५	५८३८
”	५	५८४२
खेत्तं वत्थुं धण धन्न	२	८२५
खेत्तं सेउं केउं	२	८२६
खेत्तादस्कोविओ वा	३	२७३१
खेत्ते काल चरित्ते	२	१४१३
”	२	१४२९
[”	२	१६३४]
खेत्ते जं बालादी	३	३०७५
खेत्ते निवेसणाई	२	८६८
खेत्ते भरहेरवप्पु	२	१४३१
खेत्तोयं कालोयं	२	९५८
खेत्तोवसंपयाए	५	५४०८
खेयविणोओ साहस-	२	१२८९
खेयविणोओ सीसगुण-	२	१२१५
खोल्लतयाईसु रओ	२	९१२
ग		
गह्ठाणभासभावे	१	७५१
गह् भास वत्थ हत्थे	५	५१४६
गएहिं छहिं मासेहिं	६	६४७६
”	६	६४७७
गच्छइ वियारभूमाइ	२	१२६५
गच्छगय निगए वा	५	५६८९
गच्छगहणेण गच्छो	३	२८६५
गच्छपरिरक्खणट्ठा	४	४५४२
गच्छम्मि उ एस विही	२	१६५६
गच्छम्मि उ पट्टविए	५	५७८२
गच्छम्मि एस कप्पो	२	१५८३
गच्छम्मि णियमकजं	४	४५३४
गच्छम्मि पिता पुत्ता	५	५२५१
गच्छम्मि य णिस्माया	६	६४८३

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
गच्छसि ण ताव गच्छं	६	६०८४
गच्छा अणिगयस्सा	५	५७६२
गच्छे जिणकप्पम्मि य	२	२१०९
गच्छे सवालुहु	४	४२९३
गच्छो अ अलद्धीओ	१	७४०
गच्छो य दोन्नि मासे	५	५७६८
गह्ठा कुडंग गहणे	३	२१९७
गणओ तिञ्जेव गणा	२	१४३५
गणगोट्टिमादिभोज्जा	४	३६४९
गणचित्तगस्स एत्तो	४	३९८८
गणणाए पमाणेण य	४	४००२
गणधर एव महिद्धी	५	४९८२
गणत्तिव्वेवित्तिरओ	२	१२८५
गणमाणओ जहन्ना	२	१४४३
गणहर आहार अणुत्तरा	२	११९७
गणहरथेरकयं वा	१	१४४
गणि आयरिए सपदं	३	२१४३
”	५	५८३१
गणि गणहरं ठवित्ता	२	१३६७
गणिगा मरुगीऽमच्चे	१	२६२
गणिणिभकहणे गुरुगा	२	२०८४
गणिणिसरिसो उ थरो	३	२४११
गणिवसभगीतपरिणाम-	२	१०३०
गणि वायए बहुस्सुए	६	६०९०
गणि ! वायग ! जिट्ठज !	४	४४८९
गणोवहिपमाणाइं	६	६४५८
गती भवे पच्चवल्लोइयं च	५	५१४५
गमणं जो जुत्तगती	३	३०७८
गमणाऽऽगमण विचारे	६	६४२६
गमणाऽऽगमणे गहणे	१	४७५
”	५	५८६९
गमणे दूरे संकिय	४	३६८४
गम्मइ कारणजाए	४	३७२१
गब्बो अवाउडत्तं	५	५९६६
गब्बो णिम्मह्वता	४	३८५६
गहणं च गोम्मिएहिं	४	३९०१
गहणं तु अहागडए	३	२३७०
गहणं तु संजयस्सा	५	५१५७
गहणे विट्ठ णिसीयण	४	३८०६

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः	गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
गहवह्णो आहारो	१	६७६	गिण्हह्णं णामं एगस्स	५	५५४७
गहिण् भिक्खे भोत्तुं	२	१६७१	गिण्हणे गुरुगा छम्मास	३	२५००
गहिण् व भगहिण् वा	४	४२६१	गिण्हंतगाहगाणं	१	२३३
गहिओ भ सो वराओ	३	२२८१	गिण्हंति वारएणं	४	३५८४
गहियमणाभोएणं	५	६०५७	गिण्हंति सिज्झियाओ	२	१७२५
गहियम्मि वि जा जयणा	४	३४१३	गिण्हामि अप्पणो ता	२	१५९६
गहियं च अहाघोसं	६	६०९१	गिम्हासु चउरो पडला	४	३९७५
गहियं च गेहिं धण्णं	४	३३५६			टि० २
गहियं च तेहि उदगं	४	३४२७	गिम्हासु तिज्झि पडला	४	३९७४
गहियाऽऽउहप्पहरणा	४	३३९१	गिम्हासु पंच पडला	४	३९७६
गहियाऽगहियविसेसो	४	४५९०	गिम्हासु होंति चउरो	४	३९७५
गंडी कच्छति सुट्ठी	४	३८२२	गिरिजन्नगमाईसु व	३	२८५५
गंडी कच्छभ सुट्ठी	४	३८२२	गिरिनहूतलागमाई	३	२९६१
		टि० १	गिरिनतिजन्नातीसु व	३	२८५५
गंडीकोढखयाई	२	१०२४			टि० ४
गंतव्वदेसरागी	३	३०६७	गिरिदि पुण्णा वाला-	५	५६४६
गंतुमणा अज्झदिसिं	३	३१५३	गिरिसरियपत्थरेहिं	१	९७
गंतुं दुचक्कमूलं	१	४९७	गिलाणतो तत्थऽतिभुंजणेण	३	३१६७
गंतूण गुरुसगासं	२	१५२२	गिहवासे अत्थसत्थेहिं	१	३८८
गंतूण पडिनियत्तो	२	१८५०	गिहवासे वि वरागा	५	५०९०
गंतूण पुच्छिऊण य	४	४३०२	गिहि अण्णतिस्थि पुरिसा	६	६१७७
गंतूण य पण्णवणा	३	२९४८	गिहिउग्गहसामिजडे	४	४७६३
गंधह्व अपरिभुत्ते	४	४१६७	गिहिण्सु पच्छकम्मं	५	५२४३
गंभीरमहुरकुडविसय-	३	२६०१	गिहिगम्मि अणिच्छंते	३	२९५१
गाडभ दुगुणादुगुणं	४	३४४०	गिहि जोहं मग्गंतो	३	२९४९
गाडय दुगुणादुगुणं	४	३४६६	गिहिणं मणंति पुरओ	३	२९४७
गाथा अद्धीकारग	४	४५६९	गिहिणिस्सा एगागी	५	५९२७
गामनगराइएसुं	३	२१२५	गिहियाणं संगारो	४	४७१७
गामऽब्भासे बदरी	५	५२९८	गिहिलिं अज्झलिं	१	७५८
गामाहयाण तेसिं	४	४८४०	गिहिलिं गस्स उ दोणिण वि	५	५१२२
गामाणुगामियं वा	३	३१५२	गिहिसंति भाण पेहिय	२	१७२९
गामेणाऽऽरण्णेण व	६	६२७६	गीएण होह् गीह्	१	६९०
गामेय कुच्छिण्कुच्छिण्	३	२३९१	गीतऽज्जाणं असती	६	६२८३
		टि० ७	गीयत्थग्गहणेणं	२	१८२७
गामेय कुच्छियाऽकुच्छिया	३	२३९१		२	१८६६
गारविण् काहीए	२	१७०३		३	२९०८
गावो तणाति सीमा	२	१०९६	गीयत्थपरिग्गहिते	१	४९५
गावो वयंति दूरं	२	१०९७	गीयत्थे आणयणं	२	१९३६
गाहिस्साभि व नीए	३	२७५४	गीयत्थे ण मेलिज्झ	५	५४६२

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
गीयस्थेण सयं वा	२	१०२२
गीयस्थे पञ्चावण	५	५१४०
गीयस्थेसु वि एवं	४	३३६१
गीयस्थेसु वि भयणा	२	१८४७
गीयस्थो जतणाए	५	४९४६
गीयस्थो य विहारो	१	६८८
गीयमगीतो गीते	५	५४५९
गीयमगीया अविगीय-	३	३०१२
गीयं मुणितेगट्टं	१	६८९
गीयाण विमिस्साण व	५	५४६०
गीयाणि य पडियाणि य	३	२६००
गीया पुरा गंतु समिक्खियस्मि	४	३३०९
गुज्झंगस्मि उ वियडं	६	६२६७
गुज्झंगवदणकक्खोरु-	४	३७७६
गुणदोसविसेसञ्चू	१	३६५
गुणसुट्ठियस्स वयणं	१	२४५
गुत्ता गुत्तदुवारा	२	२०५८
गुत्ते गुत्तदुवारे	३	३२२५
"	३	३२३६
गुम्मेहि आरामवरस्मि गुत्ते	४	३५१३
गुरुओ गुरुअतराओ	५	६०३९
["]	६	६२३५]
गुरुओ चउलहु चउगुरु	५	५०७७
गुरुगं च अट्टमं खलु	५	६०४३
"	६	६२३९
गुरुगा अवेलेगानं	५	५९३८
गुरुगा अहे य चरमतिग	१	५३३
गुरुगा आणालोवे	३	३१२२
गुरुगा पुण कोडुंवे	२	८९४
गुरुगा बंभावाए	१	५९०
गुरुगा य गुरुगिलाणे	४	४००९
गुरुगा य पगासस्मि उ	४	३४६४
गुरुगो गुरुगतारागो	६	६२३५
["]	५	६०३९]
गुरुगो य होइ मासो	५	६०४१
गुरुगो (णं) भुत्तुव्वरियं	५	५००२
गुरुगो व अप्पणो वा	५	५१७४
गुरुतो य होइ मासो	६	६२३७

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
गुरु पच्चक्खायासहु	२	१६६४
टीका पाठा०		
गुरु पाहुण खम दुब्बल	४	४००८
गुरुभत्तिमं जो हिययाणुक्कलो	५	५०००
गुरुमादीण व जोगं	५	५८७३
गुरुयं लहुयं मीसं	३	२६८५
गुरुसज्जिलओ सज्झं-	५	५४२१
गुरुसारक्खणहेउं	३	३००६
गुरुस्स आणाए गवेसिऊणं	४	४१६६
गूढछिरागं पत्तं	२	९६७
गूढसिणेहं उल्लं	५	६००९
गूहइ आयसभावं	२	१३०७
गेण्हण गहिणु आलोयण	५	५८०२
गेण्हण गुरुगा छम्मास	२	९०४
गेण्हणे गुरुगा छम्मास	५	५०९३
"	३	२७७६
गेण्हंतीणं गुरुगा	२	१०४४
गेण्हंतु पूया गुरवो जदिहं	४	४३२०
गेण्हंतेसु य दोसु वि	४	३३७८
गेलणणमाईसु उ कारणेसु	४	३६५२
गेलणणेण व पुट्ठा	५	४९६७
गेलणणेण व पुट्ठो	५	५०४१
गेलन्न तेणग नदी	४	४७२७
गेलन्नऽद्धाणोमे	२	१०५८
गेलन्न रोगि अस्सिवे	४	४७९९
गेलन्नं पि य दुविहं	२	१०२५
गोउल विरुवसंखडि	२	१७२०
गोच्छक पडिलेहणिया	४	३९८३
गोजूहस्स पडागा	५	५२०२
गोडीणं पिट्ठीणं	४	३४१२
गोणाइहरण गहिओ	२	१२७०
गोणादीवाघाते	४	४८०८
गोणे य तेणमादी	३	२८४२
गोणे य साणमाई	४	३४४१
गोणे य साणमादी	४	३३५२
गोणे साणे व्व वत्ते	५	५९४०
गोमंडल घसाई	२	९४३
गोम्मिय भेसण समणा	४	४३८६
गोथर साहु हसणं	६	६३२६

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः	गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
गोरसभाविय पोत्ते	३	२८९२	चउभंगो गहण पक्खे-	२	९८१
गोवाइऊण वसहिं	४	३५२३	चउभागऽवसेसाए	२	१६६४
गोवालवच्छवाला-	४	४३०१	टीका पाठा०		
घ			चउमरुग विदेसं साह-	२	१०१३
घट्टिजंतं वुच्छं	२	१२७१	चउमूल पंचमूलं	४	३४२९
घट्टेडं सच्चित्तं	५	५३८०	चउरंगवग्गुरापारि-	४	३८२८
घट्टाह इयरखुड्डे	२	१७८८	चउरंगुलं विहत्थी	४	३९८२
घडसदे घ-ड-ऽकारा	१	६३	चउरो ओदइअम्मी	१	६८४
घडिप्परं खलु धणं	२	८२८	चउरो गुरुगा लहुगा	४	३६८३
घडिमत्तंतो लित्तं	३	२३६३	चउरो चउगुरु अहवा	३	२७००
घणकुड्डा सकवाडा	२	२०५९	चउरो चउत्थभत्ते	५	५३६०
घण मसिणं णिरुवहयं	४	३८८२	चउरो य अणुगवाया	४	३६८६
घणं मूले थिरं मज्जे	४	३९७७	चउरो य दिव्विया भागा	३	२८३३
घम्ममिम पवायट्टा	३	२२४२	चउरो य हुंति भंगा	६	६२२४
घयकिट्टविरसगंधा	५	५९१६	चउरो लहुगा गुरुगा	१	५०२
घयघट्टो पुण विगाई	२	१७१०	"	२	१९९१
घरकोइलिया सप्पे	३	२३५४	"	२	१९९३
घुज्जइ गई सविट्ठी	५	६०५३	"	२	१९९५
घेत्तव्वगं भिण्णमहिच्छित्तं ते	४	३९३०	"	२	१९९७
घेत्तुं जहक्कमेणं	४	४३६७	"	३	२५३८
घेत्तूण णिसि पलायण	५	५८५८	चउरो विसेसिया वा	४	३४७९
घेप्पति चसहेणं	३	२६७७	चउलहुगा चउगुरुगा	१	५३८
घोडेहि व धुत्तेहि व	४	३७३५	चउवग्गो वि हु अच्छउ	२	१०७२
घोसो त्ति गोउलं ति य	५	४८७८	चउहाऽलंकारविउच्चिप्प	३	२३०५
च			चउहि ठिता छहि अठिता	६	६३६७
चउकणं होज रहं	२	२०८८	चक्कागं भज्जमाणस्स	२	९६८
चउगुरुका छग्गुरुका	३	२५२१	चहुग सराव कंसिय	२	१९५९
चउगुरुग छ च लहु गुरु	३	२४७८	चत्तारि अहाकडए	४	४०३१
"	४	३८९८	चत्तारि छ च लहु गुरु	३	२४७७
चउठाणठितो कप्पो	६	६३५९	"	४	३८९४
जउण्हं उवरि वसंती	२	२१०७	चत्तारि णवग जाणंत-	४	४६६३
चउत्थपदं तु विदिच्चं	३	२५८६	चत्तारि दुवाराहं	१	२५६
चउथो पुण जसकिच्चिं	४	४६५७	चत्तारि य उक्कोसा	४	३९६६
चउदसपुग्गी मणुओ	१	१३८	चत्तारि य उग्वाता	३	२४७३
चउदसविहो पुण भवे	२	१११२	चत्तारि य उग्वाया	३	२४७१
चउधा खलु संवासो	४	४१९२	"	३	२५३६
चउपादा तेनिच्छा	२	१९३७	चत्तारि समोसरणे	४	४२६४
चउपाया तेनिच्छा	२	१९७४	चम्मकरगसत्थादी	३	३०५८
चउभंगो अणुणाए	१	७९१	चम्मतिगं पट्टदुगं	४	४०९८

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
चम्ममि सलोममि	४	३८०७
चम्मं चेवाहिकयं	४	३८४४
चम्माह्लोहगहणं	३	२८८२
चरगाईं लुग्गाहण	१	७००
चरणकरणप्पहीणे	५	५४६५
चरणकरणसंपन्ना	२	१११५
चरणोदासीणे पुण	४	४४६२
चरमे पढमे बिहए	३	२१८७
चरमे विगिंचियव्वं	५	५९११
चरमे वि होइ जयणा	२	१६९१
चरित्तु देसे दुविहा	५	५४४०
चरिमे परित्तविथ पेज्ज	२	१४८५
चरिमो बहिं न कीरइ	४	४४१३
चलच्चित्तो भावचलो	१	७६७
चलजुत्तवच्छमहिया-	१	५०८
चंक्रमणं निह्लेवण	३	२३९५
चंक्रमणाईं सत्तो	२	१३१९
चंक्रमणे पासवणे	४	४४४३
चंक्रमणे पुण भइयं	४	४४५७
चंक्रमियं ठियं जंपियं	३	२५९८
		टि० १
चंक्रमियं ठियं मोडियं	३	२५९८
चंगोड णउलदायण	५	५११६
चंदगुत्तपपुत्तो य	१	२९४
	३	३२७६
चंदुज्जोवे को दोसो	३	२८६१
चंपा अणंगसेणो	५	५२२५
चण्डम्मामुक्कोसे	१	६०६
	२	१८३०
	४	३८८८
	६	६४३३
चण्डल उण्होदग तुयरे	४	४०३७
चण्डस्सालघरेसु व	४	३२९९
चारभड घोड मिंठा	२	२०६६
चारिय चोराअभिमरा	६	६३९५
चारियसमुदाण्ठा	४	४६९३
चारो त्ति अहपसंगा	३	२७५९
चिक्खल्लवासअसिवा-	४	४२९१
चिठ्ठण निसीयणे या	३	२३९९

बृ० २२४

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
चिट्ठित्त निसीइत्ता	४	३६८८
चिट्ठित्तु निसीइत्ता	३	२३९९
		टि० ३
चिरपव्वइओ तिविहो	१	४०३
चिरपाहुणतो भगिणिं	४	४५७९
चित्तंतो वइगादी	५	५३६४
चिताइ दट्टमिच्छइ	३	२२५८
		टि० ५
”	४	३४९७
चिता य दट्टमिच्छइ	३	२२५८
चित्तेइ दट्टमिच्छइ	३	२२५८
		टि० ५
चित्तेइ वादसथे	५	५६९७
चिधट्ठा उवगरणं	५	५५३६
चिधेहि आगमेउं	१	५६३
चीयत्त कक्कडी कोउ	२	१०५१
चुण्णाइविंढलकए	३	२२१९
चेइघरुवस्सए वा	५	५५४८
चेइदुम पेढ छंदग	२	११८०
चेइय आहाकम्मं	२	१७७३
चेइय कडमेगट्टं	४	३६५६
चेइय पूया राया-	२	१७९०
चेयणमचित्त मीसग	१	६८१
चेयणमचेण भाविय	१	७९८
		टि० १
चेयणमचेयण भाविय	१	७९८
चेयणमचेयणं वा	६	६२३१
चेयणस्स उ जीवा	१	१८
चेलेट्टे पुव्व भणिते	४	४१५१
चेलेहि विणा दोसं	४	४१४९
चोअग जिणकाल्मिम	२	१७६८
चोएइ अजीवत्ते	२	९८६
चोएइ धरिज्जंते	५	५२७५
चोएइ रागदोसा	१	२११
चोएइ रागदोसे	५	५७६१
चोएई वणकाए	२	९७६
चोदगवयणं अप्पा-	५	५३०६
चोदणकुविय सहम्मिणि	४	४७४७
चोइसग पणवीसो	४	४०७९

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
चोहस दस य अभिज्ञे	१	१३२
चोयग ! एताए चिय	४	४०५४
चोयग ! कन्नसुहेहिं	२	८५४
चोयग ! गुरुपडिसिद्धे	३	२८१३
चोयग ! तं चेव दिणं	२	१४०९
चोयग ! दुविहा असई	४	४०५१
चोयग ! सिद्धयतं चिय	२	९८३
चोयग पुच्छा उस्सा-	१	७१५
चोयग पुच्छा गमणे	२	१९१४
चोयग पुच्छा दोसा	४	४३६९
चोयगवयणं गंतूण	१	४८३
चोयगवयणं दीहं	२	१४८७
चोयावेइ य गुरुणा	५	५४५५
चोरु त्ति कहुय दुब्बो-	४	३३५०
छ		
छक्काय गहणकहुण	३	२७७०
छक्काय चउसु लुधुगा	२	८७९
छक्काय चउसु लुहुगा	१	४६१
”	३	२७७१
छक्कायाण विराहण	३	२७३६
”	३	२९२५
”	३	३०५६
”	४	३६९८
”	४	४१०७
”	५	६०५४
”	६	६२१०
”	६	६३३१
छगणादी ओलित्ता	४	३३९४
छ जेव अवत्तव्वा	६	६०६३
छ जेव य पत्थारा	६	६१३३
छट्टं च चउत्थं वा	५	६०४४
”	६	६२४०
छट्टाणविरहियं वा	५	५४८७
छट्टाणा जा सियगो	५	५४८८
छटो य सत्तमो या	५	४९३५
छड्डणिका उड्डाहो	१	५५१
छड्डावियकयदंडे	२	९९०
छड्डेउं भूमीए	१	३५१
छड्डेउं व जइ गया	१	५५३

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
छण्हं जीवन्निक्कायाणं	६	६४१९
”	६	६४२०
छत्तंतियाए पगयं	१	३९२
छत्तवहणट्ट मरणे	३	२३८१
छत्तालयम्मि काऊण	१	३७४
छप्पइयपणगरक्खा	४	३६६७
छ पुरिसा मज्झ पुरे	२	९२६
छम्भागकए हत्थे	४	४०४४
छग्मास अपूरित्ता	१	७६८
छग्मासे आयरिओ	२	१९९८
”	२	२००१
छग्मासे पडियरिउं	६	६२१८
छल्लहुए ठाइ येरी	३	२४१०
छल्लहुगा उ गियत्ते	६	६०७७
छत्तिहकप्पस्स ठित्तिं	६	६४८८
छत्तिह सत्तविहे वा	१	२७४
छव्वीहीओ गामं	२	१४००
छहिं निप्फज्जइ सो ऊ	२	९७७
छंदिय गहिय गुरुणं	५	५१५८
छंदिय सयंगयाण व	३	२८५६
छादेति अणुकुयिते	४	४०८८
छायाए नालियाइ व	१	२६१
छाया जहा छायावतो णिबद्धा	४	३६२८
छारेण लंछिताइ	४	३३१२
छिक्कस्स व खइयस्स व	२	१३३७
छिज्जंते वि न पावेज्ज	१	७११
छिण्णावात किलंतं	५	५६११
छिन्नमछिन्ना काले	२	१६८३
छिन्नममत्तो कप्पति	४	३६४३
छिन्नम्मि माउगंतं	४	३९५६
छिन्नाइबाहिराणं	३	२३१५
छिन्नेण अछिन्नेण व	३	३०५२
छिहल्लि तु अणिच्छंते	५	५१७९
छिंडीइ पच्चवातो	३	२६५३
छिंडीए अवंगुयाए	३	२६५५
छिंदंतस्स अणुमई	२	१७८९
छुभणं जले थळातो	५	५६२३
छुभमाण पंचकिरिए	२	९१०
छेओ न होइ कम्हा	५	४९७०

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
छेदणे भेयणे चैव	५	४८९९
छेदो छगुरु छल्लु	३	२९१४
छेदो मूलं च तहा	३	२५२२
”	३	२५३९
छेलिय मुहवाइत्ते	६	६३२४
छोडुं अणाहमडयं	५	५२२१
		टि० २
छोड्डणऽणाहमडयं	५	५२२१
छोड्डण दवं पिज्जइ	४	३४१९
ज		
जइ अकसिणस्स गहणं	४	३८७४
जइ अगणिणा उ वसही	४	३७३३
जइ अड्ढिभतरमुक्का	२	८३८
जइ अंतो वाघाओ	२	२०६८
जइ इच्छसि सासेरा	६	६२३०
जइ उस्सग्गे न कुणइ	४	३४३७
जइ एगत्थुवल्लं	४	४५८२
जइ एगस्स वि दोसा	२	१८४०
जइ एयविप्पहूणा	५	५३०४
[”	५	५२८०]
जइ एव सुत्तसोवीर-	१	३०५
जइ एवं संसट्ठं	५	५३०८
जइ ओदणो अधोए	२	१७३५
जइ कप्पादणुयोगो	१	२५१
जइ कालगया गणिणी	४	३७३१
जइ किंचि पमाएणं	२	१३६८
जइ कुट्टणीउ गायंति	३	२६६३
जइ कुसलकप्पिताओ	२	१०११
जइ कूवाइं पासम्मि	२	११०६
जइ जगंति सुविहिया	४	३५२९
जइ जं पुरतो कीरइ	२	१८१७
जइ णेउं एतुमणा	५	५३८९
जइ तत्थ दिसासूढो	३	३१०८
जइ ता अचेतणम्मि	४	३८१४
जइ ता दंडत्थानं	४	४४२९
जइ ता दिवा न कप्पइ	३	२८४०
जइ ताव तेसि मोहो	३	२१५६
जइ ताव दलंतऽगालिणो	४	४३२५
जइ ताव पलंबाणं	२	१०५३

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
जइ ताव पिहुगमाई	२	१०८२
जइ ता सणप्फईसुं	३	२५४६
जइ तिसि सव्वगमणं	२	१५१४
जइ तेसिं जीवाणं	४	३८३०
जइ दिट्ठंता सिद्धी	२	१००४
जइ दंतऽजाइया जा-	३	२९७६
जइ धम्मं अकहेत्ता	२	११३९
जइ नत्थि कओ नामं	१	७२९
जइ नाणयंति जोइं	३	२९४१
जइ नाम सूइओ मि	४	४५४६
जइ निल्लेवमगंधं	२	१७४०
जइ नीयमणापुच्छा	५	५५६३
जइ पज्जणं तु कम्मं	२	१७६७
जइ परो पडिसेविज्जा	३	२७०२
[”	५	५७३८]
जइ पवयणस्स सारो	१	२४६
जइ पंच तिसि चत्तारि	२	१५१८
जइ पुण अणोणिओ वा	५	५५४०
जइ पुण अत्थिजंता	४	४४०७
जइ पुण खड्डपणीए	२	१४८८
जइ पुण जुज्जा थेरा	२	१५२९
जइ पुण तेण ण दिट्ठा	४	४७३०
जइ पुण पव्ववेत्ती	२	१०६३
जइ पुण पुरिमं संधं	५	५३४६
जइ पुण सव्वो वि ठितो	३	२४८३
जइ पुण संथरमाणा	४	४८४९
जइ पुण होज्ज गिलाणी	६	६२७४
जइ पोरिसिन्तया तं	५	५२७२
जइ बारस वासाइं	२	१२२०
जइ बुद्धी चिरजीवी	४	४३४३
जइ भागया मत्ता	३	२११५
जइ मुत्तुं पडिसिद्धो	५	६०१३
जइ भे रोयति गिणहध	४	४१६३
जइ भोयणभावहती	४	४०७३
जइमं साहुसंसंगि	५	५७१५
जइ मूलऽगपलंबा	२	८५३
जइ रज्जाओ मट्ठो	१	६३५
जइ रत्तो मज्जाए	१	६३४
जइ वा कुडीपडालिसु	४	४८६७

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
जइ वा सव्वनिसेहो	२	८१३
जइ वा हत्थुवघाओ	१	४८५
जइ वि अणंतर खेत्तं	२	१५२०
जइ वि निबंघो सुत्ते	२	१००१
जइ वि पगासोऽहिगओ	२	१२२३
जइ वि य उप्पज्जंते	२	१३८७
जइ वि य न प्पडिसिद्धं	३	२८३९
जइ वि य पिपीलियाई	३	२८६४
जइ वि य पुव्वममत्तं	२	१३४५
जइ वि य फासुगद्वं	३	२८६३
जइ वि य भूयावादे	१	१४५
जइ वि य महव्वयाई	२	२१०३
जइ वि य वत्थू हीणा	१	२०६
जइ वि य सनाममिव परि-	२	१३४०
जइ वि य होज्ज विचारो	३	२२८६
जइ वि हु सम्मुप्पाओ	२	१११८
जइ स खेव य इत्थी	३	२५५३
जइ समगं दो वइगा	४	४८६२
जइ सव्वं वि य नामं	१	७३०
जइ सव्वे गीयत्था	३	२९३७
जइ संजमो जइ तवो	२	२०११
जइ सीसम्मि ण पुंछति	६	६१७५
जइ से हवेज्ज सत्ती	२	१६६७
जइ होहिति बहुगाणं	४	४२२८
		टि० १
जक्खो चिय होइ तरो	४	४७७६
जच्चाईहिं अवचं	२	१३०५
ज खेव य जिणक्कप्पे	२	१४३९
जइत्तणेण हंदिं	६	६४०४
जइदी तेरिच्छे	६	६२०४
जइ खग्गे महिसे	३	२९२३
जइ महिसे चारी	२	१५८९
जइ जं वा तं वा	२	१५९०
जणरहिण बुज्जाणे	३	२५९१
जणलावो परगामे	५	५२९५
जति एयविप्पहूणा	५	५२८०
["]	५	५३०४]
जति ताव लोइय गुरुस्स	५	५३०५
जति दिवसे संविक्खति	५	५५५६

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
जति दोणिण तो णिवेदितु	३	३२१३
जति दोसो तं छिंदति	६	६४३०
जति नेवं तो पुणरवि	१	४८६
जति परो पडिसेविज्जा	५	५७३८
["]	३	२७०२]
जति पुण सो वि वरिज्जेज्ज	१	७४
जति मं जाणह सामिं	३	३२८६
जति रिक्को तो दवमत्त-	५	५३१०
जति वा ण णिव्वहेज्जा	६	६२८४
जति वि य तिट्ठाणकयं	१	२२
		टि० ३
जति सव्वसो अभावो	५	४९४७
जति सव्वं उद्दिसिउं	५	५३४५
जति सिं कज्जसमत्ती	४	४६३१
जत्तियमित्ता वारा	४	३८५५
जत्तियमेत्ता वारा	४	३८३१
जत्तो दिसाए गामो	५	५५३१
जत्तो दुस्सीला खलु	२	२०६५
जत्तो पाए खेत्तं	२	१५३८
जत्थ अत्तिता पुढवी	५	५६५०
जत्थ अणुवोसरणं	२	११७७
"	२	११९५
जत्थ उ जणेण गातं	४	४१३५
जत्थ उ देसग्गहणं	४	३३२५
जत्थऽप्पतरा दोसा	३	२२७६
जत्थऽप्पयरा दोसा	३	२३२२
जत्थ मई ओगाहइ	१	२३२
जत्थऽम्हे पासामो	१	४३४
जत्थऽम्हे वच्चामो	१	४३४
		टि० २
जत्थ य नत्थि तिणाइं	५	५५३५
जत्थ वि य गंतुकासा	३	२७८८
जत्थ विसेसं जाणंति	३	२९१०
जत्थाहिबई सूरु	२	२०५६
जत्थुप्पज्जति दोसो	५	५०११
जमिदं नाणं इंदो	१	१७
जमियं पगायं नाणं	१	१७
		टि० १
जम्मणनिक्खमणेसु य	२	१२२७

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
जम्मणनिक्खमणेसु य	३	३२६६
जम्मणसंतीभावेसु	२	१४१५
जम्हा उ मोयगे अभि-	१	५९
जम्हा खलु पडिसेहं	२	८२२
जम्हा तु हत्थमत्तेहिं	२	१८६४
जम्हा धारइ सिजं	४	३५२४
जम्हा पडमे मूलं	३	२४८१
"	३	२५२३
"	३	२५४०
जम्हा य एवमादी	४	४१५८
जय गमणं तु गतिमतो	६	६३५३
जयवि य तिट्ठाण कयं	१	२२
जलजा उ असंपाती	३	२४०२
जलथलपहेसु रयणा-	५	५८५७
जलपट्टणं च थलपट्टणं	२	१०९०
जल्लमलपंकियाण वि	३	२५९९
जवमज्झ मुरियवंसे	३	३२७८
जव राय दीहपट्ठो	२	११५५
जस्स मूलस्स कट्ठातो	२	९७१
"	२	९७२
जस्स मूलस्स भग्गस्स	२	९६९
"	२	९७०
जस्सेव पभावुस्मि-	४	३६४२
जह अत्तट्ठा कम्मं	४	४२०७
जह अप्पगं तहा ते	५	५४९५
जह अग्गे तह अग्गे	२	१५१७
जह अरणीनिम्मविओ	१	२२५
जह अहगं तह एत्ते	५	५४९५
		टि० १
जह ईदो त्ति य एत्थं	१	११
जह उ कडं चरिमाणं	४	४२१०
जह एस एत्थ बुद्धी	२	१७०१
जह कारणस्मि पुण्णे	५	५६५५
जह कारणे अणहारो	५	६०११
जह कारणे तद्विवसं	५	६०३०
जह कारणे निल्लोमं	४	३८४१
जह कारणे पुरिसेसुं	३	२५७३
जह कोत्ति अमयरुक्खो	६	६०९२
जह गुत्तस्सिरियाहं	४	४४५०

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
जह चेव अगारीणं	३	२२९४
जह चेव अन्नगहणे	२	८९०
जह चेव इत्थियासुं	३	२५७५
		टि० ३
जह चेव य इत्थीसुं	३	२५७५
जह चेव य पडिबंधो	३	२६२९
जह चेव य पडिसेहे	६	६१६४
जह चेव य पुरिसेसुं	३	२५७२
जह जह करेसि नेहं	३	२२६९
जह जह सुयमोगाहइ	२	११६७
जह जाइरुवधातुं	५	५६८६
जह ठवणिंदो थुव्वइ	१	१९
जह ण्हाउत्तिण गओ	२	११४७
जह ते अणुट्ठिहंता	४	४४३४
जह पडमपाउसस्मिं	५	५१५५
जह पारगो तह गणी	२	१०१७
जह कुंफुमा हसहसेइ	२	२०९९
जह भणिय चउत्थस्स य	५	५८४५
जह भमरमहुयरिगणा	२	१८७३
जह मयणकोद्वा ऊ	१	१०९
जह वा णिसेगमादी	५	५१९६
जह वा तिणिण मणूसा	१	१०२
जह वा सहीणरयणे	३	२१५१
जह सपरिकम्मलंभे	४	४०५६
जह सव्वजणवणुं	१	२०५
जह सूरस्स पभावं	२	११३६
जह सेज्जाऽणाहारो	३	२९६९
जह सो वीरणसदओ	४	४२३०
जह हासखेड्डागार	३	२५४३
जह हेमो उ कुमारो	५	५१५३
जहा जहा अप्पतरा से जोगो	४	३९२६
जहितं पुण ते दोसा	३	३२१७
जहियं एसणदोसा	५	५४४१
जहियं च अगारिजणो	२	२०७२
जहियं तु अणाययणा	५	५९२१
जहियं दुस्सीलजणो	२	२०५७
जहिं अप्पतरा दोसा	३	२५४९
जहिं पुरिसो आहारो	५	६०५६
जहिं गुरुगा तहिं लहुगा	४	३८२५

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
जहिं नत्थि सारणा वारणा	४	४४६४
जहिं लडुगा तहिं गुरुगा	२	८८०
जहुत्तदोसेहिं विवज्जिया जे	४	३५१८
जं अज्जियं चरित्तं	३	२७१५
”	५	५७४७
जं अज्जियं समीख-	३	२७१४
”	५	५७४६
जं अन्नाणी कम्मं	२	११७०
जं अब्भुविच्च कीरइ	१	१८३
जं आवणमज्झम्मी	३	२२९८
जं आइडं होइ परस्स हत्थे	४	३६२६
जं इच्छसि अप्पणतो	४	४५८४
जं इत्थं तुह रोयइ	५	६०४५
जं एत्थ अग्गे सव्वं	२	१९४०
जं कट्टकम्ममाइसु	३	२४५२
जं कल्ले कायव्वं	४	४६७४
जं किंवि होइ वत्थं	३	२८३५
जं केणइ इच्छइ पज्जवेण	४	३६२९
जंगमजायं जंगिय	४	३६६१
जं गहियं तं गहियं	२	८९७
जं गालयते पावं	२	८०९
जंघद्धा संवट्ठो	५	५६३६
जं चउदसपुव्वधरा	२	९६५
जं विजए उ कम्मं	२	१६४६
जं विय पए णिसिद्धं	४	३३२८
जं जस्स नत्थि वत्थं	१	६१५
जं जह सुत्ते भणितं	४	३३१५
जं जं तु अणुत्तायं	२	१४९७
जं जं तु जम्मि कालम्मि	४	३८८५
		टि० ३
जं जं सुयमत्थो वा	१	७५५
जं जीवजुयं भरणं	२	१७६३
जं जो उ समावन्नो	६	६४२१
जं तं दुसत्तगविहं	१	१७७
जं तु न लब्भइ छेत्तुं	५	५९७०
जं तु निरंतर दाणं	१	३००
जंते रसो गुलो वा	४	३६४८
जं तेहिं अभिग्गहियं	५	५२३१
जं वृब्बं वणमसिणं	५	५५०३

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
जं दिसि विगट्ठितो खलु	५	५५५५
जं दिसि विगट्ठियं खलु	५	५५५५
		टि० २
जं देउलादी उ णिवेसणस्सा	४	३५०५
जं पि न वच्चंति दिसिं	२	१५१३
जं पि य दाहं जोगं	१	२१७
जं पि य पए णिसिद्धं	४	३३२८
		टि० २
जं पुण खुहापसमणे	५	६०००
जं पुण तेण अदिट्ठे	४	३६०२
जं पुण तेसिं विय भायणेसु	४	३६०१
जं पुण दुहत्तो उस्सिणं	५	५९१३
जं पुण पढमं वत्थं	३	२८३०
जं पुण सच्चित्ताती	५	५३८२
जं पुण संभावेमो	४	४३५१
जंहुदीवपमाणं	१	१६०
जं मंडलिं मंजइ तत्थ मासो	३	३१६५
जं वत्थ जम्मि कालम्मि	४	३८८५
जं वत्थ जम्मि देसम्मि	४	३८८४
जं वंसिमूलऽणमुहं च तेणं	४	३५१४
जं वा असहीणं तं	४	३५५२
जं वा पढमं काउं	२	११००
जं वा भुक्खत्तस्स उ	५	६००३
जं वा अुंजंतस्सा	५	६००३
		टि० १
जं वेलं कालगतो	५	५५१८
जं सिलिपइं निदायति	२	११४८
जं होइ पगासमुहं	१	६६४
जं होहिति बहुगाणं	४	४२२८
जाइकुलरूवधणबल-	२	१७९७
जा ओ [जो आ] वणे वी य बहिं	४	३५०२
जा खलु जहुत्तदोसे-	१	५९९
जागरणट्ठाए तहिं	५	५५२३
जागरहं नरा ! णिच्चं	४	३३८२
जागरिया धम्मीणं	४	३३८६
जा गंढी ता पढमं	१	९५
जाणइ य पिड्डजणो वि हु	१	३६
जाणइ जेण हडो सो	४	४६३५
जाणं करेति पक्को	४	३९३८

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
जाणंतमजाणंता	४	४६५५
जाणंतमजाणंते	४	४६८४
जाणंता माहृपं	५	५०४४
जाणंता वि य इत्थि	३	२२८२
जाणंति जिणा कज्जं	३	२३५६
जाणंति तव्विह कुले	२	२०९२
जाणंतिया अजाणंतिया	१	३६४
जाणं तु आसमाई	२	८३०
जाणं तू रहमाई	२	८३०
		टि० १
जाणामि वूमियं मे	३	२२२५
जाणाविण कहं कप्पो	४	४६६०
जा णिंति इंति ता अच्छओ	६	६३८८
जा णिंति इंति तावच्छण	६	६३८८
		टि० २
जा ताव ठवेमि वण	१	५७८
जा तेयगं सरीरं	३	२६८६
जा दहिसरम्मि गालिय-	४	३४७७
जा दुचरिमो त्ति ता होइ	४	४४९७
जा फुसति भाणमेगो	६	६१४६
जा भुंजइ ता वेला	२	१७३०
जा मंगल त्ति ठवणा	१	७
जायण निमंतणुवस्सय	४	४३५५
जायति सिणेहो एवं	५	५९९५
जायंते उ अपसरथं	२	१९०१
जा यावि विट्ठा हरियाइआओ	४	३९२५
जारिसणणम्मिसत्तो	६	६१३२
जारिसग आयरक्खा	५	५०४९
जारिस दब्बे इच्छह	२	१९८०
जारिसयं गेलजं	२	१९३२
जावइ काले वसहिं	५	५८७८
जावइयं वा लब्भइ	२	१०७७
जावइया उस्सग्गा	१	३२२
जावइया रत्तिणीओ	२	१७५६
जाव गुरुण य तुब्भ य	२	१५०१
जाव न मंडलिवेला	२	१६८२
जाव न मुक्को ता अण-	२	१९०५
जावंतिगाण लहुगा	३	३१८६
जावंतिया उ सेज्जा	१	५९६

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
जावंतिया पगणिया	३	३१८४
जा वि य ठियस्स चेट्ठा	४	४४५५
जा सम्मभावियाओ	२	१११६
जा संजयणिदिट्ठा	४	४२०६
जा सालंबण सेवा	६	६३४३
जासि एसि पुणो सेव	२	११५७
		टि० २
जाहे वि य कालगया	४	३७४३
जिणकप्पिअभिग्गाहिण-	२	१६९२
जिणकप्पिण पगयं	२	११७२
जिणकप्पिओ गीयथो	१	६९१
जिणकप्पियपडिरूवी	२	१३५८
”	५	५०३५
जिणकप्पे तं सुत्तं	४	४०६२
जिणलिंगमप्पडिहयं	४	४८०९
जिण सुद्ध अहालंदे	२	११३१
”	२	१२८३
जिणा बारसरूवाइं	४	३९६५
जितणिहुवायकुसला	५	५५२२
जिम्हीभवन्ति उदया	१	१२३
जियपरिसो जियनिहो	१	२४२
जियसत्तुनरवरिंदस्स	५	५२५५
जियसत्त य णरवती	६	६१९८
जीवं उद्विस्स कडं	२	१७७८
जीवा अद्भुट्ठिता	२	११४०
जीवाऽजीवसमुदओ	२	१०९५
जीवाऽजीवाभिगमो	१	४१२
जीवाऽजीवे न मुणइ	१	७१८
जीवा पुग्गल समया	३	२७२५
जीवो अक्खो तं पइ	१	२५
जीवो उ भावइत्थो	५	४८९६
जीवो पमायबहुलो	२	१६५५
जीहादोसनियत्ता	३	३१५६
जुगलं गिलाणगं वा	६	६१९३
जुत्तपमाणस्सऽसती	४	४०२१
जुत्त विरयस्स सययं	२	११४६
जुत्तं सयं न दाउं	२	१९४१
जुत्ती उ पत्थरायी	१	५२६
जुत्तमएहिं विट्ठणं	२	१४५९

ગાથા	વિભાગ:	ગાથાક્ર:
જુએહિ યંદિયહિ ય	૬	૬૩૬૭
જુવાનગા જે સવિગારગા ય	૪	૩૫૦૬
જે ડ અલક્ષણજુતા	૧	૨૨૨
જે જલુ અભાવિયા કુ-	૧	૩૬૮
જે છેત્તિયા મો ત્તિ ણ દેતિ ઠાગં	૪	૪૮૫૦
જે ચિત્તભિત્તિલિહિયા	૧	૮
		ટિ૦ ૪
જે ચિત્તભિત્તિલિહિયા	૧	૮
જે છેવ કારણા સિક્ક-	૩	૨૮૮૭
જે છેવ દોષિ પગતા	૪	૪૭૮૯
જે જન્મિ ડડમિ કયા	૧	૪૪૮
જે જન્મિ જુગે પવરા	૧	૨૦૧
જે જહ અસોયવાદી	૪	૪૮૨૦
જે જે દોસાયયણા	૨	૧૮૬૦
જેટ્ટુજેણ અક્કજં	૬	૬૧૫૦
જેટ્ટો કળેટ્ટમજાણ	૬	૬૨૬૧
જેટ્ટો મજ્ઞા ય માયા	૬	૬૦૯૭
જેણ અસુદ્ધા રસિણી	૨	૧૭૫૯
જેણ ડ આયાણેહિં	૨	૧૨૮૮
જેણ ડ સિદ્ધ અત્યં	૧	૧૭૯
જેણ જ્ઞવણં કરિસ્સતિ	૫	૪૮૯૩
જેણઽધિયં ડળં વા	૫	૫૫૯૧
જેણ વિસિસ્સહ રૂવં	૧	૨૫૯
જેણોગ્ગહિઓ અત્યો	૪	૪૮૭૧
જેણોગ્ગહિતા વહ્ગા	૪	૪૮૬૦
જે તે દેવેહિં કયા	૨	૧૧૮૪
જે પુણ અભાવિયા તે	૧	૩૪૨
જે પુણ ડજ્ઞચરણા	૪	૪૪૬૧
જે પુર્વિ ડવકરણા	૩	૩૦૯૮
જે મજ્ઞદેસે જલુ દેસગામા	૩	૩૨૫૭
જે મજ્ઞદેસે જલુ મિલ્લગામા	૩	૩૨૫૭
		ટિ૦ ૨
જે થ દંસાદઓ પાળા	૫	૫૯૫૮
જે થ પારંવિયા વુત્તા	૬	૬૪૧૨
જે રાયસત્થકુસલા	૧	૩૮૨
જે લોગવેયસમપહિં	૧	૩૮૧
જે વિ અ ન સન્નગંથેહિં	૨	૮૩૬
જે વિ ય પુર્વેવિ સિતિ નિ-	૨	૧૩૩૩
જેસિ પવિત્તિભિત્તી	૧	૮૫

ગાથા	વિભાગ:	ગાથાક્ર:
જેસિં એસુવણ્ણો	૨	૧૮૩૭
જેસિં ચાડ્યં ગણે વાસો	૫	૫૭૧૭
જે સુત્તગુણા જલુ લક્ષ-	૨	૧૨૨૨
જે સુત્તગુણા મળિયા	૫	૫૧૮૬
જેસુ વિહરંતિ તાતો	૫	૫૦૧૪
જેહિં કયા ડ ઉવસ્સય	૨	૧૪૯૦
”	૨	૧૪૯૧
જેહિં કયા પાહુડિયા	૨	૧૪૯૨
”	૨	૧૪૯૩
જે હોંતિ પગથમુદ્ધા	૧	૩૬૭
[જાઓ [જો આ] વળે વી ય બહિં	૪	૩૫૦૨]
જો દૂત્યં ભૂતથો	૫	૫૨૨૮
જોહસિય-ભવણ-વળયર-	૨	પૃષ્ઠ ૩૬૯
		પ્રશ્નિસગાથા ૨
જોહસિય ભવણ વળયર	૨	પૃષ્ઠ ૩૬૯
		પ્રશ્નિસગાથા ૩
જોહંતિ પક્કં ન ડ પક્કલેણં	૪	૪૪૧૦
જો ડ ઉદિન્ને સ્ત્રીણે	૧	૧૨૯
જો ડ ઉવેહં કુજ્ઞા	૨	૧૯૮૩
”	૫	૫૦૩૭
જો ડ ગુણો દોસકરો	૪	૪૦૫૨
જો ડજ્ઞિઓ આસિ પમૂ વ પુલ્લં	૪	૩૬૧૫
જો ડત્તમેહિં પહઓ	૧	૨૪૯
જો ડ પરં કંપંતં	૨	૧૩૨૦
જો ડ મહાજ્ઞણપિંડેણ	૪	૩૬૦૦
જો ડ પૂતં ન વિ જાણહ	૩	૩૨૪૪
જો કપ્પઠિતિં પુયં	૬	૬૪૪૦
જો જલુ સતંતસિદ્ધો	૧	૧૮૧
જો ગળહરો ન યાણતિ	૩	૩૨૪૬
જોગમકાડમહાગહે	૧	૬૦૭
જોગિંદિયહિં ન તહા	૨	૧૨૮૭
જોગવસહીહ અસહ	૨	૨૧૦૮
જો ચરમપેગલે પુણ	૧	૧૩૦
જો ચંદણે કહુરસો	૫	૫૯૧૫
જો છેવ ગમો હેટ્ટા	૪	૪૩૫૬
જો છેવ બલીણ ગમો	૧	૫૫૮
જો છેવ ય હરિણુ	૧	૫૦૬
જો જસ ડ ડવસમહ	૩	૨૬૯૮
જો જસ ડ ડવસમતી	૫	૫૭૩૩

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
जो जह कहेइ सुमिणं	१	२२३
जो जह व तह व लद्धं	६	६२०३
जो जहा वट्टए कालो	१	२९५
जो जहियं सो तत्तो	५	५५३९
जो जेण अणढभत्थो	२	१३२९
जो जेण गुणेणऽहिओ	२	१७९८
जो जेण जम्मि ठाणम्मि	५	५४९१
जो जेण पगारेणं	१	२६३
जो जेण विणा अत्थो	१	२१
जो णाते कतो धम्मो	६	६३०८
जोणीखुडभण पेछण	५	५९५५
जोण्हामणीपदीवा	३	२८५८
जो तं जगप्पदीवेहिं	४	३६४१
जोतिसणिमित्तमादी	४	३३३७
जो दध्वखेत्तकयकाल-	१	७९३
”	१	७९४
”	१	७९५
जो पुण उभयअवत्तो	५	५४८४
जो पुण कायवत्तीओ	४	४४५२
जो पुण जहत्थजुत्तो	१	१५
जो पुण तमेव मग्गं	२	१३२४
जो पुण तं अच्छं वा	५	५८५४
		टि० २
जो पुण मोहेइ परं	२	१३२६
जो पुण सभोयणं तं	५	५८५४
जो पेछिओ परेणं	६	६२३३
जो मागहओ पत्थो	४	४०६७
जो य अणुवायछिओ	२	९४६
जोयणसयं तु गंता	२	९७३
जो रयणमणायेयं	६	६३४५
जो वा दुडबलदेहो	३	३०१७
जो वा वि पेछतो तं	३	३०८८
		टि० ८
जो वि तिवत्थ दुवत्थो	४	३९८४
जो वि दग्धिणो हुज्जा	५	५९६२
जो वि पगासो बहुसो	२	१२२४
जो वि य तेसिं उवही	३	३०१३
जो वि य होतऽकंतो	५	५६४५
जो संजओ वि एयासु	२	१२९४
		बृ० २२५

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
जो सो उवगरणगणो	३	२९०५
जो होइ पेछतो तं	३	३०८८
जोहो मुखंडजडो	४	४१२१
	झ	
झाणट्टया भायणधोव-	१	६८०
झाणं नियमा चिंता	२	१६४१
झाणेण होइ लेसा	२	१६४०
झिज्झरिसुरभिपलंवे	२	८५१
झीमीभवन्ति उदया	१	१२३
	टि० ७	
	ट	
टिट्ठि त्ति नंदगोवस्स	१	७७
	ठ	
ठवणकुलाइं ठवेउं	४	३७२८
ठवणकुले व न साहइ	२	१४६६
ठवणाकप्पो दुविहो	६	६४४२
ठवणाघरम्मि लहुगो	५	५०८५
ठवियगसंछोभादी	२	१७८४
ठाइमठाई ओसरण	२	१७८३
ठाणट्ठिइणाणत्तं	६	६३५४
ठाणपडिसेवणाप्	३	२४७०
ठाणस्स होति गमणं	६	६३५१
”	६	६३५२
ठाणं गमणाऽऽगमणं	२	१६०५
ठाणं वा ठायंती	४	३३७३
ठाणासईय बाहिं	३	२९४४
ठाणे नियमा रूवं	३	२५९४
ठाणे सरीर भासा	६	६३१९
ठायंते अणुणवणा	४	४७४३
ठितो जया खेत्तवहिं सगारो	४	३५७०
ठियकप्पम्मि दसविधे	६	६४४१
ठियगमियदिट्ठऽदिट्ठे-	४	४२३१
ठियमट्ठियम्मि कप्पे	२	१४२१
	ड	
डगलससरक्खकुडमुह-	४	४२६३
डज्झइ पंचमवेगे	३	२२६०
डज्झंतं तिड्ढुसदारुयं	१	७६४
डहरस्सेमे दोसा	४	४०७०

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
ढहरो अकुलीणो त्ति य	१	७७२
ढोबिहिं च धरिसणा	४	४१२४
ढ		
ढिङ्कुणपिसुगादि तहिं	५	५३७६
ण		
ण उणिणयं पाउरते तु एक्कं	४	३६६९
ण गोयरो णेव य गोणिपाणं	४	४८६१
णणु सो चेव विसोसो	६	६२३२
ण तेसिं जायती विग्घं	६	६४६४
ण भूसणं भूसयते सरीरं	४	४११८
ण वि किंवि अणुण्णायं	४	३३३०
ण वि जोहसं ण गणियं	४	३३६५
णंतक असती राया	५	५५२०
णंतगम्वगुल्लगोरस	४	४१९८
णंतपएसाणं पि य	१	पृष्ठ २४
		टि० ३
णाऊण य वोच्छेदं	५	५४०४

[दृश्यतां “नाऊण य वोच्छेदं” इति गाथा
“नाऊण य वोच्छेयं” इति च गाथा]

णागा ! जलवासीया !	५	५७३९
णाणं तु अवस्वरं जेण	१	७२
णाणाणत्तीए पुणो	२	११६८
णाभोग पमादेण व	४	४१३२
णासेति मुत्तिमगं	६	६३१८
णिगंथिचेलगहणं	४	४१८९
णिच्छयतो सव्वगुरुं	१	६५
णिच्छंति व मरुगादी	४	३६०७
णिज्जुत्ति मासकपेसु	६	६४८२
णिभये गारत्थीणं	५	५६६०
णिरुवह्वं च खेमं च	५	४९६२
णीणेति पवेसेति व	५	५६०९
णेगंतियं अणच्चंतियं	१	१०
णेगा ढहिस गतो	४	४६९४
णेगेसु एगगहणं	४	३३१७
णेगेसु पियापुत्ता	४	३५५६
णेगेहिं आणियाणं	४	४३१९
णेच्छंतमगीतं एत्तिणेव	४	३६४०
णोतरणे अभत्तही	५	५७६४

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
ण्हाणाह समोसरणे	२	१२५१
[”]	४	४७२६
ण्हाणाऽणुजाणमाइसु	२	१७६९
ण्हाणादिसमोसरणे	४	४७२६
[”]	२	१२५१
त		
तइए वि होति जतणा	३	३१३२
तइओ एयमकिच्चं	२	१०१५
तइओ जावजीवं	२	१८३४
तइओ त्ति कधं जाणसि	६	६१५३
तइओ संजमअट्टी	४	३७६५
तइयच्चउत्था कप्पा	६	६४८१
तइयस्स जावजीवं	२	१८३२
तइयस्स दोन्नि मोत्तुं	५	५५२०
तइयं पडुच्च भंगं	३	२१३०
तइयं भावतो भिन्नं	२	८६०
तइयाह भिक्खचरिया	२	१३९७
तइयाए दो असुद्धा	५	५७९२
तइयादेसे भोत्तूण	३	२८६७
तओ पारंविआ बुत्ता	६	६४१०
तच्चित्ता तल्लेसा	३	२४५९
तज्जायलुत्तिलेवो	१	५२५
तज्जायमतज्जायं	४	३८७८
तट्ठाणं वा बुत्तं	६	६१६५
तण कट्ठ नेह धण्णे	५	५११७
तणगहण अग्गिसेवण	२	९२०
तणगहणाऽऽरणतणा	५	५६६७
तणगहणे झुसिरेतर	२	९०३
तणडगल्लारमल्लग	४	३५३५
”	४	४८४७
तणपणगरिम वि दोसा	४	३८३२
तण विणण संजयट्ठा	१	६२५
तणुईकयम्मि पुब्बं	२	१३४७
तणुनिहा पडिहारी	३	२३४१
तण्हाहओ गिलाणो	४	३४२५
तत पाइयं वियं पि य	२	१७६५
ततियलताए गवेसी	५	५७९४
ततिया गवेसणाए	५	५७९६
तत्तसस्थमिते गंधे	५	५८४८

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः	गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
तत्तो अणूणए कप्पे	६	६४६८	तब्भाविंयं तं तु कुलं अदूरे	३	३२२१
तत्तो इत्थिनपुंसा	१	४६६	तमतिमिरपडलभूतो	५	५५८१
तत्तो य ऊणए कप्पे	६	६४६७	तम्मि असाहीणे जेट्ट-	४	३५६४
तत्तो य वग्गणाओ	१	६६	तम्मि य अतिगतमित्ते	४	३६९७
तत्थ अकारण गमणं	४	३६८१	तम्मि वि सो चेव गमो	४	३९१९
तत्थ उ हिरण्णमाई	३	२६५२	तम्मूल उवहिगहणं	२	९१३
तत्थग्गहणं दुविहं	२	८९१	तम्हा अपरायत्ते	६	६३१०
तत्थ चउरंतमादी	३	२३०७	तम्हा उ अणेगंतो	४	४५८३
तत्थऽन्नतमो सुक्को	३	२१६९	तम्हा उ गेण्हियव्वं	४	४२५९
तत्थऽन्नतथ व दिवसं	४	३७५४	तम्हा उ जहिं गहितं	५	५२६९
तत्थ पवेसे लडुगा	५	५३७५	तम्हा उ निक्खिविस्सं	१	२५३
तत्थ पुण होइ दव्वे	३	२१४६	तम्हा उ भिंदियव्वं	४	३९२१
तत्थ भवे जति एवं	४	४५२८	तम्हा उ विहरियव्वं	३	२७५१
तत्थ य अतितं णंतो	३	३१६२	तम्हा खलु अब्बाले	१	५६६
तत्थ वि पढमं जं मीसु-	२	१८७८	तम्हा खलु दट्ठव्वो	५	५८७२
तत्थ वि य होति दोसा	३	२१३१	तम्हा खलु पट्टवणं	५	५५७३
तत्थावायं दुविहं	१	४२०	तम्हा गुब्बरपुट्टं	२	१७३६
तत्थेगो उ नियत्तो	१	१०३	तम्हा ण सव्वजीवा	४	३९५०
तत्थेव अणुवसंते	३	२२२२	तम्हा तु ण गंतव्वं	५	५३०३
तत्थेव अन्नगामे	२	१९०२	तम्हा दुच्चक्कपतिणा	१	४९९
तत्थेव आणवावेइ	३	३०३४	तम्हा न कहेयव्वं	१	७९०
तत्थेव गंतुकामा	५	५८३६	तम्हा पडिलेहिय साहि-	२	१५६४
तत्थेव भायणम्मी	५	५९०१	तम्हा पुंवि पडिलेहिऊण	२	१४५४
तत्थेव य निट्ठवणं	२	९१७	तम्हा विविंचित्तव्वं	५	५८७७
तत्थेव य निम्माए	५	५४१८	तरच्छचम्मं अणिलामइस्स	४	३८१७
तत्थेव य पडिबंधो	३	२५०३	तरु गिरि नदी समुदो	३	२४२९
"	४	४११६	तरुणाइअे निचं	५	५२५६
तत्थेव य भोक्खामो	५	४९६६	तरुणादीए दट्ठुं	३	२३१८
तदभावे न दुसु त्ति य	१	३०८	तरुणा बाहिरभावं	२	१४५८
तदसति पुव्वुत्ताणं	४	४१९९	तरुणावेसिस्थि विवाह-	४	३४९५
तदुभयकप्पिय जुत्तो	१	४०९	तरुणीउ पिंडियाओ	२	१८४८
तदुभय सुत्तं पडिलेह-	२	१५४३	तरुणीण अभिद्वणे	२	२०८३
तद्ववस्स दुग्गुण	६	६२५२	तरुणीण य पक्खेवो	५	४९५०
तद्विवसमक्खणम्मि	५	६०२६	तरुणीण य पव्वज्जा	४	४१६०
तद्विवसमक्खणेण उ	५	६०२८	तरुणी निष्फन्न परिवारा	४	४३४१
तद्विवसं पडिलेहा	१	५१९	तरुणे निष्फन्न परिवारे	४	४३३८
तद्विवसं बिइए वा	२	१२६९	तरुणे मज्झिम थेरे	४	४६८१
तप्पुव्विया अरहया	२	११९४	तरुणे वेसिस्थि विवाह	३	२३०४
तब्भाविंयद्वा व गिलाणए वा	४	३४१७	तरुणे वेसिस्थीओ	३	२३२९

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः	गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
तलगहणाड तलस्सा	२	८५६	तं छिंदओ होज सतिं तु दोसो	४	३९२९
तल नालिएर लउपु	२	८५२	तं जाणगं होहि अजाणिगा हं	३	३२४९
तलिय पुडग वज्जे या	३	२८८३	तं तु न जुज्जइ जम्हा	२	१३६५
तलियाड रत्तिगमणे	३	२८८४	तं तेण छूढं तहिगं च पत्ता	४	३६०६
तवगेलन्नऽद्धाणे	५	५८१७	तं नत्थि गामनगरं	३	२२९०
तव छेदो लहु गुरुगो	३	२४७९	तं पासिउं भावमुदिणकम्मा	४	४१०९
तवभावणणाणत्तं	२	१४२६	तं पि य चउत्तिवहं राह-	३	२८४९
तवभावणाह पंवि-	२	१३३२	तं पुण गम्भिज्ज दिवा	३	३०४२
तवसोसिय उव्वाया	२	१५५६	तं पुण चेइयनासे	१	३८९
तवेण सत्तेण सुत्तेण	२	१३२८	तं पुण जहत्थनियतं	१	५६
तवो सो उ अणुणाओ	५	५९५७	तं पुण रच्छमुहं वा	३	२२९९
तसउदगवणे घट्टण	५	५६३२	तं पुण रूवं ति विहं	३	२४६७
तसपाणविराहणया	४	३८१०	तं पुण सुण्णारणो	६	६१७८
तस वीयम्मि वि दिट्ठे	४	४०४२	तं पूयइत्ताण सुहासणत्थं	५	५०४८
तसवीयरक्खणट्ठा	२	१६६६	तं मणपज्जवनाणं	१	३५
तसवीयाह व दिट्ठे	१	६६७	तं वयणं सोऊणं	४	४७८१
तस्स जई किइकम्मं	२	२०२१	”	४	४७८५
तस्स य भूततिणिच्छा	६	६२६२	तं वयणं हिय मधुरं	२	२०१०
तस्सऽसह उड्डुवियडे	४	३५०८	तं वा अणक्कमंतो	२	१६६९
तस्संबंधि सुही वा	५	५५७४	तं वेल सारविती	२	१६९०
तस्सेव उ गामस्सा	२	११०२	तं सच्चित्तं दुविहं	२	९०८
तस्सेव य मग्गेणं	३	२९५३	तं सिव्वणीहि नाउं	३	३०३२
तह अन्नतिस्थिगा वि थ	४	४२५२	तं सोच्चा सो भगवं	४	३७९९
तह चेव अन्नहा वा	३	२२३३	ता अच्छइ जा फिडिओ	२	१५९४
तह वि अठियस्स दाउं	४	४३२७	ताइं तणफलगाइं	२	२०३७
तह वि य अठायमाणे	२	२०८५	ताइं विरूवरूवाइं	४	३६६७
”	५	४८८१	ताणि वि उवस्सयम्मिं	४	४१७६
”	६	६२०९	ता वंति अम्ह पुण्णो	३	२२१२
तह समणसुबिहित्ताणं	५	४९३०	वारेह ताव भंते !	२	२००७
तह से कहंति जह होइ	२	१९५०	तालं तलो पळंबं	२	८५७
तहियं पुव्वं गंतुं	३	३१९४	तालायरे य धारे	४	४२६८
तहिं वच्चंते गुरुगा	५	५५८६	तावसखडरकठिणयं	१	३४५
तहिं सिक्कपहिं हिंउति	३	२८८६	तावोदगं तु उसिणं	५	५९०८
तं काउ कोइ न तरह	५	५२७३	तावो भेदो अयसो	३	२७०८
तं काय परिच्चयई	२	९३०	”	५	५७४१
तं चेव अभिहणेज्जा	२	९३५	तासिं कक्खंतरगुज्झ-	३	२२५७
तं चेव णिट्ठवेती	५	५५८३	तासिं कुचोरुजवणा-	३	२६५७
तं चेव निट्ठवेई	३	२४९९	वासेऊण अवहिप्प	४	३३८८
तं चेव पुव्वभणियं	४	४८२१	ताहे ऋवगरणाणिं	४	३३९७

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
तिक्खल्लुहाए पीडा	२	१६९४
तिक्खुत्तो सक्खित्ते	६	६३९७
तिक्खुत्तो सक्खित्ते	४	३५५५
”	६	६३८०
तिगमाईया गच्छा	२	१६३०
तिगमादसंकणिजा	२	२०९०
तिगसंवच्छर तिग दुग	२	१९५४
ति चिय संचयदोसा	५	६०२०
तिट्ठाणे अवकमणं	५	५३६३
तिणिण य अत्तट्ठेती	४	४२२४
तिण्णेव य पच्छाया	४	४०८१
[”	४	३९६३]
तिण्ह वि कतरो गुरुतो	३	२५०९
तिण्ह वि कयरो गुरुओ	३	२५२९
तिण्हं एक्केण समं	२	१६१९
तिण्हाऽऽरेण समाणं	१	७८१
तिण्हेगयरे गमणे	३	३११५
तित्तकड्डोसहाइं	१	२८९
तित्ति ति नंदगोवस्स	१	७७
		टि० ४
तिस्थकर पवयण सुते	५	४९७५
[”	५	५०६०]
तिस्थगरा जिण चउदस	२	१११४
तिस्थपणामं काउं	२	११९३
तिस्थयरनामगोयस्स	२	१७८०
तिस्थयरपढमसिस्सं	५	४९८४
तिस्थयर पवयण सुते	५	५०६०
[”	५	४९७५]
तिस्थयरस्स समीवे	२	१२१८
तिस्थविवड्डी य पमा-	५	५३३७
तिस्थंकरपच्चिक्कट्ठो	४	३५४०
”	६	६३७८
तिस्थाइसेससंजय	२	११८५
तिस्थाणुसज्जणाए	२	११४२
तिभि कसिणे जहण्णे	४	३९८६
तिभि विहत्थी चउरंगुलं	४	४०१३
तिन्नेव गच्छवासी	२	१४७२
तिन्नेव य चउगुल्ला	२	१७६०

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
तिन्नेव य पच्छागा	४	३९६३
[”	४	४०८१]
तिपयं जह ओवग्गे	१	३०४
तिपरियमणागाढे	४	३५५१
तिप्पभिह् अडंतीओ	२	२०९३
तिरिएसु वि एवं चिय	१	४२८
तिरियनिवारण अभिहणण	४	३३५४
तिरियमणुहत्थियातो	१	५९१
तिरियमणुयदेवीणं	३	२४३०
तिरियामरनरइत्थी	२	१११३
तिलुसतिभागमित्तो	५	५०३०
”	५	५१३०
तिविह निमित्तं एक्केक्क	२	१३१८
तिविह परिगह दग्घे	२	८९२
तिविहम्मि कालछेए	४	३९७३
तिविहं च अहालंदं	४	३३०३
तिविहं च भवे वत्थुं	२	८२७
तिविहं च होइ करणं	१	९४
तिविहं च होइ गहणं	४	४३३३
तिविहं च होइ पायं	४	४०२७
तिविहं च होति दुगं	६	६१८३
तिविहं च होति विसमं	६	६१८५
तिविहं होइ निमित्तं	२	१३१३
तिविहं होइ पुलागं	५	६०४८
तिविहाऽऽमयमेसज्जे	३	३०९५
तिविहा होइ निवण्णा	५	५९४६
तिविहिस्थि तत्थ थेरिं	१	६३८
तिविहे परुवियम्मि	४	४०२८
तिविहे य उवस्सग्गे	६	६२६९
तिविहोन्निय असतीए	४	३६७७
तिविहो बहुस्सुओ खल्ल	१	४०२
तिक्कसायपरिणतो	५	४९९३
”	५	५००५
तिक्कसायसमुदया	३	२६८३
तिक्काभिगहसंजुत्ता	५	५९६०
तिक्के मंदे णातम-	४	३९३६
तिक्केहि होति तिक्को	४	३९३७
तिसमय तट्ठित्तं वा	५	४८८९

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः	गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
तिसु छल्लहुगा छगुरु	५	५८४१	तुल्ले वि समारंभे	२	१८२९
तिसु लहुओ गुरु एगो	५	५८४०	तुवरे फले थ पत्ते	३	२९२२
तिसु लहुओ तिसु लहुया	२	१५९३	”	३	३११७
तिहिकरणम्मि पसत्थे	२	१५४५	तुसधन्नाइं जहियं	४	३३६४
तिहिं कारणेहिं अन्नं	५	५४९७	तुसिणीए चउगुरुगा	५	५९९२
तिहिं थेरेहिं कयं जं	३	२८६०	तुसिणीए हुंकारे	६	६१०५
तित्तिणिए चलचित्ते	१	७६२	तूरपइ दित्ति मा ते	१	६४१
तित्तिणिए पुव्व भणिते	६	६३३२	तूरह धम्मं काउं	४	४६७५
तित्तिणिया वि तदट्ठा	६	६३४०	तूरंतो व न पेहे	२	१४६९
तीस दिणे आयरिए	५	५७७७	तेइच्छियस्स इच्छा-	२	१९६१
तीसा थ पणवीसा	६	६२३८	तेऊवाउविहूणा	५	५६५२
”	५	६०४२	ते कित्तिथा पएसा	४	४५१२
तीसु वि दीवियकज्जा	५	५४९२	ते खिंसणापरद्धा	६	६०९३
तुच्छत्तणेण गम्बो	६	६४००	ते गंतुमणा बाहिं	५	५७००
तुच्छमवलंबमाणो	४	४५३१	तेगिच्छ मते पुच्छा	१	३७६
तुच्छा गारवबहुला	१	१४६	ते गुरुलहुपज्जाया	१	६८
तुच्छेण वि लोभिज्जइ	२	२०५४	ते चेव तथ दोसा	३	२५२५
तुम्भ चिय णीसाए	४	४६८५	”	३	२५४२
तुम्भट्ठाए कयमिणं	४	४०३६	ते चेव दारुदंडे	५	५९७५
तुम्भ वि पुण्णो कप्पो	३	२१३७	ते चेव विवहुंता	१	२२९
तुम्भे गिण्हह भिवखं	३	२२१५	ते चेव सवेंटम्मि	५	५९७३
तुम्भे वि कहं विमुहे	४	४१८६	तेणट्ठम्मि पसज्जण	३	२७७९
तुम्भे वि ताव मग्गाह	४	४६४५	तेण परं आवायं	१	४६५
तुमए किर दहुरओ	६	६१४०	तेण परं चउगुरुगा	४	४१४४
तुमए समगं आमं	५	५१८९	तेण परं निच्छुमणा	२	१२७२
तुम्हऽट्ठाए कयमिणं	४	४०३६	तेण परं पुरिसाणं	१	४६४
		टि० ३	”	४	४८२३
तुम्ह थ अम्ह थ अट्ठा	३	२९५५	तेणभय सावयभया	४	४३०५
तुरियगिलाणाहरणे	६	६३३८	तेण भयोदककजे	३	३०६०
तुरियं नाहिज्जंते	१	७१९	तेणाऽऽरक्खियसावय-	३	३२०९
तुल्ल जहन्ना ठाणा	२	१४३२	तेणाऽऽल्लोग णिसिज्जा	४	३९०४
तुल्लम्मि अदत्तमी	३	२९१७	तेणा सावय मसगा	२	१४५५
तुल्लम्मि वि अवराधे	५	४९७४	”	३	२४४८
तुल्लम्मि वि अवराहे	५	५१२६	तेणिच्छिए तस्स जहिं अगम्मा	३	३२३३
तुल्लहिकरणा संखा	६	६१२९	तेणियरं व सगारो	३	२३४७
तुल्ला चेव उ ठाणा	१	७०७	तेणियं पड्डिणियं चेव	४	४४७३
तुल्ले छेयणभावे	१	८३	तेणे देवमणुस्से	२	८८२
तुल्ले मेहुणभावे	३	२५१४	तेणेव साह्या मो	२	१९८२
”	३	२५३३	तेणे सावय ओसह	१	७५६

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
तेनेसु णिसट्ठेसुं	४	३३८१
तेनेहि अगणिणा वा	४	३७४७
तेनेहिंअगणिणा वा	४	३७४७
		टि० १
ते तत्थ सणिविट्ठा	४	३३४१
ते तत्थ सन्निविट्ठा	४	३३७२
”	४	३४४९
”	४	३४६८
ते तिण्णि दोण्णी अहविक्कतो उ	३	३२१९
ते दोऽबुवालभित्ता	५	५३७९
ते नखिवालमुहवासि-	३	२३०९
ते निग्गया गुरुकुला	५	५७०२
ते पत्त गुरुसगासं	२	१५२१
ते पुण आणिजंते	५	५८६३
ते पुण होंति दुगादी	४	४१०४
तेमाल तामलिचीय	४	३९१२
		टि० २
तेरिच्छगं पि तिविहं	३	२८३४
		टि० २
तेरिच्छं पि य तिविहं	३	२५३४
तेलोकदेवमहिता	६	६२००
तेलोकदेवमहिता	४	३७३७
तेल्लगुडखंडमच्छ-	४	३४८१
तेल्लुव्वट्ठण गहावण	२	१९५२
ते वि असंखा लोगा	२	१४३३
ते वि य पुरिसा दुविहा	३	२५६२
तेसामभावा अहवा वि संका	३	३२०१
तेसि अवारणे लहुगा	४	३३५३
तेसि तत्थ ठिवारं	४	४२६५
तेसि पच्चयहेउं	५	६०३८
ते सीदितुमारद्धा	३	२४६२
तेसु भणिण्हंतेसु य	४	३५८९
तेसु ठिएसु पउत्थो	४	३३३९
तेसु सपरिग्गहेसुं	२	१०८७
तो कुज्जा उवओगं	५	५८८८
तो पच्छिमस्मि काले	२	१३६०
तोसलिप्प वग्गरणा	४	३४४६
थ		
मद्धा निरोवयारा	२	१५७१

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
थद्धे गारव तेणिय	४	४४९५
थलकरणे वेमाणितो	५	५५५८
थल देउलिया ठाणं	४	३५४९
थलसंकमणे जयणा	५	५६५८
थलि गोणि सयं सुय भवख-	२	९९३
थंढिलवाघाएणं	५	५५२८
थंढिल्लस्स अलंभे	५	५९१८
थंढिल्लाण अनियमा	२	१७४१
थाइणि वलवा वरिसं	४	३९५९
थाणम्मि पुच्छियम्मि	६	६०९५
थाणं च कालं च तहेव वत्थुं	४	४५६५
थीपडिबद्धे उवस्सए	२	२०७३
थी पंडे तिरिगीसु व	३	३२६०
थीपुरिसअणायारे	३	२३९४
थी पुरिस णालाणाले	५	५२४९
थीपुरिसा जह उदयं	५	५१६९
थीपुरिसाण उ फासे	२	१७८६
थीपुरिसा पत्तेयं	५	५१७१
थी पुरिसो अ नपुंसो	२	२०९८
थुइमंगलमामंतण	२	१४६१
थुइमंगलम्मि गणिणा	४	४५०१
थूभमह सट्ठिसमणी	६	६२७५
थूलसुहुमेसु वुत्तं	४	४०५०
थूला वा सुहुमा वा	४	४०४९
थेराइएसु अहवा	३	२५८१
थेराण सत्तरी खल्लु	६	६४३४
थेराणं नाणत्तं	२	१४४१
थेरादितिप्प अहवा	३	२५८१
		टि० ४
थेरा परिच्छंति कप्पेसु तेसिं	४	४१६१
थेरा पुण जाणंती	५	६०३६
थेरी कोट्टगदारे	२	२०९१
थेरी मज्झिम तरुणी	३	२६१०
थेरे व गिलाणे वा	५	५९६७
थोवम्मि अभावम्मि य	५	५६७०
थोवं जति आवण्णे	५	५५९०
थोवं पि धरेमाणी	६	६३०१
थोवं बहुम्मि पडियं	५	५९१२
थोवा वि हणंति खुहं	३	३०९४

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः	गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
श्रोत्रे घणे गंधजुते अभावे	३	३१६६	दव्वम्मि य भावम्मि य	४	४१९०
द			दव्ववती दव्वाइं	१	१८५
दगतीर चिट्ठणादी	३	२३८४	दव्वसुयं पत्तगपुत्थएसु	१	१७५
दगतीरे ता चिट्ठे	५	५६६१	दव्वस्स उ अणुओगो	१	१५३
दगदोद्धिगाइ जं पुव्व-	१	६५८	दव्वं तु उण्हसीतं	५	५९०२
दगभाणूणे दट्ठुं	४	३४२८	दव्वं तु जाणियव्वं	४	३७७९
दगमेहुणसंकाए	३	२३९७	दव्वाइ उज्झियं दव्वओ	१	६११
दट्ठुं निमंतण लुद्धो-	५	५०६९	दव्वाइ कमो चउहा	३	२७२४
दट्ठुं पि णे न लब्भामो	१	५७२	दव्वाइचउकं वा	१	१३६
दट्ठुं विउव्वियाओ	३	२३०६	दव्वाइतिविहकसिणे	४	३८८९
दट्ठूण जिणवराणं	१	१०५	दव्वाइ दव्व हीणा-	१	६५६
दट्ठूण तं विससणं	५	४९५१	दव्वाइसन्निकरिसा	३	२१४७
दट्ठूण नडं काई	६	६२६५	दव्वाइ अणुकूले	२	१३६६
दट्ठूण निहुयवासं	२	२०७९	दव्वाइ एक्केको	१	६७१
दट्ठूण य अणगारं	२	१४०२	दव्वाण दव्वभूओ	१	१८६
दट्ठूण य राइद्धिं	४	३७६२	दव्वाणं अणुयोगो	१	१५७
दट्ठूण य सहकरणं	३	२४१४	दव्वादिकसिणविसयं	१	३८
दट्ठूण वा गिलाणो	४	३३४४	दव्वावइमाईसुं	२	२११५
दट्ठूण वा नियत्तण	३	२३८८	दव्वासन्नं भवणा-	१	४५०
दट्ठे पुप्फगभिजे	४	४०२६	दव्वे एगं पायं	४	४०६१
दट्ठुर सुणए सप्पे	६	६१३४	दव्वे छिणमछिणं	४	३६५३
दप्पेण जो उ दिक्खेति	६	६३११	दव्वेण य भावेण य	२	१८५४
दमए दूभगे भट्ठे	१	६३२	दव्वेणं उहेसो	४	४२४३
दमए पमाणपुरिसे	२	१८२२	दव्वेणिकं दव्वं	१	१५४
दरहिंढिएव भाणं	५	५३१३	दव्वेणेगं दव्वं	१	१५४
दविउ त्ति ठिओ मेहो	१	३३६			टि० ३
		टि० ५	दव्वे तण्डगलाई	२	१४९९
दवियट्ठसंखडे वा	४	४७५०	दव्वे तिविहं एगिदि-	१	६०४
दव्वक्खएण पंतो	२	१५८८	"	१	६५१
दव्वक्खएण लुद्धो	२	१५८८	दव्वे तिविहं मादुक-	५	४८८४
		टीका पाठ०	दव्वे नाणापुरिसे	१	१४२
दव्व दिसि खेत्त काले	५	५२१४	दव्वे नियमा भावो	१	१६९
दव्वप्पमाण अतिरेग	४	३९६१	दव्वे पुण तल्लुद्धी	१	१४
"	४	३९९९	दव्वे भवितो निव्वत्तिओ	२	११२७
दव्वप्पमाण गणणा	२	१६११	दव्वे भावऽविमुत्ती	४	३५४४
दव्वम्मि उ अहिगरणं	३	२६८१	दव्वे भावे य चलं	१	५०३
दव्वम्मि ऊ उवस्सओ	४	३२९४	दव्वे सच्चिमादी	३	२७२६
दव्वम्मि मंथितो खलु	६	६३१६	दव्वे सच्चितादी	५	४८८७
			दव्वोवक्खरणेहा-	४	४२५०

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
दस एयस्स य मज्झ य	६	६०७३
दसठाण्डितो कप्पो	६	६३६३
दससु वि मूलाऽऽयरिण	५	५१६८
दहिअवयवो उ मंथू	२	१७०९
दहितेछाई उभयं	२	२०९५
दहितेछाई दग्धे	२	२०९५
		टि० ६
दंढपडिहारवज्जं	३	२९७७
दंतपुरे आहरणं	२	२०४३
दंतिक्कगोरतिल्लगुल-	३	३०७२
दंसणचरणा मूढस्स	२	९३२
दंसणनाणचरित्तं	४	४५५३
दंसण नाण चरित्ते	२	२११०
दंसण नाणे माता	३	२७८४
दंसणनित्ते पक्खो	५	५४३५
दंसणमोग्गह ईहा	१	१३३
दंसणमोहे स्त्रीणे	१	१३१
दंसणम्मि य वंतम्मि	६	६४१४
दंसणवादे लहुगा	३	३१८९
दंसणसोही थिरकरण-	२	१२२६
दंसिय छंदिय गुरु सेसण	१	५१०
दाह्यगणगोटीणं	४	४७६५
दाउं व उड्डुस्से	१	६२२
दाउं हिट्ठा छारं	४	४५१७
दाऊण अज्जद्वं	२	१८२६
दाऊण वंदणं मस्थ-	४	४४९३
दाऊणं वा गच्छइ	२	१८८१
दाणे अभिगम सहे	२	१४८९
”	२	१५७९
”	२	१५८०
”	२	१५८१
दारदुयस्स सु असती	४	४८१५
दारमसुखं काउं	३	२६६७
दारस्स वा वि गहणं	३	२१२८
दारं ण उक्कंति न खज्जमार्णि	२	१३९२
		टि० ३
दारं न होइ एत्तो	४	३३७५
दारं धाउं वाही	१	२१५
दारे अवंगुयग्मी	३	२३२७

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
दारे अवंगुयग्मी	३	२३२८
दावइविओ गइचंचळो	१	७५२
दाहामो णं कस्सइ	३	२८२७
दाहामो स्ति य गुरुगा	२	१९४२
दाहिणकरेण कण्णं	४	४०४१
		टि० ३
दाहिणकरेण कोणं	१	६६६
”	४	४०४१
दिज्जंते वि तयाऽणि-	४	४६०१
दिज्जंतो वि न गहिओ	४	४६४२
दिट्ठमदिट्ठ विदेसस्थ	४	४७२९
दिट्ठमदिट्ठं च तहा	४	४४७४
दिट्ठमदिट्ठे दिट्ठं	१	६६१
दिट्ठसुवस्सयगहणं	३	२२९६
दिट्ठ सलोमे दोसा	४	३८३४
दिट्ठं अदिट्ठव महं जणेणं	४	४१०८
दिट्ठं अज्जस्थ मण	३	२४३२
दिट्ठं च परामुट्ठं	४	३७९८
दिट्ठं पडिहणेत्ता	४	४६४०
दिट्ठंतो गुहासीहे	२	२११३
दिट्ठंतो घडगारो	१	३०६
दिट्ठंतो डुवक्खरण	४	४४३०
दिट्ठंतो पुरिसपुरे	३	२२९१
दिट्ठं वस्थगहणं	४	४२३५
”	४	४३०८
दिट्ठा अवाउडा हं	३	२२५६
दिट्ठिनिवायाऽऽलावे	२	१३४६
दिट्ठीसंबंधो वा	३	२२५३
दिट्ठे संका भोइय	२	८६६
”	३	२१७५
”	६	६१७१
दिट्ठोभास पडिस्सुय	३	२१९२
दिणे दिणे दाहिसि थोव थोवं	३	३१९७
दित्तमदिता तिरिया	१	४२४
दिज्जो भवक्खिहेणेव	४	४६२३
दियद्विजे वि सच्चित्ते	३	३०४६
दिय राओ पच्चवाय	२	१४७६
दियराओ लहुगुरुगा	२	८७८
[”]	५	५८५६]

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
दियरातो अण्ण गिण्हति	५	५८६०
दियरातो लुहुगुरुगा	५	५८५६
["]	२	८७८]
दिवसओ सपक्खे लुहुगा	५	५९८०
दिवसट्टिया वि रत्तिं	३	२९३१
दिवसं पि ता ण कप्पइ	५	५९७८
दिवसेण पोरिसीए	६	६२५१
दिवसे दिवसे गहणं	५	६०२१
दिवसे दिवसे व दुल्लमे	४	३८१९
दिब्बेसु उत्तमो लाभो	३	२८३४
दिब्बेहिं छंदिओ हं	६	६०६२
दिस अवरदक्खिणा वक्खि-	२	१५०६
,"	५	५५०५
दिसिपवणगामसूरिय-	१	४५६
दिसिमूढो पुब्बाऽवर	५	५२१६
दित्तगपडिच्छगाणं	२	१६५१
दित्ति पणीयाहारं	१	७५०
दीणकल्लणेहि जायति	६	६१४३
दीवा अन्नो दीवो	२	२११२
दीसति य पाडिरूवं	६	६१५४
दीहाइमाईसु उ विज्जवंधं	५	५६८१
दीहाइयणे गमणं	५	५९९०
दीहे ओसइभावित	५	५९८७
दीहे ओसइरचितं	५	५९८७
दुओणयं अहाजायं	४	४४७०
दुक्खं च भुंजंति सति द्वितेसु	४	३४९२
दुक्खं ठिओ व निज्जइ	४	४३९२
दुक्खं ति भुंजंति सति द्वितेसु	४	३४९२
दुक्खं विसुयावेउं	२	२०७४
दुक्खेहि अत्थिताणं	६	६४०६
दुक्खेहिं अत्थिताणं	६	६४०६
दुगमादीसामण्णे	४	४३११
दुगसत्तगकिइकम्मस्स	४	४४६९
दुग्गो चतुग्गो वा	४	३९८१
दुग्गट्टिए वीरअहिट्टिए वा	४	४८६४
दुग्गूढाणं छब्बं-	३	२५९६

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
दुग्धासे खीरवती	४	४३४६
दुचरिमसुत्ते वुत्तं	६	६०६१
दुज्जणवज्जा साला	३	२६७५
दुट्ठे मूढे वुग्गाहिए	५	५२१३
दुण्ह जओ एगस्सा	४	४२४९
दुण्हऽट्टाए दुण्ह वि	५	५४९३
दुण्ह वि तेसिं गहणं	४	३९६०
दुण्हं अणाणुपुब्बी	१	२६६
दुष्मि तिहत्थायामा	४	४०९०
दुष्मि वि विसीयमाणे	५	५४५६
दुपुडादि अद्धखल्ला	४	३८४९
दुप्पडिलेहियवूसे	४	३८४३
दुप्पडिलेहियमादिसु	५	५७६३
दुप्पभिइ पिया पुत्ता	४	३५५८
दुप्पभिई उ अगम्मा	३	३२११
दुल्लवलपुच्छेगयरे	३	२२३८
दुल्लभमाईसु उ कारणेसुं	४	४१८३
दुरतिक्रमं खु विधियं	४	४१३६
दुरहियविज्जो पञ्चत-	१	३७२
दुरुहंत ओरुमंते	३	२६४४
दुल्लभदव्वं व सिया	४	३५५३
दुल्लभदव्वे देसे	६	६२५३
दुल्लभवत्थे व सिया	४	४१६९
दुविकप्पं पज्जाए	५	४८८५
दुविधो उ परिआओ	५	५२०८
दुविधो य होइ दुट्ठो	५	४९६६
दुवियदुडुद्धिमलणं	४	४३९६
दुविहकरणोवचाया	१	५८०
दुविह चउत्तिवह छत्तिवह	४	३५३२
दुविह निमित्ते कोसे	१	५३६
दुविहपमाणतिरेगे	३	२३६६
दुविहम्मि भेरवम्मि	३	३१३५
दुविहं च फरुसवयणं	६	६०९९
दुविहं च भावकम्मं	५	४८९८
दुविहं च भावकसिणं	४	३८८६
दुविहं च होइ वत्थं	३	२७९४
दुविहं तु दव्वकसिणं	४	३८८१
दुविहं पि वेयणं ते	२	१६२९
दुविहाए वि चउगुरु	३	३१४४

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
दुविहाओ भावणाओ	२	१२९१
दुविहा णायमणाया	४	४१३४
दुविहा य होइ दुद्धी	५	५८१९
दुविहा य होति सेज्जा	१	५४१
		टि० १
दुविहा य होंति पाता	१	४८८
दुविहाऽवाता उ विहे	३	३१३९
दुविहा सामायारी	१	७७७
दुविहा हवंति सेज्जा	१	५४१
दुविहे किइकम्मम्मि	४	४५४१
दुविहे गेलण्णम्मि	६	६३७९
दुविहे गेलण्णम्मि	६	६३९६
दुविहे गेलञ्जम्मि	४	३५५०
”	४	३६३८
दुविहो अ होइ छेदो	१	७१०
दुविहो उ पंडओ खलु	५	५१४९
दुविहो जाणमजाणी	५	५१७६
दुविहो य मासकप्पो	६	६४३१
दुविहो य होइ अग्गी	३	२१४५
दुविहो य होइ जोई	४	३४३३
दुविहो य होइ दीवो	४	३४६१
दुविहो य होइ पंथो	३	३०५१
दुविहो लिंग विहारे	१	७५७
दुविहो वसहीदोसो	५	४९१३
दुविहो होति अचेको	६	६३६५
दुवियडहुणिसण्णा	४	४१३९
दुस्सन्नप्पो तिविहो	५	५२१२
दुस्संवर बहुपाणादि	३	२७४८
दुहतो ओवं एकेकप्प-	५	५९१०
दुहजंता दुविधा	५	५८२४
दुमिय भूमिय वासिय	१	५८४
दुम्मि दिट्ठि लहुओ	३	२१७४
दुम्मि दिट्ठे लहुओ	३	२१९८
दुग्गयमुट्ठे	४	४४३८
दूरेण संजईओ	३	२१६३
दूरे तस्स तिमिच्छी	२	११५१
दूरे मज्झ परिजणो	५	५७०७
दूरे व अन्नगामो	३	२९२८
दूसियवेओ दूसिय	५	५१५०

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
देउलियअणुणवणा	२	१४९६
देवाणुवित्ति भत्ती	२	१२१०
देवा हु णे पसन्ना	२	१९८१
देविंदरायडग्गह	४	४७८४
देविंदरायगहवइ-	१	६६९
देवे य इत्थिरुवं	५	५६८८
देवेहिं भेसिओ वि य	२	१३३९
देसकडा मज्झपक्का	२	१७६२
देसकहापरिकहणे	३	२६९७
”	५	५७३१
देसकुलजाइरुवी	१	२४१
देसग्गहणे वीएहिं	४	३३२२
देसिय राइय पक्खिय	४	४४६७
देसिय वाणिय लोभा	३	२८२६
देसिल्लगं वज्जुयं मणुवं	४	३९९८
देसी गिलाण जावो-	४	३९१०
”	४	३९११
देसीभासाइ कयं	४	३३०४
देसीभासाए कयं	४	३४३१
देसीभासाय कयं	४	३४५९
देसो व सोवसगो	२	९३७
”	२	९४२
देहबलं खलु विरियं	४	३९४८
देहस्स सु दोबलं	५	५६०४
देहऽहिओ गणणेक्को	३	२३७७
देहे अभिवहुंते	१	२२७
देहेण वा विरुवो	६	६१५८
देहोवहीण ढाहो	४	३४७४
देहोवहीतेणगसावतेहिं	३	३२५८
दोहं पि डग्गहो त्ति य	३	२८११
दोह्णेण आगतो खंदपुण	३	३२७२
दो जोयणाइं गंतुं	५	५६५७
दोणिण य दिवहुंते	५	५५२७
दोणिण वि वयंति पयं	५	५२५२
दोणइ वि कतरो गुहओ	५	५८०१
दोणइ वि वियत्त गमणं	३	३०८६
दोणहं उवदि वसंती	२	२१०५
दोणहं उवदि वसती	२	२०४६
दोणहं पि अ जुयलाणं	१	६४०

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
दोण्डेगयर् नट्टं	४	४६१५
दो थेरि तरुणि थेरी	२	२०८७
दो दक्खिणावहा तु	४	३८९२
दोस्सि अणुआयाओ	२	१६९७
दोस्सि उ पमज्जणाओ	३	२७४६
दोस्सि वि अनालबद्धा उ	५	५२४७
दोस्सि वि दाउं गमणं	२	२०१७
दोस्सि वि समागया स-	३	३०८७
दोस्सि वि ससंजईया	३	२२१८
दोस्सि वि सद्ध भवंती	४	३७६८
दो मासे एसणाए	५	५४४३
दोरेहि व वज्जेहि व	४	३८६९
दोसं हंतुणं गुणं	६	६४२९
दोसा खल्लु अलियाई	१	२८३
दो सांगरा उ पडमो	१	६८२
दोसा जेण निरुभंति	४	३३३१
दोसाणं परिहारो	१	४७६
दोसं तु जे होति तवस्सिणीणं	४	३८२०
दो सांभरगा दीवि-	४	३८९१
दोसा वा के तस्सा	४	३५२०
दोसाऽसति मज्झिमगा	६	६४३५
दोसु वि अलद्धि कण्णे	३	२६१३
दोसु वि अब्बोच्छिण्णे	४	३५६८
दोसु वि परिणमइ मई	१	७९७
दोसें खेव विमग्गह	३	३१७६
दोसेहिं एत्तिएहिं	३	३१७३
दोहिं वि अरहिय रहिए	३	२२५४
दोहिं वि गुरुगा एते	४	४४२४
दोहिं वि पक्खेहिं सुसं-	३	२४३८
दोहिं वि रहिय सकामं	३	२२४९
ध		
धणियसरिसं तु कम्मं	३	२६२१
धम्मकह महिद्धीए	५	५६९१
धम्मकहा पुण्णेहि व	३	३०२१
धम्मकहा पाडिज्जति	५	५१८२
धम्मकहासुण्णाए	३	२२६४
धम्मस्स मूलं विणयं वयंति	४	४४४१
धम्मं कहेइ जस्स उ	४	४५९६
धम्मैण उ पडिबज्जइ	२	१४२२

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
धम्मोदण रुवं	२	१२०१
धारणया उ अभोगो	३	२३६७
”	३	२३७२
धारोदए महासलिल-	४	३४२२
धावंतो उव्वाओ	१	३२०
धिइधणियबद्धकच्छो	२	१३५६
धिइबलजुत्तो वि सुणी	४	३७८३
धिइबलपुरस्सराओ	२	१३५७
धिइसंघयणादीणं	४	४४९८
धिइ सारीरा सत्ती	२	९५६
धितिबलिया तवसूरा	६	६४८४
धिद्धिक्कतो य हाहक्कतो	४	४१२६
धियसंघयणे तुल्ला	१	२०३
धी मुंडितो दुरप्पा	२	८९८
धीरपुरिसपक्कतो	२	१४४८
धुवणाऽधुवणे दोसा	४	४०१२
”	५	६०२७
धूमसिमितं नाणं	१	२८
धूमदी बाहिरतो	५	५२१५
धीर्यस्स व शतस्स व	३	२९७८
न		
नहपुरेण व वसही	४	३७३४
नडईसयाउगो वा	३	२६२३
नं करिंति आगमं ते	२	१४२०
न केवलं जा उ विहम्मिआ सती	४	४११७
नक्खसौ खल्लु मासो	२	११२८
नक्खेणावि हुं छिज्जइ	२	९४५
नगराइ निरुद्ध घरे	१	६७८
न वित्तकम्मस्स वित्तेसमंघो	३	३२५३
नक्खं नरवद्धो सत्त-	६	११२५
नक्खइ अणेणं अत्थो	४	४५७४
नज्जतमणज्जे	५	५१४६
नहे होइ अणीयं	३	२४५३
नं उक्खिज्जइ अएसुं	५	५१३८
नडपेच्छं दट्ठणं	५	५३५२
नडमाई पिच्छंतो	२	१६००
नणु दव्वोमोयरिया	४	४०६३
न तरिजा जति तिणिण उ	१	५१४
न तस्स वत्थाइसु कोइ संगो	४	३९९६

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
नत्थि अगीतत्थो वा	४	३३१३
नत्थि अनिदानओ होइ	२	१०४९
नत्थि कहालद्धी मे	१	५७१
नत्थि खल्लु अपच्छित्ती	३	२४८६
नत्थि घरे जिणदत्तो	२	८१९
नत्थि पवत्तणदोसो	३	३१८०
नत्थि य मामागाइं	२	२०९६
नत्थेत्थ करो नगरं	२	१०८९
नदिकोप्पर वरणेण व	५	५६४३
नदि पह जर वत्थ जले	१	९६
नदिपूरण वसही	४	३७३४
		टि० १
न पारदोच्चा गरिहा व लोए	४	३९०५
नमणं पुब्बभासा	२	२०१६
न मिलंति लिङ्गकजे	२	१८१३
न य अप्पगासगतं	२	१२४९
न यं कथइ सिम्मातो	१	३७१
नयणे दिट्ठे गहिण	२	२०४१
नयणे दिट्ठे सिट्ठे	२	२०३९
नयणे पूरे दिट्ठे	३	२३८५
नं यं बंधहेउविगलत्त-	६	६२२७
न लभइ खरेहिं निहं	४	३९१५
न वओ इत्थ पमाणं	२	२१००
नवदसचउदसओही-	५	६०३७
नवधम्मस्स हि पाएण	५	५७१८
नवधम्माण थिरत्तं	२	१७९३
नवं पेहातो अदिट्ठे	५	५८८२
नवंभांगकए वत्थे	३	२८३१
नवसे न थाणइ किंची	३	२६६१
नं वि इंदियाइं उवलद्धि-	१	२७
ने वि एयं तं वत्थं	४	४१७४
नं विं कुप्पसि न पसीयसि	४	४४८७
ने विं को विं कंप्पि पुच्छति	४	४८२६
न वि खाइयं न वि वइं	२	९८८
नं विं ल म्महएवया नेव	२	१०४६
नं वि जाणामो निमित्तं	३	२८०५
न वि ते कहंति अमुगो	५	५९९४
न वि य समत्थो सव्वो	४	३७८७
न वि य हु होयणवत्था	१	२३

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
न वि लब्भइं पवेसो	३	३१९८
न वि वच्छएसु सज्जंति	२	२१२०
न विविता जत्थ मुणी	३	२९८०
नहदंतादिअणंतर	५	४९०१
न हि जो घडं वियाणइ	१	१६
न हु ते संजमहेउं	४	४५२९
न हु होइ सोइयव्वो	४	३७३९
न हु होति सोतियव्वो	६	६२०२
नंदंति जेण तवसंजमेसु	३	२९२०
नंदि चउक्कं दव्वे	१	२४
		टि० ४
नंदी चतुक्क दव्वे	१	२४
नंदीतूरं पुणस्स	२	१५४९
"	२	१५६७
"	२	१९२३
नंदी मंगलहेउं	१	४
नंदी य मंगलट्ठा	१	३
नाउमगीयं बलिणं	३	२९६२
नाऊण किंवि अन्नस्स	१	३७०
नाऊण तस्स भावं	४	४७८२
"	५	५३३१
नाऊण य अइगमणं	२	१८०२
नाऊण य माणुस्सं	४	६७६३
नाऊण य वोच्छेदं	५	५०८३
"	५	५१०२
"	५	५४०३
नाऊण य वोच्छेयं	५	५३८३
नाऊण या परीत्तं	४	४१६५
नाओ मि त्ति पणासइ	५	५१४३
नांगरगो सैवटो	४	४८७६
नंगा जलवासीया	३	२७०६
नागाढं पउणस्सइ	४	४७१३
नाणट्ठ दंसणट्ठा	३	२८७९
"	३	२९७३
"	३	३००४
नाणदंसणसंपन्ना	१	३९६
नाणम्मि तिणिण पक्खा	५	५३९७
नाणस्स केवलीणं	२	१३०२
नाणस्स होइ भागी	५	५७१३

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः	गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
नाणाद् अवसितो	२	१३२२	नामं ठवणा भिन्नं	२	८५८
नाणाद्विगस्सऽट्टा	२	९५४	नामं ठवणा वत्थं	१	६०३
नाणाद्विगं सुत्तुं	४	४४८३	नामं ठवणा हत्थो	५	४८९५
नाणाद् तिट्ठाणा	१	६९८	नामिज्झद् थोवेणं	४	४१५५
नाणादि तिहा मग्गं	२	१३२३	नामे छविह कप्पो	१	२७३
नाणादिसायाणं	२	१०९३	नायगमनायगा पुण	४	४७०९
नाणादी दूसेतो	२	१३२२	नायज्झयणाहरणा	१	२०४
		टि० २	नालस्सेण समं सुक्खं	४	३३८५
नाणादेसीकुसलो	२	१२२९	नाव थलु लेवहेट्ठा	५	५६५६
नाणुजोया साद्दु	४	३४५३	नावनिभो उग्गहणंतओ	४	४०८४
नाणेण दंसणेण य	१	३९८	नावाए उवक्कमणं	१	२६०
नाणेण सच्चभावा	२	११६६	नावितसाधुपदोसो	५	५६२४
नाणे दंसण चरणे	४	४७३३	नासस्से नातिदूरे	२	२०६०
नाणे महकप्पसुत्तं	५	५४७२	नाहं विदेसयाऽऽहरण-	६	६३०२
नातिक्कमती आणं	५	५८१४	निहयाहं सुरलोए	२	१७७७
नाभिप्पायं गिण्हसि	१	८०१	निउणे निउणं अत्थं	१	२३०
नाम निवाडवसगं	१	३२५	निउणो खलु सुत्तत्थो	४	३३३३
नामसुयं ठवणसुयं	१	२५५	निउत्ता अनिउत्ताणं	१	२३५
नामं ठवणपल्लवं	२	८४९	निउत्तो उभओकाळं	१	२४०
नामं ठवणा आमं	२	८३९	निक्कारणगमणम्मि	३	२७५८
नामं ठवणा कम्मं	५	४८९७		४	३६८७
नामं ठवणागामो	२	१०९४	निक्कारणपडिसेवी	५	६०३३
नामं ठवणा तालो	२	८४७	निक्कारणमविहीए	४	३६९०
		टि० १	निक्कारणम्मि एए	४	४०४७
नामं ठवणा द्विपू	१	५	निक्कारणम्मि एवं	४	३३६६
"	१	१५१	निक्कारणम्मि गुरुगा	४	३६९२
"	१	६५०	निक्कारणम्मि दोसा	४	३३६२
"	२	८४७	निक्कारणम्मि नामं	१	७३१
"	२	११२१	निक्कारणिगाऽणुवदे-	५	५८२६
"	२	११२६	निक्कारणिगिं चमउण	४	३७८६
"	३	२५८४	निक्कारणे विधीय वि	४	३७१८
"	३	२६८०		४	३७१९
"	३	२७१९	निक्खमण पिंथियाणं	३	३२२८
"	३	२७६२	निक्खमणे य पवेसे	२	१२३६
"	३	३२६३	निक्खमपवेसवज्जण	४	३३७१
"	४	३२९३	निक्खेवा य निरुत्ताणि	१	२०२
"	५	४८८३	निक्खेवेगट्ठ निरुत्त	१	१४९
"	५	४८८६	निक्खेवो तद्दयाए	२	१६७०
"	२	१०३४	निक्खेवो नासो सि य	१	१५०

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
निक्खेवो होइ तिहा	१	२७१
निगमं नेगमवग्गो	२	१०९१
निगमगाइ बहि ठिण्	४	३५६९
निगमणम्मि उ पुच्छा	२	१४५०
निगमणं च अमच्चे	३	२२९३
निगमणं तह च्चेवा	५	४९२८
निगमणे चउमंगो	२	१८८२
निगमणे बहुभंडो	४	४२२६
निगय पुणो वि निण्हे	२	१८५९
निगंथदारपिहणे	३	२३५३
निगंथाण सलोमं	४	३८२१
निगंथाणं पढमं	१	४३१
निगंथिवत्थगहणे	३	२८१५
निगंथीण अणिहणे	४	४१०५
निगंथीणं गणहर-	२	२०४८
निगंथीणं भिन्नं	२	१०५९
निगंथी थी गुरुगा	५	५२४०
निगंथोगगाहधरणे	४	४१०१
निगंथो निगंथि	५	५२३९
निगंथं न वि वायइ	३	२२२६
निगंथो उग्गालो	५	५८५०
निग्गोलियं च पल्लं	४	३३९९
निच्चनियंसण मज्जण	१	६४४
निच्चनियंसणियं ति य	१	६४५
निच्चं पि द्वक्करणं	३	२४६१
निच्चं विग्गहसीलो	२	१३१६
	टि०	१
निच्चं तुरगहसीलो	२	१३१६
निच्चेल सचेले वा	२	१३७६
निच्चयओ दुक्कयं	४	४५०६
निच्चिण्णा तुज्झ वरे	६	६२९४
निच्चियमुत्त निरुत्तं	१	१८८
निच्चुभइ सत्थाओ	५	५१८२
निच्चूढ पदुहा सा	४	४१३३
	टि०	३
निज्जंतं मोत्तूणं	४	३५८०
निज्जंताऽऽणिज्जंता	४	४६२१
निज्जूढ पदुहा सा	४	४१३३
निज्जूढो मि नरीसर	५	५०५१

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
निट्ठियकडं च उक्को-	४	३६५७
निण्हयसंसग्गीए	५	५४३३
निण्हवणे निण्हवणे	६	६०६९
निदरिसणं भवडोऽयं	२	८१७
निदं न विदामिह उव्वरेणं	४	४४०९
निदापमायमाइसु	२	१२६७
निदाविगहापरिवज्जि-	१	८०३
निदिट्ठमणिदिट्ठं	४	४६९५
निदिट्ठं सन्नि अम्भुव-	४	४६९७
निदिट्ठे अस्सणी	४	४६९२
निदोस सदोसे वा	३	२४२८
निदोसं सारवंतं च	१	२८२
निदोसा आदिण्णा	३	३१८३
निद्धमनिद्धं निद्धं	२	१७३४
निद्धं महुरं च भत्तं	६	६२१६
निद्धं भुत्ता उववासि-	५	५९९१
निद्धे दवे पणीए	५	६००७
”	५	६०१९
निप्पच्चवाय संबंधि	२	२०७०
निप्पच्चिकम्मसरीरा	२	१४२४
निप्फत्ति कुणमाणा	२	१४४७
निप्फावकोहवाइणि	१	८०२
निप्फावचणकमाइ	२	१३६३
निप्फावाइ धन्ना	५	६०४९
निब्बंधनिमत्ते	४	३६३९
निब्भयया य सिणेहो	३	२१७२
निम्मवणं पासाए	४	४७६९
निम्मा वर वइ थूभिय	२	११११
नियएहिं ओसहेहिं	२	१९३१
नियणाइल्लणमइण	३	२१५५
नियताऽनियता भिक्खा-	२	१६३३
नियमा सचेल हत्थी	४	४१४८
नियमा सुयं तु जीवो	१	१३९
नियमा होइ सत्तिथे	२	१४१९
निययं व अणिययं वा	४	३५६७
निरवयवो न हु सक्को	१	२१३
निरुत्तस्स विकडुभोगो	२	१०१०
निरुवहयजोणिथीणं	५	४९५३
निरुवहय किंगमेदे	६	६३७२

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
निहोमसलोमऽजिणे	२	१०४८
निववल्लह बहुपक्खम्मि	५	५१८८
निवसरिसो आयरितो	४	४५१९
निवेसण वाडग साही	२	८६९
निव्वत्तणा य संजोयणा	४	३९४७
निव्विसड त्ति य पढमो	३	३१२१
निव्वीइय एवइया	२	२०७८
निव्वेद पुच्छितम्मि	६	६११३
निसि पढमपोरिसुब्भव-	५	४९३२
निसिभोयणं तु पगतं	५	५८२९
निस्सकडमनिसे वा	२	१८०४
निस्सकडे डाइ गुरु	२	१८०५
निस्सत्तस्स उ लोए	५	५६७१
निस्स त्ति अइपसंगेण	३	२४४९
विस्संकमणुदितोऽति-	५	५८०८
निस्संकियं च काहिइ	२	१७९६
निस्संचया उ समणा	५	५२६६
विस्साणपदं पीइइ	१	७७१
निस्साधारण खेत्ते	४	४३१०
निंवा न पमज्जंती	४	३४५२
निंसेहिं तिणिण सीहा	३	२९६६
नीडवा उच्चतरी	३	२६६२
नीएहिं उ अविदिअं	५	५०९८
नीयल्लएहि तेण व	६	६२९६
नीयल्लगाण तस्स व	६	६२९५
नीयं दट्ठूण बहिं	३	३०१०
नीयं पि मे ण घेच्छति	४	३६३३
नीया व केई तु विरुवरुवं	५	५३३३
नीरोगेण सिवेण य	४	४६५२
नीलकंबलमादी तु	४	३९१४
नीसट्टमसंसट्ठो	४	३५९७
नीसट्ठेसु उवेहं	४	३३७९
नीहडसागरिपिंडस्स	४	३६१६
नीहम्मियम्मि पूरति	१	३८०
नूणं न तं वट्ठइ जं पुरा मे	३	२२२१
नूणं से जाणंति कुलं व गोत्तं	४	३५९०
नेच्छंति भवं समणा	६	६३४८
नेच्छंतेण व अग्ने	४	४७७५

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
नेपाल तामलितीय	४	३९१२
		टि० २
नेमालि तामलितीय	४	३९१२
नेरुत्तियाइं तस्स उ	१	३११
नेवाऽऽसी न भविस्सइ	२	८२१
नेहामु त्ति य दोसा	२	१५६१
नेहि जितो मि त्ति अहं	१	३५८
नो कप्पइ जागरिया	३	२४२७
नो कप्पति व अभिअं	४	३३२०
नोकारो खलु देसं	२	८०७
नोहेऊण ण सक्का	४	३७०१
नोअयणामं दुविहं	२	८४५
नोसप्पिणिउस्सप्पे	२	१४१७
प		
पइदिणमलब्भमाणे	३	२८७३
पउणम्मि य पच्छित्तं	२	१९७१
पउमसर वियरगो वा	३	२२७८
पउमसरो विरगो वा	३	२२७८
		टि० १
पउमुप्पले अकुसलं	४	४०२५
पउमुप्पले माउलिंणे	२	१०२९
पउरण्णपाणगमणे	४	४८२७
पउरअपाण पढमा	२	१५०७
पक्कणकुले वसंतो	४	४५२३
पक्के भिन्नाऽभिन्ने	२	१०३६
पक्खीव पत्तसहिओ	२	१३७४
पगई पेळवसत्ता	३	२८१८
पगयम्मि पण्णवेत्ता	६	६२५४
पगयं उवस्सएहिं	४	३४०२
पगरणओ पुण सुत्तं	१	३१८
पक्खल परोक्खं वा	१	३९
पक्खल्लेण परोक्खं	२	१७७०
पक्खंत तावसीओ	२	१४५६
पक्खंतमिलक्खेसुं	२	२००५
पक्खोनियत्तपुट्ठा	४	४७५९
पक्खोरुहणट्ठा खाणु-	१	१०१
पक्खण पुव्वभणियं	४	४८२४
पक्खं असति निणह्य	४	४८१८

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
पच्छन्नासति बहिया	४	४८०४
पच्छाकडाह जयणा	२	१९४५
पच्छाकडे य सक्ती	२	१९२६
पच्छित्त पण जहणं	४	४०४३
पच्छित्तपरुवणता	५	५२६८
पच्छित्तमणंतरियं	५	५०५८
पच्छित्तमेव पगतं	५	५५९४
पच्छित्तं इत्तिरिओ	६	६२८१
पच्छित्तं खु वहिज्जह	२	१०१६
पज्जव पुब्बुद्धिहा	१	२६८
पज्जायजाईसुततो य बुद्धा	४	४४३६
पज्जोए णरसीहे	४	४२२०
पज्जोसवणाकप्पो	६	६४३२
पट्टोद्धोरुय चळणी	४	४११९
पट्ट सुवञ्जे मलए	४	३६६२
पट्टो वि होइ एक्को	४	४०८५
पट्टीवंसो दो धारणाउ	१	५८२
पडणं अवंगुतमिं	४	४०७१
पडिकंते पुण मूलं	५	५७७२
पडिकुट्ट देस कारण	३	२८८१
पडिगमणमस्रतिरिथग	२	१०५४
"	३	२६०३
पडिचरिहामि गिलाणं	२	१८७८
पडिजगंति गिलाणं	४	४३०४
पडिजगिया य खिप्पं	४	३७८५
पडिणीय णिवे पंते	४	४५६३
पडिणीय तेण सावय	३	२३५८
पडिणीय मेच्छ मालव	४	३७५६
पडिपह नियत्तमाणमि	३	२३८९
पडिपुच्छं वायणं चेव	६	६४७१
पडिपुण्णा पडुकारा	४	४१९६
पडिबद्धा हृअरे वि य	२	१४४०
पडिबद्धे को दोसो	२	२०१४
पडिमाए झामियाए	४	३४६५
पडिमाए पाळता वा	६	६३७०
पडिमाप्पामण ओरुमण	४	३४६९
पडियरिउं सीहेणं	१	७२२
पडियं पम्हुट्टं वा	४	३७२५
पडिरुववयथाया	५	५७०८

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
पडिलंबणा पलंबं	२	८०८
पडिलाभणऽट्टमर्मि	५	४९३४
पडिलाभणा उ सक्ती	५	४९३७
पडिलाभणा बहुविहा	५	५२७१
पडिलेहण निवस्समणे	२	१६५८
पडिलेहण संधारग	२	१५७४
पडिलेहणा उ काले	२	१६६०
पडिलेहणा दिसा णं-	५	५५००
पडिलेह दियतुभट्टण	५	५४५४
पडिलेह पोहसीओ	२	१९०३
पडिलेहंत चिय वें-	२	१५४४
पडिलेहा पडिमंथो	४	३८७७
पडिलेहियं च खित्तं	२	२०६९
पडिलेहियं च खेतं	२	१५०५
"	२	१५११
"	३	३१७८
पडिलेहोभयमंडलि	३	२३७९
पडिवक्खेणं जोगो	४	३८०२
पडिवज्जमाणगा वा	२	१४४४
पडिवज्जमाण भइया	२	१४३७
"	२	१६४७
पडिवत्तिकुसल अज्जा	३	३२३७
पडिवज्जा जिणंदस्स	६	६४५३
पडिवेसिग एक्कवरे	५	४९१६
पडिसद्दगस्स सरिसं	१	१९६
पडिसामियं तु अच्छइ	४	४३५९
पडिसिद्धं चि तिगिच्छा	२	९४७
पडिसिद्धविक्खेसुं	३	२३२६
पडिसिद्धं खलु कसिणं	४	३८७९
पडिसिद्धा खलु लीला	२	९८२
पडिसेवे पडिसेधो	५	५५६८
पडिसेवणअणवट्टो	५	५०६२
पडिसेवणपारंवी	५	४९८५
पडिसेवणाए एवं	३	२४८२
"	३	२५२४
"	३	२५४१
पडिसेवंतस्स तहिं	५	४९५८
पडिसेह अजयणाए	२	१९४३
पडिसेह अकंभे वा	३	३८९९

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
पडिसेहगस्स लहुगा	५	५३६७
पडिसेहण णिच्छुभणं	३	३०८९
पडिसेहणा खरंदण	२	८९६
पडिसेहम्मि उ छकं	२	८१४
पडिसेहिअवचंते	४	४६६२
पडिसेहेण व लद्धो	४	४६२२
पडिसेहो उ अकारो	२	८१६
पडिसेहो जम्मि पदे	३	२१७९
पडिहाररुवी ! भण रायरुविं	५	५०४७
पडिहारिपु पवेसो	४	३७७३
पड्डपड्डणागते वा	५	५८५२
पडमगभंगे वज्जो	६	६३८३
पडमचउत्थवयाणं	३	२४२६
पडमचउत्था पिंडो	४	३६३५
पडमचरिमाउ सिसिरे	१	५२१
पडमवह्यसुक्काणं	३	२७७४
पडमदिणे सुगामे	४	४६६७
पडमदिणे सुमणुणा	२	१५७७
पडमदिवसम्मि कम्मं	२	१४०५
पडमविहपसु पडिवज्ज-	२	१६३७
पडमविहयाउरस्सा	३	२८७५
पडमविहयापु तम्हा	४	४३८१
पडमविहयापुरो वा	३	२१८१
पडमवित्तिपु-दिवा वी	५	५८५१
पडमवित्तिपुसु चरिमं	५	४९८३
पडमवित्तिपुसु णवमं	५	५०६१
पडमवित्तिपुसु पंचम-	४	४६९८
पडमम्मि य चउलहुगा	४	४६१७
पडमम्मि य चउलहुया	१	५४३
पडमम्मि सुमोसरणे	४	४२३७
पडमम्मि सुमोसरणे	४	४२७८
पडमस्स तह्यठाणे	३	२५१९
पडमस्स होइ मूलं	५	५७१०
पडमं दु भंडसाला	४	३४४८
पडमं राइ अर्विते	२	१८९६
पडमं विगिचणट्टा	६	६१२१
पडमा उवस्सयम्मी	२	१३३५
पडमापु णिणिहत्तणं	५	५२८३
पडमापु नत्थि पडमा	२	१५३३

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
पडमापु पोरिसीपु	५	४९३१
पडमापु वित्तिपापु	५	५७९९
पडमासइ अमणुणो-	४	४८२२
पडमासति वावापु	१	४६३
पडमिल्लुगतित्तिपाणं	५	५९१९
पडमिल्लुगम्मि ठाणे	३	२४७५
”	३	२५१८
”	३	२५३७
”	४	३६१०
पडमिल्लुगम्मि तवऽरिह	३	२५२०
पडमिल्लुगसंवयणा	२	१३८६
पडमिल्लुगस्स असती	१	४६२
पडमे गिलाणकारण	३	२४२०
पडमेत्थ पडहलेदं	२	११०९
पडमे वित्तिपु तत्तिपु	४	३५२८
पडमे भंगे गहणं	२	१८६९
पडमे भंगे चरिमं	५	५००७
पडमे वा बीये वा	२	१४१८
पडमे सोयइ वेगे	३	२२५९
पडमो एत्थ उ सुद्धो	२	८७५
पडमो जावज्जीवं	२	१८३३
पडिपु य कहिय अहिगय	१	४१४
”	१	५३२
पडित्ते य कहिय अहिगय	१	४१६
पडिय सुय गुणिय धारिय	१	७०८
पडिय सुय गुणियमगुणिय	१	४७७
”	१	५३०
”	१	६०२
पणगं खलु पडिवापु	१	१३७
पणगं च भिण्णमासो	५	५३६५
पणगं च भिण्णमासो	४	४४४४
”	५	५८४३
पणगं कहुओ लहुया	४	३४३५
पणगं कहुओ लहुगा	४	३४६३
पणगाइ असंपाइम	३	२४०९
पणगाइ मासपत्तो	२	१०७९
पणतो पागत्तिपाणं	४	४२१५
पण दस पवरस बीसा	३	२४०८
पणपण्णगस्स हाणी	२	१५२८

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
पणयाल दिणा गणिणो	५	५७७६
पणयालीसं दिवसे	४	४०३२
पणहीण तिभागऽद्धे	५	५८०५
		टि० १
पणिण् य भंडसाला	४	३४४४
पणवितो उ दुरुवो	६	६२६६
पण्हो उ होइ पसिणं	२	१३११
पतिट्ठा ठावणा ठाणं	६	६३५६
पत्तमपत्ते रिक्खं	२	१४५१
पत्तं पत्ताबंधो	४	३९६२
”	४	४०८०
पत्ताणं पुप्फाणं	२	९८०
पत्ताबंधपमाणं	४	३९७१
पत्ते अइच्छिण् वा	२	१४५२
पत्तेग वड्डगासति	४	४८०६
पत्ते य अणुण्णाते	१	४०१
पत्तेयबुद्ध जिणकप्पिया	४	४५३३
पत्तेय समण दिक्खिय	४	४८१७
पत्तेयं पत्तेयं	२	१६४५
पत्तो जसो य विडलो	२	२०१३
पत्तो वि न निक्खिण्णइ	१	२७५
पत्थारदोसकारी	३	२५११
”	३	२५३१
पत्थारो अंतो बहि	३	२३३१
”	३	३२२६
पत्थारो उ विरचना	६	६१३०
पत्थितो वि य संकइ	३	२४३९
पटूमिता मि घरासे	४	३७०९
पञ्चत्ति जंबुदीवे	१	१५९
पञ्जरसकम्मभूमिसु	२	१६३६
पञ्जरस दस य पंच व	४	४२९६
पञ्चवणिज्जा भावा	२	९६४
पण्यं खु परिहरामो	४	४५७८
पशु अणुपशुणो आवेदणं	१	५७४
		टि० २
पशु अणुपशु[णो व]निवेयणं	१	५७४
पमाणं कप्पटितो तत्थ	६	६४६९
पमाणं कप्पितो तत्थ	६	६४६९
		टि० १

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
पमाणातिरेगधरणे	४	४००१
पमाणे काले आवस्सण्	२	१६९६
पयडीणं अन्नासऽवि	२	११९९
पयपायमक्खरेहिं	२	११७४
पयला उल्ले मरुण्	६	६०६६
पयला निह तुअट्टे	४	३७१४
”	४	३७११
पयलायसि कि दिवा ण	६	६०६८
		टि० ४
पयलासि किं दिवा ण	६	६०६८
परउत्थियउवगारणं	३	२८९१
परखित्ते वसमाणो	४	४७०१
परतिस्थियपूयातो	५	५३३०
परदेसगते नाउं	४	४३०६
परधम्मिया वि दुविहा	५	५०८८
परपक्ख पुरिस गिहिणी	६	६१७९
परपक्खम्मि अजयणा	४	३३५१
परपक्खम्मि वि दारं	४	३३७६
परपक्खं दूस्सिता	१	२७०
परपक्खे य सपक्खे	४	४४३९
परपक्खे वि य दुविहं	१	४२२
परपत्तिया ण किरिया	५	५७३७
परपत्तिया न किरिया	३	२७०१
परमद्धजोयणाओ	५	५२८७
परमद्धजोयणातो	५	५३१४
परमाणुपुग्गळो खलु	३	२७२०
परमाणुमादियं खलु	५	४८८८
परवयणाऽऽडट्टेउं	६	४६४३
परत्तावारविमुक्का	२	२११७
परसीमं पि वयंति हु	२	१०९८
परिकम्मणि चउमंगो	४	३९९३
परिणमइ अंतरा अंतरा	४	४७०५
परिणमइ जहत्थेयं	१	७९६
परिणयवय गीयथा	४	४३८२
परिणान अपरिणामे	१	७९२
परिणामओऽत्य एगो	२	१०१४
परिणामजोगतोही	२	१३५९
परिणामो खलु दुविहो	५	५९०५
परित्तावणाइ पोरिसि	२	९०२

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
परिताप महादुक्खे	२	१८९९
परितापिज्जइ खमओ	२	१५९७
परिमिट्ठिय जीवज्जं	३	२९२१
परिपिण्डिणं व वंदइ	४	४४७८
परिभुज्जमाण असइ	३	२९४०
परिमाणे नाणत्तं	५	५८९८
परिमियभत्तपदाणे	५	५२९३
परियट्ठिणं अभिहडे	४	४२७६
परिथारसद्वज्जयणा	३	२६०८
परिवार परिस पुरिसं	४	४५५०
परिवारपूथहेउं	५	५३९६
परिवारो से सुविहितो	४	४५५१
परिवासिय आहारस्स	५	५९९८
परिसाइ अपरिसाइ	१	७६०
परिसाडिमपरिसाडी	२	२०२४
परिसिल्ले चउलहुगा	५	५३६६
परिहरणा अणुजाणे	२	१६५९
परिहरणा वि य दुविहा	२	१८३१
परिहारकप्पं पक्खामि	६	६४४७
परिहारिओ य गच्छे	५	६०३४
परिहारिओ वि छम्मासे	६	६४७४
परिहारियमठवंते	३	२६९६
परिहारियमठवित्ते	५	५७३०
परिहीणं तं दुब्बं	२	१९७७
परलब्धादी जाव ठिती	६	६४८७
परिमंथविप्पमुक्खस्स	६	६३४९
परिमंथे णिवखेवो	६	६३१४
परियंक अद उड्डुग	५	५९४८
पवत्तिणि अभिसेगपत्ता	४	४३३९
पवयणत्तातिं व सिवा	५	५८७१
पवयणत्ताया अत्ते	१	४७८
पवयणवोच्छेए वट्ट-	१	७२६
पविट्ठकामा व विहं महत्तं	३	३२०३
पविट्ठमणुवयारं	४	४४७७
पविसण मग्गण ठाणे	४	४३७५
पविसंते आयरिए	२	१५६९
पविसंते जा सोही	३	२१९३
पव्वइओ हं समणो	२	११४४
पव्वइयस्स अ सिक्खा	२	११४३

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
पव्वइहं ति य भणिते	४	४६६५
पव्वइहं ति य वुत्ते	४	४६६५
		टि० १
पव्वज्ज अट्टवासस्स	६	६४५१
पव्वज्जएगपक्खिय	५	५४२०
पव्वज्ज सावओ वा	२	१५४२
पव्वज्जाए अभिमुहो	४	४१९१
पव्वज्जाए असत्ता	५	५७०६
पव्वज्जाए मुहुत्तो	२	१६३८
पव्वज्जाए सुएण य	५	५४२२
पव्वज्जा य नरिंदे	२	१३५१
पव्वज्जा सिक्खापथ-	२	११३२
”	२	१४४६
पव्वयणं च नरिंदे	२	११५६
पव्वयस्ति आम कस्स	४	४७३४
पव्वावण मुंडावण	१	४१३
”	२	१४१४
”	२	१४३०
”	२	१६३५
पव्वावणिज्ज बाहिं	५	५०७३
पव्वाविओ सिय ति उ	५	५१९०
पसिणापसिणं सुमिणं	२	१३१२
पस्संतो वि य काए	६	६२३४
पस्सामि ताव छिहं	३	२२३७
पहरणज्जाणसमग्गो	३	२१६०
पंकपणएसु नियमा	६	६१८९
पंकसलिले पसाओ	१	३७
पंको खलु चिक्खल्लो	६	६१८८
पंच उ मासा पक्खे	५	५७५८
पंचण्ह एगयरे	५	५४५२
”	५	५४६७
पंचण्हं गहणेणं	५	५६२०
पंचण्हं वण्णाणं	४	३८८७
पंचण्हं वत्थाणं	४	३६७०
पंच परूवेऊणं	४	३६६४
पंच परूवेतूणं	५	५६२१
पंचमग्गमि वि एव	३	२४७४
पंचम छ स्सत्तमिया	५	५८०२
पंचमइव्वयतुंगं	४	४५९१

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
पंचमहृच्चयमेदो	१	७७०
पंचमियाए असंखड	२	१५०८
पंचमे अणेसणादी	३	३०४७
पंचविहम्मि परुविए	१	६८६
पंचविहम्मि परुविते	४	४७८७
पंचविहम्मि वि कसिणे	४	३८६७
पंचविहं पुण दव्वे	१	१७८
पंचविहं पुण सुत्तं	१	१७८
		टि० ३
पंचविहे आयारे	१	२४३
पंचविहे ववहारे	६	६४५५
पंचसयदाणगहणे	२	१९४६
पंच सय भोइ अगणी	३	२५०७
पंचहिं अगहो भत्ते	६	६४५९
पंचगुल पत्तेयं	४	३८७५
पंचायामो धम्मो	६	६४०२
पंचूण तिभागद्धे	५	५८०५
पंचूणे दो मासे	४	४२९५
पंचेगतरे गीए	५	५४६८
पंडए वाइए कीवे	५	५१६६
पंडादी पडिडुट्टा	५	५१९७
पंता उ असंपत्तीइ	३	२४९७
पंता व णं छलिजा	५	५७०३
पंतो वट्टूण तगं	४	४१८५
पंतोवहिम्मि छुडो	३	३०१४
पंथम्मि अपंथम्मि व	५	५२५०
पंथम्मि य आलोए	१	४५२
पंथ सहाय समथो	५	५३९३
पंथं च मास वासं	२	१४७०
पंथुच्चारे उट्टए	२	१४७३
पंथे धम्मकहिस्सा	४	४७२४
पाउगमणुणवियं	४	४७६२
पाउगोसह उव्वत्त-	५	५६९९
पाउयमपाउया वट्ट	५	५३७४
पाउं थोवं थोवं	१	३५२
पाए अच्छि-विलग्गे	६	६१६६
पाएण बीयभोई	२	९३३
पाएण होंति विजणा	५	५६८२
पाएणिद्धा पंति महाणेण समं व	४	४४४६

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
पाए वि उक्खिवंती	४	४१२७
पाएसु चेडरूवे	३	२६७२
पागय कोहुंविय दंढिए	१	४२७
पाडलऽसोग कुणाले	१	२९२
पाडलिपुत्ते जम्मं	५	५७०५
पाडलि मुहंढवूते	३	२२९२
पाडिच्छगसेहाणं	१	४८९
पाणगजाइणियाए	२	१७४९
पाणगहणेण तसा	५	५८६२
पाणट्टा व पविट्टो	२	१६२२
पाणदय सीयमत्थुय	४	४३६०
पाणवह पाणगहणे	३	२८४३
पाणवहम्मि गुरुव्विणि	४	४५९२
पाणसमा तुज्झ मया	३	२६७०
पाणाइवायमादी	४	३६९३
पाणाइ संजमम्मि	५	५८७०
पाणी पडिगहेण व	२	१३६१
पादेहिं अधोतेहि वि	४	४५८०
पायगहणम्मि उ देसिय-	१	४८३
पायच्छित्ते दिण्णे	६	६२८०
पायच्छित्ते पुच्छा	२	९८५
पायडिओ दोहिं नयणेहि	३	२२५०
पायस्स जं पमाणं	४	३८४८
पायं अवाउडाओ	३	२३९३
पायं गता अकप्पा	६	६१६३
पायं तवस्सिणीओ	४	४४२०
पायं पायं मज्झं-	४	४७४५
पायं सकजगहणालसेयं	३	३२३२
पायावच्चपरिगहे	३	२४७२
”	३	२४८०
पाया व दंता व सिया उ धोया	५	६०३५
पायासइ तेणहिए	५	५९४३
पारणगपट्टिया आ-	४	३७००
पारंवीणं दोण्ह वि	५	५०५७
पालइत्ता सयं ऊणं	६	६४५२
पालककट्टसागा	२	२०९४
		टि० ३
पालककट्टसागा	२	२०९४
पालीहिं जत्थ दीसइ	५	५९५१

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
पावं अमंगलं ति य	२	८११
पावंते पत्तमि य	२	९११
पावाणं पावयरो	५	५००९
पावाणं समगुण्णा	२	८१०
पासगंतेसु बद्धेसु	४	३९०६
पासट्टिप् पडाली	२	११०७
पासत्थ संकिलिट्ठं	६	६४३८
”	६	६४३९
पासत्थाईसुंष्टिप्	२	१२६२
”	५	५४६९
पासवणठाणरूवा	३	२६२१
पासवण ठाण रूवै	३	२५८५
पासवण मत्तएणं	३	२६११
पासंडकारणा खलु	१	५९८
पासंडिणिस्सि पंडे	२	८८८
पासंडीपुरिस्सणं	४	४८१९
पासंडे व सहाए	६	६३०५
पासण्डिगमद्विय-	२	११२३
पासमि णाम एत्तं	४	३७९०
पासुत्तसमं सुत्तं	१	३१२
पासुत्ताणं तुयट्ठं	२	१३३४
पासेण गंतु पासे	३	२६७४
पासे तणाण सोहण	४	३४५०
पासिजे नाजत्तं	२	१९४८
पाहुत्थि चि य एगो	२	१९१५
पाहुत्थि दीवओ वा	२	१३९५
पाहुत्थि अणुमण्णति	५	४९७६
पाहुत्थि वि य दुविहा	२	१६७४
पाहुत्थणऽण्णेण व	३	२८०४
पाहुत्थमट्ठा व तणं	५	५००४
पाहुत्थगा वा बाहिं	४	३५९५
पाहुत्थयं च वडत्थे	४	३५६७
पाहुत्थिसेसदाणे	५	५३९६
पाहुत्थं ताण कयं	३	२२२९
पिडं को वि य सेहो	५	५९८५
पिट्ठेण सुरा होती	४	३४०४
पिवपुत्त थेरए वा	४	३५५७
पिप्पलओ विकरणट्ठा	३	२८८८
पिप्पलमऽवज्जमीरु	२	३३३१

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
पियधम्मो ददधम्मो	२	२०५०
”	४	४८३२
पियधम्मो ददधम्मो	४	३७७४
पियमप्पियं से भावं	४	४६६४
पियविप्पयोगदुहिया	६	६२८८
पिसियासि पुब्ब महिसं	५	५०१८
पिहगोअरउच्चार	३	२२८९
पिहदारकरण अभिमुह	३	२२७५
पिह सोयाइं लोए	२	१७३९
पिंडाई आइण्णे	४	३४७८
पिंडो जं संपन्नं	४	३४७५
पीईसुण्णण पिसुणो	१	७७५
पीढग णिसिज्ज दंडग-	४	४०९६
पीयं जया होज्जऽविगोविण्णं	४	३४१४
पीलाकरं वत्ताणं	४	४७८०
पीसंति ओसहाइं	४	४५६०
पुच्छ सहुभीयपरिसे	२	१०६२
पुच्छंतमणस्सए	५	४९८९
पुच्छहीणं गहियं	३	२८०३
पुच्छिय रुइयं खेतं	२	१५१२
पुट्ठा व अपुट्ठा वा	६	६२९७
पुट्ठवि दग अगणि हरियग	१	५८८
पुट्ठवी आउक्काए	३	३०२८
”	४	४६३९
पुट्ठवीइ तरुगिरिया	१	३२
पुट्ठवी ओस सजोती	५	४९२४
पुणरवि गुरुस्समीवं	२	१२५२
		टि० २
पुणरवि दब्बे तिविहं	१	६०५
पुणरावत्ति निवारण	५	५९३९
पुणरुत्तदोसो एवं	४	३९२०
पुणम्मि निगयाणं	४	४२८८
पुणम्मि मासकप्पे	२	२०३५
पुण्णाऽपुण्णविणेहिं	४	४७२५
		टि० १
पुण्णे अनिरगमे लहुगा	३	२७४६
पुण्णे जिणकप्पं वा	२	१४२७
पुण्णेहिं पि विणेहिं	४	४७२५
पुण्णवीणं किरियं	३	६२२७

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
पुत्तो पिया व भाया	४	३७४१
पुत्तो वा भाया वा	४	३७३६
पुष्कपणिपुण आरा-	४	३६५०
पुष्कपुर पुष्ककेऊ	२	१३४९
पुया व वस्संति अणाथुयम्मि	४	३८१८
पुरकम्मम्मि कयम्मी	२	१८४९
"	२	१८५१
"	२	१८५६
पुरकम्मम्मि य पुच्छा	२	१८१६
पुरतो दुरुहणमेगतो	५	५६६४
पुरतो पसंगपंता	४	३६२४
पुरतो य पासतो पिट्तो	३	२९०२
पुरतो य मगतो या	२	२०८९
पुरतो वच्चंति मिगा	३	२९०१
पुरतो व मगतो वा	२	२१११
पुरतो वि हु जं भोयं	२	१८२८
पुरपच्छिमवज्जेहिं	४	३५४१
पुराणमाईसु व णीणवेंति	३	३२००
पुराण सागं व महत्तरं वा	४	३६१३
पुराण सावग सम्म-	३	३०८०
पुराणादि पणचेउं	३	३१३०
पुरिमाणं दुव्विसोज्झो	६	६४०३
पुरिमाणं एक्कस्स वि	५	५३४८
पुरिमेहिं जइ वि हीणा	१	२०७
पुरिसज्जाओं अमुगो	२	१६८६
पुरिसम्मि दुव्विणीए	१	७८२
पुरिससागारिए उव-	३	२५५६
पुरिसा य भुत्तभोगी	३	२६०२
पुरिसावायं तिविहं	१	४२३
पुरिसिस्थिगाण एते	४	४६८२
पुरिसुत्तरिओं धम्मो	३	२२८५
पुरिसेसु भीरु महिला-	५	५१४७
पुरिसेहिंतो अत्थं	३	२८१६
पुव्वगता मे पडिच्छह	४	४१७१
पुव्वन्नरं दाऊण व	२	१६७८
पुव्वट्टिए व रत्तिं	३	२९३२
पुव्वट्टियऽणुषणवियं	४	४७७१
पुव्वणहे अपट्टविए	२	१६८९
पुव्वणहे अवरणहे	२	१६८५

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
पुव्वणहे लेपगहणं	१	४९२
पुव्वणहे लेवगमं	१	४९१
पुव्वणहे लेवदाणं	१	४९१
"		टि० १
"	४	४०७७
पुव्वतरं सामइयं	६	६४०८
पुव्वट्टिहिविच्छह	२	१५०३
पुव्वपडिवज्जाण वि	२	१४४५
पुव्वपट्टिहिं समं	२	१८०८
पुव्वपवित्तं विणयं	२	१३७२
पुव्ववभासा भासेज्ज	५	५११९
पुव्वभणिए य ठाणे	३	२२१७
पुव्वभणियं तु जं एत्थ	३	२५५४
"		टि० १
पुव्वभणियं तु पुणरवि	३	२५५४
पुव्वभविगा उ देवा	४	४२१७
पुव्वभवियवेरेणं	६	६२५८
पुव्वभवे वि अहीयं	१	४१०
पुव्वमभिज्जा भिज्जा	२	१००३
पुव्वविराहियसचिवे	२	११६१
पुव्वसयसहस्साइं	६	६४५०
पुव्वं चरित्तसेवी-	४	४५०५
पुव्वं चित्तेश्वरं	५	५३६९
पुव्वं ति होइ कहओ	२	११३८
पुव्वं पच्छा जेहिं	१	३८७
पुव्वं पच्छुहिट्टे	५	५४१०
"	५	५४११
"	५	५४१३
"	५	५४१४
"	५	५४१६
पुव्वं पि अणुवळ्ळो	१	५२
पुव्वं भणिया जयणा	३	३०९१
पुव्वं व उवक्खडियं	३	३१२८
पुव्वं सुत्तं पच्छा	१	१९१
पुव्व्वाइत्ते अवजुलि	२	१९५६
पुव्व्वावरसंजुत्तं	५	५१८५
पुव्व्वावारायवा खल्लु	१	६७२
पुव्वि अदया भूपसु	४	३८५५
पुव्वि छिन्नममत्तो	२	१३४८

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
पुर्वि ता सक्खेत्ते	३	३१९१
पुर्वि दब्बोलोयण	५	५४९९
पुर्वि दुच्चिण्णाणं	५	५१५२
पुर्वि पि वीरसुणिया	२	१५८५
पुर्वि मलिया उस्सार-	१	७१७
पुर्वि वसहा दुविहे	४	४७४४
पुर्वि वुग्गाहिया केई	५	५२२४
पुव्वुहिट्ठं तस्सा	५	५४१२
पुव्वुहिट्ठे तस्सा	५	५४०९
”	५	५४१४
पुव्वुहिट्ठो य विही	६	६२२३
पुव्वुप्पन्नगिलाणे	४	४७१०
पुव्वोहिए खेत्ते	२	१०६९
पुव्वोदितं दोसगणं च तं तू	३	३२०६
पुंजा उ जहिं देसे	५	५६६८
पुंजे वा पासे वा	४	४६१३
पुंजो य होति वट्ठो	४	३३११
पूरंति पूइयं इत्थियाउ	४	४४४५
पूयलसिगा उवस्सए	४	४१०३
पूयलियलगा भगणी	१	४८०
पूयाईणि वि मग्गाइ	२	१९६०
पूयाभत्ते चेतिए	४	३६५८
पूरंतिया महाणो	१	३७९
पूरंती छत्तंतिय	१	३७८
पूरंति समोसरणं	२	१८०७
पूवलियलगा भगणी	१	४८०
		टि० १
पूवलियसत्तुओदण-	४	४८०३
पूवलियं खायंतो	३	२६२४
पूवो उ उल्लखजं	४	३४७६
पेच्छह उ अणायारं	३	२८७०
पेच्छह गरहियवासा	३	२३१६
पेच्छामि ताव छिदं	३	२२३७
		टि० ४
पेसवियमि अदंते	३	२७९१
पेसविया पच्चंतं	४	४५३७
पेसेइ उवज्जायं	५	५०४३
पेह पमज्जणं वासग भगणी	४	३४३६
पेहाऽपेहादोसा	४	३९९०

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
पेहिय पमज्जिया णं	४	३३७७
पेहिंति उड्ढाह पवंच तेणा	४	३४९१
पेहुणतंदुल पच्चय	४	४६३८
पोग्गल असुमसमुदयो	६	६२५६
पोग्गल मोयग फरुसग	५	५०१७
पोग्गल लड्डुग फरुसग	५	५०१७
		टि० ५
पोतविवत्ती आवण्ण-	५	५२२३
पोत्थग जिण दिट्ठंतो	४	३८२७
पोत्थगपच्चयपठियं	४	४५७१
पोरिसिनासण परिताव	२	८८४
		फ
फड्डुगपहए पंते	३	३०३६
फड्डुगपहपेसविया	३	२१३५
फरुसमि चंडरुहो	६	६१०२
फलएणेक्को गाहाय	१	२००
		टि० ८
फलगिक्को गाहाहिं	१	२००
फल्लो अचिच्चो अह आविओ वा	५	५९६८
फासुग गोयरभूमी	४	४८७०
फासुग जोणिपरित्ते	३	२९१८
”	३	३११५
फासुगमफासुगेण व	२	१९०६
फासुगमफासुगे वा	२	१८९२
”	५	६०२४
फिडियऽओझागारण	४	४३७७
फिडियं धण्णट्ठं वा	४	३३७४
फुडरुक्खे अचियत्तं	२	१२६८
फेडित वीही तेहिं	२	१४०४
फेडिय मुद्दा तेणं	४	३३४६
		व
वत्तीसाई जा एक्क	२	१०७६
वळसमुदयेण महया	३	२३०८
वलि भम्मकहा किड्डा	१	५५४
”	४	४६१९
वलिपविसणसमकाळं	२	१२१३
वहिअंतऽसणिसणिसु	४	४२७१
वहिया उ असंसट्ठे	४	३५९६

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
बहिया य हक्खमूले	३	३१६८
बहिया व निगयाणं	३	२८१४
बहिया वि गमेत्तुं	४	४८३१
बहिया विचारभूमी	३	३२१८
”	३	३२२३
बहि बुद्धि अद्भजोयण	३	३१८७
बहुजणसमागमो तेषु	४	४८५५
बहु जाणिया ण सक्का	४	४१७३
बहुदेवसिया भत्ता	२	१७००
बहुदोसे वऽतिरिक्तं	२	२०२८
बहुसो उवट्टियस्सा	४	४६७६
बहुसो पुच्छिज्जता	२	१८८४
बहुस्सुए चिरपन्वइए	१	४००
बहुस्सुय चिरपन्वइओ	१	४०४
बंभट्टितीपमाणं	१	९१
बंभं वहं च घोरं	३	२७८३
बंभाणुलोमया खल्लु	१	१७३
बंभित्तु पीए जयणा ठवेंति	४	३४१५
बंभुजणविप्पओगे	२	२००६
बंभो त्ति णियाणं ति य	६	६३४७
बंभवयपालणट्ठा	४	३८०५
”	५	५९६५
”	५	५९७६
बंभवयरक्खणट्ठा	५	५९२९
बंभवयस्स अगुत्ती	३	२५९७
बंभवयस्स गुत्ती	३	२३८२
बंभी य सुंदरी या	४	३७३८
”	६	६२०१
बारस दसऽट्ठ दस अट्ठ	६	६४७२
बारसविहम्मि वि तवे	२	११६९
बालत्त अच्छिरोगे	५	५२२०
		दि० १
बालऽसहुबुद्धभतरंत-	४	४२९४
बालस्स अच्छिरोगे	५	५२२०
बालाई परिचत्ता	२	१६०३
बालाईया उवहिं	२	१५५२
बाला य बुद्धा य अजंगमा य	४	४३४२
बाले बुद्धे सेहे	२	१४८१
”	२	१६९३

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
बाले बुद्धे सेहे	४	४०७५
बावीस लभति एए	४	४७०८
बाहाइ अंगुलीइ व	४	३७४६
बाहि ठिया वसमेहिं	४	४२८१
बाहिरखेत्ते छिण्णे	४	३५८१
बाहिरगामे बुच्छा	२	१५६३
बाहिरमलपरिच्छुद्धा	२	२०८१
बाहिं आगमणपहे	४	४५४३
बाहिं काऊण मिए	३	२९३९
बाहिं ठिय पठियस्स उ	४	३५७१
बाहिं तु वसिउकामं	४	४८३९
बाहिं दोहणवाडग	४	३५७९
बाहुल्ला गच्छस्स उ	४	३५४३
बिइए वि होइ जयणा	३	३१२९
बिइओ उवस्सयाई	५	५०२७
बिइयदिवसग्गि कम्मं	२	१४०६
बिइयपए अस्तिवाई	३	२७५६
बिइयपए गिलाणस्स	५	५२८६
बिइयपद अपेक्खणं तु	५	५८८५
बिइयपदगिलाणाए	३	३२२९
बिइयपदमणाभोगे	४	४३०७
बिइयपदमसंविग्गे	५	५४०१
”	५	५४३९
”	५	५४४८
बिइयपदं आहारे	५	५१००
बिइयपदं गेलण्णे	६	६३३५
बिइयपदं तथेवा	५	५३११
बिइयपदे कालगए	२	१९६८
”	२	१९७०
बिइयपदे तेगिछं	५	४९६०
बिइयपयकारणग्गि	४	३३०८
”	४	३८१५
”	५	५६१४
बिइयपय कारणग्गी	३	२६२२
बिइयपय गम्ममाणे	३	३०६३
बिइयपय ज्ञामिते वा	४	४६०७
बिइयपय तेण सावय	५	५६६३
बिइयपयमणप्पज्जे	४	३८०१
बिइयपयमणाभोगे	६	६१६२

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
बिहयपय मोय गुरुगा	२	१७३१
बिहयपयं गेलन्ने	३	२८७२
बिहयमि रयणदेवय	३	२५०८
बिहयमि विह विवित्ता	३	२९७१
		टि० २
बिहयमि समोसरणे	४	४२९७
बिहयमि होंति तिरिया	२	११९०
बिहयं ताहे पत्ता	४	४३८३
बिहयं वसहिमतिंते	५	५५४४
बिहयं विहे विवित्ता	३	२९७१
बिहयं सुत्तग्गाही	२	१५२६
बिहयादेसे भिक्खू	३	२८६६
बितिएणोलोयंती	२	९९२
बितियणिसाप पुच्छा	४	४१९४
बितियवतिएसु नियमा	४	४०५९
बितियवबुज्झण जतणा	५	४९१०
बितियपदे उ गिलाणस्स	३	३२१५
बितियमहसंयडे वा	४	४६१४
बितियमि वि दिवसमि	५	४९३३
बितियं अचिच्चिकरो	५	५७२५
बितियं अपहुच्चंते	५	५३९०
बितियं उप्पाएउं	५	५५९२
बितियं पभुनिविसए	४	४६४९
बितियाउ पढम पुर्वि	५	५२६४
बियमट्टियासु लहुगा	५	५६७२
बिले न ढक्कंति न खज्जमार्णि	२	१३९२
बिले मूलं गुरुगा वा	३	२८५२
बीए वि नत्थि खीरं	१	२३७
बीएहि उ संसत्तो	४	३६८०
बीएहि कंदमादी	४	३३२४
बीमेज्ज बाहिं ठवितो उ खुड्डो	४	४४०३
बीमैत एव खुड्डे	४	४४०२
बीयमबीए नाउं	१	२२०
		टि० ७
बीयमबीयं नाउं	१	२२०
बीयाईआइण्णे	४	३३०४
बुडीबलं हीणबला वयंति	३	३२५४
बेइंदिअमाईणं	३	२९०९
बोरीइ य दिट्ठो	५	५२९७

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
बोलं पभायकाले	४	४७५२
बोलेण ज्ञायकरणं	३	२३२३
”	३	२६५९
बोहिकतेणभयादिसु	५	५१११
बोहियमिच्छादिभए	३	३१३७
भ		
भइया उ दब्बलिंगे	२	१६३९
भगंदलं जस्सऽरिसा व णिच्चं	४	४१०२
भगाऽम्ह कडी अब्भुट्ठ-	४	४४६०
भगाविभग्गा गाहा	४	४५७०
भट्ठि त्ति भमुगभट्ठि	६	६१२७
भडमाइभया णट्ठे	४	४७६०
भणइ जइ एस दोसो	२	१७२२
”	२	१७३३
भणइ जहा रोगत्तो	२	११४९
भणइ य दिट्ठ नियत्ते	६	६०८०
भणति जति ऊणमेवं	५	५८४९
भणमाणे भणावित्ते	५	५४५७
भणिओ आलिद्धो या	५	५७०९
भणइ न भणणगंधा	२	१७३७
भणइ न सो सयं चिय	२	११५०
भणति उवेच्च गमणे	३	३१७७
भणति सज्जमसज्जं	५	५२७९
भत्तट्ठणमालोए	४	४८३५
भत्तट्ठण सज्जाए	४	४३७२
भत्तट्ठणाए य विहि	२	२०४९
भत्तट्ठिय बाहाडा	४	४८३७
भत्तट्ठिया व खमगा	२	१५६२
”	२	१५७६
भत्तपरिण्ण गिलाणे	४	३८४२
भत्तमद्वाणमडंते	३	२४८९
भत्तस्स व पाणस्स व	४	४०६९
भसं वा पाणं वा	५	५६०७
भत्तादिसंक्किलेसो	२	१८८८
भत्तिविभवाणुरुवं	२	१२०९
भत्तेण मे ण कज्जं	५	५३२२
भत्तेण व पाणेण व	३	२९०७
भत्ते पणवण निगू-	५	५०७६
भत्ते पाणे विस्सामणे	३	२९०४

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
भङ्गवयणे गमणं	३	३०९०
भङ्ग तिरी पासंडे	१	४२९
भङ्गमभङ्गं अहिंव	३	३०२३
भङ्गेतर सुरमणुया	२	८९५
भङ्गो तन्नीसाए	४	३५८८
भङ्गो पुण अगहणं	४	४६४३
भङ्गदुहतो छिन्ने	४	३९५४
भमरेहिं महुयरीहिं य	२	१२४४
भयओ सोमिलबड्डो	६	६१९६
भयति भयस्सति व ममं	४	४४८२
भयतो कुडुंविणीए	६	६२६०
भयसा उट्टेतुमणा	४	४८६५
भरहेरवणसु वासेसु	६	६४४८
भवणवई जोइसिया	२	११८७
भवियाइरिओ देसाण	२	१२३४
भंगगणियादि गमियं	१	१४३
भंजंतुवस्सयं णे	३	२३४९
भंडीबहिलगभरवाहि-	३	३१११
भाइयपुणाणियाणं	२	१२१२
भाणऽप्पमाणगहणे	४	४००४
भाणस्स कप्पकरणं	४	४८०७
भाणस्स कप्पकरणे	२	१७०५
भायऽणुकंप परिण्णा	५	५२५९
भारेण खंधं च कडी य बाहा	४	४२२७
भारेण वेदुणाए	५	५२८८
भारेण वेयणाए	४	४३७४
भारेण वेयणा वा	४	४००३
भारो भय परितावण	४	३८१३
भारो भय परियावण	४	३९००
भावकसिणमि दोसा	४	३९०२
भावचल गंतुकामं	१	५०४
भावऽट्टवार सपदं	२	८७०
भावमि उ पडिबडे	३	२५९२
"	३	२५९३
भावमि उ संबंधो	४	३६८५
भावमि ठायमाणा	३	२६०५
भावमि होइ वेदो	३	२१४९
भावमि होंति जीवा	२	८४८
भावस्स उ अतियारो	५	५२६३

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
भावस्स उ संबंधो	४	३६८५
		टि० १
भावस्सेगतस्स उ	१	१६६
भावमं पि य दुविहं	२	८४४
भावितकुलेसु धोवित्तु	२	१७२७
भाविय इयरे य कुडा	१	३३९
भाविय करणो तरुणो	३	२४२५
भावियकुलेसु गहणं	२	१०३२
भावे उक्कोसपणीय-	४	३५४५
भावे उवक्कमं वा	१	२६५
भावेण संगहाई-	१	१६७
भावेण य दब्बेण य	२	८५९
भावो उ अभिस्संगो	२	१३५३
भावो उ णिगतेहिं	४	४२९२
भावोग्गहो अहव दुहा	१	६८५
भावो जाव न छिज्जइ	४	३६२३
भावो देहावत्था	५	५६०३
भावोवहयमईओ	२	१३२५
भासइ दुयं दुयं गच्छए	२	१२९९
भासाचपलो चउहा	१	७५३
भिक्ष गय सत्थ चेडी	५	५७०४
भिक्षयरस्सऽन्नस्स व	२	१८५२
भिक्षस्स व वसहीय व	४	४८१३
भिक्षं चिय हिंडता	१	६१६
भिक्षं पि य परिहायति	५	४९५७
भिक्षं वा वि अडंतो	१	७४३
भिक्षाइ गयाए निगयं	४	४१०६
भिक्षादिवियारगते	५	५२७७
भिक्षा पयरणगहणं	४	३५४८
भिक्षायरियाईया	२	१४२३
भिक्षायरिया पाणग	२	१३८४
"	२	१६२६
भिक्षुणो अतिकमंते	३	२८६८
भिक्षु विह तण्ह वट्ठ	१	७४२
भिक्षुसरिसी तु गणिणी	६	६१११
भिक्षुस्स ततियगहणे	५	५८२०
भिक्षुस्स द्रोहि लहुगा	५	५५८८
भिक्षुगा जहिं देसे	५	५४२६
भिक्षुण संखडीए	५	५०८९

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः	गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
भिक्षू वसभाऽऽयरिपु	३	२८६९	भोइयमहतरगाई	३	२४४४
भिक्षू साहइ सोडं	३	२१४१	भोइयमहतरगादी	२	२०६१
भिज्जिज्ज लिप्पमाणं	१	५२८	भोइयमादीणऽसती	४	४६३७
भिण्णरहस्से व णरे	६	६४८९	भोगज्जे गंभीरे	२	१३३६
भिण्णं पि मासकप्पं	६	६४३६	भोगत्थी विगए कोड-	३	२४९८
भिन्नस्मि माउगंतस्मि	४	३९५२	भोत्तव्वदेसकाले	३	२६४१
भिन्नस्स परूवणया	२	१०५५	भोत्तूण य आगमणं	३	२८५९
भिन्नं गणणाजुत्तं	४	३९८७	भोयणमासणमिट्ठं	४	३५७६
भिन्नाणि देह भित्तूण	२	१०६५		म	
भिन्नासति वेलातिक्कमे	२	१०६६	मइल कुचेले अब्भं-	२	१५४७
भिगारेण ण दिण्णा	३	३१६१	"	२	१५६५
भिंदेज्ज भाणं द्वियं व उज्जे	४	३६०५	"	२	१९२२
भीएण खंभकरणं	४	४२२२	मइल दरसुद्ध सुद्धं	१	९९
भीओ चित्तंतो वह-	५	५३६४	मउबंघेहिं तहा संज-	६	६२१४
		टि० ४			टि० १
भीतावासो रई धम्मे	५	५७१४	मक्खेऊणं लिप्पइ	५	६०१५
भीरू पक्खिेवऽबला चला य	३	३२२४	मगदंतियपुप्फाई	२	९७९
भीरू पक्खिेवऽबलाऽबला य	३	३२२४	मगहा कोसंबी या	३	३२६२
		टि० २	मगंति थेरियाओ	३	२८२८
भुत्तस्स सतीकरणं	४	३८३५	मगंतो अन्नखित्ते	४	४७०२
भुत्ताऽभुत्तविभासा	५	५९२२	मच्छरया अविमुत्ती	१	२१२
भुत्तियरदोस कुच्छिय	३	२३९२	मच्छिगमाइपवेसो	६	६३२५
भुत्ते भुजंतस्मि य	२	१७४८	मच्छुवत्तं मणसा	४	४४७२
भुभनयणवयणदसण-	२	१२९७	मज्जणगतो सुदंडो	५	५६२५
भुज्जु पक्खखातं	६	६०७१	मज्जणगादिच्छंते	२	१९४९
भूईए मट्टियाए व	२	१३१०	मज्जण निसिज्ज अक्खा	१	७७९
भूणगगहिए खंतं	४	४६२७	मज्जणवहणट्टाणेसु	३	२३९८
भूतिं आणय आणीते	६	६१०४	मज्जणविहिमज्जंतं	३	२६४९
भूमिबर देउले वा	३	२९५८	मज्जंति व सिंचंति व	३	२४१७
भूमीए असंपत्तं	६	६१८६	मज्जायाठवणाणं	२	१५७३
भूमीए संथारे	५	४९२२	मज्झच्चगाणि गिण्हइ	४	४२०२
भूयाइपरिगाहिते	४	४७७३			टि० १
भूसणभासासहे	३	२६०७	मज्झणइ पडर भिक्खं	२	१४८४
भेदो य परूवणया	३	२३७३	मज्झत्थ पोरीसीए	४	४४३७
भेदो य मासकप्पे	१	५४६	मज्झत्थं अच्छंतं	३	२२२७
मेया सोहि अवाया	१	४१७	मज्झमिणमणपाणं	५	५०७५
भोअणपेसणमादीसु	३	२७२३	मज्झस्मि ठाओ मम एस एत्थं	४	४४०८
भोइय उत्तरउत्तर	४	४६२८	मज्झंतिगाणि गिण्हइ	४	४२०२
भोइयकुले व गुते	४	३५०७	मज्झकोसा दुइओ	५	५९४७

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
मज्झे गामस्सऽगडो	२	११०४
मज्झे जगंति सया	३	२६६४
मज्झेण तेसि गंतुं	३	२६३०
मज्झे व देउलार्हं	३	२९३०
”	४	३४७२
मज्झे वा उवरिं वा	४	४५१४
मण एसणाए सुद्धा	५	५७९८
मणिरयणहेमया वि य	२	११७९
मणुए चउमन्नयरं	२	११९२
मणुयतिरिएसु लहुगा	१	४२५
मणुयतिरियपुंसेसुं	१	४२६
मणो य वाया काओ अ	४	४४४९
मतिविसयं मतिनाणं	१	४१
मत्तअणेणहणे गुरुगा	४	४०६५
मत्तग मोयाऽऽयमणं	५	५९८४
मत्तासईए अपवत्तणे वा	३	३२३४
महवकरणं नाणं	१	७८३
मन्नंतो संसट्टं	२	१७४३
मयण च्छेव विसोमे	५	५६१५
मयं व जं होइ रयावसाणे	६	६११४
मरणगिलाणाईया	२	९१८
मरणभएणऽभिभूते	५	५११३
मरिसिज्जह अप्पो वा	२	१२६१
मरुएहि य दिट्ठंतो	२	१०१२
मलेण वत्थं बहुणा उ वत्थं	४	३९९४
मसगो व्व तुदं जच्च-	१	३५०
महजणजाणण्या पुण	२	९२२
महज्झयण भत्त खीरे	६	६२५०
महतर अणुमहतरए	४	३५७४
महद्धणे अपपधणे व वत्थे	४	३९९७
महिद्धिए उट्ठ निवेसणे य	६	६२१२
महिमाउस्सुंयभूए	२	१७७२
महिलाजणो य दुहितो	३	२२००
महिलासहावो सरवन्नभेओ	५	५१४४
महुणो मयणमविगई	२	१७११
महुराऽऽणत्ती दंडे	६	६२४४
मंगलसद्धाजणणं	४	४४४२
मंडलिठाणस्सऽसती	२	२०७६
मंडलितक्की खमए	२	१७२१

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
मंडलियाए विसेसो	४	४३२४
मंतक्खेण ण इच्छति	५	५३३५
		टि० २
मंत णिमित्तं पुण राय-	४	४६२४
मंदक्खेण ण इच्छति	५	५३३५
मंदट्टिगा ते तहियं च पत्तो	४	४७२३
मंसाइपेसिसरिसी	२	२१०४
माइल्ले बारसगं	४	४६७९
माइस्स होति गुरुगो	४	४६०४
माउम्माया य पिया	४	४६०७
मा एवमसगगहं	२	११५४
मा काहिसि पडिसिद्धो	२	१७५१
माणाहियं दसाधिय	४	३९१७
माणुस्सयं पि तिविहं	३	२५१६
		टि० २
माणुस्सं पि य तिविहं	३	२५१६
मा णे हुज्ज अवन्नो	१	३५४
माता पिया य भगिणी	३	२८२३
माता भगिणी धूता	५	५२४५
[”	६	६१७६]
मा निण्हव इय दाउं	१	३६१
मा निसि मोकं एज्जसु	३	२८४५
मा पडिगच्छति दिण्णं	५	५३२१
मा पयल णिण्ह संथारगं	४	४३९७
मा मरिहिइ त्ति गाढं	३	२९६७
मा मं कोहं दच्छिइ	३	२३८३
मा य अवण्णं काहिइ	४	४१३७
माया पिया व माया	४	४७०६
माया भगिणी धूया	६	६१७६
[”	५	५२४५]
मालवतेणा पडिया	१	५६१
माला लंबति हत्थं	५	५६७७
माले सभावओ वा	३	२२४६
मा वच्चइ दाहामिं	४	४८३०
मा सव्वमेयं मम देहमन्नं	५	५३१८
मासस्सुवरिं वसती	२	२०२३
मासादी जा गुरुगा	५	५९३१
मा सीदेज्ज पडिच्छा	५	४९५४
मासे पक्खे दसरायए	२	१६८४

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः	गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
मासे मासे वसही	२	२०३०	मीसगगहणं तत्थ उ	४	४३४८
मासो लहुओ गुरुओ	२	१५५९	मुइए मुद्धमिसित्ते	६	६३८२
"	४	३४९८	मुक्कधुरा संपागड-	४	४५४४
"	६	६०८१	मुक्कं तथा अगहिए	१	३६०
"	६	६१०६	मुक्का मो दंडरुइणो	२	१२७४
"	६	६१३८	मुच्चंते पलिसंथो	४	३८७६
"	६	६१४५			टीकापाठा०
"	६	६१४८	मुच्छाए निवडिताए	५	५९५२
"	६	६१५२	मुच्छाए विवडियाते	५	५९५२
"	६	६१५६			टि० १
"	६	६१६१	मुत्तनिरोहे चक्खुं	४	४३८०
मासो लहुओ गुरुओ	३	२२६२	मुत्तूण रोहं तु सपुत्तदारो	४	३५७३
मासो विसेसिओ वा	३	२१९०	मुत्तूण पढमवीए	१	२९८
मा होज्ज अंतो इति दोसजालं	३	३१६९	मुदं अविह्वंतीहिं	४	४५१८
मिउबंधेहिं तहा णं	६	६२१४	मुरियाण अप्पडिहया	१	२९३
मिच्छत्तऽविज्जदाणं	५	५५६१	मुरियादी आणाए	३	२४८७
मिच्छत्त पवडियाए	४	४११३	मुल्लजुयं पि य तिविहं	४	३८९०
मिच्छत्त बहुग चारण	१	५४४	मुसिय त्ति पुच्छमाणं	३	३०२४
"	४	४६१८	मुहकरणं मूलगुणा	१	६६८
मिच्छत्तभाविमाणं	६	६४०५	मुहणंतगस्स गहणे	५	४९९०
मिच्छत्तम्मि अखविए	१	११७	मुहमूलम्मि उ चारी	२	१४९५
		टि० २	मुहरिस्स गोण्णणामं	६	६३२७
मिच्छत्तम्मि अखीणे	१	११७	मुंडाविओ सिय त्ती	५	५१९१
मिच्छत्तम्मी भिव्खुं	३	२८४१	मूगा विसंति निति व	४	३४५५
मिच्छत्त सोच्च संका	३	२७९७	मूयं च ठड्डरं चेव	४	४४७५
मिच्छत्तं गच्छिज्जा	३	७०७१	मूयं हुंकारं वा	१	२१०
		टि० ४	मूलगुण उत्तरगुणे	१	७६९
मिच्छत्तं गच्छेज्जा	३	२७९९	"	४	४५२१
मिच्छत्ताओ अहवा	१	११३	मूलगामे तिन्नि उ	३	२७४३
मिच्छत्ताओ मीसे	१	११२	मूलतिगिच्छं न कुणह	३	२२३९
मिच्छत्ता संकंती	१	११४	मूलभरणं तु बीया	२	१७५७
मिच्छत्ताऽसंचहए	५	६००५	मूलं वा जाव थणा	४	४१४२
मिच्छत्ते उड्डाहो	३	३०४३	मूलं सएज्जाएसुं	४	३३४९
"	३	३१५५	"	४	३३५९
"	५	५२४१	मूलातो कंदादी	५	५१९५
"	६	६१७०	मूलुत्तरचड्ढमंगो	१	५८७
मिच्छत्ते सतिकरणं	६	६१८४	मूलुत्तरसेवासुं	५	४९४२
मिच्छत्ते संकाई	२	९२९	मूलेण विणा हु केलिसे	४	४३६३
मिच्छत्ते संकादी	४	४१५३	मेरुं ठवंति येरा	५	५६९४

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
मेहाईच्छेसु वि	२	१३४२
मेहुणसंकमसंके	३	२८०१
मेहुणं पि य तिविहं	५	४९४१
मेहुणो गन्धे आहिते	४	४१४५
मोएण अणमणस्स	५	५९७७
मोक्खपसाहणहेत्तु	५	५२८१
मोत्तुं जिणकप्पठिहं	६	६४८६
मोत्तूण गच्छनिगते	१	६९५
मोत्तूण वेदमूढं	५	५२३०
मोयगमत्तमलद्धं	५	५०१९
मोयस्स वायस्स य सण्णिरोहे	४	३४९०
मोयं ति देह गणिणी	५	५९९३
मोयं तु अन्नमन्नस्स	५	५९८६
मोळं णत्थऽहिरण्णा	४	४६४६
मोसम्मि संखडीए	६	६१४२
मोहग्गिआहुहनिभाहि	३	२२४०
मोहत्तिगिच्छा खमणं	४	३७०७
मोहुब्भवो उ बल्लिए	२	१५२७
मोहेण पित्तो वा	६	६२६८
मोहोइएण जह ता	३	२६२८
र		
रक्खण गहणे तु तहा	१	५४२
रक्खिज्जइ वा पंथो	३	२७७५
रज्जे देसे गामे	५	५५७१
रणो य इत्थिया खलु	३	२५१३
		टि० २
रत्तपड चरग तावस	२	१५४८
”	२	१५६६
रत्तिं न चेव कप्पइ	२	१५५४
रत्तिं वियारभूमी	३	३२०८
रत्ते वि तिरिक्खीतो	३	२१६४
रत्तो जुवरत्तो वा	५	४९९६
रत्तो निवेइयम्मि	६	६२१९
रत्तो य इत्थियाए	३	२५१३
रमणिज्जभिक्ख गामो	४	३३३५
रयणायरो उ गच्छो	२	२१२२
रयेणसु बहुविहेसुं	२	२१२३
रयताणस्स पमाणं	४	३९७२
रयहरणपंचगस्सा	४	३६७६

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
रयहरणेण विमज्झो	४	४१९५
रयहरणेणोल्लेणं	४	४२५३
रविउ त्ति ठिओ मेहो	१	३३६
रसगंधा तहिं तुल्ला	२	१०५०
रसगिद्धो व थलीए	५	५४२८
रसता पणतो व सिथा	५	५८६४
रसलोलुताइ कोई	५	५२०४
रहपडण उत्तमंगादि-	१	४७४
रहइत्थिजाणतुरए-	२	१९१६
रंधंतीओ बोहिति	२	१७४६
राइणिओ य अहिगतो	४	४५५४
राईण दोणह मंडण	३	२७८९
राओ दिया वा वि हु णेच्छुमेज्जा	४	३५९२
राओ व दिवसतो वा	३	३१४१
रागादोसविमुक्को	३	३०६६
रागादोसाणुगया	५	४९४३
”		
रागम्मि रायखुड्डी	६	६१९७
रागेण वा भएण व	६	६१९५
रागो य दोसो य तहेव मोहो	४	३९३५
रातिणिणतवाइतेणं	६	६१४९
रातो य भोयणम्मि	५	४९६१
रातो वत्थग्गहणे	३	२९७०
रातो व दिवसतो वा	५	५८३३
रातो व वियाले वा	३	२८३८
रातो सिज्जासंथारग्गहणे	३	२९२४
रायकुमारो वणितो	५	५२२९
रायणिओ भायरिओ	४	४४११
रायणिओ उस्सारे	१	६२०
रायहुट्टभएसुं	५	५१७३
रायवधादिपरिणतो	५	४९९४
रायामच्चे सेट्टी	४	३७५७
राया य खंतियाए	५	५२१९
राया व रायमच्चो	२	१२११
रायोवणीय सीहासणो-	२	१२१६
रासी ऊणे वहुं	४	३३५७
रासीकडा य पुजे-	४	३३१०
रिक्खस्स वा वि दोसो	४	३७१०
रिण वाहिं मोक्खेउं	४	४७२०

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः	गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
रीढासंपत्ती वि हु	३	२१६२	लहुगाई वावारिते	६	६१०८
रीयादसोहि रत्ति	३	३०४८	लहुगा तीसु परिते	२	१०४१
रुक्खासणेण भग्गो	३	२२६७	लहुगादी छगुरुगा	४	४५७२
रुद्धे वोच्छिन्ने वा	४	४८३८	लहुगा य दोसु दोसु य	२	८६१
रुवं आभरणविही	३	२४५१	लहुगा य निरालंबे	२	८७७
"	३	२५५७	लहुगा लहुगो पणं	२	१६६२
रुवंगं दहूणं	६	६२६४	लहु गुरु चउण्ह मासो	३	२४३१
रुवं वन्नो सुकुमारया	२	२१०२	लहुगो लहुगा गुरुगा	४	३८९६
रुवे जहोवलदी	१	८०	लहुतो लहुगा गुरुगा	५	४९१९
रुवे होउवलदी	१	८०	लहुया य दोसु गुरुओ	२	१७०४
रोहेउ अह मासे	४	४८१२	लहुसो लहुसतराओ	५	६०४०
ल		दि० ३	लहुसो लहुसतरागो	६	६२३६
लक्खणओ खलु सिद्धी	१	२७६	लंदो उ होइ कालो	२	१४३८
लक्खणहीणो उवही	४	३९५८	लाउय असइ सिणेहो	३	२३६९
लग्गो व अणहियासम्मि	४	४३९४	लाउय दाह्य मट्ठिय	१	६५२
लज्जं बंभं च तित्थं च	५	५९६१	लाउयपमाणदंडे	५	५९७४
लत्तगपहे य खलुए	५	५६४४	लाभमएण व मत्तो	६	६२४३
		दि० २	लित्ते छाणिय छारो	१	५१७
लत्तगपहे य खुलए	५	५६४४	लित्थारियाणि जाणि उ	१	५१५
लत्तगपहे य खुलए	५	५६४४	लिंगट्ट भिक्ख सीए	३	२९८१
		दि० २	लिंगत्थमाइयाणं	२	१९१७
लद्धूण अन्नपाप	१	६५९	लिंगत्थस्स उ वज्जो	४	३५३९
लद्धूण अन्न वत्थे	१	६१४	लिंगत्थेसु अकपं	१	६२७
लद्धूण णवे इत्तरे	४	४२७०	लिंग विहारेऽवट्ठिओ	१	७३६
लद्धूण माणुसत्तं	४	३७४०	लिंगेण निगतो जो	४	४५१६
लद्धे तीरियकजा	४	४६४८	लिंगेण लिंगिणीए	५	५००८
लहुओ उ उवेहाए	३	२६९९	लुक्खमरसुण्हमत्तिकाम-	३	२१५४
"	५	५७३४	लुद्धस्सऽभंतरतो	२	१८९३
लहुओ उ होति मासो	५	४९५५	लूया कोलिंगजालग	२	१७८७
लहुओ गुरुओ मासो	५	५८४४	लेवकडे कायव्वं	२	१७१९
लहुओ य लहुसगस्मि	६	६११२	लेवकडे वोसट्ठे	४	४०११
लहुओ लहुगा गुरुगा	६	६१२०	लेवडमलेवडं वा	२	१६४८
लहुओ लहुगा दुपुडा	४	३८५२	लेवाड विगह गोरस	२	१७१७
लहुओ लहुया गुरुगा	२	२०४२	लोइयवेइयसामाइएसु	१	३८५
लहुगा अणुगहस्मि	४	३३५८	लोउत्तरं च मेरं	४	३६०९
"	५	५०७०	लोएण वारितो वा	४	४१३१
लहुगा अणुगहस्मी	२	९०१	लोए वि अ परिवादो	५	५४२७
"	४	३३४८	लोए वेदे समए	४	४५४७
			लोगच्छेरयभूतं	३	३२६८

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
लोगपगतो निवे वा	४	४५५२
लोगविरुद्धं दुष्परि-	२	१९६२
लोमेभ आभिभोगे	३	२८१७
लोमे एसणघाते	६	६३८९
लोमेण मोरगाणं	५	५२२७
लोलंती छगमुत्ते	४	३७७०
लोलुग सिणेहतो वा	५	५३३४
व		
वह्मतरियाणं खलु	३	२२३५
वह्मगा अद्धणे वा	२	१७३२
वह्मगाए उट्टियाए	४	४८६६
वह्मगा सत्थो सेणा	४	४८५९
वह्मणि त्ति णवरि णेम्मं	५	५२३८
वह्मणी पुव्वपविट्ठा	३	२१८३
वह्मदिस गोब्बरगामे	६	६०९६
वह्मयासु व पल्लीसु व	४	४८०२
वक्कह्म अक्किण्ण व	२	१५१६
वक्कंतजोणित्तिच्छड-	२	१९५५
वक्कंतजोणि थंडिल	२	९९८
वगडा उ परिवस्सेवो	३	२१२७
वगडा रच्छा दगतीरगं	३	३२४२
वह्म भणाह् आलोय	६	६१४४
"	६	६१४७
वच्चक मुंजं कंतंति	४	३६७५
वच्चंति भणाति आलोय	६	६१३७
"	६	६१५१
"	६	६१५५
"	६	६१६०
वच्चसि नाहं वच्चे	६	६०७२
वच्चह् एगं दव्वं	६	६०८७
वच्चंतकरण अच्छंत-	२	१५१९
वच्चंतस्स य दोसा	२	८७३
वच्चंते जो उ कमो	५	५५४३
वच्चंतेण य दिट्ठं	१	४९६
वच्चंतेहि य दिट्ठो	२	१५५५
वच्चंतो वि य दुविहो	५	५३८६
वच्चामि वच्चमाणे	५	५५८२
वत्स(च्छ)ग गोणी खुजा	१	१७१
वच्छगगोणीसहेण	३	२२०३

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
वच्छनियोगे खीरं	१	१९५
वच्छो भएण नासति	१	५०५
वट्ठह् उ समुद्देशो	६	६०७४
वट्ठं समचउरंसं	४	४०२२
वट्ठगारटिण्हिं	२	११०८
वडपादव उम्मूलण	५	४९२९
वट्ठति हायति उभयं	६	६२२५
वणसंड सरे जलथल	३	२७४७
"	५	५७४०
वणिओ पराजितो मारिओ	४	४१२२
वणियत्थाणी साहू	५	५८५५
वणिया ण संचरंती	४	४२५१
वणणह् वणणकसिणं	४	३८५१
वणणरसगंघफासा	२	१६४३
"	५	५९१४
वणणरसगंघफासेसु	३	२७२७
वतिणी वतिणि वतिणी	३	२२२४
वतिभित्तिकडगकुड्डे	४	४७९२
वतिसामिणो वतीतो	४	४७९३
वत्तकलहो उ ण पठति	५	५७४४
वत्तकलहो वि न पठह्	३	३७११
वत्तम्मि जो गमो खलु	५	५४९४
वत्तवओ छ अगीओ	५	५४८३
वत्तव्वा उ अपाणा	५	५६६९
वत्तस्स वि दायव्वा	५	५३८८
वत्ता वयणिजो या	६	६०६४
वत्तीए अक्खेण व	१	१५८
वत्ते खलु गीयस्ये	५	५४७५
वत्थम्मि नीणियम्मि	३	२७९८
वत्थव्व जतणपत्ता	५	५८३५
वत्थव्व जयणपत्ता	५	५८३९
वत्थव्व पउण जायण	२	१९६६
वत्थव्वे वायाहड	४	४६७८
वत्थं व पत्तं व तहिं सुलंभं	३	३२०४
वत्थाणाऽऽभरणणि य	६	६३०९
वत्थाणि एवमादीणि	४	३६७९
वत्था व पत्ता व घरे वि हुजा	४	४२१२
वत्थेण व माएण व	३	२९८५
वत्थेहि वच्चमाणी	४	४१५६

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
वस्थेहिं आणितेहिं	४	४३१३
वस्मा य अवस्मा वि य	१	३४०
वस्मिय कवह्य वलवा	३	२२८३
वय अहिगारे पगए	३	२८३६
वय इट्ठागठवणनिभा	१	३३३
वयणं न वि गव्वमालियं	४	४३६२
वयणेणाऽऽयरियाई	१	१६५
वयसमितो चिय जायइ	४	४४५४
वलया कोट्टागारा	४	३२९७
ववहार णऽस्थवत्ती	५	५२३५
ववहारनयं पप्प उ	३	२६८८
ववहारो वि हु वलवं	४	४५०७
वसमाण हाँति लहुगा	४	४४५९
वसभा सीहेसु भिगेसु	३	२९०३
वसमे य उवज्झाप	३	२१८८
वसहि निवेसण साही	५	५५४१
वसहिफलं धम्मकहा	२	१५७२
वसहिं अणुणवितो	२	१३९६
वसहीए असज्झाप	४	३७२९
वसहीए जे दोसा	३	३१५८
वसहीए दोसेणं	५	४९१२
”	५	४९५९
वसहीए वि गरहिया	५	६०५२
वसहीए वोच्छेदो	२	१५३४
वसहीरक्खणवग्गा	४	३३३६
वसिज्जा बंभचेरंसी	५	५९५९
वसिमे वि विवित्ताणं	३	३०३७
वंका उ ण साहंती	५	५३५८
वंतादियणं रत्ति	५	५८६१
वंदणयं तीय कयं	३	२१८०
		दि० २
वंदामि उप्पलज्जं	३	२६३७
वंदेण इति निति व	२	१८०९
वंदेण वंडहत्था	५	५९२५
वंसग कडणोक्कंचण	१	५८३
वाइगसमिईं बिइया	४	४४५३
वाइज्जंति अपत्ता	५	५२०९
वावायम्मि ठवेउं	५	५५२९
वाइगदेउलियाए	४	३५८६

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
वाणंतरिय जह्छं	३	२४६८
वातातवपरितावण	२	१९१८
वातादीणं खोमे	५	५३२६
वाताहडे वि णवग्गा	४	४६७७
वातेण अणकंते	५	५५२१
वानर छगला हरिणा	५	५९२०
वामइति ह्य सो जाव	४	४५७३
वाय खलु वाय कंडग	३	३०५५
वायणवावारणधम्म-	४	४४२७
वायपरायण कुवितो	५	५०४२
वायपरायण कुविया	५	५४२९
वायम्मि वायमाणे	१	५०७
वायाई सट्ठाणं	४	४४५६
वायाए कम्मुणा वा	४	४५४८
वायाए नमुक्कारो	४	४५४५
वायाए हत्थेहि व	३	२७०५
”	५	५७३६
वायाकोकुइओ पुण	२	१२९८
वायाहडो सु पुट्ठो	४	४६८६
वायाहडो वि एवं	४	४६५८
वारत्तग पव्वज्जा	४	४०६६
वारत्तगस्स पुत्तो	२	१७७५
वारिखलाणं वारस	२	१७३८
वारेइ एस एयं	३	२७१७
[”	५	५७४९]
वारेति अणिच्छुभणं	५	५५६५
वारेति एस एतं	५	५८४९
[”	३	२७१७]
वाले तेणे तह सावए	३	३०४९
वाले तेणे तह सावते	३	३१५७
वावार मट्टियाअसु-	४	३६२०
वावारिय भाणेहा	५	५०६८
वावारिय सच्छंदाण	२	१४७४
वासत्ताणे पणगं	४	४०९७
वासस्स य आगमणं	२	१५४६
”	३	२२८०
वासाखित्त पुरोखइ	४	४२४७
वासाण एस कप्पो	४	४२६६

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः	गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
वासावाणे पणं	४	४०९७ टि० १	विज्जस्स व दव्वस्स व	२	१९७३
वासारत्ते अहपाणिं	२	११२४	विज्जं न च्वेव पुच्छइ	२	१९०७
वासावज्जविहारी	२	१२४३	विज्जाए मंतेण व	६	६२७०
वासावासविहारे	३	२७३५	विज्जा ओरस्सबली	५	५५९३
वासावासातीए	२	१४४९	विज्जादऽभिओगो पुण	६	६२७१
वासावासो दुविहो	३	२७३४	विज्जादसई भोया-	४	४६३४
वासाविहारखेत्तं	३	३१७९	विज्जादीहि गवेसण	४	४६३२
वाससु व वासंते	४	४५६२	विज्जामंतनिमित्ते	५	५४७३
वाससु वि गिण्हंती	४	४२८९	विज्जाहर रायणिहे	१	२९१
वासेण नदीपूरेण	३	३०७३	विज्जे पुच्छण जयणा	२	१०२७
वासोदगस्स व जहा	२	१२०४	विणयस्स उ गाहणया	५	५१०७
वाहि नियाण विकारं	२	१९२७	विणयाहीया विज्जा	५	५२०३
वाही असव्वञ्छिओ	१	११९	विणा उ ओभासितसंघवेहिं	३	३१९५
वाहीण मि थऽभिभूतो	३	३०१८ टि० ९	विण्हवणहोमसिरपरि-	२	१३०९
वाहीण व अभिभूतो	३	३०१८	वितहं ववहरमाणं	१	३९०
विउलकुले पव्वइते	५	५२६१	वितिगिच्छ अब्भसंथद	५	५८२८
विउलं व भत्तपाणं	५	५६०२	वितिगिट्ठ तेण सावय	३	२९३४
विउसग्ग जोग संघाड-	३	२७९६	वित्तासेज्ज रसेज्ज व	५	५५२६
विकहुभमग्गणे दीहं	२	९९४	वित्ती उ सुवन्नस्सा	२	१२०७
विकित्तगं जहा पप्प	४	४२१६	वित्थाराऽऽयामेणं	४	३८८३
विगइ भविणीए लहुगा	५	५१९९	”	५	५५१०
विगई विगइअवयवा	२	१७०८	विदु क्खमा जे य मणाणुकुळा	४	४३१४
विगयम्मि कोउयस्मी	४	३४२४	विदु जाणए विणीए	१	७६१
विगयम्मि कोउहले	४	३३४३	विहवितं केणं ति व	६	६२४९
”	४	३४०९	विहंसण छायण लेवणे	२	१६७५
विगुरुव्विऊण रुवं	५	५७२२	विज्ञाय आरंभमिणं सदोसं	४	३९२४
विगुरुव्वियबोदीणं	३	२२०१	विप्परिणमइ सयं वा	४	४७१८
वग्गोवसमो सद्धा	१	२०	विप्परिणया वि जति ते	४	४६७२
विच्चामेळण अञ्ज-	१	२९६	विप्परिणामियभावो	४	४७२८
विच्चामेळण सुत्ते	३	२६९५	विप्परिणामो अप्पञ्चओ	३	२९३८
”	५	५७२९	विहमंगी उ परिणमं	१	१२५
विच्छिण्ण कोट्टिमत्ते	४	४३९८	वियडण पच्चक्खाणे	४	४५००
विच्छिञ्जे दूरमोगाडे	१	४४४	वियरग समीवारासे	३	२८१९
विच्छिञ्जो य पुरोहडो	३	२२१३	विरइसभावं चरणं	२	९३४
विज्जणम्मि वि उज्जाणे	३	२५९१ टि० १	विरतो पुण जो जाणं	४	३९३९
विज्जइवियट्ठयाए	३	२४२१	विरहम्मि विसाभिग्गाह	१	३९३
			विरिच्चमाणे अहवा विरिक्के	४	४३२२
			विल्लओलए व जायइ	३	२९१५
			विवरीयवेसधारी	१	३१

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
विसम पलोदृणि आया	१	४४७
विसमा जति होज तणा	५	५५३३
विसमो मे संधारो	४	४४०६
विस्सस विसमेवेह	६	६२७३
विसोहिकोडिं हवइत्तु गामे	४	३५१७
विस्ससइ मोइमिता-	३	२१७८
विह अतराऽसहु संमम	४	३८६२
विहमिगाया उ जइउं	३	२६०४
विहवससा उ मुहंडं	४	४१२३
विह पवन्ना वणक्खवेहे	४	३५०९
विहिअविहीभिन्नमि य	२	१०३९
विहिणिमाता उ एक्का	४	४१३०
विहिभिन्नं पि न कप्पइ	२	१०५७
विहुवण णंतकुसादी	५	४९०६
वीससा पत्तिणीयट्टया	३	२४९४
वीससा पत्तिणीया	३	२४९६
वीयारगोयरे थेर-	५	५१८०
वीयार भिक्खचरिया	२	१४८०
॥	३	२१७३
वीयारमोमे बहि दोसजालं	४	३४९३
वीयारसाहुसंजइ	४	४४६६
वीयारामिसुहीओ	३	२१९५
वीयारे बहि गुरुगा	२	२०६४
वीरल्लसउणमिता-	४	३६९६
वीरवरस्स भगवतो	५	५६२८
वीरासण गोदोही	५	५९५६
वीरासणं तु सीहा-	५	५९५४
वीसजियमि एवं	५	५३९५
वीसजिया य तेणं	३	३२८७
वीसजिया व तेणं	३	३०२२
वीसत्थमप्पिणंते	३	३०११
वीसत्थया सरिसए	५	५७२३
वीसत्थऽवाउडडओओ-	३	२२४३
वीसत्था य मिलाणा	४	३६९४
वीसं तु अपव्वजा	५	५१३९
वीसं तु आउलेहा	४	४०४५
वीसंभट्टाणमिणं	४	४४८८
वीसुं उवस्सए वा	५	५५७६
वीसुं वेप्पइ अतरं-	५	५८८९

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
वीसुंभणसुत्ते वा	५	५५९५
वीसुंभओ य राया	४	३७६०
वीसुं वोमे वेत्तुं	५	५३३६
वुच्छिण्णमि मडंवे	५	६०१२
वुट्ठे वि दोणमेहे	१	३३८
वुट्ठोऽणुकंपणिजो	२	१४६८
वुत्तं हि उत्तमट्ठे	६	६२८५
वुत्ता तवारिहा खलु	५	४९६९
वुत्तुं पि ता गरहितं	५	५९७९
वुत्तो अचेलधम्मो	५	५९३५
वुत्तो खलु आहारो	२	१०८६
वुट्ठमण सिंचण बोलण	५	५६२७
वूढे पायच्छित्ते	१	७१२
वेउव्वऽवाउड्डाणं	५	५६७५
वेगच्छिया उ पट्ठो	४	४०८९
वेज्जऽट्ठग एगदुगादि-	२	१०२८
वेज्जस्स एगस्स अहेसि पुत्तो	३	३२५९
वेयावच्चगरं बाल	२	१४६४
वेयावच्चे चोयण-	२	२११८
वेरगकरं जं वा	३	२६१२
वेरगकहा विसया-	५	५१८१
वेरं जत्थ उ रज्जे	३	२७६०
वेल्हवाते दूरमि	५	५६१३
वेलाए दिवसेहिं व	३	३१४८
वेवहु चला य दिट्ठी	४	४१८८
वेसइ लहुसुट्ठेइ य	४	४४२८
वेसत्थी आगमणे	५	४९२३
वेसवयणेहिं हासं	२	१३००
वेस्सा अकामतो गिज-	६	६२५९
वेहाणस ओहाणे	२	१९८८
वोच्चत्थे चउलहुआ	१	६५३
वोच्चत्थे चउलहुगा	२	१९१३
वोच्छिज्जइ ममसं	४	४७५७
वोच्छेदे लहुगुरुगा	४	४६०३
वोसट्ठ काय पेछण-	५	५९४४
वोसट्ठं पि हु कप्पइ	४	४०४८
स		
सइकरण कोउहल्ला	३	२३४०
सइकालकेरणे पसणा-	४	३७०२

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
सङ्गमेव उ निगमणं	२	१६९८
सकवाडम्मि उ पुर्वि	३	२९५९
सकुडुंबो मधुराए	६	६२९२
सकपसंसा गुणगाहि	१	३५७
सकमहादी दिवसो	५	५६०६
सकयपाययभासा-	१	५७
सकयपाययवयणाण	१	२
सकरघतगुलमीसा	३	३०९३
सकारो सम्माणो	२	१५०३
सकखेत्ते जदा ण लभति	५	५२९१
सकखेत्ते परखेत्ते वा	४	४२९०
सखेदणीसट्टविमुक्कगतो	६	६११५
सगडहसमभोमे	२	९९७
सगणम्मि पंचराहं-	५	५७५३
”	५	५७५५
सगल प्पमाण वण्णे	४	३८४६
सगलासगलाइन्ने	२	१०८१
सगुरु कुल सदेसे वा	३	२८८०
सग्गाम परग्गामे	१	६४२
सग्गामभिहडि गंठी	१	५३५
सग्गामे सडवसए	२	१८७०
सच्चं तवो य सीलं	२	२०८०
सच्चं भण गोदावरि !	६	६२४६
सच्चित्तऽचित्त मीसे	५	५७२७
सच्चित्तदवियकप्पं	२	१६५४
सच्चित्तं पुण दुविहं	४	४३३४
सच्चित्ताहं ति विहो	१	२५८
सच्चित्तादि हरंती	५	५४८०
सच्चित्तादी दुग्गे	२	११२२
सच्चित्ते अच्चित्ते	३	२६९३
सच्चित्ते खुड्ढादी	५	५०९२
सच्छंदवो य एक्कं	३	३१२६
सच्छंदवचित्तिा जेहिं	५	५७१६
सच्छंदेण उ गमणं	३	३१२४
सच्छंदेण य गमणं	३	३१२३
सजियपयट्ठिए लहुगो	२	९०९
सज्जगहणा तीयं	३	२७६१
सज्जाइयं नत्थि उवस्सएऽम्हं	३	३२३८
सज्जाएण णु खिण्णो	४	३७१६

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
सज्जाए पल्लिमंथो	४	४२२५
सज्जाए वाघातो	४	३७०३
सज्जाय काल काइय	४	४८५८
सज्जायट्ठा दप्पेण	४	४२७९
सज्जायमसज्जाए	१	७४५
सज्जायमाइएहिं	५	५७७९
सज्जायलेवसिब्बण	५	५२८४
सज्जाय संजमहिए	२	१२४०
सज्जायं जाणंतो	२	११६५
सट्ठाण परट्ठाणे	४	४४२३
सट्ठाणे अणुकंपा	३	२९७९
सट्ठाणे पडिवत्ती	२	१४३४
सट्ठाणे सट्ठाणे	१	३२३
सडियपडियं ण कीरइ	४	४७६६
सट्ठा दलंता उवहिं निसिद्धा	४	४८५६
सट्ठेहि वा वि भणिया	४	३५८३
सण्णातिगतो अट्ठाणितो	५	५०७४
सण्णायगा वि उज्जु-	५	५३५४
सण्णी व सावतो वा	६	६३००
सतिकरणादी दोसा	४	३८०६
सतिकालद्धं नाडं	२	१६१४
सतिकोडगेण दुण्णि वि	३	२४५८
सति दोसे होअगतो	६	६४२८
सति लंभम्मि अणियया	१	५६७
सति लंभम्मि वि गिण्हति	५	५००१
सत्त उ वासासु भवे	५	५६५४
सत्तऽट्ठ नवग दसगं	१	७९९
सत्तण्हं वसणाणं	२	९३९
सत्त त्ति नवरि नेम्मं	२	१७५५
सत्त दिवसे ठवेत्ता	३	२८२०
”	३	२८२९
सत्त पदा गम्मंते	५	५८७६
सत्तरत्तं तवो होइ	१	७०५
”	२	१५५८
”	५	५४८६
सत्तरत्तं तवो होति	४	४६८०
सत्तावीस जहण्णेणं	६	६४६१
सत्तावीस जहन्ना	२	१४३६
सत्तेव य मूलगुणे	१	५८१

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
सत्यऽग्नी थंमेतुं	६	६२०७
सत्यपण्य य सुद्धे	३	३०८१
सत्यपरिण्णादुक्कमे	४	३३२३
सत्थं च सत्थवाहं	३	३०६९
सत्थाह अट्टगुणिया	३	३०८५
सत्थि त्ति पंच मेया	३	३०७०
सत्थे अहप्पघाणा	४	४८७२
सत्थेणऽन्नेण गया	३	३०१६
सत्थे विविच्चमाणे	३	२९७४
”	३	३००९
सत्थो बह्व विवित्तो	३	३०२६
सद्धम्मि हत्थवत्था-	४	३७९५
सद्धं च हेतुसत्थं	५	५४३१
सद्धलपोद्दयाओ	२	२११९
सद्धो तर्हि मुञ्छति छेदणा वा	४	३९२२
सद्धाभंगोऽणुगाहियम्मि	२	१५७८
सद्धावुद्धी रत्तो	२	१७९१
सद्धासुत्त ससमय	२	१२२१
सद्धाई कयकज्जो	५	६०२९
सद्धाणेणं सण्णी	१	७८
सद्धा य कारणे पक्-	१	३१५
सद्धायग आगमणे	३	२८६२
सद्धायगेहि नीते	१	५६२
सद्धायपद्धि णेहिं [णं]	५	४९३८
सद्धिकरिसो परो होइ	१	३०३
सद्धि खरकम्मिओ वा	५	५१८३
सद्धीअस्सद्धीणं	३	२५८२
सद्धी व असद्धी वा,	५	४९९५
सद्धीसु पढमवगगे	३	२५६८
सपडिक्कमणो धम्मो	६	६४२५
सपडिदुवारे उवस्सए	३	२२४१
सविहज्जए व मुंचति	३	३१२७
सद्धभावमसद्धाव	३	२६३१
सद्धभावमसद्धावे	१	१३
”	४	४५५५
सद्धभाविक इयरे वि य	२	१८०३
सभए सरमेदादी	३	३०९७
सभयाऽसति मत्तस्स उ	३	३२१४
संमणगुणविदुऽथ जणो	३	३२६९

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
समणभडभाविएसुं	३	३२८८
समणं संजयं दंतं	२	१५५०
”	२	१५६८
समणाण उ ते दोसा	५	५९७१
समणाणं पडिरूवी	५	५०५०
समणा समणि सपक्खो	३	३०७७
समणीणं णाणत्तं	४	४२३४
समणी समण पविट्ठे	४	३७५२
समणुज्जमसमणुजे	२	१२६३
समणुच्चापरिसंकी	२	१८६२
समणुच्चाऽसइ अजे	२	१८१५
समणुच्चेतर गिहि-	३	२९८३
		दि० ९
समणे घर पासंडे	२	१७६४
समणेण कहेयव्वा	४	४५८९
समणे समणी सावग	१	६२६
समणेहिं अभणंतो	२	१८४४
समयाइ ठिति असंखा	१	१५६
समवाए खरसिंगं	२	८२०
समविसमाइ न पासइ	४	४३९०
समविसमा येराणं	४	४४०५
समहिंदा कप्पोवग	२	४० ३६९
		प्र० गा० ४
समाही थ भत्तपाणे	६	१५०९
”	५	५५०६
समिहंसुगगोरस	४	४७५५
समिच्चिणिमादीणं	५	५८१०
समितीसु भावणासु य	२	११४५
समितो नियमा गुत्तो	४	४४५१
समुदाणं पंथो वा	५	५६५९
समुदाणिओदणो मत्तओ	२	१९५३
समोसरणे उहेसे	४	४२४२
समोसरणे केवइया	२	११७६
सम्मज्जण आवरिसण	२	१६८१
सम्मत्तपोगालाणं	१	११६
सम्मत्तम्मि अभिगओ	१	७३४
सम्मत्तम्मि उ कडे	१	१०६
सम्मत्ते पुण कडे	१	१०६
		दि० ४

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
सम्मत्ते वि अजोगा	५	५२११
सम्महिट्टी देवा	३	३१०९
सम्मं विदिता समुवट्ठियं तु	४	४३२९
सम्मिस्सियं वा वि अम्मिस्सियं वा	४	३६१४
सम्मेतर सम्म दुहा	२	८९३
सम्मोहो मा दोण्ह वि	५	५६९६
सयकरणे चडलहुगा	४	३८७१
सयगहणं पडिसेहति	४	४१५०
सयगगसो य उक्कोसा	६	६४६२
सयपाग सहस्सं वा	५	६०३१
सयमवि न पियइ महिसो	१	३४८
सयमेव आउकालं	२	१२८४
सयमेव उ करणम्मी	४	३६०४
सयमेव कोइ छुडो	३	२८४७
”	४	४५९५
सयमेव कोति साहति	५	५१४१
सयमेव दिट्ठपाढी	४	३७८०
सयमेव य देहि अंबले	४	४३३१
सरगोयरो अ तिरियं	१	६७५
सरमेदं वण्णमेदं	६	६२९०
”	६	६३०४
सरवेहआसहत्थी	२	१२९०
सरिकप्पे सरिउंदे	६	६४४५
”	६	६४४६
सरिसावराधे दंडो	५	५७८०
सरिसाहिकारियं वा	५	५६८५
सल्लुद्धर णक्खेण व	६	६१८०
सल्लुद्धरणे समणस्स	१	३९१
सवणपमाणा वसही	५	५६७३
”	५	५६७४
सविसाणे उड्डुहो	५	५९६९
सविसेसतरा बाहिं	२	१३३८
सव्वचरिच्चं भस्सति	५	४९७३
सव्वजईण मिसिद्धा	५	५३५५
सव्वजगजीवहियं	२	२००९
सव्वज्जयणा नामे	१	२६७
सव्वत्थ अविमत्तं	२	१२०३
सव्वत्थ पुच्छणिज्जो	४	३५७५
सव्वत्थ वि आयरिओ	४	४३४९

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
सव्वत्थासेण ततो	३	३१०७
सव्वल्लुपमाणाओ	१	३१७
सव्वल्लुप्पामणा	१	३१७
		टि० २
सव्वल्लुप्पामन्ना	१	३४६
सव्वपयत्तेण अहं	२	१४०३
सव्वभूतऽप्पभूतस्स	४	४५८६
सव्वम्मि उ चडलहुया	२	१६८०
सव्वम्मि पीए अहवा बहुम्मि	४	३४१६
सव्वसुरा जइ रुवं	२	११९६
सव्वस्स छड्डण विगिं-	५	५८१३
सव्वस्स वि कायव्वं	५	५४२४
सव्वस्सं हाऊणं	४	४४३२
सव्वंगिओ पतावो	५	५९४९
सव्वंगियं तु गहणं	६	६१९२
सव्वं नेयं चडहा	२	९६२
सव्वं पि य संसट्ठं	२	१७४४
सव्वं व देसविरहं	२	११९१
सव्वाडअं पि सोया	२	१२०६
सव्वाणि पंचमो तद्धिणं	२	१८३५
सव्वारंभपरिगाह-	४	४५८५
सव्वा वि तारणिज्जा	४	४३४०
सव्वासु पविट्ठासुं	३	२३३९
सव्वाहिं संजतीहिं	६	६३९९
सव्वेगत्था मूलं	६	६०८२
सव्वे चरित्तमंतो य	६	६४५४
सव्वे दट्ठुं उग्गाहिण्ण	२	१५७७
सव्वे वा गीयत्था	१	६१८
”	३	२९३६
सव्वे वि सत्थ रंभति	४	४६४७
सव्वे वि तारणिज्जा	४	४३३७
सव्वे वि पडिगहण	२	१२३८
सव्वे वि मरणधम्मा	५	५५१७
सव्वे समणा समणी	५	५३५०
सव्वेस्ति गमणे गुरुगा	३	३१८६
सव्वेस्ति तेस्ति आणा	४	३५४२
सव्वेसु वि चडगुरुगा	३	२३०३
सव्वेसु वि संघयणेषु	२	१६२८
सव्वेहि वि गहियग्मी	५	४९९९

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः	गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
सव्वेहि वि घत्तव्वं	५	४९९८	संगं अणिच्छमाणो	६	६३४६
सव्वेहिं पगारेहिं	५	५७११	संघट्टणाऽऽयसिंचण	५	५६३१
सव्वो लिंगी अस्सिहो	४	४६९९	"	५	५६३७
ससक्करे कंटइले य मग्गे	३	३२४८	संघडमसंघडे या	५	५७८५
ससमयपरसमयविऊ	१	२४४			टि० २
ससरक्खे ससिणिद्धे	१	५३७	संघयणरूवसंठाण-	२	११९८
ससहायअवत्तेणं	५	५४०५	संघयणविरियआगम-	५	५०२९
ससिणेहो अस्सिणेहो	५	६०२५	"	५	५१२९
ससिपाया वि ससंका	३	२३१४	संघस्स पुरिमपच्छिम-	५	५३४३
सस्सगिहादीणि दहे	६	६२११	संघस्सोह विभाए	६	६३७६
सहजायगाइ मित्ता	२	८२९	संघंस अपडिलेहा	४	३८२६
सहणोऽसहणो कालं	३	२६९२	संघं समुदिसित्ता	५	५३४४
सहवड्डियाऽणुरागो	२	१३५०	संघाडएण एक्कतो	४	४३०९
सहसाणुवादिणातेण	४	४२०८	संघाडएण एगो	२	१७२६
सहसा दट्ठं उग्गाहि-	२	१५३६	संघाडए पविट्ठे	३	२८१०
सहसुप्पइअम्मि जरे	२	९४८	संघाडग एगेणं	४	४६६६
सहिरन्नगो संगथो	२	८२४	संघाडगाओ जाव उ	५	५५९९
सहु असहुस्स वि तेण वि	५	५४९६	संघाडगाविकहणे	५	४९३६
संकप्पियं च दव्वं	४	३६२१	संघाडेगो ठवणा-	५	५२९९
संकप्पियं वा अहवेगपासे	४	३६२२	संघाडो मग्गेणं	२	२०१९
संकप्पे पयमिंदण	५	५८६७	संघातिमेतरो वा	४	४०९२
संकम जूवे अचले	३	२४१३	संघिया य पयं चेव	१	३०२
संकमं थले य णोथळ	५	५६४०			टि० ३
संकलदीवे वत्ति	४	३४७०	संघो न लभइ कज्जं	५	५०५३
संकंतो अण्णगणं	५	५७७८	संचइयमसंचइयं	२	१६०९
संका चारिग चोरे	६	६३९१	संचयपसंगदोसा	२	१७१८
संकापदं तह भयं	३	२३४४	संचारो वत्तिगादि	६	६३२२
संकिन्नवराहपदे	४	४५२४	संजइगमणे गुरुणा	२	२०५३
संक्रियमसंक्रियं वा	३	२३४८	संजइभावियखेत्ते	३	३१३६
संकुप्पिय तरुण आय-	४	३९७०	संजइ संजय तह संप-	३	२४०७
संखडिए वा अट्ठा	४	४७१५	संजओ दिट्ठो तह संजई	३	२१८२
संखडिगमणे बीओ	३	२८५४	संजतगणे गिहिगणे	५	५५८४
संखडिमभिधारेंता	५	५८३७	संजति कप्पट्टीए	५	५००६
संखडि सण्णाया वा	४	४७१९	संजमअभिमुहस्स वि	४	३७०५
संखंडिजंति जहिं	३	३१४०	संजमआयविराहण	४	४८४३
संखाईए वि भवे	२	१२१७	संजमकरणुज्जोवा	६	६४८५
संखा य परूवणया	२	१२९२	संजमचरित्तजोगा	२	१०३५
संखुच्चा जेणंता	२	१६९९	संजमजीवितहेउं	५	४९४५
संगहियमसंगहिओ	२	१११०	संजममहातकागस्स	४	३७०४

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः	गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
संजमविराहणाए	३	३०४५	संधारट्ट गिलाणे	४	३८३७
संजमविराहणा खलु	३	२३१२	संधारभूमिलुद्धो	४	४३९३
संजमहेउं अजतत्तणं	४	४५२७	संधारविप्पणासो	४	४६२०
संजमहेउं लेवो	१	५२७	संधारं दुरुहंतो	४	४४१४
संजयकडे य देसे	२	१७६१	संधारुत्तरपट्टा	४	३९८०
संजयगणो तदधिवो	५	५५८५	संधारेगमणेगे	४	४६०५
संजयगिहितदुभयभदया	३	२७७२	संधारेगंतरिया	३	३२२७
संजयजणो य सच्चो	३	३१०६	संधारो नासिहिती	४	४६१६
संजयपंता य तहा	३	३००८	संदंसणेण पीई	३	४२६८
संजयभद्गमुक्के	३	२७७३	संदंसणेण बहुसो	२	१७२३
संजयभद्गा गिहिभद्गा	३	२९७५	संपत्ति तस्सेव जदा भविज्जा	४	३९३४
संजाणणेण सन्नी	१	७८	संपत्तीइ वि असती	२	१८५७
		दि० ६	संपत्ती य विपत्ती	२	९४९
संजुत्ताऽसंजुत्तं	१	६४	संपाइमे असंपाइमे	३	२४०१
संजोगविट्टपाटी	२	१८७९	संपाइमे वि एवं	३	२४०४
संजोग सद्गाले	१	५४०	संबद्धभाविप्सू	४	४२७४
संजोगे समवाए	२	८१८	संबंधी सामि गुरु	४	३६५५
संजोयणा पलंबातिगाण	६	६३४२	संभिच्चेण व भच्छह	१	५४८
संजोययते कूडं	४	३९४६	संभुंजिओ सिय ची	५	५१९४
संठाणमगाराई	१	४४	संभोगो वि हु तिहिं का-	५	५४५३
संठियम्मि भवे लामो	४	४०२३	संलवमाणी वि भहं	४	३७९२
संडासच्छिङ्गेण हिमादि एति	४	३९६८	संलिहियं पि य तिविहं	४	३७४२
संतऽस्से वऽवराभा	३	३१८१	संलेह पण तिभाए	५	५८०३
संतर निरंतरं वा	३	२२४७	संवच्छरं गणो वी	२	२०००
संतविभवा जहू तवं	४	३७५९	संवच्छरं च रुट्टं	५	५७७३
संति पमाणातिं पमेय-	१	१८०	संवच्छराहं तिन्नि उ	५	५४१७
संथडमसंथडे या	५	५७८५	संवच्छराणि तिन्नि य	२	१९९९
संथडिओ संथरेंतो	५	५८०७	संवट्टणिगयाणं	४	४८१०
संधारओ सट्टाणं	१	३२४	संवट्टमेहपुप्फा	२	१७७९
संधारणम्मि असुद्धं	२	१६०८	संवट्टम्मि तु जयणा	४	४८०१
संधारमाणे पच्छा	४	४७१२	संवासे इत्थिदोसा	२	२०२७
संथवमादी दोसा	६	६११७	संवाहो संवोडुं	२	१०९२
संधारएहि य तहिं	४	३३४०	संविगानीयवासी	२	१९९२
संधार कुसंवाडी	४	३७६७	संविगमावियाणं	२	१६०७
संधारगअहिगारो	४	४६१०	संविगमगीयत्थं	५	५४८५
संधारग भूमितिगं	४	४३८७	संविगमणुच्चाए	२	१६१६
संधारगं जो इतरं व मत्तं	४	४४०४	संविगमसंविग्गा	१	४२१
संधारगहणीए	४	४३८९	संविगमसंविग्गे	२	१९११
	४	४३९१	संविग्गाविहाराओ	५	५४५८

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
संविग्गा संजईओ	२	१९९०
संविग्गा गीयत्था-	२	१९८९
संविग्गाऽसंविग्गा	२	८८६
संविग्गा सिज्जातर	२	१९९४
संविग्गेतरभाविथ	३	२९९०
संविग्गेतर ङिगी	२	१९१२
संविग्गेहि य कहणा	२	१८०६
संविग्गो दब्ब मिओ	१	७३५
संविग्गो मइविओ	५	५११०
संवेगं संविग्गाण	२	१२२८
संसज्जिममि देसे	५	५८७३
संसज्जिमेसु छुभइ	५	५२७४
संसट्टमसंसट्टे	२	१८६८
संसट्टस्स उ करणे	४	३६०३
संसट्टस्स उ गहणे	४	३५९३
संसत्त गोरस्सत्ता	५	५८९५
संसत्तमाहणी पुण	१	४५८
संसत्ताइ न सुज्झइ	३	२८५७
संसत्ताऽसत्त पिसियं	४	४७४२
संसत्तदुक्खमहणो	२	११३५
संसारमणवयगं	५	५०१०
संसत्ताइगस्स सोउं	५	५३६८
संहियकङ्कणमादि-	४	४५६७
संहिय य मयं चेव	१	३०२
सत्त ङिणपडिउट्टो	२	९८७
साय्यमि मुरवरे	३	३२६१
सागारियसंजयाणं	१	५४९
सागारऽकवे लहुगो	४	४१६१
सागारियअण्णपुच्छण	२	१५३२
सागारियअण्णगमणमि	२	१५३३
सगारिउ त्ति को पुण	४	३५१९
सागारिप अस्संते	२	३८८६
सागारिप पस्सुह	२	२९७५
सागारिणी डग्गाहमरणेयं	४	४७७७
सागारिपच्चट्टा	३	२३७१
सागारिपुत्तभाउग-	४	३५४७
सागारिय आपुच्छण	३	१५३१
सागारिय उण्ह ठिप्	५	५८८०
सागारियविक्खेवो	३	३४५०

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
सागारियमप्पाहण	१	२३९
सागारिय सज्झाप	३	२३७८
सागारिय सव्वत्तो	५	५८९६
सागारियसंकाप्	४	४६६९
सागारिय संदिट्ठे	४	३५२६
सागारियस्स अंसिय	४	३६४४
सागारियस्स णामा	४	३५२१
सागारियं अनिस्सा	३	२४३६
सागारियं अनीसा	३	२४३५
सागारियं निरिक्खति	५	५१६०
सागारिसहिय नियमा	५	५९९६
सागारिसंति विकरण	४	४६११
सा जेसि उवट्टवणा	६	६४०९
साडऽभंगणउव्वलण-	२	१९२५
साणुप्पगभिकखट्टा	२	१९७६
साधारण आवलिया	१	६७३
साधारणे वि एवं	२	१०८३
साभाविथ तन्नीसाप्	१	५५५
साभाविथ व परिणामि-	५	५९०६
सा मग्गाइ साधर्मि	४	३८०४
सामत्थण परिवच्छे	३	२१४२
सामत्थ णिव अपुत्ते	५	४९४५
सामत्थ विसेसेण य	१	४५
सामत्था जोगाणं	१	७०१
सा मंदवुदी अह सीसकस्स	३	३२५६
सरमाइप् य छेदे	६	६३५७
सामाइयस्स अत्थे	१	१९९
सामायारिकडा खलु	३	२२१०
सामायासरिणीप्	२	१४७१
सामायारी मुणरवि	२	१३५७
सामित्तकरणअहिगारण-	१	१५३
सामिद्धिसंदंसणवावडेण	३	३१७२
सामी अणुणविज्झइ	४	४७७४
सारक्खह गोणाइ	२	१३९४
सारिक्खण जंपसि	६	६३०३
सारिक्खविक्खेहि य	१	५०
सारुवि गिहत्थ [मिच्छे]	५	४९३६
साकुरिप् गिहत्थे	५	४९३९

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
सालाए कम्मकरा	३	२६३४
"	३	२६६९
सालाए पच्चवाया	३	२६३३
साला मज्झे छिंडी	३	२६३२
		टि० ३
साला य मज्झ छिंडी	३	२६३२
सालिजव अच्छि सालुग	४	३३०७
साली वय गुल गोरस	५	५३४१
सालीणं वीहीणं	४	३३६८
सालीहिं व वीहीहिं व	४	३३०१
सालीहिं वीहीहिं	४	३३००
सालुक्खुहि व कीरति	४	३४०३
		टि० १
सालुक्खुहि व कीरति	४	३४०३
सावगभज्जा सत्तवइए	१	१७२
सावगसण्णिट्ठाणे	४	४८३६
सावज्जगंधमुक्का	२	८३२
		टि० २
सावज्जेण विमुक्का	२	८३२
सावय अण्णट्ठकडे	३	३१०३
सावयतेणपरदे	३	३१०४
"	३	३११०
सावय तेणा दुविहा	४	४३७६
सावय तेणे उभयं	५	५६३४
सावयभय आणिति व	४	३४५८
साविकखेतर णट्टे	४	४७६१
सासवणाले छंदुण	५	४९८८
सासवणाले मुहणंत-	५	४९८७
साहम्मि अण्णधम्मिय	४	४७४६
साहम्मिओ न सत्था	२	१७८२
साहम्मि तेण उवधी	५	५०६३
साहम्मियऽअधम्मिय-	५	५१२४
साहम्मियाण अट्टा	२	१७७४
साहम्मिवायगाणं	२	१७९५
साहति य पियधम्मा	२	१६०३
साहारण जोसरणे	३	११८१
साहारणम्मिं गुरुगा	४	३३०३
साहारणं तु पक्खे	५	५४०७
साहारणासवत्ते	२	१२०५

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
साहू गिण्हइ लहुगा	३	२३६५
साहू जया तत्थ न होज्ज कोई	४	४१८०
साहूण देह एयं	३	३२८०
साहूणं पि य गरिहा	३	२३१७
साहूणं वसहीए	४	३३८०
साहू निस्समनिस्सा	३	२४४६
सिक्खावणं च मोत्तुं	५	५१९८
सिक्खाविओ सिय ची	५	५१९२
सिक्खियव्वं मणूसेणं	२	११६०
सिग्घतरं ते आता	५	५२९९
सिज्जायरपिंडे या	६	६३६१
सिज्जावरेऽणुसासइ	२	१५५१
सिज्जा संथारो या	४	४५९९
सिद्धस्मि न संगिण्हति	५	५५७९
सिद्धत्थए वि गिण्हइ	१	२३१
सिद्धत्थगजालेण व	४	३८२९
सिद्धत्थग पुप्फे वा	३	२८९७
सिद्धी वीरणसट्टए	४	४२२९
सिप्पणेउणियट्टा	५	५१०९
सिय कारणे पिहिज्जा	३	२३५५
सिहरिणिळंभाऽऽलोयण	५	४९९२
सिगाक्खोडे कलहो	२	१४९४
सिगाररसुत्तुइया	४	४५८८
सिगारवज्ज बोले	३	२२७३
सिंघाढगं तियं खलु	३	२३०७
सिंचणवीईपुट्टा	३	२३८६
सिंचति ते उवहिं वा	५	५६३०
सीडण्हवाखे य तमंभकारे	३	३२४७
सीतज्जलभावियं अवि-	४	४०३८
सीतज्जलभावियं तं	४	४०३८
		टि० १
सीतंति सुवंताणं	४	३३८३
सीताइ जज्जो पट्टुगाविगा वा	४	३६४७
सीतोदे उत्तिणोदे	४	३४२०
सीया वि होति उत्तिणा	५	५९०७
सीलेह मंखफलए	२	१८१०
सीसगता वि ण दुक्खं	५	५६२९
सीसं इतो थ पादा	४	४३८८
सीसा पच्छिज्जगाणं	१	३५५

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः	गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
सीसा वि य तूरंती	१	३७५	सुत्तस्थे अइसेसा	२	१२३५
सीसावेढियपुत्तं	६	६३६६	सुत्तस्थे अकरिंता	२	१४७९
सीसे जइ आमंते	२	१४५७	सुत्तस्थे कहयंतो	१	२१४
सीसोकंपण गरिहा	४	४७३२	सुत्तस्थे पलिमंधो	५	५६२६
सीसोकंपण हस्थे	४	४७३६	सुत्तस्थो खलु पढमो	१	२०९
सीहगुहं वरवगुहं	५	५४६४	सुत्तनिवाओ पासेण	३	२६७३
सीहम्मि व मंदरकंदराओ	२	१३७५	सुत्तनिवाओ पोराण	४	३५११
सीहं पालेइ गुहा	२	२११४	सुत्तनिवाओ वुद्धे	४	३८३६
सुअवत्तो वतऽवत्तो	५	५४७८	सुत्तभणियं तु निद्धं	५	६००८
सुकुमालगा ! भइलया !	२	११५९	सुत्तमई रज्जुमई	३	२३७४
सुक्किंधणम्मि दिप्पइ	२	१२४७	सुत्तम्मि कड्डियम्मि	५	५८६५
सुक्खिंधणवाउबला-	३	२१५३	„	५	६०१८
सुक्खोदणो समितिमा	३	३०९९	सुत्तम्मि कड्डियम्मी	५	५४७१
सुक्खोल्लोभोदणस्सा	४	४०६८	सुत्तम्मि य गहियम्मी	२	१२१९
सुचिरेण वि गीयस्थो	२	१६९५	सुत्तम्मि होइ भयणा	१	७७८
सुद्धु कयं आभरणं	३	२४६०	सुत्तस्स कप्पितो खलु	१	४०६
सुद्धु कया अह पडिमा	३	२४९३	सुत्तं अस्थो य बहू	५	५६९०
सुणतीति सुयं तेणं	१	१४७	सुत्तं कुणति परिजितं	१	४०७
सुणमाणा वि न सुणिमो	४	४८३४	सुत्तं कुणति परिणतं	१	४०७
सुण सावग ! जं वत्तं	४	३३८९			टि० १
सुणेतीति सुयं तेणं	१	१४७	सुत्तं गिरस्थगं खलु	४	४१५९
		टि० ३	सुत्तं गिरस्थयं कार-	२	१००२
सुण्णवरादीणऽसती	५	५८७९			टि० १
सुतभवत्तो अगीतो	५	५३८७	[„	३	२९२७]
सुतजम्मणमहुरापाडणे	६	६२४५	सुत्तं तु सुत्तमेव उ	१	३१०
		टि० १	सुत्तं तू कारणियं	२	१००२
सुतजम्ममहुरपाडण-	६	६२४५	सुत्तं निरस्थगं कारणियं	३	२९२७
सुत्तनिवातो थेरी	४	४१७९	सुत्तं पडुच्च गहिते	५	५८१२
सुत्तस्थतदुभयविज्ज	५	५५३०	सुत्तं पमाणं जति इच्छितं ते	४	३६२७
सुत्तस्थतदुभयविसा-	३	२७८५	सुत्तं पयं पयस्थो	१	३०९
„	४	४६५१	सुत्ताइ अंबकंजिय-	५	५९०४
सुत्तस्थतदुभयाहं	१	७८६	सुत्ताइरज्जुबंधो	३	२३३३
सुत्तस्थथिरीकरणं	२	१२३२	सुत्ते अस्थे तदुभय	१	४०५
सुत्तस्थपोरिसीओ	२	१४७८	सुत्तेणेव उ जोगो	५	५३३९
सुत्तस्थ सावसेसे	२	२०१५	सुत्तेणेव य जोगो	३	३००१
सुत्तस्थं कहयंतो	१	२१४	सुत्तेणेवऽववाओ	५	५९८९
		टि० ७	सुत्ते सुत्तं बज्झति	५	४८७७
सुत्तस्थानं गहणं	६	६०९४	सुद्धम्मि य गहियम्मी	५	५९००
सुत्तस्थानि करिंते	२	१४७७	सुद्धुल्लसिते भीपू	५	४९५२

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
सुडुलसिते भीष्ट	५	४९६५
सुद्धे सद्दी इच्छकारे	२	१८७४
सुन्नं ददुं बडुगा	१	५४७
सुन्ना पसुसंवाया	३	२४४०
सुन्नो चउरथ भंगो	२	१८५५
सुयखंधो अज्जयणा	१	२५२
सुयभावणाए नाणं	२	१३४४
सुय संवयणुवसग्गे	२	१३८२
"	२	१६२४
सुय सुत्त गंथ सिद्धंत	१	१७४
सुय सुहदुक्खे खेत्ते	५	५४२३
सुरजालमाइएहिं	२	१३०१
सुवह य अयगरभूओ	४	३३८७
सुवति सुवंतस्स सुत्तं	४	३३८४
सुवत्त झामिओवधि	५	५०७१
सुहपडिबोहो निहा	३	२४००
सुहमेगो निच्छुब्भह	२	१२७३
सुहविज्जप्पा सुहमोइगा	३	२५२७
"	३	२५४४
सुहविज्जवणा सुहमोयगा	३	२५०५
सुहसज्जो जत्तेणं	१	२१९
सुहसाहगं पि कज्जं	२	९४४
सुहिया मो त्ति य भणती	२	१८८७
सुंकादीपरिसुद्धे	२	९५२
सुहज्जह सुत्तेणं	१	३१३
सुहसुं पि विसेसो	४	३९४४
सुत्थमणम्मि उ णिग्ग-	४	३५३८
सुरमणी जलकंतो	१	३१४
सुरूगाए जिणाणं	२	१६६१
सुरूदय पच्छिमाए	२	११८२
सुरे अणुमगतम्मि	५	५७८९
सेज्जायरकप्पट्टी	५	५४४९
सेज्जायराणं धम्मं	४	३७४८
सेज्जायरिमाह सए-	५	५४४४
सेज्जायरो पभू वा	४	३५२५
सेज्जायरो य भणती	४	३३९२
सेज्जायरो व सण्णी	४	४१८४
सेज्जासंथारो या	४	४३६८
सेद्धय रूपं पिजिय	३	२९९६

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
सेढीह दाहिणेणं	१	६७४
सेढीठाणठियाणं	४	४५०३
"	४	४५०४
"	४	४५१५
सेढीठाणे सीमा	४	४५३२
सेणाए जत्थ राया	४	४८७५
सेणाणुमाणेण परं जणोऽयं	३	२२२०
सेणादी गम्मिहिई	४	४७९६
सेणावतिस्स सरिसो	५	५२२२
सेयं व सिंधवणं	४	४१७०
सेलकुडछिह्वालिणि	१	३६२
सेलघण कुडग चालिणि	१	३३४
सेलपुरे इसितलागम्मि	३	३१५०
सेले य छिह्वालिणि	१	३४३
सेवगभज्जा ओमे	६	६२८७
सेविज्जंते अणुमए	४	४१४३
सेसाणं संसट्ठं	५	५००३
सेसे वि पुच्छिऊणं	१	४९४
सेसे सकोस मंडल	४	४८४५
सेसेसु उ सम्भावं	४	४७३१
सेसेसु फासुएणं	१	५८६
सेह गिहिणा व दिट्ठे	५	६००६
सेहस्स व संबंधी	५	५३३२
सेहस्स विसीयणया	४	३४३९
सेहं विदिता भतितिव्वभावं	३	३२०५
सेहाई वंदंतो	५	५१३५
सेहो त्ति अगीयत्थो	५	५०६५
सो अहिगरणो जहियं	१	१८२
सोउं अणभिगतानं	१	७८४
सोउं तुट्ठो भरहो	४	४७८६
सोऊण अट्टजायं	६	६२९८
सोऊण अहिसमेच्च व	१	१११
सोऊण ऊ गिलाणं	२	१८७१
"	२	१८७२
"	२	१८७५
"	२	१८७७
"	४	३७६९
"	४	४१९७
सोऊण कोइ धम्मं	४	४१९७
सोऊण दोन्नि जामे	३	२३४३

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
सोऊण भरहराया	४	४७७९
सोऊण य घोसणयं	२	९२५
सोऊण य पण्णवणं	३	२९६४
सोऊण य वासित्ता	४	३७८८
सोऊण य समुदाणं	३	२१३४
सोमंघिण् य आसित्ते	५	५१६७
सो चरणसुट्टियप्पा	२	१२५०
सो चेव य पडियरणे	५	५२६२
सो चेव य संबंधो	३	३२२२
सोच्चा उ होइ धम्मं	२	११३४
सोच्चा गत त्ति लहुगा	४	४६००
सोच्चा पत्तिमपत्तिय	१	५४५
सोच्चाऽभिसमेच्चा वा	२	११३३
सोच्चा व अभिसमेच्चा व	१	१३४
सोणियपूयालित्ते	४	३८४०
सो तत्थ तीए अच्चाहि	३	२६७१
सो तं ताव् अच्चाए	२	१८२३
सो तिच्छुम्भति साहू	५	५५७५
सो तिज्जङ्गं गिलाणो	३	१९७९
सो निज्जराए वट्ठति	४	३७८४
सो परिणामविहिण्णु	४	३७७५
सोपारयम्मि नगरे	३	२५०६
सो पुण अलेवो वा	२	१०३१
सो पुण इब्बणमासज्ज	३	२१४८
सो पुण दुब्बो लग्गोच्च	६	६१८९
सो ञ्णह् कम्भो लब्धो	४	३४००
सो भविय सुलभबोही	१	७१४
सो मग्गति साहम्मि	४	३७९३
सो बैसुयवोररणमुह-	५	५२३२
सो शयाऽवतिवती	३	३२८३
सो बट्ठह ओदइए	३	२७३०
सो वि य कुङ्कुरितो	३	६६६५
सो वि य पंथो दुविहो	२	८२३
सो वि य जत्तं पत्तो	३	३०००
सो वि य सीसो दुविहो	१	७७३
सो संमणसुविहितेसुं	५	५१६१
ह		
ह शु ताव असंदेहं	५	५३२३
हसमहितमिपरदे	५	५९५८

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
हत्थद्धमत्त दाहग	२	१९५७
हत्थपणगं तु दीहा	३	२३७५
हत्थं वा मत्तं वा	३	१८२०
हत्थं हत्थं मोत्तुं	४	४७६४
हत्थाईअक्कमणं	३	२६४०
हत्थाताले हत्थालंबे	५	५१०३
हत्थातालो तत्तिओ	५	५१२१
हत्थायामं चउरस	१	४४९
हत्थेण व पादेण व	५	५१०५
हत्थे य कम्म मेहुण	५	४८९४
हत्थो लंबइ हत्थं	५	५६७७
हत्थोववाय गंतूण	१	४८२
हयनायगा न काहिति	३	३००७
हरंति भाणाह सुणादिया य	४	३४९४
हरिण् बीए चले जुत्ते	१	५००
”	४	४०७६
हरिण् बीए पतिट्ठिय	१	५०१
हरिते बीएसु तहा	१	५०१
		टि० १
हरियच्छेअण छप्पइ-	२	१५३७
हरियाल मणोसिल पिप्पली	२	९७४
हरियाहडियट्टाप	३	३०३८
हरियाहडिया सुविहिय	३	३०२९
हंत म्मि पुरा सीहं	३	२९६५
हंतुं सवित्तिणिमुयं	३	२८४४
हाउं परस्स चक्खुं	४	४४८५
हाउं व जरेउं वा	४	४७४८
हाउं व हरेउं वा	४	४७४८
		टि० ३
हाणी जावेकट्टा	४	४८११
हायंते परिणामे	१	११५
हिण्णो अह सक्खीवा	५	६०५५
हिट्ठण्णठितो वी	४	४५२५
हिट्ठिळा उवरिळाहि	१	६००
हिट्ठिळा उवरिळेहि	१	६००
हिमतेणसाधयभया	५	५५१९
हियसेसगाण असती	३	३१३३
हिस्सवारं मसुपेसवगं	४	४३२८

पञ्चमं परिशिष्टम् ।

११९

गाथा	विभागः	गाथाङ्कः	गाथा	विभागः	गाथाङ्कः
हिंडड गीयसहाओ	१	७४१	हेट्टा तणाण सोहण	४	३४७१
हिंडामो सच्छंदा	४	४१५७	हेट्टा वि य पडिसेहो	३	३२४१
हिंडाविति न वा णं	१	७४८	होइ असीला नारी	१	८६
हीणप्पमाणधरणे	४	४००५	होइ पयस्थो चउहा	१	३२६
हीणाऽदिरेगदोसे	४	४०१७	होज्ज न वा वि पभुत्तं	३	२१६६
हीरेज्ज व खेलेज्ज व	२	१४६७	होहिइ व नियंसणियं	१	६४६
हुंडादि एकबंधे	४	४०३०	होहिंति णवग्गाइं	४	४७१६
हुंडे चरित्तमेओ	४	४०२४	होहिंति न वा दोसा	३	३१७५
हेट्टडवासणहेडं	२	२०६७	होति बिले दो दोसा	१	४५१
हेट्टाणंतरसुत्ते	५	४८७९	होति हु पमायखलिया	२	१२७६

षष्ठं परिशिष्टम्

बृहत्कल्पसूत्रवृत्त्यन्तः वृत्तिकृत्स्नामुद्धृतानां
गाथादिप्रमाणानामनुक्रमणिका ।

गाथाद्याद्यपदम्	विभागः	पत्राङ्कः	गाथाद्याद्यपदम्	विभागः	गाथाङ्कः
अ			अर्थगयमि आहूषे		२ २६०
अकाले चरसी भिक्षू		२ ५०१	[दशवैकालिके अ० ८ गा० २८]		
[दशवैकालिके अ० ५ उ० २ गा० ५]			अस्थियपञ्चस्थीणं		१ ४
अक्खरमुच्चइ नाणं		१ २२	[व्यवहारभाष्यपीठिकायां गा० ५]		
[कल्पबृहद्भाष्ये]			अथ प्रक्रियाप्रश्नानन्तर्य-		२ ३४१
अक्खरलंभेण समा		२ ३०४	[ ]		
[विशेषावश्यकभाष्ये गा० १४१]			अध्यात्मादिभ्य इकण् }		२ ३४२
अङ्गानि वेदाश्चत्वारो		४ १२२२	" }		२ ५६८
[ ]			[सिद्धहैमे ६-३-७८]		
अच्		२ २६९	अनशनमूनोदरता		२ ३६३
[सिद्धहैमे २-१-४९]			[प्रशमरतौ आ० १७५]		
अचित्तं ति जं नावि		३ ८२७	अनुपयोगो द्रव्यम्		१ १२
[कल्पचूर्णौ]			[ ]		
अच्छिद्रा अखण्डा चारिपरिपूर्णाः		१ ६	अनुवादादरवीप्सा-		२ ४०१
[ ]			[ ]		
अज्जए पज्जए वा वि		२ २६०	असं भंजेहि वणं		१ १६६
[दशवैकालिके अ० ७ गा० १८]			[कल्पबृहद्भाष्ये]		
अज्झस्थविसोहीए		२ २७०	अन्यत्र द्रोणभीष्माभ्यां		३ ८२८
[ओषनिर्मुक्तौ गा० ७४५]			[ ]		
अट्टे लोए		२ ३८७	अपरिमिष्ट पुण भस्ते		२ ४७३
[आचाराङ्गे श्रु० १ अ० १ उ० २]			[कल्पचूर्णौ]		
अट्टण्ह वि पगडीणं		१ ३१	अपि कर्दमपिण्डानां		५ १५८४
[कल्पबृहद्भाष्ये]			[ ]		
अट्ट संघाड ति जो जोण्हा		३ ८११	अप्पोवही कलहविवज्जणा य		४ ११०९
[कल्पचूर्णौ]			[दशवैकालिके द्वितीयचूलिकायां गा० ५]		
अणंतं नाणं जेसिं ते		२ ४२२	अहिंभतरसंबुक्का बाहि-		२ ४८५
[कल्पचूर्णौ]			[पञ्चवस्तुकटीकायां गा० २९९]		
अतिरागप्रणीतान्य-		२ ४३५	अभर्णता वि हु नजंति		२ ३८५
[ ]			[ ]		

गाथाद्याद्यपदम्	विभागः	पत्राङ्कः
अभिकखणं निम्बिगर्हं	२	३७८
[दशवैकालिके द्वितीयचूलिकायां गा० ७]		
अम्हाणं पुण धीसंदणं	२	५०५
[कल्पचूर्णौ]		
अवसावणं लाडणं कंजियं	३	८७१
[कल्पचूर्णौ]		
अविपक्कदोसा नाम जे	३	८९४
[कल्पचूर्णौ]		
अशासितारं च गुहं	५	१५०७
[ ]		
असंसट्ठा संसट्ठा उद्धडा	४	९३४
[ ]		
असियसयं किरियाणं	२	२६५
[सूत्रकृताङ्गनिर्मुक्तौ गा० ११९]		
अहवा गहरागइ त्ति	२	५५८
[कल्पविशेषचूर्णौ]		
अहवा जत्थ एगा किरिया	२	२९०
[निशीथचूर्णौ]		
अहवा वि रोमियस्सा	५	१३६१
[कल्पबृहद्भाष्ये]		
अहावरा तच्चा पडिमा से }	१	१८०
”	१	१९५
[आचारान्ते अ० २ अ० १ उ० १]		
अहावरे छट्ठे भंते ! वए	३	८०२
[दशवैकालिके अ० ४]		
अहिगारो तीहि ओसन्नं	५	१३९१
[आवश्यकनिर्मुक्तौ गा० ७६०]		
अहिंसा संजमो तवो	१	९०
[दशवैकालिके अ० १ गा० १]		
आ		
आकंपितम्मि तह पा-	३	९१०
[ ]		
आणा अनिदेसकरे	५	१३९१
[उत्तराध्ययने अ० १ गा० ३]		
आणानिदेसकरे	५	१३९१
[उत्तराध्ययने अ० १ गा० २]		
आदेसन्तरेण वा दुण्ह वि	२	५७५
[निशीथचूर्णौ]		

गाथाद्याद्यपदम्	विभागः	पत्राङ्कः
आन्धयं यद् ब्रह्मदत्ते	३	७५८
दि० २		
[ ]		
आपुच्छिऊण गम्मइ	२	४५१
[ ]		
आपो द्रवाश्चलो वायुः	२	५२५
[ ]		
आयारे वट्ठतो	१	७६
[ ]		
आरं दुगुणेणं पारं एगगुणेणं }	१	९६
”	२	३७८
[ ]		
आलोगो मणुएसुं	१	१२३
[कल्पबृहद्भाष्ये]		
आहाकम्मन्नं भुंजमाणे	१	९६
[प्रकृतिवृत्ते श० १ उ० ९]		
इ		
इतरो वि य तं णेइं	३	९१०
[ ]		
इदु परमैश्वर्ये	१	८
[ ]		
इय भवरोगत्तस्स वि	५	१३६१
[कल्पबृहद्भाष्ये]		
इयरं तु जिणभावाह-	२	४२५
[पञ्चवस्तुके गा० १५०२]		
इरियासमिए सया जए	४	१२३९
[आवश्यकप्रतिक्रमणाध्ययने संग्र० प० ६५८-२]		
इष्टानामर्थानाम्	३	६५४
[नाट्यशाले अ० २२ श्लो० २१]		
इह फासुगं एसणिजं	२	५५२
[निशीथचूर्णौ]		
उ		
उत्पद्येत हि साऽवस्था	४	९३६
[निषण्णशाले]		
उदए जस्स सुरासुर-	२	५२५
[बृहत्कर्मविपाके गा० १४९]		
उद्देसे निद्देसे	२	२५५
[आवश्यकनिर्मुक्तौ गा० १४०]		

गाथाद्याद्यपदम्	विभागः	पञ्चाङ्कः
उपदेशो न दातव्यो	३	९१०
[पञ्चतन्त्रे मित्रमेवे श्लो० ४२१]		
उपयोगो भावनिक्षेपः }	१	८
” }	१	५९
[ ]		
उपपन्ने इ वा }	१	९१
उपपन्ने इ वा विगते इ वा }	५	१३०९
[ ]		
उभे मूत्रपुरीषे तु	१	१३२
[ ]		
उवसमसेदीए खलु	२	४२५
[पञ्चवस्तुके गा० १४९८]		
उवसामगसेदीए	२	२६६
[विशेषावयवके गा० १२८५]		
उवेहिता संजमो वुत्तो	३	७६१
[ओषनिर्मुक्तौ भा० गा० १७०]		
उस्सग्गेण ण च्वेव पाउरियव्वं	४	१०९२
[कल्पविशेषचूर्णौ]		

ए

एणुसिं णं भंते ! जीवाणं पोगा-	३	७६८
[व्याख्याप्रश्नसौ श० २५ उ० ३ सू० ७६३]		
ए-ओकारपराई	१	३
[ ]		
एकग पंचग पञ्जर	१	१३०
[कल्पवृद्धभाष्ये]		
एकगसंजोगादी	१	१३०
[कल्पवृद्धभाष्ये]		
एकेक सत्तवारा	२	४५८
[कल्पवृद्धभाष्ये]		
एगमेगस्स णं भंते ! जीवस्स	६	१६०६
[प्रश्नसौ श० उ०]		
एणवयणं वयमाणे	२	३७९
[आचाराज्ञे भाषाध्ययने पत्र ३८६-१]		
एणं पायं जिणकप्पियाण	४	११०९
[ओषनिर्मुक्तौ गा० ६७९]		
एणिंदिय सुहुमियरा	२	३४८
[पञ्चसङ्ग्रहे गा० ११६]		
एणे वत्थे एणे पाए चिय-	४	११०९
[औपपातिकसूत्रे सू० १९ प० ३७]		

गाथाद्याद्यपदम्	विभागः	पञ्चाङ्कः
एगो साहु गोयरनिग्गतो	५	१३४१
[निशीथचूर्णौ]		
एगो हं नस्थि मे को वि	२	४११
[संस्तारकपीरुष्यां गा० ११]		
एतावानेव लोकोऽयं	१	८४
[षट्दर्शनसमुच्चये श्लो० ८१]		
एत्थ हसामि रमामि य	३	९१०
[ ]		
एयम्मि गोयराई	२	४२६
[पञ्चवस्तुके गा० १५१०]		
एवं अच्चित्तेणं	१	१३७
[कल्पवृद्धभाष्ये]		
एवं च कुसलजोगे	२	४२६
[पञ्चवस्तुके गा० १५०६]		
एवं तु गविट्टेसुं	१	१९५
[ ]		

क

कजं नाणादीयं	४	९३६
[कल्पवृद्धभाष्ये]		
कणसोक्खेहिं सदेहिं	२	२७४
[दशवैकालिके अ० ८ गा० २६]		
कणहलेसा णं भंते ! आसाएणं	२	४८३
[प्रज्ञापनोपाज्ञे प० १७ उ० ४ पत्र ३६४-१]		
कणहलेसा णं भंते ! केरिसया व-	२	४८३
[प्रज्ञापनोपाज्ञे पद १७ उ० ४ पत्र ३६०-१]		
कन्नसोक्खेहिं सदेहिं	२	२७४
[ ]		
कप्पइ चउत्थभत्तियस्स	२	४९९
[दशाश्रुतस्कन्धे अ० ८ प० ६०]		
कप्पइ चउवासपरियायस्स	१	२४५
[व्यवहारे उ० १० सू० २९]		
कप्पम्मि कप्पिया खलु	१	४
[व्यवहारभाष्यपीठिकायां गा० १५४]		
कम्ममसंखेजभवं	१	२२५
[व्यवहारभाष्ये उ० १० गा० ५१०]		
कम्मे सिप्पे सिळोगे य	१	९९
[अनुयोगद्वारे]		
करणे जोगे सण्णा	१	१७४
[ ]		

गाथाद्याद्यपदम्	विभागः	पञ्चाङ्कः
करेमि भंते ! सामाह्यं	२	३७८
	[सामायिकाध्ययने]	
करोस्यादौ तावत् सष्टुणहृदयः	२	३१३
	[ ]	
कर्म चास्ति फलं चास्ति	१	८४
	[ ]	
कल्पते तृतीये कल्पे	२	४२२
	[पञ्चवस्तुके १४६६ गाथादीकायाम्]	
कंखियस्स कंखं पविणिता	३	८९७
	[दशाश्रुतस्कन्धे गणिसम्पद्वर्णनाप्रक्रमे]	
कायाणमुवरि पडणे	१	१४३
	[कल्पवृद्धाध्याये]	
कायोवरि पवडंते	१	१४३
	[कल्पवृद्धाध्याये]	
काहीए सणिण थेरे	३	७२६
	[कल्पविशेषचूर्णौ]	
किञ्च कलायकुलत्थौ	२	२६४
	[ ]	
किह पुण विराहणाए	२	२९६
	[कल्पवृद्धाध्याये]	
किह सरणमुवगया पुण	२	२९६
	[कल्पवृद्धाध्याये]	
किह होइ अणंतगुणं	१	२२
	[कल्पवृद्धाध्याये]	
किं कइविहं कस्स कहिं	२	२५५
	[आवश्यकनिर्युक्तौ गा० १४१]	
किं कारणं तु गणिणो	२	२९६
	[कल्पवृद्धाध्याये]	
कृष्णादिद्रव्यसाविब्यात्	२	४८०
	[ ]	
को पडिलेहणाकालो ? एगो	२	४८८
	[पञ्चवस्तुकवृत्तौ]	
कोहं माणं च मायं च	२	२६०
	[दशवैकालिके अ० ८ गा० ३७]	
कोहो य माणो य अणिगहीया	४	९३४
	[दशवैकालिके अ० ८ लो० ४०]	
क्रियैव फलदा पुंसां	६	१७०८
	[ ]	

गाथाद्याद्यपदम्	विभागः	पञ्चाङ्कः
ख		
खंती य महवऽज्जव	२	३५६
	[दशवैकालिके अ० ६ निर्यु० गा० २४८]	
खित्तोगाहो सकोसं	१	२०२
	[कल्पवृद्धाध्याये]	
खिदेजूर-विसुरौ	३	९०८
	[सिद्धहैमे ८-४-१३२]	
ग		
गच्छनिगयाणं चउरंसा	४	१०९०
	[ ]	
गमियं दिट्ठिवाओ	५	१३९२
	[नन्दीसूत्रे पत्र २०२-१]	
गम्ययपः कर्माधारे	४	१०४४
	[सिद्धहैमे २-२-७४]	
गामद्धेसु त्ति देसभणिती	२	५२४
	[कल्पचूर्णौ]	
गामो त्ति वा निओड त्ति वा	२	३४५
	[कल्पविशेषचूर्णौ]	
गिरिजन्नो भतबालसंखडी	३	८०७
	[कल्पविशेषचूर्णौ]	
गिरियजः कोक्कणादिषु	३	८०७
	[कल्पचूर्णौ]	
गीयत्थो य विहारो	६	१७०८
	[ओषनिर्युक्तौ गा० १२१]	
गुणोच्चये सत्यपि सुप्रभूते	३	८९०
	[ ]	
गृहस्थस्यान्नदानेन	२	५७४
	[ ]	
गोणी चंदण-	१	७२
	[आवश्यकनिर्युक्तौ गा० १३६]	
घ		
	[ ]	
घृतेन वर्द्धते मेधा	५	१५९३
	[ ]	
च		
चउरंगुलदीहो वा	४	१०५४
	[प्रवचनसारोद्धारे गा० ६६६]	

गाथाद्याद्यपदम्	विभागः	पत्राङ्कः
चडहिं ठाणेहिं कोहु-	३	६१९
[स्थानाङ्के स्था० ४ पत्र १९३-१]		
चक्कवट्टिडगहो जहण्णेणं	१	२०४
[ ]		
चक्खुसोक्खेहिं रुवेहिं	२	२७४
[ ]		
चत्तारि अप्पणो से	४	११४९
[कल्पवृद्धाङ्गाध्ये]		
चम्मं मंसं च दलाहि	१	९७
[ ]		
चाडक्कोणा तिन्नि पागारा	२	३६७
[कल्पविशेषचूर्णौ]		
चेइय कुल गण संघे	६	१७०८
[आवश्यकनिर्युक्तौ गा० ११०१]		
चोरस्स करिसगस्स य	१	७
[ ]		
छ		
छक्कायादिमचडसु	१	१३४
[कल्पवृद्धाङ्गाध्ये]		
छट्ठमत्तियस्स वि बार-	२	५००
[कल्पचूर्णौ]		
छट्ठाणगभवसाणे	४	१२१८
[पत्रसंग्रहे गा० ४४४]		
छट्ठाणा उ भसंखा	४	१२१८
[पिण्डनिर्युक्तौ भा० गा० २९]		
छट्ठिभिन्तीए भञ्जइ	१	३
[ ]		
छवेणैणुमणूम-	२	३३४
[सिद्धहैमे ८-४-२१]		
छेत्तून मे तणाइ	३	९१०
[ ]		
ज		
जइ तेणेव मग्गेण	५	१४६५
[आवश्यकपारिष्ठापनिकानिर्युक्तौ गा० ४७]		
ज खिय मीसे जयणा	१	१३८
[कल्पवृद्धाङ्गाध्ये]		
जस्थ पव्वयकोट्टाइसु	३	८१९
[कल्पविशेषचूर्णौ]		

गाथाद्याद्यपदम्	विभागः	पत्राङ्कः
जस्थ मतिनाणं तस्थ सुयनाणं	१	३९
[ ]		
जस्थ य जं जाणिज्जा	१	७
[अनुयोगद्वारसूत्रे पत्र १०]		
जयति जइणं पवरो	१	८५
[ ]		
जयं चरे जयं चिट्ठे	१	११९
[दशवैकालिके अ० ४ गा० ८]		
जह करगयस्स फासो	२	४८३
[उत्तराध्ययने अ० ३४ गा० १८]		
जह गोमडस्स गंधो	२	४८३
[उत्तराध्ययने अ० ३४ गा० १६]		
जह बूरस्स व फासो	२	४८३
[उत्तराध्ययने अ० ३४ गा० १९]		
जह सरणमुवगयाणं	२	२९६
[कल्पवृद्धाङ्गाध्ये]		
जह सुरभिकुसुमगंधो	२	४८३
[उत्तराध्ययने अ० ३४ गा० १७]		
जहा कप्पियाकप्पियनिसीहाईणं	१	२२०
[कल्पचूर्णौ]		
जहा दुमस्स पुप्फेसु	१	९३
[दशवैकालिके अ० १ गा० २]		
जहा पुब्बस्स कथइ तहा	५	१५०६
[आचाराङ्के शु० १ अ० २ उ० ६]		
जहियं पुण सागारिय	१	१३८
[कल्पवृद्धाङ्गाध्ये]		
जं जुजइ उवयारे	३	६७०
[ओषनिर्युक्तौ गा० ७४१]		
जं तं सेसं तं सम्मत्ते	२	२६७
[कल्पचूर्णौ]		
जा एगदेसे अदुवा उ मंडी	२	३२३
[व्यवहारपीठिका गा० १८१ कल्पवृद्धाङ्गाध्ये च]		
जाए सद्धाए निक्खंतो	२	३६३
[आचाराङ्के शु० १ अ० १ उ० ३]		
जा भिक्खुणी पिउगगामं	२	३४८
[ ]		
जावइय पज्जवा ते	१	२२
[ ]		

गाथाद्याद्यपदम्	विभागः	पत्राङ्कः
जावइया नयवाया	२	२६५
[ ]		
जाव णं एस जीवे सया	४	१०७६
[व्याख्याप्रश्नौ श० ३ उ० ३ प० १८२]		
जावतिया तिसमयाहारगस्स	१	१४
[आवश्यकनिर्युक्तौ गा० ३]		
जावं च णं से जीवे सया	४	१२०१
[व्याख्याप्रश्नौ श० ३ उ० ३ प० १८२]		
जावंतिय उद्देशो	१	१५५
[पिण्डनिर्युक्तौ गा० २३० जीतकल्पभाष्ये गा० ११९९]		
जीमूते इति वा अअणे इति वा	१	८४
[ ]		
जीवदयट्ठं पेहा	२	४८९
[पञ्चवस्तुके गा० २५८]		
जुगमासेहिं उ भइए	२	३५२
[ ]		
जे उग्वाइए अणुग्वाइयं देइ	५	१४७९
[निशीथसूत्रे उ० १० सू० १७-१८]		
जे गिलाणं पडियरइ से	२	५४९
[भगवत्याम्]		
जे छेए से सागारियं ण सेवे	२	३७८
[आचाराङ्गे श्रु० १ अ० ५ उ० १]		
जे छेए से सागारियं परियाहरे	१	९६
[आचाराङ्गे श्रु० १ अ० ५ उ० १ समम्]		
जे दक्खिणेण इंदा	१	२०१
[देवेन्द्रप्रकरणे गा० २११]		
जे पुण अभाविया ते	१	१०३
[विशेषावश्यकं गा० १४६२]		
जे भिक्खू गणाद्वरिचं वा	३	६७१
[निशीथसूत्रे उ० १६ सू० ३९]		
जे भिक्खू तरुणे जुगवं बलवं	४	११०९
[आचाराङ्गे श्रु० २ चू० १ अ० ६ उ० १]		
जे भिक्खू माउग्गामं	२	३४८
[आचारप्रकल्पाध्ययने उ० ६ सू० १]		
जे भिक्खू हत्थकम्मं करेइ }	१	९१
जे भिक्खू हत्थकम्मं }	५	१३९१
[निशीथसूत्रे उ० १ सू० १]		

गाथाद्याद्यपदम्	विभागः	पत्राङ्कः
जे वि न वाविजंति	४	१०७९
[ओषनिर्युक्तौ गा० ७५३]		
जो एगदेसे अदढो उ पोतो	२	३२३
[व्यवहारपीठिका गा० १८२ कल्पवृद्धाङ्गाध्ये च]		
जोगो दुविहो आगाढो अणा-	१	२२०
[निशीथसूत्रचूर्णौ]		
जो जीवे वि न याणेइ	१	२१९
[दशवैकालिके अ० ४ गा० १२]		
जो समणट्टाए कओ	४	९२५
[कल्पवृद्धाङ्गाध्ये]		
ज्ञानं मददर्पहरं	१	२४६
[ ]		
ठ		
ठाणदिसिपगासणया	५	१४४६
[ओषनिर्युक्तौ गा० ५६३]		
ठाणेषु वोसिरंती	१	१३७
[कल्पवृद्धाङ्गाध्ये]		
ण		
ण व सि ममें मयहरिया	३	९१०
[ ]		
णिन् चावश्यकाधमण्ये	४	१०८३
[सिद्धहैमे ५-४-३६]		
त		
तओ आगम्म चेइयघरं	५	१४६९
[कल्पविशेषचूर्णौ]		
तत्तं बीणाप्रभृतिकं	३	६९६
[ ]		
तत्तो हिट्ठाहुत्ता	१	२४
[कल्पवृद्धाङ्गाध्ये]		
तत्थ पुण थेरसहिया	१	१३७
[कल्पवृद्धाङ्गाध्ये]		
तत्थ वि अन्नयरीए	६	१७००
[कल्पवृद्धाङ्गाध्ये]		
तद्विसं अणुदिअहे	२	५५६
[देशीनाममालायां वर्ग ५ गा० ८]		
तद्वज्जीवहितार्थं	४	१०७८
[ ]		
तम्मि भवे निब्बाणं	२	२६७
[विशेषावश्यकं गा० १३०८]		

गाथाद्याद्यपदम्	विभागः	पत्राङ्कः
तस्मि मभो जाइ दिवं	२	२६८
[विशेषावश्यके गा० १३१७]		
तरुणीभो अंते वा ठवि-	४	११९२
[वृद्धविवरणे]		
तसकाये चतुलहुगा	१	१५७
[ ]		
तस्सेव य थेज्जत्थं	१	१
[विशेषावश्यके गा० १४]		
तह दोब्बं तह तच्चं	३	९१०
[ ]		
तं आढगं तंदुलाणं सिद्धं	२	३७६
[कल्पचूर्णौ]		
तं च कहं वेहज्जइ }	२	३७१
” }	२	५२५
[आवश्यकनिर्युक्तौ गा० १८३, ७४३]		
तं चिय विसुज्जमाणं	१	२७
[कल्पवृद्धाभ्ये]		
तं मङ्गलमादीप	१	१
[विशेषावश्यके गा० १३]		
ता... उद्धिअवासा	२	५९३
[ ]		
तावदेव चलत्थयें	२	३१८
[ ]		
तिगिच्छं नाभिनंदेजा }	२	२९९
” }	२	३७९
[उत्तराध्ययने अ० २ गा० ३१]		
तिण्हमन्नयरागस्स	२	३७८
[दशवैकालिके अ० ६ गा० ५९]		
तिण्हं दुप्पडियारं सम-	५	१४५५
[स्थानाङ्गस्ये स्था० ३ उ० १]		
तिसु वरिसेसु पुण्णेषु	४	१२६६
[कल्पचूर्णौ]		
तिहिं नावाप पूरपहिं	१	१३३
[कल्पचूर्णौ]		
तुलासूत्रेऽश्वादिरेडमौ	१	२११
[ ]		
ते खेत्ताणं अळमे	४	११५६
[कल्पविशेषचूर्णौ]		

गाथाद्याद्यपदम्	विभागः	पत्राङ्कः
ते चिय लहु कालगुरू	१	१२४
[कल्पभाष्ये]		
ते डगले टिट्ठिवेइ	१	१२८
[कल्पचूर्णौ]		
तेण परं पुरिसाणं	१	१३६
[कल्पवृद्धाभ्ये]		
तेण परं सुहुमाओ	१	२४
[कल्पवृद्धाभ्ये]		
तेषां कटतटअट्टे-	१	८५
[ ]		
ते साहुणो चेइयघरे	५	१४६९
[कल्पचूर्णौ]		
तेसिं जो अंतिमओ	१	२४
[कल्पवृद्धाभ्ये]		
त्रयः शल्या महाराज !	२	५०३
[ओघनिर्युक्तौ गा० ६२३ समा]		
थ		
थंभा क्रोहा अणाभोगा	३	६२०
[आवश्यकके मू० भा० गा० २५७]		
द		
दत्त्वा दानमनीश्वर-	४	१२५३
[ ]		
दन्तानामञ्जनं श्रेष्ठं	४	१०६३
[ ]		
दब्बथओ भावथओ	२	३८०
[आवश्यकनिर्युक्तौ भा० गा० १९९]		
दब्बस्स चैव सो पज्जातो	१	१४
[ ]		
दब्बं खेत्तं कालं	२	३२८
[ ]		
दब्बाइ अविसिट्ठं	४	१०७५
[कल्पवृद्धाभ्ये]		
दब्बापरिणते चउलहु	१	१५७
[कल्पवृद्धाभ्ये]		
दंडिय असोय ति चिय	१	१२४
[कल्पवृद्धाभ्ये]		
दंतपुर दंतचक्रे	२	५९१
[आवश्यकनिर्युक्तौ गा० १२८०]		

गाथाद्याद्यपदम्	विभागः	पत्राङ्कः
दं दे य बहुव्वीही	१	९९
	[अनुयोगद्वारे]	
दंसो तिक्लनिवाएण	१	१०५
	[ ]	
दातुस्सत्तचित्तस्य	२	५१६
	[ ]	
दिग्निच्छापरीसहे	२	३७८
	[उत्तराध्ययने अ० २ गद्यम्]	
दिट्ठा सि कसेरुमई	६	१६१०
	[ ]	
दीर्घहस्सौ मिथो वृत्तौ	६	१६८८
	[सिद्धहैमे ८-१-४]	
दीहो वा हस्सो वा	४	१०५४
	[प्रवचनसारोद्धारे गा० ३६८]	
इमाशो ब्रह्मदत्ते	३	७५८
	[ ]	
दो असईओ पसई }	२	३७५
” }	४	११११
	[ ]	
दोहिं दिवसेहिं मासगुरुए	१	१३४
	[ ]	
ध		
धम्मस्सत्थसत्थकुसला	१	२३४
	[ ]	
धर्मो यमोपमापुण्य-	१	१८०
	[हैमानेकार्ये द्विस्त्र० श्लोक १३५]	
धूवि धूनने	१	९३
	[ ]	
न		
न करेइ सयं साहू	१	१७५
	[ ]	
न चिरं जणि संवसे सुणी	२	५८६
	[ऋषिभाषिते अ० २७ गा० १]	
नट्ठमि उ छाडमत्थिए नाणे }	१	४२
” }	२	३०५
	[आवश्यकनिर्युक्तौ गा० ५३९]	
नत्थि नएहिं विहूणं	२	३४३
	[आवश्यकनिर्युक्तौ गा० ७६१]	

गाथाद्याद्यपदम्	विभागः	पत्राङ्कः
नत्थि न निच्चो न कुणइ	२	२६५
	[कल्पवृद्धाध्याये]	
नन्धादिभ्योऽनः	१	२२८
	[सिद्धहैमे ५-१-५२]	
न मांसभक्षणे दोषः	१	८४
	[मनुस्मृतौ अ० ५ श्लो० ५६]	
न य बहुगुणचाएणं	२	३९६
	[पञ्चवस्तुके गा० ३८१]	
न या लभेज्जा निडणं सहायं	२	३७९
	[दशवैकालिके चू० २ गा० १०]	
न वि लोणं लोणिज्जइ	१	१६६
	[कल्पवृद्धाध्याये]	
नास्मि पुंसि च	१	१८६
	[सिद्धहैमे ५-३-१२१]	
नायमि निणिहयव्वे	६	१७०७
	[आवश्यकनिर्युक्तौ गा० १०५४, १६२२]	
नाल्लयेन समं सौख्यं	४	९४७
	[ ]	
नियमा अक्खरलंभो	१	८६
	[ ]	
निसीहियाए परिट्ठविओ	५	१४६८
	[वृद्धसम्प्रदायः]	
नीयहुवारं तमसं }	२	४५७
” }	३	८०२
	[दशवैकालिके अ० ५ उ० १ गा० २०]	
नेयं कुलकमायाता	३	९११
	[ ]	
नेयाउयस्स मग्गस्स	६	१६९२
	[ ]	
नेरईए णं भंते ! नेरईएसु	४	११३९
	[भगवत्पां श० ४ उ० ९ प्रज्ञापनायां प० १७ उ० ३]	
नेवास्ति राजराजस्य	५	१५११
	[प्रश्नमरतौ आ० १२८]	
नो कप्पइ निगंथाण वा पुढवीका-	२	३०७
	[ ]	
नो दुष्कर्मप्रयासो न	२	३५६
	[ ]	

गाथाद्याद्यपदम् विभागः पत्राङ्कः

प

पक्विलप पंच अवस्सं	४ १२१३
	[आवश्यकचूर्णौ]
पच्छा तिरिपुरिसाणम-	१ १३६
	[कल्पवृद्धाण्ये]
पडिगाहणे चउलहुं मत्तगे	४ १०९७
	[निशीथचूर्णौ]
पडिवत्तीए अविरय-	२ २६७
	[विशेषावश्यके गा० १३१४]
पढमतइयभंगे ठायंतस्स	४ ९५६
	[निशीथचूर्णौ]
पढममचित्तपद्देणं	१ १३७
	[कल्पवृद्धाण्ये]
पढमसरिच्छो भासगो	१ ६४
	[कल्पवृद्धाण्ये]
पढमं नाणं तओ दया	६ १७०८
	[दशवैकालिके अ० ४ गा० १०]
पन्नपुष्पफलोपेतो	१ ९४
	[ ]
परमाणुपोग्गलणं भंते ! दुपपसि-	१ ४८
	[अनुयोगद्वारे]
परमाणु संखडसंखा	१ २४
	[कल्पवृद्धाण्ये]
परिधानवत्थस्स अडभंतर-	२ ३३४
	[निशीथचूर्णौ]
परिनिट्ठियं ति जं पर-	३ ८२७
	[कल्पचूर्णौ]
प्रवयणसंवेगयरे	२ ५२६
	[ ]
पंचखंधे वयंतेगे	२ ३७८
	[सत्रकताके अ० १ अ० १-७० १]
पंचहिं ठणेहिं सुयं वाइजा	१ ५१
	[स्थानाके स्था० ५ उ० ३ सू० ४६८]
पंचेए निजोगा	४ ११४९
	[कल्पवृद्धाण्ये]
पंडए वाइए कीवे	४ ११८०
	[निशीथाध्ययने]
पाडंसो भासादो सावणो	३ ७७१
	[कल्पविशेषचूर्णौ]

गाथाद्याद्यपदम् विभागः पत्राङ्कः

पाडसो सावणो भद्वओ	३ ७७१
	[कल्पचूर्णौ]
पाएण खीणद्ववा	१ २२२
	[ ]
पागइयडसोयवादी	१ १२४
	[कल्पवृद्धाण्ये]
पायग्गहणेणं पायभंडयं	३ ७८८
	[कल्पचूर्णौ]
पिच्छासु ताव एए	२ ३९६
	[पञ्चवस्तुके गा० १३८०]
पिता रक्षति कौमारे	५ १३५९
	[ ]
पुढवी आउक्काए	४ ९३५
	[ओषधिर्युक्तौ गा० ३३६]
पुढवी आऊ तेऊ	१ १५७
	[कल्पवृद्धाण्ये]
पुप्फपुडियाइ जं पइ	१ १०
	[ ]
पुप्फा य कुसुमा चेव	२ ४९५
	[ ]
पुप्फेसु भमरा जहा	१ ९०
	[दशवैकालिके अ० १ गा० ४]
पुव्वं तसेसु थिराइसु	५ १४९५
	[निशीथचूर्णौ]
पुव्वेण पच्छिमेण य	१ २०१
	[देवेन्द्रप्रकरणे गा० २१३]
पूर्वं सूत्रं ततो वृत्ति-	१ ६२
	[ ]
पूर्वाङ्के वमनं दद्या-	३ ९१२
”	४ ११७९
	[ ]
पृषोदरादयः	२ ३६३
	[सिद्धहेमे ३-२-१५५]
पेडा अद्धपेडा गोमुत्तिया	४ ९३४
	[ ]
पेहेत्ता संजमो खुसो	३ ७६१
	[ओषधिर्युक्तौ भा० गा० १७०]
पोत्थग-तण-वूसेसु	४ १०५५
	[कल्पचूर्णौ]

गाथाद्याद्यपदम्	विभागः	पत्राङ्कः
प्रत्युपसि हवा मार्गाः	२	५७६
[ ]		[ ]
प्रमत्तयोगात् प्राणव्यपरोपणं	४	१०७९
[तत्त्वार्थे अ० ७ सू० ८]		[ ]
प्रमाणानि प्रमाणस्थैः	२	३१४
[ ]		[ ]
प्राणा द्वित्रिचतुः प्रोक्ता	१	२०
[ ]		[ ]
प्राक्षराज्यस्य रामस्य	१	८७
[ ]		[ ]
प्रायश्चित्तध्याने	२	३६३
[प्रश्नमरतो आ० १७६]		[ ]
प्रावचनी धर्मकथी	२	५३०
[ ]		[ ]
फ		
फेडियाणि ताणि कु-	२	४३३
[कल्पचूर्णौ]		[ ]
व		
वद्धाज पडिवन्नो	२	२६८
[विशेषावश्यके भा० गा० १३१६]		[ ]
वहुलम्	५	१३६९
[सिद्धहेमे ५-२-१]		[ ]
वहुवयणेण वुवयणं	१	३
[ ]		[ ]
वारवई य सूरदा	३	९१३
[प्रवचनसारोद्धारे गा० १५८९]		[ ]
वारसविहे कसाप	२	२६९
[आवश्यकनिर्युक्तौ गा० ११३]		[ ]
बाले बुद्धे नपुंसे य	४	११८०
[निशीथाध्ययने]		[ ]
बाहुल्यपुहत्तेहिं	४	१०५४
[प्रवचनसारोद्धारे गा० ६६५]		[ ]
बुद्धिरूपयते तादृक्	३	९११
[ ]		[ ]
भ		
भस्वा वि ते अर्णता	२	३५४
[ ]		[ ]
भंगपमाणायामो	२	३८०
[कल्पवृद्धाभ्ये]		[ ]

गाथाद्याद्यपदम्	विभागः	पत्राङ्कः
भंगाणयणे करणं	१	१२९
[कल्पवृद्धाभ्ये]		[ ]
भंभा मुकुंद मद्गल	१	१२
[ ]		[ ]
भारे हृथुवघातो	१	१४२
[कल्पवृद्धाभ्ये]		[ ]
भावादिमः	२	२७०
[सिद्धहेमे ६-४-२१]		[ ]
भावापरिणते लघुगो	१	१५७
[ ]		[ ]
भिक्षू भ इच्छिजा भन्न-	२	३७९
[ ]		[ ]
भूतस्य भाविनो वा	१	८
[ ]		[ ]
भूमीगतस्मि तो णि-	३	९१०
[ ]		[ ]
भेषजेन विना व्याधिः	२	५७५
[ ]		[ ]
भोजं ति वा संखडि ति वा	३	८९०
[कल्पचूर्णौ]		[ ]
म		
मउडो पुण दो रयणी	५	१४९९
[कल्पवृद्धाभ्ये]		[ ]
मट्टा तुप्पोट्टा प्रंदुरपड-	२	५२८
[ ]		[ ]
मणसहिष्ण उ काएण	३	६९८
[आवश्यकनिर्युक्तौ गा० १४८६]		[ ]
मयूरव्यंसकेत्यादयः	२	५८१
[ ]		[ ]
महुरा य सूरसेणा	३	९१३
[प्रवचनसारोद्धारे गा० १५९१]		[ ]
मात्रा स्वत्ता दुहिन्ना वा	३	७१७
[ ]		[ ]
मीसाणंतर लघुगो	१	१५७
[कल्पवृद्धाभ्ये]		[ ]
मुष्का परिगहो वुत्तो	२	२७०
[दशवैकलिके अ० ६ गा० २१]		[ ]
मुहपुत्ति रयहरणं	२	३८९
[ ]		[ ]

गाथाद्याद्यपदम्	विभागः	पत्राङ्कः
मूले कंदे खंधे	२	२७४
[ ]	[ ]	[ ]
मेघच्छन्नो यथा चन्द्रो	१	२
[ ]	[ ]	[ ]
मैत्रीप्रमोदकारण्य-	३	७६१
[तत्त्वार्थे अ० ७ सू० ६]		
मोहश्च तदपि विलसित-	२	३८५
[ ]	[ ]	[ ]
मोहोपशम एकस्मिन्	१	३५
[ ]	[ ]	[ ]
य		
यत्र प्राणिवधो नास्ति	४	१२३८
[ ]	[ ]	[ ]
यथाऽऽवश्यं कृते एक-	२	४८९
[कल्पचूर्णौ]		
यद्वा सस्यद्वितीयं	४	१०७८
[ ]	[ ]	[ ]
र		
रक्षि हवपरिवासे	५	१५८०
[कल्पवृक्षभाष्ये]		
रयणगिरिस्तिहरसरिसे	२	४६१
[कल्पवृक्षभाष्ये]		
रसोर्लक्ष्मी	४	११७३
[सिद्धार्थे ८-४-२८८]		
रहगतो य विविहफले	३	९२०
[निशीथचूर्णौ]		
रागाद्वा द्वेषाद्वा	१	२१६
[ ]	[ ]	[ ]
रागेण सहंगालं	४	९६९
[पिण्डनिर्मुक्तौ गा० ६५९]		
रायगिह मगाह चंया	३	९१३
[प्रवचनसारोक्तौ गा० १५८७]		
रूपिष्वधेः	१	१४
[तत्त्वार्थे अ० १ सू० २८]		
रुसड वा परो मा वा	२	३९१
[महानिशीथे अ० २]		
ल		
किंगतिथं वयणतिथं	१	५०
[ ]	[ ]	[ ]

गाथाद्याद्यपदम्	विभागः	पत्राङ्कः
किंगेण किंगिणीय	४	१०३०
[कल्पवृक्षभाष्ये]		
ख		
वत्तीभवन्ति दृष्ट्वा	१	२
[कल्पवृक्षभाष्ये]		
वरं प्रवेष्टुं ज्वलितं हुताशनं	४	१२७७
[ ]	[ ]	[ ]
वर्तमानासमे वर्तमाना	५	१४१४
[टि० १]		
[ ]	[ ]	[ ]
वर्षं देव ! कुणाकायां	१	४४
[ ]	[ ]	[ ]
वंजुल पुष्कुन्मीसा	१	८४
[ ]	[ ]	[ ]
वंदामि भद्रबाहुं	२	२५९
[दशवैकालिके गा० १ पञ्चकल्पभाष्ये गा० १]		
वंदासु खन्ति ! पडपंडुरसुख-	३	७४९
[ ]	[ ]	[ ]
वारत्तपुरे अभयसेण	२	५३४
[आवश्यकनिर्मुक्तौ गा० १३०३]		
वास्तु शब्दे	६	१६०४
[ ]	[ ]	[ ]
विज्ञप्तिः फलदा पुंसां	६	१७०८
[ ]	[ ]	[ ]
वित्तं पि तद्वामुत्ति	२	२६०
[दशवैकालिके अ० ७ गा० ५]		
विद्युत्पन्नपीतान्वाद्यः	२	३५९
[सिद्धार्थे ८-२-१७३]		
विनयः शिक्षा-प्रणयोः	४	११९६
”	५	१३६०
[हेमानेकार्थे त्रिस्वरकाण्डे श्लो० १२०५]		
विभूसा हृत्स्थिसंसग्गी	४	१०९५
[दशवैकालिके अ० ८ गा० ५७]		
वीतरागा हि सर्वज्ञाः	१	१०४
[ ]	[ ]	[ ]
वीसंदणं अद्भिद्विद्वय-	२	५०५
[पञ्चवस्तुके गा० ३७९ टीकायाम्]		
वेराड वच्छ वरणा	३	९१३
[प्रवचनसारोक्तौ गा० १५९०]		

गाथाद्याद्यपदम्	विभागः	पत्राङ्कः
वेरुलियवन्नरविदुम-	२	४६१
	[कल्पवृक्षज्ञान्ये]	
व्रत-समिति-कषायाणां	४	१२३४
"	४	१२३८
	[ ]	
मीहिर्यवो मसूरो	२	२६४
	[ ]	
श		
शङ्कः कदल्यां कदली	१	८४
	[ ]	
शरीरं धर्मसंयुक्तं	३	८२१
	[ ]	
शीलाद्यर्थस्वरः	२	४६७
	[सिद्धहेमे ८-२-१४५]	
शुष्यतस्त्रीणि शुष्यन्ति	२	५५७
	[ ]	
शृणोति बहु कर्णाभ्या-	४	१२९७
	[ ]	
शेषाद्वा	२	२७०
"	२	२९८
	[सिद्धहेमे ७-३-१७५]	
श्रूयतां धर्मसर्वस्वं	१	९०
	[इतिहाससमुच्चये]	
श्वः कार्यमद्य कुर्वीत	४	१२६०
	[ ]	
स		
सह सामर्थ्ये आर्यबिलं	५	१४६८
	[कल्पचूर्णौ]	
सखा वि सा न वत्तत्वा	१	२२०
	[दशवैकालिके अ० ७ गा० ११]	
सत्सङ्गेऽर्हस्यहिंसादौ	१	१८०
	[हेमानेकाथे द्विस्वरका० श्लो० ३३६]	
सत्सामीप्ये सद्ब्रह्म	५	१४८२
	[सिद्धहेमे ५-४-१]	
सत्सपि फलेषु यद्वा-	४	९३६
	[ ]	
सद्धर्मबीजवपनानवकौशलस्य	२	३५५
	[सिद्धसेनीयद्वितीयद्वान्निक्रियायां श्लो० १३]	

गाथाद्याद्यपदम्	विभागः	पत्राङ्कः
समणोवासगस्स णं भंते !	२	४७०
	[भगवत्यां श्लो० ८ उ० ६ प० ३७३-२]	
सम्प्राप्तिश्च विपत्तिश्च	२	२९९
	[ ]	
सम्मतचरित्ताई	१	३४
	[ ]	
सम्मदिट्ठी सब्बी	१	२९
	[कल्पवृक्षज्ञान्ये]	
सरसो चंदणपंको	१	१८१
	[ ]	
सर्वस्य सर्वकारी	२	५५१
	[ ]	
सवियारो त्ति विस्थिन्नो	२	५८५
	[कल्पचूर्णौ]	
सव्वजीवाणं पि य णं अक्ख-	१	२६
	[नन्दीयुत्ते सू० ४२ प० १९५]	
सव्वजीवा वि दूष्णन्ति	१	९१
"	३	७५९
	[दशवैकालिके अ० ६ गा० १०]	
सव्वबहुअगणिजीवा	१	२४
	[आवश्यकनिर्णयौ गा० ३१]	
सव्वभूयऽप्यभूयस्स	१	९०
	[दशवैकालिके अ० ४ गा० ९]	
सव्वस्स केवलस्सि	२	४०३
	[विशेषावश्यकते भा० गा० ३०९६]	
सव्वागासपपुसगं सव्वागास-	१	८३
	[नन्दीयुत्ते प० १९५]	
सव्वामगंभं परित्राय	१	९६
"	२	२७२
"	२	३७८
	[आचाराज्जे श्लो० १ अ० २ उ० ५]	
सव्वे जीवा न हंतत्वा	२	३५९
	[ ]	
सव्वे पाणां पियाडणा	१	९१
"	३	७५९
	[आचाराज्जे श्लो० १ अ० २ उ० ३]	
सव्वेसिं पि नयाणं	६	१७०९
	[आवश्यकनिर्णयौ गा० १०५५, १६२३]	

गाथाद्याद्यपदम्	विभागः	पत्राङ्कः
सहस्रपुष्पं रोगं	२	२९९
	[	]
संचर कुंथुदेहिय	५	१५७५
	[ओषनिर्मुक्तौ गा०	३२३]
संजमजोगा पृथं	४	१०२१
	[पञ्चवस्तुके गा०	१३३]
संजमहेऊ लेवो	१	१५३
	[कल्पवृद्धाण्ये]	
संजयगिहिकोयणऽचोयणे	३	७६१
	[ओषनिर्मुक्तौ भा० गा०	१७१]
संजुतोऽणंतेहिं	१	२२
	[कल्पवृद्धाण्ये]	
संपुडगो दुगमाई	४	१०५४
	[प्रवचनसारोद्धारे गा०	६६७]
संवच्छरबारसपुण	३	८६२
	[ओषनिर्मुक्तौ भा० गा०	१५]
संविगमसंविगमा	२	३२२
	[	]
संसदकप्ये ण चरेज	२	३७९
	[दशवैकालिके चूलिका २ गा०	६]
संसदमाइयाणं	६	१७००
	[कल्पवृद्धाण्ये]	
संहिता च पदं चैव	२	२५६
	[	]
साकेत कोसला गय-	३	९१३
	[प्रवचनसारोद्धारे गा०	१५८८]
सामञ्जमणुचरंतस्स	३	७५२
	[दशवैकालिकनिर्मुक्तौ गा०	३०१]
सामर्थ्यं वर्णनायां च	१	४
	[	]
सा वि य णं भगवओ अद्ध-	२	३७३
	[समवायाङ्के समवाये ३४]	
सिय तिभागो सिय तिभा-	२	३८०
	[प्रज्ञापनायां पदं ६ पत्र २१६-२]	
सुत्तत्तं सेयं जागरियत्तं वा सेयं	१	८६
	[ग्याख्याप्रश्नौ श० १२ उ० २ सू० ४४३]	
सुत्तफासियमिजुत्ति	२	२५६
	[विशेषावश्यके भा० गा०	१०१०]
सुत्तं सुत्ताशुगमो	२	२५६
	[	]

गाथाद्याद्यपदम्	विभागः	पत्राङ्कः
सुद्धपुडवीय न लिसिप	२	४१४
	[दशवैकालिके अ० ८ गा०	५]
सुबहुं पि सुयमहीयं	६	१७०८
	[आवश्यकनिर्मुक्तौ गा०	९८]
सुयनाणं महिङ्गीयं	१	४६
	[	]
सुहपडिबोहो निहा	५	१३३९
	[	]
सुहुमं पि हु अनियत्तं	२	४२०
	[पञ्चवस्तुके गा०	१४५०]
सुरेव सेणाइ समत्तमाउहे	१	८६
	[	]
सेजायरपिंडमी	४	९८६
	[पञ्चाशके पञ्चा० १७ गा०	१०]
सेयविया वि य नयरी	३	९१३
	[प्रवचनसारोद्धारे गा०	१५९०]
सोइंदिथस्स णं भंते ! केवहए	१	६६
	[प्रज्ञापनायां पदं १५ उ० १ सू०	१९५]
सो पुण लेवो खर-	१	१५३
	[	]
स्थानासनगमनानां	३	६५३
	[नाट्यशास्त्रे अ० २२ श्लो०	१५]
स्पृशः फासकंसफरिसडिब-	५	१५८९
	[टि० १]	
	[सिद्धहैमे ८-४-१८२]	
स्वप्रतिष्ठितमाकाशम्	१	५२
	[	]
स्वरेभ्य इः	३	८८१
	[सिद्धहैमे उणादि सू०	६०६]
	ह	
हस्तपादाङ्गविन्यासो	३	६५३
	[नाट्यशास्त्रे अ० २२ श्लो०	२२]
हास्यो हासप्रकृतिः	३	६५४
	[वदटकाव्यालंकारे अ०	१५ श्लो० ११]
हे हो हले ति अङ्गे ति	२	२६०
	[दशवैकालिके अ० ७ गा०	१९]
होइ कयस्थो वोत्तुं	२	२५६
	[विशेषावश्यके भा० गा०	१००९]
हस्वदीर्घभुतत्वाच्च	१	२१
	[	]

सप्तमं परिशिष्टम्

बृहत्कल्पसूत्रभाष्य-वृत्त्यन्तर्गता लौकिकन्यायाः ।

न्यायः	विभागः	पत्राङ्कः	न्यायः	विभागः	पत्राङ्कः
अनानुपूर्व्यपि व्याख्याङ्गम्	४	९३२	तन्मध्यपतितस्तद्ग्रहणेन गृह्यते	३	६८३
आद्यन्तग्रहणे मध्यस्यापि ग्रहणम्	२	२७४	तुलादण्डमध्यग्रहणन्याय	१	२५०
"	४	११५०	"	२	५८७
एकग्रहणे तज्जातीयग्रहणम्	२	२६३	दशदाडिम	१	६२
"	२	४८८	भीमो भीमसेनः	३	८९६
"	४	११५०	मात्रयाऽपि च सूत्रस्य लाघवं महा-		
एकग्रहणे तज्जातीयानां सर्वेषां			सुत्सवः	२	२६१
ग्रहणम्	२	२७४	यथोद्देशं निर्देशः	२	४१८
"	४	१०८७	"	२	४८८
एकग्रहणेन तज्जातीयानां सर्वेषां-			"	२	५४८
मपि ग्रहणम्	५	१३७४	वणिग्न्यायः	६	१६६५
कोष्ठकचक्रपरम्परन्यायः	१	१६७	सत्यभामा भामा इति न्यायः	३	१०२९
धुणाक्षरन्यायः	३	६१९	सर्वं वाक्यं सावधारणम्	१	२३२
छागलन्यायः (गा० ६०७९)	६	१६०७	"	२	५८२
"	६	१६०७	सूचनात् सूत्रम्	४	९७६

८

अष्टमं परिशिष्टम्

बृहत्कल्पसूत्रस्य वृत्तौ वृत्तिकृद्भ्यां निर्विष्टानि सूत्र-भाष्य-
गाथापाठान्तरावेदकानि स्थलानि ।

पाठान्तर

विभाग-पत्रादि

सूत्रपाठान्तर

३-६५२, ६७७; ५-१३४९, १५२५; ६-१६६७

भाष्यपाठान्तर

१-२६, २४६; २-२८७, २८९, २९१, २९८, ३४३, ३६९, ३८१, ४०३, ४६५,
४९०; ३-६२०, ८२७, ८३३, ८५७; ४-९३०, १०६४, १०६६, १०७४
११०१; ५-१३२४, १५२६, १५६९, १५७०, १५८०; ६-१६१६, १६६७

९ नवमं परिशिष्टम्

बृहत्कल्पसूत्रवृत्त्यन्तर्गतानां ग्रन्थकृतां नामानि ।

ग्रन्थकृताम्	विभाग-पत्राङ्कादिकम्	ग्रन्थकृताम्	विभाग-पत्राङ्कादिकम्
अन्ये	३-८५७	जिनभद्रगणिक्रमाश्रमण	२-२५६, ४०२
आचार्य	२-५२१	धम्मगणिलमासमण	३-७२६ टि० ३
आचार्यदेशीय	३-८७२ टि० १ ४-१००७ टि० ३	निर्युक्तिकृत	१-४४ टि० ५
आर्यमञ्जु	१-४४	निशीथचूर्णिकार	२-२८९
आर्यसमुद्र	१-४४	निशीथचूर्णिकृत	१-२२०, २४१; २-२८७, २९०, ३३४, ५५२, ५७४; ३-९२०; ४-९५६, १०९७; ५-१३४१, १४९५
आर्यसुहस्तिन्	१-४४	परमर्षि	१-२१९; २-३७३
आवश्यकचूर्णिकृत	२-३६७ टि० १; ४-१२१३	बृहत्साध्यकार (कल्पस्य)	४-९३६, ११४९
कल्पसाध्ययनचूर्णिकृत	१-२२०	बृहत्साध्यकृत (कल्पस्य)	४-९२५, १०७५; ५-१४९९, १५८०, १५८६ टि० २
केचिदाचार्यदेशीयाः	३-८७१ टि० ३	भद्रबाहु	१-२, १७७; २-२५९
केचिदाचार्याः	३-८५७; ४-१०३१, १०८९, ११५८	मलयगिरि	१-३९ टि० २, १७७, १७८
केषाञ्चिदाचार्याणां	३-७८१, ८०२; ४-१२६३	मलयवतीकार	१-९९
गुरुनियोग	२-६०१	लाटाचार्य	४-९८३
शुणिकार (कल्पचूर्णिकारः)	१-२३ टि० ६	लाडाचार्य	४-९८३ टि० २
चूर्णिकार (कल्पचूर्णिकारः)	१-२७; ४-१०७४; ५-१५०२	वादिमुख्य	२-३५५
चूर्णिकृत (कल्पचूर्णिकृत)	१-१, २०५, २४१; २-२६७, २८९, ३७६, ४२२, ४३३, ४७३, ४८९, ५००, ५०५, ५२४, ५५८, ५८५; ३-७७०, ७८८, ८०७, ८११, ८२७, ८४५, ८७१, ८९०, ८९४; ४-१०५५, १२६६; ५-१४६८	विशेषचूर्णिकार (कल्पस्य)	३-८०७
		विशेषचूर्णिकृत (कल्पस्य)	२-३४५, ३८१, ४९०, ५५८; ३-७२६, ७७१; ४-११५६
		बृद्ध	३-७६८
		सङ्गदासगणिक्रमाश्रमण	१-१७७
		हरिभद्रसूरि	२-३९६, ४८५
		हेमचन्द्रसूरि (मलधारी)	१-१७ टि० ५

दशमं परिशिष्टम्

बृहत्कल्पसूत्रभाष्य-वृत्त्यन्तः प्रमाणत्वेन निर्दिष्टानां
ग्रन्थानां नामानि ।

ग्रन्थनाम	विभाग-पत्राङ्कादिकम्
अजितशान्तिस्तव	५-१४६९
अजियसंस्थिय	५-१४६९
अथसत्थ	१-११४ (गा० ३८८)
अनुयोगद्वार	१-८ टि० १, ७८, ८३; २-३४८
अनुयोगद्वारचूर्णि	१-४५ टि० ३
अरुणोपपात	१-४६
अर्थशास्त्र	१-११४
आचार	३-९१३
आचारप्रकल्पाध्ययन	२-३४८
आचारसूत्र	४-११०९
आचाराङ्गसूत्र	१-९६ टि० १, ९७ टि० ३, १२१ टि० १, १३८ टि० ३, १८०, १९५; २-२७२, २७९; ३-७५९ टि० २; ४-९३३ टि० १
आदेशान्तर	१-४५ टि० ६; २-५७४; ३-७२९
आदेसन्तर	२-५७५
आवश्यक	१-७८, १७७, २४४; २-२६७, ५२४, ५९१; ३-६९८ टि० ३, ७०६, ७१७; ४-१०५९, १०६३, १२२२, १२६०; ५-१४८९; ६-१६६० टि० २
आवश्यकचूर्णि	१-४५ टि० ६
आवश्यकटीका	१-१४; ४-११२६; ५-१४६६, १५४९
आवश्यकनिर्युक्ति-चूर्णि-वृत्ति	६-१६६० टि० १
आवश्यकमलयगिरि-वृत्ति-चूर्णि	१-५२ टि० ३
आवश्यकहारिभग्रीटीका	१-४५ टि० ६, ५६ टि० ४, ८५ टि० २
आवस्तय	१-२ टि० १

ग्रन्थनाम	विभाग-पत्राङ्कादिकम्
इतिभासिय	१-६५ (गा० २०४); २-५८६ (गा० २०२७)
उक्खित्तनाय	१-६२ (गा० १९२)
उरिक्षसज्ञात	१-६२, ६३
उत्तराध्ययन	१-९७ टि० १; ३-७८४ टि० १; ५-१३७८ टि० २, १३९१
ऋषिभाषित	१-६६; २-५८६
ऐन्द्र	५-१४४१
ओषनिर्युक्ति	१-१४०; २-४९०, ५०३ टि० १; ३-७६१, ८६२, ८६९, ८७७; ४-९३४, ९३५, १२९४; ६-१६६१
कप्य	२-२५९
कल्पविशेषचूर्णि	३-८४५
कल्पसूत्र	१-२
कुलकरगण्डिका	१-२३१
कौटिल्य	१-११३
क्रियाविशालपूर्व	१-४४
गोविन्दनिर्युक्ति	३-८१६; ५-१४५२
चरक	२-५४९
चूडामणि	२-४०४
चूर्णि (कल्पस्य)	१-१७७, १७८, २०४, २४२; २-२९७, ३२० टि० २, ३४०, ३९८ टि० ४, ३९९, ६०१, ६१०; ४-११४४, ११४९, ११६९, १२३२, १२०६; ५-१३४१, १४६९, १५८५, १५९९
चूर्णिद्वय (कल्पचूर्णि-कल्पविशेषचूर्णि)	५- १३८८ टि० १

ग्रन्थनाम	विभाग-पत्राङ्कादिकम्
चेटककथा	३-७२२
जंबुद्वीपपञ्चति	१-४९ (गा० १५९)
जम्बुद्वीपप्रज्ञप्ति	१-४९
जीवाभिगम	१-६ टि० ६
जोणिपाहुड	३-७५३ टि० ४
ज्ञाताधर्मकथाङ्ग	१-६२ (टि० ४-५); ३-७०९ टि० २
ज्ञाताध्ययन	१-६६
णिज्जुत्ति	५-१३६८ (गा० ५१३९); ६-१७०४ (गा० ६४८२)
तत्त्वार्थ	३-८१६
तरङ्गवती	१-१६५; ३-७२२; ५-१४८९
तीर्थकर्मगण्डिका	१-२३१
त्रिंशत्तिमहामोहस्थान (भावश्यके)	६-१६९२
दशवैकालिक	२-२७३; ४-९३४, ११०९
दशवैकालिकटीका	१-११९
दशवैकालिकनिर्युक्ति	१-७५; २-४५५; ३-७५२
दशश्रुतस्कन्ध	२-४९९; ३-८९७; ६-१६७५ टि० १
दसा (दशश्रुतस्कन्धः)	२-२५९
दीवसमुद्भवपञ्चति	१-४९ (गा० १५९)
देशी (देशीनाममाला)	२-५५६
देशीनाममाला	२-५५६ टि० ४
द्वयोरपि चूर्णयोः (कल्पचूर्णि-विशेषचूर्णयोः)	२-३६९
द्वीपसागरप्रज्ञप्ति	१-४९
धूर्ताख्यान	३-७२२
नन्दी	१-३९ टि० २
नन्दीवृत्ति	१-३९ टि० २
नान्यप्ययन	१-१५; ५-१३९२ टि० १
नाट्यशास्त्र	३-६९६
नायज्ज्ञयण	१-६५ (गा० २०४)
निर्युक्ति	१-१७७; ४-१०५९; ६-१७०४
निशीथ	१-४४; ३-६७१; ५-१३२२, १३२७, १४४१, १४७९
निशीथचूर्णि	१-४५ टि० ६, २४२, २४८; २-२९१, २९८, ३२० टि० २, ३४०; ३-७८१, ८४५; ४-९८३; ५-१५८५
निशीथपीठिका	५-१३३९

ग्रन्थनाम	विभाग-पत्राङ्कादिकम्
निशीथाध्ययन	४-११८०
पञ्जोसवणाकल्प	४-११५६
पञ्चकल्प	१-७८, ८३; २-२५९; ४-११२६; ५-१३६७; ६-१६५९, १७०४
पञ्चवस्तुक	२-३९६, ४२०
पञ्चवस्तुकटीका	२-४२२, ४८५, ५०५
पञ्चवस्तुकवृत्ति	२-४८८
पण्णत्ति	४-९४७
पर्युवणाकल्प	४-११५६
पंचभाणससय	१-४५ टि० ६
पंचकल्प	१-८३ टि० ४; ५-१३६८ टि० २
पाक्षिकसूत्र	५-१५८६
पारिष्ठापनिकानिर्युक्ति	४-१२९४; ५-१५५६
पिण्डनिर्युक्ति	१-१५४; २-४७१, ५३०
प्रज्ञप्ति	१-९६; ५-१३८३; ६-१६०६
प्रज्ञापना	२-४८२, ४८३
प्रज्ञापनोपाङ्ग	१-४८ (टि० ३-४)
प्रत्याख्याननिर्युक्ति (भावश्यकनि०)	३-८०३
प्रत्याख्यानपूर्व	१-२, १७७; २-२५९
प्रश्नव्याकरणाङ्ग	४-१२३९
बृहज्जाप्य (कल्पस्य)	१-२२, २०२; २-२९६, ४५८, ५५७; ४-११६९; ५-१३६१; ६-१७००
ब्रह्मदत्तहिण्ड (उत्तराध्ययननिर्युक्तौ)	६-१६६०
भगवती	१-८६ टि० २; ४-११३९, १२००
भगवतीटीका	३-७६८
भस्त्रं (सं० भाष्यम्)	१-२ टि० १
भारत	५-१३८५, १३९०, १३९१
भाष्य (कल्पलघुभाष्यम्)	१-१, २, १७७, १७८
भासं (सं० भाष्यम्)	१-२ टि० १
भित्तवरक्षा	४-९३६
मलयगिरिव्याकरण	१-६
मलयवती	३-७२२
महापरिज्ञा	१-४६
मूलचूर्णि	४-९८३
मूलावश्यक	५-१३९१ टि० १
मूलावश्यकटीका	२-२५५
मौनीन्वचन	२-३९१
योगसङ्ग्रह (भावश्यके)	५-१३५९

ग्रन्थनाम	विभाग-पत्राङ्कादिकम्
योनिप्राभृत	२-४०१; ३-७५३
राजप्रभतीय	१-६ टि० ६
रामायण	५-१३८५
विवहार	२-२५९
वसुदेवचरित	३-७२२
वात्स्यायन	१-२११
वासवदत्ता	३-७२२ टि० ४
विपाकटीका	१-४५ टि० ६
विशाखिल	१-२११
विशेषचूर्णि	२-३६७, ३९८ टि० ४, ३९९, ४५८, ५०२ टि० १, ५५७; ३-८१९, ८३३; ४-९८३, १०७४, १०९०, १०९२, ११४४, १२३२; ५-१४६९
विशेषणवती	१-४५ टि० ६
विशेषावश्यक	१-४५ टि० ६; २-४०२
विशेषावश्यकटीका	१-१७ टि० ५
बृद्धभाष्य	२-६१०
बृद्धविवरण	४-१२९२
बृद्धसम्प्रदाय	१-४५ टि० ६; २-४८८; ३-८३८; ४-१२०६; ५-१४६८

ग्रन्थनाम	विभाग-पत्राङ्कादिकम्
व्यवहारसूत्र	१-२, ७८; ६-१६४४
व्यवहाराध्ययन	१-२४५; ४-११७८
व्याख्याप्रज्ञप्ति	३-७६८; ४-१०७६
शब्दानुशासन (मलयगिरीयम्)	१-२७८
शस्त्रपरिज्ञाध्ययन (आचाराङ्गे)	४-९३४
षट्जीवनिका (दशवैकालिके)	३-८०२
सङ्काट (द्वितीयं ज्ञाताध्ययनम्)	१-६२
सम्म (न्म)ति	३-८१६; ५-१४३९, १४४१, १५१०
सिद्धप्राभृतवृत्ति	१-४५ टि० ६
सिद्धान्तविचार	१-४५ टि० ६
सुश्रुत	२-५४९
सूत्रकृताङ्ग	१-४४ टि० ५; ६-१६२९
सूत्रकृताङ्गटीका	६-१६३० टि० १
सूत्रकृदङ्ग	१-९७ टि० २
सूर्यप्रज्ञप्ति	२-४०१
स्थानाङ्ग	१-५१ टि० १; ३-६१९
स्वोपपञ्चवस्तुकीका	२-४८५
हैमानेकार्थसङ्ग्रह	१-२११ टि० ४

एकादशं परिशिष्टम्

बृहत्कल्पसूत्र-निर्युक्ति-भाष्य-वृत्ति-टिप्पण्याद्यन्तर्गतानां
विशेषनाम्नामनुक्रमणिका ।

विशेषनाम	किम् ?	पत्रादिकम्	विशेषनाम	किम् ?	पत्रादिकम्
	अ		अभय	राजकुमारो मन्त्री च	५८, ८८, ३५१
अग्निकुमार	भवनपतिभेदः	११५	अभयसेण	राजा	१११०
		गा० ३२७४, ११६	अम्बष्ठ	ज्ञातिविशेषः	११३
अग्निकुमार	"	११६	अयोध्या	नगरी	३८१
अङ्ग-मगाव	जनपदः	१०७	अरहन्तक	जैनश्रमणः	७१७
अङ्गा	"	१०७	अरहन्तग	"	७१७ गा० २५४५
अच्छ	जनपदो नगरं वा	११३	अरिद्वेनेमि	तीर्थकरः	५७
अजापाकवाचक	जैनोपाध्यायः	१२२५	अर्धमागध	भाषा	११४
अजितनाथ	तीर्थकरः	१४२४ टि० ३	अर्जुन	गिरिः	८८४
अजितस्वामिन्	"	१४१९	अवन्तीसुकुमार	जैनश्रमणः	१०६३
अज्जकालग	पूर्वपरस्परिः	७३, ७४	अवन्ति	नगरी	१६१२ गा० ६१०२
अज्जसुहृत्थि	"	११७ गा० ३२७५, ११९ गा० ३२८२	अवन्ती	जनपदः	११९, ११४५, १६१२
अद्वावय	गिरिः	१२८५	अशिवोपशमनी	भेरी	१०६, १०७
		गा० ४७८३	असोकश्री	राजा	११७, ११८, ११९
अडोलिका	राजकुमारी	३५९	अष्टापद	गिरिः	१२८४, १२८५
अडोलिया	"	३६०, ३६१	असिवोवसमणी	भेरी	१०६ गा० ३५६, १०७
अडोलीया	"	३५९ गा० ११५५- ११५६	असोकसिरि	राजा	८८ गा० २९४, ११७ गा० ३२७६
अडुभरह	क्षेत्रम्	१३९७	असोग	"	८८ गा० २९२, ८९
अणंग	राजकुमारः	१३८७	असोकसिरि	"	११७
अणंगसेण	सुवर्णकारः	१३८८ गा० ५२२५	अहिच्छता	नगरी	११३
अणध	राजा	१३८९	अंग-मगाह	जनपदः	१०५ उ० १ सू० ५०
अनङ्गसेन	"	७०६, १३८८	अंगा	"	११३
अतिल	"	३५९ गा० ११५४	अंध	"	१२१ गा० ३२८९
अन्ध	जनपदः	२०, ११९	अंधकुणाल	राजकुमारः	८९
अभिकापुत्र	जैनाचार्यः	१६४६	अंधपुर	नगरम्	१३८९
अब्बुप	गिरिः	८८३ गा० ३१५०, ८८४ टि० ७	अंबहु	ज्ञातिविशेषः	११३ गा० ३२६४

विशेषनाम किम् ? पत्रादिकम्

आ

आजीवक	दर्शनी	१८९
आणंदपुर	नगरम्	८८४ टि० ७, १३८७
आनन्दपुर	,,	३४२, ८८४
आभोगिनी	विद्या	१२५०
आर्द्रकुमार	जैनश्रमणः	३४९
आर्यखण्ड	जैनाचार्यः	१४८०
आर्यचन्द्रना	जैनश्रमणी	१०३६
आर्यमहागिरि	पूर्वधरस्वविरः	९१९
आर्यवज्र	,,	११९
आर्यसुहस्तिन्	,,	९१७, ९१८, ९१९
आर्हत	दर्शनम्	६०
आवर्तनपीठिका	यन्त्रम्	९४० टि० १
आवाह	उत्सवः	१२६९ गा० ४७१६

इ

इक्खाग	वंशः	९१४ गा० ३२६५, १३९७ गा० ५२५७
इक्ष्वाकु	,,	७५, ९१४, १३९८
इन्द्रपद	गिरिः	१२९१
इन्द्रमह	उत्सवः	१३७१, १४८१
इसितलाग	सरः	८८३ गा० ३१५०
इसिवाल	वानव्यन्तरः	११४५ गा० ४२१९, ११४६ गा० ४२२३
इसीतलाग	सरः	११४६ गा० ४२२३
इक्षु	यक्षः	१३७१
इक्ष्वाण	चैत्यम्	१३७१
इक्ष्पद	गिरिः	१२९८ गा० ४८४१
इक्ष्मह	उत्सवः	१३७० गा० ५१५३, १३७१

उ

उत्तुल्ल	जैनश्रमणः	४५ टि० ६
उत्तम	वंशः	९१४ गा० ३३६५
उत्तमसेण	राजा	५६, ५७
उत्तम	वंशः	३१४
उत्तमवन्त	गिरिः	३८१, ८९७, ८९८, ९५३

विशेषनाम किम् ? पत्रादिकम्

उज्जयिनी नगरी ८९, ३५९, ९१८,

११४५, ११४६, १४६६,

१५०९, १६१२

उज्जित गिरिः ९५७ टि० २

उज्जणी नगरी ७३, ८८ गा० २९२,

३५९, ३६०, ९१७,

११४५ गा० ४२१९=२०,

१३६३, १३६३ गा० ५११५,

१४६६ गा० ५५३७,

१५०९ गा० ५७०६

उज्जैत गिरिः ८९३ गा० ३१९२

उडकं ऋषिः ५४३

उत्तरमथुरा नगरी १६४८

उत्तरमहुरा , १६४८

उत्तराध्वयन योगः २२०

उत्तरापथ जनपदः ३८३, ५२४,

१०६९, १५३६

उत्तरापह , १०६९ गा० ३८९१

उत्तरावह , ५२४, ९१५

उदायन राजा ३१४

उदायिनुपमारक राजकुमारः श्रमणश्च ३८३

क

कृष्णनाथ तीर्थकरः ९१४

कृष्णभसेन गणधरः २०६ टि० ३,

४७८, १०३६

कृष्णभस्वामिन् तीर्थकरः २०६ टि० ३,

४७८, १२८४, १४१९,

१४२०, १४२४ टि० ३,

१६८८, १६९८

कृषितडाग सरः ८८३, ११४५, ११४६

कृषिपाल वानव्यन्तरः ११४५, ११४६

प

पुस्तकं तदी १४९१ उ० ४ उ० ३३

गा० ५६३८, १४९२

गा० ५६३९, १४९५

गा० ५६५३

मे

मेराकती नदी १४९१, १४९२, १४९५

विशेषनाम	किम् ?	पत्रादिकम्
	ओ	
ओकुल	जैनश्रमणः	४५ टि० ६
	क	
कच्छ	जनपदः	३८४ टि० २
कणाद	दर्शनी	२१०
कणह	वासुदेवः	५७, १०६
कपिल	राजकुमारः	३५४
"	जैनश्रमणः	१३७१
कप्पियाकप्पिय	योगः	२२०
कमलामेला	राजकुमारी	५४ गा० १७२, ५६, ५७
कम्बल	देवः	१४८९
करकण्डु	राजकुमारः	१३५९
करड	जैनश्रमणः	४५ टि० ६
कर्णाट	जनपदः	३८२
कर्मकारभिधु	श्रमणविशेषः	११७०
कलंद	ज्ञातिविशेषः	९१३ गा० ३२६४
कलिन्द	"	९१३
कलिंग	जनपदः	९१३
कल्पिकाकल्पिक	योगः	२२०
कविल	जैनश्रमणः	१३७१ गा० ५१५४
कंचणपुर	नगरम्	९१३
कंची	नगरी	१०६९ गा० ३८९२
कंपिल	नगरम्	९१३
कंबल	देवः	१४८९ गा० ५६२७-२८
काकिणी	नाणकविशेषः	५७३
काञ्ची	नगरी	१०६९
कानन	द्वीपः	३८४
कामियसर	सरः	८९
कार्पटिक	श्रमणविशेषः	८९२
काल	नरकावासः	४५ टि० ६
कालक	पूर्वधरस्वविरः	१४७८
कालकज	"	१४८० गा० ५५९३
कालकाचार्य	"	७३, १४८०
कालगज	"	७३, ७४
कालसौकरिक	शौकरिकः	३५५
कालिकाचार्य	पूर्वधरस्वविरः	१२१४
कालोदाई	नौकाभिधुः	८०३

विशेषनाम	किम् ?	पत्रादिकम्
काष्ठ	ब्रेष्टी जैनश्रमणश्च	८०५, १५४९
कासी	जनपदः	९१३
किडि	वणिक्	३७३ गा० १२०५, ३७४
कुलुक	जनपदः	९१९
कुणाल	राजकुमारः	८८ गा० २९२, ८९, ९१७
कुणाला	जनपदः	९०५ उ० १ सू० ५०, ९०७, ९१३
"	नगरी	४५ टि० ६, १४९१ उ० ४ सू० ३३, १४९२ गा० ५६३९, १४९५
कुण्डलमेण्ड	वानव्यन्तरः	८८३
कुण्डलमेत	"	८८३ टि० ६
कुण्डलमेंत	"	८८३ टि० ६
कुण्डलमैत	"	८८३ टि० ७
कुत्तिय	आपणः	११४५ गा० ४२२०
कुम्भिकापण	"	११४३
कुमारनन्दी	सुवर्णकारः	१३८८
कुम्भकारकृत	नगरम्	९१६
कुरु	जनपदः	९१३
कुरुक्षेत्र	"	५४४
कुरुक्षेत्र	"	५४४ गा० १८५८-५९
कुसह	"	९१३
कुसुमनगर	नगरम्	१०६९ गा० ३८९२
कुसुमपुर	"	१०६९, ११२३ गा० ४१२४
कुंकणा	जनपदः	५४ गा० १७२
कुम्भकारकस्वड	नगरम्	९१६ टि० १
कुम्भकारकड	"	९१५, ९१६
कुम्भारकस्वड	"	९१६ टि० १
कुम्भारकड	"	९१६ टि० १
कुलवाल	"	६२० गा० २१६४
कुलवालक	जैनश्रमणः	४०२, ६२०
कुण	वासुदेवः	१०६, १०७, ७५८
केगहभड	जनपदः	९१३
केतर	नाणकविशेषः	५७४
केवडिक	"	५७४

विशेषनाम	किम् ?	पत्रादिकम्
केवडिय	नाणकविशेषः	५७३ गा० १९६९
केशि	गणधरः	११२६
केसि	,,	११२६ गा० ४१३७
कोङ्कण	जनपदः	३८४,८०७
कोडिवरिस	नगरम्	९१३
कोमुइया	भेरी	१०६ गा० ३५६
कोरन्व	वंशः	९१४ गा० ३२६५
कोलहुक	इक्षुयन्त्रम्	१०१३
कोशला	नगरी	१५३६
कोशिका	नदी	१४८७
कोसला	जनपदः	९१३
कोसंबी	नगरी	९०५ उ० १ सु० ५०, ९१३,९१७ गा० ३२७५,९४७
कोसिआ	नदी	१४८७ उ० ४ सु० ३२
कोंकणग	जनपदः	५५
कोंडलमिड	ग्रामः	८८३ टि० ७
कोंडलसेड	वानव्यन्तरः	८८३ टि० ७, गा० ३१५०
कौमुदिकी	भेरी	१०६
कौरव	वंशः	९१४
कौशाम्बी	नगरी	९०७,९१३,९१७
क्षणिकवादिन्	दर्शनी	६०
क्षत्रिय	वंशः	९१४
क्षुल्लुककुमार	जैनश्रमणः	१३५९

ख

खत्तिय	वंशः	९१४ गा० ३२६५
खरभ	अमालः	१६४७,१६४८
खरक	,,	१६४९
खरग	,,	१६४९ गा० ६२४८
खल्लाड	कोलिकः	१६११ गा० ६०९४
खल्लाडग	,,	१६११ गा० ६०९६
खस्वाट	,,	१६११
खसहुम	भृगालः	९०९
खसहुम	,,	९०९
खंदभ	जैनाचार्यः	९१५,९१६
खंदय	राजकुमारः	९१५ गा० ३२७२

विशेषनाम	किम् ?	पत्रादिकम्
ग		
गङ्गा	नदी	९५७,१३८६,१३८८, १४८७ उ० ४ सु० ३२ गा० ५६१९,१४८८
गजसुकुमाल	जैनश्रमणः	१६३७
गजाग्रपद	गिरिः	१२९९
गद्दभ	राजपुत्रः	३५९ गा० ११५५- ५६,३६०
गयपुर	नगरम्	९१३
गर्दभ	राजा	३५९,३६१
गर्दभिछ	,,	१४८०
गान्धारी	मातङ्गविद्यादेवी	७०९
गिरिजन्न	प्रकरणम्	१५३९ गा० ५८३३
गिरियन्न	,,	१३०८,१५३९
गोदावरी	नदी	१६४८ गा० ६२४६
गोब्बर	ग्रामः	१६११ गा० ६०९६
गोयावरी	नदी	१६४७
गोर्बर	ग्रामः	१६११
गोछ	जनपदः	६०३ टि० ४,६७२, ६७५ टि० ३
गोछामाहिल	निहवः	२४५ टि० १
गौड	जनपदः	३८२
गौतम	गणधरः	३१३,१०३६,१३३२
गौतमस्वामिन्	,,	१६३८
गौरी	मातङ्गविद्यादेवी	७०९

घ

घटिकावोद्र	वणिक्	१३८७,१३९०
घण्टिकयक्ष	यक्षः	४०४
च		
चक्र	तिलयन्त्रम्	१०१३
चक्रचर	श्रमणविशेषः	८१८
चसुइयारक	यन्त्रम्	९४०
चण्डप्रद्योत	राजा	११४५
चण्डरुद्र	जैनाचार्यः	१६१२,१६१३
चन्द्र	जैनश्रमणकुलम्	४३२
चन्द्रगुप्त	राजा	८९,९१७,९१८
चमर	अमुरेन्द्रः	१३४७

विशेषनाम	किम् ?	पत्रादिकम्
चरपा	नगरी	३८१, ७०६, ९०७, ९१३, १३८८ गा० ५२२५, १६३३
चरकवीरिक	दर्शनी	२१० टि० ४
चरण	,,	२१० गा० ७००
चंद्ररुद्र	जैनाचार्यः	१६१२ गा० ६१०२-३
चंद्रगुप्त	राजा	८८ गा० २९४, ७०४, ९१७ गा० ३२७६
चक्रवर्त्त	मन्त्री	७०४, ७०५
चिकीत्सीसुत	भेष्टिपुत्रः	७५८
चीन	जनपदः	१०१८
चुङ्गुण	शातिविशेषः	९१३ टि० ४-५
चेदि	जनपदः	९१३
चेलुणा	राज्ञी	५७, ५८
ज		
जङ्गण	नदी	१४८७ उ० ४ सू० ३२
जनार्दन	वासुदेवः	१६३७
जमालि	निहवः	४०६
जम्बू	केवली स्वविरः	३१३, ५२३
जयन्ती	राजकुमारी	९४७ गा० ३३८६
जराकुमार	राजा	१३९७
जय	जैनअमणः	३५९ गा० ११५४- ५५-५६, ३६०
जंगला	जनपदः	९१३
जंबवती	राज्ञी	५७
जिह्वकु	राजा	१३९८, १६३७, १६३८
जिवारि	,,	१३८७
जिनदास	भेष्टी	१४८९
जियसुत	राज्य	९१५, १३९७ गा० ५२५५, १६३७ गा० ६१९८
जीवन्तस्वामि- प्रतिमा	तीर्थकरप्रतिमा	७७७, ७९८, १५३६
जैन	दर्शनम्	८५
जगन्नाथ	वंशः	९१४
जगन्नाथ	तीर्थम्	८९३

विशेषनाम	किम् ?	पत्रादिकम्
ड		
डिम्मरेलक	जनपदः	३८३
डोम्बी	शातिविशेषः	४०४
ण		
णभसेण	राजा	५६ टि० ४
णात	वंशः	९१४ गा० ३२६५
णायसंड	तीर्थम्	८९३ गा० ३१९२
णोलभ	नाणकविशेषः	१०६९ गा० ३८९२
त		
तच्चनिक	दर्शनी	१३७४
तच्चन्निक	,,	६५०, १०४१
तच्चन्निय	दर्शनम्	५९४
तटिका	अमणविशेषः	८९२
तडागमह	अस्सवः	१२६९
तन्तुवाय	शिल्पी	९१४
तापस	अमणविशेषः	९८९
तामस्तिति	नगरी	९१३, १०७३ गा० ३९१२
ताम्रलिप्सी	,,	३४२, १०७३
तुण्णक	शिल्पी	९१४
तुण्ण	शातिविशेषः	९१३ गा० ३२६४
तुरमिणि	नगरी	१३९७ गा० ५२५८, १३९८
तोमाल	जनपदः	१०७३ टि० ३
तोसलि	,,	३३१ गा० १०६०- ६१, ३३२, ३३३, ३८४ टि० १, ८८३ गा० ३१४९, ९५९, ९६३ गा० ३४४६, १५३९ गा० ५८३६
,,	नगरम्	११४५ गा० ४२१९, ११४६ गा० ४२३३
थ		
थंमणी	विद्या	१२९१ गा० ४००९
थावन्सुत	भेष्टिपुत्रः	१६६३ गा० ६१०३
थुणा	जनपदः	९०५ उ० १ सू० ५९, १०७२ गा० ३९०५

विशेषनाम	किम् ?	पत्रादिकम्
थूभमह	उत्सवः	१६५६ गा० ६२७५
	द	
दक्षिणमहुरा	नगरी	१६४८
दक्षिणावह	जनपदः	९१७, १०६९ गा० ३८९२
दक्षिणमथुरा	नगरी	१६४८
दक्षिणापथ	जनपदः	५७३, ८०८, ८१८, ८८६, १०६९
दन्तपुर	नगरम्	५९१ गा० २०४३
दमिल	जनपदः	९२१ गा० ३२८९
दसश	"	९१३
दसार	राजा	५७
दंडह	"	९१५, ९१६
दीनार	नाणकविशेषः	५७४
दीर्घपृष्ठ	मन्त्री	२-३५९
दीव	जलपत्तनम्	१०६९ गा० ३८९१
दीहपट्ट	मन्त्री	३५९ गा० ११५५, ३६०, ३६१
हुंभूतिया	भेरी	१०६ गा० ३५६
हुंभूतिका	"	१०६
हुंमित्र	सार्धवाहः	५९१
द्रमिल	जनपदः	२०
द्रम्म	नाणकविशेषः	५७३
द्रविड	जनपदः	३८२, ३८३, ९१९, १०३८, १०६९
द्वारिका	नगरी	३५१
द्वीप	जलपत्तनम्	३४२, १०६९
	ध	
धनदेव	राजपुत्रः	५६, ५७
धनमित्र	सार्धवाहः	५९१
धनु	मन्त्री	१६६०
धन्नाग	नापितदासी	१६३१ गा० ६०९४
धक्षिका	"	१६११
धक्षिय	"	१६११ गा० ६०९६
धन्वन्तरि	वैद्यः	३०२
धर्मचक्र	तीर्थम्	१५३६
धर्मचक्रभूमिका	"	१०२२

विशेषनाम	किम् ?	पत्रादिकम्
धारिणी	राज्ञी	९१५
	न	
नदीमह	उत्सवः	१२६९
नन्द	गोपः	२७
नन्दपुर	नगरम्	३५१
नरवाहन	राजा	५२ टि० ३
नंद	गोपः	२७ गा० ७७
नंदिपुर	नगरम्	९१३
नाग	वंशः	७५
नागकुमार	देवजातिः	१४८९ गा० ५६२७
नागेन्द्र	जैनश्रमणकुलम्	४९२
नारद	ऋषिः	७५८
नारय	"	५६, ५७
नारायण	वासुदेवः	५७
निशीथ	योगः	२२०
निसीह	"	२२०
नेपाल	जनपदः	१०७३, १०७४
नेमाल	"	१०७३ गा० ३९११
नेमि	तीर्थकरः	१०६, १०७
नेलक	नाणकविशेषः	१०६९
	प	
पहद्गाण	नगरम्	५३
पञ्जल	राजकुमारः	५६
पञ्जीय	राजा	११४५ गा० ४२२०
पञ्जशील	द्वीपः	१३८८ टि० ४, १३८९ टि० १-३
पञ्चकूल	"	१३८७, १३८८, १३८९, १३९०
पतिद्गाण	नगरम्	१६४७
पद्मवती	राज्ञी	१३५९
पद्मसि	विद्या	५६
पद्मसि	योगः	२२०
पभास	तीर्थम्	८८३ गा० ३१५०, ८८४ टि० ७
परिआजक	श्रमणविशेषः	१८९
पर्वतमह	उत्सवः	१२६९
पञ्चमह	"	१२६९ गा० ४७१६
पश्चिमवेश	जनपदः	५७४ टि० १

विशेषनाम	किम् ?	पत्रादिकम्
पंचसेल	दीपः	१३८७ गा० ५२१९
पंचाला	जनपदः	९१३
पाटलिपुत्र	नगरम्	८९, ६५०, १५०९
पाटलिपुत्रक	,,	१०६९
पाडल	,,	८८ गा० २९२
पाडलि	,,	६५० गा० २२९२
पाडलिपुत्त	,,	८८, ७०४, ९१७, १०६९ गा० ३८९१, १४८८, १५०९ गा० ५७०५
पाण्ड	पाण्डुमथुरावासिनः	१८
पाण्डुमथुरा	जनपदः	१८
पाण्डुराज	श्रमणविशेषः	७७३
पादलिप्त	जैनाचार्यः	१३१६
प्रादीणवाह	तीर्थम्	८८३ गा० ३१५०
प्राथीणवाह	,,	८८४ टि० ७
पारस	जनपदः	१०८५
पारसीक	,,	८८०
पार्श्वनाथ	तीर्थकरः	११४३, १४२५ टि० १
पार्श्वस्वामिन्	,,	१४१९
पालक	पुरोहितः	९१६, १३३५, १४७८
पालय	,,	९१५, ९१६
पालित्तग	जैनाचार्यः	१३१६
पालित्तय	,,	१३१५ गा० ४९१५
पालित्ताथरिय	,,	१३१६
पावा	नगरी	९१३
पुष्पकेड	राजा	४१०, ४११
पुष्पचूल	राजकुमारः	४१० गा० १३४५- ५०, ४११
पुष्पचूला	राजकुमारी	४११
पुष्पपुर	नगरम्	४१० गा० १३४५, ४११
पुष्पवह	राज्ञी	४१० गा० १३४५, ४११
पुरंदरजसा	राजकुमारी	९१५, ९१६
पुरिमंताल	नगरम्	३८१
पुरिसपुर	,,	६५० गा० २२९१, २२९२

विशेषनाम	किम् ?	पत्रादिकम्
पुरुषपुर	नगरम्	६५०
पुष्करसारी	लिपिः	१७ टि० ६
पुष्पकेतु	राजा	४११
पुष्पचूल	राजकुमारः	४११
पुष्पचूला	राजकुमारी	४११
पुष्पपुर	नगरम्	४११
पुष्पवती	राज्ञी	४११
पुष्यभूति	जैनाचार्यः	१६६०, १६६४
पुस्तभूति	,,	१६६० गा० ६२९०, १६६४ गा० ६३०४
पुस्तमिन्न	,,	१६६० टि० १
पूर्वदेश	जनपदः	५७४
पोट्टशाळ	परिव्राजकः	२३५
पोतण	नगरम्	१६३७ गा० ६१९८
पोतनपुर	,,	१६३७, १६३८
प्रज्ञप्ति	योगः	१४८६
प्रद्योत	राजा	५८६
प्रभव	पूर्वधरस्वविरः	३१३
प्रभास	तीर्थम्	८८४
प्रहासा	न्यन्तरी	७०६ टि० १, १३८९
प्राचीनवाह	तीर्थम्	८८४
फ	फ	
फलाहाररिसि	तापसः	२४७
व	व	
वन्नासा	नदी	३८३
वलदेव	राजा	५६
वंभदत्त	चक्रवर्ती	२०४
वंमी	जैनश्रमणी	१०३६ गा० ३७३८, १६३८ गा० ६२०१
वारवई	नगरी	५६, ५७, १०६, ९१३
वाहुबलिन्	राजा	१४८०
विंदुसार	,,	८८ गा० २९४, ९१७ गा० ३२७६, ९१८
बोटिक	दिगम्बरदर्शनी	४१
बोधिक	पाश्चात्यन्केच्छजातिविशेषः	१८
ब्रह्मदत्त	चक्रवर्ती	१०४, ७५८, १४८०
ब्राह्मी	जैनश्रमणी	१०३६
भ	भ	
भगवती	योगः	३२०

विशेषनाम	किम् ?	पत्रादिकम्
भण्डीर	यक्षः	१४८९
भदिकपुर	नगरम्	९१३
भरत	क्षेत्रम्	११५१, १२८५
भरत	चक्रवर्ती	२०४, ५२४, ७५६, ११४५, १२८४, १२८५
भरह	क्षेत्रम्	१२८५ गा० ४७८३
भरह	चक्रवर्ती	२०४, ५२४ गा० १७७७, १२८४ गा० ४७७९, १२८५ गा० ४७८३
भरुभण्ड	नगरम्	५९४
भरुभण्ड	"	८८३, ११४३
भरुभण्ड	"	५२, ५९४ गा० २०५४, ८८४ दि० ७, ११४५ गा० ४२२०-२१
भसक	राजकुमारः	१३९७, १३९८
भसय	"	१३९७ गा० ५२५४-५५-५८
भंगी	जनपदः	९१३
भिछुमाल	"	५७३
भिसक	राजकुमारः	१३९७ दि० १
भिसय	"	१३९७ दि० १
भूततलाग	सरः	११४३
भूततलाग	"	११४५ गा० ४२२२
भूयतलाग	"	११४५
भृगुकण्ड	नगरम्	३४२, ५९४
भोग	वंशः	९१४ गा० ३२३५
	म	
भगध	जनपदः	३८२, ५८२, ११११, ११५१
भगध	"	२०, ९०७, ९११, ९१३
भगह	"	९१३
भसियावई	नगरी	९१३
भधुरा	जनपदः	३८४

हु० २३४

विशेषनाम	किम् ?	पत्रादिकम्
भधुरा	नगरी	१४८९, १५३६, १६४८, १६५५, १६६०, १६६१
भधुरापुरी	"	५२४
भधुरा	"	१६५४ गा० ६२७०, १६६० गा० ६२९२
भन्दर	गिरिः	१०४९
भरहट्ट	जनपदः	८६९ दि० ११
भरु	"	७५९
भरुदेवा	ऋषभजिनमाता	४५ दि० ३
भलय	जनपदः	९१३, १०१८
भल्ल	गणः	१६६४
भल्लिनाथ	तीर्थकरः	७५८, १३३१
भहरट्ट	जनपदः	६०३ दि० ४
महाकल्पसुय	योगः	२२०
महागिरि	पूर्वधरसाविरः	९१७ दि० १, ९१६
महाराष्ट्र	जनपदः	१६७, ३८२, ३८४, ६०३, ७३०, ७४१, ७५९, ९१९, ९८५, १०७४, १३७०
महावीर	तीर्थकरः	४५ दि० ३, ३१४, ४८५, ५२२, १६६७, १६९८
महिरावण	नदी	३८३
मही	"	१४८७ ल० ४ सू० ३२
मधुरा	नगरी	५२४ गा० १७७६, ९१३, १६४७ गा० ६२४४, १६४८, १६५६
मालव	जनपदः	३८२, ७५९, १६७०
मासपुरी	नगरी	९१३
मिहिला	"	९१३
मीमांसक	दर्शनी	१७
मुणिसुब्बय	तीर्थकरः	९१६
मुरिय	वंशः	८८ गा० २९३, ७०४ गा० २४८७, ९१८ गा० ३२७८
मुरुण्ड	राजा	६५० गा० २२९१-९२, ११२३ गा० ४१२३, १४८८ गा० ५६२५

विशेषनाम	किम् ?	पञ्चादिकम्
भूलदेव	भुतकारः	२३८
मुनापती	जैनश्रमणी	१०३६
मेरु	गिरिः	१०४९, ११४३
मोरिय	वंशः	८८
मोहणी	विद्या	१२९१ गा० ४८०९
मोहनी	"	१२९१
मौर्य	वंशः	८९, ७०४, ९१८

य

यथाघोषश्रुत- ग्राहक	जैनाचार्यः	१६१०
यमुना	नदी	१४८७
यव	राजा	३५९, ३६१
यशोभद्रा	राज्ञी	१३५९

र

रक्तपटदर्शन	दर्शनी	६५०
रत्नदेवता	देवी	७०९
रत्नद्वीप	द्वीपः	७०९ टि० ३
रत्नोच्चय	गिरिः	११४३
रथशुचय	"	११४३ गा० ४२०९
राष्ट्रपण	वंशः	९१४ गा० ३२६५
राजगृह	नगरम्	८८, २१४, ९०७, ९१३, ९५९, ११४५, ११४६, १२८१
राजन्य	वंशः	९१४
रायगिह	नगरम्	५७, ८८ गा० २९१, ९१३, ११४५ गा० ४२१९, ११४६ गा० ४२३३, १२८२
रेवय	उद्यानम्	५६, ५७
रोहशुस	निहवः	२३५
रोहा	परिग्राहिका	१६३०, १६२९ गा० ६१६९

ल

काट	जनपदः	२०, ३८२, ३८३, ८७१
काड	"	८०७, ८७१, ९१३ टि० ३
काव	"	९१३

विशेषनाम	किम् ?	पञ्चादिकम्
----------	--------	------------

व

वहदिस	नगरम्	१६११ गा० ६०६९
वच्छ	जनपदो नगरं वा	९१३, ९४७
वच्छा	जनपदः	९४७ गा० ३३८६
वज्जा	श्रेष्ठिनी	८०५
वज्रस्वामिन्	पूर्वधरस्यविरः	११७४
वट्ट	जनपदः	९१३
वणवासी	नगरी	१३९७
वणिह	वंशः	१३९७ गा० ५२५७
वद्धमाण	तीर्थकरः	५७, ९१२ गा० ३२६१, ९४७
वरण	जनपदो नगरं वा	९१३
वरभणुग	मन्त्रिपुत्रः	१६६० गा० ६२९०, १६६४ गा० ६३०४
वरभणु	"	१६६०, १६६४
वर्तनपीठिका	यज्ञम्	९४० टि० २
वर्धमान	तीर्थकरः	९१२, ९१५, ९४७, ११६५, १४१९, १४२५ टि० १, १६८८, १६९८
वल्कलधीरिन्	तापसो जैनभ्रमणश्च	३५४
वंगा	जनपदः	९१३
वाणारसी	नगरी	९१३
वारत्तक	जैनश्रमणः	५२४, ५८६
वारत्तक	अमाल्यः	११११
वारत्तग	जैनश्रमणः	५२४ गा० १७७५, १११० गा० ४०६४, ४०६६
वारत्तग	अमाल्यः	१११०
वारत्तगपुर	नगरम्	१११०
वाञ्छुदेव	अर्द्धचक्रवती	५७, १०७, १३९७, १६६१
विण्डु	जैनश्रमणः	४५ टि० ६
विदक	आतिविशेषः	९१३ गा० ३२६४
विदर्भ	जनपदः	३८२
विदेह	"	९१३
विदेह	आतिविशेषः	९१३ गा० ३२६४

विशेषनाम	किम् ?	पत्रादिकम्
विवाह	उत्सवः	११६९ गा० ४७१६
विष्णुकुमार	जैनश्रमणः	८७९, ८८०
विसर्था	राष्ट्री	१३८७
वीतभय	नगरम्	३१४
वीरभय	,,	९१३
वीरजिन	तीर्थकरः	१
वीरवर	,,	१४८९ गा० ५६२८
वृष्णि	वंशः	१३९८
वेराड	जनपदो नगरं वा	९१३
वैदेह	ज्ञातिविशेषः	९१३
वैरस्वामिन्	पूर्वधरस्वविरः	२९९
वैशेषिक	दर्शनी	१२, २३ टि० २, ८५
व्याख्यामञ्जलि	योगः	२२०

श

शक	राजा	१४७८
शक्रमह	उत्सवः	१३८३
शतानीक	राजा	९४७
शम्भ	राजकुमारः	१०७
शध्यम्भव	पूर्वधरस्वविरः	३१३
शसक	जैनश्रमणो राजकुमारश्च	१३९७, १३९८

शाक्य	दर्शनी	१८९
शातवाहन	राजा	१६४७
शालिभद्र	श्रेष्ठिपुत्रः	११४५, ११४६
शिव	वानव्यन्तरः	२५३
शैलकाचार्य	जैनाचार्यः	१२२९
शैलपुर	नगरम्	८८३
श्रावस्ती	नगरी	९१६
श्रीयक	जैनश्रमणः	८१५
श्रेणिक	राजा	११४५
श्वेताम्बर	जैनसम्प्रदायः	२१८

स

सङ्गामिकी	भेरी	१०६
सम्बद्ध	विधापरः	११२६ गा० ४१३७
सम्पत्तिन्	,,	११२६
सबल	देवः	१४८९
		गा० ५६२७-२८
सभूमिभाग	उद्यानम्	९१२ गा० ३२६१

विशेषनाम	किम् ?	पत्रादिकम्
सम्प्रति	राजा	५२८, ९०७, ९१५, ९१७, ९१८, ९१९, ९२०, ९२१
सम्ब	राजकुमारः	५६, ५७, १०७
सम्मेत	गिरिः	३८१
सयंभूरमण	समुद्रः	४५ टि० ६
सयाणिअ	राजा	९४७
सरऊ	नदी	१४८७ उ० ४ ख० ३२
सरयू	,,	१४८७
सरस्वती	,,	३४२ टि० १, ८८४
सरस्वती	,,	८८४ टि० ७
ससय	राजकुमारः	१३९७
		गा० ५२५४-५५-५८
सहसाणुवादि	विषम्	११४२ गा० ४२०८
सहजानुपातिन्	,,	११४२
संगाभिया	भेरी	१०६ गा० ३५६
संदिग्ध	जनपदः	९१३
संपद्	राजा	८९, ९१७
संपत्ति	,,	९१७ गा० ३२७७
संब	राजकुमारः	५४ गा० १७२
संभूत	जैनश्रमणः	१४८०
सापुतग	नगरम्	१५०९ गा० ५७०५
सापुय	,,	४५ टि० ६, ९१२ गा० ३२६१
साकेत	,,	९१२, ९१३ टि० १, १५०९
सागर	कालिकाचार्यप्रक्षिप्यः	७३, ७४
सागरचंद	राजकुमारः	५६, ५७
सागरदत्त	वणिग्	१५४५
साङ्ख्य	दर्शनी	६०, २१०
सातवाहन	राजा	१६४८
साताहण	,,	१६४८ गा० ६२४६
सामरक	नाणकविशेषः	१०६९ गा० ३८९१
सायवाहन	राजा	१६४७ गा० ६२४३
सारस्वत	गणः	१६६३, १६६४
साकवाहन	राजा	५२, १६४७, १६४८

विशेषनाम	किम् ?	पञ्चादिकम्
सालिभट्ट	भेडिपुत्रः	११४५ गा० ४२१९, ११४६ गा० ४२२३
सालिवाहण	राजा	१६४८ गा० ६२४७
सावर्धी	नगरी	९१३, ९१५
सिद्धशिला	तीर्थम्	८९३
सिद्धसेनाचार्य	जैनाचार्यः	७५३
सिद्धसिका	तीर्थम्	८९३ गा० ३१९२
सिन्धु	जनपदः	३८३, ३८४, ७७५, ८१६, १०७२, १०७३, १०७४ गा० ३९१३, १४४२, १६८१
सिन्धु	नदी	९५७, १४८७ डि० २
सिन्धुसौवीर	जनपदः	९१३, १०७३ गा० ३९१२
सिन्धुसौवीर	,,	३१४, १०७३, १०७४
सिब	बानव्यन्तरः	२५३ डि० १
सीमा	देवी	१०१३
सुकुमारिका	राजकुमारी	१३९७, १३९८, १३९९
सुकुमालिया	,,	१३९७ गा० ५२५४-५५
सुद्विष	जैनाचार्यः	१३७१
सुतीवई	नगरी	९१३
सुदाढ	देवः	१४८९
सुधर्मस्वामिन्	गणपदः	५२३
सुन्दरी	जैनमण्डी	१०३६ गा० ३७३८, १६३८ गा० ६२०१
सुभद्रा	भेडिपुत्री	१६३३
सुभूमिभाग	उद्यानम्	९१२ डि० ३
सुमनोमुख	नगरम्	३५१
सुराष्ट्र	जनपदः	९१३
सुराष्ट्र	,,	२९८, ७६०, १०६९, ११५१
सुवर्णश्री	,,	७३, ७४

विशेषनाम	किम् ?	पञ्चादिकम्
सुवक्त्र	जनपदः	७३ गा० २३९
सुवर्णश्री	,,	७४
सुव्रतस्वामिन्	तीर्थकरः	९१६
सूरसेण	जनपदः	९१३
सेणिभ	राजा	५४ गा० १७२, ५७, ५८
सेयविया	नगरी	९१३
सेलपुर	नगरम्	८८३ गा० ३१४९-५०
सोपारय	,,	७०९
सोपारक	,,	७०८ गा० २५०६
सोमिल	ब्राह्मणः	३५९, १६३७ गा० ६१९६
सोरिय	नगरम्	९१३
सौगत	दर्शनी	२१०, १३७७
स्कन्दक	जैनाचार्यः	९१५, ९१६, १३३५, १४७८
स्वामिनी	विद्या	७७३, १२९१
स्थापत्यापुत्र	भेडिपुत्रः	१६६१, १६६३
स्थूणा	जनपदः	९०७, ९१३, १०७२, १०७३
स्थूलभद्रस्वामिन्	पूर्वभरस्वविरः	६२०, ८१५
हृ		
हरिकेशबल	चण्डालः	१४८०
हरिवंश	वंशः	१३९८
हलपद्धतिदेवता	देवी	१०१३
हारित	ज्ञातिविशेषः	९१३
हारिय	,,	९१३ गा० ३२६४
हासा	व्यन्तरी	७०६ डि० १, १३७९
हिमवत्	गिरिः	१६४८
हिमवत्	,,	२४७, १६४८ गा० ६२४७
हेम	राजकुमारः	१३७० गा० ५१५३, १३७१
हेमकूट	रत्ना	१३७१
हेमपुर	नगरम्	९६७९
हेमलक्ष्मी	राणी	१३७१

द्वादशं परिशिष्टम्

बृहत्कल्पसूत्र-तन्त्रिर्युक्ति-भाष्य-वृत्त्याद्यन्तर्गतानां विशेषनाम्नां
विभागाशोऽनुक्रमणिका ।

[परिशिष्टेऽस्मिन्नस्माभिर्विशेषनाम्नां ये विभागाः स्थापिताः सन्ति
तेऽधस्तादुल्लिख्यन्त इति तत्तद्विभागदिदृक्षुभिस्तत्तद-
द्वाङ्कितो विभागोऽवलोकनीयः]

१ तीर्थकराः	१६ वणिक्-श्रेष्ठि-सार्धवाहाः	३४ द्वीपाः क्षेत्राणि च
२ जैनगणधर-पूर्वधरस्थविर-	सत्पथयश्च	३५ जनपदाः
आचार्य-उपाध्याय-श्रमण-	१७ विद्याधराः	३६ ग्राम-नगर-नगरीप्रभृतयः
श्रमणीप्रभृतयः	१८ ब्राह्मणाः	३७ तीर्थस्थानानि
३ जैनश्रमणकुलानि	१९ स्वर्णकाराः	३८ गिरयः
४ दर्शनानि दर्शनिनश्च	२० वैद्याः	३९ समुद्राः
५ श्रमणविशेषाः	२१ द्यूतकाराः	४० नद्यः
६ जैनसिद्धवाः	२२ गोपाः	४१ सरांसि
७ बौद्धभिक्षवः	२३ नापितदास्यः	४२ उद्यानानि
८ तापस-परिश्राजकप्र-	२४ कोलिकाः	४३ आपणाः
भृतयः	२५ शौकरिकाः	४४ उस्तवाः
९ देवजातयः	२६ चण्डालाः	४५ प्रतिमाः
१० देव-असुर-व्यन्तर-वानव्य-	२७ शृगाळाः	४६ नाणकानि (सिक्काः)
न्तर-व्यन्तरीप्रभृतयः	२८ वंशाः	४७ यन्त्राणि
११ ऋक्वर्ति-वासुदेव-बलदेवाः	२९ ज्ञातयः	४८ मेर्यः
१२ राजानो राजकुमाराश्च	३० प्रजाः	४९ शिल्पानि
१३ राज्ञ्यो राजकुमार्यश्च	३१ गणाः	५० प्रकरणानि (जेमनानि)
१४ मन्त्रिणोऽमात्यास्तपुत्राश्च	३२ योगाः	५१ भाषाः
१५ पुरोहिताः	३३ विद्याः	५२ लिपयः
		५३ विद्याणि

१ तीर्थकराः

अजितनाथ	ऋषभनाथ	पार्श्वनाथ	महावीर	वर्धमान	वीरवर
अजितस्वामिन्	ऋषभस्वामिन्	पार्श्वस्वामिन्	मुणिसुव्वय	वीरजिन	सुव्रतस्वामिन्
अरिदुत्तेमि	नेमि	मल्लिनाथ	वद्धमाण		

२ जैनगणधर-पूर्वधरस्थविर-आचार्य-उपाध्याय-श्रमण-श्रमणीप्रभृतयः

अजापालवाचक	आर्यसुहस्तिन्	कालिकाचार्य	चंडरुद्र	महानिरि	शसक
अजकालग	उल्लुरुद्र	काष्ठ	जम्बू	मृगापती	शैलकाचार्य
अजसुहस्ति	उदायिनुपमारक	कूलवाल	जव	यथाघोष-	श्रीयक
अशिकापुत्र	ऋषभसेन	कूलवालक	पादलित	श्रुतग्राहक }	सम्भूत
अरहन्नक	ओकुरुद्र	केशिन्	पालित्तग	वज्रस्वामिन्	सागर
अरहन्नग	कपिल	केसि	पालित्तय	वल्कलवीरिन्	सिद्धसेनाचार्य
अवन्तीसुकुमार	करड	क्षुल्लककुमार	पालित्तायरिय	वारत्तक	सुद्विद्य
आर्द्रकुमार	कचिल	खंदय	पुष्यभूति	वारत्तग	सुधर्मस्वामिन्
आर्यखपुट	कालक	गजसुकुमार	पुस्तभूति	विण्हु	सुन्दरी
आर्यचन्दना	कालकज	गौतम	पुस्तमित्त	विष्णुकुमार	स्कन्दक
आर्यमहानिरि	कालकाचार्य	गौतमस्वामिन्	प्रभव	वैरस्वामिन्	स्थूलभद्रस्वामिन्
आर्यवज्र	कालगज	घण्डरुद्र	ब्राह्मी	शय्यम्भव	

३ जैनश्रमणकुलानि

चण्ड

नागेन्द्र

४ दर्शनानि दर्शनिनश्च

आशीवक	क्षणिकवादिन्	तच्चलिक	मीमांसक	श्वेताम्बर
आर्हत	चरग	तच्चक्षिक	रक्तपटदर्शन	साङ्ख्य
कणाद	चरकवीरिन्	तच्चक्षिय	वैशेषिक	सौगत
कपिल	जैन	बोटिक	शाक्य	

५ श्रमणविशेषाः

कर्मकारमिश्र	कार्पटिक	चक्रचर	परिव्राजक	पाण्डुराङ्ग
--------------	----------	--------	-----------	-------------

६ जैननिष्ठावाः

गोष्ठमाहिल

जमालि

रोहणस

७ बौद्धमिश्रवाः

काकोदाइ

८ तापस-परिव्राजकप्रभृतयः

उदंक	नारय	फलाहाररिति	बल्कलचीरिन्
नारद	पोद्दसाल	रोहा	

९ देवजातयः

अग्निकुमार	अभिकुमार	नागकुमार
------------	----------	----------

१० देव-असुर-व्यन्तर-वानव्यन्तर-व्यन्तरीप्रभृतयः

इसिबाल	कंबल	कुण्डलमैत	घण्टिकयक्ष	रत्नदेवता	सीता
हृद	कुण्डलमेण्ड	कौडलमैत	चमर	शिव	सुदाढ
ऋषिपाल	कुण्डलमेत	गौरी	प्रहासा	सबल	हलपद्धतिदेवता
कम्बल	कुण्डलमैत	गान्धारी	भंडीर	सिव	हासा

११ चक्रवर्ति-वासुदेव-बलदेवाः

कण्ह	जनार्दन	बंभदत्त	भरत	वासुदेव
कृष्ण	नारायण	ब्रह्मदत्त	भरह	

१२ राजानो राजकुमाराश्च

अर्णग	करकण्ठ	जियसत्तु	पुष्पकेतु	शक	संपति
अर्णध	कुणाल	णभसेण	पुष्पचूल	शतानीक	संब
अनिल	खंद्य	दसार	प्रद्योत	शम्भ	सागरचंद्र
अभय	गद्गभ	दंडह	बाहुबलिन्	शसक	सातवाहन
अभयसेण	गद्गभ	धणदेव	बिन्दुसार	शातवाहन	साताहण
अशोकश्चि	चण्डप्रद्योत	नरवाहण	भसक	श्रेणिक	सायवाहण
असोकसिरि	चन्द्रगुप्त	नहवाहण	भसय	सम्प्रति	सालवाहण

(५० ५२ टि० ३)

असोग	चंद्रगुप्त	पञ्चुष	भिसक	सम्भ	सालिवाहण
असोगसिरि	जराकुमार	पञ्चोय	भिसय	सयाणिभ	सेणिभ
उदायन	जितशत्रु	पुष्पकेड	सुरुण्ड	ससभ	हेम
कपिल	जितारि	पुष्पचूल	यव	संपद्	हेमकूड

१३ राह्यो राजकुमार्यश्च

अडोलिका	बेलुणा	पद्मावती	पुष्पचूला	विसत्था
अडोलिया	जयन्ती	पुष्पचूला	पुष्पवती	सुकुमारिका
अडोलीया	जंबवती	पुष्पवई	मरुदेवा	सुकुमालिया
कमलामेला	धारिणी	सुरंदरजसा	यशोभद्रा	हेमसम्भवा

१४ मन्त्रिणोऽमात्यास्तत्पुत्राश्च

अभय	खरक	चाणक्य	दीहपट्ट	वरभणुग	वारत्तग
खरभ	खरग	दीर्वष्ट	धनु	वरभनु	

१५ पुरोहिताः

पालक

पालय

१६ वणिक्-श्रेष्ठि-सार्थवाहाः तत्पत्न्यश्च

काष्ठ	चिलातीसुत	इदमित्र	शालिभद्र	सुभद्रा
किटि	चिनदास	धनमित्र	सागरदत्त	स्थापत्यापुत्र
घटिकाबोध	थावचसुत	वज्रा	शालिभद्र	

१७ विद्याधराः

सचिद्व

सत्यकिन्

१८ ब्राह्मणाः

सोमिक

१९ स्वर्णकाराः

अणंगसेन

अनङ्गसेन

कुमारनन्दिन्

२० वैद्याः

भन्वन्तरि

२१ द्यूतकाराः

मूलदेव

२२ गोपाः

नन्द

२३ नापितदास्यः

अज्ञाग

अज्ञिका

अज्ञिध

२४ कौलिकाः

खल्लाह

खल्लाहग

खल्लाह

२५ शौकरिकाः

काल

२६ खण्डालाः

हरिकेशबल

२७ शृंगालाः

असह्युम

असह्युम

२८ वंशाः

इक्ष्वाकु	कौरव	जात	सुरिय	राजन्य
इक्ष्वाकु	कौरव	जात	सुरिय	वणिह
उग	क्षत्रिय	नाग	सौर्य	वृषिण
उग्र	क्षत्रिय	भोग	राहण	हरिवंश

२९ ज्ञातयः

अवट्ट

सुखुण

सुखुण

विद्व

वैदेह

हारिष

कफट्ट

डोम्मी

बोधिक

विदेह

हारिष

३० प्रजाः ३१ गणाः

पाण्ड मल्ल
सारस्वत

उत्तराध्ययन

कपियाकपिय

कल्पिकाकल्पिक

निशीथ

३२ योगाः

पञ्चति

प्रज्ञप्ति

भगवती

महाकल्पसुय

व्याख्याप्रज्ञप्ति

३३ विद्याः

आभोगिनी पञ्चति मोहनी
शंभणी मोहणी सन्भनी

३४ द्वीपाः क्षेत्राणि च

भद्रभरह पञ्चशील पञ्चसेल भरह
काननद्वीप पञ्चशैल भरत रत्नद्वीप

३५ जनपदाः

अङ्गमगध	कासी	गोल	दसन्न	भंगी	मालव	संदिग्ध
अङ्गा	कुडुक	गौड	द्रमिल	भिलमाल	लाट	सिन्धु
अन्ध	कुणाला	चीन	द्रविड	मगध	लाड	सिन्धुसौवीर
अवंती	कुरुक्षेत्र	चेदि	नेपाल	मगधा	लाडा	सिन्धुसौवीर
अंगमगह	कुरुक्षेत्र	डिम्भरेलक	नेमाल	मंगह	वच्छ	सुरदा
उत्तरापथ	कुसुद	तेमाल	पश्चिमदेश	मधुरा	वच्छा	सुराङ्गा
उत्तरापह	कुंकणग	तोसलि	पंचाला	मरहट्ट	वट्ट	सुवर्णभूमी
उत्तरावह	केगहअड	धूणा	पाण्डुमधुराः	मरु	वंगा	सुवर्ण
कच्छ	कोङ्कण	दक्षिणावह	पारस	मलय	विदर्भ	सुवर्णभूमी
कर्णाट	कोसला	दक्षिणापथ	पारसीक	महरट्ट	विदेह	सुरसेण
कलिङ्ग	कोङ्कणग	दमिल	पूर्वदेश	महाराष्ट्र	वेराड	स्थूणा

३६ ग्राम-नगर-नगरीप्रभृतयः

अच्छ	कुणाला	गोबैर	धर्मचक्रभूमिका	पुरिमताल	मधुरापुरी	वेराड
अयोध्या	कुम्भकारकूट	चम्पा	नन्दपुर	पुरिसपुर	मधुरा	शैलपुर
अवंति	कुसुमनगर	ज्ञातखण्ड	नन्दपुर	पुरुषपुर	महुरा	श्रावस्ती
अहिच्छता	कुसुमपुर	णायसंड	पहट्टाण	पुष्पपुर	मासपुरी	साधतग
अंधपुर	कुम्भकारकखड	तामलित्ति	पतिट्टाण	पोतण	मिहिला	साधय
आणंदपुर	कुम्भकारकड	तामलित्ती	पभास	पोतनपुर	राजगृह	साकेत
आनन्दपुर	कुम्भारकखड	तुरमिणि	पाटलिपुत्र	प्रभास	रायगिह	सावन्धी
उज्जयिनी	कुम्भारकड	तोसलि	पाटलिपुत्रक	प्राचीनवाह	वहदिस	सिद्धमिला
उज्जैणी	कोटिवरिस	दक्षिणमहुरा	पाडल	बारवई	वच्छ	सुत्तीवई
उत्तरमधुरा	कोशला	दक्षिणमधुरा	पाडलि	भदिलपुर	वणवासी	सुमनोमुख
उत्तरमहुरा	कोसंबी	दन्तपुर	पाडलिपुत्र	महअच्छ	वरण	सेयबिया
कंचणपुर	कोडलमिंद	दीव	पादीणवाह	मरुकच्छ	वाणारसी	सेलपुर
कंची	कौशाग्री	द्वारिका	पायीणवाह	भरुकच्छ	वारत्तगपुर	सोपारक
कंपिल	गयपुर	द्वीप	पावा	भृगुकच्छ	वीतभय	सोरिय
काञ्ची	गोव्वर	धर्मचक्र	धुक्कपुर	मत्तिगवई	वीयभय	हेमपुर

३७ तीर्थस्थानानि

ज्ञातस्वण्ड	पांढीणवाह
गायसंड	पाथीणवाह
धर्मचक्र	प्रभास
धर्मचक्रभूमिका	प्राचीनवाह
पभास	सिद्धशिला

३८ गिरयः

अट्ठावय	इंदपद
अष्टुय	उज्जयन्त
अर्जुद	उज्जित
अष्टापद	गजाग्रपद
इन्द्रपद	मेरु

३९ समुद्राः

रत्नोच्चय	सयभूरमण
रयणुच्चय	
सम्मेत	
हिमवत्	
हिमवन्त	

४० नद्यः

परवई	कोसिआ	गोथावरी	महिरावण	सरङ्ग	सरस्वती
पेरावती	गङ्गा	जडणा	मही	सरयू	सिन्धु
कोशिका	गोदावरी	बध्नासा	यमुना	सरस्वती	

४१ तडांग-सरांसि

४२ उद्यानानि

४३ आपणाः

४४ उत्सवाः

इस्तितालांग	कामियसरं	रेवय	कुत्तिय	आवाह	तडांगमह	पर्वतमह
इस्तितालांग	भूततडांग	सभूमिभाग	कुम्भिकापण	इन्द्रमह	धूममह	बिवाह
अधितडांग	भूयतलांग	सुभूमिभाग		इंदमह	नदीमह	शक्रमह

४५ प्रतिमाः

४६ नाणकानि (सिक्काः)

४७ यन्त्राणि

जीवन्तस्वामि-	काकिणी	केवडिय	द्रम्म	आवर्त्तनपीठिका	चतुर्द्वारक
प्रतिमा-	कैतर	गेलभ	नेलक	कोरुहक	वर्त्तनपीठिका
	केवडिक	दीनार	सामरक	चक्र	

४८ मेर्यः

४९ शिल्पानि

५० प्रकरणानि

अशिवोपशमनी	कौमुदिकी	सङ्गामिकी	तन्तुवाय	गिरिजस
अस्तिबोवसमणी	दुग्धुतिया	संगामिया	तुण्णाक	गिरियज्ञ
कोमुइया	दुग्धुतिका			

५१ भाषाः

५२ लिपयः

५३ विषाणि

अर्धनागधी

पुष्करसारी

सहसाशुवादि-

सहसाशुवातिन्

‘બૃહત્કલ્પસૂત્ર’ એ જૈન સાધુ-સાધ્વીઓના આચારવિષયક વિધિ-નિષેધો અને ઉત્સર્ગ-અપવાદોનું નિરૂપણ કરતો એક મહાકાવ્ય આધારભૂત ગ્રંથ છે.

એનો વિષય જ એવો છે કે એમાં અનેક સમકાલીન તેમ જ ભૂતકાલીન ઐતિહાસિક ઘટનાઓ, ભારતવર્ષના વિવિધ પ્રદેશોનાં સીધાં કે આડકતરાં વર્ણનો, સાધુ-સાધ્વીઓના નિત્યજીવન સાથે સંબંધ ધરાવતી અનેક વસ્તુઓના વિસ્તૃત ઉલ્લેખો, તત્કાલીન ધાર્મિક, સામાજિક સંસ્થાઓ અને ઉત્સવો, અર્ધ-ઐતિહાસિક લોકકથાઓ તથા બીજી પણ વિવિધ પ્રકારની વિપ્રકીર્ણ માહિતીઓનો યથાપ્રસંગ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. આ પ્રાચીન આધારભૂત ગ્રંથમાંથી મળતી કેટલીક સામગ્રી પુરાવિદ્, ઇતિહાસકાર તેમ જ સમાજશાસ્ત્રીને માટે ઘણી મહત્વની હોઈ એ સર્વને વિષયવાર વ્યવસ્થિત કરી અમે મૂળ ગ્રંથના તેરમા પરિશિષ્ટરૂપે આપી છે. એ ઉપયોગી અંશને વિદ્વાનોની સરળતા ખાતર બુદ્ધિ પુસ્તિકારૂપમાં પણ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

હવે આપણે પ્રસ્તુત પુસ્તિકામાંનાં થોડાંક ઉદાહરણો જોઈએ તો—

(૧) પાદલિપ્તાચાર્યે રાજાની બહેનના જેવી યંત્રપ્રતિમા બનાવી હતી, જે જોઈને રાજા પોતે પણ બ્રાન્તિમાં પડી ગયો હતો (પૃ. ૧૨). પ્રાચીન ભારતમાં અનેક પ્રકારનાં યન્ત્રવિધાનો થતાં, એમ બીજાં સાધનો ઉપરથી પણ આપણને જાણવા મળે છે.

(૨) નગરના કિલ્લાઓ અનેક પ્રકારના હોય છે. જેમ કે દ્વારિકામાં છે તેવો પાષાણમય, આનંદપુરમાં છે તેવો ઇંટોનો, સુમનોમુખનગરમાં છે તેવો માટીનો. આ ઉપરાંત કેટલાંક નગરોને લાકડાના પ્રાકાર હોય છે. કેટલાંક ગામોની આબુખાબુ કાંટાની વાડ પણ પ્રાકારની ગરજ સારે છે. (પૃ. ૨૦-૨૧)

(૩) લાટ જેવા કેટલાક દેશોમાં વરસાદના પાણીથી અનાજ નીપજે છે, સિન્ધમાં નદીના પાણીથી, દ્રવિડ દેશમાં તળાવના પાણીથી તથા ઉત્તરાપથમાં કૂવાના પાણીથી ધાન્ય થાય છે. બનાસ નદીના અતિપૂરથી જ્યારે ખેતરો રચી જાય છે ત્યારે

તેમાં ધાન્ય વવાય છે. ડિ'હરેલક પ્રદેશમાં પણ મહિરાવણ નદીમાં પૂર આવ્યા પછી એમ જ કરવામાં આવે છે. (પૃ. ૨૦).

(૪) પશ્ચિમ દિશામાં રહેનારા મ્લેચ્છો ક્ષુસને તથા પાંડ્યો-પાંડુમથુરાના રહેવાસીઓ સકેતુને જાણતા નથી, કારણ કે એ વસ્તુઓ તેમને અપરિચિત છે. (પૃ. ૨૭).

(૫) તોસલિ દેશમાં ઋષિતડાગ નામના સરોવર આગળ દરવર્ષે અષાઢિકા-મહોત્સવ થાય છે તથા કુંડલમેઠ નામના વાનમંતરની યાત્રામાં ભરત્ય આબુખાબુના લોકો ઉજાણી કરે છે. પ્રભાસમાં તથા અબુદ્દ તીર્થમાં યાત્રામાં લોકો ઉજાણી કરે છે. પ્રાચીનવાહી સરસ્વતીનો પ્રવાહ છે ત્યાં આગળ જઈને આનંદપુરના લોકો શરદઋતુમાં ઉજાણી કરે છે. (પૃ. ૩૪-૩૫).

(૬) 'કુત્રિકાપણ' એટલે સ્વર્ગ-મર્ત્ય-પાતાલ ત્રણે લોકમાં મળતી સર્વ વસ્તુઓ જેમાં વેચાતી હોય એવી દુકાન (સરખાવો અભ્યારના Departmental stores). એમાં પ્રત્યેક વસ્તુનું મૂલ્ય તે ખરીદનારના સામાજિક દરજ્જા પ્રમાણે હોય છે. દાખલા તરીકે કુત્રિકાપણમાંની કોઈ ચીજનું મૂલ્ય સામાન્ય માણસ માટે પાંચ રૂપિયા હોય, તો શાહુકારો માટે અને સાર્થવાહો જેવા મધ્યમ વર્ગના પુરુષો માટે હજાર રૂપિયા હોય અને ચક્રવર્તી માંડલિક આદિ ઉત્તમ દરજ્જાના પુરુષો માટે એક લાખ રૂપિયા હોય. પ્રાચીન કાળમાં ઉજ્જયિની તથા રાજગૃહમાં આવાં કુત્રિકાપણો હતાં. (પૃ. ૩૫-૩૬-૩૭).

(૭) મહારાષ્ટ્ર દેશમાં દાકુની દુકાન ઉપર નિશાની તરીકે ધન્ય બાંધવામાં આવતી. (પૃ. ૩૭).

(૮) દક્ષિણપથમાં કાંકિણી એ ત્રાંબાનાણું છે. સિદ્ધિમાલમાં દ્રમ્મ એ રૂપાનાણું છે. પૂર્વ દેશમાં દીનાર એ સોનાનાણું છે.

(૯) સૌરાષ્ટ્રની દક્ષિણે સમુદ્રમાં આવેલ 'દ્વીપ' (દ્વીવ બંદર)ના બે રૂપિયા ઉત્તરાપથના એક રૂપિયા બરાબર થાય છે. અને ઉત્તરાપથના બે રૂપિયા બરાબર પાટલિપુત્રનો એક રૂપિયો થાય છે. દક્ષિણપથના બે રૂપિયા દ્રવિડ દેશમાં આવેલા કાંચી નગરના એક રૂપિયા-નેલક બરાબર થાય છે, જ્યારે કાંચીના બે રૂપિયા પાટલિપુત્રના એક રૂપિયા બરાબર થાય છે. (પૃ. ૩૮).

આ વિશાળ ગ્રંથમાંના ઉલ્લેખો પૈકીનાં આ ચોડાંક ઉદાહરણો માત્ર વાનગીરૂપે જ જણાવ્યાં છે. પ્રસ્તુત પુસ્તિકામાં વિષયવાર ગોઠવેલા ઉલ્લેખમાંથી અભ્યાસી વાચક પોતાની વિશિષ્ટ દૃષ્ટિએ જોઈતી વસ્તુ શોધી લે એવી અમારી વિનંતી છે.

त्रयोदशं परिशिष्टम्

बृहत्कल्पसूत्र-तन्निर्युक्ति-भाष्य-टीकादिगताः पुरातत्त्वविदा-
मुपयोगिनो विभागशो विविधा उल्लेखाः ।

[१ वृत्तिकृतोर्मङ्गलादि]

(१) श्रीमलयगिरिस्वरिकृतं मङ्गलमुपोद्धातग्रन्थश्च

प्रकटीकृतनिःश्रेयसपदहेतुस्थविरकल्प-जिनकल्पम् ।

नम्राशेषनरा-ऽमरकल्पितफलकल्पतरुकल्पम् ॥ १ ॥

नत्वा श्रीवीरजिनं, गुरुपदकमलानि बोधविपुलानि । कल्पाध्ययनं विवृणोमि लेशतो गुरुनियोगेन ॥ २ ॥

भाष्यं कं चाऽतिगम्भीरं ? कं चाऽहं जडशेखरः ? । तदत्र जानते पूज्या, ये मामेवं नियुज्यते ॥ ३ ॥

अद्भुतगुणरत्ननिधौ, कल्पे साहायकं महातेजाः । दीप इव तमसि कुरुते, जयति यतीशः स चूर्णिकृतः ॥ ४ ॥

विभागः १ पत्रम् १

अथ कः सूत्रमकीर्णतः ? को वा निर्युक्तिम् ? को वा भाष्यम् ? इति, उच्यते—इह पूर्वेषु यद् भवम्
प्रत्याख्याननामकं पूर्वं तस्य यत् तृतीयमाचाराख्यं वस्तु तस्मिन् विंशतितमे प्राप्ते मूलगुणेषूत्तर-
गुणेषु चापराधेषु दशविधमालोचनादिकं प्रायश्चित्तमुपवर्णितम्, कालक्रमेण च दुःषमानुभावतो धृति-बल-
वीर्य-बुद्ध्या-ऽऽयुःप्रभृतिषु परिहीयमानेषु पूर्वाणि दुरवगाहानि जातानि, ततो 'मा भूत् प्रायश्चित्तव्यवच्छेदः'
इति साधूनामनुग्रहाय चतुर्दशपूर्वधरेण भगवता भद्रबाहुस्वामिना कल्पसूत्रं व्यवहारसूत्रं
चाकारि, उभयोरपि च सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिः । इमे अपि च कल्प-व्यवहारसूत्रे सनिर्युक्तिके
अल्पग्रन्थतया महार्थत्वेन च दुःषमानुभावतो हीयमानमेधा-ऽऽयुरादिगुणानामिदानीन्तनजन्तूनामल्पशक्तीनां
दुर्ग्रहे दुरवधारे जाते, ततः सुखग्रहण-धारणाय भाष्यकारो भाष्यं कृतवान्, तच्च सूत्रस्पर्शिक-
निर्युक्त्यनुगतमिति सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिर्भाष्यं चैको ग्रन्थो जातः ।

विभागः १ पत्रम् २

(२) श्रीक्षेमकीर्तिस्वरिकृतं मङ्गलमुपोद्धातग्रन्थश्च

नतमधवमौलिमण्डलमणिमुकुटमयूखघौतपदकमलम् ।

सर्वज्ञमधृतवाचं, श्रीवीरं नौमि जिनराजम् ॥ १ ॥

चरमचतुर्दशपूर्वी, कृतपूर्वी कल्पनामकाध्ययनम् । सुविहितहितैकरसिको, जयति श्रीभद्रबाहुपुरुः ॥ २ ॥

कल्पेऽनल्पमनर्थ, प्रतिपदमर्पयति योऽर्थनिकुम्भम् । श्रीसङ्गदास्रगणये, चिन्तामणये नमस्तस्यै ॥ ३ ॥

शिवपदपुरपथकल्पं, कल्पं विषममपि दुःषमारात्रौ । सुगमीकरोति यच्चूर्णिकेदीपिका स जयति यतीन्द्रः ॥ ४ ॥

आगमदुर्गमपदसंशयादितापो विलीयते विदुषाम् । यद्वचनचन्दनरसैर्मलबशिरिः स जयति यथार्थः ॥ ५ ॥

श्रुतलोचनमुपनीय, व्यपनीयं ममापि जज्ञिमज्जन्मान्धम् । यैरदर्शि शिवमर्ष्यः, स्वगुरुमपि धानदं वन्दे ॥ ६ ॥

ऋजुपदपद्धतिरचनां, बालशिरःशेखरोऽप्यहं कुर्वे । यस्याः प्रसादवशातः, श्रुतदेवी साऽस्तु मे वरदा ॥ ७ ॥

श्रीमलयगिरिप्रभवो, यां कर्तुमुपाक्रमन्त मतिमन्तः ।

सा कल्पशास्त्रटीका, मयाऽनुसन्वीयतेऽल्पधिया ॥ ८ ॥

इह श्रीमदावश्यकादिसिद्धान्तप्रतिबद्धनिर्युक्तिशास्त्रसंस्त्रणसूत्रधारः परोपकारकरणैकदीक्षादीक्षितः सुगृहीतनामधेयः श्रीभद्रबाहुस्वामी सकर्णकर्णपुटपीयमानपीयूषायमाणललितपदकलितपेशलालापकं साधु-साध्वी-गतकल्प्या-ऽकल्प्यपदार्थसार्थविधि-प्रतिषेधप्ररूपकं यथायोगमुत्सर्गा-ऽपवादपदपदवीसूत्रकवचनरचनागर्भं परस्पर-मनुस्यूताभिसम्बन्धबन्धुरपूर्वापरसूत्रसन्दर्भं प्रत्याख्यानाख्यनवमपूर्वान्तर्गताऽऽचारनामकतृतीयवस्तुरहस्य-निष्यन्दकल्पं कल्पनामधेयमध्ययनं निर्युक्तियुक्तं निर्यूढवान् । अस्य च खल्पग्रन्थमहार्थतया प्रतिसमयमपसर्पदवसापिणीपरिणतिपरिहीयमानमति-मेधा-धारणादिगुणप्रामाण्यैर्दंयुगीनसाधूनां दुरवबोधतया च सकलत्रिलोकीयुभगङ्कणक्षमाश्रमणनामधेयाभिधेयैः श्रीसङ्ख्वासागणिपूज्यैः प्रतिपदप्रकटितसर्वज्ञाविधाध-नासमुद्भूतप्रभूतप्रत्यपायजालं निपुणचरण-करणपरिपालनोपायगोचरविचारवाचालं सर्वथादृष्टणकरणेनाप्यदृश्यं भाष्यं विरचयाश्चेत् । इदमप्यतिगम्भीरतया मन्दमेघसां दुरवगममवगम्य यद्यप्यनुपकृतपरोपकृतिकृता चूर्णिकृता चूर्णिरासूत्रिता तथापि सा निबिडजडिमज्जालजालजटालानामस्मादृशां जन्तूनां न तथाविधमव-बोधनिबन्धनमुपजायत इति परिभाव्य शब्दानुशासनादिविश्वविद्यामयज्योतिःपुञ्जपरमाणुघटितमूर्तिभिः श्रीमलयगिरिमुनीन्द्रर्षिपादैर्विवरणकरणमुपचक्रमे । तदपि कुतोऽपि हेतोरीदानीं परिपूर्णं नावलोक्यत इति परिभाव्य मन्दमतिमौलिमणिनाऽपि मया गुरुपदेशं निश्चीकृत्य श्रीमलयगिरिविरचितविवरणादूर्ध्वं विवरीतुमारभ्यते ।

विभागः १ पत्रम् १७७-७८

[२ वृत्तिप्रान्तगता वृत्तिकृतः श्रीक्षेमकीर्त्तः प्रशस्तिः]

सौवर्णा विविधार्थरत्नकलिता एते षड्देशकाः,

श्रीकल्पेऽर्थनिधौ मताः सुकलशा दौर्गत्यदुःखापहे ।

दृष्ट्वा चूर्णीयुबीजकाक्षरततिं कुदयाऽथ गुर्वाज्ञया,

खानं खानममी मया ख-परयोरर्थे स्फुटार्थाकृताः ॥ १ ॥

श्रीकल्पसूत्रममृतं विबुधोपयोगयोग्यं जरा-मरणदारुणदुःखहारि ।

येनोद्भूतं मतिमया मथिताच्छ्रुताब्धेः, श्रीभद्रबाहुगुरवे प्रणतोऽस्मि तत्सै ॥ २ ॥

येनेदं कल्पसूत्रं कमलमुकुलवत् कोमलं मञ्जुलामि-

गौर्भिर्दोषापहामिः स्फुटविषयविभागस्य सन्दर्शिकाभिः ।

उत्फुल्लोद्देशपत्रं सुरसपरिमलोद्धारसारं वितेने,

तं निःसम्बन्धबन्धुं नुत मुनिमधुपाः ! भास्करं भाष्यकारम् ॥ ३ ॥

श्रीकल्पाध्ययनेऽस्मिन्नतिगम्भीरार्थभाष्यपरिकलिते ।

विषमपदविवरणकृते, श्रीचूर्णिकृते नमः कृतिने ॥ ४ ॥

श्रुतदेवताप्रसादादिदमध्ययनं विवृण्वता कुशलम् । यदवापि मया तेन, प्रामुयां बोधिमहममलाम् ॥ ५ ॥

गम-नयगमीरनीरश्चित्रोत्सर्गा-ऽपवादवादोर्मिः । युक्तिशतरत्नरम्यो, जैनागमजलनिधिर्जयति ॥ ६ ॥

श्रीजैनशासननभस्तलतिमरदिमः, श्रीसद्मचान्द्रकुलपद्मविकाशकारी ।

खज्योतिरावृतदिगम्बरडम्बरोऽभूत्, श्रीमान् धनेश्वरगुरुः प्रथितः पृथिव्याम् ॥ ७ ॥

श्रीमच्चैत्रपुरैकमण्डनमहावीरप्रतिष्ठाकृतस्तस्माच्चैत्रपुरप्रबोधतरणेः श्रीचैत्रगच्छोऽजनि ।

तत्र श्रीभुवनेन्द्रसुरिसुगुरुर्भूषणं भासुरज्योतिःसङ्हरत्नरोहणगिरिः कालक्रमेणाभवत् ॥ ८ ॥

तत्पादांशुजमण्डनं समभवत् पक्षव्रीष्टिद्विमान्, नीर-क्षीरसदृशदृष्टण-गुणसाग-प्रहैकवतः ।

काङ्क्ष्यं च जजोद्भवं परिहरन् कुरेण सन्मानसस्थायी राजमरालवद् गणिवरः श्रीदेवभद्रप्रभुः ॥ ९ ॥

शस्याः शिष्यान्वयस्तत्पदसरसिहोत्सङ्गश्चरज्ञा,

विश्वस्तानङ्गसङ्गा सुविहितविहितोत्तुङ्गरङ्गा बभूवुः ।

तत्रायः सचरित्रानुमतिकृतमतिः श्रीजगन्मन्दसूरिः,

श्रीमद्देवेन्द्रसूरिः सरलतरलसच्चित्तवृत्तिर्द्वितीयः ॥ १० ॥

तृतीयशिष्याः श्रुतवारिवार्धयः, परीषदाक्षोभ्यमनःसमाधयः ।

जयन्ति पूज्या विजयेन्दुसूरयः, परोपकारादिगुणौघभूरयः ॥ ११ ॥

प्रौढं मन्मथपार्थिवं त्रिजगतीजैत्रं विजिलैयुषां, येषां जैनपुरे परेण महसा प्रक्रान्तकान्तोत्सवे ।

स्थैर्यं मेरुरगाधतां च जलधिः सर्वसहस्रं मही, सोमः सौम्यमहर्षतिः किल महतेजोऽकृत प्राप्तम् ॥ १२ ॥

वापं वापं प्रवचनवचोबीजराजीं विनेयक्षेत्रत्राते सुपरिमलिते शब्दशालादिसारैः ।

त्रैः क्षेत्रज्ञैः शुचिगुरुजनान्नायवाक्सारणीभिः, सिक्खा तेने सुजनहृदयानन्दि सज्ज्ञानसस्यम् ॥ १३ ॥

यैरप्रमत्तैः शुभमन्त्रजापैर्वेतालमाधाय कलिं स्ववश्यम् ।

अतुल्यकल्याणमयोत्तमार्थसत्पूरुषः सत्त्वधनैरसाधि ॥ १४ ॥

किं बहुना ?—

ज्योत्स्नामञ्जुलया यया धवलितं विश्वम्भरामण्डलं,

या निःशेषविशेषविज्ञजनताचेतश्चमत्कारिणी ।

तस्याः श्रीविजयेन्दुसूरिसुगुरोर्निष्कृतिमाया गुण-

श्रेणेः स्याद् यदि वास्तवस्तवकृतौ विज्ञः स वाचांपतिः ॥ १५ ॥

तत्पाणिपङ्कजरजःपरिपूतशीर्षाः, शिष्यान्वयो दधति सम्प्रति गच्छभारम् ।

श्रीवज्रसेन इति सद्गुरादिमोऽत्र, श्रीपद्मचन्द्रसुगुरुस्तु ततो द्वितीयः ॥ १६ ॥

तार्तायीकस्तेषां, विनेयपरमाणुरनणुशास्त्रेऽस्मिन् । श्रीक्षेमकीर्तिसूरिर्विनिर्ममे विवृतिमल्पमतिः ॥ १७ ॥

श्रीविक्रमतः क्रामति, नयनाभिगुणेन्दुपरिमिते १३३२ वर्षे । ज्येष्ठश्वेतदशम्यां, समर्थितेषा च हस्ताकै ॥ १८ ॥

प्रथमादर्शे लिखिता, नयप्रभप्रमृतिभिर्व्यतिभिरेषा । गुरुतरगुरुभक्तिभरोद्बहनादिव नम्रितशिरोभिः ॥ १९ ॥

इह च—सूत्रादर्शेषु यतो, भूयस्यो वाचना विलोक्यन्ते ।

विषमाश्च भाष्यगाथाः, प्रायः खल्पाश्च चूर्णगिरः ॥ २० ॥

ततः—सूत्रे वा भाष्ये वा, यन्मतिमोहान्मयाऽन्यथा किमपि ।

लिखितं वा विवृतं वा, तन्मिथ्या दुष्कृतं भूयात् ॥ २१ ॥

विभागः ६ पत्रम् १७१०-१२

[३ जैनशासनम्]

जं इच्छसि अप्पणतो, जं च ण इच्छसि अप्पणतो ।

तं इच्छ परस्स वि या, एत्तियगं जिणसासनयं ॥ ४५८४ ॥

विभागः ४ पत्रम् १२३७

[४ जैनचैत्य-धर्मचक्र-स्तूपादि]

(१) साधर्मिक-मङ्गल-शाश्वत-भक्तिचैत्यानि

साहम्मियाण अट्ठा, चउव्विहे लिंगओ जह कुडुंबी ।

मंगल-सासय-भत्तीह जं कयं तत्थ आदेसो ॥ १७७४ ॥

चैत्यानि चतुर्विधानि, तद्यथा—साधर्मिकचैत्यानि मङ्गलचैत्यानि शाश्वतचैत्यानि भक्ति-
चैत्यानि चेति । तत्र साधर्मिकाणामर्थाय यत् कृतं तत् साधर्मिकचैत्यम् । साधर्मिकश्चात्र द्विधा—लिङ्गतः
प्रवचनतश्च । तत्रेह लिङ्गतो गृह्यते । स च यथा कुटुम्बी, कुटुम्बी नाम—प्रभूतपरिचारकलोकपरिवृतो रजोहरण-
मुखपोतिकादिलिङ्गधारी वारत्तकप्रतिच्छन्दः । तथा मथुरापुर्यां गृहेषु कृतेषु मङ्गलनिमित्तं यद् निवेद्यते
तद् मङ्गलचैत्यम् । सुरलोकादौ नित्यस्थायि शाश्वतचैत्यम् । यत्तु भक्त्या मनुष्यैः पूजा-वन्दनादर्थं कृतं
कारितमित्यर्थः तद् भक्तिचैत्यम् । 'तेन च' भक्तिचैत्येन 'आदेशः' अधिकारः, अनुयानादिमहोत्सवस्य
तत्रैव सम्भवादिति । एषा निर्युक्तिगाथा ॥ १७७४ ॥ अथैनामेव विभावयिषुः साधर्मिकचैत्यं तावदाह—

वारत्तगस्स पुत्तो, पडिमं कासी य चेइयहरम्मि ।

तत्थ य थली अहेसी, साहम्मियचेइयं तं तु ॥ १७७५ ॥

इहाऽऽवश्यके योगसङ्गहेषु "वारत्तपुरे अभयसेण वारत्ते" (नि० गा० १३०३ पत्र
७०९) इत्यत्र प्रदेशे प्रतिपादितचरितो यो वारत्तक इति नाम्ना महर्षिः, तस्य पुत्रः स्वपितरि भक्तिभरा-
पूरिततया चैत्यगृहं कारयित्वा तत्र रजोहरण-मुखवल्लिका-प्रतिग्रहधारिणीं पितुः प्रतिमामस्थापयत् । तत्र च
'स्थली' सत्रशाला तेन प्रवर्तिता आसीत्, तदेतत् साधर्मिकचैत्यम् । अस्य च साधर्मिकचैत्यस्यार्थाय
कृतमस्माकं कल्पते ॥ १७७५ ॥ अथ मङ्गलचैत्यमाह—

अरहंत पइट्ठाए, मडुरानयरीए मंगलाइं तु ।

गेहेसु चचरेसु य, छन्नउईगामअडेसु ॥ १७७६ ॥

मथुरानगर्यां गृहे कृते मङ्गलनिमित्तमुत्तरजेषु प्रथममर्हत्प्रतिमाः प्रतिष्ठाप्यन्ते, अन्यथा तद् गृहं
पतति, तानि मङ्गलचैत्यानि । तानि च तस्यां नगर्यां गेहेषु चचरेषु च भवन्ति । न केवलं तस्यामेव किन्तु
तत्पुरीप्रतिबद्धा ये षण्णवतिसङ्ख्याका ग्रामार्द्धास्तेष्वपि भवन्ति । इहोत्तरापथानां ग्रामस्य ग्रामार्द्ध इति संज्ञा ।
आह च चूर्णिकृत—ग्रामादेसु ति देसभण्णी, छन्नउईगामेसु ति भणियं होइ, उत्तरापट्ठाणं एसा भणिइ
ति ॥ १७७६ ॥ शाश्वतचैत्य-भक्तिचैत्यानि दर्शयति—

निइयाइं सुरलोए, भत्तिकयाइं तु भरहमाईहिं ।

निस्सा-ऽनिस्सकयाइं, जहिं आपसो चयसु निस्सं ॥ १७७७ ॥

'नित्यानि' शाश्वतचैत्यानि 'सुरलोके' भवनपति-व्यन्तर-ज्योतिष्क-वैमानिकदेवानां भवन-नगर-विमानेषु,
उपलक्षणत्वाद् मेरुशिखर-वैताल्ल्यादिकूट-नन्दीश्वर-रुचकवरादिष्वपि भवन्तीति । तथा भक्त्या
भरतादिभिर्यानि कारितानि अन्तर्भूतार्थत्वाद् भक्तिकृतानि । अत्र च 'जहिं आपसो' ति येन भक्तिचैत्येन
'आदेशः' प्रकृतम् तद् द्विधा—निश्चाकृतमनिश्चाकृतं च । निश्चाकृतं नाम—गच्छप्रतिबद्धम्, अनिश्चाकृतं—
तद्विपरीतम् सङ्गसाधारणमित्यर्थः । "चयसु निस्सं" ति यद् निश्चाकृतं तत् 'त्यज' परिहर । अनिश्चाकृतं तु
कल्पते ॥ १७७७ ॥

विभागः २ पत्रम् ५२३-२४

(२) धर्मचक्रम्

चके थूमाइता इतरे ॥ ५८२४ ॥

ये पुनरुत्तरापथे धर्मचक्रं मथुरायां देवनिर्मितस्तूप आदिशब्दात् कोशलायां जीवन्त-
स्वामिप्रतिमा तीर्थकृता वा जन्मादिभूमय एवमादिदर्शनार्थं द्रवन्तो निष्कारणिकाः ॥ ५८२४ ॥

विभागः ५ पत्रम् १५३६

(३) स्तूपः

थूभमह सङ्घि-समणी० ॥ ६२७५ ॥

मडुरानयरीए थूभो देवनिमित्तो ।

विभागः ६ पत्रम् १६५६

(४) जीवन्तस्वामिप्रतिमाः

चैत्यानि 'पूर्वाणि वा' चिरन्तनानि जीवन्तस्वामिप्रतिमादीनि 'अभिनवानि वा' तत्कालकृतानि, 'एतानि ममादृष्टपूर्वाणि' इति बुद्ध्या तेषां वन्दनाय गच्छति ॥ २७५३ ॥ विभागः ३ पत्रम् ७७६

जीवन्तस्वामिप्रतिमावन्दनार्थमुज्जयिन्यामार्यसुहस्तिन आगमनम् । तत्र च रथयात्रायां राजाङ्गणप्रदेशे रथपुरतः स्थितानार्यसुहस्तिगुरुन् दृष्ट्वा नृपतेर्जातिस्मरणम् । विभागः ३ पत्रम् ९१८
कोशलायां जीवन्तस्वामिप्रतिमा विभागः ५ पत्रम् १५३६

[५ जैनस्यविराचार्या राजानश्च]

(१) श्रेणिकराजः

दिक्खा य सालिभदे, उवकरणं सयसहस्सेहिं ॥ ४२१९ ॥

तथा राजगृहे श्रेणिके राज्यमनुशासति शालिभद्रस्य सुप्रसिद्धचरितस्य वीक्षायां शतसहस्राभ्याम् 'उपकरणं' रजोहरण-प्रतिग्रहलक्षणमानीतम् । अतो ज्ञायते यथा राजगृहे कुत्रिकापण आसीदिति पुरातनगाथासमासार्थः ॥ ४२१९ ॥ विभागः ४ पत्रम् ११४५

(२) चण्डप्रद्योतराजः

पज्जोए णरसीहे, णव उज्जेणीए कुत्तिया आसी ॥ ४२२० ॥

× × × चण्डप्रद्योतनाग्नि नरसिंहे अवन्तिजनपदाधिपत्यमनुभवति नव कुत्रिकापणाः उज्जयिन्यामासीन् । विभागः ४ पत्रम् ११४५

(३) मौर्यपदव्युत्पत्तिश्चन्द्रगुप्तश्चाणक्यश्च

मुरियादी आणाए, अणवरथ परंपराए थिरिकरणं ।

मिच्छत्ते संकादी, पसज्जणा जाव चरिमवदं ॥ २४८७ ॥

अपराधपदे वर्तमानस्तीर्थकृतामाज्ञाभङ्गं करोति तत्र चतुर्गुरु । अत्र च मौर्यैः-मयूरपोषकवंशोद्भवैः आदिशब्दादपरैश्चाज्ञासुरै राजभिर्दृष्टान्तः । × × × × तथा चात्र पूर्वोद्दिष्टं मौर्यदृष्टान्तमाह—

भत्तमदाणमडंते, आणद्ववणं व छेत्तु वंसवती ।

गविसण पत्त द्रिसए, पुरिसवइ सवालडहणं च ॥ २४८९ ॥

पाडलिपुत्ते नयरे चंदगुत्तो राया । सो य मोरपोसगपुत्तो ति जे खत्तिया अभिजाणंति ते तस्स आणं परिभवंति । चाणक्कस्स चित्ता जाया—आणहीणो केरिसो राया ? तम्हा जह्म पयस्स आणा तिक्खा भवइ तंहा करेमि ति । तस्स य चाणक्कस्स कण्ठियते भिक्खं अडंतस्स एंगम्मिं गामे भत्तं न लद्धं । तत्थ य गामे बहू अंबा वंसा य अत्थि । तओ तस्स गामस्स पडिनिविट्ठणं आणाठवणानिमित्तं इमेरिसो छेहो पेसिओ—आम्हान् छित्त्वा वंशानां वृत्तिः शीघ्रं कार्येति । तेहि अ गामेअगेहिं 'दुल्लिहियं' ति काउं वंसे छेत्तुं अंबाण वई कया । गवेसाविंयं चाणक्केण—किं कयं ? ति । तओ तत्थागतूण उवालद्धा से गामेयगा—एते वंसगा रोहगादिषु उवउवज्जंति, कीस मे छिन्न ? ति । दंसियं छेहचीरियं—अणं सुदिद्धं अणं चैव करेह ति । तओ पुरिसेहिं अघोसिरेहिं वई काउं सो गामो सव्वो दहो ॥

अथ गाथाक्षरगमनिका—चाणक्यस्य भिक्षामटतः कापि ग्रामे भक्तस्य 'अदानं' भिक्षा न लब्धेत्यर्थः । तत आज्ञास्थापनानिमित्तमयं लेखः प्रेषितः—“अंब छेत्तु वंसवइ” ति आम्हान् छित्त्वा वंशानां वृत्तिः

कर्त्तव्या । ततो गवेषणे कृते ग्रामेण च पत्रे दर्शिते 'अन्यदादिष्टं मया अन्यदेव च भवद्भिः कृतम्' इत्युपालभ्य ते पुरुषैर्वृत्तिं कारयित्वा सबाल-वृद्धस्य ग्रामस्य दहनं कृतम् ॥ २४८९ ॥ विभागः ३ पत्रम् ७०४-५

(४) मौर्यचन्द्रगुप्त-विन्दुसारा-ऽशोक-कुणाल-सम्प्रतयः

पाडलऽसोग कुणाले, उज्जेणी लेहलिहण सयमेव ।
अहिय सवत्ती मत्ताहिएण सयमेव वायणया ॥ २९२ ॥
मुरियाण अप्पडिहया, आणा सयमंजणं निवे णाणं ।
गायग सुयस्स जम्मं, गंधव्वाऽऽउट्टणा कोइ ॥ २९३ ॥
चंदगुत्तपुत्तो य, बिंदुसारस्स नत्तुओ ।
असोगसिरिणो पुत्तो, अंधो जायइ कागिणिं ॥ २९४ ॥

पाडलिपुत्ते नयरे चंदगुत्तपुत्तस्स बिंदुसारस्स पुत्तो असोगो नाम राया । तस्स असोगस्स पुत्तो कुणालो उज्जेणीए । सा से कुमारभुत्तीए दिन्ना । सो खुड्डलो । अजया तस्स रजो निवेइयं, जहा—कुमारो सायरेगट्टवासो जाओ । तओ रजा सयमेव लेहो लिहिओ, जहा—अधीयतां कुमारः । कुमारस्स मायसवत्तीए रजो पासे ठियाए भणियं—आणेह, पासामि लेहं । रजा पणामिओ । ताहे तीए रजो अन्नचित्तत्तणओ सलग्गाप्रान्तेन निष्ठयूतेन तीमित्ता अकारस्योपरि अनुस्वारः कृतः । 'अन्धीयताम्' इति जायं । पडिअप्पिओ रजो लेहो । रजा वि पमत्तेण न चैव पुणो अणुवाइओ । मुहित्ता उज्जेणिं पेसिओ । वाइओ । वाइगा पुच्छिया—किं लिहियं ? ति । पुच्छिया न कहिति । ताहे कुमारेण सयमेव वाइओ । चित्तियं च णेण—
अम्हं मौरियवंसाणं अप्पडिहया आणा, तो कहं अप्पणो पिउणो आणं अइक्कमेमि ? । तत्तसिलगाए अच्छीणि अंजियाणि । ताहे रजा नायं । परितप्पित्ता उज्जेणी अन्नकुमारस्स दिन्ना । तस्स वि कुमारस्स अजो गामो दिन्ना । अजया तस्स कुणालस्स अंधयस्स पुत्तो जाओ । सो य अंधकुणालो गंधव्वे अईवकुसलो । अजया अजायचज्जाए गायतो हिंइ । तथ रजो निवेइयं, जहा—एरिसो तारिसो गंधव्विओ अंधलो । रजा भणियं—आणेह । आणिओ । जवणिअंतरिओ गायइ । ताहे अईव राया असोगो अक्खितो । ताहे भणइ—किं देमि ? । इत्थ कुणालेण गीयं—“चंदगुत्तपुत्तो य” इत्यादिगाथा । ताहे रजा पुच्छियं—को एस तुमं ? । तेण कहियं—तुम्हं पुत्तो । जवणियं अवसारेउं कंटे चेत्तुं अंसुपाओ कओ । भणियं च णेण—किं कागिणीए वि नारिहसि जं कागिणि जायसि ? । अमचेहिं भणियं—रायपुत्ताणं रज्जं कागिणी । रजा भणियं—किं काहिसि अंधगे रजेणं ? । कुणालो भणइ—मम पुत्तो अत्थि । कया जाओ ? । संपइ भूओ । आणीओ । संपइ ति से नामं कयं । रज्जं दिजं ॥

विभागः १ पत्रम् ८८-८९,

(५) सम्प्रतिराज आर्यमहागिरि-आर्यसुहस्तिनौ च

अनुयानं गच्छता चैत्यपूजा स्थिरीकृता भवति । राजा वा कश्चिदनुयानमहोत्सवकारकः सम्प्रति-
नरेन्द्रादिवत् तस्य निमग्नं भवति ॥

विभागः २ पत्रम् ५२८

अथ “यत्र ज्ञान-दर्शन-चारित्र्याभ्युत्थयन्ति तत्र विहर्तव्यम्” (गा० ३२७१) इति यदुक्तं तद्विषयम्-
भिहित्तुः सम्प्रतिनृपतिदृष्टान्तमाह—

कोसंबाऽऽहारकते, अज्जसुहत्थीण दमग पव्वज्जा ।

अव्वत्तेणं सामाइएण रण्णो घरे जातो ॥ ३२५५ ॥

कौशाम्ब्यामाहारकते आर्यसुहस्तिनामन्तिके द्रमकेण प्रव्रज्या गृहीता । स तेनाव्यक्तेन सामाधिकेन मृत्वा राशो गृहे जात इत्यक्षरार्थः । भावार्थस्तु कथानकगम्यः । तच्चेदम्—

कोसंबीए नयरीए अज्जसुहत्थी समोसडा । तथा य अंचितकालो । साधुजणो य हिंइमाणो फव्वति । तत्थ एणेण दमएण वे दिट्ठा । ताहे सो मत्तं जायति । तेहिं भणियं—अम्हं आयरिया जागंति । ताहे सो गतो

आयरियसगांसं । आयरिया उवउत्ता । तेहिं णायं—एस पवयणउवगहे वट्टिहिति । ताहे भणिओ—जति पवयसि तो दिज्जए भत्तं । सो भणइ—पवयामि त्ति । ताहे पव्वाइतो, सामाइयं कारिओ । तेण अतिसमुद्धिं तओ कालगतो । तस्स अव्वत्तसामाइयस्स पभावेण कुणालकुमारस्स अंधस्स रण्णो पुत्तो जातो ॥ ३२७५ ॥

को कुणालो ? कहिं वा अंधो ? ति—पाडलिपुत्ते असोगसिरी राया । तस्स पुत्तो कुणालो । तस्स कुमारभुत्तीए उज्जेणी दिण्णा । सो य अट्टवरिसो । रण्णा लेहो विसज्जितो—शीघ्रमधीयतां कुमारः । असंवत्तिए लेहे रण्णो उट्ठितस्स माइसवत्तीए कत्तं ‘अन्धीयतां कुमारः’ । सयमेव तत्तसलागाए अच्छीणि अंजियाणि । सुत्तं रण्णा । गामो से दिण्णो । गंधव्वकलासिक्खणं । पुत्तस्स रज्जत्थी आगतो पाडलिपुत्तं । असो-गसिरिणो जवणियंतरिओ गंधव्वं करेइ । आउट्टो राया भणइ—मग्गसु जं ते अभिरुइयं ति । तेण भणियं—

चंदगुत्तपपुत्तो य, बिंदुसारस्स नत्तुओ ।

असोगसिरिणो पुत्तो, अंधो जायति काकर्णि ॥ ३२७६ ॥

चन्द्रगुप्तस्य राज्ञः प्रपौत्रो बिन्दुसारस्य नृपतेः ‘नत्ता’ पौत्रोऽशोकश्चिरो नृपस्य पुत्रः कुणाल-नामा अन्धः ‘काकर्णी’ राज्यं याचते ॥ ३२७६ ॥

तओ राइणा भणितो—किं ते अंधस्स रजेणं ? । तेण भणियं—पुत्तस्स मे कज्जं ति । राइणा भणियं—कहिं ते पुत्तो ? ति । तेण आणित्ता दाइओ—इमो मे संपइ जाओ पुत्तो ति । तं चेव नामं कयं । तओ संवट्ठिओ । दिच्चं रज्जं । तेण संपइराइणा उज्जेणिं आइं काउं दक्खिणावहो सव्वो तत्थट्ठिएणं ओअविओ । सव्वे पच्चंतरायाणो वसीकया । तओ सो विजलं रज्जसिरिं भुंजइ । किञ्च—

अज्जसुहत्थाऽऽगमणं, दट्ठुं सरणं च पुच्छणा कहणा ।

पावयणम्मि य भत्ती, तो जाता संपतीरण्णो ॥ ३२७७ ॥

जीवन्तस्वामिप्रतिमावन्दनार्थमुज्जयिन्यामार्यसुहस्तिन आगमनम् । तत्र च रथयात्रायां राजाङ्गण-प्रदेशे रथपुरतः स्थितानार्यसुहस्तिगुरुन् दृष्ट्वा नृपतेर्जातिसरणम् । ततस्तत्र गत्वा गुरुपदकमलमभिवन्द्य पृच्छा कृता—भगवन् ! अव्यक्तस्य सामायिकस्य किं फलम् ? । सूरिराह—राज्यादिकम् । ततोऽसौ सम्भ्रान्तः प्रणृहीताञ्जलिरानन्दोदकपूरपूरितनयनयुगः प्राह—भगवन् ! एवमेवेदम्, परमहं भवद्भिः कुत्रापि दृष्टपूर्वं न वा ? इति । ततः सुरय उपयुज्य कथयन्ति—महाराज ! दृष्टपूर्वं, लं पूर्वभवे मदीयः शिष्य आसीरित्यादि । ततोऽसौ परमं संवेगमापन्नस्तदन्तिके सम्यग्दर्शनमूलं पञ्चाणुव्रतमयं श्रावकधर्मं प्रपन्नवान् । ततश्चैवं प्रवचने सम्प्रतिराजस्य भक्तिः संजाता ॥ ३२७७ ॥ किञ्च—

जवमज्झ मुरियवंसे, दाणे वणि-विवणि दारसंलोए ।

तसजीवपडिक्कमओ, पभावओ समणसंघस्स ॥ ३२७८ ॥

यथा यवो मध्यभागे पृथुल आदावन्ते च हीनः एवं मौर्यवंशोऽपि । तथाहि—चन्द्रगुप्तस्तावद् बल-वाहनादिविभूत्या हीन आसीत्, ततो बिन्दुसारो बृहत्तरः, ततोऽप्यशोकश्चीर्बृहत्तमः, ततः सम्प्रतिः सर्वोत्कृष्टः, ततो भूयोऽपि तथैव हानिरवसातव्या, एवं यवमध्यकल्पः सम्प्रतिनृपतिरासीत् । तेन च राज्ञा ‘दारसंलोके’ चतुर्ध्वपि नगरद्वारेषु दानं प्रवर्तितम् । ‘वणि-विवणि’ ति इह ये बृहत्तरा आपणस्ते पणय इत्युच्यन्ते, ये तु दरिद्रापणस्ते विपणयः; यद्वा ये आपणस्थिता व्यवहरन्ति ते वणिजः, ये पुनरापणेन विनाऽप्यूर्ध्वस्थिता वाणिज्यं कुर्वन्ति ते विवणिजः । एतेषु तेन राज्ञा साधूनां वज्रादिकं दापितम् । स च राजा वक्ष्यमाणनीत्या त्रसजीवप्रतिक्रामकः प्रभावकश्च श्रमणसंघस्याऽऽसीत् ॥ ३२७८ ॥

अथ “दाणे वणि-विवणि दारसंलोए” इति भावयति—

ओदरियमओ दारेसु, चउसुं पि महाणसे स कारेति ।

णिंताऽऽणिंते भोयण, पुच्छा सेसे;अभुत्ते;यः ॥ ३२७९ ॥

औदरिकः—द्रमकः पूर्वभवेऽहं भूला भूतः सन् इहाऽऽज्ञात इत्यात्मीयं वृत्तान्तमनुसरन् । नगरस्य चतुर्ध्वपि वृ० २३६ .

द्वारेषु स राजा सत्राकार-महानसानि कारयति । ततो दीनाऽनाथादिपथिकलोको यस्तत्र निर्गच्छन् वा प्रविशन् वा भोक्तुमिच्छति स सर्वोऽपि भोजनं कार्यते । यत् तच्छेषमुद्धरति तद् महानसिकानामाभवति । ततो राज्ञा ते महानसिकाः पृष्टाः—यद् शुष्माकं दीनादिभ्यो ददतामवशिष्यते तेन यूयं किं कुरुथ ? । ते ब्रुवते—अस्माकं गृहे उपयुज्यते । नृपतिराह—यद् दीनादिभिरभुक्तं तद् भवद्भिः साधूनां दातव्यम् ॥ ३२७९ ॥ एतदेवाह—

साहूण देह एयं, अहं मे दाहामि तत्तियं मोल्लं ।

णेच्छंति घरे येत्तुं, समणा मम रायपिंडो त्ति ॥ ३२८० ॥

साधूनामेतद् भक्त-पानं प्रयच्छत, अहं 'मे' भवतां तावन्मात्रं मूल्यं दास्यामि, यतो मम गृहे श्रमणा राजपिण्ड इति कृत्वा ग्रहीतुं नेच्छन्ति ॥ ३२८० ॥

एमेव तेल्लि-गोलिय-पूविय-मोरंड-दुस्सिप चेव ।

जं देह तस्स मोल्लं, दलामि पुच्छा य महगिरिणो ॥ ३२८१ ॥

एवमेव तैलिकासैलम्, गोलिकाः—मथितविकायिकास्तकादिकम्, पौषिका अपूपादिकम्, मोरण्डकाः—तिलदिमोदकाः तद्विकायिकास्तिलादिमोदकान्, दौष्यिका वस्त्राणि च दापिताः । कथम् ? इत्याह—यत् तैल-तकादि यूयं साधूनां दत्तं तस्य मूल्यमहं भवतां प्रयच्छामीति । ततश्चाऽऽहार-वस्त्रादौ किमीप्सिते लभ्यमाने श्रीमहागिरिरार्यसुहस्तिनं पृच्छति—आर्य ! प्रचुरमाहार-वस्त्रादिकं प्राप्यते ततो जानीष्व 'मा राज्ञा लोकः प्रवर्तितो भवेत्' ॥ ३२८१ ॥

अज्जसुहत्थि ममत्ते, अणुरायाधम्मतो जणो देती ।

संभोग वीसुकरणं, तक्खण आउट्टणे नियत्ती ॥ ३२८२ ॥

आर्यसुहस्ती जानानोऽप्यनेषणामात्मीयशिष्यममत्वेन भणति—क्षमाश्रमणाः ! 'अनुराजधर्मतः' राजधर्म-मनुवर्तमान एष जन एवं यथेप्सितमाहारादिकं प्रयच्छति । तत आर्यमहागिरिणा भणितम्—आर्य ! जमपीदृशो बहुश्रुतो भूत्वा यथेवमात्मीयशिष्यममत्वेनेत्यं ब्रवीषि, ततो मम तव चाय प्रभृति विष्वक् सम्भोगः—नैकत्र मण्डल्यां समुद्देशनादिव्यवहार इति; एवं सम्भोगस्य विष्वक्करणमभवत् । तत आर्यसुहस्ती चिन्तयति—'मया तावदेकमनेषणीयमाहारं जानताऽपि साधवो ग्राहिताः, स्वयमपि चानेषणीयं भुक्तम्, अपरं चेदानीमहमित्थमपलपामि, तदेतद् मम द्वितीयं बालस्य मन्दलमित्यापन्नम्; अथवा नाद्यापि किमपि विनष्टम्, भूयोऽप्यहमेतस्मादर्थान् प्रतिक्रमामि' इति विचिन्त्य तत्क्षणादेवाऽऽवर्तनमभवत् । ततो यथावदालोचनां दत्त्वा स्वापरार्धं सम्यक् क्षामयित्वा तस्या अकल्पप्रतिषेवनायास्तस्य निवृत्तिरभूत् । ततो भूयोऽपि तयोः साम्भोगिकत्वमभवत् ॥ ३२८२ ॥

अथ "त्रसजीवप्रतिक्रामकः" (गा० ३२७८) इत्यस्य भावार्थमाह—

सो रायाऽवंतिवती, समणाणं सावतो सुविहिताणं ।

पञ्चतियरायाणो, सव्वे सहाविया तेणं ॥ ३२८३ ॥

'सः' सम्प्रतिनामा राजा अवन्तीपतिः श्रमणानां 'श्रावकः' उपासकः पञ्चाणुव्रतधारी अभवदिति शेषः । ते च शाक्यादयोऽपि भवन्तीत्यत आह—'सुविहितानां' शोभनानुष्ठानानाम् । ततस्तेन राज्ञा ये केचित् प्रात्यन्तिकाः—प्रत्यन्तदेशाधिपतयो राजानस्ते सर्वेऽपि 'शब्दापिताः' आकारिताः ॥ ३२८३ ॥

ततः किं कृतम् ? इत्याह—

कहिओ य तेसि धम्मो, वित्थरतो गाहिता य सम्मत्तं ।

अप्पाहिता य बहुसो, समणाणं भद्गा होह ॥ ३२८४ ॥

कथितश्च 'तेषां' प्रात्यन्तिकराजानां तेन विस्तरतो धर्मः । ग्राहिताश्च ते सम्यक्त्वम् । ततः स्वदेशं गता अपि ते बहुशस्तेन राज्ञा सन्दिष्टाः, यथा—श्रमणानां 'भद्रकाः' भक्तिमन्तो भवन्त ॥ ३२८४ ॥

अथ कथमसौ श्रमणसङ्घप्रभावेको जातः ? इत्याह—

**अणुजाणे अणुजाती, पुष्कारुहणाइ उक्किरणगाई ।
पूर्यं च चेइयाणं, ते वि सरज्जेसु कारिति ॥ ३२८५ ॥**

अनुयानं-रथयात्रा तत्रासौ वृत्तिः 'अनुयाति' दण्ड-भट-भोजिकादिसहितो रथेन सह हिण्डते । तत्र च पुष्पारोपणम् आदिशब्दाद् माल्य-गन्ध-चूर्णा-ऽऽभरणारोपणं च करोति । 'उक्किरणगाई' ति रथपुरतो विविध-फलानि खाद्यकानि कपर्दक-वस्त्रप्रभृतीनि चोत्किरणानि करोति । आह च निशीथचूर्णिं कृत्—रहगतो य विविहफले खज्जगे य कवड्ग-वत्थमादी य ओकिरणे करेइ ति ॥ अन्येषां च चैत्यगृहस्थितानां 'चैत्यानां' भगवद्विम्बानां पूजां महता विच्छर्देन करोति । तेऽपि च राजान एवमेव खराज्येषु रथयात्रामहोत्सवादिकं कारयन्ति ॥ ३२८५ ॥ इदं च ते राजानः सम्प्रतिवृत्तिना भणिताः—

**जति मं जाणह सार्मिं, समणाणं पणमहा सुविहियाणं ।
दग्गेण मे न कज्जं, एयं खु पियं कुणह मज्झं ॥ ३२८६ ॥**

यदि मां स्वामिनं यूयं 'जानीथ' मन्यध्वे ततः श्रमणेभ्यः सुविहितेभ्यः 'प्रणमत' प्रणता भवत । 'द्रव्येण' दण्डदातव्येनार्थेन मे न कार्यम्, किन्तु तदेव श्रमणप्रणमनादिकं मम प्रियम्, तदेतद् यूयं कुरुत ॥ ३२८६ ॥

**वीसज्जिया य तेणं, गमणं घोसाघणं सरज्जेसु ।
साह्ण सुहविहारा, जाता पच्चंतिया देसा ॥ ३२८७ ॥**

एवं 'तेन' राज्ञा शिक्षां दत्त्वा विसर्जिताः । ततस्तेषां खराज्येषु गमनम् । तत्र च तैः स्वदेशेषु सर्वत्राप्य-माघातघोषणं कारितम्, चैत्यगृहाणि च कारितानि । तथा प्रायन्तिका देशाः साधूनां सुखविहाराः सज्जाताः । कथम् ? इति चेदुच्यते—तेन सम्प्रतिना साधवो भणिताः—भगवन्तः ! एतान् प्रत्यन्तदेशान् गत्वा धर्म-कथया प्रतिबोध्य पर्यटत । साधुभिरुक्तम्—राजन् ! एते साधूनामाहार-वस्त्र-पात्रादेः कल्प्या-ऽकल्प्यविभागं न जानन्ति ततः कथं वयमेतेषु विहरामः ? । ततः सम्प्रतिना साधुवेषेण स्वभटाः शिक्षां दत्त्वा तेषु प्रत्यन्त-देशेषु विसर्जिताः ॥ ३२८७ ॥ ततः किमभूत् ? इत्याह—

**समणभडभाविएसुं, तेसु रज्जेसु एसणादीसु ।
साह्ण सुहं विहरिया, तेणं चिय भइगा ते उ ॥ ३२८८ ॥**

श्रमणवेषधारिभिर्महैरेवणादिभिः शुद्धमाहारादिग्रहणं कुर्वणैः साधुविधिना भावितेषु तेषु राज्येषु साधवः सुखं विहृताः । तत एव च सम्प्रतिवृत्तिकालात् 'ते' प्रत्यन्तदेशा भद्रकाः सज्जाताः ॥ ३२८८ ॥

इदमेव स्पष्टयति—

**उदिण्णजोहाउलसिद्धसेणो, स पत्थिवो णिज्जियसत्तुसेणो ।
समंततो साहुसुहण्णयारे, अकासि अंघे दमिले य घोरे ॥ ३२८९ ॥**

उरीणीः—प्रबला ये योधास्तौराकुला—सङ्कीर्णा सिद्धा प्रतिष्ठिता सर्वत्राप्यप्रतिहता सेना यस्य स तथा, अत एव च 'निर्जितशत्रुसेनः' स्ववशीकृतविपक्षवृत्तिसैन्यः, एवंविधः स सम्प्रतिनामा पार्थिवः अन्ध्रान् द्रविडान् चण्डाद् महाराष्ट्र-कुडुकादीन् प्रत्यन्तदेशान् 'घोरान्' प्रत्यपयन्नुलान् समन्ततः 'साधुसुख-प्रचारान्' साधूनां सुखविहरणान् 'अकाशीन्' कृतवान् ॥ ३२८९ ॥ विभागः ३ पत्रम् ९१७-२१

(६) आर्यसुहस्ती आर्यसमुद्रः आर्यमङ्गुश्च

**गणहर-थेरकयं वा, आदेसा मुक्कवागरणतो वा ।
धुव-चलविसेसतो वा, अंगा-ऽणंगेसु णाणत्तं ॥ ३४४ ॥**

यद् गणधरैः कृतं तदङ्गप्रतिष्ठम् । यत्पुनर्गणधरकृतादेव स्थविरैर्निर्युद्धम् ; ये त्र्यदेशाः, यथा—आर्यमङ्ग-

राचार्यस्त्रिविधं शङ्खमिच्छति—एकमविकं बद्धायुष्कमभिमुखनामगोत्रं च, आर्यसमुद्रो द्विवि-
धम्—बद्धायुष्कमभिमुखनामगोत्रं च, आर्यसुहस्ती एकम्—अभिमुखनामगोत्रमिति; यानि च मुक्तकानि
व्याकरणानि, यथा—“वर्षं देव ! कुणालायाम्” इत्यादि, तथा “मरुदेवा भगवती अनादिवनस्पतिकायिका
तद्भवेन सिद्धा” इत्यादि; एतत्स्थविरकृतम् । आदेशा मुक्तकव्याकरणतश्च अनङ्गप्रविष्टम् । अथवा ध्रुव-चलविशे-
षतोऽज्ञा-ऽनङ्गेषु नानात्वम् । तद्यथा—ध्रुवं अङ्गप्रविष्टम्, तच्च द्वादशाङ्गम्, तस्य नियमतो निर्यूहणात्; चलानि
प्रकीर्णकानि, तानि हि कदाचिन्निर्यूहन्ते कदाचिन्न, तान्यनङ्गप्रविष्टमिति ॥ ३४४ ॥

विभागः १ पत्रम् ४४-४५

(७) आर्यवज्रस्वामी

अत्रौपम्यमार्यवज्रैः, स बालभावे कर्णाभ्याहृतं सूत्रं कृतवान् । पश्चात् तस्योद्दिष्टं समुद्दिष्टमनुज्ञातम् अर्थश्च
तदैव द्वितीयपौरुष्यां कथितः ।

विभागः १ पत्रम् ११९

(८) कालिकाचार्याः तत्प्रशिष्यः सागरश्च

सागारियमप्पाहण, सुवन्न सुयसिस्स खंतलक्खेण ।

कहणा सिस्सागमणं, धूलीपुंजोवमाणं च ॥ २३९ ॥

उज्जेणीए नयरीए अज्जकालगा नाम आयरिया सुत्त-ऽत्थोववेया बहुपरिवारा विहरंति । तेसिं अज्ज-
कालगाणं सीसस्स सीसो सुत्त-ऽत्थोववेओ सागरो नाम सुवन्नभूमीए विहरइ । ताहे अज्जकालगा
विंतेति—एए मम सीसा अणुओगं न सुणंति तओ किमेएसिं मज्जे विट्ठामि?, तत्थ जामि जत्थ अणुओगं
पवतेमि, अवि य एए वि सिस्सा पच्छा लज्जिया सोच्छिहंति । एवं चित्तिज्जण सेज्जायरमापुच्छंति—कहं अज्जत्थ
जामि? तओ मे सिस्सा सुणेहंति, तुमं पुण मा तेसिं कह्जेजा, जइ पुण गाढतरं निब्बंथं करिज्जा तो खरंटेइ
साहेजा, जहा—सुवन्नभूमीए सागराणं सगासं गया । एवं अप्पाहिता रतिं चेव पसुत्ताणं गया सुवण्ण-
भूमिं । तत्थ गंतुं खंतलक्खेण पविट्ठा सागराणं गच्छं । तओ सागरायरिया ‘खंत’ ति काउं तं नाडाइया
अब्भुट्ठाणाइणि । तओ अत्थपोरिसीवेलाए सागरायरिणं भणिया—खंता ! तुब्भं एयं गमइ? । आयरिया
भणंति—आमं । ‘तो खाइं सुणेइ’ ति पकहिया । गन्वायंता य कहंति । इयरे वि सीसा पमाए संते
संभंते आयरियं अपासंता सव्वत्थ मणिगउं सिज्जायरं पुच्छंति । न कह्जेइ, भणइ य—तुब्भं अप्पणो आयरिओ
न कह्जेइ, मम कहं कह्जेइ? । ततो आउरीभूएहिं गाढनिब्बंथे कए कहियं, जहा—तुब्भच्चएण निव्वेएण सुवन्न-
भूमीए सागराणं सगासं गया । एवं कहित्ता ते खरंटिया । तओ ते तह चेव उच्चलिया सुवन्नभूमिं गंतुं ।
पंथे लोगो पुच्छइ—एस कयरो आयरिओ जाइ? । ते कहंति—अज्जकालगा । तओ सुवन्नभूमीए
सागराणं लोणेण कहियं, जहा—अज्जकालगा नाम आयरिया बहुत्सुया बहुपरिवारा इहाऽऽगंतुकामा पंथे
वटंति । ताहे सागरा सिस्साणं पुरओ भणंति—मम अज्जया इंति, तेसिं सगासे पयत्थे पुच्छीहामि ति ।
अचिरेणं ते सीसा आगया । तत्थ अगिगळेहिं पुच्छिजंति—किं इत्थ आयरिया आगया चिट्ठंति? । नत्थि, नवरं
अने खंता आगया । केरिसा? । वंदिए नायं ‘एए आयरिया’ । ताहे सो सागरो लज्जिओ—बहुं मए इत्थ
‘पलविणं; खमासमण’ य वंदाविया । ताहे अवरण्हेवेलाए मिच्छा दुक्कडं करेइ ‘आसाइय’ ति । भणियं च णेण—
केरिसं खमासमणो ! अहं वागरेमि? । आयरिया भणंति—सुदरं, मा पुण गव्वं करिज्जासि । ताहे धूलीपुंज-
दिट्ठंतं करंति—धूली हत्थेण घेत्तुं तिष्ठु ट्ठाणेसु ओयारंति—जहा एस धूली ठविजमाणी उक्खिखप्पमाणी य
सव्वत्थ परिसडइ, एवं अत्थो वि सित्थगरेहिंतो गणहराणं गणहरेहिंतो जाव अमहं आयरिउवज्जमायाणं परंपरएणं
आगयं, को जाणइ कस्स केइ पज्जाया गलिया? ता मा गव्वं काहिसि । ताहे मिच्छा दुक्कडं करित्ता आडता
कुब्भं ककिया सीसपसीसाणं अणुओगं कहें ॥

विभागः १ पत्रम् ७३-७४

(९) कालकाचार्यो गर्दभिल्लश्च

विज्ञा-ओरस्सबली, तेयसलद्धी सहायलद्धी वा ।

उप्पादेउं सासति, अतिपंतं कालकज्जो वा ॥ ५५९३ ॥

यो विद्याबलेन युक्तो यथा आर्यखपुटः, औरसेन वा बलेन युक्तो यथा बाहुबली, तेजोलब्ध्या वा सलब्धिको यथा ब्रह्मदत्तः सम्भूतभवे, सहायलब्धियुक्तो वा यथा हरिकेशबलः । ईदृशोऽधिकरण-मुत्पाद्य 'अतिप्रान्तम्' अतीवप्रवचनप्रत्यनीकं शास्त्रि, 'कालिकाचार्य' इव यथा कालकाचार्यो गर्दभिल्ल-राजानं शासितवान् । कथानकं सुप्रतीतत्वाच्च लिख्यते ॥ ५५९३ ॥ विभागः ५ पत्रम् १४८०

(-१०) शालवाहननृपः

पइट्ठाणं नयरं । सालवाहणो राया । सो वरिसे वरिसे भरयच्छे नहवाहणं (नरवाहणं प्रत्यन्तरे) रोहेइ । जाहे य वरिसारत्तो भवति ताहे सयं नयरं पडियाइ । एवं कालो वच्चइ ।

विभागः १ पत्रम् ५२

महुराऽऽणत्ती दंडे, सहसा णिग्गम अपुच्छिउं कयरं ।

तस्स य तिक्खा आणा, दुहा गता दो वि पाडेउं ॥ ६२४४ ॥

सुतजम्म-महुरपाडण-निहिलंभनिवेदणा जुगव दित्तो ।

सयणिज्ज खंभ कुट्टे, कुट्टेइ इमाई पलवंतो ॥ ६२४५ ॥

गोयाचरीए णवीए तडे पतिट्ठाणं नगरं । तत्थ सालवाहणो राया । तस्स खरओ अमच्चो । अन्नया सो सालवाहणो राया दंडनायगमाणवेइ—महुरं घेतूणं सिग्घमागच्छ । सो य सहसा अपुच्छिऊण दंडेहिं सह निग्गओ । तओ चिंता जाया—का महुरा घेतत्वा ? दक्खिणमहुरा उत्तरमहुरा वा ? । तस्स आणा तिक्खा, पुणो पुच्छिउं न तीरति । तओ दंडा दुहा काऊण दोसु वि पेसिया । गहियाओ दो वि महुराओ । तओ बद्धावगो पेसिओ । तेण गंतूण राया वद्धाविओ—देव ! दो वि महुराओ गहियाओ । इयरो आगओ—देव ! अगमहि सीए पुत्तो जाओ । अण्णो आगतो—देव ! अमुगत्य पदेसे विपुलो निही पायओ जातो । तओ उवस्वरिं कळ्ळणनिवेयणेण हरिसवसविसप्पमाणहियओ परव्वसो जाओ । तओ हरिसं धरिउमचार्यत्तो सयणिज्जं कुट्टेइ, खंभे आहणइ, कुट्टे विद्वइ, बहूणि य असमंजसाणि पलवति । तओ खरगोणामच्चेणं तमुवाएहिं पडिबोहिउकामेण खंभा कुट्टा बहू विद्विया । रत्ता पुच्छियं—केणेयं विद्वियं ? । सो भणेइ—तुक्मेहिं । ततो 'मम सम्मुहमलीयमेयं भणति' रुट्ठेण रत्ता सो खरगो पाएण ताडितो । तओ संकेइयपुरिसेहिं उप्पाडिओ अण्णत्थ संगोवितो य । तओ कम्हिइ पओयणे समावडिए रण्णा पुच्छिओ—कत्थ अमच्चो चिट्ठति ? । संकेइ-यपुरिसेहिं य 'देव ! तुम्हं अविणयकारि' ति सो मारिओ । राया विसूरियुं पयत्तो—दुट्ठु कयं, मए तया न किं पि चेइयं ति । तओ समावत्थो जाओ ताहे संकेइयपुरिसेहिं विज्जत्तो—देव ! गवेसामि, जइ वि कयाइ चंडालेहिं रक्खिओ होज्जा । तओ गवेसिऊण आणिओ । राया संतुट्ठो । अमच्चेण सन्भावो कहिओ । तुट्ठेण विउलो भोगा दिच्चा ॥

साम्प्रतमक्षरार्थो विव्रियते—सातवाहनेन राज्ञा मथुराग्रहणे "दंडि"ति दण्डनायकस्याज्ञप्तिः कृता । ततो दण्डाः सहसा 'कं मथुरां गृह्णीमः ?' इत्यष्टुष्टा निर्गताः । तस्य च राज्ञ आज्ञा तीक्ष्णा, ततो न भूयः प्रष्टुं शक्नुवन्ति । ततस्ते दण्डा द्विधा गताः, द्विधा विभज्य एको दक्षिणमथुरायामपर उत्तरमथुरायां गता इत्यर्थः । इे अपि च मथुरे पातयित्वा ते समागताः ॥ ६२४४ ॥

सुतजन्म-मथुरापातन-निधिलभानां जुगपद् निवेदनायां हर्षवशात् सातवाहनो राजा 'वीरः' वीरचित्तोऽभवत् । वीरचित्ततया च 'इमानि' वक्ष्यमाणानि प्रलपन् शयनीय-स्तम्भ-कुड्यानि कुड्धति ॥ ६२४५ ॥

नत्र यानि प्रलपति तान्याह—

सच्चं भण गोदावरि !, पुव्वसमुद्देण साविथा संती ।
साताहणकुलसरिसं, जति ते कूले कुलं अत्थि ॥ ६२४६ ॥
उत्तरतो हिमवंतो, दाहिणतो सालिवाहनो राया ।
समभारभरक्कंता, तेण न पव्हत्थप पुहवी ॥ ६२४७ ॥

हे गोदावरि ! पूर्वसमुद्देण 'शपिता' दत्तशपथा सती सत्यं 'भण' ब्रूहि—यदि तव कूले सातवाहन-
कुलसदृशं कुलमस्ति ॥ ६२४६ ॥

'उत्तरतः' उत्तरस्यां दिशि हिमवान् गिरिः, दक्षिणतस्तु सालवाहनो राजा, तेन समभारभराक्रान्ता
सती पृथिवी न पर्यस्यति, अन्यथा यदि अहं दक्षिणतो न स्यां ततो हिमवद्विरभाराक्रान्ता नियमतः
पर्यस्येत् ॥ ६२४७ ॥

एयाणि य अन्नाणि य, पलवियवं सो अणिच्छियव्वाइ ।
कुसलेण अमच्चेणं, खरगेणं सो उवाएणं ॥ ६२४८ ॥

'एतानि' अनन्तरोदितानि अन्यानि च सोऽनीप्सितव्यानि बहूनि प्रलपितवान् । ततः कुसलेन खरकनाम्नाऽ-
भाल्येनोपायेन प्रतिबोधयितुकामेनेदं विहितम् ॥ ६२४८ ॥ किम् ? इत्याह—

विद्ववितं केणं ति व, तुब्भेहिं पायतालणा खरप ।
कथं त्ति मारिओ सो, दुट्ठु त्ति य दरिसिते भोगा ॥ ६२४९ ॥

'विद्ववितं' विनाशितं समस्तं स्तम्भ-कुब्जादि । राज्ञा पृष्टम्—केनेदं विनाशितम् ? । अमात्यः सम्मुखीभूय
सरोषं निष्ठुरं वक्ति—युष्माभिः । ततो राज्ञा कुपितेन तस्य पादेन ताडना कृता । तदनन्तरं सङ्केतितपुरुषैः स
उत्पाटितः सङ्गोपितश्च । ततः समागते कस्मिंश्चित् प्रयोजने राज्ञा पृष्टम्—कुत्रामात्यो वर्तते ? । सङ्केतितपुरुषै-
रुक्तम्—देव ! युष्मत्पादानामविनयकारी इति मारितः । ततः 'दुष्टं कृतं मया' इति प्रभूतं विसुरितवान् ।
स्वस्थीभूते च तस्मिन् सङ्केतितपुरुषैरमाल्यस्य दर्शनं कारितम् । ततः सद्भावकथनानन्तरं राज्ञा तस्मै विपुला
भोगाः प्रदत्ता इति ॥ ६२४९ ॥

विभागः ६ पत्रम् १६४७-४९

(११) पादलिप्ताचार्याः

कट्टे पुत्थे चित्ते, दंतोवल मट्ठियं व तत्थगतं ।
एमेव य आगंतुं, पालित्तय वेट्ठिया जघणे ॥ ४९१५ ॥

याः काष्ठकर्मणि पुस्तकर्मणि वा चित्रकर्मणि वा निर्वर्तिता स्त्रीप्रतिमा यद्वा दन्तमयमुपलभ्य मृत्तिकामयं वा
स्त्रीरूपं यस्यां वसती वसति तत् तस्यां तत्रगतं मन्तव्यम् । तद्विषयो दोषोऽप्युपचारात् तत्रगत उच्यते । एवमेव
चागन्तुकमपि मन्तव्यम् । आगन्तुकं नाम यद् अन्यत् आगतम् । ततो यथा तत्रगताः स्त्रीप्रतिमा भवन्ति
तथाऽऽगन्तुका अपि भवेयुः । तथा चात्र पादलिप्ताचार्यकृता 'बेट्ठिक' ति राजकन्यका दृष्टान्तः ।
स चायम्—

पालित्तायरिएहिं रज्जो भणिणीसरिसिया जंतपडिमा कया । चंक्रमणुम्मेसनिमेसमयी तालविंदहत्था
आयरियाणं पुरतो चिट्ठइ । राया वि अईव पालित्तगरस्स सिणेहं करेइ । धिज्जाहएहिं पउट्टेहिं रज्जो कहियं—
भणिणी ते समणएणं अभिओगिया । राया न पत्तियति, भणिओ अ—वेच्छ, दंसेसु ते । राया आगतो । पासित्ता
पालित्तायरियाणं रुट्ठो पच्चोसरिओ य । तओ सा आयरिएहिं चह ति विगरणी कया । राया सुट्ठुतरं
आउट्ठो ॥

एवमागन्तुका अपि स्त्रीप्रतिमा भवन्ति । 'जघणे' ति यघनविषये ईदृशानि स्त्रीरूपाणि
प्राचुर्येण क्रियन्ते ॥ ४९१५ ॥

विभागः ५ पत्रम् १३१५-१६

(१२) मुरुण्डराजः

दिङ्मतो पुरिसपुरे, मुखंडदूतेण होइ कायव्वो ।

जह तस्स ते असउणा, तह तस्सितरा मुणेयव्वा ॥ २२९१ ॥

दृष्टान्तोऽत्र पुरुषपुरे रक्तपटदर्शनाकीर्णं मुरुण्डदूतेन भवति कर्तव्यः । यथा 'तस्य' मुरुण्डदूतस्य 'ते' रक्तपटा अशकुना न भवन्ति, तथा 'तस्य' साधोः 'इतराः' पार्श्वस्थ्यादयो मुणितव्याः, ता दोषकारिण्यो न भवन्तीत्यर्थः ॥ २२९१ ॥ इदमेव भावयति—

पाडलि मुखंडदूते, पुरिसपुरे सच्चिवमेलणाऽऽवासो ।

भिक्षू असउण तइए, दिणम्मि रत्तो सच्चिवपुच्छा ॥ २२९२ ॥

पाटलिपुत्रे नगरे मुरुण्डो नाम राजा । तदीयदूतस्य पुरुषपुरे नगरे गमनम् । तत्र सचिवेन सह मीलनम् । तेन च तस्य आवासो दापितः । ततो राजानं द्रष्टुमागच्छतः 'भिक्षवः' रक्तपटा अशकुना भवन्ति इति कृत्वा स दूतो न राजभवनं प्रविशति । ततस्तृतीये दिने राज्ञः सचिवपार्श्वे पृच्छा—किमिति दूतो नायापि प्रविशति ? ॥ २२९२ ॥ ततश्च—

निगमणं च अमच्चे, सम्भावाऽऽइक्खिए भणइ दूयं ।

अंतो बहिं च रच्छा, नऽरहिंति इहं पवेसणया ॥ २२९३ ॥

अमात्यस्य राजभवनान्निर्गमनम् । ततो दूतस्यावासे गत्वा सचिवो मिलितः । पृष्ठश्च तेन दूतः—किं न प्रविशसि राजभवनम् ? । स प्राह—अहं प्रथमे दिवसे प्रस्थितः परं तच्चञ्चिकान् दृष्ट्वा प्रतिनिवृत्तः 'अपशकुना एते' इति कृत्वा, ततो द्वितीये तृतीयेऽपि दिवसे प्रस्थितः तत्रापि तथैव प्रतिनिवृत्तः । एवं सद्भावे 'आख्याते' कथिते सति दूतममात्यो भणति—एते इह रथ्याया अन्तर्बहिर्वा नापशकुनत्वमर्हन्ति । ततः प्रवेशना दूतस्य राजभवने कृता । एवमस्माकमपि पार्श्वस्थादयस्तदीयसंयत्यश्च रथ्यादौ दृश्यमाना न दोषकारिण्यो भवन्ति ॥ २२९३ ॥

विभागः ३ पत्रम् ६५०

विहवससा उ मुखंडं, आपुच्छति पव्वयामऽहं कत्थ ।

पासंडे य परिकखति, वेसग्गहणेण सो राया ॥ ४१२३ ॥

डोंवेहिं च धरिसणा, माउग्गामस्स होइ कुसुमपुरे ।

उब्भावणा पवयणे, णिवारणा पावकम्माणं ॥ ४१२४ ॥

उज्झसु चीरे सा यावि णिवपहे मुयति जे जहा बाहिं ।

उच्छुरिया णडी विव, दीसति कुप्पासगादीहिं ॥ ४१२५ ॥

धिद्धिक्कतो य हाहक्कतो य लोएण तज्जितो मेंठो ।

आलोयणट्टितेण य, णिवारितो रायसीहेण ॥ ४१२६ ॥

कुसुमपुरे नगरे मुरुण्डो राया । तस्स भगिणी विहवा । सा अञ्जियां रायं पुच्छइ—अहं पव्वइउकामा, तो आइसह कत्थ पव्वयामि ? ति । तथो राया पासंडीणं वेसग्गहणेण परिकखं करेइ । हत्थिमिंठा संदिट्ठा जहा—पासंडिमाउग्गामेसु हत्थिं सञ्जिजाह, भणिजाह य—पोत्तं मुयाहि, अञ्जहा इमिणा हत्थिणा उव्वइवे-स्सामि ति, एकम्मि य मुक्के मा ठाहिह, ताव गहग्गहावेह जाव सव्वे मुक्का । तथो एणेण मिंठेण चरियाए रायपहे तहा कयं जाव नग्गीभूया । रत्ता सव्वं दिट्ठं । नवरं अज्जा विहीए पविट्ठा । रायपहोत्तिण्णाए हत्थी सञ्चिओ—मुयसु पुत्तं ति । तीए पढमं मुहपोत्तिया मुक्का, ततो निसिज्जा, एवं जाणि जाणि बाहिरिज्जाणि चीवरणि ताणि ताणि पढमं मुयइ, जाव बहूहिं वि मुक्केहिं नडी विव कंचुक्कादीहिं सुप्पाउया बीसइ ताहे लोणेण अक्कंदो कओ—हा पाव ! किमेवं महासइतवस्सिणि अभिइवेसि ? ति । रत्ता वि आलोयणट्टिएण जारिओ, चित्तिं च—एस धम्मो सव्वहुदिट्ठो । अञ्जेण य बंधुजणेण कया सासणस्स पसंसा ॥

विभागः ४ पत्रम् ११२३

(१३) सिद्धसेनाचार्याः

तत्र योनिप्राभृतादिना यदेकेन्द्रियादिशरीराणि निर्वर्तयति, यथा सिद्धसेनाचार्येणाश्वा उत्पादिताः ।

विभागः ३ पत्रम् ७५३

(१४) लाटाचार्याः

असह्य वसहीय वीसुं, वसमाणां तरा तु भयितव्या ।

तत्थऽण्णत्थ व वासे, छत्तच्छायं तु वज्जेति ॥ ३५३१ ॥

यत्र सङ्कीर्णयां वसतौ सर्वेऽपि साधवो न मान्ति तत्र 'विष्वग्' अन्यस्यां वसतौ वसतां साधूनां शय्यातरा भक्तव्याः, तत्र हि यदि साधवः पृथक्वसतावुषित्वा द्वितीयदिने सूत्रपौरुषीं कृत्वा समागच्छन्ति ततो द्वावपि शय्यातरौ, अथ मूलवसतिमागम्य सूत्रपौरुषीं कुर्वन्ति तत एक एव मूलवसतिदाता शय्यातरः । लाटाचार्या-भिप्रायः पुनरयम्—शेषाः साधवः 'तत्र वा' मूलवसतौ 'अन्यत्र वा' प्रतिवसतौ वसन्तु, न तेषां सम्बन्धिना सापारिकेणैवाधिकारः, किन्तु सकलगच्छस्य च्छत्रकल्पत्वात् छत्रः—आचार्यस्तस्य च्छायां वर्जयन्ति, मौलश-य्यातरगृहमित्यर्थः इति विशेषचूर्णि-निशीथचूर्णयोरभिप्रायः । विभागः ४ पत्रम् ९८३

“अह्वा लाटाचार्यानामादेशेन जत्थ आयरिओ वसति सो सेज्जायरो । छत्तो आयरिओ ।” कल्प-विशेषचूर्णौ ॥

विभागः ४ पत्रम् ९८३ टि० २

[६ वारिखलादिपरिव्राजकादयः]

(१) वारिखलपरिव्राजकाः वानप्रस्थतापसाश्च

वारिखलाणं वारस, मट्टीया छ च्छ वाणपत्थाणं । ॥ १७३८ ॥

वारिखलाः—परिव्राजकास्तेषां द्वादश मृत्तिकाशेषाः भोजनशोधनका भवन्ति । षट् च मृत्तिकाशेषा वान-प्रस्थानां तापसानां शौचसाधकाः सज्जायन्ते ।

विभागः २ पत्रम् ५१३

(२) चक्रचरः

चक्रचरादिसम्बन्धिपरलिङ्गेन वा भक्त-मानग्रहणे प्राप्ते सिक्केन पर्यटितव्यम् ।

विभागः ३ पत्रम् ८१८

(३) कर्मकारभिक्षुकाः

‘कर्मकारभिक्षुकाणां’ देवद्रोणीवाहकभिक्षुविशेषाणां

विभागः ४ पत्रम् ११७०

(४) उडङ्कर्विः ब्रह्महत्याया व्यवस्था च

इदिण उडङ्करिसिपती रुववती दिट्ठा । तथो अज्झोववज्जो तीए समं अहिगमं गतो । सो तथो निगच्छंतो रिसिणा दिट्ठो । रुट्ठेण रिसिणा तस्स सावो दिज्जो—जम्हा तुमे अगम्मा रिसिपती अभिगया तम्हा ते बंभ-वज्झा उवट्ठिया । सो तीए भीओ कुदखेत्तं पविट्ठो । सा बंभवज्झस कुदखेत्तस्स पासवो भमइ । सो वि तथो तन्मया न नीतिं । इदिण विणा उडङ्कं इंदट्ठाणं । ततो सव्वे देवा इदं मग्गमाणा जाणिकण कुदखेत्ते उवट्ठिया, मणितं—एहि, सणाहं कुद देवलोगं । सो भणइ—मम इओ निगच्छंतस्स बंभवज्झा लग्गइ । तथो सा देवेहिं बंभवज्झा चउट्ठा विहत्ता—एको विभागो इत्थीणं रिउकाले ठिओ, विइओ उदगे काइयं निसिरंतस्स, तइओ बंभणस्स सुरापाणे, चउत्थो गुरुपसीए अभिगमे । सा बंभवज्झा एएसु ठिया । इंदो वि देवलोगं गओ । एवं तुब्भं पि पुरेकम्मकओ कम्मबंभ-दोसो ब्रह्महत्यादक् वेगलो भवति ॥ १८५६ ॥

विभागः २ पत्रम् ५४३-४४

[७ वानमन्तर-यक्षादि]

(१) ऋषिपालो वानमन्तरः

उज्जैणी रायगिहं, तोसलिनगरे इसी य इसिवालो ॥ ४२१९ ॥

उज्जयिनी राजगृहं च नगरं कुत्रिकापणयुक्तमासीत् । तोसलिनगरवास्तव्येन च वणिजा ऋषिपालो नाम वानमन्तर उज्जयिनीकुत्रिकापणात् क्रीत्वा खबुद्धिमाहात्म्येन सम्यगाराधितः । ततस्तेन ऋषितडागं नाम सरः कृतम् । × × ×

एमेव तोसलीए, इसिवालो वाणमंतरो तत्थ ।

णिज्जित इसीतलागे, ० ॥ ४२२३ ॥

‘एवमेव’ तोसलिनगरवास्तव्येन वणिजा उज्जयिनीभागम्य कुत्रिकापणाद् ऋषिपालो नाम वानमन्तरः क्रीतः । त्रेनापि तथैव निर्जितेन ऋषितडागं नाम सरश्चक्रे । विभागः ४ पत्रम् ११४५-४६

(२) कुण्डलमेण्ठो वानमन्तरः

कोंडलमेढ पभासे, ०

॥ ३१५० ॥

तथा कुण्डलमेण्ठनात्रो वानमन्तरस्य यात्रायां भरुकच्छपरिसरवर्ती भूयान् लोकः सङ्गृहिं करोति ।

विभागः ३ पत्रम् ८८३-८४

“अहवा कोंडलमिंढे कोंडलमिंढो वाणमंतरो, देवद्रोणी भरुकच्छाहरणीए, तत्थ यात्राए बहुजणो संखडिं करेइ × × ×” इति चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ॥ विभागः ३ पत्रम् ८८३ टि० ७

(३) घण्टिकयक्षः

पसिणांपसिणं सुमिणे, विज्जासिटुं कहेइ अन्नस्स ।

अहवा आइंखिणिआ, घंटियसिटुं परिकहेइ ॥ १३१२ ॥

× × × अथवा “आइंखिणिआ” डोम्बी, तस्याः कुलदैवतं घण्टिकयक्षो नाम, स पृष्ठः सन् कर्णे कथयति, सा च तेन शिष्टं कथितं सद् अन्यस्मै पृच्छकाय शुभाशुभादि यत् परिकथयति एष प्रश्नप्रश्नः ॥ १३१२ ॥

विभागः २ पत्रम् ४०३-४

(४) भण्डीरयक्षः

मथुरायां भण्डीरयक्षयात्रायां कम्बल-शबलौ वृषभौ घाटिकेन-मित्रेण जिनदासस्यानापृच्छया बाहितौ, तन्निमित्तं सज्जातवैराग्यौ श्रावकेणाबुद्धिौ भक्तं प्रत्याख्याय कालगतौ नागकुमारेषूपपन्नौ ॥ ५६२७ ॥

विभागः ५ पत्रम् १४८९

(५) सीता हलपद्धतिदेवता

सीताइ जन्नो पडुगादिगा वा, जे कप्पणिज्जा जतिणो भवन्ति ।

साली-फलादीण व णिकयम्मि, पडेज्ज तेहं लवणं गुलो वा ॥ ३६४७ ॥

सांसारिकस्यान्वेषां च साधारणे क्षेत्रे ‘सीतायाः’ हलपद्धतिदेवतायाः ‘यज्ञः’ पूजा भवेत् तत्र शात्यादि द्रव्यं यद् उपस्कृतं, पृथुकाद्रयो वा ये तत्र क्षेत्रे यतीनां कल्पनीया भवन्ति, यद् वा तत्र शालीनां-कलमाबीनां फलानां-चिर्मटाबीनाम् आदिशब्दाद् योवारिप्रभृतीनां धान्यानां विक्रीयमाणानां निष्क्रमे तैलं वा लवणं वा शुद्धे वा पतेत्, एषा सर्वाऽपि क्षेत्रविषया सागारिकांशिका ॥ ३६४७ ॥ विभागः ४ पत्रम् १०१३

[८ विद्यादि]

(१) आभोगिनी विद्या

आभोगिनी नाम विद्या सा भण्यते या परिजपिता सती मानसं परिच्छेदमुत्पादयति ।

विभागः ४ पत्रम् १२५०

(२) अश्व-महिष-दृष्टिविषसर्पोत्पादनादि

तत्र योनिप्राभृतादिना यदेकेन्द्रियादिशरीराणि निर्वर्तयति, यथा सिद्धसेनाचार्येणाश्वोत्पादिताः ।

जहा वा एगेणायरिएण सीसस्स जोगो उवदिट्ठो जहा महिसो भवति । तं च सुतं आयरियाणं भाइणि-
ज्जेण । सो निद्धम्मो उज्जिक्खंतो महिसं उप्पाएउं सोयरियाणं हत्थे विक्किणइ । आयरिएणं सुतं । तत्थं गतो
भणेइ—किं एतेणं ? अहं ते रयणजोगं पयच्छामि, दब्बे आहराहि । ते अ आहरिया । आयरिएणं संजोइया ।
एंगंतै निक्खित्ता भणितो—एत्तिएण कालेण उक्खणिज्जासि, अहं गच्छामि । तेण उक्खतो दिट्ठीविसो
सण्णो जातो । सो तेण मारितो । एवं अहिगरणच्छेदो । सो वि सण्णो अंतोमुहुत्तेण मओ त्ति ॥

विभागः ३ पत्रम् ७५३-५४

(३) यत्रप्रतिमा

एमेव य आगंतुं, पालित्तयवेड्डिया जवणे ॥ ४९१५ ॥

××× आगन्तुकं नामं यदन्यत आगतम् । ××× तथा चात्र पादलिताचार्यकृता 'बेड्डिक' ति
राजकन्यका दृष्टान्तः । स चायम्—

पालित्तायरिएहिं रत्तो भणिणीसरिसिया जंतपडिमा कया । चंकमणुम्मस-निमेसमयी तालविट्ठहत्था
आयरियाणं पुरेतो चिट्ठइ । राया वि अइव पालित्तगस्सं सिणेहं करेइ । धिजाइएहिं पउट्ठेहिं रत्तो कहियं—
भणिणी ते समणएणं अभिओनिआ । राया न पत्तियति । भणिओ य—वेच्छ, दंसेमु ते । राया आगतो ।
पासित्ता पालित्तयाणं रुट्ठो पच्चोसरिओ य । तओ सा आयरिएहिं चड त्ति विकरणी कया । राया
मुहुत्तरं आउट्ठो ॥

एवमागन्तुका अपि स्त्रीप्रतिमा भवन्ति । 'जवणे' ति यवनविषये ईदृशानि स्त्रीरूपाणि प्राच्य-
येण क्रियन्ते ॥ ४९१५ ॥

विभागः ५ पत्रम् १३१५-१६

[९ जनपद-ग्राम-नगरादिविभागः]

(१) आर्या-सनार्यजनपद-जात्यादि

कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा पुरत्थिमेणं जाव अंग-मगहाओ
एत्तए, दक्खिणेणं जाव कोसंबीओ, पच्चत्थिमेणं जाव थूणावि-
सयाओ, उत्तरेणं जाव कुणालाविसयाओ एत्तए । एताव ताव
कप्पइ । एताव ताव आरिए खेत्ते णो से कप्पइ एत्तो बाहिं । तेण
परं जत्थ नाण-दंसण-चरित्ताइं उस्सप्पंति त्ति वेमि ॥

(उद्देशः १ सूत्रम् ५०)

अस्य व्याख्या—कल्पते निर्गन्थानां वा निर्गन्थीनां वा पूर्वस्यां दिशि यावदङ्ग-मगधात् 'एतुं' विहर्तुम् ।
अङ्गा नाम चम्पाप्रतिबद्धो जनपदः, मगधा राजगृहप्रतिबद्धो देशः । दक्षिणस्यां दिशि यावत् कौशा-
म्बीमेतुम् । प्रतीच्यां दिशि स्थूणाविषयं यावदेतुम् । उत्तरस्यां दिशि कुणालाविषयं यावदेतुम् । सूत्रे
पूर्व-दक्षिणादिपदेभ्यस्तृतीयानिर्देशो लिङ्गव्यत्ययश्च प्राकृतत्वात् । एतावत् तावत् क्षेत्रमवधीकृत्य विहर्तुं कल्पते ।

कुतः ? इत्याह—एतावत् तावद् यस्मादर्थं क्षेत्रम्, नो “से” तस्य निर्ग्रन्थस्य निर्ग्रन्थ्या वा कल्पते ‘अतः’ एवंविधाद् आर्यक्षेत्राद् बहिर्विहर्तुम् । ‘ततः परं’ बहिर्देशेषु अपि सम्प्रतिष्ठपतिकालादारभ्य यत्र ज्ञान-दर्शन-चारित्र्याणि ‘उत्सर्पन्ति’ स्फातिमासादयन्ति तत्र विहर्तव्यम् । ‘इतिः’ परिसमाप्तौ । ब्रवीमि इति तीर्थकर-गण-धरोपदेशेन, न तु खमनीषिकयेति सूत्रार्थः ॥

विभागः ३ पत्रम् ९०५-७

साएयस्मि पुरवरे, सभूमिभागस्मि वद्धमाणेन ।

सुत्तमिणं पण्णत्तं, पडुच्च तं चेव कालं तु ॥ ३२६१ ॥

साकेते पुरवरे सभूमिभागे उद्याने समवसृतेन भगवता वर्द्धमानस्वामिना सूत्रमिदं ‘तमेव’ वर्तमानं कालं प्रतीत्य निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीनां पुरतः प्रज्ञप्तम् ॥ ३२६१ ॥ कथम् ? इत्याह—

मगहा कोसंबी या, धूणाविसओ कुणालविसओ य ।

एसा विहारभूमी, एतावंताऽऽरियं खेत्तं ॥ ३२६२ ॥

पूर्वस्यां दिशि मगधान् दक्षिणस्यां दिशि कौशाम्बीं अपरस्यां दिशि स्थूणाविषयं उत्तरस्यां दिशि कुणालाविषयं यावद् ये देशा एतावदार्यक्षेत्रं मन्तव्यम् । अत एव साधूनामेषा विहारभूमी । इतः परं निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीनां विहर्तुं न कल्पते ॥ ३२६२ ॥ अथार्यपदस्य निक्षेपनिरूपणायाऽऽह—

नामं ठवणा दविप, खेत्ते जाती कुले य कम्मे य ।

भासारिय सिप्पारिय, णाणे तह दंसण चरित्ते ॥ ३२६३ ॥

नामार्याः स्थापनार्याः द्रव्यार्याः क्षेत्रार्याः जाल्यार्याः कुलार्याः कर्मार्याः भाषार्याः शिल्पार्या ज्ञानार्या दर्शनार्या-श्चारित्र्यार्यश्चेति । तत्र नाम-स्थापने सुप्रतीते । द्रव्यार्या नामनादियोग्याः तिनिशवृक्षप्रभृतयः । क्षेत्रार्या अर्द्ध-षड्विंशतिजनपदाः तद्वासिनो वा । ते च जनपदा राजगृहादिनगरोपलक्षिता मगधादयः । उक्तञ्च—

रायगिह मगह १ चंपा, अंगा २ तह तामलित्ति वंगा य ३ ।

कंचणपुरं कलिंगा ४, वाणारसि चेव कासी य ५ ॥ १ ॥

साकेत कोसला ६ गयपुरं च कुरु ७ सोरियं कुसट्टा य ८ ।

कंपिष्ठं पंचाला ९, अहिच्छत्ता जंगला चेव १० ॥ २ ॥

वारबई य सुरट्टा ११, विदेह मिहिला य १२ वच्छ कोसंबी १३ ।

नंदिपुरं संडिम्भा १४, भद्विलपुरमेव मलया य १५ ॥ ३ ॥

वेराड वच्छ १६ वरणा, अच्छा १७ तह मत्तियावइ दसन्ना १८ ।

सुत्तीवई य चेदी १९, वीयभयं सिंधुसोवीरा २० ॥ ४ ॥

महुरा य सूरसेणा २१, पावा भंगी य २२ मासपुरि वट्टा २३ ।

सावत्थी य कुणाला २४, कोडीवरिसं च लाढा य २५ ॥ ५ ॥

सेयविया वि य नगरी, केगइअद्धं च आरियं भणियं ।

जत्थुप्पत्ति जिणानं, चक्कीणं राम-कण्हाणं ॥ ६ ॥ ३२६३ ॥ सम्प्रति जाल्यार्यानाह—

अंबट्टा य कलंदा य, विदेहा विदका ति य ।

हारिया तुंतुणा चेव, छ एता इम्भजातिओ ॥ ३२६४ ॥

इह यद्यप्याचारादिषु शास्त्रान्तरेषु बहवो जातिमेदा उपवर्ण्यन्ते तथापि लोके एता एवाम्बट्ट-कलिन्द-वैदेह-विदक-हारित-तुंतुणरूपाः ‘इभ्यजातयः’ अभ्यर्चनीया जातयः प्रसिद्धाः । तत एताभिर्जातिभिरुपेता जाल्यार्याः, न शेषजातिभिरिति । ॥ ३२६४ ॥ अथ कुलार्यान् निरूपयति—

उग्गा भोगा राइण्ण खत्तिया तह य णात कोरव्वा ।

इक्खागा वि य छट्टा, कुलारिया होंति नायव्वा ॥ ३२६५ ॥

‘उग्गाः’ उग्रदण्डकारिखादारक्षिकाः । ‘भोगाः’ गुरुस्थानीयाः । ‘राजन्याः’ वयस्याः । ‘क्षत्रियाः’

सामान्यतो राजोपजीविनः । 'ज्ञाताः' उदारक्षत्रियाः, 'कौरवाः' कुरुवंशोद्भवाः, एते द्वयेऽप्येक एव भेदः । 'इक्ष्वाकवः' ऋषभनाथवंशजाः षष्ठाः । एते कुलार्या ज्ञातव्याः ॥ ३२६५ ॥

'भाषार्याः' अर्धमागधभाषाभाषिणः । 'शिल्पार्याः' तुष्णाक-तन्तुवायादयः । ज्ञानार्याः पञ्चधा—आभि-
निबोधिक-श्रुता-ऽवधि-मनःपर्यय-केवलज्ञानार्यभेदात् । दर्शनार्या द्विधा—सराग-वीतरागदर्शनार्यभेदात् । तत्र
सरागदर्शनार्याः क्षायोपशमिकौपशमिकसम्यग्दृष्टिभेदाद् द्विधा । वीतरागदर्शनार्या उपशान्तमोहादयः । चारित्र्यार्याः
पञ्चविधाः—सामायिक-च्छेदोपस्थाप्य-परिहारविशुद्धिक-सूक्ष्मसम्पराय-यथाख्यातभेदात् । अत्र च क्षेत्रार्थैरधिकारः ॥

विभागः ३ पत्रम् ९१२-१४

(२) मण्डलम्

मण्डलमिति देशखण्डम्, यथा षण्णवतिमण्डलानि सुराष्ट्रदेशः । विभागः २ पत्रम् २९८

(३) जनपदप्रकारौ

आणुग जंगल देसे, वासेण विणा वि तोसलिग्गहणं ।

पायं च तत्थ वासति, पउरपलंबो उ अन्नो वि ॥ १०६१ ॥

देशो द्विधा—अनूपो जङ्गलश्च । नद्यादिपानीयबहुलोऽनूपः, तद्विपरीतो जङ्गलः निर्जल इत्यर्थः । यद्वा
अनूपो अजङ्गल इति पर्यायौ । तत्रायं तोसलिदेशो यतोऽनूपो यतश्चास्मिन् देशे वर्षेण विनाऽपि सारणी-
पानीयैः सस्मिन्निष्पत्तिः, अपरं च 'तत्र' तोसलिदेशे 'प्रायः' बाहुल्येन वर्षति ततोऽतिपानीयेन विनष्टेषु
सस्येषु प्रलम्बोपभोगो भवति; अन्यच्च तोसलिः प्रचुरप्रलम्बः, तत एतैः कारणैस्तोसलिग्रहणं कृतम् ।
अन्योऽपि य ईदृशः प्रचुरप्रलम्बस्तत्राप्येष एव विधिः ॥ १०६१ ॥ विभागः २ पत्रम् ३३१-३२

(४) ग्राम-नगर-खेट-कर्बट-मडम्ब-पत्तनादि

गम्मो गमणिज्जो वा, करण गसण च बुद्धादी ॥ १०८८ ॥

गम्यो गमनीयो वा अष्टादशानां करणमिति व्युत्पत्त्या, ग्रसते वा बुद्ध्यादीन्, गुणानिति व्युत्पत्त्या वा पृषो-
दरादित्वाद् निरुक्तविधिना ग्राम उच्यते ॥ १०८८ ॥

नत्थेत्थ करो नगरं, खेडं पुण होइ धूलिपागारं ।

कब्बडगं तु कुनगरं, मडंबगं सब्वतो छिन्नं ॥ १०८९ ॥

'नास्ति' न विद्यतेऽत्राष्टादशकरणमेकोऽपि कद् इति नकरम्, नखादित्वाद् नजोऽकाराभावः । खेटं
पुनर्धूलीप्राकारपरिक्षिप्तम् । कर्बटं तु कुनगरमुच्यते । मडम्बं नाम यत् 'सर्वतः' सर्वांश्च दिक्षु च्छिन्नम्,
अर्द्धतृतीयगव्यूतमर्यादायामविद्यमानग्रामादिकमिति भावः । अन्ये तु व्याचक्षते—यस्य पार्श्वतो अर्धतृतीययो-
जनान्तर्ग्रामादिकं न प्राप्यते तद् मडम्बम् ॥ १०८९ ॥

जलपट्टणं च थलपट्टणं च इति पट्टणं भवे दुव्विहं ।

अथमाइ आगरा खलु, दोणमुहं जल-थलपट्टेण ॥ १०९० ॥

पत्तनं द्विधा—जलपत्तनं च स्थलपत्तनं च । यत्र जलपथेन नावादिवाहनारूढं भाण्डमुपैति तद्
जलपत्तनम्, यथा द्वीपम् । यत्र तु स्थलपथेन शकटादौ स्थापितं भाण्डमायाति तत् स्थलपत्तनम्, यथा
आनन्दपुरम् । अयः—लोहं तदादय आकरा उच्यन्ते । यत्र पाषाणधातुधमनादिना लोहमुत्पाद्यते स
अयआकरः, आदिशब्दात् ताम्र-रूप्याद्याकरपरिग्रहः । यस्य तु जलपथेन स्थलपथेन च द्वाभ्यामपि
प्रकाराभ्यां भाण्डमागच्छति तद् द्वयोः पथोर्मुखमिति निरुक्त्या द्रोणमुखमुच्यते, तच्च भृगुकच्छं
ताम्रलिप्ती वा ॥ १०९० ॥

निगमं नेगमवग्गो, वसइ जहिं रायहाणि जहिं राया ।

तस्वसमाई आसम, निवेस्सो सत्थाइजप्ता वा ॥ १०९१ ॥

निगमं नाम यत्र नैगमाः—वाणिजकविशेषास्तेषां वर्गः—समूहो वसति, अत एव निगमे भवा नैगमा इति व्यपदिश्यन्ते । यत्र नगरादौ राजा परिवसति सा राजधानी । आश्रमो यः प्रथमतस्तपसादिभिरावासितः, पश्चादपरोऽपि लोकस्तत्र गत्वा वसति । निवेशो नाम यत्र सार्थं आवासितः, आदिग्रहणेन ग्रामो वा अन्यत्र प्रस्थितः सन् यत्रान्तरावासमधिवसति, यात्रायां वा गतो लोको यत्र तिष्ठति, एष सर्वोऽपि निवेश उच्यते ॥ १०९१ ॥

संवाहो संवोदुं, वसति जहिं पद्वयाद्विसमेसु ।

घोसो उ गोडलं अंसिया उ गामन्धमाईया ॥ १०९२ ॥

सम्बाधो नाम यत्र कृषीवललोकोऽन्यत्र कर्षणं कृत्वा वणिग्वर्गो वा वाणिज्यं कृत्वाऽन्यत्र पर्वतादिषु विषमेषु स्थानेषु “संवोदुं” इति कणादिकं समुद्य कोष्ठागारादौ च प्रसिध्य वसति । तथा घोषस्तु गोकुलमभिधीयते । अंशिका तु यत्र ग्रामस्यार्धम् आदिशब्दात् त्रिभागो वा चतुर्भागो वा गत्वा स्थितः सा ग्रामस्यांश एवांशिका ॥ १०९३ ॥

नाणादिसागयाणं, भिज्जंति पुडा उ जत्थ भंडाणं ।

पुडमेयणं तगं संकरो य केसिंछि कायव्वो ॥ १०९३ ॥

नानाप्रकारान्यो दिग्भ्य आगतानां ‘भाण्डानां’ कुङ्कुमादीनां पुटा यत्र विक्रयार्थं भिद्यन्ते तत् पुटमेदनमुच्यते । केषाञ्चिदाचार्याणां मतेन सङ्करश्च कर्तव्यः, “संकरोति वा” इत्यधिकं पदं पठितव्यमित्यर्थः । सङ्करो नाम—किञ्चिद् ग्रामोऽपि खेदमपि आश्रमोऽपीत्यादि ॥ १०९३ ॥

विभागः २ पत्रम् ३४२-४३

(५) सूत्रपातानुसारेण ग्रामस्य प्रकाराः

उत्ताणग ओमंथिय, संपुडण खंडमल्लण तिविहे ।

मिच्छी पडालि वलभी, अक्खाडग खयग कासवण ॥ ११०३ ॥

अस्ति ग्राम उत्तानकमल्लकाकारः, अस्ति ग्रामोऽवाङ्मुखमल्लकाकारः, एवं सम्पुटकमल्लकाकारः । खण्डमल्लकमपि त्रिविधं वाच्यम् । तद्यथा—उत्तानकखण्डमल्लकसंस्थितः अवाङ्मुखखण्डमल्लकसंस्थितः सम्पुटकखण्डमल्लकसंस्थितश्च । तथा मिच्छिसंस्थितः पडालिकासंस्थितः वलभीसंस्थितः अक्षपाटकसंस्थितः रुचकसंस्थितः काश्यपसंस्थितश्चेति ॥ ११०३ ॥

अथैषामेव संस्थानानां यथाक्रमं व्याख्यानमाह—

मज्जे गामस्सऽगडो, बुद्धिच्छेदा ततो उ रज्जुओ ।

निक्खम्म मूलपादे, गिण्हंतीओ वइ पत्ता ॥ ११०४ ॥

इह यस्य ग्रामस्य मध्यभागे ‘अगडः’ कूपस्तस्य बुद्ध्या पूर्वादिषु दिक्षु च्छेदः परिकल्प्यते, ततश्च कूपस्याधस्तनतलाद् बुद्धिच्छेदेन रज्ज्वो दिक्षु विदिक्षु च निष्काम्य गृहाणां मूलपादान् उपरि कृत्वा गृह्यस्तिर्यक् तावद् विस्तार्यन्ते यावद् ग्रामपर्यन्तवर्तिनीं वृत्तिं प्राप्ता भवन्ति, तत उपर्यभिमुखीभूय तावद् गतां यावद् उच्छ्रयेण हर्म्यतलानां समीभूताः तत्र च पटहच्छेदेनोपरताः, एष ईदृश उत्तानमल्लकसंस्थितो ग्राम उच्यते, ऊर्ध्वभिमुखस्य शरावस्यैवमाकारत्वात् ॥ ११०४ ॥

ओमंथिय वि एवं, देउल रुक्खो व जस्स मज्झमि ।

कूवस्सुवरिं रुक्खो, अह संपुडमल्लओ नाम ॥ ११०५ ॥

अवाङ्मुखमल्लकाकारेऽप्येवमेव वाच्यम्, नवरं यस्य ग्रामस्य मध्ये देवकुलं वृक्षो वा उच्चैस्तरस्तस्य देवकुलादेः शिखराद् रज्ज्वोऽवतार्य तिर्यक् तावद् नीयन्ते यावद् वृत्तिं प्राप्ताः, ततोऽधोमुखीभूय गृहाणां मूलपादान् गृहीत्वा पटहच्छेदेनोपरताः, एषोऽवाङ्मुखमल्लकसंस्थितः । तथा यस्य ग्रामस्य मध्यभागे कूपः, तस्य चोपर्युच्चतरो वृक्षः, ततः कूपस्याधस्तलाद् रज्ज्वो निर्गम्य मूलपादान्धोऽधस्तावद् गता यावद् वृत्तिं

प्राप्ताः, तत ऊर्ध्वमिमुखीभूय गत्वा हर्म्यतलानां समश्रेणीभूताः, वृक्षशिखरादप्यवतीर्य रज्जवस्तथैव तिर्यग् वृत्तिं प्राप्नुवन्ति, ततोऽधोमुखीभूय कूपसम्बन्धिनीनां रज्जूनामग्रभागैः समं सङ्कटन्ते, अथैष सम्पुटकमल्लुकाकारो नाम ग्रामः ॥ ११०५ ॥

जइ कूवाई पासम्मि होंति तो खंडमल्लओ होइ ।

पुन्वावररुखेहिं, समसेहीहिं भवे भित्ती ॥ ११०६ ॥

यदि 'कूपादीनि' कूप-वृक्ष-तदुभयानि 'पार्श्वे' एकस्यां दिशि भवन्ति ततः खण्डमल्लुकाकारत्रिविधोऽपि ग्रामो यथाक्रमं मन्तव्यः । तत्र यस्य ग्रामस्य बहिरेकस्यां दिशि कूपः तामेवैकां दिशं मुक्त्वा शेषास्तु सप्तसु दिक्षु रज्जवो निर्गल्य वृत्तिं प्राप्योपरिहर्म्यतलान्यासाथ पटहच्छेदेनोपरमन्ते, एष उत्तानकखण्डमल्लुकाकारः । अवाङ्मुखखण्डमल्लुकाकारोऽप्येवमेव, नवरं यस्यैकस्यां दिशि देवकुलमुच्चैस्तरो वा वृक्षः । सम्पुटकखण्डमल्लुकाकारस्तु यस्यैकस्यां दिशि कूपस्तदुपरिष्ठाच्च वृक्षः, शेषं प्राग्वत् । "पुन्वावर" इत्यादि, पूर्वस्यामपरस्यां च दिशि समश्रेणिव्यवस्थितैर्वृक्षैर्भित्तिसंस्थितो ग्रामो भवेत् ॥ ११०६ ॥

पासट्टिए पडाली, वलभी चउकोण ईसि दीहा उ ।

चउकोणेषु जइ दुमा, हवंति अक्खाडतो तम्हा ॥ ११०७ ॥

पडालिकासंस्थितोऽप्येवमेव, नवरमेकस्मिन् पार्श्वे वृक्षयुगलं समश्रेण्या व्यवस्थितम् । तथा यस्य ग्रामस्य चतुर्ष्वपि कोणेषु ईषदीर्घा वृक्षा व्यवस्थिताः स वलभीसंस्थितः । 'अक्षवाटः' मल्लानां युद्धाभ्यास-स्थानम्, तद् यथा समचतुरस्रं भवति एवं यदि ग्रामस्यापि चतुर्षु कोणेषु दुमा भवन्ति ततोऽसौ चतुर्विदिग्वर्त्तिर्भिवृक्षैः समचतुरस्रतया परिच्छिद्यमानत्वाद्दक्षपाटकसंस्थितः ॥ ११०७ ॥

वट्टागारठिएहिं, रुयगो पुण वेढिओ तरुवरहिं ।

तिक्कोणो कासवओ, छुरघरगं कासवं विंती ॥ ११०८ ॥

यद्यपि ग्रामः स्वयं न समस्तथापि यदि रुचकवलयशैलवद् वृत्ताकारव्यवस्थितैर्वृक्षैर्वेष्टितस्तदा रुचकसंस्थितः । यस्तु ग्राम एव त्रिकोणतया निविष्टो वृक्षा वा त्रयो यस्य बहिर्द्वयस्ताः स्थिताः, एकतो द्वावन्यतस्त्वेक इत्यर्थः, एष उभयथाऽपि काश्यपसंस्थितः । काश्यपं पुनर्नापितस्य संबन्धि छुरगृहं ब्रुवते, तद् यथा ज्यलं भवत्येवमयमपि ग्राम इति ॥ ११०८ ॥

विभागः २ पत्रम् ३४५-४६-४७

(६) प्राकारभेदास्तत्स्थानानि च

पासाणिट्टाग-मट्टिय-खोड-कडग-कंटिगा भवे दव्वे ।

खाइय-सर-नइ-गड्डा-पव्वय-दुग्गाणि खेत्तम्मि ॥ ११२३ ॥

पाषाणमयः प्राकारो यथा द्वारिकायाम्, इष्टकामयः प्राकारो यथाऽऽनन्दपुरे, मृत्तिकामयो यथा सुमनोमुखनगरे, "खोड" ति काष्ठमयः प्राकारः कस्यापि नगरादेर्भवति, कटकाः—वंशदलादिमयाः कण्टिकाः—बुबूलादिसम्बन्धिन्यः तन्मयो वा परिक्षेपो ग्रामादेर्भवति, एष सर्वोऽपि द्रव्यपरिक्षेपः । क्षेत्रपरिक्षेपस्तु खातिका वा सरो वा नदी वा गर्ता वा पर्वतो वा दुर्गाणि वा—जलदुर्गादीनि पर्वता एव दुर्गाणि वा, एतानि नगरादिकं परिक्षिप्य व्यवस्थितानि क्षेत्रपरिक्षेप उच्यते ॥ ११२३ ॥

विभागः २ पत्रम् ३५१

(७) भिन्नभिन्नजनपदेषु धान्यनिष्पत्तिप्रकाराः

तत्रायं तोसलिदेशो यतोऽनूणो यतश्चास्मिन् देशे वर्षेण विनाऽपि सारणीपानीयैः सस्यनिष्पत्तिः ।

विभागः २ पत्रम् ३३२

अम्मे नदी तलाए, कूवे अइपुरए य नाव वणी ।

मंस-फल-पुप्फभोगी, वित्थिन्ने खेत्त कप्प विही ॥ १२३९ ॥

स देशदर्शनं कुर्वन् जनपदानां परीक्षां करोति—कस्मिन् देशे कथं धान्यनिष्पत्तिः ? । तत्र क्वचिद् देशेऽग्नैः सस्यं निष्पद्यते, वृष्टिपानीयैरित्यर्थः, यथा लाटविषये । कापि ज्वीपानीयैः, यथा सिन्धुदेशे ।

क्वचित्तु तडागजलैः, यथा द्रविडविषये । कापि कूपपानीयैः, यथा उत्तरापथे । क्वचिदतिपूरकेण, यथा वन्नासायां पूरादवरिच्यमानायां तत्पूरपानीयभावितायां क्षेत्रभूमौ धान्यानि प्रकीर्यन्ते; यथा वा डिम्भरेलके महिरावणपूरेण धान्यानि वपन्ति । “नाव” इति यत्र नावमारोप्य धान्यमानीतमुपभुज्यते, यथा कान-
नद्वीपे । “वणि” ति यत्र वाणिज्येनैव वृत्तिरुपजायते न कर्षणेन, यथा मथुरायाम् । ‘मंस’ ति यत्र दुर्भिक्षे समापतिते मांसेन कालोऽतिवाह्यते । तथा यत्र पुष्प-फलभोगी प्राचुर्येण लोकः, यथा कोङ्कणादिषु ।
तथा कानि विस्तीर्णानि क्षेत्राणि ? कानि वा सङ्क्षिप्तानि ? । ‘कपे’ ति कस्मिन् क्षेत्रे कः कल्पः ?, यथा सिन्धुविषये निमिषाद्याहारोऽगर्हितः । ‘विहि’ ति कस्मिन् देशे कीदृशः समाचारः ? यथा सिन्धु-
रजकाः सम्मोज्याः, महाराष्ट्रविषये कल्पपाला अपि सम्मोज्या इति ॥ १२३९ ॥

विभागः २ पत्रम् ३८३-८४

“उत्तरापथे अरघटेहि” इति चूर्णौ ॥

विभागः २ पत्रम् ३८३ टि० १

(८) पणित-भाण्ड-कर्म-पचन-इन्धनशालाः व्याघरणशाला च

कोलालियावणो खलु, पणिसाला भंडसाल जहिं भंड ।
कुंभारकुडी कस्मे, पयणे वासासु आवाओ ॥ ३४४५ ॥
तोसलिय वग्घरणा, अग्गीकुंडं तहिं जलति निच्चं ।
तत्थ सयंवरहेउं, चेडा चेडी य लुब्भंति ॥ ३४४६ ॥

कौलालिकाः—कुलालकथ-विक्रयिणः तेषामापणः पणितशाला मन्तव्या । किमुक्तं भवति ? यत्र कुम्भकारा भाजनानि विक्रीणते, वणिजो वा कुम्भकारहस्ताद् भाजनानि क्रीत्वा यत्रापणे विक्रीणन्ति सा पणितशाला ।
भाण्डशाला यत्र घट-करकादिभाण्डजातं संगोपितमास्ते । कर्मशाला कुम्भकारकुटी, यत्र कुम्भकारो घटादिभाजनानि करोतीत्यर्थः । पचनशाला नाम यत्राऽऽपाकस्थाने वर्षासु भाजनानि पच्यन्ते । इन्धन-
शाला तु यत्र तृण-करीष-कचवरास्तिष्ठन्ति ॥ ३४४५ ॥

व्याघरणशाला नाम-तोसलिविषये ग्राममध्ये शाला क्रियते, तत्राभिकुण्डं स्वयंवरहेतोर्नित्यमेव प्रज्वलति, तत्र च बह्वश्वेटकाः एका च स्वयंवरा चेटिका प्रक्षिप्यन्ते प्रवेश्यन्ते इत्यर्थः । यस्तेषां मध्ये तस्य प्रतिभाति तमसौ वृणीते एषा व्याघरणशाला ।

विभागः ४ पत्रम् ९६३

[१० विशिष्टग्राम-नगर-जनपदादि]

(१) अन्धजनपदः

‘देशतः’ नानादेशानां शिष्यानेकविधम्, यथा—मगधानां ओदनः, लाटानां कूरः द्रमिलानां चौरः, अन्ध्राणां इडाकुरिति ।

विभागः १ पत्रम् २०

(२) अवन्तीजनपदः

पज्जोप णरसीहे, णव उज्जेणीए कुत्तिया आसी ॥ ४२२० ॥

× × × चण्डप्रद्योतनान्नि नरसिंहे अवन्तीजनपदाधिपत्यमनुभवति नव कुत्रिकापणाः उज्जयिन्या-
मासीरन् ।

विभागः ४ पत्रम् ११४५

(३) आनन्दपुरम्

यत्र तु स्थलपथेन शकदादौ स्थापितं भाण्डमायाति तत् स्थलपत्तनम्, यथा आनन्दपुरम् ।

विभागः २ पत्रम् ३४२

इष्टकामयः प्राकारो यथाऽऽनन्दपुरे, ।

विभागः २ पत्रम् ३५१

अब्बुय पादीणवाहम्मि ॥ ३१५० ॥

‘प्राचीनवाहः’ सरस्वत्याः सम्बन्धी पूर्वदिगभिमुखः प्रवाहः, तत्राऽऽनन्दपुरवास्तव्यो लोको गत्वा यथाविभवं शरदि सङ्गडिं करोति ॥ ३१५० ॥ विभागः ३ पत्रम् ८८३-८४

“पायीणवाहो सरस्सतीप, तत्थ आणंदपुरगा जधाविभवणं वचंति सरए” इति चूर्णौ विशेष-
चूर्णौ च । विभागः ३ पत्रम् ८८३ टि० ७

(४) उज्जयिनीनगरी

जीवन्तस्वामिप्रतिमावन्दनार्थमुज्जयिन्यामार्यसुहस्तिन आगमनम् । तत्र च रथयात्रायां राजा-
ङ्गणप्रदेशे रथपुरतः स्थितान् आर्यसुहस्तिगुरुन् दृष्ट्वा नृपतेर्जातिस्मरणम् । विभागः ३ पत्रम् ९१८

तोसलिनगरे इसी य इसिवालो ।०

॥ ४२१९ ॥

तोसलिनगरवास्तव्येन च वणिजा ऋषिपालो नाम वानमन्तर उज्जयिनीकुत्रिकापणात् क्रीला
खड्गुद्धिमाहात्म्येन सम्यगाराधितः, ततस्तेन ऋषितडागं नाम सरः कृतम् । × × ×

एमेव तोसलीए, इसिवालो वाणमंतरो तत्थ ।

णिज्जित इसीतलागे,०

॥ ४२२३ ॥

‘एवमेव’ तोसलिनगरवास्तव्येन वणिजा उज्जयिनीमागम्य कुत्रिकापणाद् ऋषिपालो नाम वानमन्तरः
क्रीतः । तेनापि तथैव निजितेन ऋषितडागं नाम सरश्चक्रे । विभागः ४ पत्रम् ११४५-४६

पज्जोए णरसीहे, णव उज्जेणीए कुत्तिया आसी ।० ॥ ४२२० ॥

चण्डप्रद्योतनाग्निं नरसिंहे अवन्तिजनपदाधिपलमनुभवति नव कुत्रिकापणाः उज्जयिन्या-
मासीरन् । विभागः ४ पत्रम् ११४५

(५) उत्तरापथः

क्वापि कूपपानीयैः सस्यं निष्पद्यते, यथा उत्तरापथे ।

विभागः २ पत्रम् ३८३

“उत्तरापथे अरघट्टेहिं” इति चूर्णौ ।

विभागः २ पत्रम् ३८३ टि० ४

छन्नउद्गामअद्देसु ॥ १७७६ ॥

इहोत्तरापथानां ग्रामस्य गामार्थं इति संज्ञा । आह च चूर्णिकृत-ग्रामद्वेसु त्रिं देसभगिती, छन्नउद्-
गामेसु त्रिं भगियं होइ, उत्तरापथानां एसा भगिइ त्रिं ॥ १७७६ ॥ विभागः २ पत्रम् ५२४

दो साभरगा दीविच्चगा तु सो उत्तरापथे एक्को ।

दो उत्तरापथा पुण, पाडलिपुत्तो द्ववति एक्को ॥ ३८९१ ॥

द्वीपं नाम सुराष्ट्राया दक्षिणस्यां दिशि समुद्रमवगाह्य यद् वर्तते तदीयौ द्वौ ‘साभरकौ’ रूपकौ स
उत्तरापथे एको रूपको भवति । द्वौ च उत्तरापथरूपकौ पाटलिपुत्रक एको रूपको भवति ॥ ३८९१ ॥

विभागः ४ पत्रम् १०६९

चक्के थूभाइता इतरे ॥ ५८२४ ॥

ये पुनरुत्तरापथे धर्मचक्रं मथुरायां देवनिर्मितस्तूप आदिशब्दात् कोशलायां जीवन्त-
स्वामिप्रतिमा तीर्थकृता वा जन्मादिभूमयः एवमादिदर्शनार्थं द्रवन्तो निष्कारणिकाः ॥ ५८२४ ॥

विभागः ५ पत्रम् १५३६

(६) कच्छदेशः

“विहिं ति जम्मि देसे जो जारिसो आयारो, जधा सिंधुविसए वियडभायणेसु पाणयं अगरहितं भवति,
कच्छविसए गिहत्थसंसडे वि उवस्सए वसंताणं नत्थि दोसो” इति विशेषचूर्णौ ।

विभागः २ पत्रम् ३८४ टि० २

(७) काञ्चीनगरी

दो दक्खिणावहा तु, कंचीए णेलओ स दुगुणो य ।

एगो कुसुमनगरगो,० ॥ ३८९२ ॥

दक्षिणापथौ द्वौ रूपकौ 'काञ्चीपुर्याः' द्रविडविषयप्रतिबद्धाया एकः 'नेलकः' रूपको भवति । 'सः' काञ्चीपुरीरूपको द्विगुणितः सन् कुसुमनगरसत्क एको रूपको भवति । विभागः ४ पत्रम् १०६९

(८) काननद्वीपः

"नाव" इति यत्र नावमारोप्य धान्यमानीतमुपभुज्यते, यथा काननद्वीपे ।

विभागः २ पत्रम् ३८३-८४

(९) कुणालाजनपदः

या पेरावती नदी कुणालाजनपदे योजनार्धविस्तीर्णा जङ्गार्धमानैमुदकं वहति तस्याः केचित् प्रदेशाः शुष्काः न तत्रोदकं वहति ॥

विभागः ५ पत्रम् १४९५

(१०) कुणालानगरी

पेरावती नाम नदी कुणालाया नगर्याः समीपे जङ्गार्धप्रमाणेनोद्वेधेन वहति ।

विभागः ५ पत्रम् १४९१

(११) कुसुमनगरम्

दो दक्खिणावहा तु, कंचीए णेलओ स दुगुणो य ।

एगो कुसुमनगरगो,० ॥ ३८९२ ॥

दक्षिणापथौ द्वौ रूपकौ 'काञ्चीपुर्याः' द्रविडविषयप्रतिबद्धाया एकः 'नेलकः' रूपको भवति । 'सः' काञ्चीपुरीरूपको द्विगुणितः सन् कुसुमनगरसत्क एको रूपको भवति । विभागः ४ पत्रम् १०६९

(१२) कोङ्कणदेशः

तथा यत्र पुष्प-फलभोगी प्राचुर्येण लोकः, यथा कोङ्कणादिषु ।

विभागः २ पत्रम् ३८४

"पुष्पं ति जघा पुष्पविक्रएणं वित्ती भवति; एवं फलविक्रएण वि; अधवा पुष्प-फलभोग्यं जत्थ, जघा तोसलि-कोङ्कणेषु" इति चूर्णौ ।

विभागः २ पत्रम् ३८४ टि० १

गिरिजन्नगमाईसु व, संखडि उक्कोसलंमे बिइओ उ ।

अग्गिट्टि मंगलट्टी, पंथिगवइगाइसु तइओ ॥ २८५५ ॥

गिरियज्ञो नाम-कोङ्कणादिदेशेषु सायाहकालभावी प्रकरणविशेषः । आह च चूर्णिकृत-गिरियज्ञः कोङ्कणादिषु भवति उत्सूरे ति । विशेषचूर्णिकारः पुनराह-गिरिजज्ञो मतबालसंखडी भजइ, सा लाडविसंए वरिसारत्ते भवइ ति ।

विभागः ३ पत्रम् ८०७

(१३) कोण्डलमिण्डपुरम्

"अहवा कौडलमिण्डे कौडलमैडो वाणमंतरो, देवद्रोणी भइयच्छाहरणीए, तत्थ यात्राए बहुजणो संखडिं करइ ।" इति चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ।

विभागः ३ पत्रम् ८८३ टि० ७

(१४) कोशलापुरी

चके थूमाइता इतरे ॥ ५८२४ ॥

ये पुनरुत्तरापथे धर्मचक्रं मथुरायां देवनिर्मितस्तूप आदिशब्दात् कोशलायां जीवन्त-
स्वामिप्रतिमा तीर्थकृतां वा जन्मादिभूमय एवमादिदर्शनार्थं द्रवन्तो निष्कारणिकाः ॥ ५८२४ ॥

विभागः ५ पत्रम् १५३६

(१५) गोह्रविषयः

पालङ्कशाकं महाराष्ट्रे गोह्रविषये च प्रतिष्ठम् । “पालकं मरहट्टविसण गोह्रविसण य सागो
जायइ” इति विशेषचूर्णौ ।

विभागः २ पत्रम् ६०३ टि० ४

(१६) चीनाजनपदः

पट्ट सुवज्जे मलय, अंसुग चीणंसुके च विगलेंदी । ० ॥ ३६६२ ॥

चीनांशुको नाम-कोशिकाराख्यः कृषिः तस्माद् जातं चीनांशुकम्, यद्वा चीना नाम जनपदः तत्र यः
श्लक्ष्णतरः पट्टः तस्माद् जातं चीनांशुकम् ।

विभागः ४ पत्रम् १०१८

(१७) डिम्भरेलकम्

कचिदतिपूरकेण सस्यं निष्पद्यते, यथा बद्धासायां पूरादवरिच्यमानायां तत्पूरपानीयभावितायां क्षेत्र-
भूमौ धान्यानि प्रकीर्यन्ते; यथा वा डिम्भरेलके महिरावणपूरेण धान्यानि वपन्ति ।

विभागः २ पत्रम् ३८३

(१८) ताम्रलिप्तीनगरी

यस्य तु जलपथेन स्थलपथेन च द्वाभ्यामपि प्रकाराभ्यां भाण्डमागच्छति तद् द्वयोः पथोर्मुखमिति निस्तया
द्रोणमुखमुच्यते, तच्च भृगुकच्छं ताम्रलिप्ती वा ।

विभागः २ पत्रम् ३४२

नेमालि ताम्रलिप्तीय, सिंधुसौवीरमादिसु ।

संखलोकोवभोज्जाई, धरिज्ज कसिणाई वि ॥ ३९१२ ॥

‘नेपालविषये ताम्रलिप्त्यां नगर्यां सिन्धुसौवीरादिषु च विषयेषु सर्वलोकौपभोज्यानि कृत्स्नान्यपि
वस्त्राणि धारयेत् ॥ ३९१२ ॥

विभागः ४ पत्रम् १०७३-७४

(१९) तोसलिदेशः

आणुगं जंगल देसै, चासेण विणा वि तोसलिग्गहणं ।

पायं च तत्थ चासति, पउरपलंबो उ अन्नो वि ॥ १०६१ ॥

देशो द्विधा—अनूपो जङ्गलश्च । नद्यादिपानीयबहुलानूपः, तद्विपरीतो अजङ्गलः निर्जल इत्यर्थः । यद्वा
अनूपो अजङ्गल इति पर्यायी । तत्रायं तोसलिदेशो यतोऽनूपो यतश्चास्मिन् देशे वर्षेण विनाऽपि सारणी-
पानीयैः सस्यनिष्पत्तिः, अपरं च ‘तत्र’ तोसलिदेशे ‘आयः’ बाहुल्येन वर्षति ततोऽतिषानीयेन विषष्टे
सस्येषु प्रलम्बोपभोगो भवति, अन्वच्च तोसलिः प्रचुरप्रलम्बः, ततः वृत्तैः कारणैस्ततोऽसलिग्रहणं कृतम् ।
अन्योऽपि च ईदृशः प्रचुरप्रलम्बस्तत्राप्येष एव विधिः ॥ १०६१ ॥

विभागः २ पत्रम् ३३१-३२

“पुष्प” ति जघा पुष्पविक्रएणं विप्ती भवति, एवं फलविक्रएण वि; अथवा पुष्प-फलभोगं जत्य, जघा
तोसलि-कोङ्कणेडु” इति चूर्णौ ।

विभागः २ पत्रम् ३८४ टि० १

आदेसो सेलंपुरे, आदाणऽट्टाहियायं महिमम् ।

तोसलिधिसयं विण्णवणट्टा तइ होति गमणं वा ॥ ३१४९ ॥

‘आदेशः’ संबन्धविषये दृष्टान्तोऽयम्—तोसलिधिसये शैलपुरे नगरे ऋषिर्वाहो नाम राज्ञः । तत्र
वर्षे वर्षे भूगान् लोकोऽहिकामहिसं करोति । ✖ ✖ ✖ ॥ ३१४९ ॥

सेलपुरे इसितलागमि होति अद्वाहिया महामहिमा । ० ॥ ३१५० ॥
तोसलिदेशे शैलपुरे नगरे ऋषितडागे सरसि प्रतिवर्षं महता विच्छर्देनाष्टाहिकमहामहिमा भवति ।

विभागः ३ पत्रम् ८८३

तोसलिए वग्घरणा, अग्गीकुंडं तहिं जलति निचं ।

तत्थ सयंवरहेउं, चेडा चेडी य छुब्मंति ॥ ३४४६ ॥

व्याघरणशाला नाम तोसलिविषये ग्राममध्ये शाला क्रियते, तत्राग्निकुण्डं स्वयंवरहेतोर्निलमेव प्रज्वलति, तत्र च बहवश्चेटका एका च स्वयंवरा चेटीका 'प्रक्षिप्यन्ते' प्रवेश्यन्ते इत्यर्थः । यस्तेषां मध्ये तस्यै प्रतिभाति तमसौ वृणीते, एषा व्याघरणशाला । एतासु तिष्ठतां चत्वारो लघुकाः ॥ ३४४६ ॥ विभागः ४ पत्रम् ९६३

(२०) तोसलिनगरम्

उज्जेणी रायगिहं, तोसलिनगरे इसी य इसिवालो । ० ॥ ४२१९ ॥

उज्जयिनी राजगृहं च नगरं कुत्रिकापण्युक्तमासीत् । तोसलिनगरवास्तव्येन च वणिजा ऋषिपालो नाम वानमन्तर उज्जयिनीकुत्रिकापणात् क्रीत्वा खड्गद्विमाहात्म्येन सम्यगाराधितः, ततस्तेन ऋषितडागं नाम सरः कृतम् ।

विभागः ४ पत्रम् ११४५

(२१) दक्षिणापथः

कर्पदकादयो मार्गयिला तस्य क्षियन्ते, तान्नम्रं वा नापकं यद् व्यवहियते, यथा दक्षिणापथे काकिणी ।

विभागः २ पत्रम् ५७३

तथा दक्षिणापथे कुडवार्द्धमात्रया समितया महाप्रमाणो मण्डकः क्रियते, स हेमन्तकालेऽरुणोदयवेलायां अग्निष्टिकायां पत्तवा धूलीजङ्घाय दीयते, तं गृहीत्वा भुजानस्य तृतीयो भङ्गः । श्राद्धो वा प्रातर्गन्धुकायः साधुं विचारभूमौ गच्छन्तं दृष्ट्वा मङ्गलार्थं अबुद्धते सूर्ये निमग्नयेत्, अथवा वा पन्थानं व्यतिव्रजन्तो निमग्नयेयुः त्रजिकायां वाऽनुद्वेते सूर्ये उच्चलितुकामाः साधुं प्रतिलाभयेयुः, एवमादिषु गृहीत्वा भुजानस्य तृतीयो भङ्गो भवति ॥ २८५५ ॥

विभागः ३ पत्रम् ८०८

दो दक्खिणावहा तु, कंचीप णेलओ स दुगुणो य ।

दक्षिणापथौ द्वौ रूपकौ काञ्चीपुर्याः द्रविडविषयप्रतिबद्धायाः एकः 'नेलकः' रूपको भवति ।

विभागः ४ पत्रम् १०६९

(२२) द्रविडजनपदः

'देशतः' नानादेशानाश्रित्यानेकविधम् । यथा—मगधानामोदनः, लाटानां कूरः, द्रमिलानां चौरः, अन्ध्राणामिडकुरिति ।

विभागः १ पत्रम् २०

क्वचित्तु तडागजलैः [सस्यं निष्पद्यते,] यथा द्रविडविषये ।

विभागः २ पत्रम् ३८३

दो दक्खिणावहा तु, कंचीप णेलओ स दुगुणो य ।

दक्षिणापथौ द्वौ रूपकौ काञ्चीपुर्याः द्रविडविषयप्रतिबद्धायाः एकः 'नेलकः' रूपको भवति ।

विभागः ४ पत्रम् १०६९

(२३) द्वारिकापुरी

पाषाणमयः प्राकारो यथा द्वारिकायाम्,

विभागः २ पत्रम् ३५१

(२४) द्वीपवेलाकूलम्

यत्र जलपथेन नावादिवाहनरूढं भाण्डमुपैति तज्जलपत्तनम्, यथा द्वीपम् । विभागः २ पत्रम् ३४९

‘द्वीपं नाम’ सुराष्ट्राया दक्षिणस्यां दिशि समुद्रमवगाह्य यद् वर्तते तदीयौ द्वौ ‘साभरकौ’ रूपकौ स उत्तरापथे एको रूपको भवति । विभागः ४ पत्रम् १०६९

(२५) धर्मचक्रभूमिका

कचिद् धर्मचक्रभूमिकादौ देशे ‘वचकं’ दर्भाकारं तृणविशेषं ‘मुञ्जं च’ शरस्तम्बं प्रथमं ‘विप्लिता’ कुङ्कुमिला तदीयो यः क्षोदः तं कर्तयन्ति । ततः तैः वचकसूत्रैर्मुञ्जसूत्रैश्च ‘गोणी’ बोरको व्यूयते । प्रावरणा-ऽऽस्तरणानि च ‘देशी’ देशविशेषं समासाद्य कुर्वन्ति । विभागः ४ पत्रम् १०२२

(२६) नेपालविषयः

नेमालि तामलितीय, सिंधूसौवीरमादिषु ।

सन्वल्लोकोवभोजाहं, धरिज्ज कसिणाहं वि ॥ ३९१२ ॥

नेपालविषये ताम्रलिप्त्यां नगर्यां सिन्धुसौवीरादिषु च विषयेषु सर्वलोकोपभोज्यानि कृत्स्नान्यपि वस्त्राणि धारयेत् ॥ ३९१२ ॥ कुतः ? इत्याह—

आहन्नता ण चोरादी, भयं णेव य गारवो ।

उज्झाहवत्थवं चैव, सिंधुमादीसु गरहितो ॥ ३९१३ ॥

नेपालादौ देशे सर्वलोकेनापि तादृग्वस्त्राणामाप्तिर्न ता, न च तत्र चौरादिभयम्, नैव च ‘गौरवम्’ ‘अहो ! अहमीदृशानि वस्त्राणि प्रावृणोमि’ इत्येवंलक्षणम्, अपि च उज्झाहृतं-विरूपं यद् वस्त्रं तद्वान् सिन्धुसौवीर-राजादिषु गर्हितो भवति, अतस्तत्र कृत्स्नान्यपि परिभोक्तव्यानि ॥ ३९१३ ॥

विभागः ४ पत्रम् १०७३-७४

(२७) पाटलिपुत्रनगरम्

पाडलिपुत्ते नयरे चंदगुत्तपुत्तस्स बिंदुसारस्स पुत्तो असोगो नाम राया । तस्स असोगस्स पुत्तो कुणालो उज्जेणीए । सा से कुमारभुत्तीए दिन्ना । विभागः १ पत्रम् ८८

पाडलिपुत्ते नयरे चंदगुत्तो राया । सो य मोरपोसगपुत्तो ति जे खत्तिया अभिजाणंति ते तस्स आणं परिभवन्ति ॥ विभागः ३ पत्रम् ७०४

को कुणालो ? कहां वा अंधो ? ति—पाडलिपुत्ते असोगसिरी राया । तस्स पुत्तो कुणालो । तस्स कुमारभुत्तीए उज्जेणी दिन्ना । सो य अडुवरिसो । रक्षा लेहो विसजितो—क्षीघ्रमधीयतां कुमारः । असंवत्ति ए लेहे रण्णो उट्ठितस्स माइसवत्तीए कर्तं ‘अन्धीयतां कुमारः’ सयमेव तत्तसलागाए अच्छीणि अंजियाणि । सुतं रण्णा । गामो से दिण्णो । गंधन्वकलासिक्खणं । पुत्तस्स रज्जत्थी आगतो पाडलिपुत्तं असोगसिरिणो जवणियंतरिओ गंधन्वं करेइ । विभागः ३ पत्रम् ९१७

दो साभरगा दीविच्चगा तु सो उत्तरापथे एक्को ।

दो उत्तरापद्दा पुण, पाडलिपुत्तो हवति एक्को ॥ ३८९१ ॥

‘द्वीपं नाम’ सुराष्ट्राया दक्षिणस्यां दिशि समुद्रमवगाह्य यद् वर्तते तदीयौ द्वौ ‘साभरकौ’ रूपकौ स उत्तरापथे एको रूपको भवति । द्वौ च उत्तरापथरूपकौ पाटलिपुत्रक एको रूपको भवति ॥ ३८९१ ॥ अथवा—

दो दक्खिणावद्दा तु, कंचीप णेलओ स दुग्गुणो य ।

एगो कुसुमणगरगो, तेण पमाणं इमं होति ॥ ३८९२ ॥

दक्षिणापथौ द्वौ रूपकौ काञ्चीपुर्या द्रविडविषयप्रतिबद्धाया एकः ‘नेलकः’ रूपको भवति । ‘सः’ काञ्चीपुरिरूपको द्विगुणितः सन् कुसुमनगरसत्क एको रूपको भवति । कुसुमपुरं पाटलिपुत्रमभिधीयते । विभागः ४ पत्रम् १०६९

(२८) पाण्डुमथुरा पाश्चात्यजनपदश्च

अन्धस्स दरिसणम्मि वि, लद्धी एगंततो न संभवइ ।

दद्धं पि न याणंते, बोहिय पंडा फणस सच्च ॥ ४७ ॥

अर्थस्य दर्शनेऽपि कस्यचित् तदर्थविषया 'लब्धिः' अक्षराणां लब्धिरेकान्ततो न सम्भवति । तथा च 'बोधिकाः' पश्चिमदिग्वर्तिनो म्लेच्छाः पनसं दृष्ट्वाऽपि 'पनसः' इत्येवं न जानते, तेषां पनसस्यात्यन्त-परोक्षत्वात्, नहि तद्देशे पनसः सम्भवति । तथा 'पाण्डाः' पाण्डुमथुरावासिनः सकून दृष्ट्वाऽपि 'सकवोऽमी' इति न जानते, तेषां हि सकवोऽत्यन्तपरोक्षाः ततो न तद्देशेऽपि तदक्षरलाभः ॥ ४७ ॥

विभागः १ पत्रम् १८

(२९) पूर्वदेशः

कवडुगमादी तंवे, रूपे पीते तहेव केवडिण ॥ १० ॥ १९६९ ॥

कर्पद्रकादयो मार्गयित्वा तस्य वीयन्ते । ताम्रमयं वा नाणकं यद् व्यवहियते, यथा—दक्षिणापथे काकिणी । रूपमयं वा नाणकं भवति, यथा—भिल्लमाले द्रम्मः । पीतं नाम—सुवर्णं तन्मयं वा नाणकं भवति, यथा—पूर्वदेशे बीनारः । 'केवडिको नाम' यथा तत्रैव पूर्वदेशे केतराभिधानो नाणकविशेषः ।

विभागः २ पत्रम् ५७३-७४

पूर्वदेशजं वन्नं लाटविषयं प्राप्य महार्घ्यम् ।

विभागः ४ पत्रम् १०६८

(३०) प्रतिष्ठानपुरम्

पद्दुणं नयरं । सालवाहणो राया । सो वरिसे वरिसे भरुयच्छे नहवाहणं (नरवाहणं प्रत्य०) रोहेइ । जाहे य वरिसारत्तो भवति ताहे सयं नयरं पडियाइ । एवं कालो वच्चइ । विभागः १ पत्रम् ५२

(३१) प्रभासतीर्थम्

कौडलमेढ पभासे, अब्बुय०

॥ ३१५० ॥

प्रभासे वा तीर्थे अबुदे वा पर्वते यात्रायां सङ्कटिः क्रियते ।

विभागः ३ पत्रम् ८८३-८४

"प्रभासे अब्बुए य पव्वए जत्ताए संखडी कीरति" इति चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ।

विभागः ३ पत्रम् ८८३-८४ टि० ७

(३२) भिल्लमालदेशः

कवडुगमादी तंवे, रूपे पीते तहेव केवडिण ॥ १० ॥ १९६९ ॥

कर्पद्रकादयो मार्गयित्वा तस्य वीयन्ते । ताम्रमयं वा नाणकं यद् व्यवहियते, यथा—दक्षिणापथे काकिणी । रूपमयं वा नाणकं भवति, यथा—भिल्लमाले द्रम्मः । पीतं नाम—सुवर्णं तन्मयं वा नाणकं भवति, यथा—पूर्वदेशे बीनारः । 'केवडिको नाम' यथा तत्रैव पूर्वदेशे केतराभिधानो नाणकविशेषः ।

विभागः २ पत्रम् ५७३-७४

(३३) भृगुकच्छपुरम्

यस्य तु जलपथेन स्थलपथेन च द्वाभ्यामपि प्रकाराभ्यां भाण्डमागच्छति तद् द्वयोः पथोर्मुखमिति निरुत्तया द्रोणमुखमुच्यते, तच्च भृगुकच्छं ताम्रलिप्ती वा ।

विभागः २ पत्रम् ३४२

कौडलमेढ पभासे,०

॥ ३१५० ॥

तथा कुण्डलमेण्डनान्नो वानमन्तरस्य यात्रायां भरुकच्छपरिसरवर्ती भूयान् लोकः सङ्कटिं करोति ।

विभागः ३ पत्रम् ८८३-८४

“अहवा कौडलमिंढे कौडलमेढो वाणमंतरो, देवद्रोणी भरुयच्छाहरणीए, तत्थ यात्राए बहुजणो संखडिं करेइ ।” इति चूर्णो विशेषचूर्णो च । विभागः ३ पत्रम् ८८३ टि० ७

पज्जोए णरसीहे, णव उज्जेणीय कुत्तिया आसी ।

भरुयच्छवणियऽसइह, भूयऽट्ठम सयसहस्सेणं ॥ ४२२० ॥

कम्ममि अदिज्जंते, रुट्ठो मारेइ सो य तं वेत्तुं ।

भरुयच्छाऽऽगम वावारदाण खिप्पं च सो कुणति ॥ ४२२१ ॥

भीएण खंभकरणं, पत्थुस्सर जा ण देमि वावारं ।

णिज्जित भूततलागं, आसेण ण पेहसी जाव ॥ ४२२२ ॥

चण्डप्रद्योतनाग्निं नरसिंहे अवन्तिजनपदाधिपत्यमनुभवति नव कुत्रिकापणा उज्जयिन्यामासीरन् ।

तदा किल भरुयच्छाओ एगो वाणियओ असइहतो उज्जेणीए आगंतूण कुत्तियावणाओ भूयं मग्गइ । तेण कुत्तियावणवाणिएण चित्तिर्यं—‘एस ताव मं पवंचेइ ता एयं मोल्लेण वारेमि’ ति भणियं—जइ सयसहस्से देसि तो देमि भूयं । तेणं तं पि पडिक्खं ताहे तेण भन्नइ—पंचरतं उदिक्खाहि तओ दाहामि । तेण अट्ठमं काळण देवो पुच्छिओ । सो भणइ—देहि, इमं च भणिहिज्ज—जइ कम्मं न देसि तो भूओ तुमं उच्छाएहिइ । ‘एवं भवउ’ ति भणिता गहिओ तेण भूओ भणइ—कम्मं मे देहि । दिशं, तं खिप्पमेव कयं । पुणो मग्गइ, अजं दिशं । एवं सज्जमि कम्मे निट्ठिए पुणो भणइ—देहि कम्मं । तेण भन्नइ—एत्थं खंमे चट्ठतरं करेहि जाव अणं किंवि कम्मं न देमि । भूओ भणइ—अलाहि, पराजितो मि, विंधं ते करेमि, जाव नावलोएसि तत्थ तलागं भविस्सइ । तेण अस्से विलगिगळण बारस जोयणाइं गंतूण पलोइयं जाव तक्खणमेव कयं तेण भरुयच्छस्स उत्तरे पासे भूयतलागं नाम तलागं । विभागः ४ पत्रम् ११४५

(३४) मगधाजनपदः

‘देशतः’ नानादेशानाश्रित्यानेकविधम्, यथा—मगधानां ओदनः, लाटानां कूरः, द्रमिलानां चौरः, अन्ध्राणाम् इडाकुरिति । विभागः १ पत्रम् २०

(३५) मथुरानगरी

“वणि” ति यत्र वाणिज्येनैव वृत्तिरुपजायते न कर्षणेन, यथा मथुरायाम् । विभागः २ पत्रम् ३८४

तथा मथुरापुर्यां गृहेषु कृतेषु मङ्गलनिमित्तं यद् निवेद्यते तद् मङ्गलचैलम् । × × ×

अरहंतपइट्ठए, मथुरानबरीए मंगलाइं तु ।

गेहेसु चखरेसु य, छन्नउईगामअजेसु ॥ १७७६ ॥

मथुरानगर्यां गृहे कृते मङ्गलनिमित्तमुत्तरजेषु प्रथममर्हत्प्रतिमाः प्रतिष्ठाप्यन्ते, अन्यथा तद् गृहं पतति, तानि मङ्गलचैलामि । तानि च तस्यां नगर्यां गेहेषु चखरेषु च भवन्ति । न केवलं तस्यामेव किन्तु तत्पुत्रीप्रति-
-बद्धा ये षण्णवतिसङ्ख्याका ग्रामार्हास्तेष्वपि भवन्ति । इहोच्चैरापथानां ग्रामस्य ग्रामार्ह इति संज्ञा । आह च चूर्णिंकत्—गामडेसु ति देसभणितो, छन्नउईगामेसु ति भणियं होइ, उत्तरावहाणं एसा भणिइ ति ॥

विभागः २ पत्रम् ५२४

मथुरायां भण्डीरयक्षयात्रायां कम्बल-शबलौ वृषभौ घाटिकेन-मित्रेण जिनदासस्यानापृच्छया वाहिन्तौ, तज्जिस्सिं अज्जातवैराग्यौ श्रावकेणानुशिष्टौ भक्तं प्रख्याख्यात्र कालगतौ नागकुमारैरुपपन्नौ ॥ ५६२७ ॥

विभागः ५ पत्रम् १४८९

चके थूमाइता इतरे ॥ ५८२४ ॥

ये पुनरुत्तरापथे धर्मचक्रं मथुरायां देवनिर्मितस्तूप आदिशब्दात् कोशलायां जीवन्त-
स्वामिप्रतिमां स्तौयैकतां का जन्मादिभूमय एवमादिदर्शनार्थं द्रवन्तो निष्कारणिकाः ॥ ५८२४ ॥

विभागः ५ पत्रम् १५३६

महुराणत्ती दंडे, सहसा णिग्गम अपुच्छिउं कयरं ।

तस्स य तिक्खा आणा, दुहा गता दो वि पाडेउं ॥ ६२४४ ॥

गोयावरीए णदीए तडे पतिट्ठणं नगरं । तत्थ सालवाहणो राया । तस्स खरओ अमच्चो ।
अन्नया सो सालवाहणो राया दंडनायगमाणवेइ—महुरं वेत्तूणं सिग्घमागच्छ । सो य सहसा अपुच्छिऊण
दंडेहिं सह निग्गओ । तओ विन्ता जाया—का महुरा वेत्तव्वा ? दक्खिणमहुरा उत्तरमहुरा वा ? ।
तस्स आणा तिक्खा, पुणो पुच्छिउं न तीरति । तओ दंडा दुहा काऊण दोसु वि पेसिया । गहियाओ दो वि
महुराओ ।

विभागः ६ पत्रम् १६४७

श्रूममह सहिसमणी, बोहियहरणं तु णिवसुताऽऽतावे ।

मज्जेण य अकंदे, कयम्मि जुद्धेण मोपति ॥ ६२७५ ॥

महुरानयरीए श्रूमो देवनिम्मितो । तस्स महिमानिमित्तं सङ्गीतो समणीहिं समं निग्गयातो । राय-
पुत्तो य तत्थ अदूरे आयावंतो चिट्ठइ । ताओ सङ्गी-समणीओ बोहिणहिं गहियाओ तेणतेणं आणियाओ । ताहिं
तं साहुं दड्ढणं अकंदो कओ । तओ रायपुत्तेण साहुणा जुद्धं दाऊण मोइयाओ ॥ विभागः ६ पत्रम् १६५६

(३६) मलयदेशः

पह्म सुवच्चे मलय, ० ॥ ३६६२ ॥

मलयो नाम देशः, तत्सम्भवं मलयजम् ।

विभागः ४ पत्रम् १०१८

(३७) महाराष्ट्रदेशः

अथ प्रभूतमुपकरणं न शक्नोति सर्वमेकवारं नेतुं तदा त्रिषु चतुर्षु वा कल्पेषु बद्ध्वा 'कौलुकपरम्परकेण'
महाराष्ट्रप्रसिद्धकौलुकचक्रपरम्परव्याख्येन निष्काशयति ।

विभागः १ पत्रम् १६७

"विहि" ति कस्मिन् देशे कीदृशः समाचारः ? यथा सिन्धुषु रजकाः सम्मोज्याः, महाराष्ट्रविषये
कल्पपाला अपि सम्मोज्या इति ॥ १२१९ ॥

विभागः २ पत्रम् ३८४

पालकृशकं महाराष्ट्रादौ प्रसिद्धम्,

विभागः २ पत्रम् ६०३

"नलकं महूरदुविसण गोळुविसण थ सागो जायइ" इति विशेषचूर्णौ ।

विभागः २ पत्रम् ६०३ टि० ४

अथवा विज्जर्वितं नाम—महाराष्ट्रविषये सागारिकं विद्ध्वा तत्र विष्टकः प्रक्षिप्यते, विभागः ३ पत्रम् ७३०

कस्यापि महाराष्ट्रक्षिपिष्वीत्यन्तस्य साधौरज्ञादानं वेष्टकविद्धम् । विभागः ३ पत्रम् ७४१

रसावणो तत्थ दिट्ठतो ॥ ३५३९ ॥

अत्र 'रसावणः' मद्यहृष्टो दृष्टान्तः । यथा—महाराष्ट्रदेशे रसावणे मद्यं भवतु वा मा वा तथापि क्षेत्परि-
ज्ञानार्थं तत्र च्वजो बध्यते, तं च्वजं दृष्ट्वा सर्वे भिक्षाचरादयः परिहरन्ति । विभागः ४ पत्रम् ९८५

भीलकंबलमादी तु, उण्णियं होति अच्चियं ।

क्षिबिरे तं पि धारेज्जा, सीतं नइण्णेण रुम्मति ॥ ३९१४ ॥

नीलकम्बलादिकमौर्णिकं महाराष्ट्रविषये 'अर्चितं' महार्घ्यं भवति, तद्वत् तत्र प्राप्तः 'क्षिबिरे' क्षीतकाले
'धारयेत्' प्रावृणुयादित्यर्थः, क्षीतं भक्ते नाम्नेन वस्त्रेण निरुध्यते ॥ ३९१४ ॥ विभागः ४ पत्रम् १०७४

(३८) यवनविषयः

यमेव य आगन्तुं, पालित्तयवेद्विया जवणे ॥ ४९१५ ॥

××× आगन्तुकं नाम यद् अन्यत आगतम् । ××× तथा चात्र पादलिताचार्यैश्चता 'वैदिक'
ति शब्दकृत्या कथ्यन्तः । स ज्ञायम्—

पालित्तायरिणं रजो भणिणिसरिसिया जंतपडिमा कया । चंकुम्मेसनिम्मेसमयी तालविटहत्था आयरि-
याणं पुरतो चिट्ठइ । राया वि अइव पालित्तगस्स सिणेहं करेइ । धिज्जाइएहिं पडट्टेहिं रजो कहियं—भणिणी
ते समणएणं अभिओणिया । राया न पत्तियति । भणिओ य—पेच्छ, दंसेमु ते । राया आगतो । पासित्ता
पालित्तयाणं रुट्ठो पच्चोसरिओ य । तओ सा आयरिणं चड ति विकरणीकया । राया सुट्ठुतरं आउट्ठो ॥

एवमागन्तुका अपि स्त्रीप्रतिमा भवन्ति । 'जवणे' ति यवनविषये ईदृशानि स्त्रीरूपाणि प्राचुर्येण
क्रियन्ते ॥ ४९१५ ॥

विभागः ५ पत्रम् १३१५-१६

(३९) राजगृहनगरम्

दिक्खा य सालिभदे, उवकरणं सयसहस्सेहिं ॥ ४२१९ ॥

तथा राजगृहे श्रेणिके राज्यमनुशासति शालिभद्रस्य सुप्रसिद्धचरितस्य वीक्षायां शतसहस्राभ्याम्
'उपकरणं' रजोहरण-प्रतिग्रहलक्षणमानीतम्, अतो ज्ञायते यथा राजगृहे कुत्रिकापण आसीदिति पुरातन-
गाथासमासार्थः ॥ ४२१९ ॥ × × × ×

रायगिहे सालिभद्रस्स ॥ ४२२३ ॥

तथा राजगृहे शालिभद्रस्य रजोहरणं प्रतिग्रहश्च कुत्रिकापणात् प्रत्येकं शतसहस्रेण क्रीतः ॥ ४२२३ ॥

विभागः ४ पत्रम् ११४५-४६

(४०) लाटविषयः

'देशतः नानादेशानाश्रित्यानेकविधम्, यथा—मगधानां ओदनः, लाटानां कूरः, द्रमिलानां चौरः
अन्ध्राणाम् इडाकुरिति ।

विभागः १ पत्रम् २०

तत्र कचिद् देशेऽत्रैः सस्यं निष्पद्यते, वृष्टिपानीयैरित्यर्थः, यथा लाटविषये ।

विभागः २ पत्रम् ३८३

गिरिजन्नगमाईसु व, संखडि उक्कोसलंमे बिइओ उ ।

अग्गिट्टि मंगलट्टी, पंथिग-वइगाइसु तइओ ॥ २८५५ ॥

गिरियज्ञो नाम—कोङ्कणादिदेशेषु सायाहकालभावी प्रकरणविशेषः । आह च चूर्णिकृत्—गिरियज्ञः
कोङ्कणादिषु भवति उस्सुरे ति । विशेषचूर्णिकारः पुनराह—गिरिजज्ञो मतबालसंखडी भणइ, सा
लाडविसए वरिसारते भवइ ति ।

विभागः ३ पत्रम् ८०७

"कंजुसिणोदेहि" ति इह च लाटदेशेऽवश्रावणं काजिकं भण्यते । यदाह चूर्णिकृत्—

अवसावणं लाडाणं कंजियं भण्णइ ति ।

विभागः ३ पत्रम् ८७१

पूर्वदेशजं वस्त्रं लाटविषयं प्राप्य महार्घ्यम् ।

विभागः ४ पत्रम् १०६८

(४१) शैलपुरम्

आदेसो सेलपुरे,०

॥ ३१४९ ॥

आदेशः सङ्कटविषये दद्यान्तोऽयम्—तोसलिविषये शैलपुरे नगरे ऋषितडागं नाम सरः । तत्र वर्षे
वर्षे भूयान् लोकोऽष्टाहिकामहिमां करोति । × × ×

सेलपुरे इसितलागमि होति अट्टाहियामहामहिमा ॥ ३१५० ॥

तोसलिविषये शैलपुरे नगरे ऋषितडागे सरसि प्रतिवर्षं महता विच्छर्देनाष्टाहिकामहामहिमा भवति ।

विभागः ३ पत्रम् ८८३

(४२) सिन्धुदेशः

क्वापि नदीपानीयैः [सस्यं निष्पद्यते,] यथा सिन्धुदेशे ।

विभागः २ पत्रम् ३८३

“कप्पे” ति कस्मिन् क्षेत्रे कः कल्पः ? यथा सिन्धुविषयेऽनिमिषाद्याहारोऽगर्हितः । “विहि” ति कस्मिन् देशे कीदृशः समाचारः ? यथा सिन्धुषु रजकाः सम्मोज्याः, महाराष्ट्रविषये कल्पपाला अपि सम्मोज्या इति ॥ १२३९ ॥

विभागः २ पत्रम् ३८४

“मंस ति जल्य मंसेण दुब्भिकखे लंघिजति कालो, जघा सिंधूए सुभिकखे वि ।” इति चूर्णौ ।

विभागः २ पत्रम् ३८४ टि० १

“विहि ति कम्मि देसे केरिसो आयारो ? जघा सिंधूए णिल्लेवगा संमोइया” इति चूर्णौ । “विहि ति जम्मि देसे जो जारिसो आयारो, जघा सिंधुविसए वियडभायणेषु पाणयं अगरहितं भवति, कच्छविसए गिहत्थसंसट्ठे वि उवस्सए वसंताणं नत्थि दोसो” इति विशेषचूर्णौ । विभागः २ पत्रम् ३८४ टि० २

गोरसघातुको वा कश्चित् सिन्धुदेशीयः प्रव्रजितः ।

विभागः ३ पत्रम् ७७५

पडिक्कु देस कारणगया उ तदुवरमि निति चरणट्टा १० ॥ २८८१ ॥

सिन्धुदेशप्रसूतिको योऽसंयमविषयः स भगवता ‘प्रतिकुष्टः’ न तत्र विहर्तव्यम् । परं तं प्रतिषिद्धदेश-मशिवादिभिः कारणैर्गताः ततो यदा तेषां कारणानाम् ‘उपरमः’ परिसमाप्तिर्भवति तदा चारित्रार्थं ततोऽसंयम-विषयाद् निर्गच्छन्ति, निर्गल्य च संयमविषयं गच्छन्ति ।

विभागः ३ पत्रम् ८१६

किञ्चिद् वल्लं प्रथमत एव दुर्बलम् ततः पार्श्वोऽन्तेषु दशिकाभिर्बद्धेषु ‘दढं’ चिरकालवहनक्षमं भविष्यतीति कृत्वा तेन कारणेन दशिकास्तस्य न कल्पयेत् । यद्वा ‘देशीतः’ सिन्ध्वादिदेशमाश्रित्य यन्नातिदीर्घदशाकं वल्लं तन्न छिन्यात्, तस्य दशिका न कल्पयितव्या इति भावः ॥ ३९०६ ॥

विभागः ४ पत्रम् १०७२

(४३) सिन्धुसौवीरदेशः

यदा भगवान् श्रीमन्महावीरस्वामी राजगृहनगराद् उदायननरेन्द्रप्रवाजनाथं सिन्धुसौवीरदेश-वर्तसं वीतभयं नगरं प्रस्थितस्तदा किलापान्तराले बहवः साधवः क्षुधार्तास्तृषादिताः संज्ञाबाधिताश्च बभूवुः । यत्र च भगवानावासितस्तत्र तिलमृतानि शकटानि पानीयपूर्णश्च हृदः ‘सममौमं च’ गर्ता-बिलादिवर्जितं स्थण्डिलमभवत् । अपि च विशेषेण तत् तिलोदकस्थण्डिलजातं ‘विरहिततरं’ अतिशयेनाऽऽगन्तुकैस्तदुत्थैश्च जीवैर्वर्जितमित्यर्थः ।

विभागः २ पत्रम् ३१४

नेमालि तामलिचीय, सिंधूसौवीरमादिसु ।

सन्वलोकोवभोजाई, धरिज्ज कसिणाई वि ॥ ३९१२ ॥

नेपालविषये ताभ्रलिध्यां नगर्यां सिन्धुसौवीरादिषु च विषयेषु सर्वलोकोपभोज्यानि कृत्स्नान्यपि वज्राणि धारयेत् ॥ ३९१२ ॥ × × × ×

उज्झाइवत्थवं चेव, सिंधूमादीसु गरहितो ॥ ३९१३ ॥

अपि च उज्झाइतं-विरूपं यद् वल्लं तद्वान् सिन्धुसौवीरकादिषु गर्हितो भवति, अतस्तत्र कृत्स्नान्यपि परिभोक्तव्यानि ॥ ३९१३ ॥

विभागः ४ पत्रम् १०७३-७४

(४४) सुमनोमुखनगरम्

पाषाणमयः प्राकारो यथा द्वारिकायाम्, इष्टकामयः प्राकारो यथाऽऽनन्दपुरे, मृत्तिकायाम्यो यथा सुमनोमुखनगरे, “खोड” ति काष्ठमयः प्राकारः कस्यापि नगरादेर्भवति, कटकाः-वंशदलादिमयाः कण्टिकाः-बुब्बूलादिसम्बन्धिन्यः तन्मयो वा परिक्षेपो ग्रामादेर्भवति, एष सर्वोऽपि द्रव्यपरिक्षेपः ।

विभागः २ पत्रम् ३५१

(४५) सुराष्ट्रादेशः

मण्डलमिति देशखण्डम्, यथा—वर्णवतिमण्डलानि सुराष्ट्रादेशः । विभागः २ पत्रम् २९८

दो साभरगा दीविच्चगा तु सो उत्तरापथे एको ।

‘द्वीपं नाम’ सुराष्ट्राया दक्षिणस्यां दिशि समुद्रमवगाह्य यद् वर्तते तदीयौ द्वौ ‘साभरकौ’ रूपकौ स उत्तरापथे एको रूपकौ भवति । विभागः ४ पत्रम् १०६९

(४६) स्थूणानगरी

न पारदोच्चा गरिहा च लोए, थूणाइएसुं विहरिज्ज एवं ।

भोगाऽहरित्ताऽऽरभडा विभूसा, कप्पेज्जमिच्चैव दसाउ तत्थ ॥ ३९०५ ॥

‘पारदोच्च’ ति चौरभयं तद् यत्र नास्ति, यत्र च तथाविधे वल्ले प्रात्रियमाणे लोके गह्रां नोपजायते तत्र स्थूणादिविषयेषु ‘एवं’ सकलकृत्स्नमपि वल्लं प्रावृत्य विहरेत्, परं तस्य दशादृष्टेतव्याः । कुतः ? इत्याह— “भोग” ति तासां दशानां शुभिरतया परिभोगः कर्तुं न कल्पते, अतिरिक्तश्चोपधिर्भवति, प्रत्युपेक्षमाणे च दक्षिकाभिरारभडादोषाः, विभूषा च सदशाके वल्ले प्रात्रियमाणे भवति । ‘इत्येवम्’ एभिः कारणैस्तत्र दशाः ‘कल्पयेत्’ छिन्यात् ॥ ३९०५ ॥

विभागः ४ पत्रम् १०७२

[११ गिरि-नदी-सरः-तडागादि]

(१) अर्बुदपर्वतः

कौडलमैठ पभासे, अब्बुय०

॥ ३१५० ॥

प्रभासे वा तीर्थे अर्बुदे वा पर्वते यात्रायां संखडिः क्रियते ।

विभागः ३ पत्रम् ८८४

“पभासे अब्बुए य पव्वए जत्ताए संखडी कीरति” इति चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ।

विभागः ३ पत्रम् ८८३ टि० ७

(२) इन्द्रपदः—गजाग्रपदगिरिः

इन्द्रपदो नाम—गजाग्रपदगिरिः, तत्र ह्युपरिष्ठाद् ग्रामो विद्यते अथोऽपि ग्रामो मध्यमश्रेण्यामपि ग्रामः । तस्याश्च मध्यमश्रेण्याश्चतसृष्वपि दिक्षु ग्रामाः सन्ति, ततो मध्यमश्रेणिग्रामे स्थितानां षट्सु दिक्षु क्षेत्रं भवति ।

विभागः ४ पत्रम् १२९९

(३) उज्जयन्तगिरिः सिद्धिशिला च

उज्जैत णायसंडे, सिद्धिसिलादीण चैव जत्तासु ।

सम्मत्तभाविएसुं, ण हुंति मिच्छत्तदोसा उ ॥ ३१९२ ॥

उज्जयन्ते ज्ञातखण्डे सिद्धिशिलायामेवमादिषु सम्यक्त्वभावितेषु तीर्थेषु याः प्रतिवर्षं यात्राः—संखड्यो भवन्ति तासु गच्छतो मिथ्यात्वस्थिरीकरणादयो दोषा न भवन्ति ॥

विभागः ३ पत्रम् ८९३

‘धारोदकं नाम’ गिरिनिर्झरजलम्, यथा उज्जयन्तादौ ।

विभागः ४ पत्रम् ९५७

(४) ऐरावती नदी

एरवइ कुणालाए

(उद्देशः ४ सूत्रम् ३३)

ऐरावती नाम नदी कुणालाया नगर्याः समीपे जङ्घार्द्धप्रमाणेनोद्वेधेन वहति तस्यामन्यस्यां वा यत्रैवं “चक्रिया” शक्यात् उत्तरीतुमिति शेषः । × × ×

एरवइ जम्हि चक्रिय, जल-थलकरणे इमं तु णाणत्तं ।

एगो जलम्मि एगो, थलम्मि इहइं थलाऽऽगासं ॥ ५६३८ ॥

ऐरावती नाम नदी, यस्यां जल-स्थलयोः पादकरणेनोत्तरीतुं शक्यम् ॥ विभागः ५ पत्रम् १४९१

या पेरावती नदी कुणालाजनपदे योजनार्धविस्तीर्णा जङ्घार्धमानमुदकं वहति तस्याः केचित् प्रदेशाः शुष्काः न तत्रोदकमस्ति ॥ विभागः ५ पत्रम् १४९५

(५) गङ्गा-सिन्धु नद्यौ

तथा महासलिलाः—गङ्गा-सिन्धुप्रसृतयो महानद्यः तासां जलं महासलिलाजलम् ॥

विभागः ४ पत्रम् ९५७

(६) प्राचीनवाहः सरस्वती च

अन्वय पादीणवाहम्मि ॥ ३१५० ॥

‘प्राचीनवाहः’ सरस्वत्याः सम्बन्धी पूर्वदिगभिमुखः प्रवाहः, तत्राऽऽनन्दपुरवास्तव्यो लोको गत्वा यथाविभवं शरदि सङ्गृह्णी करोति ॥ ३१५० ॥ विभागः ३ पत्रम् ८८४

(७) बन्नासा-महिरावणनद्यौ

कचिदतिप्रकेण सत्यं निष्पद्यते, यथा बन्नासायां पुरादवरिच्यमानायां तत्पूरपानीयभावितायां क्षेत्रभूमौ धान्यानि प्रकीर्यन्ते; यथा वा डिम्भरेलके महिरावणपूरेण धान्यानि वपन्ति ।

विभागः २ पत्रम् ३८३

(८) ऋषितडागं सरः

आदेसो सेलपुरे, आदाणऽट्टाहियाए महिमाए ।

तोसलिविसए विण्णवणट्टा तह होति गमणं वा ॥ ३१४९ ॥

‘आदेशः’ सङ्गृह्णविषये दृष्टान्तोऽयम्—तोसलिविषये शैलपुरे नगरे ऋषितडागं नाम सरः । तत्र वर्षे वर्षे भूयान् लोकोऽष्टाहिकामहिमां करोति । × × ×

सेलपुरे इसितलागम्मि होति अट्टाहिया महामहिमा । ॥ ३१५० ॥

तोसलिदेशे शैलपुरे नगरे ऋषितडागे सरसि प्रतिवर्षं महता विच्छर्दनाष्टाहिकामहामहिमा भवति ।

विभागः ३ पत्रम् ८८३

एमेव तोसलीए, इसिवालो वाणमंतरो तत्थ ।

णिज्जित इसीतलागे,^०

॥ ४२२३ ॥

‘एवमेव’ तोसलिनगरवास्तव्येन वणिजा उज्जयिनीमागम्य कुत्रिकापणाद् ऋषिपालो नाम वानमन्तरः क्रीतः । तेनापि तथैव निर्जितेन ऋषितडागं नाम सरश्चक्रे । विभागः ४ पत्रम् ११४६

(९) भूततडागं

णिज्जित भूततलागं,^०

॥ ४२२२ ॥

भूखो भणइ—अलाहि, पराजितो मि, विंधं ते करेमि—जाव नावलोएसि तत्थ तलागं भविस्सइ । तेण अस्से विलगिगळण बारस जोयणाइं गंतूण पलोइयं जाव तक्खणमेव कयं तेण भइयच्छस्स उत्तरे पासे भूयतलागं नाम तलागं ॥ विभागः ४ पत्रम् ११४५

(१०) ज्ञातखण्डम्

उज्जेत णायसंडे, सिद्धिसिलादीण चेव जत्तासु ।

सम्मत्तभाविएसुं, ण हुंति मिच्छत्तदोसा ड ॥ ३१९२ ॥

उज्जयन्ते ज्ञातखण्डे सिद्धिशिलायामेवमादिषु सम्यक्त्वभावितेषु तीर्थेषु याः प्रतिवर्षं यात्राः—
सङ्खड्यो भवन्ति तासु गच्छतो मिथ्यात्वस्थिरीकरणादयो दोषा न भवन्ति ॥ ३१९२ ॥

विभागः ३ पत्रम् ८९३

[१२ सङ्खडी-यात्रा-अष्टाहिकामहादि]

(१) सङ्खडिशब्दस्यार्थः

“भोज्यं” सङ्खडी भवति । आह च चूर्णिकृत—“भोजं ति वा संखडि ति वा एगट् ।”

विभागः ३ पत्रम् ८९०

(२) देशविदेशेषु जैनेतरसङ्खडियात्रादि

गिरिजन्नगमाईसु व, संखडि उक्कोसलंमे बिइओ उ ।

अग्गिट्टि मंगलट्टी, पंथिग-वइगाइसू तइओ ॥ २८५५ ॥

गिरियज्ञो नाम—कोङ्कणादिदेशेषु सायाहकालभावी प्रकरणविशेषः । आह च चूर्णिकृत—
“गिरियज्ञः कोङ्कणादिषु भवति उस्सूरे” ति । विशेषचूर्णिकारः पुनराह—“गिरिजन्नो मतबाल-
संखडी भन्नइ, सा लाडविसए वरिसारत्ते भवइ ति । [गिरिक (ज) च ति भूमिदाहो ति भणितं होइ ।]
तदादिषु सङ्खडिषु वाशब्दादन्यत्र वा कापि सूर्ये प्रियमाणे उत्कृष्टम्—अवगाहिमादि द्रव्यं लब्ध्वा यावत्
प्रतिश्रयमागच्छति तावदस्तमुपगतो रविः ततो रात्रौ भुङ्क्त इति द्वितीयो भङ्गः । तथा दक्षिणापथे कुडवार्दमा-
त्रया समितया महाप्रमाणो मण्डकः कियते, स हेमन्तकालेऽरुणोदयवेलायां अग्निष्टिकायां पक्त्वा धूलीजङ्घाय
दीयते, (स गुडवृत्तोन्मिश्रोऽरुणोदयवेलायां धूलीजङ्घाय दीयते एषोऽग्निष्टिका ब्राह्मण उच्यते, प्रत्यन्तरे) तं
गृहीत्वा भुजानस्य तृतीयो भङ्गः । श्राद्धो वा प्रातर्गन्तुकामः साधुं विचारभूमौ गच्छन्तं दृष्ट्वा मङ्गलार्थां अनुव्रजे
सूर्यं निमज्जयेत्, पथिका वा पन्थानं व्यतिव्रजन्तो निमज्जयेयुः, त्रजिकायां वाऽनुव्रजे सूर्यं उच्चलितुकामाः साधुं
प्रतिलभयेयुः, एवमादिषु गृहीत्वा भुजानस्य तृतीयो भङ्गो भवति ॥ २८५५ ॥ विभागः ३ पत्रम् ८०७

अथ सङ्खडी कथं कुत्र वा भवति ? इत्युच्यते—

आदेसो सेलपुरे, आदाणऽट्टाहियाए महिमाए ।

तोसलिविसए विण्णवणट्टा तह होति गमणं वा ॥ ३१४९ ॥

“आदेशः” सङ्खडिविषये दृष्टान्तोऽयम्—

तोसलिविषये शैलपुरे नगरे ऋषितडागं नाम सरः । तत्र वर्षे वर्षे भूयान् लोकोऽष्टाहिकाम-
हिमां करोति । तत्रोत्कृष्टावगाहिमादिद्रव्यस्यादानं—ग्रहणं तदर्थं कोऽपि लुब्धो गन्तुमिच्छति । ततः स गुरुणां
विज्ञपनां सङ्खडिगमनार्थं करोति । आचार्या वारयन्ति । तथापि यदि गमनं करोति ततस्तस्य प्रायश्चित्तं
दोषाश्च वक्तव्या इति पुरातनगाथासमासार्थः ॥ ३१४९ ॥ अथैनामेव विवृणोति—

सेलपुरे इसितलागम्मि होति अट्टाहियामहामहिमा ।

कौडलमैढ पमासे, अब्बुय पादीणवाहम्मि ॥ ३१५० ॥

तोसलिदेशे शैलपुरे नगरे ऋषितडागे सरसि प्रतिवर्षं महता विच्छर्देनाऽष्टाहिकामहामहिमा
भवति । तथा कुण्डलमेण्डनास्रो वानमन्तरस्य यात्रायां भरुकच्छपरिसरवर्ता भूयान् लोकः सङ्खडिं
करोति । प्रभासे वा तीर्थे अर्बुदे वा पर्वते यात्रायां सङ्खडिः कियते । “प्राचीनवाहः” सरस्वत्याः
सम्बन्धी पूर्वदिगभिमुखः प्रवाहः, तत्राऽऽनन्दपुरवास्तव्यो लोको गत्वा यथाविभवं शरदि सङ्खडिं
करोति ॥ ३१५० ॥

विभागः ३ पत्रम् ८८३-८८४

“अहवा कौडलमिंढे कौडलमैढो वाणमंतरो । वेवडोणी मल्लयच्छाहस्सीए, तस्य सात्राए, बहुजणो

संखर्हि करेइ । पभासे अब्बुए य पव्वए जत्ताए संखडी कीरति । पायीणवाहो सरस्सतीए, तत्थ आणंदपुरगा जधाविभवेणं वच्चंति सरए ।” इति चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ॥

विभागः ३ पत्रम् ८८३ टि० ७

(३) देशविदेशेषु जैनदर्शनसङ्घडियात्रादि

ताश्च सङ्घडयो द्विधा—सम्यग्दर्शनभाविततीर्थविषया मिथ्यादर्शनभाविततीर्थविषयाश्च । तत्र प्रथममाद्यासु गन्तव्यम्, यत आह—

उज्जंत णायसंडे, सिद्धसिलादीण चेव जत्तासु ।

सम्मत्तभाविएसुं, ण हुंति मिच्छत्तदोसा उ ॥ ३१९२ ॥

उज्जयन्ते ज्ञातखण्डे सिद्धशिलायामेवमादिषु सम्यक्त्वभावितेषु तीर्थेषु याः प्रतिवर्षं यात्राः—सङ्घडयो भवन्ति तासु गच्छतो मिथ्यात्वस्थिरीकरणादयो दोषा न भवन्ति ॥ ३१९२ ॥

विभागः ३ पत्रम् ८९३

(४) आवाहमहादि

होहिंति णवग्गाइं, आवाह-विवाह-पव्वयमहादी ।०

॥ ४७१६ ॥

आवाह-विवाह-पर्वतमहादीनि प्रकरणानि ‘नवाग्राणि’ प्रत्यासन्नानि भविष्यन्ति । आवाहः—वध्वा वरपुद्गलनयनम्, विवाहः—पाणिग्रहणम्, पर्वतमहः प्रतीतः, आदिशब्दात् तडाग-नदीमहादिपरिग्रहः ।

विभागः ४ पत्रम् १२६९

मथुरायां भण्डीरयक्षयात्रायां कम्बल-शबलौ वृषभौ घाटिकेन—मित्रेण जिनदासस्यानापृच्छया वाहितौ, तन्निमित्तं सज्जातवैराग्यौ श्रावकेणानुशिष्टौ भक्तं प्रत्याख्याय कालगतौ नागकुमारेषूपपन्नौ ॥५६२७॥

विभागः ५ पत्रम् १४८९

थूममह सङ्घिसमणी, बोहियहरणं तु निवसुताऽऽतावे ।

मज्जेण य अक्कंदे, कयम्मि जुद्धेण मोएति ॥ ६२७५ ॥

महुरानयरीए थूमो देवनिम्मितो, तस्स महिमानिमित्तं सङ्घीतो समणीहिं समं निगगयातो । रायपुत्तो य तत्थ अदूरे आयावंतो चिद्धइ । ताओ सङ्घी-समणीओ बोहिएहिं गहियातो तेणंतेणं आणियाओ । ताहिं तं साहुं दट्ठूणं अक्कंदे कओ । तओ रायपुत्तेण साहुणा जुद्धं दाळण मोइयाओ ॥

विभागः ६ पत्रम् १६५६

[१३ आपणाः—हट्टाः]

(१) पणि-विपणी

दाणे वणि-विपणि दारसंलोए ।०

॥ ३२७८ ॥

“वणि-विपणि” ति इह ये बृहत्तरा आपणास्ते पणय इत्युच्यन्ते, ये तु दरिद्रापणास्ते विपणयः; यद्वा ये आपणस्थिता व्यवहरन्ति ते वणिजः, ये पुनरापणेन विनाऽप्यङ्कुस्थिता वाणिज्यं कुर्वन्ति ते विपणिजः ।

विभागः ३ पत्रम् ९१८

(२) कुत्रिकापणाः तत्र च मूल्यविभागादि

कु ति पुढवीय सण्णा, जं विज्जति तत्थ चेदणमचेयं ।

गहणुवभोगे य खमं, न तं तहिं आवणे णत्थि ॥ ४२१४ ॥

‘कुः’ इति पृथिव्याः संज्ञा, तस्याः त्रिकं कुत्रिकं—स्वर्ग-मर्त्य-पाताललक्षणं तस्यापणः—हट्टः कुत्रिकापणः । किमुक्तं भवति ? इत्याह—‘तत्र’ पृथिवीत्रये यत् किमपि चेतनमचेतनं वा द्रव्यं सर्वस्यापि लोकस्य ग्रहणो-

पभोगक्षमं विद्यते तत् 'तत्र' आपणे न नास्ति, "द्वौ नञौ प्रकृत्यर्थं गमयतः" इति वचनाद् अस्त्येवेति भावः ॥ ४२१४ ॥ अथोत्कृष्ट-मध्यम-जघन्यमूल्यस्थानानि प्रतिपादयति—

पणतो पागतियाणं, साहस्सो होति इब्भमादीणं ।

उक्कोस सतसहस्सं, उत्तमपुरिसाण उवधी उ ॥ ४२१५ ॥

प्राकृतपुरुषाणां प्रव्रजतामुपधिः कुत्रिकापणसत्कः 'पञ्चकः' पञ्चरूपकमूल्यो भवति । 'इभ्यादीनां' इभ्य-श्रेष्ठि-सार्थवाहादीनां मध्यमपुरुषाणां 'साहस्रः' सहस्रमूल्य उपधिः । 'उत्तमपुरुषाणां' चक्रवर्ति-माण्डलीक-प्रभृतीनामुपधिः शतसहस्रमूल्यो भवति । एतच्च मूल्यमानं जघन्यतो मन्तव्यम् । उत्कर्षतः पुनस्त्रयाणामप्य-नियतम् । अत्र च पञ्चकं जघन्यम्, सहस्रं मध्यमम्, शतसहस्रमुत्कृष्टम् ॥ ४२१५ ॥

कथं पुनरेकस्यापि रजोहरणादिवस्तुन इत्थं विचित्रं मूल्यं भवति ? इत्युच्यते—

विकित्तं जघा पप्प, होइ रयणस्स तव्विधं मुल्लं ।

कायगमासज्ज तथा, कुत्तियमुल्लस्स निकं ति ॥ ४२१६ ॥

यथा 'रत्नस्य' मरकत-पद्मरागादेर्विकेतां 'प्राप्य' प्रतीत्य तद्विधं मूल्यं भवति, यादृशो मुग्धः प्रबुद्धो वा विकेता तादृशमेव स्वल्पं बहु वा मूल्यं भवतीति भावः । एवं 'कायकं' ग्राहकमासाद्य कुत्रिकापणे भाण्ड-मूल्यस्य 'निष्कं' परिमाणं भवति, न प्रतिनियतं किमपीति भावः । इतिशब्दः स्वरूपोपदर्शने ॥ ४२१६ ॥

एवं ता तिविह जणे, मोल्लं इच्छाए दिज्ज बहुयं पि ।

सिद्धमिदं लोगम्मि वि, समणस्स वि पंचगं भंडं ॥ ४२१७ ॥

एवं तावत् 'त्रिविधे' प्राकृत-मध्यमोत्तममेदभिधे जने 'मूल्यं' पञ्चकार्पकपरिमाणं जघन्यतो मन्तव्यम् । इच्छया तु 'बहुपि' यथोक्तपरिमाणादधिकमपि प्राकृतादयो दद्युः, न कोऽप्यत्र प्रतिनियमः । न चैतदत्रैवोच्यते किन्तु लोकेऽपि 'सिद्धं' प्रतीतमिदम्, यथा—श्रमणस्यापि 'पञ्चकं' पञ्चरूपकमूल्यं भाण्डं भवति । इह च रूपको यस्मिन् देशे यद् नाणकं व्यवहियते तेन प्रमाणेन प्रतिपत्तव्यः ॥ ४२१७ ॥

अथ कुत्रिकापणः कथमुत्पद्यते ? इत्याह—

पुव्वभविगा उ देवा, मणुयाण करिंति पाडिहेराइं ।

लोगच्छेरयभूया, जह चक्कीणं महाणिहयो ॥ ४२१८ ॥

'पूर्वभविक्काः' भवान्तरसङ्गतिका देवाः पुण्यवतां मनुजानां 'प्रातिहार्याणि' यथाभिलषितार्थोपढौकनलक्षणानि कुर्वन्ति । यथा लोकाश्चर्यभूताः 'महानिधयः' नैसर्गप्रसृतयः 'चक्रिणां' भरतादीनां प्रातिहार्याणि कुर्वन्ति । वर्तमाननिर्देशस्तत्कालमङ्गीकृत्याविरुद्धः । एवं कुत्रिकापणा उत्पद्यन्ते ॥ ४२१८ ॥

ते चैतेषु स्थानेषु पुरा बभूवुः इति दर्शयति—

उज्जेणी रायणिहं, तोसलिनगरे इसी य इसिवालो ।

दिक्खा य सालिभहे, उवकरणं सयसहस्सेहिं ॥ ४२१९ ॥

उज्जयिनी राजगृहं च नगरं कुत्रिकापणयुक्तमासीत् । तोसलिनगरवास्तव्येन च वणिजा ऋषिपालो नाम वानमन्तर उज्जयिनीकुत्रिकापणात् क्रीला खबुद्धिमाहात्म्येन सम्यगाराधितः, ततस्तेन ऋषितडागं नाम सरः कृतम् । तथा राजगृहे श्रेणिके राज्यमनुशासति शालिभद्रस्य सुप्रसिद्धचरितस्य वीक्षायां शतसहस्राभ्याम् 'उपकरणं' रजोहरण-प्रतिग्रहलक्षणमानीतम्, अतो ज्ञायते यथा राजगृहे कुत्रिकापण आसीदिति पुरातनगाथासमासार्थः ॥ ४२१९ ॥ साम्प्रतमेनामेव विवृणोति—

पज्जोए णरसीहे, णव उज्जेणीय कुत्तिया आसी ।

भरयच्छवणियऽसहह, भूयऽट्टम सयसहस्सेणं ॥ ४२२० ॥

कम्ममि अदिज्जंते, रुद्धो मारेइ सो य तं बेत्तुं ।

भरयच्छाऽऽगम, वावारदाण खिप्पं च सो कुणति ॥ ४२२१ ॥

भीषण खंभकरणं, एत्थुस्सर जा ण देमि वावारं ।

णिज्जित भूततलागं, आसेण ण पेहसी जाव ॥ ४२२२ ॥

चण्डप्रद्योतनाग्निं नरसिंहे अवन्तिजनपदाधिपत्यमनुभवति नव कुत्रिकापणा उज्जयिन्यामासीरन् । तदा किल भरुयच्छाओ एगो वाणियओ असहहतो उज्जेणीए आगंतूण कुत्तियावणाओ भूयं मग्गइ । तेण कुत्तियावणवाणिएण चितियं—‘एस ताव मं पवंचेइ ता एयं मोल्लेण वारेमि’ ति भणियं—जइ सयसहस्से देसि तो देमि भूयं । तेण तं पि पडिवजं ताहे तेण भणइ—पंचरत्तं उदिव्खाहि तओ दाहामि । तेण अट्टमं काळण देवो पुच्छिओ । सो भणइ—देहि, इमं च भणिहिज्ज—जइ कम्मं न देसि तो भूओ तुमं उच्छाएहिइ । ‘एवं भवउ’ ति भणित्ता गहिओ तेण भूओ भणइ—कम्मं मे देहि । दिज्जं, तं खिप्पमेव कयं । पुणो मग्गइ, अजं दिज्जं । एवं सव्वम्मि कम्मे निट्ठिए पुणो भणइ—देहि कम्मं । तेण भणइ—एत्थं खंभे चडुत्तरं करेहि जाव अजं किंवि कम्मं न देमि । भूओ भणइ—अलाहि, पराजितो मि, चिंधं ते करेमि—जाव नावलोएसि तत्थ तलागं भविस्सइ । तेण अस्से विलगिगळण बारस जोयणाइं गंतूण पलोइयं जाव तक्खणमेव कयं तेण भरुयच्छस्स उत्तरे पासे भूयतलागं नाम तलागं ॥

अमुमेवार्थमभिधित्सुराह—“भरुयच्छ” इत्यादि । भरुकच्छवणिजा अश्रद्धता ‘भूतः’ पिशाचविशेषः कुत्रिकापणे मार्गितः । ततोऽष्टमं कृत्वा शतसहस्रेण भूतः प्रदत्तः, इदं च भणितम्—कर्मण्यवीयमाने अयं ‘रुष्टः’ कुपितो मारयतीति । स च भूतं गृहीत्वा भरुकच्छे आगमनं कृत्वा व्यापारदानं तस्य कृतवान् । स भूतस्तं व्यापारं क्षिप्रमेव करोति । ततः सर्वकर्मपरिसमाप्तौ वणिजा भीतेन भूतस्य पार्श्वतः स्तम्भ एकः कारयाञ्चके । ततस्तं भूतमभिहितवान्—यावदपरं व्यापारं न ददामि तावद् ‘अत्र’ स्तम्भे ‘उत्तर’ आरोहाऽवरोहक्रियां कुरु इति भावः । ततः स भूत उक्तवान्—निर्जितोऽहं भवता, अत आत्मनः पराजयचिह्नं करोमि । अश्वेन गच्छन् यावद् ‘न प्रेक्षसे’ न पश्चादवलोकसे तत्र प्रदेशे तडागं करिष्यामि इति भणित्वा तथैव कृते भूततडागं कृतवान् ॥ ४२२० ॥ ४२२१ ॥ ४२२२ ॥

एमेव तोसलीए, इसिवालो वाणमंतरो तत्थ ।

णिज्जित इसीतलागे, रायगिहे सालिभइस्स ॥ ४२२३ ॥

“एवमेव” तोसलिनगरवास्तव्येन वणिजा उज्जयिनीमागम्य कुत्रिकापणाद् ऋषिपालो नाम वानमन्तरः क्रीतः । तेनापि तथैव निर्जितेन ऋषितडागं नाम सरश्चके । तथा राजगृहे शालिभद्रस्य रजोहरणं प्रतिग्रहश्च कुत्रिकापणात् प्रत्येकं शतसहस्रेण क्रीतः ॥ ४२२३ ॥

विभागः ४ पत्रम् ११४४-४६

(३) कौलालिकापणः—पणितशाला

कोलालियावणो खलु, पणिसाला०

॥ ३४४५ ॥

कौलालिकाः—कुलालकृत्य-विक्रयिणस्तेषामापणः पणितशाला मन्तव्या । किमुक्तं भवति ?—यत्र कुम्भकारा भाजनानि विक्रीणते, वणिजो वा कुम्भकारहस्ताद् भाजनानि क्रीत्वा यत्रापणे विक्रीणन्ति सा पणितशाला ।

विभागः ४ पत्रम् ९६३

(४) रसापणः

रसावणो तत्थ दिहुंतो ॥ ३५३९ ॥

अत्र ‘रसापणः’ मद्यहरो दृष्टान्तः । यथा—महाराष्ट्रदेशे रसापणे मद्यं भवतु वा मा वा तथापि तत्परिज्ञानार्थं तत्र ध्वजो बध्यते, तं ध्वजं दृष्ट्वा सर्वे भिक्षाचरादयः परिहरन्ति । विभागः ४ पत्रम् ९८५

(५) कोट्टकम्

‘जनः’ लोकः प्रचुरफलायामटव्यां गत्वा फलानि यावत्पर्याप्तं गृहीत्वा यत्र गत्वा शोषयति, पश्चाद् गन्त्री-पोट्टलकादिभिरानीय नगरादौ विक्रीणाति तत् कोट्टकमुच्यते । विभागः २ पत्रम् २७९

[१४ नाणकानि-सिद्धकाः]

कवड्डगमादी तंबे, रूपे पीते तहेव केवडिए ॥ १९६९ ॥

कर्पदकादयो मार्गयित्वा तस्य दीयन्ते । ताम्रमयं वा नाणकं यद् व्यवहियते, यथा—दक्षिणापथे काकिणी । रूपमयं वा नाणकं भवति, यथा—भिल्लमाले द्रम्मः । पीतं नाम—सुवर्णं तन्मयं वा नाणकं भवति, यथा—पूर्वदेशे दीनारः । 'केवडिको नाम' यथा तत्रैव पूर्वदेशे केतराभिधानो नाणकविशेषः । विभागः २ पत्रम् ५७३

अथ कतमेन रूपकेणेदं प्रमाणं निरूप्यते ? इत्याह—

दो साभरगा दीविच्चगा तु सो उत्तरापथे एक्को ।

दो उत्तरापथा पुण, पाडलिपुत्तो हवति एक्को ॥ ३८९१ ॥

'द्वीपं नाम' सुराष्ट्राया दक्षिणस्यां दिशि समुद्रमवगाह्य यद् वर्तते तदीयौ द्वौ 'साभरकौ' रूपकौ स उत्तरापथे एको रूपको भवति । द्वौ च उत्तरापथरूपकौ पाटलिपुत्रक एको रूपको भवति ॥ ३८९१ ॥ अथवा—

दो दक्खिणावहा तू, कंचीए णेलओ स दुगुणो य ।

एगो कुसुमणगरगो, तेण पमाणं इमं होति ॥ ३८९२ ॥

दक्षिणापथौ द्वौ रूपकौ काञ्चीपुर्या द्रविडविषयप्रतिबद्धाया एकः 'नेलकः' रूपको भवति । 'सः' काञ्चीपुरीरूपको द्विगुणितः सन् कुसुमनगरसत्क एको रूपको भवति । कुसुमपुरं पाटलिपुत्रमभिधीयते । 'तेन च' रूपकेणेदमनन्तरोक्तमष्टादशकादिप्रमाणं प्रतिपत्तव्यं भवति ॥ ३८९२ ॥

विभागः ४ पत्रम् १०६९

[१५ वज्रादिसम्बद्धो विभागः]

(१) वस्त्रपञ्चकम्

कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा इमाइं पंच वत्थाइं धारित्थए वा परिहरित्थए वा । तं जहा—जंगिए मंगिए साणए पोत्तए तिरीडपट्टे नामं पंचमे ॥ (उद्देशः २ सूत्रम् २४)

× × ×

कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा इमानि पञ्च वज्राणि 'धारयितुं वा' परिग्रहे धर्तुं 'परिहर्तुं वा' परिभोक्तुम् । तद्यथा—जङ्गमाः—त्रसाः तदवयवनिष्पन्नं जाङ्गमिकम् । सूत्रे प्राकृतत्वाद् मकारलोपः । भङ्गा—अतस्ती तन्मयं भाङ्गिकम् । सनसूत्रमयं सानकम् । पोतकं—कार्पासिकम् । तिरीटः—वृक्षविशेषः तस्य यः पट्टः—वल्कलक्षणः तजिष्पन्नं तिरीटपट्टकं नाम पञ्चमम् ॥ एष सूत्रसङ्केतार्थः । अथ विस्तारार्थं भाष्यकृद् विभणिपुराह—

जंगमजायं जंगिय, तं पुण विगल्लिदियं च पंचिदी ।

एकेकं पि य एत्तो, होति विभागेणऽणेगविहं ॥ ३६६१ ॥

जङ्गमेभ्यो जातं जङ्गिकम्, तद् पुनर्विकलेन्द्रियनिष्पन्नं पञ्चेन्द्रियनिष्पन्नं वा । अनयोर्मध्ये एकैकमपि विभागेन विन्यमानमनेकविधं भवति ॥ ३६६१ ॥ तद्यथा—

पट्ट सुवस्से मलय, अंसुग चीणंसुके च विगल्लेदी ।

उण्णोद्विय मियळोमे, कुतन्ने किट्टे त पंचिदी ॥ ३६६२ ॥

“पट्ट” ति पट्टसूत्रजम्, “सुवर्णे” ति सुवर्णवर्णं सूत्रं केषाञ्चित् कृमीणां भवति तन्निष्पन्नं सुवर्णसूत्र-
जम्, मलयो नाम देशस्तत्सम्भवं मलयजम्, अंशुकः—श्लक्ष्णपट्टः तन्निष्पन्नमंशुकम्, चीनांशुको नाम—
कोषिकारस्थः कृमिः तस्माद् जातं चीनांशुकम्, यद्वा चीना नाम जनपदः तत्र यः श्लक्ष्णतरः पट्टस्त-
स्माद् जातं चीनांशुकम्, एतानि विकलेन्द्रियनिष्पन्नानि । तथा और्णिकमौष्टिकं मृगरोमजं चेति
प्रतीतानि, कुतपो जीणम्, किट्टं—तेषामेवोर्णारोमादीनामवयवाः तन्निष्पन्नं वस्त्रमपि किट्टं, एतानि पञ्चे-
न्द्रियनिष्पन्नानि द्रष्टव्यानि ॥ ३६६२ ॥ अथ भाङ्गिकादीनि चत्वार्यप्येकगाथया व्याचष्टे—

अतसी-वंसीमादी, उ भंगियं साणियं च सणवक्के ।

पोत्तय कप्पासमयं, तिरीडरुक्खा तिरिडपट्टो ॥ ३६६३ ॥

अतसीमयं वा “वंसि” ति वंशकरीलस्य मध्याद् यद् निष्पद्यते तद् वा, एवमादिकं भाङ्गिकम् । यत् पुनः
सनवृक्षवल्काद् जातं तद् वस्त्रं सानकम् । पोतकं कर्पासमयम् । तिरीटवृक्षवल्काद् जातं तिरीटपट्टकम्
॥ ३६६३ ॥

विभागः ४ पत्रम् १०१७-१८

वच्चक मुजं कत्तंति चिप्पिउं तेहि वूयए गोणी ।

पाउरणऽत्थुरणाणि य, करंति देसि समासज्ज ॥ ३६७५ ॥

कचिद् धर्मचक्रभूमिकादौ देशे ‘वच्चकं’ दर्भाकारं तृणविशेषं ‘मुजं च’ शरस्तम्भं प्रथमं ‘चिप्पिला’
कुट्टयिला तथीयो यः क्षोदस्तं कर्तयन्ति । ततः ‘तैः’ वच्चकसूत्रैर्मुजसूत्रैश्च ‘गोणी’ बोरको व्यूयते,
प्रावरणा-ऽऽस्तरणानि च ‘देसी’ देशविशेषं समासाद्य कुर्वन्ति । अतस्तन्निष्पन्नं रजोहरणं वच्चक-
चिप्पकं मुजचिप्पकं वा भण्यते ॥ ३६७५ ॥

विभागः ४ पत्रम् १०२१-२२

(२) सुरायाः प्रकाराः

अथ सुरा-सौवीरकपदे व्याचष्टे—

पिट्ठेण सुरा होती, सोवीरं पिट्ठवज्जियं जाणे ।

ठायंतगाण लहुगा, कास अगीयत्थ सुत्तं तु ॥ ३४०६ ॥

व्रीह्यादिसम्बन्धिना पिट्ठेन यद् विकटं भवति सा सुरा । यत्तु पिट्ठवर्जितं द्राक्षा-खर्जूरादिभिर्द्रव्यैर्निष्पाद्यते
तद् मयं सौवीरकविकटं जानीयात् । एतद् द्विविधमपि यत्रोपनिक्षिप्तं भवति तत्रोपाश्रये तिष्ठतां
चतुर्लघुकाः ।

विभागः ४ पत्रम् ९५३

गोडीणं पिट्ठीणं, वंसीणं चेव फलसुराणं च ।

दिट्ठ मए सन्निचया, अन्ने देसे कुडुबीणं ॥ ३४१२ ॥

‘गौडीनां’ गुडनिष्पन्नानां ‘पैट्टीनां’ व्रीह्यादिधान्यक्षोदननिष्पन्नानां ‘वांशीनां’ वंशकरीलकनिष्पन्नानां ‘फलसुराणां’
च तालफल-द्राक्षा-खर्जूरादिनिष्पन्नानाम् एवंविधानां सुराणां सन्निचया अन्यस्मिन् देशे मया कुट्टम्बिनां गृहेषु
दृष्टाः ॥ ३४१२ ॥

विभागः ४ पत्रम् ९५४

(३) सहस्रानुपातिविषयम्

सहस्रानुपातिविषं भक्ष्यमाणं सहस्रान्तरितमपि पुरुषं मारयति । विभागः ४ पत्रम् ११४२

[१६ प्राकृतव्याकरणविभागः]

काळुण नमोक्कारं, तित्थयराणं तिलोगमहियाणं । ० ॥ १ ॥

‘कृला’ विधाय ‘नमस्कारं’ प्रणामम्, केभ्यः ? इत्याह—‘तीर्थकरेभ्यः’ तीर्थंते संसारसमुद्रोऽनेनेति तीर्थ-
द्वादशाङ्गं प्रवचनं तदाधारः सङ्को वा, तत्करणशीलास्तीर्थकरास्तेभ्यः । गाथायां षष्ठी चतुर्थ्यर्थे प्राकृत-
त्वात् । उक्तं च—“छट्टिविभत्तीय भन्नइ चउत्थी” इति । × × ×

सङ्कयपाययवयणाण विभासा जत्थ जुज्जते जं तु । ० ॥ २ ॥

मलयगिरिप्रभृतिव्याकरणप्रणीतेन लक्षणेन संस्कारमापादितं वचनं संस्कृतम्, प्रकृतौ भवं प्राकृतं स्वभावसिद्धमित्यर्थः, तेषां संस्कृत-प्राकृतवचनानां 'विभाषा' वैविक्त्येन भाषणं कर्तव्यम् । तच्चैवम्—

ए-ओकारपराई, अंकारपरं च पायए नत्थि ।

व-सगारमज्झिमाणि य, क-चवग्ग-तवग्गनिहणाई ॥

अस्या इयमक्षरगमनिका—एकारपर ऐकारः, ओकारपर औकारः, अंकारपर अः इति विसर्जनीयाख्यमक्षरम्, तथा वकार-सकारयोर्मध्ये ये अक्षरे श-षाविति, यानि च कवर्ग-चवर्ग-तवर्गनिधनानि ङ-ञ-ना इति, एतान्यक्षराणि प्राकृते न सन्ति ॥

तत एतैरक्षरैर्विहीनं यद् वचनं तत् प्राकृतमवसातव्यम् । एभिरेव ऐ औ अः श ष ङ अ न इत्येवंरूपैरुपेतं संस्कृतम् । एषां संस्कृत-प्राकृतवचनानां विभाषा “जत्थ जुज्जते जं तु” ‘यत्र’ प्राकृते संस्कृते वा ‘यद्’ वचनम्—एकवचन-द्विवचनादि ‘युज्यते’ घटामटति तद् वक्तव्यम् । तत्र संस्कृते एकवचनं द्विवचनं बहुवचनं च भवति, यथा—वृक्षः वृक्षाः; प्राकृते लेकवचनं बहुवचनं वा, न तु द्विवचनम्, तस्य बहुवचनेनाभिधानात्, “बहुवचनेण दुवचयण” मिति वचनात् । ततः ‘कप्पव्वचहाराण’ मित्यदोषः ॥

विभागः १ पत्रम् ३

सक्कय-पाययभासाविणियुत्तं देसतो अणेगविहं ।

अभिहाणं अभिधेयातो होइ भिण्णं अभिण्णं च ॥ ५७ ॥

अथवा द्विप्रकारम्—संस्कृतभाषाविनिर्युक्तम्, यथा—वृक्ष इति, प्राकृतभाषाविनिर्युक्तं च, यथा—रोक्खो इति । ‘देशतः’ नानादेशानाश्रित्यानेकविधम्, यथा—मगधानाम् ओदनः, लाटानां कूरः, द्रमिलानां चौरः, अन्ध्राणाम् इडाकुरिति । तथा तद् ‘अभिधानं’ व्यञ्जनाक्षरम् अभिधेयाद् भिन्नमभिन्नं च । तत्र भिन्नं प्रतीतम्, तादात्म्याभावात् ॥ ५७ ॥

विभागः १ पत्रम् २०

[१७ मागधभाषामयाणि पद्यानि]

जइ ताव दलंतऽगालिणो, धम्मा-ऽधम्मविसेसवाहिला ।

बहुसंजयविंदमज्झके, उवकलणे सि किमेव मुच्छितो ॥ ४३२५ ॥

विभागः ४ पत्रम् ११७१

खमए लद्धुण अंबले, दाउ गुलुण य सो वलिट्ठए ।

बेइ गुलुं एमेव सेसए, देह जईण गुलुहिं बुब्बइ ॥ ४३३० ॥

सयमेव य देहि अंबले, तव जे लोयइ इत्थ संजए ।

इइ छंदिय-पेसिओ तहिं, खमओ देइ लिसीण अंबले ॥ ४३३१ ॥

विभागः ४ पत्रम् ११७२

वयणं न वि गव्वभालियं, एलिसयं कुसलेहिं पूजियं ।

अहवा न वि एत्थ लूसिमो, पगई एस अजाणुए जणे ॥ ४३६२ ॥

मूलेण विणा हु केलिसे, तल्ल पवले य घणे य सोभई ।

न य मूलविभिन्नए घडे, जलमादीणि वलेइ कण्हुई ॥ ४३६३ ॥

विभागः ४ पत्रम् ११७९-८०

[१८ लौकिकाः न्यायाः]

(१) कोल्लुकचक्रपरम्परन्यायः

‘कोल्लुकपरम्परकेण’ महाराष्ट्रप्रसिद्धकोल्लुकचक्रपरम्परन्यायेन × × ×

कोल्लुपरंपर संकलि, आगासं नेइ वायपडिलोमं ।

अच्छुद्धा जलणे, अक्खाई सारमंडं तु ॥ ५७५ ॥

ज्वलने प्रवर्द्धमाने सर्वमुपकरणमेकवारमशक्नुवन् कल्पेषु चतुर्षु पञ्चसु वा बध्नाति, बद्ध्वा च कोष्ठकचक्र-
न्यायेन परम्परया 'संकलि' ति तान् पोष्टुलकान् दवरकेण सङ्कलय्य यत्र न तृणादिसम्भवस्तत आकाशं
तदपि वातप्रतिलोमं तत्र नयति । अथ ज्वलनेनातिप्रसरता ते 'अच्छुद्धाः' स्वस्थानं त्याजितास्ततो यत्
सारं भाण्डमक्षादि तद् निष्काशयन्ति ॥ ५७५ ॥

विभागः १ पत्रम् १६७०

(२) छागलन्यायः

किं छागलेण जंपह, किं मं होप्पेह एवऽजाणता ।

बहुएहिं को विरोहो, सलमेहि व नागपोतस्स ॥ ६०७९ ॥

किमेवं छागलेन न्यायेन जल्पथ ? बोक्तवन्मूर्खतया किमेवमेव प्रलपथ ? इत्यर्थः । किं वा मामेव-
मजानन्तोऽपि "होप्पेह" गले धृत्वा प्रेरयथ ? । अथवा ममापि बहुभिः सह को विरोधः ? शलमैरिव
नागपोतस्येति ॥ ६०७९ ॥

विभागः ६ पत्रम् १६०७

(३) वणिश्यायः

स प्राह—कः पुनर्वणिश्यायो येनैषा शुद्धा क्रियते ? साधवो ब्रुवते—

वत्थाणाऽऽभरणानि य, सव्वं छड्डेउ एगवत्थेण ।

पोतम्मि विवण्णम्मि वाणितधम्मे हवति सुद्धो ॥ ६३०९ ॥

यथा कोऽपि वाणिजः प्रभूतं ऋणं कृत्वा प्रवहणेन समुद्रमवगाढः, तत्र 'पोते' प्रवहणे विपक्षे आत्मीयानि
परकीयानि च प्रभूतानि वज्राण्याभरणानि चशब्दात् शेषमपि च नानाविधं क्रयाणकं सर्वं 'छर्दयित्वा'
परित्यज्य 'एकवस्त्रेण' एकेनैव परिधानवाससा उत्तीर्णः 'वणिग्धर्मे' वणिश्याये 'शुद्धो भवति' न ऋणं
दाप्यते । एवमियमपि साध्वी तव सत्कृमात्मीयं च सारं सर्वं परित्यज्य निष्कान्ता, संसारसमुद्रादुत्तीर्णा इति
वणिग्धर्मेण शुद्धा, न धनिका ऋणमात्मीयं याचितुं लभन्ते, तस्माद् न किञ्चिदत्र तवाभाव्यमस्तीति करोति-
दानीमेषा स्वेच्छया तपोवाणिज्यम्, पोतपरिभ्रष्टवणिगिव निर्ऋणो वाणिज्यमिति ॥ ६३०९ ॥

विभागः ६ पत्रम् १६६५

[१९ आयुर्वेदसम्बद्धो विभागः]

(१) महावैद्यः अष्टाङ्गायुर्वेदस्य निर्माता च

'योगीव यथा महावैद्यः' इति, 'यथा' इति दृष्टान्तोपन्यासे, 'योगी' धन्वन्तरिः, तेन च विभङ्गज्ञान-
बलेनाऽऽगामिनि काले प्राचुर्येण रोगसम्भवं दृष्ट्वा अष्टाङ्गायुर्वेदरूपं वैद्यकशास्त्रं चक्रे, तच्च यथान्नायं
येनाधीतं स महावैद्य उच्यते ।

विभागः २ पत्रम् ३०२

(२) रोग-औषधादि

पडमुप्पले माउलिंगे, एरंहे चेव निंबपत्ते य ।

पिसुदय सन्निवाए, वायक्कोवे य सिंसे य ॥ १०२९ ॥

पित्तोदये पडोत्पलमौषधम्, सन्निपाते 'मातुलिङ्गं' बीजपूरकम्, वातप्रकोपे एरण्डपत्राणि 'सिंसे'ति
श्लेष्मोदये निम्बपत्राणि ॥ १०२९ ॥

विभागः २ पत्रम् ३२३

तथा श्लीपदनाम्ना रोगेण यस्य पादौ शूलौ-शिलावद् महाप्रमाणौ भवतः स एवंविधः श्लीपदी ।

विभागः २ पत्रम् ३५८

उक्तञ्च भिषग्वरशास्त्रे—

व्यत्येत हि साऽवस्था, देश-काला-ऽऽमयान् प्रति । यस्यामकार्यं कार्यं स्यात्, कर्म कार्यं च वर्जयेत् ॥

विभागः ४ पत्रम् ९३६

दन्तानामञ्जनं श्रेष्ठं, कर्णानां दन्तधावनम् । क्षिरोऽभ्यङ्गश्च पादानां, पादाभ्यङ्गश्च चक्षुषोः ॥

विभागः ४ पत्रम् १०६३

पूर्वाह्णे वमनं दद्यादपराह्णे विरेचनम् । वातिकेष्वापि रोगेषु, पथ्यमाहुर्विशोधनम् ॥

विभागः ४ पत्रम् ११७९

[२० शकुनशास्त्रसम्बद्धो विभागः]

चोरस्स करिसगस्स य, रितां कुडयं जणो पसंसेइ । गेहपवेसे मज्झइ, पुजो कुंभो पसत्थो उ ॥

विभागः १ पत्रम् ७

मइल कुचेले अब्भंगियल्लए साण खुज्ज वडमे या ।

एए तु अप्पसत्था, हवंति खित्ताउ णितस्स ॥ १५४७ ॥

‘मलिनः’ शरीरेण वल्लैर्वा मलीमसः ‘कुचेलः’ जीर्णवस्त्रपरिधानः ‘अभ्यङ्गितः’ स्नेहाभ्यक्तशरीरः श्वा वामपार्श्वाद् दक्षिणपार्श्वगामी ‘कुब्जः’ वक्रशरीरः ‘वडभः’ वामनः । ‘एते’ मलिनादयोऽप्रशस्ता भवन्ति क्षेत्राभिर्गच्छतः ॥ १५४७ ॥ तथा—

रत्तपड चरग तावस, रोगिय विगला य आउरा वेज्जा ।

कासायवत्थ उड्डलिया य जत्तं न साहंति ॥ १५४८ ॥

‘रत्तपटाः’ सौगताः, ‘वरकाः’ काणादा घाटीवाहका वा, ‘तापसाः’ सरजस्काः, ‘रोगिणः’ कुष्ठादिरोगा-
क्रान्ताः, ‘विकलाः’ पाणि-पादाद्यवयवव्यङ्गिताः, ‘आतुराः’ विविधदुःखोपहृताः, ‘वैद्याः’ प्रसिद्धाः, ‘काषायवक्त्राः’
कषायवस्त्रपरिधानाः, ‘उड्डलिताः’ भस्मोड्डलितगात्रा धूलीधूसरा वा । एते क्षेत्राभिर्गच्छद्भिर्दृष्टाः सन्तो यात्रा-
गमनं तत्प्रवर्तकं कार्यमप्युपचाराद् यात्रा तां न साधयन्ति ॥ १५४८ ॥

.. उक्ता अपशकुनाः । अथ शकुनानाह—

नंदीतूरं पुण्णस्स दंसणं संख-पडहसहो य ।

भिगार-छत्त-चामर-वाहण-जाणा पसत्थाइं ॥ १५४९ ॥

समणं संजयं दंतं, सुमणं मोयगा दधि ।

मीणं घटं पडागं च, सिद्धमत्थं वियागरे ॥ १५५० ॥

‘नन्दीतूर्यं’ द्वादशविधतूर्यसमुदायो युगपद् वाद्यमानः, ‘पूर्णस्य’ पूर्णकलशस्य दर्शनम्, शङ्ख-पटहयोः
शब्दश्च श्रूयमाणः, शृङ्गार-च्छत्र-चामराणि प्रतीतानि ‘वाहन-यानानि’ वाहनानि-हस्तितुरङ्गमावीनि यानानि-
शिबिकावीनि, एतानि ‘प्रशस्तानि’ शुभावहानि ॥ १५४९ ॥

‘श्रमणं’ लिङ्गमात्रधारिणम्, ‘संयतं’ षट्कायरक्षणे सम्यग्यतम्, ‘दान्तम्’ इन्द्रिय-नोइन्द्रियदमनेन,
‘सुमनसः’ पुष्पाणि, मोदका दधि च प्रतीतम्, ‘मीनं’ मत्स्यम्, घण्टां पताकां च दृष्ट्वा शुक्ला वा ‘सिद्धं’
निष्पन्नम् ‘अर्थं’ प्रयोजनं व्यागृणीयादिति ॥ १५५० ॥

विभागः २ पत्रम् ४५५-५६

दिट्ठंतो पुरिसपुरे, मुरुण्डदूतेण होइ कायव्वो ।

जह तस्स ते असउणा, तह तस्सितरा मुणेयव्वो ॥ २२९१ ॥

दृष्टान्तोऽत्र पुरुषपुरे रक्तपटदर्शनाकीर्णे मुरुण्डदूतेन भवति कर्तव्यः । यथा ‘तस्य’ मुरुण्ड-
दूतस्य ‘ते’ रक्तपटा अशकुना न भवन्ति, तथा ‘तस्य’ साधोः ‘इतराः’ पार्श्वस्थादयो मुणितव्याः, ता
दोषकारिण्यो न भवन्तीत्यर्थः ॥ २२९१ ॥ इदमेव भावयति—

पाडलि मुरुण्डदूते, पुरिसपुरे सच्चिवमेलणाऽऽवासो ।

भिक्षव् असउण तइए, दिणम्मि रत्तो सच्चिवपुच्छा ॥ २२९२ ॥

पाटलिपुत्रे नगरे मुरुण्डो नाम राजा । तवीयदूतस्य पुरुषपुरे नगरे गमनम् । तत्र सच्चिवेन सह
मीलनं । तेन च तस्य आवासो दापितः । ततो राजानं द्रष्टुमागच्छतः ‘भिक्षवः’ रक्तपटा अशकुना

भवन्ति इति कृत्वा स दूतो न राजभवनं प्रविशति । ततस्तृतीये दिने राज्ञः सचिवपार्श्वे पृच्छा-किमिति दूतो नाद्यापि प्रविशति ? ॥ २२९२ ॥ ततश्च—

निगमणं च अमञ्चे, सम्भावाऽऽहंक्त्वैव भणइ दूयं ।

अंतो बहिं च रच्छा, नऽरहिति इहं पवेसण्या ॥ २२९३ ॥

अमात्यस्य राजभवनाभिर्गमनम् । ततो दूतस्यावासे गत्वा सचिवो मिलितः । पृष्ठश्च तेन दूतः—किं न प्रविशसि राजभवनम् ? स प्राह—अहं प्रथमे दिवसे प्रस्थितः परं तच्चान्निकान् दृष्ट्वा प्रतिनिवृत्तः ‘अपशकुना एते’ इति कृत्वा, ततो द्वितीये तृतीयेऽपि दिवसे प्रस्थितः तत्रापि तथैव प्रतिनिवृत्तः । एवं सद्भावे ‘आख्याते’ कथिते सति दूतममात्यो भणति—एते इह रथ्याया अन्तर्बहिर्वा नापशकुनत्वमर्हन्ति । ततः प्रवेशना दूतस्य राजभवने कृता । एवमस्माकमपि पार्श्वस्थादयस्त्वदीयसंयत्यश्च रथ्यादौ दृश्यमाना न दोषकारिण्यो भवन्ति ॥ २२९३ ॥ विभागः ३ पत्रम् ६५०

[२१ कामशास्त्रसम्बद्धो विभागः]

चीयत्त कक्कडी कोउ कंटक विसप्प समिय सत्थे य ।

पुणरवि निवेस फाडण, किमु समणि निरोह भुत्तितरा ॥ १०५१ ॥

एगस्स रज्जो महादेवी । तीसे कक्कडियाओ पियाओ । ताओ अ एगो णिउत्तपुरिसो दिणे दिणे आणेति । अण्णया तेण पुरिसेण अहापवितीए अंगादानसंठिया कक्कडिया आणिता । तीसे देवीए तं कक्कडियं पासेत्ता कोतुयं जायं—पेच्छामि ताव केरिसो फासो त्ति एयाए पडिसेवियाए ? । ताहे ताए सा कक्कडिया पादे बंधिउं सागारियट्ठाणं पडिसेविउमाडत्ता । तीसे कक्कडियाए कंटओ आसी, सो तम्मि सागारिए लग्गो । विसप्पियं च तं । ताहे वेज्जस्स सिट्ठं । ताहे वेज्जेणं समिया मद्दिया, तत्थ निवेसाविया, उट्ठवेत्ता सुसियप्पदेसं चिधियं । तम्मि पदेसे तीए अपेच्छमाणीए सत्थयं उप्परासुहधारं खोहियं । पुणो तेणेवागारेण णिवेसाविया । फोडियं । पूएण समं निगओ कंटओ । पडणा जाया । जति ताव तीसे देवीए दंडिएण पडिसेविज्जमाणीए कोउयं जायं, किमंग पुण समणीणं णिचणिरुद्धाण भुत्तभोगीणं अभुत्तभोगीणं य ? ॥ विभागः २ पत्रम् ३२९

एका सीही रिउकाले मेहुणत्थी सजाइपुरिसं अलभमाणी सत्थे वहंते इक्कं पुरिसं चित्तुं गुहं पविट्ठा चाटुं काउमाडत्ता । सा य तेण पडिसेविता । तत्थ तेसिं दोण्ह वि संसारणुभावतो अणुरागो जातो । गुहापडियस्स तस्स सा दिणे दिणे पोग्गलं आणेउं देइ । सो वि तं पडिसेवइ । जइ एवं जीवितंतकरीसु वि सणप्फईसु पुरिसो मेहुणधम्मं पडिसेवइ × × ×

विभागः ३ पत्रम् ७१७

जहा—एगा अविरइया अवाउडा काइयं वोसिरंती विरहे साणेण दिट्ठा । सो य साणो पुच्छं लोलितो चाट्ठणि करंतो अल्लीणो । सा अगारी चित्तेइ—पेच्छामि तावइ एस किं करेइ ? त्ति । तस्स पुरतो सागारियं अभिमुहं काउं जाणुएहिं हत्थेहि य अहोमुही ठिया । तेण सा पडिसेविया । तीए अगारीए तत्थेव साणे अणुरागो जातो । एवं मिग-छगल-वानरावी वि अगारिं अभिलसंति ॥ विभागः ३ पत्रम् ७१८

अथवा विकुर्वितं नाम—महाराष्ट्रविषये सागारिकं विट्ठा तत्र विष्टकः प्रक्षिप्यते ॥

विभागः ३ पत्रम् ७३०

कस्यापि महाराष्ट्रादिविषयोत्पन्नस्य साधोरज्ञादानं वेष्टकविद्धम् ॥ विभागः ३ पत्रम् ७७१

उवइय उवकरणम्मि, सेज्जायरभूणियानिमित्तेणं ।

तो कविलगस्स वेओ, तत्तिओ जाओ दुरहियासो ॥ १५५४ ॥

शय्यातरङ्गणिकानिमित्तेन पूर्वम् ‘उपकरणे’ अज्ञादानाख्ये ‘उपहते’ छिन्ने सति ततः क्रमेण कपिलस्य दुरधिसहस्तृतीयो वेदो जात इत्यक्षरार्थः । भावार्थस्तु कथानकेनोच्यते—

सुट्टिया आयरिया । तेसिं सीसो कविलो नाम खुट्ठो । सो सिज्जायरस्स भूणियाए सह खेइं करेति । तस्स तत्थेव अज्जोववाओ जाओ । अज्जया सा सिज्जातरभूणिया एगाणिणी नातिवूरे गावीणं दोहणवाडगं गया ।

सा तऔ दुद्ध-दहिं घेतूणाऽऽगच्छति । कविलो य तं चैव वाङ्गं भिक्खवारियं गच्छति । तेणंतरा असारिएं अणिच्छमाणी बला भारिया उप्पाइया । तीए कब्बट्टियाए अदूरे पिया छित्ते किसिं करेइ । तीए तस्स कहियं । तेण सा दिट्ठा जोणिब्भेए रुहिरोक्खिता महीए लोलितिया य । सो य कोहाइहत्थगओ रुट्ठो । कविलो य तेण कालेण भिक्खं अड्डितुं पड्डिनियत्तो, तेण य दिट्ठो । मूलाओ से सागारियं सह जलधरेहिं निक्कतियं । सो य आयरियसमीवं न गओ, उच्चिक्खंतो । तस्स य उवगरणोचघाएण ततिओ वेदो उदिण्णो । सो जुन्नकोट्टिणीए संगहिओ । तत्थ से इत्थीवेओ वि उदिन्नो ॥ विभागः ५ पत्रम् १३७१

[२२ ग्रन्थनामोल्लेखाः]

मलयगिरिप्रभृतिव्याकरणप्रणीतेन लक्षणेन संस्कारमापादितं वचनं संस्कृतम् । विभागः १ पत्रम् ३

शब्दानुशासनादिविश्वविद्यालयज्योतिःपुञ्जपरमाणुघटितमूर्तिभिः श्रीमलयगिरिमुनीन्द्रर्षिपादैर्विवरण-
करणमुपचक्रमे । विभागः १ पत्रम् १७८

संव्यूहतो यथा मलयवतीकार इत्यादि

विभागः १ पत्रम् ९९

जे रायसत्थकुसला, अतकुलीया हिता परिणया य ॥ ३८२ ॥

ये 'राजशास्त्रेषु' कौटिल्यप्रभृतिषु कुशला राजशास्त्रकुशलाः, विभागः १ पत्रम् ११३

योऽपि च व्यक्तः सोऽपि यदि निद्रालुर्भवति तरङ्गवत्यादिकथाकथनव्यसनी वा तदा न रक्षति, प्रमाद-
बहुलत्वात् ॥ ५६५ ॥ विभागः १ पत्रम् १६५

विशाखिल-वात्स्यायनादिपापश्रुतान्यभ्यस्यतस्तेषु बहुमानबुद्धिं कुर्वतो ज्ञानमालिन्यम्,

विभागः १ पत्रम् २११

तत्र योनिप्राभृतादिना यदेकेन्द्रियादिशरीराणि निर्वर्तयति । यथा सिद्धसेनाचार्येणाश्वा उत्पादिताः ।

विभागः ३ पत्रम् ७५३

अक्खाइयाउ अक्खाणगाइँ गीयाइँ छलियकव्वाइँ ।

कहयंता य कहाओ, तिसमुत्था काहिया होंति ॥ २५६४ ॥

तथा 'आख्यायिकाः' तरङ्गवती-मलयवतीप्रभृतयः, 'आख्यानकानि' धूर्त्ताख्यानकावीनि 'गीतानि' ध्रुवकादिच्छन्दोनिबद्धानि गीतपदानि, तथा 'छलितकाव्यानि' शृङ्गारकाव्यानि, 'कथाः' वसुदेव-
चरित-चेष्टककथादयः, 'तिसमुत्थाः' धर्म-कामा-ऽर्थलक्षणपुरुषार्थत्रयवक्तव्यताप्रभवाः सङ्कीर्णकथा इत्यर्थः ।
एतान्याख्यायिकावीनि कथयन्तः कायिका उच्यन्ते, कथया चरन्तीति व्युत्पत्तेः ॥ २५६४ ॥

विभागः ३ पत्रम् ७२२

दंसणजुत्ताइअत्थो वा ॥ २९९० ॥

"दंसणजुत्ताइअत्थो व" ति दर्शनविशुद्धिकारणीया गोविन्दनिर्युक्तिः आदिशब्दात् सम्म(न्म)ति-
तत्त्वार्थप्रभृतीनि च शास्त्राणि तदर्थः-तत्प्रयोजनः प्रमाणशास्त्रकुशलानामाचार्याणां समीपे गच्छेत् ॥

विभागः ३ पत्रम् ८१६

उक्तं च भिषग्वरशास्त्रे—

उत्पद्येत हि साऽवस्था, देशकालमयान् प्रति । यस्यामकार्यं कार्यं स्यात्, कर्म कार्यं च वर्जयेत् ॥

विभागः ४ पत्रम् ९३६

